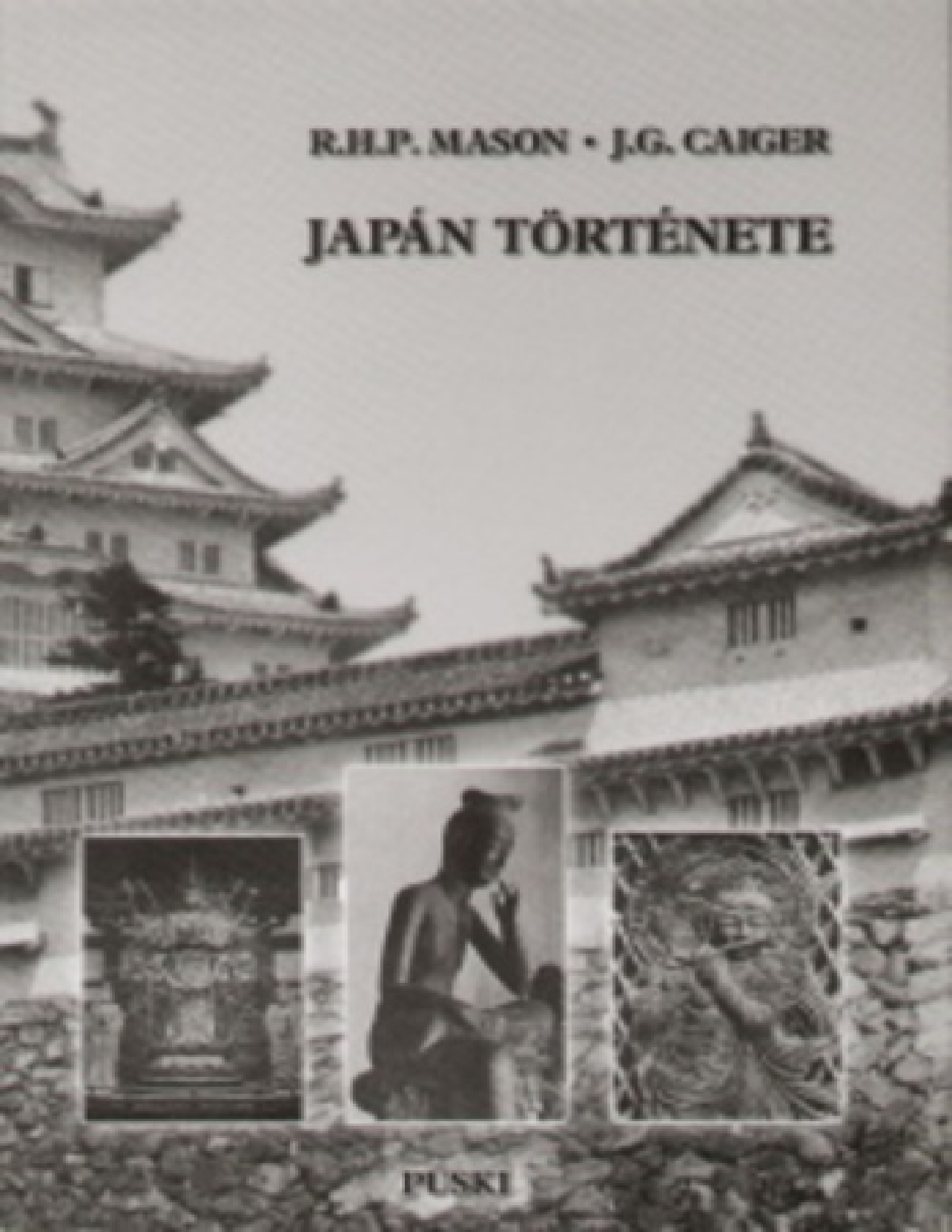

R.H.P. MASON • J.G. CAIGER

JAPÁN TÖRTÉNETE

PUSKI

R. H. P. MASON • J. G. CAIGER

JAPÁN TÖRTÉNETE

PÜSKI
BUDAPEST, 2004

Hokkaidō

Sea of
Japan

Sado

Honshū

Oki

Mt Fuji

L Biwa

Osaka

Tsushima
Korea
Inland

Shikoku

Kyushū

Tanegashima

PACIFIC
OCEAN

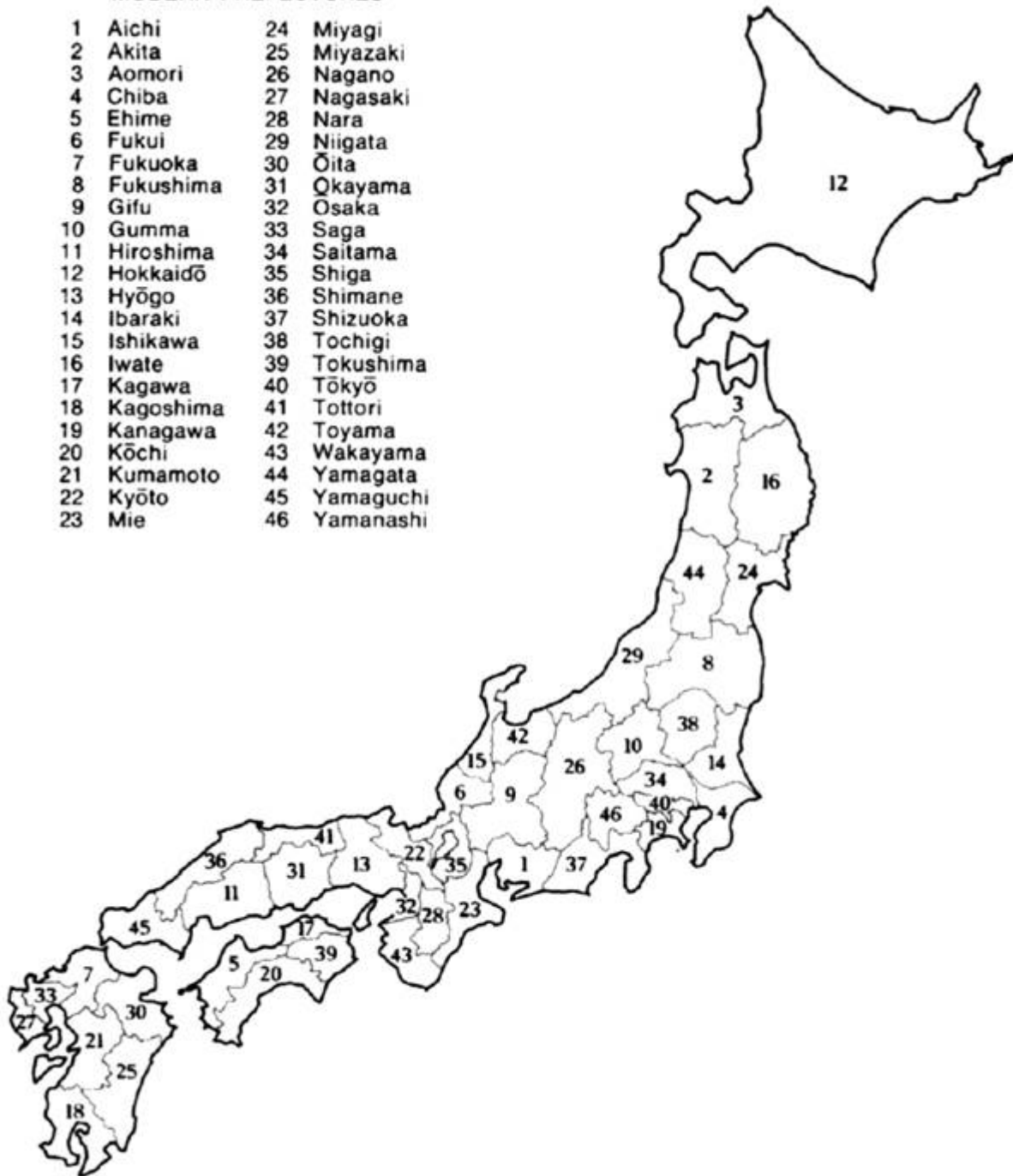
Japan

Ryūkyū Is

0 Flat land 250 Km

MODERN PREFECTURES

1	Aichi	24	Miyagi
2	Akita	25	Miyazaki
3	Aomori	26	Nagano
4	Chiba	27	Nagasaki
5	Ehime	28	Nara
6	Fukui	29	Niigata
7	Fukuoka	30	Ōita
8	Fukushima	31	Okayama
9	Gifu	32	Osaka
10	Gumma	33	Saga
11	Hiroshima	34	Saitama
12	Hokkaidō	35	Shiga
13	Hyōgo	36	Shimane
14	Ibaraki	37	Shizuoka
15	Ishikawa	38	Tochigi
16	Iwate	39	Tokushima
17	Kagawa	40	Tōkyō
18	Kagoshima	41	Tottori
19	Kanagawa	42	Toyama
20	Kōchi	43	Wakayama
21	Kumamoto	44	Yamagata
22	Kyōto	45	Yamaguchi
23	Mie	46	Yamanashi

© R.H.P. MASON–J.G. CAIGER, 1997

© Fordította: Kazár Lajos, 2000

PÜSKI KIADÓ Kft.

Budapest I., Logodi u. 16. 1012.

Telefon és fax: 201-4444

Felelős kiadó: Dr. Püske Sándor

PÜSKI KÖNYVESHÁZ

Budapest I., Krisztina körút 26. 1013.

Telefon: 214-3905 és 375-7763

ISBN: 963 9337 99 4

Tipográfia: CAD Bt.

Készült a Gyomai Kner Nyomda Rt.-ben, a nyomda alapításának

122. esztendejében

Felelős vezető Papp Lajos vezérigazgató

Telefon: 66/386-211

E-mail: knernyomda@gyomaikner.hu

PRINTED IN HUNGARY

ELŐSZÓ

Kína, Japán, India és Indonézia, különböző módon, óriási jelentőségűek szomszédjaiknak és az egész világnak. A kommunista forradalom haladása Kína szerfelett nagy mezőgazdasági társadalmában, Japán ipari forradalmának sikertörténete, India erőfeszítései, hogy gazdasági fejlődésének menetét összehangolja a demokratikus intézmények megőrzésével, a politikai szilárdság és a népesedési nyomás a modern Indonéziában mind általános és döntő jelentőségűek. Ezért meglepő, hogy oly hosszú időnek kellett eltelnie, mielőtt ezen országok tanulmányozása az ausztráliai iskolák és egyetemek tananyagában helyet kapott. A kiadásra készülő kötetek sora arra szolgál, hogy segítse a fenti államok tanulmányozását olyan feldolgozásban, amely a nagyközönség olvasórétegét is érdekli.

A sorozatot képező négy önálló tanulmány szerzői szabadon döntöttek arról, hogy anyagukat úgy kezeljék, ahogyan maguk jónak látják. Mindamellett azonos vezérelvet fogadtak el, és az a következő: Bármely ázsiai ország tanulmányozása nem szorítkozhat csupán azon ország közelmúlti történelmének és jelen állapotának vizsgálatára. Elismerik a hagyománynak a jelenben való továbbélését és azt, hogy a mai viselkedés az ősi társadalmak hosszú időn át kialakult viselkedésmintáit tükrözheti. A szerzők azon nézetben is osztoznak, miszerint a hagyományos társadalmak tanulmányozása önmagáért is érdemes, egészen függetlenül a tanulmányozásnak a jelenkori társadalmi értékelést illető fontosságától.

Ezért a négy kötet mindegyikének érdeke, hogy az érintett országok „modern” történelmét külön-külön az illető ország hosszú történelmének összefüggésébe helyezze, akár a korai ázsiai kereskedelem valamint tengeri hatalmi versengés a szárazföldi királyságokkal alkotják a háttérét az indonéziai szigetvilágban, akár a Gupta-korszak művészeti diadalai Indiában, akár a konfuciusi eszme természete és szerepe Kínában, akár a közigazgatási hivatali szervezet teljesítménye Japánban. Ha már a történelem célja a

hasznosság kell, hogy legyen, részemről azon reménynek adok kifejezést, hogy így az olvasók jobban megkülönböztetik és megértik a modern ázsiai országok sajátos vonásait.

J. D. Legge
Monash University
(Melbourne, Australia)

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A szerzők köszönetüket fejezik ki J. D. Legge professzornak, a *Cassell Asian Histories* sorozat főszerkesztőjének teljes mértékű udvarias segítségéért; E. S. Crawcour professzornak bátorító szavaiért; Wyn Mumfordnak a térképek és vonalas rajzok elkészítéséért; Ruth Rushnak a gépírásért; Mary Hutchinsonnak a szedéshibák javításáért; Japánban és Ausztráliában működő személyeknek és intézményeknek, különösen a Tokióban levő International Society for Educational Information nevű intézménynek, azért, mert a szemléltetéshez kellő fényképeket bocsátott rendelkezésünkre; az A. L. Sadler and Charles E. Tuttle Co. Inc. cégnek a „Heian-kori nemesi palota irodalmi forrásokra támaszkodó megrajzolása” nevű kép használatáért; végül pedig mindazon szerzőknek és kiadóknak, akiknek neve a könyvészeti részben fel van sorolva, azon engedélyükért, amelyre támaszkodva a szerzői joggal védett anyagot átvettünk.

A SZERZŐK ELŐSZAVA A MAGYAR KIADÁSHOZ

Örvendezünk könyvünk jelen magyar fordításának, különösen azért, mert jó barátunk és valamikori tanítványunk, dr. Kazár Lajos vállalkozott rá. Könyvünket mintegy huszonöt évvel ezelőtt írtuk. Hogy olvasói új csoportjának a tárgy frissebb ismeretébe is betekintést nyújtsunk, az egész anyagot átdolgoztuk. Reméljük, hogy közös erőfeszítéseink megnyerik azon magyarok tetszését, akik a japán történelem tanulmányozása iránt érdeklődnek, és hogy a japán tanulmányok általában fejlődni és virágozni fognak Magyarországon. Egyidejűleg köszönetünket kívánjuk kifejezni dr. Kazárnak a fordításra szánt lelkiismeretes és szakszerű munkájáért, továbbá Mrs. Oanh Collinsnak – itt Canberrában az Ausztráliai Nemzeti Egyetemen (The Australian National University) – azért a szívességéért és eredményes teljesítményéért, amellyel írásunk ezen új változatát számítógépen rögzítette. Azért a tanácsért, amelyet az átdolgozás során különböző időkben kértünk, és amelyet a legnagyobb előzékenységgel adtak, illő köszönetünket fejezzük ki a következő személyeknek: Mr. Mark Hudson, Mr. Shun Ikeda, Dr. Donald Leslie, Professor J. A. A. Stockwin, Dr. Keiko Tabusa, Mr. Toshio Takagi és Mr. Randal Watson.

Canberra, 1995. november

*J. G. Caiger
R. H. P. Mason*

I. RÉSZ AZ ŐSI JAPÁN

1. FEJEZET

KÖRNYEZET ÉS KORAI TELEPÜLÉSEK

A régi japánok minden más néphez hasonlóan hitregei történeteket szöttek, hogy országuk eredetét megmagyarázzák. Ahogy a japán hitregék egyike elmondja, valamikor a homályos távoli múltban két istenség állott a Lebegő Égi Hídon. Arról tanakodva, vajon van-e föld alattuk, kezükbe vették az ékköves dárdát és ledöfték az óceánba. A dárda hegyéről lecsepegő sós lé szigetté vált. Leereszkedvén a szigetre az istenségek – egyik férfi, másik nő – oszlopot állítottak, majd azt körültáncolván és illő sorrendben egymáshoz szólván (a férfi szólalt meg elsőként) utódokat nemzettek: Japán nyolc fő szigetét.

Manapság a japánok nem az Idzanagi és Idzanami istenségekről szóló teremtési hitregékhez fordulnak, hogy ésszerű magyarázatot kapjanak országukról, annak keletkezéséről és korai településtörténetéről, hanem régészek és ezek tudós társainak munkáihoz. Mégis a régi történetek ráirányítják figyelmünket azon tényre, hogy Japán földje szigetek láncolatából tevődik össze. Ez olyan tény, amely lakóit egész történelmük folyamán befolyásolta.

Jelen szigetlánc-alakját Japán kb. 20.000 évvel ezelőtt nyerte el. A négy legnagyobb szigetet és több száz kisebbet hatalmas természeti erők vágták le az ázsiai földrészről, és az eredmény: szigetek íve 2400 km-re terítve. A kérdéses föld valaha délen a Koreai-félszigethez és Kínához, északon pedig Szibériához kapcsolódott. És amit ma Japán-tengernek neveznek, óriási tó volt. A tengerszint emelkedése folytán a déli földnyelv víz alá került, később pedig az északi is. Ilyen változó körülmények között kezdődött ott az ember letelepedése.

Valaha japán régészek még azt gondolták, hogy a szigetsor emberi megülése legfeljebb Kr. e. 5000-ig vihető vissza, és hogy az első megtelepülők agyagedényeket használtak. Manapság biztosak abban, hogy agyagedényeket még nem használó emberek éltek

Japánban sokkal korábban, ámbár bizonytalanok, pontosan milyen korban. A legtöbb japán régész kb. 300.000 évvel ezelőttiig terjedőnek becsli ezen időt. Azt sem tudják, vajon az első betelepülők Ázsiából hogyan érkeztek a szigetországba. Valószínű, hogy a földnyelveken át. Japánnak ezen ősi lakosai főként kőszerszámaikról ismeretesek. Ezek: hegyes kések, penge-lemezek, kotrók, késpengék, balták és így tovább, de némi épületmaradványokat és emberi csontvázakat is találtak. A fazekasságot, civilizálódó emberek ezen időtálló ismertetőjét Kr. e. 10.000-nél korábban gyakorolták Japánban. Ez a legkorábbi ilyen dátum a világon. Amikor azonban fejlett időmeghatározó módszereket általánosabban alkalmaznak majd Kínában és Szibériában fekvő szomszédos területeknek korai emberi megülése vizsgálatára, a japán fazekasság ősi kifejlődése valószínűbb távlatban tárulhat a világ elé. Így is magas szintűnek mondható a japáni fazekasság művészi minősége, amely úgy változott, ahogy új alkalmazások kifejlődtek és új díszítő hatások megkíséreltek. Jelentős vonása a tájankénti változatosság. A korai japán agyagedényművesség a Dzsómon (Jōmon „kötélmintás”) nevet viseli és a vele kapcsolatos kultúrának is nevét adta.

Amit a Dzsómon-kor embereinek életmódjáról tudunk, azon leletanyagból származik, amelyet veremlakásaikban és szeméthalmaikban találtak. Gyűjtögetők, vadászok s halászok voltak, de kb. Kr. e. 5000-től kezdetleges földműveléssel is foglalkoztak. Amikor környezetük feletti uralmuk lehetővé tette, átmenetileg folyók vagy források melletti táborokban telepedtek le akár a hegyekben, akár a tenger közelében. A Dzsómon-emberektől maradt (kagyló-, csiga-, osztriga-, rák-) héjhalmok életük legteljesebb bizonyítékát szolgáltatják és azt mutatják, hogy azok az emberek őzre, vaddisznóra és számos más állatra íjjal s nyíllal vadásztak, míg halászó szerszámaik a szigony és a csontból faragott horog voltak. A héjhalmokban a Dzsómon-emberek számos csontváza őrződött meg, ugyanis a héjak mésztartalma semlegesítő anyagként hatott (a párás japáni éghajlat és a talajsavasság miatt a héjhalmokon kívüli csontvázak hamar szétporladtak). A Dzsómon-kor csontvázai alapján nehéz eldönteni, vajon azok az emberek a mai japánok ősei voltak-e vagy sem; azt sem tudjuk, hogy elődei

voltak-e azon népességnek, amely az utánuk következő és a japán történelemben a legnagyobb változások egyikét okozó csoport volt.

Ez a változás a földművelés kifinomult formáit vitte be kedvező környezetbe. Az ország közelsége az ázsiai földrészhez télen olyan időjárást biztosít, amely nem nagyon különbözik Szibéria keleti peremének időjárásától, ámbar a szibériai szelek, miután áthaladtak a Japán-tengeren, nem olyan szárazak, sem olyan hidegek, mint eredetük helyén. Nyáron, amikor meleg, párás szelek fújnak a szárazföld felé, Japán akkor úgy mutatkozik meg, mint a Csendes-óceán egy szigetsora. E monszunszelek a tenger felől bőséges esőt hoznak egész nyáron át és lehetővé teszik a rizstermelést. Ezt öntözéssel együtt először Nyugat-Japánban honosították meg valamikor Kr. e. 500 után, valószínűen a szárazföldről bevándorlók, akiket onnét zűrzavarok űztek el. Völgyfenekeket és tengerparti lapályokat csapoltak le, simítottak el és öntöztek olyan műveletekben, amilyenek közösségi erőfeszítést követeltek. Hasonlóan a magvetés, átültetés és aratás is összehangolt közösségi munkát igényelt. Az új népesség és ismeret nagyon gyorsan terjedt nyugatról keletre és lehetővé tette, hogy sokkal sűrűbb lakosság éljen egy helyen. Állandó falvak kezdtek megjelenni. Ily módon, Japánban éppúgy, mint egyebütt, a földművelés vezette az embereket arra, hogy környezetüket hatásosabban használják.

Függetlenül a rizstermesztés közvetett bizonyítékától, amelyen a kőből készített sarló és a fakapa, közvetlen bizonyítékként szolgáltak elszenesedett rizsszemek és rizspelyva, amilyeneket edényekben vagy fazekak anyagában benyomva találtak. E leletekből kimondhatjuk, hogy a kérdéses gabona Kína keleti részéből származott, ámbar valószínű, hogy Kína északi részén és Koreán át jutott Japánba.

E korban is a fazekasság adta a nevet az alkotók kultúrájának. A Jajoi (Yajoi) név, Tokió egy vidékéről eredvén, ahol ilyen egyszerű, szabályos típusú fazekat először 1884-ben leltek, a japán történelem azon szakaszát jelöli, amelyben a rizstermesztés, majd a fémművesség és ruhaanyag-készítés éppúgy, mint az új fazekasság, az ázsiai földrészről került be.

Idővel szerszámokat, fegyvereket és bronz vagy vas anyagú tükröket készítettek Japánban. Bronztárgyak (kardok, tükrök és a dótaku [dōtaku] nevű, harang alakú tárgy), úgy látszik, a hatalom jelképeként és vallásos szertartásokhoz szolgáltak, míg vasat a földművesek és építők használtak. A vasból való vágószerszám jelentősen javította az olyan mindennapi szerszámok minőségét, mint amilyenek a fából készült ásó, gereblye és kapa, továbbá écek, amelyekkel azon deszkákat hasították ki, amelyek a rizsföldek közötti gyalogutak erősítésére szolgáltak. A Jajoi-korban használt és nedves földben megőrződött faeszközök meglepő hasonlóságot mutatnak olyan eszközökhöz, amilyeneket még száz évvel ezelőtt is használtak. Csak a közelmúltban, a 20. sz.-ban történt, hogy az ember testi munkájának terhe gépek használata által könnyebbült. Ez mélyreható társadalmi változásokat hozott magával.

Mindezen fejlődés ellenére a japánok még mindig távol voltak a civilizáció kínai szintjétől. Olyan értelemben, hogy nem volt írásuk, Kr. u. 400 körül^[1] még történelem előtti népeknek számítottak. Ennek ellenére kínai írások, amelyek majdnem biztosan utazók leírásaira alapozódtak, eleven japáni életről szólnak. A következő szakasz, a Kr. u. 3. sz.-i olyan kínai történelemből ered, amelynek egy fejezete Va (Wa) földje (Japán) leírását tartalmazza.

[A Va (Wa)] társadalmi szokásai nem erkölcsstelenek. A férfiak ruhaszalagot viselnek fejük körül, szabadon hagyva a fejtetőt. Ruházatuk kevés varrás által van testük köré erősítve. A nők felcsavarva viselik hajukat. Ruházatuk olyan, mint a bevonat nélküli ágytakaró, és úgy veszik fel, hogy fejüket a közepén levő lyukon átdugják. [Az emberek] gabonát, rizst, kendert és selyemhernyó-tenyésztésre eperfát növesztenek. Fonnak, szőnek, finom vászon- és selyemanyagokat készítenek. Itt nincsenek ökrök, lovak, tigrisek, leopárdok, birkák vagy szarkaféle madarak. A fegyverek ezek: lándzsák, pajzsok és fából készült íjak, amelyeknek alsó része rövid, felső része hosszú; bambusz nyilaiknak néha vasból vagy csontból készült hegyük van... [Éghajlatát tekintve] a Va nevű ország meleg és enyhe. Az emberek télen is, nyáron is főzeléken élnek és mezítláb járnak. Házaikban helyiségek vannak; apa és anya, idősebb és fiatalabb testvérek külön alszanak. Testüket rózsaszínűre vagy élénkvörösre festik, éppúgy, ahogy a kínaiak púdert

használnak. A húst bambusz- vagy fatálakon szolgálják fel és ujjaikkal vesznek. Amikor valaki meghal, számára egyszerű koporsót készítenek. A sírokat homokkal borítják és föléjük halmot raknak. Halál esetében a gyászt tíz napnál tovább tartják, ezalatt nem esznek húst. A fő gyászolók sírnak és panaszkodnak, miközben az elhunyt barátai énekelnek, táncolnak és szeszes italt fogyasztanak. Miután a temetés bevégeződött, az egész család minden tagja a vízbe megy, hogy tisztulási fürdőben tisztítsák meg magukat.

Amikor tengeri útra kelnek, hogy Kínát meglátogassák, mindig kiválasztanak egy férfit, aki nem fésüli haját, nem szabadul meg bolháitól, engedi, hogy ruházata akármilyen piszkos legyen, nem eszik húst és nem közelít nőkhöz. Az ilyen férfi gyászolóként viselkedik, és úgy ismerik, mint a szerencse őrzőjét. Amikor az utazás kedvezően végződik, mind rabszolgákkal és egyéb értékekkel halmozzák el. Ha azonban betegség vagy balszerencse éri őket, megölik, mondván, hogy nem volt elég lelkiismeretes kötelessége teljesítésében.^[2]

Az ilyen beszámoló azt mutatja, hogy Japán bizonyosan részese volt Kelet-Ázsia rizstermelő, fémműves civilizációjának, de még nem volt magas szintű részese, minthogy a japánok még messze voltak az egységesítés azon fokának megteremtésétől, amely Kínát időnként erős és központi kormányzatú birodalommá tette. Mégis idő múltán, és a maga módján, Japán az egységesítésnek olyan fokát valósította meg, amely feltűnő mind politikai, mind kulturális szempontból. E fejlődés legkorábbi fázisait, amelyeknek helyei Kjúszú északi, Honsú nyugati és középső, valamint Sikoku^[3] északi részei, azaz a lényeges, központi területek voltak, akkor nem írták le, hanem csak évszázadokkal később, de a régészek egyre több részletet tárnak fel Japánnak mint civilizált államnak a kezdeteiről. Jajoi-kori településeket ástak ki. Az ásatás azt mutatta, hogy a falu lakóinak néhányával kiváltságos módon bántak életükben is, halálukban is. E megállapítás nem kis izgalmat okozott, mivel az ilyen megkülönböztetés úgy értelmezendő, mint a társadalmi kiválasztódás haladásának egyik fontos lépése, amely néhány olyan családot emel ki, amelyek mezőgazdasági társadalmakban feltűnően nagy hatalmat gyakorolnak. Például Josinogari (Yoshinogari) határában folyó ásatások meglepően teljes képet nyújtanak kiterjedt

Jajoi-kori településszerkezetéről, amelynek védelmi építményei és társadalmi rétegződése világosan bizonyíthatók. Habár ily nagyságban korábban soha nem letek ilyen települést, a josinogarihoz hasonlók valószínűleg közönségesek voltak a Jajoi-korban a szigetsor nyugati részének számos táján.^[4]

2. FEJEZET

JAMATO (YAMATO)

Japán legendák feltűnően határozott választ adnak e kérdésre: „Mikor kezdett a japán állam kialakulni?” A legendák szerint Japán első császáráként Dzsimmu (Jimmu) Kr. e. 660. február 11-én (a tavasz első napján) ült trónra palotájában, amely a Jamato (Yamato) nevű területen állt.

A legendák szerzői határozottan nyilatkozhatnak, de a modern történészek szerint valószínűleg csak a Kr. u.-i 3. sz. vége felé vagy a korai 4. sz.-ban kezdték meg a politikai hatalom központját építeni a Jamato nevű vidéken. A Kr. e.-i 660-as dátumot kb. 1000 évvel túl korainak tekintik.

A POLITIKAI EGYSÉG KEZDETEI

Miként oldják meg a modern történészek a politikai egység kezdeteinek időmeghatározását? A legendai anyaggal teli, legkorábbi japán történeteket kritikai vizsgálatnak vetik alá és megkísérelik megfejtetni, amit találnak. Történészek nem azért vetették el a Kr. e.-i 660-as dátumot, mert az önkényes, és mert régi idők embereinek képzeletéből született, hanem mivel ésszerű számítás azt mutatja, hogy elfogadhatatlan előfeltételeken alapszik. Azon tudós emberek, akik e dátumot meghatározták, ismerték a kínai időciklus-képzetet. E ciklusok 60 évet öleltek fel, és minden ciklus 58. évéről azt tartották, hogy valamilyen feltűnő változást hoz. A Kr. u.-i 601. év ezen ciklusok egyikének 58. éve volt, és azon időben valóban jelentős változások történtek. A kínaiak azt hitték, hogy minden 21. hatvanéves ciklus 58. éve, azaz egy minden 1260 évből, még nagyobb jelentőségű változást hoz magával. Visszaszámolva egy 1260 évnyi nagyciklust a Kr. u.-i 601-es évtől – az első császár trónra lépésének dátumától, amely esemény rendkívüli jelentőségű volt – a Kr. e.-i 660-as év határozatott meg.

Modern történészek hihető alternatívát állítottak össze a Kr. e.-i 660-as év helyett. Nem azért, hogy a legendákat és korai

történeteket mint badarságokat elvetették, hanem megvizsgálván a korai japán történeteket és a még korábbi kínai leírásokat, amelyek Kr. u. 25-től datálódnak, továbbá a régészeti leletek gazdag és egyre bővülő tárházát. A kínai történelmi leírások azok, amelyek a japán politikai életről a legkorábbi kortársi beszámolókat nyújtják.

A kínaiak leírták, hogy a Kr. u.-i 3. sz. közepén a japánok nem éltek egyetlen államban, hanem száznál több kicsi közösségben. Azon államalakulatot, amely a kínaiakat leginkább érdekelte, királynő kormányozott.

Ezen államnak korábban férfi uralkodója volt. Hetven vagy nyolcvan évvel később zavargások és háború törtek ki. Erre az emberek nőt választottak uralkodójuknak. Neve Pimiko volt. Varázslással és boszorkánysággal foglalkozott és elbájolta az embereket. Ámbár korát tekintve érett volt, hajadon maradt. Öccse segített neki az ország kormányzásában. Miután Pimiko uralkodó lett, kevés ember látta. Ezer főnyi női kísérete volt, de csupán egy férfi tartozott ehhez. E férfi szolgálta fel ételét és italát és szolgált a néppel érintkezésében közvetítőjeként. Pimiko olyan palotában élt, amelyet tornyok és cölöpkerítések vettek körül, ezeket pedig örökös éberséggel fegyveresek őrizték.^[5]

Pimiko királynőt legjobban női sámánként vagy főpaprőként imáink le, aki vallási és politikai hatalmat testesített meg. A Jamatai (Yamatai) nevű állam uralkodója volt. Vajon Jamatai az egész ország politikai központja volt-e, miként a kínaiak vélték? Kétséges.

Ha hűen követjük a kínai beszámolót, Jamatait csak jó messze délre tehetjük a Csendes-óceán területén. Mégis, ha megigazítjuk az említett távolságokat, Jamatai Kjúsú (Kyūshū) szigetének nyugati partján helyezhető el. Ha az irányt igazítjuk meg, de a távolságot nem, akkor Jamatai Japán középső vidékén helyezendő el, a Jamato (Yamato) nevű tájon, ahol a japán hagyomány és a régészet bizonyága egybevégtően mondja, hogy ott valami politikai egységesítés létezett. Jamatai valóságos helyét illetően a vita évszázadokon át tartott és ma is folytatódik.

A kínai feljegyzések tehát nem írták le feltétlen bizonyossággal a jamatói uralkodói udvart, amelyet a legenda dicsőít, és a modern történészek úgy fogadnak el, mint a japán állam születési helyét. Erősen sugallják, hogy Japán még nem volt egyetlen politikai tömb a Kr. u.-i 221 és 265 közötti időben, amelyről a kínai tudósítás írt. A valóságban olyan területek, mint Idzumo (Izumo, Simane [Shimane] prefektúrában) és Kibi (Okajama [Okayama] prefektúrában) nagyon jól versenyezhettek Jamatai/Jamatóval mint születő államalakulatok. Szerencsétlenségünkre a kínaiak nem értesültek állandóan a Japánban történekről, úgyhogy a hatalom központosítását illető, következő változásokat kortársak nem jegyezték fel, hanem csak négy-öt évszázaddal később írták le őket Japánban a császári család részére. E belföldi feljegyzések szerint a politikai hatalomnak nagyszerű központja teremtődött meg a Jamato-tájon, amelynek befolyása egyre terjedt. A leírás azonban pontatlan és gyakran téves; a modern japán régész feladatává vált, hogy pontosabb ismereteket nyújtson, mindenekelőtt a dátumok kérdését illetően.

A keleti tartományok jogar alá hajtása nagyon lassan haladt előre. Jamato befolyása az ország nyugati részében volt érezhető, és ez oly messzire ért, mint a Dél-Koreában lévő Mimana. Még ez is tetemes terület volt, és a jamatói uralkodók területi uralmukról tanúskodó, megkapó emlékműveket hagytak hátra saját sírdombjaik képében, amelyeket *kofun* vagy „régisírok” néven ismerünk. Kezdetben, a 3. sz. végén és a 4. sz. elején az ilyen sírdombok viszonylag kicsik voltak és természetes dombokba építették őket. Az ötödik sz.-ra a jamatói uralkodók hatalma megnövekedett, ahogy temetkezési helyeik legnagyobbjainak méreteiből ítélhető. E sírhelyek ma is úgy állnak a síkságon, mint kisebb dombok. Méreteik, építési technikájuk és belső elrendezésük mind szabványosak voltak. Árkok vették őket körül, és határozottan „kulcslyuk” alakúak voltak. Csak légi fényképek tudják igazán mutatni ezen alkotásokat, mivel túl nagyok ahhoz, hogy a földről valójukban lássuk őket. Tömegeikben oly nagyok, mint a piramisok, noha nem oly magasak. Közöttük a legnagyobb Nintoku császár sírja a mai Oszaka prefektúrában, 32 hektárnyi területet foglal el. Hosszúsága 821 méter, beleszámítva a körülvevő árkokat. Ahogy mondják, teljes építése 20 évig tartott. Oly roppant nagy volt Jamato

uralkodójának hatalma, hogy magának erre munkásokat mozgósíthatott.

A jamatói uralkodók stílusában való sírépítés gyakorlata hamarosan elterjedt, ahogy helyi uralkodók követték az ország leghatalmasabb embereinek szokását. Összesen talán 20.000 ilyen sírdomb maradt meg egész Japánban. Nagyobb számban a fejlettebb vidékeken, tehát azokon, amelyek szorosabb érintkezésben voltak a jamatói udvarral. – A jamatói uralkodók sírjai méreteik által bizonyítják, hogy építtetőik a legnagyobb számú munkaerőt tudták mozgósítani az országban, de a vidékek kijebbi élő uralkodói is jókora sírokat voltak képesek építtetni. A Kibi nevű tájon, Jamatótól nyugatra a Beltenger (Inland Sea) mentén helyi uralkodóknak óriási, „kulcslyuk” alakú sírjait találták.^[6]

A legnagyobb 27 méter magas és 335 méternél hosszabb. Józan becslés szerint 1000 embernek 4 évig kellett dolgoznia, hogy befejezzék magát a sírdombot, nem szólva a sírkamráról és a díszítésről. Az ilyen feladatok jelentős fokú hatalmat kívántak meg az uralkodó előkelőségektől munkások tömegei felett és egyidejűleg jelzik a politikai hatalmat olyan emberek kezében, akik csak mint uralkodók írhatók le.

Külső díszítésükben a sírhalmok kezdettől jellegzetesen japánok voltak. Lejtős oldalakon fazekasok vörös-barna színű, zománc nélküli, *haniva* (haniwa) nevű agyag cilindereket helyeztek el. Ezek több lábnyi [1 láb = 30,48 cm] magasságúak. Ugyanis azért készítették őket, hogy imádók és járókelők jó távolságról lássák őket, legalább a sírdombokat körülvevő árkok mifélelől. A *haniva*-tárgyak sorban állnak a földbe ágyazva, és szerepükről az a vélemény, hogy kerítést alkottak a megszentelt temetkezési hely körülhatárolására: amikor a talajon felüli részük házak alakjában volt, lakóhelyül szolgáltak az elhunyt uralkodók szellemeinek.

Kezdetben a *haniva*-tárgyak egyszerűen cylinder alakúak voltak. Később gondos ábrázolásokkal díszítették őket. Nemcsak házak szolgáltak mintául, hanem a mindennapi élet tárgyai is: lovak – amelyeket különösen értékelték – és egyéb háziállatok, csónakok, szertartási feladatú napernyők, harcosok felszerelése (pajzsok és tegezok, íjászok csuklóvédői, páncélok és sisakok). Az emberi ábrázolások között ilyenek voltak: női sámánok szertartási

viseletükben, amilyent temetési ünnepeken fő szerepet vive hordhattak, teljes fegyverzetű harcosok, parasztok, férfi és női táncos alakok. Mivel aprólékosan kidolgozva jelentek meg, megtudtunk valamit a Jamato-időszak embereinek életmódjáról, valamint a *haniva*-készítők és patrónusaik szépérzékéről.

A *haniva*-alakokat olyan kézművesek csoportja készítette, akiknek hagyományos foglalkozásuk az agyag munkálása volt. A települési közösségekben egy sor különleges képzésű csoport, úgynevezett *be*, volt. Legtöbbjük rizstermeléssel volt megbízva. Mások oly különböző javakról és szolgálatokról gondoskodtak, mint hadianyagok, szövéstermékek, hal és katonai szolgálat. A *be*-szervezetek az uralkodó családoknak, az *udzsik*nak [*uji*] voltak alárendelve, s ezen utóbbiak vér szerinti rokonsági csoportok voltak, nem pedig közös foglalkozás általi tömörülések. Nincs kétség aziránt, hogy a *bék* speciális mesterségbeli szerepeik és jobbágyféle szervezetük folytán jelentős szerepet játszottak a jamatói állam gazdasági fejlődésében és politikai egységesülésében.

Több mint egy évszázaddal az első sírdomboknak a 3. sz. végén vagy a 4. sz. elején történt megépítése után feltűnő változás jelent meg azon tárgyak tekintetében, amelyeket a holt törzsfőkkel együtt temettek el, és amelyek drámaiban megkülönböztették őket a köznépi tömegtől, mint életükben különböztek. Úgy tetszik, a vezető személyek gazdag birtokokat szereztek és olyan szokásokat vettek fel, mint az ázsiai földrész harcosai, miután valamikor a 4. sz.-ban Kjúsú északi része betagozódtott a jamatói államba és Jamato katonai ereje átterjedt a tengeren Koreába. E fejlemények a jamatói előkelőket szoros érintkezésbe juttatták a szárazföld életével; a későbbi vezetők sírjainak tartalma magába foglalja egy kiváltságos, lovas arisztokrácia felszerelését és díszes kellékeit: vas páncélzatot és vas kardokat, vasból való lófejvédőket, aranyozott bronz lábbelit, arany és ezüst ékszereket és koronákat. A gazdagságnak ezen jelei azt mutatják, hogy miközben a földműves és a halász egyszerűen és a természethez közel élt azon anyagokból, amelyek számára közvetlenül elérhetőek voltak – a népesség gazdagabb és hatalmasabb része másként élt, mint az alsó réteg. Az előkelők ízlését a szárazföldi Ázsia befolyása alakította.

A leghatalmasabb törzsi (*udzsi*-beli) vezetők a jamatói udvarban éltek, ahol tényleges hatalmuk gyakran nagyobb volt, mint Jamato uralkodójáé. Ennek egyik oka az volt, hogy a törzsek vezérei közvetlenül ellenőrizték nagy kiterjedésű, termékeny földjeiket és a rajtuk dolgozó népet. További jelentős ok: amikor Jamato uralkodója meghalt, a törzsi vezérek részesei voltak azon választó testületnek, amely az utódot az uralkodói család tagjai közül kiemelte. Így Jamato államszervezete alatt Japán még nem volt egységes politikai alakulat, hanem csoportok: *udzsi* és *bék* összefonódása, és e csoportok részint területi, részint foglalkozási kötöttségűek voltak. Mindamellett a császári család hatalma Jamatóban növekedett, ahogy sírjai nagyon világosan bizonyítják.

A jamatói állam uralkodójának hatalma bizonyos fokig katonai erejétől függött, és a hagyományos japán beszámolók leírják a japán szigeteknek a jamatói udvar által ravaszul tervezett meghódítását. Házasságok révén kiépített családi kapcsolatok hálózata lehetővé tette az uralkodónak, hogy az erős nemzetségek fölött az ország más részeiben is hatalmat gyakoroljon. Idővel a vérrokon kötelek személytelenebbekké váltak és inkább hasonlítottak az uralkodó és tisztviselői közti viszonyhoz. Az uralkodó család gazdagsága a jamatói udvar emelkedésében szintén jelentős tényező volt. E gazdagság az ország különböző részeiből folyt össze, ahol mindenféle császári *be* [szolgáltató település/telepítés] létezett. Különösen fontosak voltak azon császári szolgáltató települések/telepítések, amelyek mesterségbeli tudású bevándorlókból alakultak. Ezen idegen eredetű kézműveseket – ahogy kitetszik – koreai uralkodók hűbéradóként küldték át. Maga az a tény, hogy tengerentúli királyok elismerték Jamato uralkodójának jogigényét, erősítette ennek hatalmát az országon belül.

A császár hatalma – ámbár vallási, katonai, családi, gazdasági és diplomáciai erőforrások támogatták – még mindig nem volt elég ahhoz, hogy a jamatói udvar ténylegesen kormányozza az egész országot. Mégis az udvar emberei a császár vezetése alatt gyakorlottabbak voltak, mint törzsfői társaik azon módon, ahogy hatalmat gyakoroltak az ország távol eső vidékein. Kezdetlegessége ellenére a jamatói hivatali ügyintézés jóval előrehaladottabb volt,

mint a Jajoi-kor kis közösségeinek vezetése. Ahogy a jamatói udvar tapasztaltabbá vált, értékelni kezdte a Kínában kifejlesztett, haladottabb kormányzati módszereket. Már nem volt messze az az idő, amikor megfontoltan magáévá teszi a kínai kormányzási intézményeket, hogy az országot biztosabban a császár hatalma alá vonja.

KORMÁNYZÁS ÉS VALLÁS

Japán első uralkodója nem Kr. e. 660-ban lépett trónra, de Japán császári intézménye ma is a világ legrégebb örökletes hivatala. Amint mondják, egyetlen család tagjaiban hagyományozódott e tisztség, látszólag megszakadás nélkül akár örökbefogadás, akár bitorlás útján, ősidőktől fogva. Vallásos hit is segített fennmaradásában.

Jamatóban a császári család feje, akitől a jelenkori császár is származik, a Napistennőtől (Amateraszu-ómikami [Ama-Terasu-Ō-Mi-Kami]) való egyenes ági leszármazásra formált jogot, és azt gondolták róla, hogy páratlan képessége van annak erejét igénybe venni. Földművelő nép számára a császárnak mint a Napistennőnél közvetlen közbenjárónak a szerepe szerfelett jelentős volt. A „kormányzás”-t kifejező szó az ősi Japánban ez volt: *macurigoto* (*matsurigoto*), azaz „az imádás teendője”. A tisztség megszentelt természete az, ami segítette megőrizni a császári intézményt sok évszázadon és különböző felfordulásos korszakokon át. Ámbár a kormányzás (adószedés, haderő stb. feletti hatalom gyakorlása) egyik vagy másik hatalmas család kezébe juthatott, a császár szent tisztségét sosem bitorolták.

A *kami* szó jelentős annak megértési kísérletében, hogy miért maradt meg a császári intézmény. A leghíresebb kísérlet annak megmagyarázására, hogy mi a *kami* jelentése, a 18. sz.-ban történt Motoori Norinaga, neves tudós által.

Még nem értem a *kami* szó jelentéstartalmát. Mégis, általában szólva, azt mondhatjuk, hogy *kami* elsősorban az ég és föld isteneit jelenti, akik az ősi feljegyzésekben tűnnek fel, de jelenti azon szentélyek szellemeit is, amelyekben imádják őket.

Alig szükséges mondani, hogy emberi lények is beletartoznak e fogalomba. Magába foglal továbbá olyan tárgyakat is, mint amilyenek a madarak, állatok, fák, növények, tengerek, hegyek és így tovább. Ősi használatában *kaminak* neveztek bármit, ami a közönségesen kívül volt, ami felsőbbrendű erővel bírt, vagy ami csodálatot keltő volt. Kiválóság e tekintetben nem vonatkozik csupán nemes felsőbbrendűsége, jóságra vagy érdemes tettekre. Gonosz és titokzatos dolgok, ha rendkívüliek és félelmetesek, [szintén] *kaminak* neveztetnek. Szükségtelen mondani, hogy az emberi lények között azok, akiket a *kami* szóval illetünk, a szent császárok egymást követő nemzedékei mind ide értendők. Az a tény, hogy császárokat távoli *kami*-lényeknek neveznek, azzal magyarázható, hogy a köznép szempontjából ők messze vannak, fenségesegek és imádatra méltók. Mind a jelenben, mind a régmúltban azt találjuk, hogy alacsonyabb fokon emberek is *kamik*. Noha nincsenek talán elfogadva az egész országban, mégis minden tartományban, faluban és családban vannak emberek, akik *kamik*, mindegyik saját illő helyzete szerint. Az isteni kor *kami* legnagyobbrészt azon kor emberi lényei voltak, és mivel azon időszak emberei mind *kamik* voltak, azt az istenek (*kami* k) korának nevezik.^[7]

Kami no micsi (*Kami no michi* „az istenek útja”) vagy *sintó* (*shintō*) ahogy ezt az animisztikus vallást nevezik, alapító és szentírás nélkül való. Hogy az ősidőkben volt *sintót* megértsük, szükséges tanulmányoznunk épületeinek, szertartásainak és imádságainak később írásba foglalt adatait, és meg kell vizsgálnunk azon helyeket, amelyeken imádást végeztek az évszázadok során. Az a vélemény, hogy legősibb formájában ez a vallás a szertartásos tisztaságot hangsúlyozta: betegségtől, haláltól, vérzéstől és társadalom elleni cselekedetektől való megtisztulást. Reményt kifejező imádás, például rizspalántálás idején, és hálaadó imádás a takarulás bevégzésekor, arra szánatott, hogy természetfeletti védelmet hozzon. Az imádás végzésére szolgáló szent helyeket elhatárolták; szalmaköteleket, amelyekről papírszalagok függtek, csavartak bizonyos fák és sziklák köré vagy függesztettek *torii* [„madár-lak”] oszlopai közé; *tori*inak nevezték a szent helyek szertartásos

bejárataiként szolgáló kapukat. Az ősi időkben, ha egyáltalán volt külön épület a *kami* befogadására, egyszerű, sőt csak ideiglenes lak fogadta be, de idő múltán a szentély maradandó és bonyolult lett. Külön épületeket csatoltak hozzá: imádásra, imádságok elmondására, megtisztulásra, valamint szertartásos táncokra szolgálókat. Manapság tízezerszámra vannak szentélyek szerte Japánban, és ezek közül több nagyon híres, mint például az Iszében (Ise) álló.

Az iszei épületek egyszerűsége meghazudtolja az ács ügyességét a fa megmunkálásában és természetes szépsége növelésében. Az egyszerű fa és nádszerű tetőborítás használatában és magas fák között való, a természethez simuló elhelyezésükben a szentélyek bizonyos továbbélő ősi ízléshagyomány legnagyobb példái. Ezen épületek – lévén nemzeti fontosságúak, mivel közülük a legnagyobbban a Napistennő van kegyelettel övezve – az időszakos újjáépítés által őrződtek meg, olyan stílusban, amely az ősi idők magtáraiéhoz hasonló. A jelenben álló épületek, amelyekben a most uralkodó császár is tiszteletét tette, 1993-ból valók. Hatvanadikak azon időbeli építés-sorban, amely a Kr. u.-i 7. sz. vége felé kezdődött. Feltehetően léteztek egyszerűbb stílusú épületek százokkal korábban. Épületeknek szánt helyek üresen várnak a jelenben álló épületek mellett. A rendszeresen megújított épületekben, amelyek körül folyók, erdők és hegyek szűzies szépségükben tartatnak, az imádás folytonossága mély benyomást keltő. Annál inkább olyan, ha meggondoljuk, hogy Japán arisztokratikus uralkodó rétege más tekintetben nagyon kifinomult ízlésű lett, különösen a buddhizmus felvételében.

II. RÉSZ A RÉGI JAPÁN

3. FEJEZET

AZ EGYSÉGES ÁLLAM MEGTEREMTÉSE

Azon elszigeteltség az ázsiai szárazföldről, amely a japánoknak idegen népek támadásaitól biztonságot nyújtott, megadta azt az esélyt, hogy Japánban jellegzetes civilizáció fejlődjen ki. Az a hatása is megvolt, hogy a japánok tudatosabbak lettek idegen kultúrákkal találkozásukban és készebbek, hogy megfontolással kölcsönözzenek, amikor arra a szükség kétségtelen lett. A japánoknak egységes államuk megteremtése tisztviselők által szolgált császári uralom alatt éppen ilyen vállalkozás volt, azaz a kínai gondolatok és gyakorlatok tudatos kölcsönzése a jamatói udvar által, amely korábban megkezdte azt a jogot követelni magának, hogy Honsú (Honshū), Kjusú (Kyūshū) és Sikoku (Shikoku) fölött bizonyos mértékben uralkodjék.

Megtudhatunk némely részletet az egységesített államnak a 6., 7., és 8. sz.-ban történt megalkotásáról, minthogy a japánok előzőleg magukévá tettek egy másik kínai eredetű tudást, az írást. Ezért a kései 6. és 7. sz.-ot illetően a régészetnél és kínai leírásoknál inkább ismeretünk fő forrása a *Nihonsoki* (*Nihon shoki*) nevű japán történelem. Ezt udvari tisztviselők Kr. u. 720-ban nyújtották át a császárnak. Hivatalos történelemként a *Nihonsoki* a figyelmet a császári családnak és egyre inkább hivatalnok szolgáinak szerepére összpontosítja. Két fő témája azonban ennél is nagyszerűbben domborodik ki és rendkívül jelentőségű. Ezek: a) az ország lassú egységesülése a jamatói udvar főuralma alatt, b) mind szorosabbá váló szálak ezen udvar és Korea és Kína között a szárazföld irányában.^[8] A *Nihonsoki* gyakorlatilag figyelmen kívül hagyja a rizstermelő földműveseket és a halásznépet, ahogy szükségszerűen későbbi történészek is tették, mivel a történelem nem mindannak elbeszélése, ami a múltban történt, hanem csak a megtudható múlté. Mindamellett, ahogy éppen említettük, a hivatalos feljegyzés egyáltalán nem eseménytelen, minthogy a Kr. u. 550-et követő

éveket illetően lényeg szerint arról való számadás, ahogy néhány ember a lazán összefüggő jamatói államot végül központosított birodalomná formálta.

A SZOGA (SOGA) GYŐZELEM

A *Nihonsoki* szerint Kr. u. 552-ben az egyik kisebb koreai királyság uralkodója csapatokat kért a jamatói udvartól, hogy koreai ellenségei ellen használja őket. Egyidejűleg vörösrézből és aranyból készített Buddha-szobrot, néhány, a buddhista valláshoz tartozó zászlót és ernyőt, valamint több kötetnyi szent buddhista írást küldött. Kísérő levelében lelkesedéssel ajánlotta a buddhizmust ily szavakkal: „Ez minden tanítás között a legkiválóbb, de nehéz megmagyarázni és nehéz megérteni.” A jamatói uralkodó válasza diplomatikus volt: „A korábbi időktől mostanig soha nem volt alkalmunk hallani ennyire csodás tanról. Mindamellett nem vagyunk olyan helyzetben, hogy magunk döntsünk róla.”^[9] Amikor minisztereit megkérdezte, válaszaik egymástól eltérőek voltak. A Szoga nevű jelentős törzs feje azt ajánlotta, hogy az ajándékokat fogadják el, de az erős Mononobe és Nakatomi törzsek fejei ezt mondták: „Ha éppen most idegen istenségeket imádnánk, feltehetően félnünk kellene nemzeti isteneink haragjától.”^[10] A császár megegyezést keresett és a Buddha-szobrot a Szoga törzs fejének adta, hogy személyesen imádhassa. Hamarosan ezt követően sok ember halt meg járványban. Ez a Mononobe és Nakatomi törzseknek alkalmat adott azt állítani, hogy a szerencsétlenség az új vallással volt összefüggésben. A császár egyetértett velük, és tisztviselői a Buddha-szobrot egyik csatornába vetették és elégették azt a szentélyt, amelyben el volt helyezve.

A buddhista vallás hivatalos jóváhagyását illető vita 587-ig tartott. Akkor a Szoga törzs döntően nyert. A buddhizmusnak a Szoga törzs által vezetett támogatói elpusztították a Mononobe törzset, amelynek tagjai állhatatosan ezt kiáltották: „Miért kellene nekünk idegen istenségeket imádnunk és hátunkat fordítanunk országunk isteneinek?”^[11]

A végső támadás előtt a Szoga vezér megfogadta, hogy templomot építtet Buddhának és terjeszti a buddhista vallást, ha a buddhista istenségekhez intézett segélykérő imája meghallgattatik. Fogadalmát azzal teljesítette, hogy a *Hókódzsit* (Hōkōji), az Igazság Felmagasztalása Templomát építtette. Ezt követően a buddhizmus terjedni kezdett.

Mi köze van e történetnek a központosított állam kialakulásához? Annak idején a vita talán nem látszott egyébnek, mint udvari pártok egymás közti perlekedésének. De távlatból nézve a Szoga törzs katonai győzelme Kr. u. 587-ben történelmileg nagy jelentőségű volt.

A Szoga új család volt és a császári család kiágazása, amely ág jó későn emelkedett kiválóságra. Törzsfői nem azon jogra építették hatalmukat, hogy a régmúlt mondabeli *kamijától* származtak. Inkább kincstárnokokként szolgálták az udvart, begyűjtve, tárolva és fizetésként kiosztva azon emberek termelte javakat, akik közvetlenül voltak alárendelve a jamatói uralkodók hatalmának. E javak között voltak a császári ház által frissen hasznosított földekről betakarított rizs, valamint a bevándorolt kínai és koreai iparosok termékei. E földművesek és iparosok közül egy sem volt alattvalói engedelmességre kötelezve a Szoga törzs feje mint *kami* iránt, de neki hatalma volt felettük tisztviselői minőségében, amennyiben a császár nevében cselekedett.

A Szoga törzs győzelme a Mononobe felett Kr. u. 587-ben úgy tekinthető, mint az új réteg embereinek, a hivatalnokoknak a diadala a hagyományos szereplők felett. A császári család elismerte a Mononobe igényt, hogy tagjai istenségtől (*kamitól*) származtak, aki az égből „égi kőhajó”-ban szállott alá, és akik a hűség rendkívüli cselekedetét művelték a legendás első császár, Dzsimmu oldalán annak uralma kezdetén. Szolgálatuk hosszú volta és isteni származásuk folytán magas fokú, független hatalmat nyertek. A Mononobe törzs tagjai természetesen attól tartottak, hogy az isteni származás miatti tisztelet csökkenne, ha a buddhista tan vitatná a *kami*-lények hatalmát.

A tény azonban az, hogy a buddhizmus nem zúzta össze a politikai rendszert a *kami*-lények iránti tisztelet hirtelen romba döntésével. Buddhizmus és sintóizmus idővel megtalálták az egymás mellett létezés útját. Kr. u. 587 után azonban a hazai vallás

háttérbe szorult, minthogy a császár és Szoga eredetű miniszterei nyíltan pártfogolták az új vallást, amely hozzájárult hatalmuk növekedéséhez a félig független törzsek kárára. Ily módon a buddhizmus hozzájárult a politikai hatalom központosításához.

SÓTOKU (SHŌTOKU) HERCEG

Ámbár a buddhizmus a béke vallása és befolyásos emberek pártfogását élvezte, nem szüntette meg a jamatói udvar felfordulását. Ugyanazon hónapban, amelyben a Szoga törzs feje, Umako (akinek születési éve ismeretlen, és aki 626-ban halt meg) befejezte a Hókódzsi [templom] imádási terme és fedett folyosója építését, összeesküvést szőtt a császár meggyilkolására. Meg is gyilkoltatta és saját jelöltjét emelte trónra. Umako aggályosan ügyelt, hogy a császári udvart ne úgy tartsa hatalmában, hogy a trónt saját személyében bitorolja, hanem neki megfelelő névleges uralkodó felett állásával. Egyszerűen szólva a trón mögötti hatalom gyakorlásával. Sőt tovább ment, amikor törvényes trónörökösnek és az új császárnő mellé kormányzónak nagyon ígéretes fiatal férfit nevezett ki, aki rendkívüli mértékben fogta fel a buddhizmust és lelkesedett érte. Neve Sótoku (Shōtoku) volt, és mind a császári, mind a Szoga családtól származott.

Sótoku herceg (574-622) a japán történelem mesebeli királyfia. Oly sok rendkívüli talentumot tulajdonítottak neki, hogy alig hihető, miszerint valaha valóságos emberként élt. A *Nihonsoki* szerint mindjárt születése után beszélni volt képes; amikor felnőtt, egyidejűleg tudott foglalkozni tíz ember kérelmével és oly bölcs volt, hogy tévedés nélkül tudta valamennyit eldönteni. Azt is előre tudta, hogy mit hoz a jövő. Amikor harminc évi kormányzóság után Sótoku herceg meghalt, a nemesség éppúgy, mint a köznép, fiatal és öreg mind így siránkozott: „A nap és a hold elvesztette ragyogását; ég és föld romba dőlt: ezután kiben legyen bizalmunk?”^[12]

Nagyon keveset tudunk arról, amit Sótoku herceg tett, hogy ily mélységes tiszteletet érdemeljen. Azon buddhista templomot létesítette, amely ma a legrégebbi Japánban. Kormányzósága idején kínai mintára az udvari tisztviselőknek rangok szerinti rendszerét vezették be, és ezen intézkedés átvágott az öröklődő tisztség régi,

hazai japán rendszerén. A 2. fejezet elején említett, kínai stílusú kalendáriumot is bevezették. Ugyanazon években történt, hogy az egységesített Japán uralkodója az első hivatalos követet küldte a kínai udvarba. Ez a férfi, miként a később küldött követek és tudósok is, a kínai kormányzásnak olyan ismeretével tért vissza, amely a következő időkben nagyon hasznosnak bizonyult. Összefoglalva: a herceg érdeme, hogy szorosabb békés érintkezés épült ki Kínával, és hogy Japán megfontoltan átvett több civilizált kínai gyakorlatot.

Sótoku herceget nem azért tisztelik oly nagyon, amit tett, hanem azért, amiért síkra szállt. Amint látszik, ő volt az első japán, aki olyan elveket hirdetett meg, amelyeknek célja a császár alatt központosított állam szigorúan szabályozott fenntartása volt. Ezen elveket a kínai konfuciusi tanból kölcsönözték, és teljes kifejtésük az úgynevezett Sótoku hercegi alkotmányban található. Általában szólva ezen 17 szakaszból álló írás kimondja, hogy az alattvalók a társadalmi egyetértés kedvéért kötelesek elfogadni a császári kormányzást.^[13]

Sótoku herceg Japán korai erőfeszítéseit is jelképezte, hogy megbirkózzék a buddhizmussal mind saját tanulói szerepében, mind a buddhista tan oktatójaként. A buddhista vallás, ahogy a szutrának nevezett írások gyűjteményében foglaltatik, már magas fokra fejlődött, amikor Kínán át Japánba érkezett.

Alapvető tana szerint minden élőlény, állatok éppúgy, mint emberek, a lét végtelen és gyűlöletes ciklusaiban egymást követő életekre vannak kárhoztatva. Bármely lény valamely esetben való újjászületésének állapota korábbi tetteitől és e tettek mögötti szándékától függ (*karma*). Valaki vagy boldogabb létállapotba emelkedik, vagy nyomorultabba süllyed karmája összegyülemlése szerint. Mégis ez csupán másodrangú fontosságú, minthogy a buddhista számára a lét mindenkor születéstől fogva rossz. Élni annyi, mint szenvedni. Ezért a hívő legfőbb törekvése az, hogy megszakítsa az újjászületések körforgását és így megszabaduljon az örökös szenvedéstől. A szenvedés oka az, hogy a lények létre és élvezetre vágyakoznak; ezen vágyakozás erkölcsös életvitel, elemi önfegyelmzés és bölcsesség által elnyomható. Tehát az ember számára az önző vágyak kiküszöbölésével lehetséges, hogy megszakítsa a létkörforgást és megszűnjék újraszületni.

Ez a rövid magyarázat is elég annak megmutatására, hogy mennyire túlment a buddhizmus azon idő honi japán vallásán, hogy megpróbálja világossá tenni a lét természetét. Sótoku herceg idejében a megváltást úgy tekintették, mint szerzetes férfiak és nők személyes erőfeszítésének ügyét. Mindegyik szerzetes gondja az volt, hogy elzárva a világtól, kolostorban, tanulással gyűjtse saját érdemes karmáját. Sótokunak kolostorok iránti pártfogása valamint személyes áhítatossága és tanultsága volt az, ami a japán buddhizmus történetében kiváló helyre érdemesítette.

A herceg meghalt, mielőtt láthatta, hogy konfuciusi és buddhista elvei a gyakorlatba átvivődtek. Társadalmi harmónia nem örvendett nagy értékelésnek a Szoga vezetők szemében, akik Umako halála után kevésbé okosan viselkedtek. Umako meg volt elégedve, hogy a trón mögül csendben húzza a szálakat. Fia és unokája nemcsak arról döntöttek, hogy a császári családnak mely tagja üljön a trónon, hanem jelét adták annak, hogy tervük volt a trónt személyükben és utódaik személyében bitorolni. Ez elpusztította volna a császári családot és megsértette volna a japán császári utódlás elvét, amely az volt, hogy a császár és a császárnő a Napistennő utódaiból kerüljön ki, minthogy csak ilyen származékok lehetnek vele összeköttetésben.

645-ben a Szoga vezetők ellenségei visszavágtak. A végső lépés előtt gondos előkészületeket tettek, amelyek között volt egy nevezetes találkozás bizonyos labdarúgó játékon a két vezető Szoga-ellenes arisztokrata között. Egyikük a Nakatomi törzs feje, Kamatari (614-669) volt, másikuk egy fiatal császári herceg, Nakanó-Óe (626-671). A Szoga-kor végső jelenete a császári udvarban a császárnő szeme láttára játszódott le, amikor a vezető Szoga hatalmas hirtelen támadásban megsebesült. Miután a császárnő nagy szorongásban visszavonult, a Szoga vezetőt megölték.

Ezen csíny győztesei kihasználták hirtelen hatalomra jutásukat, hogy meglepően rövid idő múlva olyan reformokat hirdessenek ki, amilyenek a Sótoku-alkotmány általános elveit követték.

A TAIKA-REFORM

Hogy ünnepélyessé tegyék azt a változást, amely a Szoga törzs vezetőinek halálával kezdődött, a fő összeesküvők – akik immár trónörökös és első miniszter voltak – az új kornak a Taika, azaz „Nagy Változás” nevet adták. Szándékuk szerint e névnek nem annyira a személyes sorsukban történt változást kellett jeleznie, mint inkább azt az átalakítást, amelyet az ország kormányzásában reméltek megvalósítani.

Ámbár a Taika név hirtelen változást sugall, Naka-no-Óe és Nakatomi Kamatari munkája nem volt új kezdet a központosítás folyamatában, amelyben – mely irónia! – a nemrégiben meggyilkolt Szoga férfiak elei mint a császári család tisztviselő szolgálói vezető szerepet játszottak; a reformerek azt sem érték el, hogy egyetlen művelettel központosított állammá alakítsák Japánt. A reformkiáltványaikban körvonalazott változtatások évtizedekig nem váltak valósággá. Mindamellett Kamatarit és fiatal társát joggal ünnepelték mint az első férfiakat, akik megkísérelték, hogy Sótoku herceg elveit gyakorlati formában próbálják valóra váltani, kínai példát használva arra, hogy teljesen központosított császári államot alakítsanak a lazán egymáshoz kapcsolt törzsekből, az *udzsikból*.

646 újév napján négy szakaszból álló reformkiáltványt tettek közzé, hogy erősítsék az uralkodó hatalmát. Az első szakasz kimondta, hogy a korábban törzsi ellenőrzés alatt tartott föld és nép császári adminisztráció alá helyezendők.^[14]

A második szakasz elrendelte, hogy főváros építtessék azon kormányzási rendszer központjaként, amely hivatva volt az egész ország felett hatalmat gyakorolni. A harmadik szakasz elrendelte a népességről és adózásról számot adó nyilvántartási jegyzékek és a földtörvények összeállítását. A negyedik szakasz új adózási rendszert vezetett be.

Ezen újévi kiáltvány átfogó alapelv kinyilvánítása volt, amelynek a gyakorlatba való átültetésével az újítók a következő 50 évet töltötték. A meghirdetett elveknek tényleges megtestesítője a *Taihó* (Taihō „országos/nagy törvény”) nevű közigazgatási és büntető törvény volt, amelyet részleteiben 701-ben és 702-ben hirdettek ki. Azon szükségesség ellenére, hogy hozzáigazítsák az elveket a meglevő politikai és társadalmi helyzethez, a Taika-reform alapjául szolgáló célkitűzést nem hanyagolták el. Ez pedig a központosított császári

állam volt, amelyen a császár közvetlenül uralkodott írott törvények rendszere szerint és olyan közhivatali tisztviselők segítségével, akiket ő személyesen választott ki, és akiket el is bocsáthatott, amikor neki tetszett.

E tisztviselők jórészt a régi arisztokrata osztály tagjai közül kerültek ki. Mégis az arisztokrata hatalom alapja jelentősen megváltozott. Ugyanis amíg 645 előtt a régi törzsi családok gyakoroltak hatalmat saját szolgáltató településeik (*bék*) felett, 645 után a császári állam lépett helyükbe. Ez szedte be az adót javak és szolgálatok formájában, közvetlenül a néptől, és saját nevében ez osztotta szét az adó egy részét fizetésként a hivatalnokokként szolgáló arisztokratáknak. Az újítók a császárnak az ország felett való nagyobb hatalmát próbálták megvalósítani, ezért úgy döntöttek, hogy minden lakost az ő alattvalójának tekintenek, de születésük szerinti rangjuknak megfelelően különbözően kezelik őket. Következésképpen, noha a Taika-reform politikai forradalom volt, és megváltoztatta a tömegek társadalmi állását a szolgáltató települések jobbágyi állapotából olyan szabadokévé, akik az államtól bérelték földjüket, a felső osztály egyáltalán nem tekintette a nevezett reformot olyannak, amely saját magas szintjén társadalmi forradalom elemét tartalmazta.

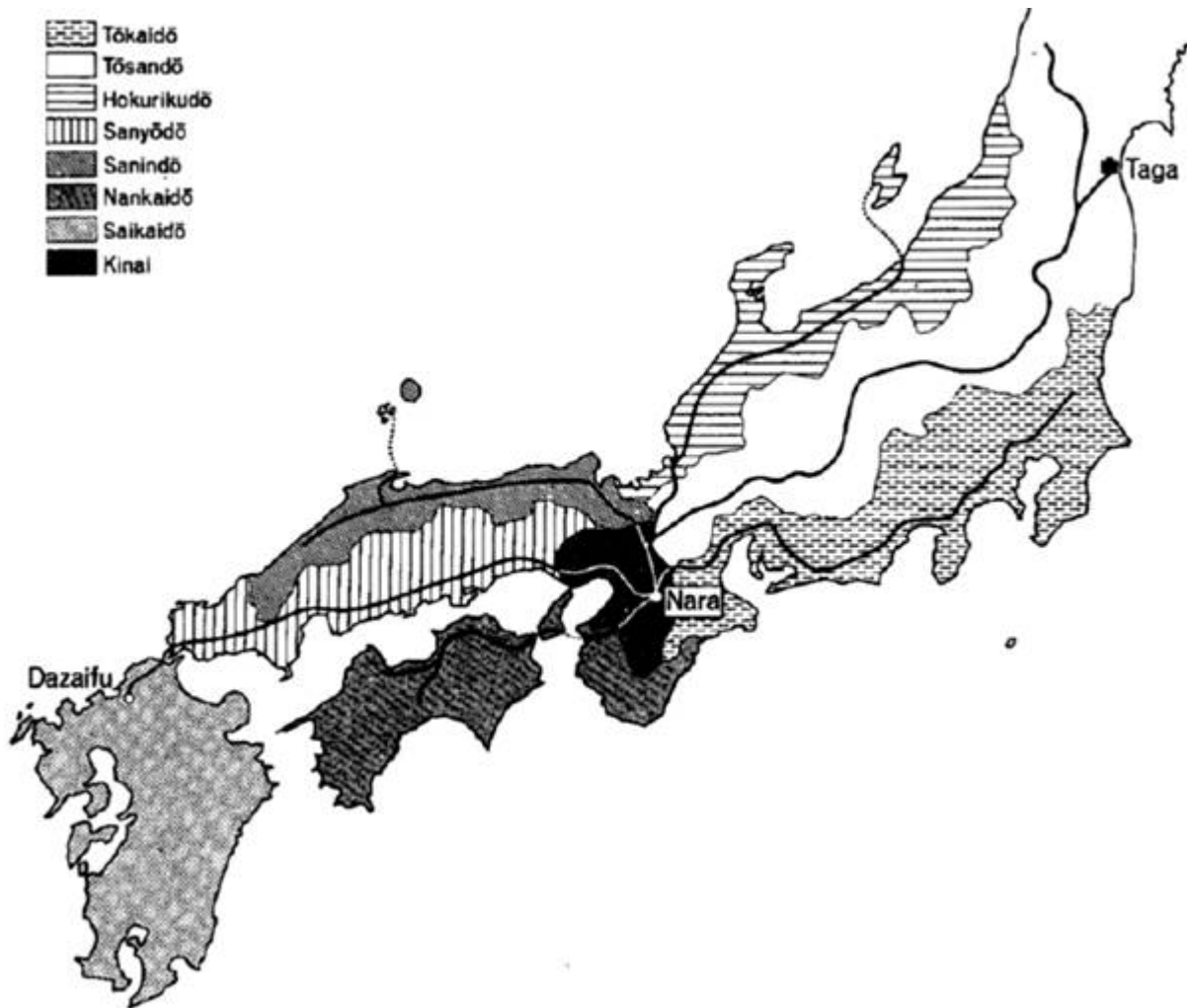
Úgy tűnik, ennek okai a következők voltak. Először: bármely egyenes támadás az öröklési elv ellen veszélybe sodorhatta volna magának a császári családnak korlátlan uralmi igényét. Másodszor: az újítók hatalomra jutása olyan lépés eredménye volt, amely nem volt egyéb, mint palotaforradalom; így tervezetüket korlátozott társadalmi támogatással és még korlátozottabb katonai erővel kellett megvalósítaniok. Igazában a Taika-reform olyan hosszú távú célkitűzés volt, amelyet fentről a kormányzó előkelők kis csoportja rendkívül kockázatos körülmények között erővel valósított meg. Nem engedhették meg maguknak, hogy szembehelyezkedjenek a gyökeres arisztokráciával, ezért – ahogy látszik – kárpótlási elvet hoztak létre. Az a hatalom és társadalmi helyzet, amelyet a törzsek vezetői elveszítettek a szolgáltató települések és a nagy földbirtokok eltörlése által, jórészt visszakerültek hozzájuk az új hivatali állásokat illető kivételes joguk révén.^[15] A Taika-reformnak egyik nagyon érdekes elemére rá kell mutatnunk. A Taika-időszakbeli Japán

rendkívüli példa arra, hogy valamely társadalom megkísérel központosított császári kormányformát létesíteni fegyveres erők tetemes eleme és megelőző hódítás nélkül.

A Taihó törvénygyűjtemény valószínűleg hatásosabban működött 710 után, amikor a Jamato-vidéki^[16] Nara nevű tájon főváros épült. Benne imádási és államügyi részlegeket is létesítettek.

A buddhizmus iránti érdeklődés növekedése ellenére az imádási részleget csak a sintó vallásnak szánták. E részleghez tartozott a fő szentélyek igazgatása és a rítusokról (trónraemelés, bűnöktől tisztítás szertartásai és hálaadás) való gondoskodás. Az imádási részleg feljebbvaló volt, mint az államügyi, de szerepe korlátozottabb. Az államügyi részlegnek számos miniszteri hivatalával az udvar anyagi szükségleteiről és az ország általános igazgatásáról kellett gondoskodnia.

A legmagasabb hivatalok a főnemesség tagjainak voltak fenntartva. Hogy valaki a tartománykormányzói [kb. főispáni], frissen létesített hivatalt betölthesse, magas rangú férfiúnak kellett lennie. Idővel 66 tartomány [kb. vármegye] létesült. A tartománykormányzók, a vidék rangban legfőbb tisztviselői a fővárosból küldettek ki, és elődeik nemzedékeken át az udvar közelében éltek. A régi helyi arisztokrácia, amely nem hagyta el a vidéket, az új rendszer alacsonyabb szintjein töltött be hivatalokat. Ennek tagjait helyezték a tartományokat alkotó körzetek [kb. járások] élére, s e tisztviselők a császár kinevezte tartománykormányzóknak voltak alárendelve. 500-nál több ilyen körzet létezett. A hatalom hagyományos birtokosainak, a törzsi vezetőknek és a helyi arisztokratáknak mindkét csoportja most más pozíciót töltött be az ország kormányzásában, mint előbb, minthogy a császár szolgálóiként látták el hivatalukat. Többé nem voltak korlátlan urai földnek és embernek.

Mindamellett a központi kormány képviselőiként a tisztviselők mind a tartományi, mind a körzeti szinten továbbra is ellenőrzést gyakoroltak az ország emberanyaga felett, és ez a fajta munkaerő volt az, amely az akkori időkben valóságosan tudott hegyeket elhordani vagy új rizsföldeket létesíteni, utakat javítani, palotákat építeni. Az emberek nagy tömege földműves volt. A tisztviselők rendszeres népszámlálás által tartották számon az embereket, és ilyen népszámlálásokat elvben hat évenként szerveztek. A népszámlálás feljegyzései lehetővé tették a tisztviselőknek, hogy a földművesektől adót szedjenek és nekik rizsföldeket juttassanak. A földműves családnak juttatott föld a család nagyságától függött. A földművesek használhatták e földet, de magántulajdonként nem rendelkezhetek vele, mivel elméletben minden föld az uralkodóé volt. ^[17]

Nem volt olyan szándék, hogy a föld egymaga szolgáltatassa az adó nagy részét, minthogy az adó a termés 3-5%-át kitevő alacsony szintre volt szabva. Egyéb fajta, súlyos adók voltak kivéve a férfi lakosságra. Robotszolgálatot kívántak a tartományi és központi kormányzatok közművek készítésére és közmunkák végzésére, de e kötelezettséget meg lehetett váltani megfelelő értékű ruhaanyaggal. A táj olyan termékei, mint gyapotból szőtt ruhaanyag, kender, só, agyagedények, épületfa, főzelékfélék vagy hal a kormányzatnak voltak fizetendőek. Katonai szolgálat szintén a követelmények között volt és, ahogy látszik, nagy szorongást okozott. Minden tartomány férfi lakosságának 1/3-a a 20. és 59. életév között az előírás szerint 1 évet volt köteles a fővárosban és 3 évet a határvidékeken szolgálni. Amíg tényleges szolgálatban voltak, maguknak kellett gondoskodniuk felszerelésükről és élelmükről. A reformoknak ez az arculata nem lett nagyon sikeres, mivel szigorúsága arra készítette az embereket, hogy megszökjenek földjeikről a besorozás kikerülése végett.

Helyére zökkenvén, a Narában székelő kormány arra használta hadseregét, hogy a tulajdonképpeni Japán földjéből nagyobb területet hajtson uralma alá. Kjúsú legdélebbi táján részben asszimilálódott közösségeket (*kumaszo* [*kumaso*] vagy *hajabito* [*hayabito*] neveken ismerték őket) hódítottak meg. Honsú északi részén azonban az ajnu (ainu) nép keményebben ellenállt. Mint híres harcosok 776-ban megrohamozták a Taga melletti kormányerődöt, lemészárolták a helyőrséget és megtámadták a délebbre elterülő, betelepült tájakat, ahonnét korábban elűzték őket. E támadásokban az ajnuk csaknem bizonyosan segítséget kaptak szakadár japánoktól, akik már jelentős számban laktak a határvidéken.

A központi kormány hadsereget tartott fenn arra is, hogy őriztesse Kjúsú északi, Korea felé néző oldalát kínai vagy koreai támadás esetére. Ez éles ellentétben volt korábbi időkkel, amikor Kína gyenge és önmagában megosztott volt, míg a japánok tevőlegesen beleavatkoztak a koreai hatalmi harcokba. Akárhogyan is, a 6. sz.-i Jamato állam túl gyengének bizonyult ahhoz, hogy továbbra is beleavatkozzék Korea ügyeibe. Sőt még később is, amikor Szoga Umako és Sótoku alatt a viszonyok javultak, Japán erőtlenné vált.

Koreában teendő lépésekre, mert az újból egyesített Kína Japánhoz viszonyítva jóval erősebb volt. A 662-ben Koreában elszenvedett végzetes vereség arra bírta a japánokat, hogy végleg a védekező politika útjára lépjenek.

A BUDDHIZMUS ÉS A KÖZPONTOSÍTOTT CSÁSZÁRI ÁLLAM

Jóllehet a központosított állam tekintélyét elismerték Japán távol eső részein, hatalma legelőnyösebben magában a fővárosban nyilvánult meg. Az a kísérlet, hogy kínai főváros méretében építsenek várost, becsvágyó volt 710-ben. A valóságban Nara valószínűleg sohasem volt olyan nagy, mint ahogy tervezői elgondolták. Még akkor is, ha nem mérhette magát kínai mintájához, az új főváros építése bizonyára nagy mértékben segített az ország egységének előrevitelében.

A Tódaidzsi = Tódai-dzsi (Tōdaiji) nevű templom építése Narában olyan nemzeti vállalkozás volt, amely némi képet nyújt azon anyagi forrásokról, amelyek a központosított államnak a 730-as és 740-es években rendelkezésére álltak. Ez volt a fő templom azon rendszerben, amely minden tartományra kiterjedt, és amelynek célja az volt, hogy az emberek figyelmét az állam boldogulására és a császári ház főhatalmára összpontosítsa. A Tódaidzsi 16 városi épülettömb területét igényelte; kettős pagodája több mint 300 láb [91,44 m] magasra emelkedett. Buddha-terme, amely valaha nagyobb volt, mint a mai, még mindig egyike a világ legnagyobb faépületeinek. Mindezt Sómu (Shōmu) császár (724 és 749 között uralkodott) kegyessége és okossága sugallta, amely tulajdonságok a Tódaidzsi számára készített, óriási bronz Buddha-szobor öntésének történetéből láthatók legjobban. 737-ben a himlőjárvány nagy megdöbbenést keltett Narában. Sok más áldozata között volt Kamatari négy fiúunokája. Sómu vállalkozása, hogy a Buddha-szobrot alkossa, az istenek megengesztelése végett volt. Ünnepeles kiáltványának szavai:

„...Az a kívánságunk, hogy e szobor öntésében a nemzet fémforrásait a legmesszebbmenően használjuk ki, és hogy

vízszintessé tegyük azt a magas dombot, amelyen a nagyszerű építményt felállítjuk, úgyhogy az egész ország velünk legyen a buddhizmus testvériségében és együtt élvezze azon előnyöket, amelyeket e vállalkozás nyújt a Buddháság elnyerése iránt.

Mi birtokoljuk az ország gazdagságát, miénk a hatalom az országban. E gazdagsággal és hatalommal, amely rendelkezésünkre áll, elhatároztuk, hogy ilyen tiszteletre méltó imádási tárgyat alkotunk. A feladat látszólag egyszerű, de ha részünkről nincs kellő előrelátás, az eredmény az lehet, hogy hiába fárasztottuk nagyon az embereket, ugyanis a Buddha szíve soha nem enyhülne meg, ha a munka során rágalom és harag gerjedne, ami akaratlanul bűncselekményekhez és vétkekhez vezetne.

Ezért mindazoknak, akik e vállalkozás közösségéhez csatlakoznak, szükségszerűen őszintén jámboroknak kell lenniük, hogy elnyerjék annak nagy áldását, és minden nap hódolatukat kell kifejezniük a Locsana (Lochana) Buddha iránt, úgyhogy szakadatlan áhítatossággal e közösség minden tagja haladjon a Locsana Buddha önmegvalósítása felé. Ha valaki találta, aki e szobor alkotásában segédkezni óhajt – és ha nem egyébbel, mint egyetlen ágacskával vagy egyetlen maroknyi földdel [azaz annak mozdításával] –, annak meg kell engedni, hogy segítsen. A tartományi és körzeti hatóságok ne háborgassák és zaklassák az embereket azzal, hogy önhatalmú követeléseket támasztanak velük szemben e terv nevében. Erről kiáltvány hirdettessék ki szerte az országban, hogy mindenki megértse szándékunkat e dologban.”^[18]

Úgy látszik, hogy az emberek tömegeinek e kezdeményezésben való részvételét egy Gjógi (Gyōgi) nevű pap (668-749) szervezte meg, aki a császár számos papi tanácsadója között a legkiválóbb volt. Gjógi nevéhez sok nevezetes munka fűződik: szeretetházak, öntözőművek és kikötők építése és fák ültetése. Végül is valószínűen papok alkották a társadalom legműveltebb csoportját mind technikai, mind bölcséleti tudás tekintetében. Mi több, mivel a hivatali kar legmagasabb fokú állásai fenn voltak tartva a születés által örökös arisztokrácia tagjainak, a papi hivatás volt az egyetlen

út, amelyen az alacsonyabb osztályok valamely tehetséges tagja kiválóságra emelkedhetett. Olyan eszes és erélyes uralkodó, mint amilyen Sómu volt, nem késlekedett, hogy ilyen embereket hasznosítson.

A Tódaidzsiban őrzendő Buddha felállításában a császár és Gjógi meglepően rövid idő során eredményre jutottak. A kész szobor bizonyára mély benyomást keltett azon összegyűlteken, akik 752-ben a felszentelés ünnepélyes szertartásában részt vettek.^[19]

A Nara-időszak szintén tanúja volt a buddhizmus terjedésének a császári udvarból a tartományokba. Ahogy mondtuk, a Tódaidzsi arra volt szánva, hogy központja legyen azon nemzetszerte elterjedt templomrendszernek, amelyben minden tartomány egy-egy templomát a kormányzat építtette. Kétségtelenül annak hatására, amit az udvar által pártfogolt buddhista templomokból láttak, illetve amit róluk hallottak, a helyi arisztokrácia fejei maguk indíttatásából építtettek ilyeneket vidéken. Például Kibiben, azon tájon, ahol korábban oly számos sírdombot építettek, 42 8. sz.-i buddhista templom maradványait találták meg, főleg tetőcserepeket és alapköveket. Hatalmas vidéki családok a 7. sz. közepétől kezdve abbahagyták a hagyományos sírdombok építését, amikor felvették a hamvasztás buddhista szokását, amelyet a császári udvar megkísérelt kötelezővé tenni. Az a fajta erőfeszítés, amellyel a Jamato-típusú sírdombokat építették, most a Nara-típusú buddhista templomok építésébe folyt.^[20]

A versengés ezen eszméje jelentős, és olyan tájak esetében, mint például Kibi, valószínűen működésben volt a jamatói állam ideje óta. A buddhizmus remekül készített, kifinomult ízlésű épületei, szobrai és festményei szükségszerűen erősítették az ország politikai központjának régóta megszilárdult törekvését, hogy hatalmát kulturális eszközökkel éppúgy növelje, mint politikaiakkal és katonaiakkal.

A buddhizmusért lelkesedésnek nem minden hatása volt jótékony. A 8. sz. legnagyobb politikai botránya Sótoku (Shōtoku) császárnő és egy Dókjó (Dōkyō, ?-772) nevű buddhista szerzetes közötti szerelmi ügyből folyt. Sótoku császárnő Sómu császárnak hír szerint áhítatos lánya volt, aki először 749-ben jutott trónra. 758-ban le kellett mondania, de 764-ben ismét trónra lépett, miután Dókjóval

együtt utódjának száműzését vitte végbe. Ezen utód hamarosan azután gyanús körülmények között elhunyt. Néhány évvel később Dókjó hatalmának tetőpontját érte el, amikor az az előterjesztése hangzott el, hogy a császárnő adja át a trónt neki. A helyzet veszélyességét bizonyos sintó jóshely háráította el, amely megerősítette azt az elvet, hogy az uralkodó és az alattvaló közötti különbséget szigorúan meg kell őrizni. Így 770-ben, amikor a császárnő meghalt, Dókjót száműzték. Ezen kellemetlen esetből nők uralkodókká emelését illető erős előítélet származott és az államtisztviselők elméjében általános gyanú politikailag becsvágyó szerzetesek iránt.

ZÁRÓ GONDOLATOK

E fejezet az újítók azon teljesítményeit hangsúlyozta, amelyek a valóban központosított állam megvalósulását eredményezték. Nem ismerte el teljes mértékben azt a tartozást, amely az újítókat kínai közigazgatási és törvényalkotási példák iránt kötelezte, ahogy ezeket követek, papok és tudósok Kínából visszatérve Japánba bevitték. 645-re Kína a T'ang uralkodóház alatt elérte történelmének egyik legfényesebb korszakát. Több író hangsúlyozza Japánnak azon szerepét, amelyben T'ang Kína tanítványa volt.

Ilyen történészek szemszögéből a Taika-reform eleve bukásra ítélt kísérlet^[21] volt, mivelhogy Japán nem illett szigorúan Kínához a korabeli kínai kormányzati képzeteket és gyakorlatot illetően. Ezzel szemben a japán történelmet elsősorban a japán fejlődés szemszögéből kellene tanulmányozni. Igaz, hogy a központosított császári állam eszméje később háttérbe szorult, mégis a reform politikai szempontjai későbbi kormányzási rendszerek alapjait vetették meg. A művelődési oldalon a helyzet jóval tisztább. A buddhizmus és a művelődés egyéb arculatai átvételük után úgy virágoztak Japánban, mint jellegzetesen japán civilizáció elemei.

4. FEJEZET

A NARA-KOR MŰVELTSÉGE

Elszigeteltsége ellenére Japán évszázadokon át érintkezésben volt a Kína-központú civilizációval, de csak Sótoku herceg idejétől kezdve kölcsönözte a japán udvar a szárazföldről tudatosan és megszokottan azt a tudást, amely hasznosítható volt saját hatalma és dicsősége növelésére. Sótoku 622-ben volt halála után nemzedékeken át japán udvari emberek úgy tekintették magukat, mint szárazföldi szomszédai tanítványai.

Buddhista templomok különösen fontosak voltak az új tanítás központjaiként. Feltételezés szerint 40 is épült Sótoku idejében. Egy sem olyan fontos, mint a Hórijúdzszi (Hōryūji). Koreai minta szerint építették, az pedig olyan kínai paloták tervére alapozódott, amelyeket védőfal vett körül, és amelyeknek indiai eredetű pagoda is része volt. A templomot körülfogó kolostorok oszlopai, amelyek középen kidomborodtak, kidolgozásukban olyan sudarasodási technikából merítettek, amely a klasszikus Görögországban keletkezett. A 607-ben befejezett Hórijúdzszi idegen volt alakja szerint.

Később, valószínűleg 670-ben a Hórijúdzszi leégett, majd újjáépült. Ma is áll, és úgy dicsérik, mint a japán buddhista építési mód eredetét; egyben ez a legrégebb megmaradt faépületkomplexum Japánban. Az újjáépítők eltértek az eredeti koreai mintától. A fő terem, amelyben az imádási képeket helyezték el, és a megszentelt ereklyék befogadására szánt pagoda egymás mellé kerültek, nem pedig a bejáratától kiindulva egymás mögé. A felolvasótermet, amely a szent írások felolvasására szolgált, megtartották, miként a fő épületeket körülfogó kolostorokat is, hogy megőrizzék a vallásos élet benyomását, mint oly valamit, ami külön van a világtól. A Hórijúdzszi monumentális maradt, egyáltalán nem támaszkodva a természetes környezetre, ami egyébként a japán vallásos építkezés megkülönböztető vonása.

Nemzedékek kegyes életszemléletének köszönhetően olyan emberek, mint Sótoku herceg felesége, továbbá Sómu császár és felesége, valamint anyósa, drága ajándékokat ajánlottak fel a

Hórjúdzsi javára. Sótoku herceg halála után nem múlt el egy év, s a Hórjúdzsi máris három, életnagyságú bronzszobrot kapott ajándékkul, amelyeknek arcai egyenlőképpen a herceget ábrázolták. Ezen kínai stílusú, Japánban készített szobrok máig megmaradtak mint további emlékeztetői azon adósságnak, amellyel Japán a szárazföld civilizációjához kötődik.

ANYAGI KULTÚRA

Miként Sótoku herceg, úgy Sómu császár is hivatalos követségeket küldött át Kínába, nem csupán azért, hogy tiszteletét fejezze ki Kína császáranak, hanem avégett is, hogy tanuljanak és vigyenek haza magukkal legjobb minőségű irodalmi alkotásokat és művészi tárgyakat. A narai udvarnak előnye származott a Kína általi haladásból. Kínában sem őrződött meg a kérdéses kor kínai anyagi kultúrájának nyoma oly megkülönböztető módon, mint Japánban. A 8. sz.-i japán császári udvar életéből valami még ma is elleshető, ha az ember megvizsgálja azon kincseket, amelyek 1200 éven át megőrződtek a Sószoín (Shōsōin) nevű, egyszerű faépületben, amely Narában a Tódaidzsi közelében van.

Sómu császár 756-ban történt halála után a hozzá hasonlóan kegyes Kómjó (Kōmyō) császárnő a Tódaidzsi Nagy Buddhájának ajánlotta fel a császár még életében használt tárgyait és elhunyt férje lelki békéjéért könyörgött. E tárgyakhoz gyűltek mások, amelyeket a Nagy Buddha felszentelési szertartásakor használtak. Ilyen volt például az az óriási ecset, amely arra szolgált, hogy „életre keltse” a szobrot a szemek pupilláinak festésével, ami által szellemi erőt vittek bele.

A Sószoínben eredetileg tartott kincsek némelyike eltűnt, de a bútortat, kerámia, papír, fegyverek és ritka üveg, amely utóbbi az ázsiai szárazföldről származik, meglepően jó állapotban maradtak meg. Ott vannak bizonyos orvosságok, amelyeneket Kómjó császárnő osztott ki az embereknek betegségeik gyógyítására. Ezeket csaknem mind Kínából vitték be, és némelyik eredetileg Délkelet-Ázsiából, Indiából vagy Perzsiából származott. A szövött anyagoknak szó szerint ezrei mutatják nem csupán a japánok ide vonatkozó technikáját, hanem a szövés, festés és díszítés technikáit

is, ahogy az egész ázsiai földrészen gyakorlatban voltak. Mindazon sok zeneszerszám közül, amelyek a Kína felé tekintő, egész civilizált világból származtak, a leghíresebb egy öthúros lant, amely mint megőrzött példány egyedüli a maga nemében. E lantról azt tartják, hogy Indiából származott, és hogy Japánba Belső-Ázsián és Kínán át jutott. A rajta levő gazdag díszítés pompásan egzotikusnak tűnhetett a narai udvarnak. A készítők gyöngyházat, teknősbékapáncélt és achátot alkalmaztak berakásként és tevéen ülő, lanton játszó alakot formáltak, amely felett pálmafa látszik. A Sószoínben megkapóan drámai álarcok is vannak, amelyek elevenen emlékeztetnek olyan táncokra, amilyeneket a Tódaidzsi felszentelési ceremóniája során adtak elő. Ilyen álarcok olyan hagyományhoz tartoznak, amely korábban meghonosodott Dél-Kínában és Belső-Ázsiában.

Művészién készített go-deszkalap sakkhoz hasonló játék céljára azt mutatja, hogy Kínában népszerű szórakozások Japánban is meghonosodtak. A hagyomány szerint Kib no Makibi (695-775) nevű kiváló tudós Kínából hazatérve ismertette meg e játékkal a császár udvarát. Ma is olyan deszkákön játsszák, mint amilyen a Sószoínben látható.

A Tódaidzsi épületcsoportnak további épülete a Hokkedó (Hokkedō) (vagy Szangacudó [Sangatsudō]) e kor legszebb buddhista vallási szobrait tartalmazza. Ellentétben a Sószoínben látható álarcokkal, amelyek nagy kifejezési szabadságot mutatnak, e szobrokat szigorú szabály szerint imádás tárgyaiként alkották. Anyaguk agyag, fa és lakk. A fő „személy”, amelyet kenderből és lakkból^[22] készítettek, összetételes.

Csaknem 12 láb (3,66 m) magas; nyolc karja van, amelyek lótuszt, botot és kötelet tartanak. Remek, ékköves fejdísz koronázza, amelynek elülső részébe Buddha ezüst szobrocskája van foglalva. Egy harmadik szem, amely nagy méretű fekete gyöngy, a szobor homlokába van erősítve. Bármily idegenszerű is, magasztos eszmét jelképez: a Könyörület Urának határtalan jóakarata ereszt le a megváltás kötelét, hogy vele az embereket a megvilágosodás partjára segítse.

A központi szobor mindkét oldalán agyagból készített szolga áll. Ezeket műalkotásokként még nagyobbra becsülik, mint a fő alakot.

Noha a civilizáció más ágaiban némi idő telt el, míg a japánok szárazföldi tanítóik szintjét elérték, a szobrászatban – ahogy látszik – gyorsan elsajátították a mesterségbeli fogásokat és a művészi kiválóság szintjét érték el. A 8. sz.-i Japán minden idők legremekebb szobrászati szintjén alkotott. Ezen alkotások olyan stílus nyomait mutatják, amelynek eredetét Nagy Sándor indiai inváziójában kell keresnünk.

IRODALMI ALKOTÁSOK

Bevándorolt kézművesekkel párhuzamosan működtek a bevándorolt tudósok, akik azt juttatták Japánba, amit a szárazföldi civilizáció legjava nyújthatott írásos alakban: buddhista szent írásokat, kínai munkákat a kormányzásról, történelmet, bölcséletet és kínai irodalmi termékeket. A honi japánoknak meg kellett tanulniok kínaiul olvasni és írni, mielőtt a magasabb civilizációnak ezen kincstára megnyílt előttük.

A legelterjedtebb mű valószínűleg az Arany Fénysugár [minőségű] legfőbb Királyok Szutrája (Sutra of the Sovereign Kings of the Golden Light Ray). Sómu császár parancsára egy-egy másolatot küldtek minden tartományi központ templomának, ugyanis e szutra mutatta meg legvilágosabban, milyenek kell lennie az eszményi viszonyoknak a buddhista vallás és az ország kormányzata között. Az alant következő kivonat a Déva Királyokként ismert négy őrszellemnek Buddhánál tett látogatását írja le.

És akkor a négy Déva Király – tiszteletük jeleként levonván ruhájukat jobb vállukról – ülő helyzetéből felállott és jobb térdükkel a földet érintve, tenyerüket pedig alázatban összezárva így szólt Buddhához:

„Legtiszteletreméltóbb! Amikor valaha a jövőben ezen Arany Fénysugár Szutra valamely királyság minden részébe továbbadatik – nagyvárosaiba, városaiba, falvaiba, hegyeibe, erdeibe és mezeire –, [és] ha az ország királya egész szívével meghallgatja ezen írásokat, dicséri őket és áldozatokat mutat be nevükben, és ha még azt is megteszi, hogy e szutrát a hívők négy osztályának használatára bocsátja, védelmezvén és

minden ártástól biztossá tévén a szutrákat, akkor mi, Déva Királyok tetteinek elismeréseként védelmezni fogjuk azt a királyt és népét, békét szerzünk nekik és szenvedéstől mentesülést, meghosszabbítjuk életüket és dicsőséggel töltjük el őket...”

És akkor Buddha így szólott a négy Déva Királyhoz:

„Valóban méltó, hogy ti, a négy Déva Király így véditek a szent írásokat. A múltban keserű önsanyargatást gyakoroltam. ... Aztán a legmagasabb fokú megvilágosodást értem el és egyetemes bölcsességet valósítottam meg magamban. E törvényt tanítottam. Ha valaki királyként megvédi e szutrát és áldozatokat mutat be nevében, őt én megtisztítom a szenvedéstől és betegségtől és lelkének nyugalmat szerzek. Védeni fogom nagyvárosait, városait és falvait és szétszórom ellenségeit. Minden időkre megszüntetek minden ellenségeskedést az emberek uralkodói között...”

Ily módon a világ nemzetei békekességben és jómódban fognak élni, az emberek gyarapszanak, a föld termékeny lesz, az éghajlat enyhe és az évszakok a helyes sorrendben követik egymást. A nap, hold és csillagok állásai akadálytalanul fogják szabályos járásukat követni. A szél és az eső a helyes évszakban érkeznek. Mindenféle kincs bőségben lesz. Az emberi szívekben nem lesz aljasság, sőt mindenki alamizsnát ad és gyakorolja a tíz jótettet. Amikor életüknek vége szakad, sokan az Égben születnek újból és növelik az égi sokaságot.”^[23]

A buddhizmus japán tudósai a Nara-korszak végéig, 784-ig jórészt árnyékba szorultak idegen tanítók által. Másrészt a kínai kormányzati elgondolások kiemelkedő japán tanulmányozói – egészen külön tanulmányi ágazatban – vezető szerepet töltöttek be az udvari életben még Nara fővárossá válása előtt. Azon szakértők, akik 645-ben Naka-no-Óe és Kamatari tanácsadói voltak a Taika-reform elindításakor, japánok voltak, huszonöt évi, Kínában szerzett tapasztalatokkal. Sómu császár uralkodási korára a kormányzás gépezete viszonyítva bonyolultan kifinomult lett és iskolázott tisztviselőket igényelt helyes működtetéséhez.

Narában egyetem nyújtott képzést a kínai konfuciusi hagyományban. Azaz olyan képzés volt ez, amilyent avégett

terveztek, hogy növelje a központosított államnak és tisztviselőinek hatalmát s tekintélyét, de egyidejűleg olyan is, amely az uralkodók erkölcsi kötelességét hangsúlyozta, hogy jóindulatúan kormányozzanak; másrészt az alattvalókat, hogy hűséggel tartoznak uralkodóiknak. Az egyetemen eszközölt vizsgák arra céloztak, hogy megmutassák a jelöltek elmélyülését a konfuciusi klasszikus művekben^[24] vagy a konfuciusi elvekre épülő szabályzatokban, továbbá azon képességet, amely a konfuciusi elvek szerint gyakorlati problémák megoldására alkalmas.

Az egyetemen a japán diákok valószínűleg kisebb szorgalommal tanultak, mint a kínai diákok Kínában. Míg Kínában a vizsgák elméletben bárkinek esélyt adtak a társadalmi emelkedésre, Japánban az egyetem gyakorlatilag csak az udvari tisztviselők fiainak volt nyitva. Ennek oka az volt, hogy Japánban a fiatal [pályázó] férfinak udvari rangot kellett bírnia, mielőtt hivatali állásba lehetett kinevezni. A gyakorlatban a legostobább arisztokrata fiak kivételével biztosítva volt az arisztokratáknak a hivatali állás. Így nem volt szükséges, hogy az egyetemen megerőltessék magukat. A tartományokból feljövő fiatalok ritkán jutottak túl az egyetemi vizsgákon. E gyakorlat alól ragyogó kivétel volt a korábban említett Kibi no Makibi, aki a tartományi Kibi-tájról származott. Huszonnégy éves korában Kínába küldték tanulni. Húsz évnyi külföldi tartózkodás után 735-ben hazatért. Sómu a nemzeti egyetem fejevé nevezte ki, hogy a jövődő hivatali kar konfuciusi tanulmányait vezesse.

Miután a japánok a 7. sz. elején megkezdték a kínai bölcselet klasszikusainak, továbbá a kínai történelemnek és irodalomnak komoly tanulmányozását, érthető időhézagnak kellett leperegnien, mielőtt saját érdemes műveket alkottak. A Nara-időszak iskolázott japánjai nem utánozták a kínaiakat bölcseleti munkák írásában, hanem kiváló minőségű történelmi és költői műveket írtak.

Az első, valódi nemzeti történelmük a *Nihonsoki (Nihon shoki)*^[25]. 720-ra, amikor a trón elé terjesztették, japán tudósok már belemerültek a kínai kultúrába, amelynek neves része volt a történelemírás hagyománya. Ez a *Nihonsoki* nyelvében is tükröződik, amely végig kínai. Ezt tetézve a *Nihonsokit* összeállító udvari emberek néha oly messzire mentek, hogy hivatalos kínai történelmi munkákban feljegyzett eseményeket úgy írtak le, mintha

Japánban történtek volna. Hosszú idézetek mutatnak arra, hogy a szerzők hivatalos koreai történelmi munkákat is felhasználtak, és bizonyíték van arra, miszerint a könyv végső részéhez japán okmányok és feljegyzések álltak rendelkezésükre a szájhagyomány kiegészítéseként. Az adatokból világos, hogy a 7. sz. vége felé a japánok teljességgel átvették azt az általános kelet-ázsiai nézetet, hogy a történelemírás a császári hivatalnokok testületének jogos hatáskörébe esett. Mindamellett, ahogy korábban jeleztük, a *Nihonsoki* az erősen formálisakon kívül egyéb célokat is megvalósított. Ezen okból, és mert Japánban sosem volt dinasztiaaváltás, felépítésében a *Nihonsoki* különbözött a híresebb „szabványos” kínai dinasztikus történelmektől.^[26] Nemzeti történelemként a *Nihonsoki* krónikás formában íródott, kezdve az istenek korától és folytatva olyan fejezetekkel, amelyeknek címei a szakadatlan császári család uralkodóiról neveztettek egészen Dzsitō (Jitō) császárnő 697-ben volt haláláig.

Tartalmában a könyv az uralkodói udvart érintő témák nagy választékát ölelte fel. Események egyszerűen mint olyanok kerültek bele, az időpontok olyan dátumozott sorrendű bejegyzésével, ahogy az összeállítók véleménye diktálta, tekintet nélkül a logikai sorrendre, nem is szólva az elemzésről. Például Temmu császár uralkodási idejéből a 680. év 11. havában a következő bejegyzések vannak:

tizenegyedik hó,

1. nap: Napfogyatkozás volt.

3. nap: Keleten fényesség látszott a kutya órájától a patkány órájáig. (Megjegyzés: este 8-tól éjfélig; sarkfény?)

4. nap: A Korjó (Koryō) nevű [koreai királyság] tizenkilenc embere visszatért hazájába. Részvétet hozó követek voltak, akik a néhai Okamoto császárnő halálának gyásza idején jöttek át. Feltartóztatták őket, és még nem indultak el.

7. nap: A császár rendeletet intézett a tisztviselőkhöz, amely így szól: „Ha bárki valamely módot tud, amely javára válik az államnak vagy növeli az emberek jólétét, jelenjék meg az udvarban és nyilatkozzék személyesen. Ha az, amit mond,

ésszerű, akkor ötletei elfogadtatnak és részévé válnak a szabályzatoknak.”

10. nap: Nyugaton mennydörgés hallatszott.

12. nap: A császárnő nem érezte magát jól. [A császár], miután érte fogadalmat tett, megkezdte a Jakusidzsi (Yakushiji) templom építését [a Gyógyító Buddhának ajánlva] és száz személyt késztetett, hogy papokként lépjenek be a vallásos életbe. Ennek következményeként a császárnő meggyógyult. Azon napon közkegyelmet hirdettek.

16. nap: Holdfogyatkozás volt. Kuszakabe (Kusakabe) császári herceget elküldték, hogy tudakozó látogatást tegyen a Jemio (Yemio) nevű papnál. A következő napon a Jemio pap meghalt, és három császári herceget küldtek oda részvétlátogatásra.

24. nap: Szilla (Silla) [koreai királyság] a Szaszon (Sason) rangbeli Kim Ja-philt és a Té-nama rangbeli Kim Wön-szeung (Kim Wön-seung) nevű embereket küldte át, hogy adót hozzanak. Ja-phil kíséretében három tanuló tolmács érkezett.

26. nap: A császár beteg lett. Emiatt száz embert késztettek, hogy papokként lépjenek be a vallásos életbe; erre a császár tüstént meggyógyult.

30. nap: Pintyék borították el az eget délkeletről északnyugatra repülve.^[27]

A japánok költeményeket éppúgy, mint történelmet, kínai nyelven írtak. Nem meglepő, hogy némely vers a *Kaifúszó* (*Kaifūsō*) nevű, japánok által írt kínai költeménygyűjteményben inkább iskolai füzetbe illő gyakorlatok benyomását kelti, mint való költészetet – ahogy egyik szövegmagyarázó megjegyezte.^[28] E szöveggyűjtemény a 750-es években jelent meg. Ugyanazon évtizedben készült el az első, nagyszerű, japán költeményes antológia. Ez minden egyéb, mint kezdetlegesen utánzó, ámbár benne is található jelei a kínai verselméletnek. *Manjósú* (*Manyōshū*) néven ismeretes és kb. 4500 költeményt tartalmaz.

A *Manjósú* alapvetően japán, amennyiben japán volt az a nyelv, amelyen írták. E nyelv felépítése nagyon különböző a kínaiétól. De mert a japánok addig még nem dolgozták ki saját írásukat, a

Manjósú költeményeit kínai jelekkel írták. A kínai jelek némelyikét úgy használták, mint Kínában, a jelentés megadására, de sokat más módon: hogy a japán szavakat alkotó hangokat képviseljék. Az eredmény az, hogy míg a *Manjósú* kínainak látszik, a valóságban japán, de olyan írással van leírva, amilyen egyedül állott az összeállítók rendelkezésére.

*Ó, Jaszumiko, győztem, ím!
Enyém ő, kit minden férfi,
Mint mondják, hiába kérlelt.
Jaszumiko, győztes vagyok!*^[29]

* * *

*Én, Ókura elmegyek most;
Gyermekeim sírnak talán,
Anyjuk ugyancsak sír, lehet,
Várva rám [, hogy visszatérjek].*^[30]

Az első költemény szerzője, aki azt házassága alkalmából írta, nem volt más, mint Kamatari, a Taika-reform tervezője. A második költemény szerzője magas rangú tisztviselő volt, aki lakomától felkelve írta sorait. Költemények írása illő és divatos volt a nemesség soraiban, de egyáltalán nem volt ezen osztályra korlátozva.

Ámbár a *Manjósú* legtöbb költeménye rövid, a legjobb hosszú, japán nyelvű költeményeket is tartalmazza.

*Az Ivami-tengerben, sej,
A Kara nevű paritoknál,
Ott kövek közt a víz alatt
Nő a mélyvízi miru-gyom;
Ott a sziklás martok mentén
Tenyészik a fényes moszat.*

*Mint a puhán lengő moszat,
Lágyulva úgy simult hozzám
Feleségem, kit szeretek*

*Nagyon, mint a mirus víz nagy.
Kevés azon éjek száma,
Amikor mi együtt háltunk!*

*Eljövék én válva tőle,
Éppúgy, mint az indák válnak.
Szívem fáj, jaj, én bensőmben;
Visszafordulok, hogy lássam:
Watari-domb sárga lombja
Csapva, csapdosva a légben
Nem engedi tisztán látnom,
Ruhaujját mint lengeti.
Most, mikor a hold hajókáz
Felhők között Jakami-hegy
Felett el, eltűnik ő, haj,
S maradok én tele jajjal,
Mert szeretőm szem elől tűnt.
Végül most a nap is lemegy,
Lecsúszva, ím, nyugat egén.
Hittem magam hős férfinak,
Mégis, bizony, ruhám ujja
Sűrű könnyeimtől nedves.*

* * *

*Fekete jó csatalovam
Vágtat szélként velem messze,
Otthagyva távol ég alatt
Szeretőmnek lakóhelyét.*

*Ó, ti sárga falevelek,
Peregve az őszi dombra,
Álljatok meg egy időre
Repdesésben fenn a légben,
Hadd lássam az ő otthonát!^[31]*

Természetképek és mély emberi érzés kapcsolódnak az elválást ecsetelő számos költeményben: férj válik el feleségétől, kedves kedvesétől, katona szüleitől, nejétől, gyermekeitől.

Költeményeket formálisabb hangnemben, de nem kisebb hozzáértéssel, hivatalos alkalmakra is írtak, pl., hogy jó utat kívánjanak a távozó vendégeknek. A következő költeményt 758-ban írták azon búcsúlakoma alkalmából, amelyet a dél-mandzsúriai Pohai királyság nagykövetének és másoknak tiszteletére rendeztek a miniszterelnök (*daidzsódaidzsin [daijōdaijin]*) házában.

*A szél s a hab elül, lassul
A kék tenger-mező felett,
Gyorsan halad majd hajójuk:
Nem lesz előtte akadály
Amint mennek, amint térnek.* ^[32]

Császárok, császárnők és arisztokraták költeményeivel jó egyensúlyt képeznek azok, amelyeket egyszerű alattvalók írtak: katonák, akiket Kjúsúba küldtek, hogy Japánt a tenger átellenes oldaláról jövő támadásoktól védjék, továbbá névtelen férfiak és nők.

*Ó, mily nagyon sajnálom most,
Távozásom izgalmában,
Miként a vízityúk röppenve,
Eljövék, biz, szólas nélkül
Jó atyámtól s jó anyámtól.* ^[33]

Udobe Usimaro nevű őrkatona írta.

*Ha annyira félsz anyádtól,
Minden hiába – sosem lesz
Szerelmünknek teljessége!* ^[34]

Névtelen írása.

5. FEJEZET

A HEIAN-KORI KORMÁNYZÁS

A Heian-korszakot a Nara-korszaktól a császári udvarnak a 8. sz. végső éveiben új fővárosba, Kiotóba történt átvitele választja el.^[35] E város maradt a kormányzás valóságos központja a 12. sz. vége feléig. Miközben a császári állam intézményei e négy évszázad során alak szerint érintetlenek maradtak – olyan értelemben, hogy forradalom nem söpörte el őket – e hosszú korszak politikai történelme három elhatárolható időszakon ment át. A vizsgálat mélyebb szintjén állítható, hogy a japán politika és társadalmi szervezet időtálló kerete jórészt ezen időszakban létesült.

Kezdetben erőskezü császárok arra használták a hivatalnoki rendszerű gépezetet, hogy vele kormányozzák az országot. Ez a Nara-stílusú kormányzás folytatása volt és kb. 850-ig tartott. Azt két évszázadnyi olyan időszak követte, amelyben a Fudzsiwara (Fujiwara) család dominált az udvarban és bábcászárok által kormányozott. Óhatatlanul az lett ennek az eredménye, hogy az államigazgatás több figyelmet szentel a Fudzsiwara család szűk érdekeinek, mint az általános nemzeti érdekeknek. Végül, miután 1068-ban uralkodóváltás történt, a császári család visszanyerte politikai függetlenségét a Fudzsiwara családtól, de továbbra is bábcászárok ültek a trónon. Ez volt az a kor, amelyben nyugalomba ment (kolostorba vonult) császárok uralkodtak, és ez körülbelül száz évig tartott.

E politikai változások alatt két, a társadalmat általában érintő, lényeges irányzat húzódott. Egyik a közosztású földeknek apránkénti helyettesítése volt öröklődő, *sóen* (*shōen*) néven ismert magánbirtokok által, a másik pedig az, hogy a család vagy a nemzetség a politikai gondolkodásban és cselekvésben elsőbbséget nyert a Taika-állammal szemben. Másként szólva a Heian-korban az importált civilizáció lényeges honosításon ment át.

E fejlemények eredményeként a Heian-kor, amely központból igazgatott császári kormányzattal kezdődött, úgy végződött, hogy a trón hatalmával egyéb erők váltak egyenlő erejűvé mind az

udvarban, mind a tartományokban. Japán egyesítve maradt ugyan, de e korszakban kifejlesztette saját, megkülönböztetett politikai és társadalmi életformáját.

KAMMU CSÁSZÁR ÉS UTÓDAI, 781-850

Kammu császár, aki 737-ben született, 781-ben lépett trónra, amikor már politikailag érett és férfiereje teljében volt. Három évvel később elrendelte, hogy új főváros épüljön Nagaokánál, körülbelül 20 mérföldre (kb. 32 km) Narától északnyugatra. 794-ben másodszor helyezte át a kormányzás központját, néhány mérföldnyire azon helytől, ahol Kiotó ma áll.

A Narából elköltözés okai nem világosak. A legvalószínűbb egyes ok a kormányzat részéről az az általános óhaj volt, hogy elkerüljék az olyan kolostori intrikát, mint amilyent Dókjó (Dōkyō) szőtt Sótoku császárnő uralkodása idején. Minthogy a buddhizmus befészkelte magát Narába, az udvar jogosan félt új, szerfelett becsvágyó pap előtűnésétől. Gazdasági okok ugyancsak szerepelhettek az új főváros építését illető döntésben. Elképzelhető, hogy a fővárosnak csaknem egy évszázadon át volt egy helyen létezése csökkentette a környező termőföldek és erdők hozamát. Bármiként is, speciális földadományok szerzeteseknek és udvari embereknek szükségszerűen csökkentette a földek és erdők azon jövedelemrészét, amely a kormánynak adóként járt volna. A városi ellátás és a kormány bevételproblémáin kívül feltehetően ott volt a még súlyosabb, a szállítás. Bizonyos, hogy míg Nara nélkülözte a vízi közlekedést, Kiotó vidéke könnyen kaphatott készleteket nagy területről azáltal, hogy a javakat északkeletről a Biva-tó vizén, délnyugatról pedig a Belső-tengerbe ömlő Jodo (Yodo) folyón szállították.

A Jamato-állam idején volt „korábbi fővárosok”-tól eltérően Nara nem tűnt el az udvar elköltözése után. Noha veszített méretéből és státusából, vallási és kereskedelmi központként megmaradt. (Az utóbbi száz évben prefektúrai központként visszanyert némi közigazgatási szerepet és új pályát kezdett mint nemzetközi turista-vonzás.)

Elkerülhetetlen volt, hogy a „déli főváros”-t, ahogy aztán Narát hívták, 794 után Kiotó túlszárnyalja. Újabb kínai stílusú világvárosként Kiotót hálószerű beosztással tervezték, amely szerint széles sugárutak derékszögben keresztezik egymást. E sugárutak között és velük párhuzamosan keskenyebb utcákat terveztek. Keletről, északról és nyugatról erdős dombok zárják körül a várost. Eredetileg a Kamo és Kacura (Katsura) folyók között feküdt. Kiotónak is része volt a szerencse forgásában tizenkét évszázados fennállása során, de sohasem volt csupán kiterjedt város. Megkülönböztetett varázsával, nagy számú lakosságával és általános sürgésével a világ egyik örök városaként maradt fenn.

A főváros áthelyezésének hatalmas munkája jól bizonyítja Kammunak mint uralkodónak a tettejét. A valóságban őt rendszerint úgy értékelik, mint minden japán uralkodó között a legerélyesebbet. Az a hatékony személyes uralkodás, amely a japánok által átvett kínai császári kormányzat rendszerében kulcsszerepet játszott, illet Kammu jelleméhez és képességeihez, és ésszerű, hogy a 781 és 850 közötti időszak irányzata a kormány erősítésére szolgált. Az irányzat még Kammu elődje alatt a Nara-korszakban megkezdődött és Kammu három fia alatt (Heidzsó [Heijō] 806-809, Szaga [Saga] 809-823, Dzsunna [Junna] 823-833 uralkodott) folytatódott, de a legtöbb érdem magáé Kammué. Kétségtelen, hogy a császári családban még megvolt az uralkodási akarat, és a család rendelkezett a gazdasági forrásokkal is, tekintve a főváros kétszeri változtatásának nagy költségét. Még túl korai lenne a központosított egyeduralmú Taika-rendszer bukásáról beszélni.

A valóságban a tárgyalt kor közigazgatási újításai határozottan arra irányultak, hogy a császár hatalmát növeljék a nehézkes államgépezet fölött. Így 810 körül a háztartás kincstári hivatalaként (*kurando-dokoro*) ismert fontos minisztérium fejlődött ki, amely megbízható tanácsosokból álló, kis létszámú, közvetlenül a császárnak felelős összehangoló testület volt, amelynek segítségével irányíthatta a kormányt. Ugyanakkor keletkezett a fővárosi rendőri hivatal, amely apránként mind a vidéken, mind a fővárosban azon békefenntartó munkák tekintélyes részét vállalta, amelyek addig az igazságügyi minisztériumra hárultak. A rendőri

hivatal is szoros kapcsolatban működött a trónnal. Ilyen eszközökkel korszerűsítették a központi kormányzást. Ugyanakkor a tartományi ügyeket gondosan ellenőrizték. A hatásos kormányzást illetően a 9. sz.-i Japán szorosabban volt egyesítve, mint korábban valaha.

Megkapó példája volt a trón rugalmasságának és hatalmának e korszakban az ajnuk és más, az északkeleti határ mentén élő szakadárok sikeres lecsillapítása egész sor sikertelenség után. 789-ben Ki no Koszami (Ki no Kosami) császári parancsnok vészes vereséget szenvedett Honsú (Honshū) északi táján. Kammu, aki 52.000 lovast és gyalogost bocsátott korábban rendelkezésére, e fővezért visszahívatta Kiotóba és átmenetileg kegyvesztetté tette. Azt követően a kormány energikus előkészületeket tett új hadjáratra. 794-ben Ótomo (Ōtomo) Otomaro és Szakanoue (Sakanoue) Tamuramaro (758-811) vezérek alatt új hadsereg szétverte az ellent. Ótomo a barbár-lecsendesítő-nagy-generális (*szei-i-tai-sógun* [*sei-i-tai-shōgun*]) fellengzős címet nyervén dicsőségtől övezve tért vissza a fővárosba és visszaadta hivatali kardját. Tamuramaro [azaz Szakanoue] északkeleten maradt, hogy a kezdeti győzelmet azáltal szilárdítsa, hogy őrhelyeket építtessen és a határ állandó védelmét biztosítsa. Az udvar azáltal támogatta erőfeszítéseit, hogy a foglyok egy részét az ország nyugati tájain telepítette le, másrészt japán földműveseket arra biztatott, hogy kelet felé vándoroljanak. 820-ra az ajnuk és szövetségeseik többé nem tudtak jelentős erővel ellenállni, és a sz. végére a császári határvonal Honsú északi csúcsánál húzódott.

Hokkaidó (Hokkaidō), az ajnuk végső igazi hazája a 19. sz.-ig ténylegesen Japán ellenőrzésén kívül maradt.

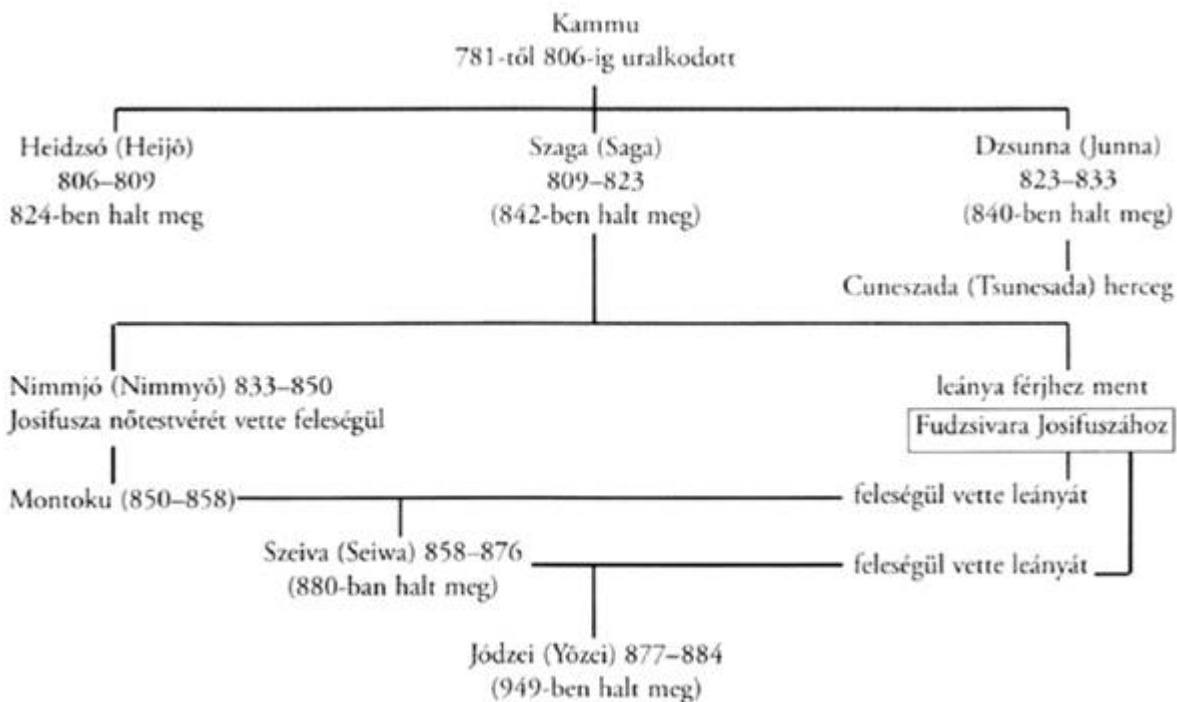
A FUDZSIVARÁK URALMA, 850-1068

Ha a korai Heian-korszak a birodalom területi fennhatóságában további növekedést látott, a 9. sz. második felében a császárok személyes hatalmában hirtelen visszaesés lépett be. A változás fő jele a Fudzsiwara (Fujiwara) nevű, híres udvari család hatalomra emelkedése volt. E család Kamatautól, a Taika-reform mögötti vezető személyiségtől származtatta magát. A Nara- és kezdeti Heian-korban e család tagjai magas állásokat viseltek a tisztviselői

karban és kiemelkedő tanácsosok voltak a trón mellett. 850 után a császári családdal létesített szoros házassági kötelékek és a trón tényleges betöltőinek jelentéktelensége folytán lényeg szerint diktátori hatalmat szereztek a trón felett. E fejlemények megvilágítják azon küzdelmeket, amelyek a családi érdekek körül forogtak, amely érdekek az egységesített államban a politika lényegét tették ki. Ezért érdemes közelről megnézni azon módokat, amelyeket a Fudzsiwara család használt elsősége létrehozásában és megtartásában.

Családi kötelékek politikai hatalomban részesítettek. Szokássá vált, hogy császári hercegek Fudzsiwara nőket vettek feleségül. A következő táblázat azon erős helyzetet szemlélteti, amelyet ez a szokás a Fudzsiwara család fejeinek szerzett, miután Szaga (Saga) és Dzsunna (Junna) volt császárok meghaltak. Akkor Fudzsiwara Josifusza (Yoshifusa) fondorlatosan Montokut emeltette trónra Cuneszada (Tsunesada) helyett; azt követően felvette a kormányzói címet a fiatal Szeiva (Seiwa) császár uralkodása idejére.

Fudzsiwara Josifusza (804-872): (Fujivara Joshifusa)	Nimmjó (Nimmyō) sógora Montoku apósa és házassága révén nagybátyja
nagy-nagybátyja	Szeiva (Seiwa) nagyapja és
nagyapja	Jódzei (Yōzei) ükapja és

Josifusza és utódai elég hatalmasak voltak ahhoz, hogy eldöntsék, ki legyen császár, és hogy magukat kormányzóvá (*szessó* [sesshō]) neveztesse ki a fiatal császár mellé. Amikor a császár elérte azt a kort, amelyben már saját jogán uralkodhatott, kormányzója másik lehetséges címet vett fel, nevezetesen a *kampakuét* („szószóló”), és folytatta az ügyek irányítását. A Fudzsivara család gondoskodott arról, hogy további házasságok átörökítsék hatalmát. Uralkodó császárok kötelezve voltak, hogy a Fudzsivara törzs fejének lányait vagy nőtestvéreit vegyék feleségül, és gyakran meg tudták győzni őket, hogy lemondjanak a trónról, mihelyt az ilyen házasságokból fiak születtek. E házasságpolitikát annál könnyebben lehetett űzni, mivel szokásos volt, hogy magas rangú személyeknek több feleségük legyen, és mert nem létezett határozott törvény, amely szerint a legidősebb fiú automatikusan következne a trón utódlásában. Ügyesen kikényszerítve e házasságpolitika a Fudzsivara családot döntő helyzetben tartotta két, nem dicsőség nélküli évszázadon át.

A Fudzsivara család állásának és kapcsolatainak döntő szerepe e korra nézve fontos, nemcsak a Fudzsivara hatalom alapjaként, hanem azért is, mert jellemző arra, ami a kormányzatban és a

társadalomban általában történt. Családok vagy családszerű csoportok a japán társadalmi, politikai és gazdasági szervezet hatásos egységeiként egyre inkább túlszárnyalták a mindent fölülmúló állam képzetét.

A császári hatalom gyengülése lépcsőzetes volt, de ki lehet mondani, hogy 850 körül kezdődött. Nem szabad azonosnak tekinteni a politikai és társadalmi rend hirtelen összeomlásával. Ellenkezőleg, az országot továbbra is elfogadhatóan jól kormányozták. Mi több, a következő négy vagy több évszázad során a fővárosi elit (azaz az udvari nemesek és a magasabb rangú papság), amely a legtöbbet nyert a császári hivatali szervezet Taika-rendszeréből, megtartotta uralkodó helyzetét.^[36]

Hasonlóképpen a tartományokban a helyi (körzeti) ügyintézők osztálya szervezetében változott ugyan, de egyáltalán nem veszített hatalmából vagy az azzal járó kiváltságokból. Röviden: a családi alapú rendszer, amely 850 után került felszínre, elég jól működött, hogy megőrizze a nemzet békéjét s rendjét és szembeszökő kulturális teljesítményeket tegyen lehetővé.

Miért veszítette hatalmát az állam, még ha valamelyest elvontan képzeljük is magunk elé? E kérdést érdemes feltenni még megszorítással is, és akkor is, ha elismerjük, hogy a Heian udvar valamint kapcsolt és alárendelt intézményei birtokában maradt a nemzeti egység eszméje és gyakorlatának tetemes része. Egyik ok az lehetett, hogy az állam nem volt annyira szükséges, legalábbis szigorúan nem az idegen kínai mintakép szerint. Kínával ellentétben Japánnak 850 után nem voltak védendő határai, és nem áhítozott idegen területek meghódítására. A kínai társadalommal ellentétben a japán soha nem tapasztalt valóságos társadalmi forradalmat, és még legnagyobb változása idején is a hatalom mindig örökléshez kötődött.^[37] Tehát az elitnek nem volt szüksége olyan államszervezeti hivatalnoki karra, amely inkább érdemre, mint születésre alapozódott, hogy megkülönböztesse a tömegtől és szabályozza a viszonyokat a szervezeten belül. Japán sokkal kisebb és kevésbé népes ország volt, mint Kína; mindennapi gazdasága helyhez kötődött és a létminimum szintjén mozgott. E tényezők önmagukban elegendők lehettek volna, hogy az állam szerepét csökkentsék. Például nagy arányú öntözési művek vagy csatornák nem voltak

szükségesek, amelyeknek fenntartása nemzeti hivatalnoki kart igényelt volna.

A császári családdal való viszonyától függetlenül a Fudzsivara család például szolgált a családiség felé forduló irányzatra azon összetartás magas fokában, amely saját törzsében uralkodott. Akármely nemzedék vezető Fudzsivara nemese egy időben viselte a kormányzó (*szessó* [sesshō] vagy *kampaku*) nyilvános és nemzeti tisztségét, de azonkívül a család fejét illető magán és törzsi pozíciót (*udzsi no csódzsa* [uji no chōja]). A család fejeként összehangolhatta a család célkitűzéseit és ellenőrizhette ágazatait, mivel meg volt bízva a törzs közös vagyonának felosztásával. Más jelentős családokhoz hasonlóan a Fudzsivara nagyon jól működő törzsi vagy házi kormányzatot alkotott saját testületi ügyeinek kezelésére. Vallási és pénzügyi kötelek fogták össze ezen arisztokrata nagycsaládokat: a Fudzsivara templomokat épített és szentélyeket támogatott. Ezek idővel különös jelentőségűek lettek rokonaiknak és származékaiknak. Óhatatlan volt, hogy időnként versengés támadjon a Fudzsivara mágnások legfelső szintjén. Hosszú időn át ezeket egyáltalán nem engedték oly messzire fejlődni, hogy alááshassák a család közös erejét.

Természetes rátermettség lényeges eleme volt a Fudzsivara sikernek. Ahogy említettük, e család híres volt arról, hogy tagjaiból jól képesített tisztviselők és tanácsadók váltak 850 előtt. Az első három kormányzó, Josifusza (Yoshifusa, 804-872), Motocune (Mototsune, 836-891) és Tokihira (891-909),^[38] folytatták a hagyományt, különös figyelmet szentelve olyan központi szerepű hivataloknak, mint a *kurando-dokoro* és a fővárosi rendőrség. A Fudzsivara kormányzók szakértőknek bizonyultak olyan, kevésbé dicséretes ügyekben is, mint bárkinek elmozdítása, aki személyes haladásuk útjában állt.

A kormányzati hatásosságban feltűnő hanyatlás történt kb. 930 után. Tadahira (880-949), a Tokihira utáni kormányzó nem volt kiváló képességű, és Uda volt császárnak 931-ben és Daigo császárnak 930-ban történt halála további csapásokat jelentettek, minthogy e két uralkodó megközelítette azt a szintet, amelyen saját érdemű államférfiaknak számítottak volna. Az udvart a keleti tartományokban komoly forradalom fenyegette, amelyet Taira Maszakado

(Masakado), elégedetlen tartományi földbirtokos vezetett. Azt állította, hogy a Napistennő őt császárrá nevezte ki. 935 és 940 között háborúzott a kiotói hatóságok ellen. Ugyanakkor a Belső-tengeren [Inland Sea] a hajózást jól szervezett, 1500 hajóból álló kalózflotta háborgatta. Ezen fosztogatók vezére Fudzsiwara Szumitomo (Sumitomo) nemes volt, akit 936-ban a kalózkodás letörésére küldtek azon tájra. Szumitomo 941-ig tartotta magát mint kalóz. Eközben magát Kiotót is gyakran rablók fosztogatták, és nemritkán szerzetesi zavargások színhelye lett.

Végül olyan csoportok segítségével, amelyek még hallgattak utasításaira, az udvar kievickélt e nehézségekből, és a 10. sz. vége felé a kormányzat jelentősen megerősödött két rendkívüli ember hatalomra jutása által: Fudzsiwara Kaneie (929-990) és Fudzsiwara Micsinaga (Michinaga, 996-1027). Általában szólva a körülmények még mindig kedveztek a meglevő kormányrendszernek. Az ajnu kérdést jó ideje megoldották, és 850 után a Kínával való közlekedés csekély volt. Eredményképpen nem volt külső fenyegetettség, sem külső indíték lényeges intézményi reformra. Továbbá az anyagiaknak a lakosság számához viszonyított mennyisége, ahogy látszik, általában elegendő volt, és a legtöbb nemes és vidéki vezető hűségese maradt.

930 után a kormány arra kényszerült, hogy az országot ne annyira közvetlen közigazgatással tartsa kézben általa létesített és közzolgálati minisztériumok útján, hanem jelentős családok és vallásos alapítványok informális befolyásolásával, amelyeknek függetlensége nagymértékben növekedett. A későbbi kormányzók – miközben így vezettek – lényeges előnyt nyertek az udvari rangok jól kifejlesztett rendszeréből és az addigra már használt, gyakran címzetes hivatali kinevezésekből. Ezeket bőven alkalmazták jutalomként vagy büntetésként, ugyanis többre ment a játék, mint csupán társadalmi dicsőségre. Ahogy látni fogjuk, az udvari családok anyagi jóléte még mindig attól függött, hogy van-e rangjuk és hivatali helyük. Földre támasztott jog általában a vallásos ügyekkel együtt további széles terület volt, amelyen a Fudzsiwara főtisztviselők korlátlan pártolást gyakorolhattak és gyakoroltak.

A Fudzsiwara tündöklés Micsinaga alatt érte el csúcsát. Ő 996 és 1027 között volt hatalmon, és azon évek irodalmi és egyéb kulturális

ragyogás okán is jelentősek. Micsinaga saját és a nemzet jólétét némelykor irgalmatlan ravaszsággal kezelte. Végbevitte, hogy lányai közül négy császári feleség lett, míg az ötödik lány uralkodó császár fiához ment férjhez. Saját törzsében Micsinaga vezető szerepe – miután megteremtette – vitathatatlan lett. Az országot pedig azáltal tartotta békében, hogy finoman mérlegelt engesztelések és kényszerítések politikáját követte más, hatalmas elemekkel szemben Kiotóban és a tartományokban. 1027-ben hunyt el, csalódva saját közvetlen családi köre szerencsétlensége miatt, de egyáltalán nem veszítve személyes vagy politikai formátumából.

Teljesítményeit és jelleme erejét, amely azokat teremtette, számos ősi könyvben dicsőítették. E könyvek egyikében van feljegyezve az a költemény, amelyet 1017-ben Micsinaga írt egy lakoma alkalmából, amelyet azért rendeztek, hogy emlékezetessé tegyék negyedik lányának, Takekónak házasságkötését Go-Icsidzsó (Go-Ichijō) császárral. A költeményben összehasonlítja saját és családja szerencsését a telihold tökéletességével, amely éppen akkor emelkedett az ünnepélyes szintér fölé.

*Ez a világ, úgy vélem én,
Az enyém; ha fontolgom,
Egy darabka sem hiányzik
A telihold tányérjából.*^[39]

Az egyén halandó dicsősége alatt tartóként szolgált a Fudzsiwara család gazdagságának maradó hatalma. E gazdagság csaknem kizárólag *sóen* (*shōen*) néven ismert, öröklődő birtokok formájában létezett. E magánbirtokok annyira összetett természetűek és jelentősek, hogy a következő szakaszban külön tárgyaljuk őket. A Fudzsiwara család magánbirtokai nagyobbak voltak, mint bármely más egyes családéi vagy vallási felekezetéi. Nagyobb gazdagsága erősebbé tette a Fudzsiwara törzset, mint bármely versenytársa volt, és úgy tartotta meg hatalmát az udvarban is, az országban is.

A SÓEN (SHŌEN) FEJLŐDÉSE

A Heian-korban a *sóenek* (öröklődő magánbirtokok) fokozatos számbeli növekedését végig figyelemmel lehet kísérni. Előkelő családok és templomi közösségek egye inkább az ilyen jószágok tulajdonul bírására hagyatkoztak. A föld használata ellenőrzési módjának változásai a családközpontúság folytatódó rendszerével együtt végül a központosított monarchia hivatalnoki rendszerének felbomlását és a feudalizmus előtűnését eredményezték Japánban. A Taika-reform egyik alapelve az volt, hogy minden földművelésre használt föld az állam által kivetett adó alá essék és haszonbérletféle módon adassék ki. A magánbirtokok növekedése ezen elvtől való lassú eltávolodást jelentett.

Végül a *sóen* szó jelentése egyszerűen ez lett: anyagi és közigazgatási kiváltságokat élvező, nagy, vidéki birtok. Eleinte azonban, ahogy kitetszik, kolostorra és azt körülvevő földre használták, amelyen szerzetesek saját megélésükre rizst és egyéb terményt növesztettek. Épületeket és termőföldet a császári udvar ajándékozott egyházi szervezeteknek. Amikor ily ajándékozások történtek, az uralkodóház természetesen átruházta a föld adózási jogait is a szerzetesekre. A javarészt még mindig „természetgazdaság”-ban, amelyben kevés pénz forgott, ez volt az egyedüli gyakorlati mód arra, hogy az udvar olyan vallási alapítványokról, mint a Tódaidzsi, gondoskodjék, amelyek nélkül a civilizáció nem virágozhatott volna.

Hasonlóképpen a pénzgazdaság hiánya arra kötelezte az udvart, hogy számos tagját és szolgáló tisztviselőjét adómentes rizsföldekkel „fizesse”. Öröklődő udvari rangot élvező személyek „rangföld”-et kaptak és hagylak utódaikra. Ennek nagysága az arisztokráciában bírt pontos rangjuktól függött. Továbbá a kormányzatban tevékeny tisztviselők úgynevezett „hivatali föld”-et kaptak kinevezésük rangidőssége mértékében. A szó szoros értelmében ezen „hivatali föld” nem volt örökölhető, mivel azonban a legtekintélyesebb udvari családok apránként maguknak lefoglalták a legjelentősebb kormányállásokat, az ilyen földben adott, megillető járadék a gyakorlatban rendszerint állandó családi vagyonná vált.

Amit eddig elmondtunk, az a *sóenek* úgyszólván „fentről lefelé” való teremtésével foglalkozott a császár és tanácsosai részéről történt, tudatos cselekvés eredményeként. Az ilyfajta adományozás

egyéb példái voltak: különleges kiváltságok frissen termővé tett rizsföldeket illetően, továbbá a császári család tagjainak ajándékozott birtokok (ajándékföldek), illetve különösen érdemes tisztviselőknek juttatottak (érdemföldek). Mindamellett *sóenek* „alulról fölfelé” fejlődve is keletkeztek, technikai kifejezéssel élve úgynevezett „beajánlás”-sal. Ez gyorsan terjedő folyamat volt, amelyet nekilendülése után a kormánynak nagyon nehéz volt korlátoznia.

Parasztok, különösen a zavargó keleti tájakon, gyakran előnyösnek gondolták helyzetüket, ha odaadták vagy „beajánlották” használatra kapott földjeiket valamely erős helyi testületnek, amely adómentességet élvezett és olyan fegyveres erővel rendelkezett, amelyet rablók ellen és polgárháborúban használhatott. Más szóval, a kisszerű földműves megkísérelte földjének meglévő *sóen*be olvasztását, amelynek kiváltságait törvény biztosította, mivel azokat kifejezetten a kormány adta. Amikor efféle megegyezésre lépett, a paraszt beleegyezését adta, hogy termésének egy részét bérként vagy tartozásként fizeti. Jogainak ezen formális átruházásáért és szabályozott tartozás-fizetéséért cserébe maga és utódai részesedtek a *sóen* gazdasági előnyeiben és nagyobb biztonságában.

Valamely tartományi *sóentulajdonos* ilyen feltételek között számos helyi paraszttól fogadhatott el használatra kapott földeket. Másrészt ő maga gyakran „beajánlotta” teljes birtokát és érdekeit olyan, magas társadalmi állású csoportnak, mint amilyen a Fudzszivara volt Kiotóban. Az utóbbi kategóriába tartozókat *honke* („nagybirtokos”) néven ismerték. Tőlük elvárták, hogy megvédjék a tőlük függésben levőket még magas állású, helyi kormányhivatalnokok zaklatásaitól is. *Honke* családok vagy intézmények (pl. nagy templomszervezetek) részesedést kaptak a védelmük alá helyezett földek terméséből. Ilyen köteles befizetések alkották idővel az arisztokrácia és a magasabb rangú klérus jövedelmének alapját.

A birtoklevelek nem cseréltek gazdát. Amit átadtak és szétoztottak, a föld terméshozadékai voltak. A föld végső birtoklásának elméleti jogai a trónnál maradtak; a valóságos megművelést a parasztra hagyták, aki továbbra is örökölt, használatra kapott földjén maradt. Termésjogok (*siki* [*shikī*])

természetüknél fogva könnyen oszthatók voltak. Ha a kezdés elég nagy mennyiségből indult el, valamely mezőgazdaság termését jó néhányszor lehetett felosztani. Továbbá termésjogok (*siki*) szabadon eladhatók s megvásárolhatók voltak, és az akkor érvényes rendszerben nők éppúgy örökölhették őket, mint férfiak. Így a *sóen-siki* rendszer nagyon hajlékony volt. Eredményeként lehetővé vált, mondjuk, valamely kiotói mágnásnak jövedelmét száz különböző forrásból kapni egymástól messze eső tartományokból.

A legtöbb *sóen* kezdetben csak részleges adómentességet kapott, amennyiben nem kellett munkaerőt szolgáltatniok és úgynevezett „egyéb termékek”-re kivetett adót fizetniük, de nem voltak mentesek a rizsadótól. A birtokosoknak nyilván teljes adómentesség volt érdekük, és legtöbbjük annak elérésére törekedett. A következő lépés a birtokos részéről az volt, hogy közigazgatási és pénzügyi mentességet nyerjen a kormányzattól. Végső formájában ez azt jelentette, hogy a birtokosok az ő földjeiken saját szabályzataikkal igazgathatták a parasztokat, saját *sóen*-tisztviselőik segítségével, azaz jószágigazgatóikkal, ügyvezetőikkel, tisztartóikkal és így tovább. A közigazgatás szempontjából így kivételezett *sóenen* a közvetlen császári jogszolgáltatás nem volt többé érvényben, és a császári tisztviselőknek nem volt többé keresnivalójuk ott.

A központi kormányzat pénzügyi és közigazgatási hatalmának ez az ellopása világosan vitássá tette a Taika-reform két nagy s egymással összefüggő elvét: a) „egyetemes” egyeduralom a birodalom minden részében teljes és közvetlen hatalmat gyakorol alattvalói fölött, b) mindent fölülmúló állam, amelyet központi hivatalnoki kar igazgat, és amelynek költségei közadókból kerülnek ki. A Fudzsiura uralom 850-től fogva csak siettethette ezen elvek aláadásának folyamatát. Bármilyen lelkiismeretesek lehettek is a Fudzsiura vezetők közhivatalaikban mint a trónért dolgozó kormányzók, magán minőségükben a legbefolyásosabb és leggazdagabb család fejeiként életbevágóan érdekelve voltak a *sóen-siki* rendszer kifejlesztésében.

Mindamellet fontos dolog nem túlbecsülni a *sóenek* aláaknázó következményeit a 12. sz. vége előtti időre. Először is növekedésük időben fokozatos volt és a földrajzi megoszlás szempontjából nagyon egyenetlen. Leggyorsabban és legteljesebben a Kiotótól

legtávolabb fekvő területeken. Másodsorban a 9. és 10. sz.-okban *sóenjogokat* vagy egyenesen adományozott az uralkodó, vagy – ahol beajánlás által külső lépés nélkül keletkeztek – utólag nyertek törvényes szentesítést az illetékes hatóságok által. Más szóval: a *sóen* a Taihó törvénykönyv szabályzatán belül, és nem azon kívül, fejlődött ki, amely törvénykönyv alapelve a közvetlen és cselekvő császári kormányzás volt.^[40]

KOLOSZTORBA VONULT CSÁSZÁROK URALMA (INSZEI [INSEI]), 1068-1156

1068-ban családi körülmények olyan csapást mértek a Fudzshivara családra, amelyből a valóságban sosem álltak talpra. Go-Szandzsó (Go-Sanjō) személyében olyan császár került trónra, aki nem Fudzshivara anyától született, és aki el volt tökéelve, hogy maga kormányoz. Az új császár harmincon fölül volt trónralépésekor és gondos képzésben részesült az udvarban levő Fudzshivara-ellenes csoportok tagjai által. A Fudzshivara kormányzó és fivére, baj közeledtét érezve, Kiotón kívüli egyik villájukba vonult vissza.

Go-Szandzsó első politikusi csapása a *sóen* elleni egyenes támadás volt. Olyan okmányhivatalt (*kirokuso* [*kirokusho*]) létesített, amelynek feladata a *sóeneket* illető okmányok felülvizsgálata volt, beleértve a Fudzshivara család *sóeneit*. Az okmányok között számosat hibásnak vagy hamisítottnak találtak. A császár hamarosan kihirdette minden, 1045 után engedélyezett *sóen* lefoglalását. Ahogy látszik, ő maga és tanácsadói el voltak határozva, hogy helyesen cselekszenek, és hogy sietve fognak cselekedni. Még mielőtt a *sóenek* kivizsgálását befejezték, máris léptek a tartományi kormányzói tisztségek hasonlóképpen döntő fontosságú ügyében. Hosszú időn át a Fudzshivara hatalmasok úgy neveztek ki tartományi kormányzókat, hogy saját (Fudzshivara) érdekeiket szolgálják és politikai védnökségük óriási hálózatának részei legyenek. Most a trón ura kinyilvánította szándékát, hogy visszatérés lesz azon rendszerhez, amely szerint a császár maga végzi a kinevezéseket, és csak négyévi tartamra. A tartományi kormányzóságok ily szigorú ellenőrzése nélkül a központosított kormányzás nem működhetett rendben, és a császár nem

remélhette hatalmának gyakorlását. A Fudzshivara főtisztviselők egy kitétel kivételével beleegyeztek Go-Szandzsó javaslataiba. Teljesen családi okokból azt kívánták, hogy Jamato tartomány kormányzósága hagyassék az akkor hivatalban levő személy kezében, minthogy ő intézte az azon tájon álló egyik neves Fudzshivara családi templom nagyméretű javításait.

A császár és a Fudzshivara család közötti meghasonlás a jamatói kormányzóság okán annyira terebélyesedett, hogy az utóbbiak saját részükről az udvar teljes bojkottálásával fenyegetöztek. Akkor Go-Szandzsó némi engedményt tett, mert attól tartott, hogy a közigazgatás teljesen megáll, ha a Fudzshivara család visszavonja szakértelmét és szolgálatát. E kellemetlenség szükségszerűen beláttatta vele, hogy ellenfeleinek ereje annak volt köszönhető, hogy hagyományosan igényelték valamennyi nagy fontosságú udvari címet és kinevezést. Ettől kezdve arra törekedett, hogy azáltal kerülje meg a Fudzshivara ellenállást, hogy a császári udvaron kívül új kormányzási központot létesít.^[41]

1072-ben Go Szandzsó lemondott a trónról, hogy szerzetessé váljék, de előbb úgy rendelkezett a trónöröklésről, hogy folytathassa az ügyek befolyásolását a színpalak mögül. A Fudzshivara családot a volt császár ugyanolyan hálóban fogta meg, mint amilyent ők kötöttek oly számos elődjének. A Fudzshivara főtisztviselők a császári közigazgatás formális szerkezetében továbbra is lefoglaltak maguknak minden főtisztviselői állást, és családjuk feje továbbra is kormányzó volt bábcászár mellett. De a manipulálendő báb többé nem volt az övék. A valóságos hatalom a trónon levő császár anyjának rokonaitól (a Fudzshivara családtól) apjára vagy a császári család olyan egyéb tagjaira ment át, akik megelőzték a trónon. E korábban volt császárok a forma szerinti monostorba (vagy kolostorba) vonulás fortélyát nagyon hasznosnak találták. Megszabadította őket az uralkodói tisztség túlságosan sok szertartásától és lehetővé tette számukra, hogy azt válasszák bizalmas tanácsadójuknak és megbízható meghatalmazottjuknak, aki nekik tetszett.

Go-Szandzsó maga csak előre jelezte a kolostori kormányzatok rendszerét. 1073-ban meghalt. De fia (Sirakava [Shirakawa]) és

dédunokája (Toba) elég hosszú életűek és eléggé képes politikusok voltak ahhoz, hogy a rendszert előnyükre működtessék.

	<i>trónra lépett</i>	<i>lemondott</i>	<i>meghalt</i>
Go-Szandzsó (Go-Sanjō)	1068-ban	1072-ben	1073-ban
Sirakava (Shirakawa)	1072-ben	1086-ban	1129-ben
Toba	1107-ben	1123-ban	1156-ban

Idősebb visszavonult császárokként Sirakava 1086 és 1129 között, majd Toba 1129 és 1156 között tényleges uralkodói voltak az országnak.

Kolostorba vonult császárok uralma (*inszei*) a legjobban úgy képzelhető el, mint valamely ragyogóan sikerült feltartóztató művelet. Igaz, hogy a kolostorba vonult császárok idején az udvar vénasszonyok nyara-félét élvezett a politikai nyugalmat és kulturális bőséget illetően, minthogy Sirakava is, Toba is jó adminisztrátorok és bőkezű pártfogói voltak a vallásnak és a művészeteknek. Mindamelllett a trónon ülő császár valóságos hatalom nélkül maradt; és noha a császári család megszabadította magát a Fudzsiwara igától, annak ára volt. A császári család nem remélhette többé, hogy tekintélyét a központosított és erőszakosan egyeduralmi állam közhivatalai által érvényesítheti. Ahogy a körülmények mutatják, egyszerűen nagy nemzetséggé gyengült, amely más nagy nemzetségekkel versengett a hataloméért.

Az a tény, hogy Sirakava és Toba sikeresen versenyeztek, ne takarja el helyzetük gyengeségét! Hogy fizethessenek az ő státusukban vitt életért és közigazgatásért, arra kényszerültek, hogy sóenné változtassanak hatalmas terjedelmű földeket, amelyeket addig a császári kormányzat igazgatott és adóztatott. Továbbá a kolostorokból való uralkodás valóban nagyméretű pártoskodásra és kulisszák mögötti politizálásra adott alkalmat. A trónon ülő császáron

kívül egyidejűleg akár több, kolostorba vonult császár is lehetett, de csak a rangidős császárnak volt hatalma. Az ezen körülményből eredő versengések és sértődések hamarosan felszínre törtek Toba 1156-ban történt halálát követően.

ZÁRÓ GONDOLATOK

Jóllehet a Heian-korban a földhöz való jogokat illetően fontos és vissza nem fordítható gazdasági változás történt, ez nem eredményezte a Kiotóban összpontosult politikai és társadalmi elit azonnali elmozdítását. Régi kiváltságok folytatódtak, és kezdetben a változás ezen intézményesített módokra korlátozódott, amelyek szerint a fölös termékek nagy tömegét a kormányzó osztály javára szállították be.

Így a kor két kiemelkedő intézményes fejlődése: a család szervezetéhez hasonló társadalmi rendszer és a *sóen* inkább a Taika-rendszer árnyékában nőtt fel, semmint annak romjain. A Fudzsiwara hatalom kettős természete, amelyet a kormányzói és családfői kettős hivatal jelképezett, magában is szemlélteti ezt. Maga a császári család is azáltal tartotta meg erős gazdasági alapját, hogy nagy kiterjedésű földje volt mint még bejegyzett, adózó közvagyon, és mert saját érdekében képes volt *sóeneket* alkotni, sőt alkotott is. A kolostorba vonult császárok ilyen gazdasági forrásokkal rendelkezve és különleges helyzetükben mint a társadalom vallási és politikai fejei az egyenlő eséllynél jóval előnyösebb feltételek között versenyezhettek a fővárosi elit egyéb elemeivel. Ami messzemenően veszített erejéből, az a mindent meghaladó állam eszméje volt, amely államnak minden elit csoport alá volt rendelve, és amely olyan személyben és uralkodói hatalomban testesült meg, mint Kammu császár, illetve az ő tekintélye volt.

Míg a fent mondottak igazak, több rejtőzik a történet mögött, mint amennyit elmondtunk. A Nara- és Heian-korok uralma fél évezredének bizonyos lényeges vonásai folytatódtak végig a feudalizmus azt követő körülbelül hat évszázada során. Például Japán alapvető közigazgatási térképe a kb. 60 tartomány és 600 körzet (*gun*) szárazon és vízen át vivő útjainak összekötő rendszerével a Taika-reformerek örökeként maradt fenn –

természetesen alkalmas bővítésekkel és igazításokkal – egészen az 1870-es és 1880-as években kialakított és ma is érvényben levő prefektúrák bevezetéséig; vagy: valamely 18. sz.-i hűbérurat/mágnást (*daimjó* [*daimyō*]) az uralkodó Tokugava (Tokugawa) *sōgun* (*shōgun* „főhatalmú parancsnok”) ilyen és ilyen provincia vagy provinciák (*kuni*) területén – amelyet okmányban pontosan leírtak – ilyen és ilyen terület (*han* vagy uradalom) birtoklásával ünnepélyesen megbízza; és a híres Edo-kori fametszet-művész, Andó Hirosige (Andō Hiroshige) képet kép után alkotott a régi Tókaidó (Tōkaidō „Keleti-tengeri út”) nevű főútról, amelyet ezer évvel korábban terveztek és építettek meg: hasonlóképpen a császári udvari rangok, amelyek a tiszteletre méltó Sótoku Taisi idejéből származtak, a 20. sz. közepéig megmaradtak mint a császári alattvalók viszonylagos állásának végső, és a maga nemében nagyon fontos, mértéke. Miként a rangok, úgy a hivatalok is, a hivatalok nevei és a halhatatlan bürokráciának összes szétágazásai megmaradtak. Sosem volt ebben semmi csökkenés! De a bizottságok útján való kormányzás szokásában sem, a konszenzus általiban sem, és abban sem, hogy gondosan egyensúlyozzák a különböző érdekcsoportokat a nagyvárosi és az alacsonyabb helyhatósági szinteken – tehát mindabban, ami a közügyek eredményes intézésének alaposan többoldalú és testületi módja volt.

6. FEJEZET

A HEIAN-KORSZAK IRODALMA

A Heian udvar nagyon komolyan foglalkozott az irodalommal. E szellemi állásfoglalás a Kammu három utódja alatti kor kezdetén fejlődött ki. Mindnyájukat skolasztikus és irodalmi érdeklődés fűtötte amellet, hogy közigazgatási képességük volt. Azon korai napokban bárkinek, aki a kifinomult írás iránt érdeklődött, ismernie kellett a kínai nyelvet és, alacsonyabb szintjén, a buddhista tanítást, minthogy a japán kultúra még nagyon alá volt vetve az ázsiai szárazföldről érkező közvetlen befolyásnak. Következésképpen szoros kapcsolat volt az irodalom és a tanultság között.

E társulás viszont azt hozta magával, hogy az irodalom szorosan kapcsolódott egyrészt a közigazgatáshoz, másrészt a személyes életvitelhez. A konfuciusi és buddhista szövegek képezték az udvari embernek a jó kormányzást tanító kézikönyveit, és azok ismerete nyitotta meg az utat a hivatali emelkedés előtt. Ugyanakkor e könyvek irányítást adtak olvasóiknak általában a viselkedést illető dolgokban. Azok képezték a személyes és családi, valamint a politikai erkölcsös viselkedés alapját. Így tudományos felkészültség, közéleti előhaladás és magánéleti erkölcs mind összefonódott az irodalmi tanulmányokban, és nem lep meg bennünket, hogy az irodalmat oly nagy becsben részesítették, noha – természetesen – önmagáért is művelték.

Miként a Nara-korban, úgy e korban is hangnemében az írás túlnyomóan a felső osztályhoz és a fővároshoz tartozott, minthogy csak az arisztokraták és a papok voltak írástudók, és mert az irodalom egy ideig jórészt kínai maradt nyelvében is, ihletésében is, hiszen folytatódott az a nehézség, hogy a japán szavakat csupán kínai írásjelek használatával írhatták le. E helyzet gyökeresen megváltozott a 900-as év körül, amikor fonetikus írásrendszer fejlődött ki, amely lehetővé tette, hogy a japánt könnyen érthető módon írják.^[42] A fonetikus hangjelölés lehetővé tette maradandó, japán nyelvű prózai munkák írását. Mindamellet egy ideig a kínai használata folytatódott mint fő nyelvű üzleti és hivatalos

okmányokban, bölcsészeti értekezésekben és így tovább; részben a hagyomány miatt, de azért is, mert teljesebb és pontosabb szókinccse ily célokra alkalmasabb volt.

Ezért a Heian-kori irodalom általában véve két, egymástól nagyon eltérő áramlást mutat. Az egyik kínai nyelvű, kínai „képírásos” (ideogrammatikus) feljegyzésű és férfiakhoz tartozó. A másik olyan munkákból áll, amelyeket japán nyelven, nem kis mértékben japán fonetikus szótagírással írtak, és nőkhez tartozó. Az irodalmi értékességet illetően e második messze felette van az elsőnek, ámbár érintőleg meg kell említeni, hogy a Heian-kori kínai íráskészségek és jórészt felderíthetetlenek mint történelmi értesülési források. – Miért hajlottak a férfiak a kínai, a nők pedig a japán használata felé? És hogy történt az, hogy japán nők olyan nagyszerűen írtak?

Gyakran találkozunk olyan érveléssel, hogy férfiak méltóságukon alulinak tartották a japánul írást. A méltóság és iskolázottság kérdései szerepet játszhattak, de e magyarázat nem elegendő, minthogy némely férfi is írt japánul, különösen költeményt, másrészt némely japán nő tanult kínaiul. Az eltérés talán a férfiak és nők foglalkozásbeli különbségével magyarázható meg legjobban és a két nyelvnek különböző célokra való alkalmasságával. Férfiak, akik szokva voltak, hogy a kormányzás, saját birtokaik és háztartásaik mindennapi ügyeivel a viszonyítva rövid és tényszerű kínai nyelv segítségével törődjenek, kétség nélkül könnyebbnek találták az előterjesztések, családi végrendeletek és közérdekű események magánjellegű feljegyzéseinek megírását azon nyelven. Ezzel szemben a császári udvarban és otthon élő nők befelé néző és társadalmi kényelmet élvező életvitele arra ösztönözte őket, hogy irodalmi szerzeményeiket japánul írják és társaságukban körözzék. Végül is japán volt anyanyelvük, és annak 10. sz.-i formája, bármennyire pontatlan és korlátolt lehetett is, bizonyos tekintetben csodálatos lehetőséget nyújtott finoman megkülönböztetett érzelmek közlésére. Az udvari hölgyek önmagukat tanították meg e lehetőség kiaknázására. Végül, de nem utolsó sorban, a Heian-korban a női irodalmi tehetség ragyogó virágzása azáltal vált lehetővé, hogy a felső társadalmi osztály női tagjai a társadalmi és szellemi szabadság rendkívül magas fokát élvezték.

A japán nyelvű irodalom a kései 9. és a korai 12. sz. között széles területen mozog. A fő osztályok ezek: költeményírás; útinaplók; kevert költeményes és prózai karcolatok vagy epizódok; magánnaplók az udvari és magánéletéről; elbeszélések és novellák; némileg képzelet szerinti leírások történelmi személyiségekről. A nyomtatás technikáját ismerték, de buddhista körökön kívül nem használták. Így mindezen munkákat tartalmazó könyvek kéziratosaik voltak, és csak néhány kéziratban adták őket körbe. Ennek eredménye az, hogy amit ma Heian-irodalomnak tartanak, csupán kicsi megmaradt hányada azon kor irodalmi termésének. Különösen prózai irodalmi termékek tűntek el.

KÖLTÉSNET

Nagy mennyiségű költemény azonban megőrződött. A kormány külön biztatást adott a költészetnek, és a 10. sz. elején maga az udvar bocsátotta ki japán költemények császári (azaz hivatalos) gyűjteményeinek sorozatát. Ezek közül az első a legfontosabb: a *Kokinsú* (*Kokinshū* „Régi és modern költemények”), amely 905-ben készült el. Összesen 1111 költeményt tartalmaz húsz könyvre elosztva. Az első hat könyv témakörét az évszakok és a természet alkotják; szerelem a témája további ötnek. Egyéb témák: elutazás/elválás; utazás, keservek és szerencsével kecsegtető események. Udvari költők kis csoportja Ki no Curajuki (Ki no Tsurayuki, ?-946) vezetésével vállalta a felelősséget e költemények összegyűjtéséért és kiadásra rendezéséért.

Noha a *Kokinsú* számos régi költeményt tartalmaz, a felvett költők nagyobb része az összeállítás idején még életben volt. Ennek egyik folyománya az lett, hogy míg a *Manjósú* viszonylag nagy számú hosszú költeményeiről híres, a *Kokinsú* költeményei rövidek, úgynevezett *tanka*-versek. Ez olyan, kifinomult versalak, amelynek öt sora 5, 7, 5, 7, 7 szótagot tartalmaz. A 9. sz. költői ezt kedvelték, és az első császári versgyűjtemény tekintélye oly nagy volt, hogy a *tanka* a klasszikus japán költészet mérvadó alakja lett.

Nem csupán a benne lelhető költemények formája, hanem szerzőik és az alapul szolgáló szellemi irányzat szerint is a *Kokinsú* úgy magaslik ki mint az azt szülő kor általános szellemi

állásfoglalására emlékeztető nagy mű. Számos híres olyan költeményt tartalmaz, amelyeket nők írtak, és a gyűjteményt jellemző, keresett elegancia, szellemesség és technikai jártasság olyan művelt társadalom fémjelzését mutatják, amely alaposan ismerte a kínai irodalmi hagyományokat. Az alant következő költeményben, amely egyike a Curajuki írta számosnak, ezen vonások közül több szembetűnik.

*Szakurabana
Csirinuru kaze no
Nagori ni va
Midzu naki szora ni
Nami zo tacsikeru*

*Sakurabana
Chirinuru kaze no
Nagori ni wa
Mizu naki sora ni
Nami zo tachikeru*

*A cseresznyevirágokat
Szerteröpítő szél
Örvényeiben
Nedvtelen égen, íme,
Hullámok tetszettek fel.*

E költeményben szigorú forma hangok kellemes sorával párosul. Továbbá ragyogó kép vetődik elénk azáltal, hogy a hulló szirmleveleknek a szélben fel és alá sodródása a tenger és az ég képzetét kelti.

Még akkor is, ha a természet volt témájuk, a Heian-kor költői rendszerint a megcsontosodott városiak szemével nézték, akiknek fő érdekük saját társadalmi viszonyaik személyes érzelmi kielégítése volt. A Heian-társadalom határozottan városi, nem pedig falusi, paraszti. Költészete az ember körül forgott, és nem volt Isten- vagy természetközpontú. Világosan kifejeződik ez azon *tankában*, amelyet Ono no Komacsi (Ono no Komachi), 9. sz.-i híres szépség

és női költő írt, akinek sikerei szükségszerűen nem kevés irigységet keltettek. Komacsi elképzelése az volt, hogy semmilyen gyűlölet nem oly rossz, mint az öngyűlölet. Ennek megfelelően így írt:

*Ucucu ni va
Sza mo koszo arame;
Jume ni szae
Hitome vo moru to
Miru ga vabisisza*

*Utsutsu ni wa
Sa mo koso arame;
Yume ni sae
Hitome wo moru to
Miru ga wabishisa*

*A valóságban
Talán el nem kerülhető;
De még álmaimban is
A tekintetektől védni
Látván magamat – igazán szomorú*

A következő két *Kokinsú* költemény valószínűleg jó korai termék, hiszen szerzőik kiléte már a 10. sz. elején sem volt ismeretes. Egymástól különböző, sajátos módon képviselik a Heian-költészet csúcsát, és olyan technikával íródtak, amely igazi érzelmeket növelt, nem pedig önmagáért használtatott. És jóllehet bizonyos mértékben mindkettő a természetre támaszkodik, az általuk keltett érzés inkább valaki másra irányul.

*Aki no ta no
Ho vo ue vo teraszu
Inadzuma no
Hikari no ma ni mo
Vare ja vaszururu*

Honobono to

*Akasi no ura no
Aszagiri ni
Simagakurejuku
Fune vo si dzo omou*

*Aki no ta no
Ho no ue wo terasu
Inazuma no
Hikari no ma ni mo
Ware ya wasururu*

*Honobono to
Akashi no ura no
Asagiri ni
Shimagakureyuku
Fune wo shi zo omou*

*Az őszi mező
Kalászai fölött villanó
Villámnak
Fényelése idejére is
Feledhetlek-e?*

*Feltűnve s eltűnve
Akasi öbölnek
Reggeli ködében
Szigetektől rejtve sikló
Csónak felé száll elmém.*

KORAI PRÓZAÍRÁS ÉS KÖLTEMÉNYES ELBESZÉLÉS

Ki no Curajuki nem csupán mint költő és versgyűjtögető szerzett jó hírnevet, hanem úgy is, mint valószínű szerzője a Tosza Nikki (Tosa Nikki „Tosza-napló”) nevű, híres, a Heian-kor elején keletkezett, japán nyelvű prózai írásműnek. Tosza Sikoku (Shikoku) déli részében tartomány volt, és Curajukit 925-ben kormányzóként

küldték oda. A napló tárgya a Kiotóba visszatérés útja, amelyet a szerző és családja (és szolgálai) 930 körül tettek meg.

A könyv azon formalitásokkal kezdődik, amelyek az új kormányzónak való hivatalátadással és különböző búcsúvendégségekkel járnak. Lényegében azonban ez: napról napra rögzített leírása a hazautazásnak Sikoku megkerülésével, Avadzsi (Awaji) sziget érintésével, Naniva (Naniwa = Oszaka) felé, majd folyó hátán a főváros széléig. Az utazás nyitott csónakban történt, amelyet evezők s néha vitorla vittek előre. Hat vagy hét hétig tartott. Viharok, tengeribetegség és a félelmetes Ava (Awa) örvénylés (*naruto*) tették kellemetlenné. A legrosszabb azonban a kalózkodás állandó veszélye volt. Úgy látszik, Curajuki keménykezű volt hivatali idején a környék kalózaival szemben, és ezek bosszút esküdtek ellene. Az egész világon érvényes hajózási szokás szerint a csónak kormányosa vagy kapitánya teljhatalmú módon rendelkezett. A napló szerint valamelyest barbár szokású alak volt, mégis az út egy szakaszán tengerészdalokat énekelve maga és evezősei próbálták felvidítani a csüggedt utasokat. Sajnálatos, hogy Curajuki a dalokból csak néhány sornyt tartott érdemesnek a feljegyzésre, de ennyi is elég annak megmutatására, hogy az általános és felismerhető tengerész hagyomány részét képezték.

Az utazók végül épségben megérkeztek Kiotóba. A *Tosza-napló* szomorú képet nyújt a Curajuki család házána s kertjének elhanyagolt állapotáról, ám bár, ahogy remélték, egyik szomszéd jó gondozásában hagyták. „Bármikor hírt adtunk neki magunkról vagy utasítást küldtünk, kisebb ajándékokat is juttattunk hozzá. Ma este azonban nincs szándékunkban bosszúságunkat mutatni. Ám bár házunk és kertünk nyomorúságos arculatú, köszönetet mondunk neki fáradozásáért”.^[43]

A napló a fájdalom hangján végződik, fájlalva azon leánygyermek halálát, akit még Toszában elvesztettek. E fájdalom rejtve visszavisszatér az egész műben. A *Tosza-napló* mind lélektani, mind irodalmi szempontból nagyon érdekes, de fényt vet a kor politikai és társadalmi arculatára is. Megmutatja például, hogy az a rendszer, amely szerint előkelő születésű arisztokratákat szokásosan tartományi kormányzókként küldtek ki, hogy négy-öt évig úgy szolgáljanak, a 10. sz. közepén még érvényben volt; azonkívül sok

felvilágosítást nyújt olyan területeken, mint kikötők elhelyezése, hajózási módok és vallásos szokások.

Általában szólva ugyanez érvényes egy másik Heian-kori könyvre, az *Isze Monogatari* (*Ise Monogatari* „Isze története”) nevűre. Noha elsősorban irodalmi célzatú, az egész kort illetően nyújt valamit a valóságos körülményekről és divatos beállítottságról. Az *Isze története* írásának ideje és szerzőjének neve igazában ismeretlen. Valószínűen a 10. sz. első felében írták, és bizonyosan Arivara no Narihira (Ariwara no Narihira, 825-880) császár unokája volt. Az udvarban testőrtisztként szolgált, és gyakran küldték a tartományokba hivatalos hírnökként. Míg nyilvános élete nem volt különösen emlékezetes, nagy hírnévre tett szert rendkívül szenvedélyes költeményei és számos, ám nem mindig sikeres, szerelmi kalandja által. Egy helyen az *Isze története* ezt mondja róla: „általános szabály, hogy mi némelyeket kedvelünk, másokat meg nem, de ez az ember nem tett ily megkülönböztetést”. A könyvet alkotó történetek és költemények egyáltalán nincsenek kapcsolatban Narihirával, és az a nézet is elhangzott, miszerint a szerző célja nem annyira romantikus életrajz volt, hanem hogy megrajzolja az udvari ember „eszményi típus”-át. Ha ez való, akkor az eszménykép az érzékeny vagy finom érzésű férfi.

Alakját tekintve az *Isze története* 125 részből vagy történetből áll, és mindegyik közülük versnek és prózának (*uta-monogatari*) keveréke. A próza alárendelt szerepet játszik és általában lapos, fantázia nélküli. Mégis szerves része a műnek, hiszen anélkül sok a költeményekből nem lenne helyesen érthető. Az az erénye, hogy kevés szóval sokat mond és néha keserűen gúnyos humort érzékeltet. A könyv töredékes természete ellenére az egy személyre (Nariharára) összpontosítás összefűzi a különböző epizódokat; bármely rész felépítése és szavakba öntése eléggé hasonlít a többiéhez, ami által a státusbeli egység erős elemét érzékelhetjük.

Az alant következő (XCIX.) epizód nem csupán az *Isze történetére*, hanem azon kor társadalmi szokásaira is jellemző. A Heian-kor legtöbb költeménye, noha tartalmában magánjellegű és alanyi, annyiban nyilvános és társadalmi, amennyiben különös alkalmakra költötték. Az alkalom lehetett például formális költőversengés, vagy – miként az alanti esetben – leendő szeretők

első találkozása; udvarias társadalomban költemények cseréje gyakran az egyetlen útja volt a szerelem előmozdításának. A következő költemények igazi jelentősége a rangbeli különbség kérdése. Valószínű, hogy Narihira jóval alacsonyabb társadalmi állású volt, mint a hölgy, így kezdetben azt érezte, hogy e különbség reménytelenné tette udvarlását.

Egy napon, amikor a palotaőrök jobb oldali szakaszának lovaglótérén nyíllövő verseny volt, a lovaglótér átellenes oldalán hintó állott meg; függönyén át bizonytalan vonalakban női arc volt látható. Erre Narihira a következő költeményt írta és küldte a hölgynek:

*Szerelembe estem
Valakivel, kit nem látok igazán,
Bizonyára hiába gyötrődöm majd
Egész nap hosszán.*

A hölgy válasza:

*Ismeretséget keresni
Vagy nem keresni –
Mért teszünk ily üres különbséget?
Egyedül a szerelem
Legyen vezetőnk!*

Később Narihira megtudta, hogy ki volt a hölgy.^[44]

A *Tosza-napló* főként prózában íródott és útleírás; az *Isze története* főként költeményekből tevődik össze. Ha valamit állíthatunk róla, az az, hogy emberi érzelmeket felölelő írói próbálkozás. Az irodalmi forma és cél ezen különbségei ellenére a két könyv egyezik az erőteljesség minőségében. Ez részben azért van, mert mindkettő figyelmet szentel a vidéknek és a fővároson kívül élő arisztokraták tapasztalatainak. Curajuki beszámolója Kiotóba visszajutásával végződik. Narihira gyakran utazott hírnökként vagy kedvtelésből a fővárostól távolra, és az *Isze története* epizódjainak vidéki hátterük van. Ámbár udvari emberek magukhoz hasonlóknak készítették, mindkét író irodalmi emléke a

császári udvar és a vidék érzetét őrizte meg. E két környezet világosan elkülönült, mégis rendszeres hivatalos és nem hivatalos érintkezésben voltak egymással.

UDVARI NAPLÓK (NIKKI)

A fentiekkel ellentétben a Heian-kori *nikki* vagy *Udvári naplók* gyakorlatilag figyelmen kívül hagyták a vidéket. A főváros kellemetlenségektől mentes életére összpontosultak és önéletrajzi természetűek. A szerző minden esetben nő, és a napló nem annyira napról napra történő elmondása egész életének, mint inkább legemlékezetesebb élményeinek leírása. Ily élmények olyan érzelmeket gerjesztettek bennük, amilyenek leírására ők kényszert éreztek. Így a naplók alaphangja erősen személyes és gyónási természetű. Ennek ellenére bizonyítékaink vannak arra, hogy a naplók nem csupán magántermészetű noteszek voltak. Úgy tűnik, érdekelt olvasók kis csoportjában körbejártak, és talán javították őket bíráló megbeszélések nyomán. Így a Heian-kori „szalon-társadalom” termékei lehettek, de a szerző önmegfigyelései is.

Az *Udvári naplók* között a legrégebb és -hosszabb a kb. 975-ben írt *Kageró Nikki* (Kagerō Nikki „Kageró-napló”). A szerzőnő nevét nem ismerjük, de Fudzsiwara Kaneie felesége volt, aki viszont Micsinaga (Michinaga) apja lett és maga is kormányzóságot viselt 986 és 990 között. Kaneiének számos felesége és szeretője volt, és noha fia született a *Kageró-napló* szerzőjével kötött kapcsolatából, e nőt következetesen elhanyagolta. A nő keserűen neheztelt emiatt, és lényegében naplója annak leírása, hogy Kaneie 954-ben udvarolt neki, majd a rá következő, nagyon boldogtalan házasságé. A bejegyzés drámaian abbamaradt a 974-es év utolsó napjának estéjén, amikor valaki a nő kapuját döngette. Talán éppen Kaneie volt ott, hogy újabb rövid látogatást tegyen nála. Addig azonban úgyszólván végérvényesen elváltak, és a nő beletörődött helyzetébe.

A *Kageró-napló* uralkodó kedélyállapota önsajnálattal, amelyet kicsinyesen gyűlölködő és néha kisszerű dühöngés fűszerez Kaneie viselkedése miatt. A napló a szerző részéről teljes mértékben dicsérendő törődést is elénk tár (Micsicuna [Michitsuna] nevű) fia életével, továbbá őszinte hagyatkozást a buddhista hitre, mint

vigasztalásának egyik forrására. A valóságban ez az író ritkán látogatta meg az udvart, vagy talán sosem, és – ahogy látszik – éveken át csak akkor hagyta el saját házának függönyözött elkülönültségét, amikor templomokat látogatott Kiotó környékén. Ilyenkor egyfolytában napokig maradt a templomoknál, imádkozva és sötét gondolatokba merülve.

A *Kageró-napló* iránt azért nyilvánul sok érdeklődés, mert teljes önarcképét nyújtja szerzőjének. De talán még jelentősebb, mint a házasság összeférhetetlenségnek feltáró, gyakran megható tanulmánya. Ámbár némelyek szerint tudatos támadás a Heian-kori házassági rendszer ellen, e nézet megtámasztására kevés bizonyítékot tartalmaz. A valóságban – és az akkori házassági rendszer értelmében – „Micsicuna anyja” nem részesült rossz elbánásban. Nem volt Kaneie főfelesége; a férj egyéb családi kötelei és magas politikai állásával járó kötelezettségei gyakori távollétét tették szükségessé. Gondoskodott arról, hogy e feleségét olyan életvitelben tartsa, amilyen társadalmi helyzete szerint megillette; és sokat tett fiukért, Micsicunáért. Igazában a probléma az lehetett, hogy az író túlságosan szeszélyes és figyelmet követelő volt azon szerepben, amelyet a Heian-kor szokásai neki kimértek, hogy Kaneie magatartását ne is említsük. Ezt elismeri az író, amikor elmondja: „életem legtöbb tekintetben nem volt kényelmetlen; a baj egyszerűen az volt, hogy a herceg [azaz Kaneie] viselkedése idült elégedetlenségben hagyott”.^[45]

Hasonló, ámbár szelídebb természetű életről számolt be a *Szarasina Nikki* (*Sarashina Nikki* „Szarasina-napló”). Ezen önéletrajz az 1008 és 1059 közötti éveket öleli fel, szerzője pedig Szugavara Takaszue (Sugawara Takasue) volt. A Szugavara nagyon dicső családnak számított, de a Fudzsiwara család ellenséges érzülete oda süllyesztette, hogy tagjai tartományi hivatalok vállalásától váltak függővé megélhetésük érdekében. A *Szarasina-napló* az 1022-es évvel kezdődik, amikor Takaszue kormányzói időszaka a Kadzusza (Kazusa) nevű keleti tartományban véget ér, és ő gyermekeivel visszatért Kiotóba. Noha a jövő író akkor csak kb. 13 éves volt, az utazás maradandó benyomást tett rá. Ahogy naplója írásakor visszaidézi emlékeit, érezhető, mennyire visszataszítóvá váltak a

távoli tartományok még olyan osztályú emberek szemében is, akik számolhattak azzal, hogy életük nagyobb felét oly helyeken élik le.

A baj nem annyira a távoli tájakon töltött élet unalmasságából fakadt, mint inkább az oda- és visszajutás nehézségeiből. A Kadzuszából Kiotóba vivő út egészében szárazon vezetett. Valamely 11. sz.-i kormányzó lányának, akinek rangjához méltón gyaloghintóban kellett utaznia, az ilyen út két-három hónapon át tartó zötyögést és gyakori szabadban éjszakázást jelentett. Az ilyen utazás szükségszerűen kellemetlen volt, noha egy esetben, amikor az út mentén valamely házikóban szálltak meg, a csoportot három helyi énekes szórakoztatta, és ezek hangjai elbűvölték őket. Az utazás megpróbáltatásain kívül a lánynak egyéb oka is volt, hogy minél előbb Kiotóba jusson. Naplójában megmagyarázza, hogy Kadzuszában felnövése során szeretett olyan regényeket hallgatni, amelyeket a császári udvarban írtak, és ő vágyódott e könyvek saját szemével olvasására, és általában feje tele volt romantikus álmokkal arról, ami rá a ragyogó fővárosban várt.

E remények sosem teljesültek egészen. Takaszue huzamos ideig nem kapott új állást, és a szűkös anyagi helyzet csendes életre kényszerítette a családot. A lány azzal töltötte idejét, hogy mindent elolvasott, amit csak kezébe kapott. Amellett a templomok látogatása lett célja. Apját, akihez nagy szeretet kötötte, idő múltán Hitacsiba (Hitachi) helyettes kormányzónak küldték, de a lány „régimódi” anyjával Kiotó közelében maradt. 1036-ban szülei félig vallásos nyugalomba vonultak. Néhány évvel később a lány már az udvarban szolgált – eleinte kedvetlenül és mindig szégyenlősen, feszélyezetten. Egy-két véletlen találkozás egy jóvágású, okos fiatalemberrel nem eredményezett semmit. „Személyisége nagyon jó volt, és nem úgy viselkedett, mint a férfiak szokás szerint, de az idő csak múlt, és semmi nem fejlődött ki köztünk”.

Mégis ezen évek során (kb. 1040 és 1045 között) az udvarban történt, hogy férjhez ment. Férje, Tacsibana Tosimicsi (Tachibana Toshimichi) ugyancsak a tartományokban viselt tisztséget. Úgy tetszik, jóságos és béketűrő ember volt, és házasságuk boldog lett. A napló szerzője akkor már úgy osztotta meg idejét, hogy a családjáról gondoskodás mellett kényelmes kirándulásokat tett a Kiotó- és Nara-környék templomaihoz. 1057-ben a férjet, Tosimicsit

Sinano (Shinano) kormányzóává nevezték ki, de a következő évben visszatért Kiotóba és hamarosan meghalt. Ezáltal az özvegy kétség nélkül magára hagyottá vált, és a napló vége azt mutatja, hogy szerzőnője többé-kevésbé a világtól visszavonultan élt. Időről időre még levelez barátaival, és mind többször a vallásra és a szerencse forgására terelődik gondolata. Ezenközben rutinosan írja a *Szarasina-napló*t. Könyvéből hiányzik a *Kageró-napló* érzelmi heve, hiszen benne az uralkodó érzés inkább a beletörődés, mint a harag. Mégis érdekes személyes feljegyzésként és az alacsonyabb rangú udvari nemesek osztályának helyzetébe engedő betekintésért, tehát azon emberekébe, akikre akkor már a vidéki közigazgatás valós munkájának tetemes része hárult.

Ezen osztálynak nevezetes tagja volt Muraszaki Sikibu (Murasaki Shikibu), aki 970 és 1040 között élt. *Muraszaki Sikibu naplója* (*Murasaki Shikibu Nikki*) néven ismert írása szerfelett értékes azon tallózható részletekért, amelyek e nagy író nő korai életét illetik, de csak az 1008 és 1010 közötti két évre összpontosul. Azon időszakban az író nő Akiko császárnő szolgálatában állt, aki – ahogy tetszik – Fudzsiwara Micsinaga kedvenc lánya volt. Muraszaki eleven képet fest ezen császári háztartás életéről. A csúcspont Akiko fiacskája születése 1008-ban, Micsinaga saját palotájában, különösen nehéz vajúadás eredményeként. Maga Micsinaga gyakran meglátogatta az asszonyok lakásait. A csecsemő herceg politikai szempontból nagy jelentőségű volt számára. Mindamellet érezhető, hogy a szülésben mint apa és nagyapa is érzelmileg részes volt. Muraszaki elmondja, hogy a nagyapa szívélyes nevetéssel ütötte el mindenki más zavarát, amikor öltözetébe vizelés által a kicsi fiú „ésszerűtlen” dolgot tett. Egyéb képeket is bemutat, például Micsinagának unokáival játszadozását.

KÉT HEIAN MESTERMŰ – MAKURA NO SZÓSI (MAKURA NO SŌSHI) ÉS GENDZSI MONOGATARI (GENJI MONOGATARI)

Szei Sónagon (Sei Shōnagon, 965-?) író nő *Makura no Szósi* (*Makura no Sōshi* „Vánkoskönyv”) nevű munkája hasonló a

nikki/napló műfajához, amennyiben egyfajta magánemlékezés, de jelentősen különbözik tőle szerkezetében és általános természetében. Ennek oka az, hogy Szei Sónagon nem szándékozott önéletrajzok szabályai szerint írni. Szándéka az volt, hogy feljegyezzen valamit abból, amit látott, hallott és tett a 990-es években az udvarban végzett tízéves szolgálata idején, hozzáadva a dolgokat és tevékenységeket, amelyeket különösen csodálatosnak, sajnálatosnak, kínosnak stb.-nek tartott. Az életszemlélet bemutatásának e módszere nagyon hatásos az ő írásaiban. Egész műve olyan, mintha anekdoták, elmélkedések és megfigyelések mintagyűjteményének tömör szavakba öntése volna, kísérlet nélkül arra, hogy pontos időrend szerint következzenek a különböző szakaszok. Ilyen alakja teszi a *Vánkoskönyvet* a japán irodalom úgynevezett *dzuihicu* (*zuihitsu*) vagy „vegyes írások” nevű műfaja első példányává. (A *vánkoskönyv* név abból lett, hogy a szerzőnőről azt gondolták, miszerint írószereit vánkosa mellett tartotta készenlétben, hogy a nappal vagy éjszaka bármely idején jegyezhesse.) A Heian-kor óta számos híres munkát írtak ilyen formában, és még ma is tetemes mennyiségű japán alkotó írás alapja.

Szei Sónagon személyéről nem sokat tudunk, kivéve néhány ócsárló megjegyzést Muraszaki Sikibu naplójából, és amit magából a *Vánkoskönyvből* kihámozhatunk. Ez utóbbi bő és élvezetes forrása az információnak arról, aki írta. Világos, hogy nagyon jó képzésű volt – ezt még Muraszaki is elismerte –, hiszen mind kínaiul, mind japánul tudott írni. Iskolázása a buddhista szövegekben is járatossá tette, és ezeket alkalomadtán idézni is képes volt. De beállítása a buddhizmus iránt általában dévajul tiszteletlen, hogy rosszabbat ne mondjunk. Ellenségei beképzeltnek és különcnek mondták. Sosem vesződött azzal, hogy az ilyen vádakra válaszoljon, miként nem örömet viselte el maga körül az ostoba vagy alacsony rangú embereket sem. Mégis, amit a Heian-társadalomban beképzeltségként ítélték el, azt más helyeken és más időkben egyszerűen jókedvnek nevezhetik.

Szei Sónagon jellegzetes személyisége kiragyog könyvéből. Másként, mint félénkebb és sírósebb társai az udvarhölgyek körében, ő teljességgel élvezte az udvar viszonylag szabad és nyílt

életmódját és el volt tökéelve, hogy senkit nem enged maga fölött győzni. Ezen világi és női jellemzők képezik a *Vánkoskönyv* kemény és szórakoztató életét, amilyen rendszerint hiányzik azon naplókából, amelyeket legtöbbször magukkal és az élettel elégedetlen nők írtak. Számos tekintetben Szei Sónagon személye kevésbé szimpatikus, mint ezen többi hölgyé, de éppen ezen hibák azok, amelyek a valaha írt könyvek között az övét a legemlékezetesebbek egyikévé teszik.

Szei Sónagon művének kiemelkedő tulajdonságai a szellemesség és érzékenység. Szellemességét gyakran nem lehet kellően értékelni a Heian-kor japán nyelvének és kulturális hátterének ismerete nélkül. Humorának forrása abból adódik, hogy mesterien kezeli a megszokottat vagy a váratlant. Ezt azért teszi, hogy az ellentmondás érzetét keltse, mint például amikor madarokról szóló bejegyzés-szakaszát a kakukkról (*hototogiszu* [*hototogisu*]) a következő megjegyzésekkel zárja:

A költők úgy írják le a kakukkot, mint amely madár az *u no hana* [„egyfajta japán napraforgó”; *Deutzia scabra*, illetve *Deutzia crenata*] között és a narancsfa lombjában rejtőzik; és van valami annyira csalogató e madár alakjában, ahogy a virágok félig takarják, hogy az embert csaknem elragadja az irigység. A rövid nyári éjszakákon az esős időszakban az ember néha fölébred és ágyán fekvé azt reméli, ő lesz az első, aki a kakukkot hallja. Hajnal felé éneke hirtelen megtöri a csendet. Ez elragadó s a valóságban mámorossá tesz. De amikor a 6. hónap elérkezik, a kakukk, sajnos, néma. Igazában nem szükséges többet mondanom e madarat illető érzésemről. És nem csak a kakukkot szeretem: bármi, ami éjjel hangot ad magából, gyönyörrel tölt el, kivéve, ha kisgyerek. ^[46]

Szellemessége gyakran szatíra vagy karikatúra, mint a következő idézetekben, amelyek egyike a vallást, másika az udvari kamarások egyikét, Minamoto no Maszahirót (Minamoto no Masahiro) célozta meg.

A prédikátor jóképű legyen. Ugyanis ha helyesen akarjuk megérteni az ő érdekes nézeteit, rajta kell tartanunk

szemünket, amíg szól; ha félrenéznénk, elfelejtenénk rá hallgatni. Ebből következően a csúf kinézetű prédikátor könnyen a bűn forrása is lehet...^[47]

Egy napon, amikor azt vélte, hogy egyedül van az Asztalok Termében, minthogy az első titkárok közül egyik sem jelent meg szolgálatra, Maszahiro (Masahiro) felvett egy ott elhelyezett babételes edényt és bement a Kis Rekeszfal mögé. Hirtelen valaki félrehúzta a rekeszfalat, és íme ott volt Maszahiro, lopva eszegetve a babot. Mindenki látta és mindenki tekergett a nevetéstől.^[48]

Szei Sónagon érzékelő képessége alkalmassá teszi arra, hogy frissen s mindenkorra megragadjon valamely különös kedélyállapotot vagy látványt „tollá”-nak néhány vonásával.

Az év ötödik hónapjában szeretek kihajtani valamely hegyi faluba. Az úton keresztbe nyúló víztócsák úgy jelennek meg, mint zöld pázsit foltjai; de miközben a hintó lassan áthalad rajtuk, az ember láthatja, hogy csupán valamiféle furcsa, vékony rétegű gyom mez az, s alatta áttetsző, tiszta víz van. Ámbár a tócsák sekélyek, nagy kilövellések repülnek széjjel, ahogy lovasaink átvágtatnak rajtuk. És ezt látni remek dolog. Tovább haladva, ahol az út sövények között visz, néha egy-egy leveles ág csap be a hintó ablakán. Akármilyen gyorsan kapunk értük, mindig elkésünk.^[49]

Valamely szép nő, akinek haja lazán omlik homlokára, levelet kapott a sötétben. Nyilván túl türelmetlen, hogy lámpára várjon. Inkább csípővasat ragad és – eleven szent emelvén ki a parázstartó vasüstből – vesződségesen olvas annak halovány fényében. Bájos látvány!^[50]

Miközben a *Vánkoskönyv* íródott, Muraszaki Sikibu a hatalmas méretű *Gendzsi Monogatari* (*Genji Monogatari* „Gendzsi története”) című művet írta. Mondák elhomályosították az igazságot ezen monumentális munka összeszerkesztéséről, de Muraszaki naplójának 1008. évi bejegyzéseiből kiderül, hogy addigra készen voltak a legkorábbi szakaszok, és a *Szarasina naplóban* lényeges

utalás van arra nézve, hogy művét Muraszaki 1022-re befejezte. Ezen irodalmi bizonyítéktól függetlenül *Gendzsi története* mint mű azt sugallja, hogy egész élettartam munkája. Egyik nem teljes angol fordítása kb. 630.000 szót tartalmaz. Fő témájában, amely bizonyos férfi rejtett emberi kapcsolatait tárgyalja fiatal éveit és érett kora között, a megértésnek oly mélysége tárul fel, amilyen csak érett éveiben levő embertől jöhet. Ugyanez érvényes a könyv azon bepillantásaira, amelyek az udvari politikát, a nemzeti ügyeket, a köznépi és provinciális életet és a széppróza művészetét illetik. Mellesleg ezek olyan területek, amelyekről a *Vánkoskönyv*, amely minden elevevénye ellenére felületesebb munka, általában hallgat.

Korának annyi irodalmi alakjához hasonlóan Muraszaki alig több mint valamely árnyék vetődése azon lapokra, amelyeket teleírt. Valószínűen a 970-es években született és talán az 1030-as évekig élt. Édesapja, Fudzsiwara Tametoki művelt tisztviselő volt, aki leányának jó képzést adott a kínai és a japán irodalomban, és illő férjet is szerzett neki, aki – ahogy tetszik – osztotta felesége jó könyvek iránti hajlamát. A férj 1001-ben váratlanul elhunyt. Valószínűen özvegységre jutása után kezdett Muraszaki írni.

Lehet, hogy tartózkodó és töprengő volt, de szükségszerűen mindenféle emberrel érintkezett és írói ösztöne lehetővé tette számára, hogy megértse viselkedésüket és jellemüket. Korának társadalmi mértékei szerint kimért és szemérmes volt. Naplója bizonyítja, hogy ez volt a róla szálló hír, de a naplóból és a *Gendzsi történetéből* nyert benyomások túlnyomó része azt mutatja, hogy olyan személy volt, aki eleget tudott az életről, hogy a többit elképzelje, és aki inkább választotta az ihletett megfigyelő, mint a megfontolás nélküli résztvevő szerepét.

A *Gendzsi története* hosszú szerelmi regény, amely Hikaru Gendzsi (a Ragyogó Gendzsi) herceg mint képzelt hős élete és szerelmei körül forog. Az összetevő 54 fejezet vagy „könyv” szorosabban függ össze egymással, mint ahogy az első pillantásra tetszik, és nem lehet sok kétség aziránt, hogy Muraszakinak kezdettől átgondolta az egészet. A végső fejezetek Gendzsi utódainak életét szemléltetik a regényhős halála után.

Gendzsi fennkölt társadalmi állású volt, minthogy császár fiaként született, és viszonyainak azon hálója, amelyet írói megalkotója

kötött körüle, a Heian-társadalomnak a császári családtól a köznépig terjedő teljes sorát fogja magába. Jóllehet a regény romantikus fő tárgyát Gendzsinek nőekkel volt tapasztalatai képezik, férfiakkal kötött másodlagos kapcsolatait nem kevésbé művészi módon vannak ecsetelve. Gendzsi bizonyos érzelmi világmindenségben utazgat, miközben apránként felfedezi a nőkben és saját magában az emberi személyiség minden összetettségét. Az ő utazása sosem ér véget, de átforgalmazza őt a könnyű szívű kalandkeresőből olyan valakivé, aki valamely igazság keresője. Muraszaki valóságos témája a férfi viszonya a nőhöz; nem csupán állandó vagy alkalmi szeretői szerepben, hanem úgy is mint fiú, apa, férj és barát vagy oltalmazó. És az író ezt a témát mindig a romantikus idealizmus és a szemellenző nélküli realizmus éppen helyes keverésével kezeli.

A *Gendzsi történetének* további nagy témája a dolgok múlandósága. Nők és változás össze vannak társítva abban a leírásban, amelynek témája Gendzsinek egy ugyancsak Muraszaki nevű hölgygel való viszonya. E hölgy Gendzsi gyámlányaként serdült fel, majd második felesége lett. Gendzsi majdnem túl későn eszmél rá, hogy ez az egyetlen nő, aki – férje állandó flörtölő hajlama ellenére – kielégítheti teljes és maradandó társra vágyakozását.

Fiatalabb nők közelségéből hazatérve... Gendzsi mindig azt várta, hogy Muraszaki valamelyest kimerültnék, gyűröttnek és kopottnak... tűnik neki. Azonkívül már oly régóta élt vele, belülről is maradéktalanul úgy ismerte, hogy még akkor is, ha az évek múlása nem érintette volna varázsát, alig lett volna meglepő, ha mint nő többé nem bírta volna érzelmeit felkavarni. De a valóság az volt, hogy éppen a fiatalabb nőkből hiányoztak a meglepetés izgató elemei, miközben Muraszaki folyton bámulatba ejtette..., egész személyisége mind sugárzóbbá válva tavalyról idénre, tegnaptól mára.^[51]

Nem sokkal később Muraszaki, a feleség megbetegedett és elhunyt. Gendzsi egyre vigasztalanabban élt, mígnem végül arra készült, hogy teljesen szakítson azon világban éléssel, amelyben többé nem lelt múltékony örömet sem.

Tartalmától egészen függetlenül *Gendzsi története* jelentős, mivel talán az első érett regény, amelyet valaha írtak. Korábbi „regények” túlságosan tündérmesékhez hasonlítottak, avagy, ha valószerűek voltak, hiányzott belőlük a finom érzék a regény-bonyolultság iránt és az a képesség, hogy a regény szereplőinek jellemét kifejlesszék.

^[52] Muraszaki Sikibu könyve, jóllehet nagy képzelőerőről tanúskodó széppróza, mind leíró művészetében, mind a lélektan szempontjából élethű. Úgy festi le a társadalmat, ahogy akkor volt, és az embereket, ahogy természetük szerint viselkednek. Ez a rendkívüli nő a regényt mint valóságos irodalmi műfajt függetlenül fejlesztette ki, és az olyan szakaszokban, mint az alant következő, úgy tetszik, megvalósította teljesítményének nagyszabásúságát.

Nekem azonban saját elméletem van aziránt, mi képezi a regénynek ezen művészetét, és az miként született. Először is nem abból áll, hogy a szerző valamely más személy kalandjairól történetet mond el. Ellenkezőleg a regény mint művészet azért lesz, mert a történet elmondójának saját tapasztalata van emberekkel és dolgokkal – akár jó, akár rossz –, nem csupán olyan tapasztalata, amelyen benne hatott, hanem még olyanokkal kapcsolatban is, amelyeneket maga látott, illetve amelyeneket mások elmondtak neki. És az ilyen tapasztalat annyira szenvedélyes érzésre ragadta, hogy többé nem tudta lelkébe zárva tartani. Újból meg újból valami saját életében vagy a körülötte élőkében annyira lényegesnek jelenik meg az író előtt, hogy nem engedheti a feledés homályába veszni.

7. FEJEZET

A HEIAN-KORI VALLÁS

A Heian-korban a vallás terén két buddhista szekta volt uralkodó: a tendai (Tendai) és a sington (Shingon). Mindkettő a buddhizmus Indiában keletkezett mahájána (Mahayana „Nagy Járómű”) ágához tartozott, és mindkettőt Kínából vitte be a japán császári udvar a 9. sz. elején. Új környezetükben e szekták megalkudtak azon változással, amely a korai Heian-kor központosított egyeduralmából az arisztokratikus, családalapú társadalmi rendszerbe vezetett át. Együtt terjedtek szerte az országban és eközben magukba szívták a sintó vallást és a művészi ihletés gyümölcsöző forrásává váltak.

A TENDAI BUDDHIZMUS

Japánban a tendai buddhizmus megalapítója Szaicsó (Saichō, 767-822, más nevén Dengjó Daisi [Dengyō Daishi]) volt, őszinte és okos szerzetes, aki elégedetlenné vált a Nara-szekta világiasságával. Szaicsó felkeltette Kammu császár figyelmét, és tőle különböző kedvezéseket kapott, mígnem engedélyt is, hogy további tanulás végett Kínába utazzék. 804-ben és 805-ben tengeren túl volt, legtöbb idejét azon kolostorban töltve, amely a T'ien-t'ai („Égi Piedesztál”) nevű magaslaton épült. E látogatás megerősítette azt, amit már érzett a T'ien-t'ai (japánul tendai) tan alapvető helyességéről. E tanítások Kínában új szekta létrejöttét eredményezték, és Japánba visszatérve Szaicsó élete hátralevő részét arra szánta, hogy saját hazájában is a buddhizmus független iskolájaként gyökereztesse meg őket.

Az új szekta központjaként Szaicsó Kiotó peremén a Hiei-hegyet (Hieizan) választotta. Ez az a hely volt, ahova 788-ban elmélkedésre egyedül visszavonult, miután a varai szerzetesekkel vitába került. Hieizan rendeltetése az volt, hogy a japáni buddhizmus leghíresebb és -nagyobb központjává váljék, kb. 3000 épület találván helyet a hegy oldalain, és mintegy 20.000 szerzetes

élvén bennük elpusztítása idején, 1571-ben. Saját életében azonban Szaicsó erőfeszítéseit akadályozták a) a Narában meglevő szekták, b) a hasonlóan új és vonzó singon (Shingon) buddhista tanítással keletkezett versengés.

Olyan szerzetesek kegyelése által, mint amilyen Szaicsó volt, Kammu kétségtelenül erősíteni kívánta az állam ellenőrző hatalmát egyházi ügyekben. Azonkívül, hogy a narai szerzetesek politikai hatalmát közvetlenül visszafogta, az új fővárosba költözés új kezdetet jelentett mind a vallási, mind a politikai élet terén. Narában a szerzetesek tanították a dinasztiát és uralkodó elitjét a civilizáció és kormányzás magasabb művészetére, míg Kiotóban a császári ház és tisztviselői kara lettek a buddhizmusnak inkább védnökei, semmint tanítványai.

Szaicsó lelkesedéssel kardoskodott azon érvert, hogy a vallás ne csak engedelmessé tegye a politikai hatalom szerveinek, hanem tevőlegesen segítsen is nekik a közigazgatás munkájában. Minthogy szívében hazafi volt, úgy vélekedett, hogy a szerzeteseknek készeknek kell lenniök tanultságukat és különleges szakismereteiket a nemzetközösség rendelkezésére bocsátani. Részben avégett, hogy képessé váljanak a feladat teljesítésére, megkövetelve, hogy követői tanulmányozzák, miként maga is tette, a buddhizmus mindenféle tanítását. Ennek eredményeként a tendai irányzat a szekták között a legtudományosabb felkészültségű, Hieidzan pedig a japáni magasabb tanulmányok központja lett.

E két elvet, azaz a társulást az állammal és a tanulás hangsúlyozását szemléltetik azon szabályzatok, amelyeket Szaicsó fogalmazott meg tanítványai számára.

A HEGYI ISKOLA TANÍTVÁNYAI SZÁMÁRA ÍRT SZABÁLYZATOK

Tanítványok... 12 éven át tartó nevelés és tanulás eredményei szerint neveztesse ki tisztségekre. Azok, akik alkalmasak mind cselekvésben, mind a szó használatában, maradjanak állandóan a hegyen a szerzetesi rend vezetőiként: ők képezik a nemzet kincsét. Azok, akik alkalmasak a szó

használatában, de nem a cselekvésben, legyenek a nemzet tanítói; és azok, akik jók a cselekvésben, de a szó használatában nem, legyenek a nemzet hivatalnokai.

A nemzet tanítóit és hivatalnokait hivatalos felhatalmazással kell kinevezni a tan közvetítői és nemzeti oktatók minőségében. ... Szolgáljanak továbbá olyan vállalkozásokban, amelyek a nemzet javát mozdítják elő, amilyenek a tavak és csatornák karbantartása, műveletlen földek használhatóvá tétele, földcsuszamlásokból folyó károk kiküszöbölése, hidak és hajók építése, fák ültetése... kender és füvek vetése, kutak és öntözőcsatornák ásása. Ezenkívül tanulmányozzák a szutrákat és műveljék elméjüket, de ne bocsátkozzanak magántermészetű földművelésbe vagy kereskedelembé.^[53]

Két laikus testvér kap megbízást mint felügyelő ezen tendai kolostorban, hogy felváltva ellenőrizzék, hogy tartsanak tőle távol rablókat, szeszestalt és nőket. Így őriztetik meg a buddhista törvény és oltalmaztatik a nemzet.^[54]

Mindamellett a tendai szerzetesrend sosem volt egyszerűen a közszolgálatnak egy ágazata, amely történetesen vallásként szerveződött. Az idézett okmányból világos, hogy miközben a szerzeteseknek kötelességük volt a világ iránt, nem volt szabad világivá válniok. Sem Szaicsó, sem a szekta későbbi vezetői nem voltak kétségben aziránt, hogy a szerzetes alapvető kötelessége mindig ugyanaz maradt: önmaga irányítása tanulás és erkölcsi fegyelmezés által a lelki megvilágosodás állapota felé, ahol megszűnnék újraszületése (azaz elérné a nirvánát). A tendai szerzetesek egyetértettek a régebbi szektákkal azon gondolkodásban is, hogy ez az egyedre szabott hivatás a legjobban kolostorban valósítható meg. Az igazság keresője ott könyveket és oktatókat talál, ugyanakkor az élelmezés, lakás és ruházkodás elemi kellékei is megvannak.

A tendai a narai szektáktól magukban a tanokban különbözött. Ez volt az első teljesen mahajána („Nagy Járómű”) tanítás Japánban és a singonnal együtt túlszárnyalta a Narában korábban megtelepült hinajána („Kis Járómű”) tanítást. Más szóval kb. a 10. sz. végétől a

japán buddhizmus nagyon jelentős mértékben a mahajána valamelyik iskolájának tanához tartozott.

A mahajána buddhizmus Indiában és Kínában fejlődött ki a Kr. u.-i 100 és 600 közötti időszakban. Minthogy sok ága és sok, nehezen megmagyarázható bölcselete van, hatalmas és szövevényes tanulmányi terület. Nagy általánosságban szólva mégis azt mondhatjuk, hogy mind a tendai, mind a sington tanítás megtartotta az újjászületés, szerzetesi élet és önerő hinajána fogalmait. Az ember sorsa az, hogy létében szenvedjen mindaddig, amíg a hiú bűnös világhoz és saját, önös vágyaihoz kapcsolódva marad. A menekülés egyetlen módja az, hogy Buddha üzenetére hallgat, kolostorba lép, és amikor ott van, megtanulja, miként szabadítsa meg önmagát a kötődés bármely érzetétől. Az alapvető eszmék ezen törzséhez a mahajána buddhisták némely hasonlóképpen fontos saját dogmát kapcsoltak.

Ezek egyike a *bodhiszattva* eszmény volt. A *bodhiszattvák* olyan kivételes lények voltak, akik elegendő érdemet gyűjtöttek a nirvánába jutáshoz, de e jutalomról lemondtak, hogy másoknak segítsenek a felvilágosodás ösvényén haladásban. A mahajána buddhizmusban a *bodhiszattvák* szerepe hasonló a kereszténység szentjeiéhez. Az volt a hit, hogy a *bodhiszattva* növeli azok lelki tisztaságát és javát, akik hozzá imával folyamodtak. Ezt az eszmét technikai kifejezéssel így hívják: „az érdem átvitelé”-nek tanítása (doktrínája), és merőben ellentétes volt a hinajána tanítás szigorú követelményével, amely szerint a szerzetes saját elhatározásából és bármely külső segítség nélkül érje el a nirvánát. Vallásos eszményképként a *bodhiszattva* a mások iránti könyörületért és szolgálatért volt, semmint magáért és – ahogy a mahajána tanítás tartotta – önző tökéletesedéséért.

A tendai buddhizmus a *bodhiszattvák* elméletét általános bölcseleti rendszere részévé tette. Olyan kiváló embereket, mint amilyen Szaicsó volt, haláluk után *bodhiszattváknak* tekintettek, és a szekta azon nyomatékos tétele, hogy a vallásos oldal vegyen részt a politikai közszolgálatban, könnyen a *bodhiszattva*-eszményből fakadhatott. Mindamellett a *bodhiszattvák* nem vittek feltűnően nagy szerepet a Heian-kor vallási gyakorlatában, amely – legalább

kolostori alakjában – kötve maradt a személyes önfegyelmzés által elérendő megvilágosodás eszméjéhez.

A vallást illetően a Heian-korban sokkal nagyobb jelentőségű volt az a mahajána tan, amely az örök és univerzális Buddhára vonatkozott. Azt hirdette, hogy a történelmi Buddha (Gautama) a kozmikus (azaz örökkévaló és mindenre kiterjedő) Buddhának átmeneti és viszonyítva jelentéktelen megnyilvánulása volt. A történelmi és kozmikus Buddhák közötti viszony erősen hasonló ahhoz, amely a keresztény gondolkodásban Isten mint a történelmi Jézus Krisztus és, másrészt, Isten, az örökkévaló és láthatatlan Atya között van. Ez az összpontosítás Buddhára mint elvont erőre, amely mindenek felett vagy mögött, egyidejűen pedig minden dologban létezik, volt az, ami lehetővé tette a mahajána tannak, hogy kifejtse számos megkülönböztető jellemzőjét.

Nem csupán Gautama, hanem minden más istenség és ember is úgy volt tekinthető, mint a kozmikus Buddha megnyilvánulása, még akkor is, ha addig nem buddhista rendszerekhez tartoztak, mint amilyen a sintó hit és a konfucianizmus. Ezen átfogó szemlélet nyilván segített a buddhizmusnak a sintóval való összeolvadásban, és feljegyzés van arról, hogy Szaicsó a helyi sintó istenség (a Hegy Királya) segítségét Buddháéval együtt kérte a Hiei-hegyen volt meglepedése elején.

A mahajána mindent felölelés nem korlátozódott más vallások iránti szemléletére. A kozmikus Buddha tantétele szerint mindenki és minden dolog tartalmaz valamit Buddhából, még ha oly csekélyt is. Más szóval az egész emberiség és más életformák is végső fokon kifejlesztik velük született Buddha-természetüket. Senki sem túl rossz ahhoz, hogy megváltassák. A lét lényeg szerinti egységének ezen eszméje összhangban van a sarkalatos buddhista könyörületességi erény mahajána-féle bizonyágtételével. Ugyanakkor gyengíti a merev hinajána megkülönböztetést szerzetesek és laikusok között és egyenesen ellentmond bizonyos hinajána szekták hitének, amely szerint az emberek bizonyos osztályai teljesen ki vannak zárva a megváltásból. Ezen utóbbi nézetet vallotta Narában a hatalmas hosszó (Hossō) szekta, amelyhez Szaicsó fő ellenlábasai tartoztak.

Az eddig tárgyalt tendai eszméket a következő módon lehet összefoglalni. 1) Van *bodhiszattva* könyörület-eszme és szolgálat. 2) Van jóindulatú szellemi állásfoglalás más vallásformák iránt, így a buddhizmus más formái iránt is. 3) Létezik minden lénynek valamikori megváltásában gyökerező hit. 4) Létezik olyan eszme, amely szerint minden élet – nem csupán az emberi – alapjában véve azonos; más szóval megvan az eszméje a lét mindent hordozó egységének. Ezen elvek közül a 2., 3. és 4. a kereszténységben megfelelők nélkül van, mivelhogy tanítása magába foglalja az eretnokség, a mennyország és a pokol tárgyalását, az emberiségről pedig mint külön teremtményről szól. A hivatkozott elvek hatása rendkívüli mértékben fontos volt a hagyományos japán kultúra fejlődésében, tekintve egyrészt a japánoknak – nyugati mérce szerinti – nem aggályos nézetét a vallás iránt, másrészt félig vallásos viselkedésüket a természetet illetően.

E tan a Lótusz Szutrán alapul, amely a mahájána buddhizmus nagy írásainak egyike. Benne az az állítás található, hogy ezen írás Gautama utolsó prédikációja volt, amelyet kis idővel a nirvánába lépése előtt mondott el. A valóságban jóval Gautama halála után szerkesztették, és a mahájána elméletek nagyszerű meghirdetése Buddha kozmikus természetéről és túláradó megváltó erejéről. Szelleméből valami megragadható a következő kivonatok olvasásakor.

...

*Nagy felleghez hasonló,
Amely a világ felett lebeg,
Borítva mindent mindenütt,
Kegyes felleg telve nedvvel;
Villámok csapnak ki s vakítnak,
Mennydörgés hangja renget messze,
Örömet s jólétet hozva mindennek.*

...

*Hasonlóképpen a Buddha is
Megjelenik a világban itt,
Miként valamely nagy felleg
Egyetemben borítva mindent;*

*FigyeljeteK jól elméteKkel,
Jöjjetek mind hozzám ide,
NézzéteK a Páratlan Dicsőt!
Én vagyok a Világ Megbecsülje,
Akihez senki nem mérhető.
Nyugtot adni minden lénynek
Megjelenek én a világban
És az élőlények seregeinek
Hirdetem a tiszta Törvényt,
oly kedveset, mint a harmat;
Az egy és egyetlen Törvényt
Meváltásról s Nirvánáról.
Egyetlen, mindent meghaladó hanggal
Meghirdetem én e valót,
Mindig véve a Nagyjárművet
Mint vissza-visszatérő tárgyam.
Mindenre és mindig nézek
Mindenfelé igazsággal,
Személyekre nem tekintve,
Sem szerelésre, gyűlöletre.
Nincs énbennem részrehajlás,
Sem valamely korlátozás;
Örökké minden lény felé
Egyképpen hirdetem a Törvényt;
Ahogy egyetlen lényhez szólok,
Úgy szólok és mindenekhez. ^[55]*

A SINGON (SHINGON) BUDDHIZMUS

A singon buddhizmus hasonló a tendaihoz alapításának és fejlődésének általános körülményeit tekintve. Japánba Kūkai (Kūkai, 774-835, más nevén Kóbó Daisi [Kōbō Daishi]) vitte be. Fiatal korában Kūkai konfuciánus képzésben részesült, amely hivatali pályára készítette elő, de annyira kiábrándult az ilyen kilátástól, hogy otthagyta az egyetemet és buddhista szerzetes lett. Ő is tanult Kínában. 806-ban tért vissza Japánba, akkor már a singon (Shingon „Igaz Szó”) buddhista tanítási irány híveként. Lehetséges, hogy

külföldi tartózkodása során nem töltötte minden idejét Csang-anban, a kínai fővárosban, hanem Kína távoli déli részébe utazott, ahol Kína Indiával volt határos. Szaicsóéhoz hasonlóan Kúkai életének a hazatérés utáni része azzal telt, hogy vallásos írásokat készített és független szektában vetette meg tanításának alapját. Központjaként Kója-hegyre (Kōyasan) esett választása, amely Kiotótól jóval délre emelkedik.

Kúkai népszerűsége nem csupán tudósi és vallásvezéri ténykedésének tudható be. Saját korában nyilvánosan dicsérték mint költőt, festőt és kalligráfust, azóta pedig érdemként tartják számon a japán fonetikus írásrendszerek (*kara*) egyikének kidolgozását. Feltételezik, hogy akkor született meg benne a fonetikus írás gondolata – az ideografikussal szemben –, amikor utazásai közben indiai írások példányai kerültek szeme elé. Noha igazi jellemzőit elhomályosították a később keletkezett legendák, Kúkai kétségtelenül tehetséges és sokoldalú volt, amellet ragyogó képviselője számosan azon magatartások és érdeklődések közül, amelyek a korai Heian időkre jellemzők voltak. Vallásos nézetei szerint Szaicsónál jóval kevesebb fontosságot tulajdonított az egyház-állam-partnerségnek az általános közigazgatásban, de hű fia volt korának abban, hogy elfogadta a császári udvar helyességét és alkalmasságát. Művészi és irodalmi adottságai megnyerték számára Szaga (Saga) császár kegyét.

Jelleme nem-világi és világi szálainak összefonódása kiviláglik azon költeményből, amelyet Kúkai állítólag halálos ágyán írt. Ez némileg szabad fordításban a következő:

*Iro va nioedo
Csirinuru vo
Vaga jo tare zo
Cune naran
Ui no okujama
Kjó koete
Aszaki jume midzsi
Ei mo szedzu*

Iro wa nioedo

*Chirinuru wo
Waga yo tarée zo
Tsune naran
Ui no okuyama
Kyō koete
Asaki yume miji
Ei mo sezu*

*A valaha oly pompás színek
Még fakultanak.
Világunkban ki az,
Aki örökre marad?
Az élet végső hegyén
Még ma túlmegegyek.
Végük a felszínes álmoknak,
Az ivászatnak is befellegzik.*

A singon hit olyan mahajána buddhizmus volt, amelyben a tibeti vagy tantrikus^[56] nyomaték erős bekeveredésként hatott olyan dolgokban, mint rituális nyelvhasználat és az istenekkel való misztikus egyesülés. Szaicsóhoz hasonlóan Kúikai az összes buddhista szektát érdemi rendbe sorolta; ezen megközelítés a fokozatos kinyilatkoztatás tana néven ismeretes. A hinajána fokozata alatt Szaicsó helyet talált a taoizmusnak^[57], majd a konfucianizmusnak, végül pedig az „állatszerű létezés”-nek.

A tendai buddhizmus fentről a harmadik helyet foglalta el, míg az első természetesen a singonnak volt fenntartva. Kúikai a buddhizmusnak minden, a singontól különböző formáját avatatlanoknak való vagy „nyilvános” tanítássá nyilvánította és azt mondta, hogy azokat szabadon lehet tanulmányozni és vitatni. Ezzel szemben hangsúlyozta, hogy a singon vallás csak beavatottaknak való avagy magántermészetű, és csak olyanoknak tanítható, akik singon kolostorba léptek és elfogadták a szerzetesi élet elvét mint lényeges végső lépést az alany lelki képzésében.

A kolostorban a singon vallásba beavatott személy sok időt töltött a *mantrák* (úgynevezett szent szavak vagy varázsigék) elmondásával és a *mudrák* (szent mozdulatok) gyakorlásával.

Továbbá tanulmányozta a *mandalákat* (szent ábrázolások), amelyek vázlatos megjelenítésében szemléltették a kozmikus Buddha határtalan erélyét és jelenlétét. E kegyes gyakorlatok célja – miként az indiai jógáé, amelyhez hasonlítottak – az volt, hogy a szerzetest a kozmikus Buddhával való révült egyesülés állapotába juttassa. Más szóval a singon vallás azon reményt nyújtotta, hogy követője *még ezen élet során* teljességgel megvalósíthatja Buddha-természetét.

A singon vallás, éppúgy, mint a tendai, a kozmikus Buddha képzetére hagyatkozott. De még tovább ment, mint a tendai, amennyiben a jelen élet értékét igenelte. A tendai vallás azt tanította, hogy a teljes megvilágosodás csak minden, a földön töltendő élet befejezése után érkezik el. Ezzel szemben a singon azt állította, hogy helyes bepillantással és képzéssel az alany elérheti lelki célját, a megvilágosodást jelen életében. Míg a tendai hit az anyagi világot valamely elképzelt világ részleges (és így tökéletlen) tükröződésének tartotta, addig a singon tanítása szerint az anyagi világ teljesen azonos a szellemivel. Másként kifejezve a kozmikus Buddha éppoly tökéletesen van jelen a világmindenségben, mint ahogy azon kívül is létezik.

Ezen fejlődés lényeges átmenetet jelzett a létezésből menekülés (nirvána) eszméjétől azon megvilágosodás (*szatori* [*satori*]) eszméjéhez, amely a vallásos életvitel legmagasabb céljaként még a jelen életben megtörténik. Tanításának egy fokán Kúkai a hirtelen Buddhává válás mellett a következő nyomatékos szavakkal érvelt:

A nem avatottaknak való tanítások szerint megvilágosodás csak három élet után történik. A beavatottaknak való tanítások kinyilvánítják, hogy jelen életünkben 16 esélyünk van a megvilágosodásra. A két tanítás között gyorsaság és kiválóság tekintetében oly nagy a különbség, mint a természetfeletti erejű Buddha és valamely béna szamár között. Ti, akik a jót nagyra becsülitek, tartsátok e tényt világosan elméitekben!^[58]

Kúkai kiemelkedő művészi adottsága és *szatori*-eszméje, azaz a kozmikus Buddhával való egyesülés még a jelen életben, segítenek megmagyarázni azt a nagy fontosságot, amelyet a japán singon vallás a szent művészetnek tulajdonított. Az ilyen művészet feladata volt, hogy a tapasztalásnak döbbenetes és derűs arculatait

ábrázolja, mivelhogy „jó” és „rossz”, „kellemes” és „kellemetlen” egyenlőképpen fontosak voltak a kozmikus Buddha tulajdonságaiként. A singon vallás az ilyen természetű ihletés által lett híres. Ezen túl e vallás azonosnak tekintette a *szatorit* azon lelkesültséggel, vagy fokozott tudatossággal, amelyet valamely művészi remekmű adhatott.

VALLÁS ÉS TÁRSADALOM

A singon vallás a Heian-kori Japánban óriási népszerűségnek örvendett. A művészet hangsúlyozása a nemesekre jól kifejtett esztétikai érzékükön át vonzóan hatott. Azonkívül élvezték a pompázó szertartásokat, amelyek a hit szent szavaival és testmozdulataival voltak összekapcsolva. Még a Hiei-hegyen megtelepedett tendai közösségeket is mélyen befolyásolta, úgyhogy átvették képművészetét és szertartásait. A Heian-kor legnagyobb részében e két szekta egymásba folyt.

Ennek ellenére a tendai vallás jellegzetes elfogultságot tartott meg a tudományossággal és az intellektuális megközelítéssel szemben, előnyben részesítve az érzelmit. Ezenkívül, mint közigazgatási testület, továbbra is némileg szorosabb kapcsolatot tartott fenn az udvarral. Mi több, a nem szerzetessé lett emberek viszonylagos szellemi haladásából ítélve a tendai buddhizmus a meglevő osztályszervezetre épített. A szerencsés körülmények között születettek korábbi életekben szerzett különleges érdemek jutalmát aratták le és jövőendő életeikre nézve még nagyobb áldásokat remélhettek. Röviden: noha minden lény számára el volt rendelve a valaha leendő megváltás, az arisztokraták kiválóbbak voltak a köznépnél mind a vallás tekintetében, mind egyébként. Nem nehéz belátni, hogy az ilyen tanítás virágozhatott a Heian-kori Japánban, amelyben a társadalom túlnyomóan arisztokratikus volt.

Az arisztokrácia és kormányzatának vallásaiként a két nevezett szektáról azt tartották, hogy az udvar és az állam védői. Különleges szertartásokat végeztek politikai bizonytalanságok idején, amilyen bizonytalanságok olyan eseményekből eredtek, mint új császár trónralépése, vidéki zendülés vagy természeti katasztrófa. A buddhizmusnak megvolt e védő szerepe a Nara-kor óta, de a Heian-

kori szekták kapcsolatai az udvarral lehetővé tették számukra a teljes részvételt a társadalomban és a kormányban, teljesen külön a rendkívüli esetektől.

A buddhisták, miként mindenki más, számára a Kínával való közvetlen kapcsolat jelentősen csökkent, noha sosem szűnt meg. E kapcsolatcsökkenés rendkívüli változás volt azon időszakhoz viszonyítva, amikor a japán buddhizmus alig volt egyéb, mint a szárazföldi buddhizmusnak egy ága. A tárgyalt Heian-korra a japán buddhizmus jóval érettebbé és határozottan japán vagy nemzeti jellegűvé vált. Nem másként, mint a politika és az irodalom, a vallás egyre fokozottabban hazai lett.

Ez azt jelentette, hogy a Heian-kori buddhizmus hozzáalakult az osztálykiváltság és helyi függetlenség általánossá vált sémájához a nemzeti egység tágas keretében. A szekták erősen bele voltak bonyolódva a *sóen*-rendszer kifejlődésébe és a fővárosi élgárda elemeiként egy sorban voltak a híres arisztokrata családokkal. Mint ezek, elkülönült és bizonyos mértékig versenyben álló egységekként maradtak, amelyek hatalmukat végső soron a császári udvarral kialakított szoros kapcsolataikból eredeztették. Egyidejűleg nagy mértékben nyertek a központi kormány gyengüléséből, amely lehetővé tette számukra óriási jövedelmeknek a *siki*-jogokból folyó felhalmozását, és azt, hogy tekintélyes politikai függetlenséget élvezzenek.

A buddhizmus azonban nem egyszerűen alkalmazkodott az uralkodó világi irányzatokhoz, hiszen saját jogán jó hatású volt. A japán politikai élet a Fudzsiwara-vérű és a kolostorba vonult császárok alatt feltűnően mentes volt a vérontástól és kegyetlenkedéstől. Ez legalább részben annak volt betudható, hogy a buddhisták az élet szent voltát hangsúlyozták. Ezen túlmenően a Heian-korban a buddhizmus megszűnt kizárólag arisztokratikus vallásként szerepelni. Elterjedvén a köznép soraiban, oda is magával vitte – mint mindig és mindenütt – a művészeteket, a szakmai tudást és a tanulásra való alkalmat. Így a Heian-kori buddhizmus végső elemzésben óriási mértékben segített áthidalni azon nagy technológiai és kulturális szakadékot, amely a vidéket a Taika-reform ideje óta elválasztotta az udvartól. És ezen szerep

különösen fontos lehetett a császári állami terjeszkedés vidékein és az új települési területeken Honsú északi részein.

Bármely formájában a buddhizmus missziós vallás volt. A mahajána buddhizmus nemcsak arra törekedett, hogy híveket szerezzen, hanem buzgón igyekezett felszívni a helyi vallásokat is. A Heian-időkből a buddhista papok az egész országban átvették a sintó szentélyeket. Azon istenségeket, amelyeknek tiszteletére a szentélyek eredetileg épültek, most úgy tekintették, mint a kozmikus Buddha kis megnyilvánulásait. Ősidőktől való falu-ünnepek és egyéb közösségi szertartások buddhista pártfogás alatt folytatódtak. A buddhizmusnak és sintóizmusnak ez az összeolvadása (amelyet *ryōbu-sintó* [Ryōbu Shintō „kettős sintó”] névvel illettek) volt Japánban az uralkodó vallás a 11. sz.-tól a 19. sz. közepéig. Sőt a két vallásnak az 1870-es években politikai okokból történt erőszakos szétválasztása után is tovább élt e vegyülés a nép soraiban.

A 11. sz.-i *Szarasina-napló* (*Sarashina Nikki*) egyik bejegyzése elmondja, miként fizetett a szerző édesanyja egy papnak, hogy az álmában „nézze meg” az anya fiatal lányának jövőjét. A pap álma azonban a lánynak annyira badarnak tűnt, hogy kezdetben nem vette figyelembe. Mégsem tudta fejéből kiverni, s emiatt valaki azt ajánlotta neki, hogy imádkozzék a „Mennyderítő Nagy Istenség”-hez. Beismerte, hogy nem tudta, ki volna az. Csak egyik ismerőse megkérdezése nyomán hallott először a Napistennőről, a sintó istenségek legnagyobbikáról és a császári család hitregei ősanjáról. Ez szembeszökő bizonyítéka azon mértéknek, amennyire a buddhizmus a 10. sz. végére kiszorította a sintóizmust. Ezen eset bizonyos mértékben jelzést ad arról is, hogy mily nagy szerepet játszottak a Heian-kori vallásban az álmok és a babona. A singon hit titkos tanítása a *mudrák* és *mantrák* varázshoz hasonló erejétől erősíthette a világnak mind mágikus, mind misztikus szemléletét, és a szertartások, amelyeket a singon is, a tendai is kedvelt, összességükben csak növelték ezen hatást.

Rendkívül erős volt a gonosz szellemekben való hiedelem. A Heian-kori irodalom tartalmaz olyan eseteket, amelyekben féltékeny nők úgy állnak bosszút, hogy saját szellemük vetélytársukat birtokba veszi, ami gyakran végzetessé válik. A betegséget rossz szellemeknek tulajdonították, amelyek [korábban] az érintett személy

testébe költöztek. Akkortájt az orvoslás nagy részben imádkozás dolga volt, és buddhista papok voltak jelen az egyén életének jelentős pillanataiban: születéskor, súlyos betegségben és így tovább. Amennyiben gonosz szellemek természetfeletti hatalmában hitt a hagyományos vallás, Japánban éppúgy, mint egyebütt, szerencsétlen eseteknek magyarázatot kívánt adni és megkísérelte, hogy imádsággal meg varázslással nyújtson orvoslást.

A Heian-kor irodalma azt is mutatja, hogy tisztább fajta vallásos bepillantás és tapasztalat is létezett. Példaként szolgálhat a következő: a *Szanuki no Szuke no Nikki* (*Sanuki no Suke no Nikki* „Szanuki no Szuke-napló”) leírja, hogyan vett részt a súlyosan beteg Horikava (Horikawa) császár azon szent írások idézésében, amelyeket a szerzetesek az ő gyógyulásáért hangosan olvastak. Horikava a versbe szedett szavakat emlékezetből mondta. Maga is ráeszmélt, a szerzetesek is tudták, hogy állapota végzetes. Többé nem az a céljuk, hogy a végkifejletet varázsos ráolvasással elhárítsák, hanem hogy vigaszt találjanak a halál belépése idejére. Az egész jelenet mélyen átértzett hitről tesz tanúságot. ^[59]

8. FEJEZET

ÉPÍTÉSZELET ÉS MŰVÉSZELET A HEIAN-KORBAN

Az ázsiai szárazföld befolyása a japán építészetre és művészetre folytatódott a Heian-korban, de a 800 után indult alkotóbb lendületű folyamat jellegzetesen japán stílusokat teremtett. A késői Heian-korban megkezdődött a tartományokban és a köznép soraiban érvényesülő kulturális hatás is, és bizonyos eltávolodás a vallástól mint ösztönzés forrásától való teljes függéstől. Eredményképpen az építészet és a művészet nem kizárólag a kiotói vallásos és udvari élethez kötődtek, noha az egész korszakban a buddhista eszmék és az arisztokratikus ízlés bélyegét viselték.

ÉPÍTÉSZELET

A császári udvarban végzett hivatalos szertartások céljára szolgáló épületek tervezői természetesen arra hajlottak, hogy kövessék azon monumentális, részarányos stílust, amely a megelőző korszakban került át Kínából. Jó példája ezen közcélú világi épülettípusnak a Daigoku-den (Állam-terem), amelyben koronázások és egyéb fontos ténykedések zajlottak le. Ezen épület, ahogy a 19. sz.-ban kisebb méretben a Kiotóban látható Heianszentély alakjában újjáalkották, csaknem teljesen kínai: kőből és márványból készült padlózatával, cserépfedésű tetőzetével és ragyogóan piros színezésével. Azzal ellentétben egy másik palotaterem, a Sisin-den (Shishin-den, Audiencia-terem), noha illően monumentális, az egyszerűség és az építőanyaggal takarékoskodás inkább japán jellegzetességeit mutatja. A padlótól kezdve majdnem teljesen fából készült, és tetőzetének borítása ciprusfa héjából hasított zsindely, nem cserép. Első megépítése óta a Sisin-den szenvedte azon sorsot, amelyben a japán faépületek osztoznak: gyakran elégett. A jelenben álló terem a 19. sz. közepe tájáról való, de az eredeti tervéhez hűen újjáépítve.

Azon villákból és palotákból, amelyeket a Kiotóban élő arisztokraták saját lakaikként építettek, egy sem maradt meg. Mégis jó elképzelésünk lehet azon korszak képei és irodalma, no meg néhány megmaradt vallásos épület alapján. Az alapvető terv Kínában keletkezett, de módosították, amennyiben könnyebb faépületeket alkottak, a padlózatot a földtől több lábnyira emelték és a tetőt cserép helyett fák héjával fedték. A kastélyok lényeg szerint számos, egymástól elkülönített lakosztályból álltak, s ezeket nyitott erkélyek kötötték össze. Az elkülönített lakások a háztartás különböző tagjainak voltak szánva. Maguk a háztartások nagyok lehettek, ha az úrnak több felesége volt. Minden egyes lakosztályban az emberek valamennyien ugyanazon teremben, pontosabban annak padlóján ettek, aludtak és végezték feladataikat, hasonlóan ahhoz, ahogy ma is cselekszenek modern japán stílusú házakban.

A szobákból a kert felé volt kitekintés, és a kert az épületek közötti szabad helyeket töltötte ki. Minthogy a ház „falai” a valóságban elmozdítható táblaszerkezetek voltak, a kertet a szobákból mindig látni lehetett. Igazában a magánlakás stílusa (japánul *sinden-dzukuri* [*shinden zukuri*] „szentély-építés”) fő jellemzőinek egyike a ház és a kert szoros összefüggése volt. A kertben, amelybe fákat és virágzó bokrokat ültettek, apró, mesterséges dombok helyezkedtek el. Így kicsiben a természetet utánozták olyan módon, amely kielégítette a kiotói nemesembert, akinek ízlése a nagyváros lakójáé volt. Talán párhuzam látható ezen jelenség és a között, amit a *Kokinshū* (*Kokinshū*) költőjének természetszemléletéről fennebb mondtunk. Rendszerint kis patakot vezettek a kerten át és a házak egyike alatt. A nemesek néha azzal szórakoztak, hogy a kis patak partján ültek és egymáshoz szakét (rizsbor) vagy költeményeket vivő csészéket úsztattak. A Heian-kori kastélyok természetesen huzatosak és kényelmetlenek voltak, különösen télen, de kétség nélkül nagyon kellemeseknek, szellőseknek találták őket a nyár párás forróságában. Bármilyen hátrányuk a gyakorlatban, művészeti szempontból a kínai formalitás és a helyi informalitás bájos, előkelő keverékét nyújtották.

Méltán híres egyházi épület a Bjódoin (Byōdōin) Udzi (Uji) helységben Kiotó peremén. Hírességének egy részét annak köszönheti, hogy ez az egyetlen Heian-kori építmény a kiotói

körzetben, amely sérülés nélkül megmaradt évszázadokon át. Ámbár hosszú története legnagyobb részében buddhista templomként szolgált, helyén eleinte Jorimicsinek (Yorimichi, 990-1072), a Fudzsiwara kormányzók egyikének magánvillája volt. 1052-ben Jorimicsi a birtokot a buddhista egyháznak ajándékozta és megkezdte a jelenben is álló Főépület alkotását. Ezen épületet Főnix-terem néven ismerik a tetőn elhelyezett, aranyozott madárpárról. Az épület szépsége nem kis mértékben cserepezett tetőzetének köszönhető, amelynek lendületes ívelése repülésben levő madáréhoz hasonló. Két tornáca, amelyek kis pavilonokban végződnek, a terv szerint arra szolgál, hogy hangsúlyozza a teremépületet és támaszt adjon a bonyolult tetőzetnek. Az építmény és kertje igazi Heian-stílusban tökéletesen kiegészítik egymást. A Főnix-terem elragadóan gyönyörű, amikor a mellette elterülő tó vizének felszínén tükörképe játssza méltó párját. A tervezők szándéka szerint az édenkert illúzióját volt hivatva nyújtani, és ezen esetben olyan édenkertét, amely azáltal valósult meg, hogy Kínából történt az elindulás (kiegyensúlyozottság és tetőzet) és Fudzsiwara-Japánon át a haladás (a fa és a művészi kifinomultság).

Kiotótól jó messze a 12. sz.-ban a Fudzsiwara család egy ága Honsú északi részének uraként telepedett meg. Közigazgatási fővárosa Hiraidzumi (Hiraizumi) volt. A modern időkben Hiraidzumi régóta alig volt egyéb, mint helynév a térképen, de virágkorában több tízezer lakost számláló nagyváros volt. Az északi Fudzsiwarák gondoskodtak arról, hogy fővárosukat olyan épületekkel tegyék méltóvá, amelyek mind politikai hatalmuk, mind szépérzékük bizonyosságát szolgáltatták. A főváros összes, valamikori tündöklő nagyságából mára csak egyetlen maradék látható: a Csúszondzsi (Chūsonji) néven ismert templom Arany-terme. Ezt avégett építették, hogy benne nyugodjon három Fudzsiwara nagyúr teteme. Kicsi, de a fa építmény nagyszerűen van díszítve belül s kívül arannyal és lakkal, ékkövekkel s gyöngyházzal. A buddhizmus iránti buzgalmukban és parádészeretetükben az északi Fudzsiwarák vetélytársaik voltak kiotói rokonaiknak, és Hiraidzumiban megtett pályafutásuk szembetűnő szemléltetése a buddhizmus terjedésének valamint a vidék általános fejlődésének a Heian-kor második felében. Bizonyíték van nemzetközi kereskedelemre is, minthogy az

Arany-terem fája egy részének Kínából, illetve a Csendes-óceán déli részéből kellett származnia.

További nevezetes vallásos központ volt a vidéken – ez esetben Kiotótól nyugatra – az Icukusima (Itsukushima) szentély a Beltenger egyik szigetén. Valamilyen egyszerű épület bizonyára állt e tájon régi idők óta, hogy halászok és más tengerjárók vallásos igényeinek szolgáljon. De immár számos évszázad óta itt olyan szentély van, amely tágas és ragyogó. Kicsi öböl bejáratánál a tenger fölé építették, és mögötte a sziget csúcsa meredeken emelkedik. Apály idején az építmények alatt nincs egyéb, mint nedves homok, de dagálykor a szentély úszni látszik a víz színén. Noha a jelenben álló építmények kora ismeretlen, tervezete és építészeti stílusa a 12. sz.-ba utalják. Azon időszakban a szentély a hatalmas Taira család védnöksége alá került. Ennek vezetői Kiotóban éltek, de kiterjedt birtokaik voltak a nyugati tartományokban. Feljegyezték, hogy Taira Kijomori (Kiyomori), aki Icukusimán szeretett pihenni, 1168-ban teljesen újjáépíttette e szentélyt. Nem sokkal korábban arról gondoskodott, hogy buddhista szutrák remekül illusztrált sorozata ajándékoztassék a szentélynek. Taira-pártfogás, amely az udvarnak e szentély iránti érdeklődése csúcsát képezte, elénk tárja, hogy mily mértékben vált a sintó a buddhizmust befogadóvá a Heian-korban. Ugyancsak mutatja azt a módozatot, ahogy valamely távol eső vidéki hely nemzeti jelentőséget öltött, ahogy az uralkodói udvar apránként elterjesztette politikáját, vallását és szaktudását a tartományokban, s ahogy másrészt azok életvitele hatott rá.

A kérdéses szentély építészeti megvalósítása mindezt példázza. Összehangolt és bonyolult keveréke a sintó és buddhista stílusoknak. A fahéjból való tetőborítás a hazai hagyományra emlékeztet, az épületek a *sinden-dzukuri* mintája szerintiék, és a folyosók pirosra festett oszlopainak ősalakja a kínai építészetben található. Félre nem ismerhető az alkotói szellem, amellyel a szentélyt a föld és a tenger helyi kiformalódásába illesztették. Kecses konstrukciók, az icukusimai épületek bizonyos mértékig még ma is részesítenek bennünket a kifinomult egyszerűség, vidámság és alkotó természethasználtság Heian-kori hangulatában.

SZOBRÁSZAT

A sintó szentélyeknek csak némelyike, de a buddhista templomok mindegyike tartalmazott szobrokat, és ezek közül számos megmenekült azon épületek időről időre történt pusztulásaitól, amelyekben el voltak helyezve. Szerencsénkre ez így igaz, annak ellenére, hogy a Heian-kori szobrász inkább fával dolgozott, mint elődei, akik fémet, agyagot és lakkot használtak. 800 után a szobrászat a vallás terén maradt és folytatta a Buddhák és segítők megjelenítését. Mindamellett megjegyzendő, hogy amíg a Nara-időkben ezen szobrok gyakran természetűek voltak, a 9. és 10. sz. szobrászai az istenségek bennük rejlő isteni vagy nem emberi jellegeit hangsúlyozták, például azért, hogy a szobrokra a szokásosnál több fejet és kart faragtak és ellátták őket oly erények jól ismert jelképeivel, mint amilyenek az okosság, erő és tisztaság.

A singon szekta volt a legtevékenyebb szoborművek megrendelésében és művészek képzésében. Nem a művészet kedvéért, hanem bizonyos vallási célból. Minden singon szoborművészet lelkesítője a kozmikus Buddha eszméje volt, és az a vágy, hogy megnyilvánítsák sokféle erejét. A szobrokról az volt a nézet, hogy azok a Buddha testbe öltözött kiterjedései e tér- és idővilágba, amelyek által a hívő szó szerint testi érintkezésbe jut vele. Nagy gonddal faragták ki a szobor testhelyzetét, amelynek a singon szertartás előírása szerint kellett kifogástalannak lennie. Ezen szertartás és vallásbeli erő miatti aggály, ahogy kitetszik, gyakran károsította a szobrokat mint műalkotásokat, de közülük a legjobbak komor, megragadó módon mély benyomást keltenek.

900 után a szigor színesebb és álmodozóbb kezelésnek engedett. A szobrokat gyakran ragyogóra festették és figyelmet szenteltek az aprólékos részleteknek vagy mulattató arckifejezéseknek. Ez gyakran eleganciát eredményezett és bizonyos pazar „édesség”-et, amely a hódolat fölé kerekedett. Mindamellett a Csúszondzsi (Chūsonji) Arany-termének belseje egész sorozat apró faszobraival megmutatja a Fudzsvara vonzódást a fényűző kifinomultság iránt, anélkül, hogy áhítat-hatásából veszítene. Ugyanez mondható a Bjódóin angyalkáiról és mennyei muzsikusról, amelyek a falakhoz vannak erősítve az Amida bodhiszattva hatalmas ülő alakja körül. Ámbár az Amida Buddha fogalma különösképpen az 1185 utáni

időszak vallási irányzatainak vág elébe, mind az angyalkák, mind a fő alak a Heian-kor terméke és a szobrászművészet jelentős diadala.

FESTÉSZET

A templomok műhelyként szolgáltak szobrászoknak s egyéb művészeknek. Singon a vallásos festészetben is túlsúlyban volt. E festészet kínai stílusokhoz igazodott, és rendszerint selyem alpra festettek gazdag, ragyogó színekkel. A singon eszme, amely szerint az Igazság (azaz a kozmikus Buddha) magába foglalta az életnek kellemetlen oldalait éppúgy, mint a kellemeseket, drámai energiát ad képeinek, amely energia hiányzik más szekták művészi alkotásaiból. A singon mandalák bonyolult mintázatai és gyönyörű színezése műalkotásokká teszik őket, még akkor is, ha nem képeknek szánták, hanem a kozmikus egység sematikus ábráinak. Ezen képzet kifejezésére a festészet sokkal jobb közvetítő volt, mint a szobrászat.

A Heian-kor utolsó évszázadában nagyon lényeges fejlődés volt a *Jamoto-e* (*Yamoto-e*), azaz „japán stílusú festés” keletkezése. Ellentétben a Kínához kapcsolódó vallásos stílus ívelő vonalaival és tompított színeivel a *Jamoto-e* művelői szögletes vonalvezetést és ragyogóbb díszítést kedveltek. A hagyományos festmények célja az volt, hogy templomok falain legyenek láthatók, de a *Jamoto-e* a hosszú tekercs alakjához kötődött, amelyet megnéztek, majd eltettek. A tekercsre gyakran történetek voltak írva, avagy magyarázatok a festmények kiegészítéseként. A szemlélő-olvasó a tekercs kitérítetlen részét jobb kezében tartotta, míg a bal a kitérésre használta, majd jobbjával összecsavarást végzett, ahogy a szemlélésben haladt. Így a képek nem nyugalomban levő ábrázolások voltak, amelyeket egyetlen rátekintéssel kellett megragadni, hanem témáik dinamikus megjelenítései. A tekercs-festmények gondolata Kínából jutott át. Ott főként tájak és városok körképszerű szemléltetésére használták őket. Japánban népszerű legendákat, regényjeleneteket, emlékeztető politikai eseményeket és buddhista tanítási helyzeteket ábrázoltak.

Például egyike azon három tekercsnek, amelyek a „Sigi- (Shigi-)hegy templomának legendájá”-t mutatják be, „elmeséli”, miként röptette le valamely remete az ő kolduló edényét a hegyen

levő kunyhójából valamely gazdag ember házához. Amikor a gazdag elutasította az edény étellel megtöltését, az visszarepült a remetéhez, de a fősvény minden rizskévéje követte. Másik Heian-tekercs *Gendzsi történetének* egyik jelenetét szemlélteti és át van itatva elegáns sóvárgás hangulatával. A Gendzsi-tekercest a 12. sz.-ban festették, és róla az a nézet, hogy a halódó udvari osztály nosztalgias, kijáró tiszteletadása dicső kora iránt. Ugyancsak híresek a mókázó állatokat ábrázoló tekercek. Tussal rajzolták őket, és a legszórakoztatóbb részeik satirikusak, amelyekben az állatok emberekhez hasonlóan viselkednek. Mindezen tekerceket a 12. sz.-ban készítették, tehát a Heian-kor vége előtt. Számos más tekercs a következő századokból való.

Általában azt mondhatjuk, hogy a tekercek átvezették a festészetet a korábbi művészi stílusok kizárólag vallásos témáiból a mindennapi világ és élet – ahogy a valóságban élték meg az egyszerű emberek is – képekben megjelenő lehetőségeinek és kihívásainak egyre növekvő tudatosságába. A tekerceken a művészet szabadon fejlődhetett mint művészet, ahelyett, hogy megmaradt volna a vallásos, lelki épülés egyfajta technikájának. Jól észrevehető kapcsolataik voltak a késői Heian-kor félig népszerű irodalmával is. Ez az irodalom egyáltalán nem csupán másik tükröződése volt az udvarnak és ügyeinek, noha udvari emberek gyűjtötték és értékelték. Például a *Kondzsaku története* (*Konjaku Monogatari* „Régi és jelenkori történetek”) olyan szóbeli néphagyományt tartalmaz, amelyent nem csupán Japánban gyűjtöttek, hanem részben Kínában és Indiában. A könyv általános ihlete a buddhizmusból eredt, amely akkor még mindig összekötötte e három ország kultúráját és illőképpen evangéliumi célzata van. Mindamellett, ahogy Heian-Japánban végső alakjában gyűjtötték és csiszolták, tartalma legalább annyit köszönhet a laikus és néha pórias bölcsesség villanásainak, mint a szerzetesi ájtatosság izzásának.

ZENE

Miként oly számos más ténykedési területen, a Heian-kor a zenében is új, japán fejleményeket tapasztalt a bevitt és a

hagyományos stílusok állandósulásaként. Az udvari zenekar továbbra is játszotta a *ceremónia zenét* (*gagaku*), amely koreai és kínai másainak felelt meg, és amelyet a Nara-korban importáltak. De sajátosan buddhista zeneszerzési módszerek növekedtek jelentőségükben, miközben a sintó vallás megőrizte zenei hagyományát. Udvari emberek mint egyedek megszegyenültek, ha nem voltak elfogadhatóan jártasak olyan zeneszerszámokon játszásban, mint amilyen a fuvola vagy a lant (a gitár ősalakja). Egy jellegzetesen japán zeneszerszám is divatos lett a felső osztály tagjai között, nevezetesen a *koto*, bizonyos fajta lapos hárfa. Eközben a fővároson kívül lantokkal felszerelkezett vándorló zenészek kezdték az embereket szórakoztatni hősök tetteinek hosszú, balladaszerű elmondásával.

III. RÉSZ

A KÖZÉPKORI JAPÁN

9. FEJEZET

A KATONACSALÁDOK URALMA

A 12. sz. végén az ország kormányzása olyan módon kezdett megváltozni, amely Japán sajátos természetét a következő hétszáz évre meghatározta. Öt évszázaddal korábban a kormányzás szerkezete a kínai eszmevilág és gyakorlat átvétele folytán alakult át; hét évszázaddal később, szembe találván magukat a nyugati hatalmakkal, Japán vezetői megfontolásból hozzá kezdtek országuk modern nemzetállammá átalakításához. Az a változás, amely az 1180-as években történt, és amely végül a katonacsaládok uralmát nyitotta meg, nem idegen hatalmak támadásától való félelem folytán esett meg, sem olyan vágyból, hogy idegenek példájából hasznot nyerjenek, hanem Japánon belüli hatalmi egyensúly lassú eltolódása következtében.

Japán olyan, új korszakba lépett, amilyent a történészek rendszerint hűbérinek neveznek. Miként nyugati, [európai] párját, a japán hűbériséget is hűbéri birtokok, hűbéri függő viszony és megkülönböztető katonai szellemiség jellemezték mind a kultúrában, mind a politikában. Mégis olyan értelemben, hogy valamely katonai hűbérúr összefüggő földterületeket tartott volna hatalma alatt, nem voltak jellemzői a japán hűbériségnek korai fejlődési állapotában. A hűbériség intézményének bevezetése és mindenekelőtt az egyes hűbéres viselkedése és hűsége volt az, ami lehetővé tette a katonacsaládok fejeinek, hogy – amikor elérkezett az idő – Japánt a civil arisztokrácia félreszorítása után kormányozzák.

Kik voltak e hűbéresek? Kezdetben, a Heian-korban, nem alkottak külön csoportot a társadalomban. A vidék emberei voltak, nem pedig a fővároséi; vagyonos emberek, többjük kiváló ősoktól származó, akik a rend és biztonság szüksége miatt léptek a közéletbe a központi kormány hatásos katonai erőiként. Nem voltak harcosok speciális osztálya, hanem inkább helyi adminisztrátorok és *sóenek* igazgatói, amely gazdasági képződmények gyakran fegyveres védelemre szorultak. Idő folytán olyan vezérek tűntek fel, akik szoros kapcsolatban voltak a császári udvarral, és akiknek bőségesen

voltak harcos követők. Az ilyen vezérek szolgálatait nem ok nélkül vette igénybe a központi kormány, hogy a közrend ellen kitört zavargásokat elfojtsák.^[60] A katonai vezetők és harcos követők között kialakult kapocs, amelyet a harcos részéről a hűséges szolgálat, a vezető részéről a jutalmazás tartott meg erősnek, volt az a tényező, amely a harcosokat hűbéresekké tette.

A hűbériség Japánban lassan fejlődött ki. Ennek lényeges oka az volt, hogy két-három évszázadon át szerves részét képezte, nem pedig ellenzéki elemét, a létező kormánzatnak, amelyben a császári udvar volt a mértékadó. Teljesen kifejlett állapotukban is a hűbéri intézmények régebbi, egyeduralkodói kereten belül maradtak és bizonyos értelemben alapvetően tőle való függőségben. Ilyen szempontból a Kamakura-kor (1185-1333) méltán tekinthető úgy is, mint a Heian-kor politikai rendszerének végső erőösszeszedése és nagyméretű módosítása, de úgy is, mint hűbériség^[61] nevezett, új történelmi fázis bevezető időszaka.

A 11. sz.-ban a Minamoto család tagjai, amely családból később fővezérek kerültek ki, az udvar nevében hadjáratokat vezettek az ország legészakibb részén. Ellenfelük az Abe család volt, amely birtokába vette Mucu (Mutsu) tartományt és nyíltan megvetette az uralkodói udvar tekintélyét. Minamoto Jorijosi [Minamoto Yoriyoshi, 988-1075] sikereit írásban örökítették meg, Kelet-Japánból származó harcosai közül azokéival együtt, akik a hosszú hadjáratot vele végig szolgálták. A történet egy eseménye alatt olvasható.

...Jorijosi (Yoriyoshi) seregében volt egy Cunenori (Tsunenori) nevű harcos, aki Szagami (Sagami) tartományból származott, és akit Jorijosi mindig bőkezűen jutalmazott. Jóllehet Cunenori áttört az őt körülvevő győzők sorain, éppen csak megmenthette életét és mit sem tudott arról, ami Jorijosival történt. Megkérdezte egyik katonát, s az így válaszolt: „A generálist lázadók veszik körbe. Csak öt vagy hat harcos van vele. Aligha bír megmenekülni.” – „Immár harminc éve vagyok Jorijosi szolgálatában” – szölte Cunenori „hatvanéves vagyok, ő meg csaknem hetven. Ha meg kell halnia, sorsában osztozni akarok és lemegyek vele együtt az alvilágba!” Ezzel megfordult és áttörte az ellenség gyűrűjét.

Cunenori kíséretéből ketten-hárman hallották és látták. „Íme, amikor urunk Jorijosi sorsában osztozva becsülettel meg fog halni, hogyan maradhatunk mi életben? Noha csak alárendelt hűbéresek, mégis elveket valló férfiak is vagyunk!” – így szólottak. Áttörtek az ellenség sorain és vadul harcoltak. Megöltek egy tucat lázadót és mindnyájan elestek az ellenség keze által.^[62]

Az eszményi hűbéres alattvaló első kötelessége a hűség volt, és a fenti esetből világos, hogy Jorijosi harcosai hozzá voltak hűségesek, nem pedig a távoli császári udvarhoz. Természetes, hogy hűség egymagában nem tarthatna fenn hosszan érvényes viszonyt. Harcosok azért voltak hűségesek katonai parancsnokaikhoz, mert szolgálataikért reális jutalmat várhattak el. A születőben levő vazallus osztály tagjai már olyan pozíciókban voltak, amelyek a *sóen*-birtokokhoz kapcsolódtak, és jövedelmük a birtokok termékeinek részéhez kötődő jogaik alapján járt nekik. Olyan kiemelkedő katonai vezetőknek, mint Jorijosi, hatalmuk volt megerősíteni vagy növelni a helyi ügyintézők és jószágkormányzók *siki*-jövedelmét, ami által hűbéreseket szereztek. Japán olyan területein, amelyeket az ilyen fejlemények leginkább érintettek, a vidéki [*sóen*-] jószágigazgatói osztály tagjai a hűséges szolgálatnak a katonai parancsnok általi közvetlen jutalmazása útján remélhették állapotuk egyedi javítását. Jorijosi fia, a dicső harcos Josiie (Yoshiie, 1039-1106) úgy erősítette a Minamoto család és hűbéresei közti szálakat, hogy Japán északi részében hadjáratok során további győzelmekre vezette, majd megjutalmazta őket. A cél, hogy tartós kapcsolatok teremődjenek nemcsak egyének, hanem családok között is. Olyan férfiak, akik Minamoto vezér alatt szolgáltak, elvárták, hogy fiaik azon vezér fia alatt szolgáljanak. Így a 12. sz. közepére olyan katonai személyiségek emelkedtek föl, akik a *sóenok* civil tulajdonosainak riválisaivá váltak mint a *sóenok* ügyintéző osztályának vezetői. Ilyen személyek hűbéresekként kötötték magukhoz csatlósait olyan *siki* jogok használatával, amelyek a japán hűbériség kezdeti időszakában hűbéri birtokok helyett szolgáltak.

1156-ban harcosok kis csapata néhány nap során véget vetett egy a trónöröklés körül kitört vitának. E mellékes esemény (a Hógen-zavargás) jelölte a japán történelemben azon időpontot, amikor harcosok – bármi lett legyen előnyük egyebütt – megszűntek az udvar polgári családjainak teljes mértékben alávetettjei lenni. Harcosok közötti elsőség még vita tárgyát képezte a Minamoto és a Taira családok között. 1159-60 telén a Taira család népe tönkrevverte a Minamoto sereget (ez volt az úgynevezett Heidzsi- [Heiji-] zavargás). Húsz évvel később a Minamoto család szerencséje kezdett visszatérni, és nem sokkal később a feledés homályába söpörték a Taira családot (a Gempei-háborúban). Az udvari nemesek szemében a katonai vezetés ezen változása nem jelentett lényeges különbséget. 1160-ban ők lettek a valóságos vesztesek és régi teljességében sosem nyerték vissza elvesztett hatalmukat.

A TAIRA CSALÁD FELEMELKEDÉSE ÉS BUKÁSA

A katonai vezetők közül nemzeti mértékkel mérve az első, a Taira a kolostorba vonult Sirakava és Toba császárok szolgálatában virágzott fel. A kiotói Hógen- (Hōgen-) zavargás és a Heidzsi- (Heiji-) zavargás emelte őket hatalmuk csúcsára. Mindkét fegyveres eseményt kb. ötven évvel később írt katonai regényekben dicsőítették, amikor katonai kormányzás alatt élő emberek szívesen hallgattak ilyen történeteket. Az 1160-as év eseményei száz évvel később művészeket arra indítottak, hogy *Jamoto-e* stílusban tekercsfestményt készítsenek, amelyet így hívtak: *Heidzsi Monogatari Emaki* (Heiji Monogatari Emaki „A Heidzsi-történet festménye”). Az első tekercs szóval és képekkel mondja el, hogyan fogták el az összeesküvők Nidzsó (Nijō) császárt, és hogyan égették fel palotáját.

A kép megszakítás nélkül mozgást ábrázol jobbról bal felé és olyan jelenettel kezdődik, amelyben keveredett tömeget látni nemesek ökröskocsijainak, fegyveres lovasoknak, gyalogos katonáknak és köznépnek, ahogy összevisszaságban sietnek a Szandzsó- (Sanjō-) palota felé, ahol a védőfalnál megtorpannak; a falakon belül lovas harcosok tömege kavarog, miközben

némely harcos gyalog tolja a császári hintót felfelé az épületek egyikéhez. A verandán katonai alak látható, ahogy nyilván utasításokat osztogat. A palota melletti egyik udvarban kétségbeesett hölgyek csoportja látható, míg másutt udvaronc menekül gyilkos képű katona előtt. Rajtuk túl a palotaépületek vészesen égnek. A környező udvarokban vadul nyargalászó lovas harcosok tűnnek elénk, miközben a palota száni való lakóit darabokra vágják, vagy éppen megkísérik a lakók, hogy olyan kútba vessék magukat, amely már csordultig van emberi testekkel. A kúton túl, a palota telkének távolabbi felén, lovas és gyalog katonákat látni, ahogy a palotakapuk egyikén kijönnek; két gyalog katona viszi ki a védők közül kettőnek levágott és lándzsákra tűzött fejét. E csoporton túl látjuk a támadók fő tömegét, ahogy körbeveszik a császári palotát, aztán győztesen visszatérnek.^[63]

A kavarodás és a vérontás nagyon is valóságosak voltak, és komoly politikai viszály maradt fenn az udvarban Nidzsó (Nijō) császár 1156-ban történt haláláig. Azt követően elfogadható rend uralkodott a nemzeti kormányzásban; látszat szerint Go Sirakava (Go Shirakawa, 1127-92) kolostorba vonult császár tartotta fenn, akit Taira Kijomori (Taira Kiyomori 1118-81) támogatott. Taira Kijomori fő szerepet játszott abban, hogy 1156-ban Go Sirakava trónhoz való jogát érvényre juttatta.

Kiyomori, aki 1156-ban a trónöröklési vitában a helyes oldal pártját fogta, éppen negyvenéves múlt, amikor 1160-ban szétverte Minamoto-vetélytársait. Egyik esemény sem eredt egyenesen tőle. Jóllehet bizonyára nagyságra született, a történelem – ahogy látszik – több nagyságot terhel rá, mint amennyit óhajtott vagy lelki alkata szerint képes volt elviselni. Családja katonai hagyományát követve fegyveresen járt-kelt, fegyveres csapattól körülvéve, tábornok módján, noha a valóságban nem volt oly rangja. Nagyon kivételezett rangú személyként pompával: ökröskocsin és gyaloghintón látogatta az udvart. Mindamellett a művelt polgári arisztokraták bárdolatlanak tartották. Megbosszantva kétség nélkül heves volt, és amikor azt érezte, hogy erőszak alkalmazása által mit sem veszíthet. Válság idején azonban meglepően félnék volt és valószínűleg sosem

nagyon eszes. Összesítve azt mondhatjuk, hogy amely kép Kijomoriról ránk hagyományozódott, nagyon emberi személyt mutat; olyan korban, amikor a közéletben gyanúsítás és kegyetlenség jött szokásba, jobb természetű volt, mint várhattuk volna. Türelmességének legszembetűnőbb tanúságtétele 1160-ban történt, amikor – inkább hallgatva női könnyörgésre, mint tanácsadói kérésre – meghagyta az életét levert ellensége, Minamoto Jositomo (Minamoto Yoshitomo, 1123-60) kis fiainak.

A Taira család hatalma ismerős formákat öltött, különösen kezdeti éveiben, amikor Kijomori – ahogy kitetszik –, alig tett egyebet, mint hogy fenntartotta a szoros kapcsolatot családjával és a kolostorba vonult császár között. Sőt természetes félnévsége feltehetően arra buzdította, hogy, amennyire csak lehetett, engedékeny legyen a császári család irányában, miközben arra törekedett, hogy védje és előbbre vigye saját érdekét és számos rokonát a császár és a volt császár felett gyakorolt, elbizakodássá vált befolyása által. A Fudzsivara családot illetően azt mondhatjuk, hogy tagjai megtartották fényes címeiket, de viszonyítva hatalom nélkülivé váltak, minthogy Kijomori túlszárnyalta a társadalmi állásban nála magasabbakat leányai lehető legjobb házasságkötései által. Eredményképpen és nagy öröme, nagyapja lett egy leendő császárnak és a Fudzsivara család leendő fejének. Más és rendszerint idősebb tagjai a Taira családnak a tartományok igazgatásában kaptak nagy arányban állásokat és számos sóenhez halmoztak fel jogokat. Ezen túlmenően a Taira család jövedelmező kereskedelmet fejlesztett ki Kínával; e kereskedelem Japán nyugati részén fekvő birtokain át mozgott. Maga Kijomori sokat tett a Beltenger kikötőinek és hajózásának megjavítására, és a Kínával való ezen kapcsolat a Taira-hatalom egyik forrása lett. Mindamellet magát is, családját is harcos követőinek hűsége tartotta hatalomban, és e hűséget *siki* jogok adományozásával és vidéki közigazgatási állásokba helyezésekkel biztosították maguknak. ^[64]

A Taira család hatalma nem tartott soká. Ellenségeik ott voltak azok között, akiket az udvarból kiszorítottak, de legveszélyesebb ellenségük Go-Sirakava (Go-Shirakawa) lett, aki rendkívül ügyes politikusnak bizonyult. Kijomorinak azonban tudomása volt az udvari cselszövéstről és sikeresen sakkbán tartotta az udvari embereket is,

a nagy kolostorok fegyveres szerzeteseit is. Ahogy kiderült, a Taira családnak leginkább a Minamoto családtól kellett tartania. Ezek ugyan vezér nélkül maradtak 1160-ban, de továbbra is cselekvőképesesek voltak. Egy 1180-ban felszínre került összeesküvés fegyveres összecsapáshoz vezetett, amely teljes háborúvá vált a Minamoto és a Taira családok között. Még 1181-ben történt halála előtt érezte Kijomori, hogy a legfőbb hatalom kezdett kicsúszni családjá kezéből. Négy évvel később a Minamoto erők teljesen leverték a Taira család erőit a Gempei-háború végén.^[65]

A HEIKE MONOGATARI

A Taira család felemelkedését és bukását a *Heike Monogatari* (A Heike [család] története) nevű munkában örökítették meg az utókornak. Japán háborús elbeszélései között e leghíresebb sok közös vonást mutat a *Roland ének* című európai eposszal: mindkettőt hallgatók nemzedékeinek énekelték el; mindkettő újból meg újból serkentette a férfiak lelkét, ámbár ismerték a csata hősi történeteit; bizonyos értelemben mindkettő vallásos. Az egyik olyan munka, amelyet keresztény lelkesedés szült, hogy háborúra serkentsen Mohamed követői ellen, a másik buddhista szemlélettel van átítatva egy „elvetemült és elfajzott kor és minden dolgok múlandósága” iránt.

A *Heike története* azzal kezdődik, hogy csengő szólal meg valamely indiai templomban, amelyben valaha Buddha prédikált. Majd így folytatódik:

A tíkfa virágainak színárnyalata kinyilvánítja, hogy azoknak, akik fennen virágoznak, le kell kerülniük. Bizony a büszkék csak rövid ideig valók, miként a tavaszi álom. Végül is a hatalmasok pusztulnak; olyanok ők, mint szélben a por.^[66]

Taira Kijomorit úgy jellemzik, mint aki a hatalom birtokában öntelt lett. Ő egyike a történet két fő alakjának. Életében elért sikere és gőgje rettenetes halálával áll ellentétben. Betegsége vége felé vízzel öntözték lehűtés végett, de „...az sustorgó gőz- és permetfelhőként úgy szállt el tőle, mintha vörösen izzó vasra vagy kőre loccsantották

volna; az a víz pedig, amely testét érte, lánggra lobbant, úgyhogy az egész terem kavargó lángokkal és sűrű, fekete füsttel telt meg.”^[67] Halálát nem idős korának tudták be, hanem életei során felhalmozódott gonosz karmájának. Olyan sors volt az övé, amelytől sem a szutrák recitálása, sem az istenek és Buddhák, vagy hűséges harcosok tízezreinek ereje nem menthette meg. A történet azonban nem ér véget Kijomori halálával, mivel az egész Taira család pusztulását tárgyalja.

A *Heike történet* legvonzóbb alakja a Minamoto családból való Josicune, (Yoshitsune, 1159-89), a Taira tábor megrontója és a japáni népszerű hősök legnagyobbika. Ő ezen hadi történet „Rolandja”. Rolandot így írták le: „...a vakmerőségig bátor, kihívó, az epikus hős naiv önteltségével dölyfös, hűséges, magabiztos és oly nyíltszívű, mint a nap...”,^[68] és ilyen volt Josicune.

Győzelmétől mámorosan a Gendzsi (Genji) sereg a tengerbe lovagolt elleneit üldözve, mígnem nyergeikig voltak a vízben és a hajók között harcoltak, miközben a Heike tábor gereblyékkal és kampós alabárdokkal kísérelte meg, hogy Josicunét sisakja nyakkapcsánál fogva megragadja. Fegyvereik kétszer-háromszor is csörögtek feje körül, de kísérői kardokkal és alabárdokkal elhárították a támadásokat uruktól, miközben harcoltak. E küzdelem során a Hógvan (Hōgwan = Josicune) valamiként a tengerbe ejtette íját és nyergéből kihajolt, hogy ostorával fölemelje. Társai kiáltoztak neki, hogy hagyja, de ő nem hagyta. Végül sikerült visszanyernie és nevetve lovagolt vissza a partra. A többi harcos szemrehányást tett neki mondván: „Bármilyen értékű legyen is íjad, mi az urunk életéhez viszonyítva?” – „Nem azért volt cselekedetem, mert sajnáltam íjam vesztét”, válaszolt Josicune; „ha íjam olyan volna, amelynek meghajlításához két vagy három ember kellene, miként Tamemoto nagybátyáméhoz kell, akkor szívesen nekik szánám, de nem szeretném, ha olyan gyenge esnék az ellen kezébe, mint amilyen az enyém, hogy aztán ne vessenek rajta mondván: „Ez Kuro Josicune íja, aki a Gendzsi had főparancsnoka”; ezért volt tehát, hogy életemet tettem kockára

visszaszerzésében.” – És ezen magyarázat a jóváhagyás megnyilatkozásaira készítette valamennyit.^[69]

Josicune szárazföldön elnyert ragyogó győzelmei sorozatát tengeren vívott végső győzelmével tetézte. A Taira család tagjainak legnagyobb része, beleértve Kijomori özvegyét és unokáját, a nyolcéves Antoku császárt, meghalt ezen 1185-ben vívott harcban. A *Heike története* Kijomori lányának halálával zárul, aki Antoku császár anyja volt. Életét meghagyták, és ő szerzetesnővé vált. Miként az első fejezet, úgy a végső is templom harangjának kongásával kezdődik.

A sors iróniája volt, hogy a Dannoura közelében, Honsú nyugati szegletén kivívott győzelem ragyogó volta segítette megsemmisíteni a győztes Josicunét, aki végzetes civódásba keveredett Joritomo (Yoritomo) nevű bátyjával.

Joritomo (1147-99) volt a Minamoto család feje. Ő, Josicune és még egy fivér voltak azon gyermekek, akiknek életét 1160-ban Kijomori megkímélte. Kijomori akkor elküldte a 13 éves Joritomót élete további részének leélésére, valamely Taira hűbéres őrzése alatt, az Idzu (Izu) nevű, messze eső, keleti provinciába. Idő folytán feleségül vette őrzője lányát és vezéri hírnevet szerzett magának azon táj vidéki harcos osztályában, tekintet nélkül a hagyományos Taira vagy Minamoto hűségre.

A Taira családnak 1185-ben volt végérvényes leverése után Joritomónak az volt az érzése, hogy Josicune veszélyt jelent a Minamoto család összetartozására. Ez főként amiatt volt, hogy Josicune a dannourai győzelem után érthető módon Kiotóban késlekedett, élvezve győzelme édességét; ez magába foglalta a kolostorba vonult Go-Sirakava császár ármányos előzékenységét is; Josicune nem volt hajlandó nyomban visszatérni bátyja keleti főhadiszállására. Joritomo úgy állt bosszút, hogy Josicune ismételt hűségnyilatkozatát visszautasította, üldözve őt és közvetlen családtagjait négy évvel később történt halálukig. Az pedig Mucu tartomány Koromogava (Koromogawa) nevű vidékén érte el őket. Megölvén öccsét, Joritomo megsemmisítette az „északi” Fudzsvara^[70] ágat is. Így legalább elvben Hokkaidótól délre az egész országot osztatlan katonai és politikai hatalma alá szervezte.

Előtte egyetlen japán uralkodó sem élvezett annyi valóságos és potenciális hatalmat, mint Joritomo az 1189-es nyári hadjárat sikeres befejezése után.

Nehéz nagyobb ellentétet elképzelni, mint amely Josicune és Joritomo között volt. Az egykorú feljegyzésekből nyerhető kép kétségtelenné teszi, hogy Joritomo nem volt epikai hős. Benne a megvalósítás körütekintő emberét látjuk, míg öccse hirtelen természetű, magába fordult, humor nélküli és céltudatos egyén volt: Joritomo megsemmisítette sok vérrokonát, de bölcs építője volt jól működő kormányintézményeknek és -gyakorlatoknak. Halála módja bizonyos értelemben jelképes. Lováról zuhant, de nem csatában, hanem valamely híd ünnepélyes megnyitásáról volt visszatérésekor. A *Heike története* regényes írói szerint a Minamoto család ragyogó sikere Josicunénak volt köszönhető. Másrészt történészek bátyját, Joritomót tekintik a Minamoto siker építőmesterének és a legkorábbi alakú Kamakura *bakufu* megalkotójának.

A *bakufu* [= *baku fu* kb. „függönyös kormányhivatal”, mivel valószínűleg katonai táborban létesült – K. L.] olyan katonai kormányzati rendszer volt, amelyet Joritomo és társai évek során létesítettek. Bőséges bizonyíték van arra, hogy rövid idővel a Taira család elleni háború 1180-ban volt megindulása után Joritomo szervezet szerint jól be volt rendezve Japán keleti részén. Külön említendő, hogy ellenőrzése alatt tartotta a termékeny és hadászati szempontból fontos Kantó (Kantō) tájat, amely azon hatalmas síkság, amelyen a modern Tokió áll. Joritomo az ő működési bázisát, amely kevésbé volt erődítmény, mint kormányzati központ, Kamakurában, a Kantó-síkság déli táján szervezte meg. Valaha egyetlen titkár elég volt neki, de ahogy felelőssége növekedett, irodára lett szüksége. Ezt *szamuráj-dokoro* (*samurai-dokoro* „szamuráj-hely”) névvel illették, és feladata az volt, hogy segítségére legyen hűbéresei ellenőrzésében. (A *szamuráj-dokoro* főtisztjeinek hátborzongató kötelessége volt megvizsgálni azon túlhatalmú hűbéresnek, Josicunénak a fejét, amikor édes rizsborban tartósítva [a fejet] Kamakurába küldték.) Ahogy a Taira család elleni háború nyugatra terjedt és az ellenőrzési problémák sokasodtak, további két hivatalt nyitottak Kamakurában. Egyik, a *kumon-dzso* (*kumon jo*) nevű, a messze nyugatra Kiotóban székelő császári udvart illető

iratokat intézte, míg a másik, a *moncsú-dzso* (*monchū jo*) földbirtokok jogi vitáit egyengette.

A közigazgatási fejlődés következő szakasza 1185-ben valósult meg. Akkor Joritomo kellemetlen helyzetben volt, mivel bizonytalanul állt Japán nyugati részét illető uralma, ahol addig a Taira család volt hatalmon; amellett a császári udvar oly messzire ment, hogy Josicunét támogatta ellene. Akkor messzemenő jelentőségű döntést tett. Elfogadta egyik hűbéresének tanácsát, hogy „kérjen” engedélyt az udvartól Kamakurának felelősséggel tartozó, *sugo* (*shugo* „kapitány”) megnevezésű tisztek kinevezésére minden egyes tartományba és *dzsitó* (*jitō* „jóságigazgató”) megnevezésűekére minden *sóen*-be. Joritomo nem borította fel a császári kormányzat szervezetét, sem annak kinövését, a *sóen*-ét. Mind a *sugo*, mind a *dzsitó* hivatalok elismertek voltak.^[71] Egyébként a császári udvar a Heian-korszakban időről időre úgylis használt katonaságot, hogy szükségállapot esetén az ország egyik vagy másik részében helyreállítsa a rendet. Most pedig Joritomo olyan jogot kapott, hogy állandóan rakhasson rendet az egész országban *sugo* és *dzsitó* megnevezésű tisztek kinevezése által.

Amit hagyományosan a *bakufu* végső kifejlésének szoktak tekinteni, 1192-ben érkezett el. Az udvar szó szerint Go-Sirakava teteme fölött Joritomót a legmagasabb katonai ranggal tüntette ki. Az a férfi, aki már születése szerint a Minamoto család feje volt, most *szei-i-tai-sógun* (*sei-i-tai-shōgun* „a barbárok elleni expedíciós hadsereg főparancsnoka”) lett, és ezen régi cím most teljesen új értelmet kapott. Bárki, aki e címmel korábban volt felruházva, hatalmat nyert, hogy az ajnu határon viseljen háborút, de Joritomót azzal bízták meg, hogy kormányozza azt az országot, amelyet a béke állapotába helyezett vissza. Bárki, aki e rangot a múltban viselte, visszaadta hivatalát jelképező kardját, mihelyt a rendkívüli hadjárat véget ért. De, úgy látszik, Joritomo szándéka az volt, hogy egész életében *sógun* maradjon, sőt széles körökben azt hitték, hogy rangját majd utódaira is átszármasztatja. A valóságban 1194-ben vagy 1195-ben megkísérelte *sóguni* rangját visszaadni, ami által korábbi udvari rangjához tért volna vissza, azaz ismét utaisó (*utaishō* „jobb oldali kapitány” [a Belső Palota Őreinek Osztálya]) lett volna jóval 1199-ben történt halála előtt. Idősebb fia, Joriie (Yoriie) lett

sógun 1202-ben, és a fiatalabb, Szanetomo (Sanetomo) egy évvel később.^[72]

A kamakurai *bakufu* a látszólag az udvar érdekében küzdő Minamoto hadsereg mindennapi adminisztrációs és fegyelmi szükségletei indították útjára; idővel olyan kormányzati gépezetté nőtt, amelynek befolyása a béke helyreállítása után kisebb-nagyobb mértékben az egész országra kiterjedt. Joritomo sikere részben azon képességének volt tulajdonítható, hogy embereket és intézményeket át tudott állítani háborús időkben vitt szerepükből békés időkben hasznosakra. Hasonló módon fejlesztett kormányzási központot kamakurai katonai főhadiszállásából, ahol a harcok befejezése után is maradt, amikor illőbbnek tetszhetett volna neki, hogy az országot Kiotóból, a hagyományos fővárosból kormányozza. Újító volt mind a kormányzás nagyobb intézményeit, mind a kormány székhelyét illetően.

Ilyenformán Joritomo úgy építette fel hatalmát, hogy nem törölte el a meglevő rendet, hanem biztos helyet talált benne magának és hűbéreseinek. Főhatalma az udvar által neki adományozott hatalom gyakorlásától és hűbéresei feletti ellenőrzésétől függött, miután ők győzelmeket arattak, de éppannyira függött maguktól a győzelmektől.

A tartományok hűbéresi osztályának szerepét ezen eseményekben nem szabad lekicsinyelni. Elismert vezére igényt tartott arra, hogy elismerjék, miszerint ő minden ügyben, amelynek valóságos kormányzási jelentősége volt, a császár nevében cselekedett, de a katonai uralomba való átmenet nem sikerült volna olyan simán, ha Joritomo nem lett volna képes bizonyítani a megijedt és elcsüggedt udvarnak, hogy elég hatalma volt harcosai felett, hogy kiirtsa a rablást és fenntartsa az általános békét. Az adott körülmények között az udvar hajlandó volt kormányát császári meghatalmazásokkal, végül pedig a *sógun* tisztségével is törvényesíteni. Ezen lépésével az udvar lemondott a legfelső kormányzási hatalomra szóló igényéről. Cserébe szilárd biztosítékot kapott, hogy az arisztokraták és a fővárosi papság továbbra is élvezhetik *siki* jövedelmeiket és hagyományos állásaikat mint társadalmi és kulturális vezetők.

Vitatható pont az, hogy a kamakurai kormány mily mértékben használta frissen szerzett hatalmát az udvar ellen és állandó kárára. Ez döntő jelentőségű azon kor politikájának megértésében. Úgy látszik, a válasz az, hogy állandó elmozdulás volt a viszonyokban Kiotó és Kamakura között, és így a köztük levő hatalmi egyensúlyban is. Ez volt a helyzet Joritomo életében és a kamakurai *bakufu* egész korszakában. Még így is, miközben a kötélhúzás folyt a politikai élet legmagasabb rétegeiben, az udvar megtartotta számos hagyományos formáját és uralkodási hatalmát a tartományi, helyi (azaz körzeti) és *sóen* szinteken, különösen az ország középső és nyugati tájain. „Kettős uralom” a kulcsfogalom ahhoz, hogy megértsük az itt érintett történések általános mintázatát.

Joritomo Kiotóban született, gyermekkorát is ott töltötte, és bizonyos fokig megtartotta megbecsülését a főváros és annak életmódja iránt. Az ő sorsa lett, hogy összeegyeztesse az emelkedő vidéki hűbéres osztály vágyait a hagyományossá vált udvari arisztokrácia félelmeivel. E munkájában jobb érzékűnek mutatkozott a kor fejleményei iránt, mint Kijomori valaha is volt.

A HÓDZSÓ (HŌJŌ) KORMÁNYZÁS

A japán kormányzás történelmének leghosszabb szakaszára jellemző, hogy intézményeit nem névleges vezetők irányították, hanem híres családokból való férfiak őket „szolgáló” sora tartotta kezében. Ez a kamakurai *bakufu* esetében is érvényes volt. Joritomónak 1199-ben történt halála után két fia, akik egymást követve viselték a *sógun* címet, nem volt képes azt a fajta hatalmat gyakorolni, amilyent apjuk élvezett, és mindkettő viszonylag fiatalon erőszakos halál áldozata lett.^[73] Azt követően a *sógun* tisztét nem Joritomo vérrokonai töltötték be, hanem olyan személyek, akiket örökbe fogadott a Minamoto család. Jóllehet ezen későbbi *sógunok* előkelő születésűek voltak, címük üres maradt. A valóságos hatalmat a Hódzsó (Hōjō) család egymást követő fejei gyakorolták, akik a *sógun* helyett kormányzókként (*sikken* [*shikken*] „hatalommal bírók”) működtek.

A Hódzsó családnak a hatalomra támasztott igénye erőszakos események sorában valósult meg, főként Kamakurában és

környékén, de ezen sor azon fegyveres támadásban érte el csúcsát, amelyet 1221-ben a császári udvar indított (a Sókjú [Shōkyū] nevű háborúban). Éveken át tartó kudarcok után a kolostorba vonult Go-Toba császár (1180-1239) elhatározta, hogy visszaserzi a valóságos uralmat. A hagyományos történetírás azt állítja, hogy a baj oka valamely táncoslány volt; Go-Toba elrendelte volna, hogy bizonyos birtokok az ő nevére írássanak. Történetesen maga Joritomo adta e birtokokat Jositokinak (Yoshitoki, 1162-1224), a Hódzsó család fejének. Nagyon lényeges dolog forgott kockán. A *bakufu* hatalma hűbéresei fölött pontosan ilyen földjogokon alapult, amely jogokat a hűbérúr hűbéresének adott, amikor hűséges szolgálatot ilyen jogok megerősítésével jutalmazott. Tehát Go-Toba a gyökerét fejszázta annak, ami hűbéri kormányzásként kezdett felismerhetővé válni. A kolostorba vonult császár szemrehányásban részesült, de nem tágított, végül pedig háborút hirdetett meg Jositoki ellen, akit törvényen kívülre kiáltott ki. Go-Toba ezáltal végzetes melléfogást tett. Kezdeményezései nem a Hódzsó család vezette *bakufu* gyengeségét derítette ki, hanem erejét. Keleten a harcos családok nagy többsége hű maradt Kamakurához, és segítségükkel a Kamakura-kormányoknak nem volt nehézsége, hogy megsemmisítse a császári udvar által gyűjtött fegyveres erőket.

Az a férfi, aki a Hódzsó családot a befolyás ily magas fokára vezette, Jositoki kormányzó volt, de azon válságos időben Kamakurában senki sem bizonyult elszántabbnak, mint Maszako (Masako, 1156-1225) nevű nőtestvére. Ez a hölgy az elhunyt Joritomo felesége volt és anyja azon két fiúnak, akik a *sōguni* tisztségben atyjukat követték. A harcos osztály számos női tagjához hasonlóan félelmetes jellembeli ereje volt. Amikor Go-Toba cselekedeteinek aggasztó hírei Kamakurába értek, Maszako volt az, aki vezető szerepet játszott abban, hogy követeljék meg a magasabb rangú Minamoto hűbéresek hűségvállását, és aki támadó stratégiát ajánlott. Cselekedetei csak növelték tekintélyét, amelyet mint elhunyt férje munkájának rendíthetetlen fenntartója szerzett. 1225-ben történt haláláig csaknem harminc éven át tekintélyt parancsoló személy maradt a nemzeti politika színpadán.

Eredete szerint Maszako ismeretlen vidéki harcos lánya volt. Pályafutása élesen szemben áll Go-Toba sorsával. E férfi, aki

császárok leszármazottja és maga is császár volt, komor száműzetésben fejezte be életét az Oki-szigeteken. Egyik beszámoló szerint a következő költemény fejezte ki érzelmeit:

*A főváros felől még a szelek sem érik e magányos szigeteket.
De a tenger háborgó hullámai hűséges látogatóim.*^[74]

Ha a szelek nem érték el az Oki-szigeteket, könyvek eljutottak oda. A 12. sz. kései szakasza a hagyományos udvari költészet (*waka* [*waka*]) aranykorainak egyike volt, és a költők azon időben állították össze a császári antológiák közül a nyolcadikat, amely talán a legnagyobb. Közönséges neve Sinkokinsú (*Shinkokinshū* „Régi és modern költemények új gyűjteménye”). E gyűjtemény azon kor udvari költői egy ragyogó csoportjának jellegzetes alkotásaiból készült válogatást tartalmaz. Go-Toba maga is hozzájárult 33 költemény tekintélyes csokrával. Mindig lelkes érdeklődése volt a gyűjtés munkája iránt és Okin töltött bőséges idejét arra fordította, hogy a *Sinkokinsú* teljes anyagát alkotó 1981 költemény végső simításait és besorolását elvégezze. Mielőtt meghalt, rá kellett ébrednie, hogy legalább a költészetben törekedett jó célra.

A Hódzsó család folyamatosan jól emelkedett bölcs kormányzása által. 1221 után Kiotóban olyan császári hercegeket helyezett trónra, akik Kamakurának engedelmesek voltak. További óvatossággként a *bakufu* egy ágazatát Kiotóban teremtették meg, hogy ellenőrizzék az udvarban folyó politikát. További lépésként számos birtoknak az igazgatási jogát – különösen a nyugati részekén – lefoglalták. E jogok olyan harcosok kezén voltak, akik a Sókjú-háborúban az udvar oldalán álltak. Ilyen jogokat, amelyek közül sok a *dzsitó siki* (*jitō shiki*) típushoz tartozott, a győztes Hódzsó nem tartott meg, hanem szétosztotta őket templomoknak és szentélyeknek, vagy a *sógun* hűbéresei nevére írta. A pozícióknak e nagyszabású újból odaítélése a nyugati tartományokban lehetővé tette a *bakufu*nak, hogy azon területeken is ellenőrzést gyakoroljon, amelyeken adminisztrációs és földrajzi okok miatt hatalma addig elég gyenge volt.^[75]

Jositoki halála után családjából még egész sor kormányzó került ki, akiket kiváló jellemükért, méltányos igazságszolgáltatásukért dicsérték, és azért, hogy hajlandók voltak a felelősséget megosztani.

^[76] Kevés erőszakot alkalmazva a *bakufu* ilyen erényekkel őrizte meg a békét évtizedekre a Sókjú-háború után. Azon években legnevezetesebb közigazgatási teljesítménye a törvényhozás terén volt. ^[77] A Dzsóei (Jōei) Törvénytár, amelyet 1232-ben bocsátottak ki, nem volt egyébre szánva, mint hogy a Minamoto hűbéresek számára világosan lefektesse a szabályokat. A gyakorlatban azonban e szabályok annyira ésszerűeknek bizonyultak, és a Hódzsó kormányzat oly lelkiismeretesnek Kamakura jó hírének a méltányos és gyors igazságszolgáltatást illető megtartásában, hogy a Dzsóei Törvénytár az általános jogrendszer részévé vált és a törvénykezés egyik fő forrása maradt a hűbéri rendszernek 1868-ban történt összeomlásáig.

A MONGOL BETÖRÉSEK

A Hódzsó család kiváló közigazgatási teljesítménye ellenére korábbi idők japán történészei gyakran azt érezték, hogy éles kritikával kell illetniük azért, ahogy 1221-ben a császári családot kezelték, amikor nemcsak Go-Tobát száműzték, hanem fiai közül is kettőt és egy gyermekcsászárt trónjától megfosztottak. De legkeményebb kritikusaik is elismerték, hogy az országot jól vezették a 13. sz. második felében történt mongol betörések visszaverésében.

Három és fél évszázadon át az érintkezés Japán és az ázsiai szárazföld között – eltekintve a kalózkodástól – nemcsak eléggé békés volt, hanem nem hivatalos is. ^[78] Amikor a T'ang dinasztia a 9. sz.-ban lehanyatlott, Japánból követségek átküldése értelmetlen lett, és a gyakorlat megszűnt. Nem is újult meg a következő 300 éven át, mígnem a Szung dinasztia kezdett kormányozni Kínában. De a 13. sz.-ban mongol eredetű, új és erőteljes uralom lépett a Szung helyébe és azt kezdeményezte, hogy a viszony újíttassék meg.

1264-ben a mongol uralkodó, Kubiláj kán (1215-84) Pekinget tette fővárosává. Ez jelentős esemény volt a Koreától Európáig terjedő, óriási mongol birodalom megszilárdításában. Majd 1268-ban, hogy uralmát kiterjessze, Nagymongólia „császára” levelet küldött Japán „királyá”-hoz, amelyben háborúval fenyegetőzött, ha az a kis állam

nem ismerné el alantas állapotát és nem létesítene barátságos viszonyt az ő országaival. A kiotói udvar tétovázott, de a *bakufu* nem küldött választ a mongoloknak.

Az első invázió 1274-ben történt, miután több mongol küldöttség eredménytelenül tért vissza. Harcosok Kjúsú (Kyūshū) területén viselték el a támadás nehezét, Hakata helysénél a sziget északnyugati partján. Éppen ez volt az a terület, amelyet a japánok védelmük végett 500 évvel korábban előkészítettek, amikor Korea felől betöréstől féltek, de amely betörés nem valósult meg. A japán harcosok náluk jobban felfegyverzett, harcedzett mongol erőkkel álltak szemben. A japánokat bátorságuk és az időjárás mentette meg. A mongolok november 19-én szálltak partra. Azon este tapasztalt koreai tengerészeik arra nógatták őket, hogy szálljanak ismét hajóikra. Ugyanazon éjjel a vihar széjjelszórta a flottát, és mongol részről valószínűleg ugyanannyi ember fulladt meg, mint amennyi az invázió harcaiban elesett.

A vihar közbejötté eltakarta Kubiláj előtt azon tényt, hogy a mongol hadsereg nem törte át a japán szárazföldi védelmi vonalakat. A vihar hírének hallatán egyszerűen újabb küldöttséget menesztett át, azt követelvé Japán „királyá”-tól, hogy menjen fővárosába [Pekingbe] és hódoljon neki. Erre a Hódzsó vezetők elrendelték, hogy a küldöttség tagjai a kamakurai parton lefejeztessenek, majd még kidolgozottabb tervet készítettek, hogy nyugaton a védelmet erősítsék. A Kjúsúban levő harcosok felett megszigorították az ellenőrzést és kőből való védőművet építettek a Hakata-öböl partjain várható új támadás megelőzésére.

Öt évi munkát igényelt a védőmű építése, de volt idő, mert a mongolok erősen le voltak kötve Kína déli részein vívott háborúikban. 1281-ben, noha értesültek a japán előkészületekről, a mongolok Kjúsú északnyugati részén széles fronton csapatokat tettek partra. Védővonalukon a japánok csaknem két hónapon át tartották magukat. Számukra a győzelmet 1291. augusztus 15-én a tájfun hozta. E tájfun *kamikáze* „isteni szél” néven vált ismertté, amely kifejezést a csendes-óceáni háború (1941-45) utolsó szakaszában élesztettek fel olyan öngyilkos pilóták megjelölésére, akik repülőgépeiket ellenséges hajókba ütközésre használták. Az eredeti *kamikáze* hatásosan meghiúsította a mongolokat, akik

flottájuk és inváziós haduk nagy részét (több tízezer embert) elvesztették, miközben megkísérelték a visszavonulást. A mongolok többé nem támadtak Japánra, de a félelem, hogy visszatérnek, megmaradt.

A KAMAKURAI BAKUFU HANYATLÁSA

Meglepő módon semmilyen nagy eposz nem ünnepli a japánoknak a mongolok feletti végső győzelmét. Csak képekben való megörökítés maradt fenn. Olyan harci jelenetek, amilyenekből látható, milyen öltözetet viseltek a harcosok, milyen fegyvereik voltak, elevenen vannak ábrázolva festett tekerceken. A magyarázatokat egy, a harcokban részt vett, Takezaki nevű ember utasítására írták. A megörökítést arra szánta, hogy jutalomigényét erősítse. Egy jelenet Takezakit mutatja, ahogy valamely mongol torkát metszi el.

Takezaki igénye csak egy volt a számos közül. Az udvar, a buddhista templomok és a sintó szentélyek emberei, ahonnan a győzelemért való imákat ajánlották fel, továbbá a *bakufu* hűbéresei, akik a győzelmet a valóságban kivívták, mind azt érezték, hogy ők mentették meg az országot. A Kamakura-kormányzat nehéz helyzetben volt, mivel a legyőzött ellenség csak halottait hagyta hátra, de vagyont, amelyet a győzők között szét lehetett volna osztani, nem hagyott. Emiatt a *bakufu* még a jogos kártalanítási követeléseket sem tudta kielégíteni, s így tekintélye csökkent.

Más tények is a Hódzsó kormányzat ellen hatottak. Az 1290-es években a tartozások általános eltörlését rendelte el. Ezt sokan úgy tekintették, mint a túl nagy lábon élő csatlósok megsegítését, de a lépés óhatatlanul a hitelezőknek a rezsimbe vetett bizalmát ásta alá. Továbbá más hatalmas családok megsértődtek, mert a Hódzsó család saját tagjait részesítette előnyben, amikor *bakufu*-kinevezéseket végzett. Ezen elégedetlenséget mutató háttér alakult ki, amikor változás történt a vezetés minőségében Kiotó és Kamakura viszonyában. Az utolsó Hódzsó kormányzó Takatoki volt (1303-33).

Éjjel-nappal zabolátlan cselekedetekkel gyalázta meg sírban nyugvó dicső elődei emlékét; reggel úgy, mint este hiábavaló mulatozással hívta ki a sorsot élete során... Akik látták, szemöldöküket vonták össze, akik hallották, elítélő szavakat mondtak ki rá.^[79]

Még akkor is, ha a hagyományos beszámolókból túlzást veszünk számításba, Takatoki kormányzásának katasztrofálisnak kellett lennie.

Miközben ő mulatozott, a *bakufunak* titkos ellenlábasa támadt Go-Daigo (1288-1339) uralkodó császár személyében. Miként Go-Toba korában, ezen uralkodó is azt tervezte, hogy visszanyeri teljes hatalmát. Őt azonban nem ragadták el megfontolatlan cselekedetek, miként Go-Tobát. 1318-ban lépett trónra és helyesen látta, hogy első feladata saját kezében összefogni, ami hatalmi foszlányok a császári háznak megmaradtak. Ezt 1321-ben kezdte elérni, amikor rábeszélte apját, hogy tisztségéről mint kolostorba vonult császár mondjon le, ami által véget ért a kolostori, külön hatalmi központ. Go-Daigo tervezett következő lépése, magának a *bakufunak* a ledöntése nehezebb megvalósítású volt. 1331-ben, kiadós cselszövés és tervezés végén a Hódzsó-tábor Go-Daigót és támogatóit eredményesen megtámadta. Alig telt el több idő egy évszázadnál, a császári családnak egy másik vezéri tagja került száműzetésbe az Oki-szigetekre.

A sorsnak ezen ciklusa nem került el a történelmi regények kedvelőinek figyelmét. A *Maszukagami* (*Masukagami*) nevű, 14. sz.-i munka Go-Daigónak Okira érkezését a következő módon írta le:

Azon korábbi száműzetésnek semmiféle emlékeztetője nem maradt. Néhány ház állt ekkor ott, és a távolban valamely fészker, amelyben halászok sót „főztek”. Amikor szemét e nyomorúságos környezetre vetette, magára vonatkozó minden gondolata eltűnt elméjéből s ehelyett a múlt eseményeit idézte fel. Fájdalommal és alázattal megkísérelte szemei elé vetíteni, milyen érzés lehetett azon másik császár kebelében ilyen helyen leélni életét, és akkor ráeszmélt, hogy e száműzetés azon vágyból eredt, hogy őse vágyát teljesítse.^[80]

A tény az, hogy Go-Tobával ellentétben Go-Daigo nem Okin végezte be életét, hanem visszatért a száműzetésből és visszanyerte trónját. Fia, Morinaga herceg összegyűjtötte a *bakufu*-ellenes erőket és annyira meggyengítette a Hódzsó család hatalmát, hogy jelentős katonacsaládok – különösképpen a Nitta és az Asikaga (Ashikaga) – többé nem támogatták a *bakufut*. Híres keleti katonacsaládok ezen átpártolása döntő volt, és 1333-ban Kamakurában Nitta Josida (Yoshida) leverte az utolsó Hódzsó kormányzót és minden jelentős rokonát.

A kamakurai csata egyike volt azon eseményeknek, amelyeket a *Taiheiki* (A nagy megbékítés feljegyzései), a háborús történetek nagyobbjai közül az utolsó számunkra megőrzött. Élvezettel írta le a halál és pusztulás regényessé tett és festői jeleneteit. Olyan csata volt az, amely „nagy ügyek eldöntésére volt hivatva” – mondja el a *Taiheiki*. Kétségtelenül olyan is volt, és nem csupán a részt vevő egyes vetélkedők számára, akik azon idők háborús szokása szerint párharcokba bocsátkoztak. Az 1333-as év eseményei a közigazgatási és társadalmi bomlás hosszú folyamatának kezdetét jelezték. Mégis, ami a kormányzás külső formáját illeti, a csatát hamarosan úgy tekintették, mint ami semmit sem eredményezett, hogy megváltoztassa a katonacsaládok általi uralkodás bevezetett tényét.

AZ ASIKAGA (ASHIKAGA) CSALÁD

A Hódzsó családot látszólag azért semmisítették meg, hogy visszaadhassák a hatalmat az udvarnak Go-Daigo császár alatt. 1336-ban azonban másik katonai család, az Asikaga (Ashikaga) lett a legerősebb elem az ország kormányzásában.

1333-ban Go-Daigo visszanyerte hatalmát, de kormánya annyira tehetetlen volt, hogy hamarosan szembekerült katonai támogatóival. Tábornokainak egyike, Asikaga Takaudzsi (Takauji, 1304-58) arra használta ki ezt, hogy elfoglalja a fővárost és fogságba vesse az uralkodót, Go-Daigót, aki – ahogy látszik – legjobban ellenzékben fejtette ki tudását és elutasította a Takaudzsival való kiegyezést. Inkább a Josino- (Yoshino-) hegyekbe menekült (a fővárostól délre). Ott számkivetési kormányt alakított, amely Déli Udvar néven vált

ismertté. A császári családból azonban többen Kiotóban maradtak és együttműködtek Takaudzsival. A kiotói Északi Udvar uralkodó császára 1338-ban Asikaga Takaudzsit *sógun*ná nevezte ki. Jóllehet az Asikaga *sógunok* sora 1537-ig folytatódott, sem Takaudzsi, sem közvetlen utódai nem teremtettek meg maguknak kétség nélküli hatalmat.

Az ellenőrzés ezen hiányosságának fő oka az volt, hogy a Go-Daigo, majd fia és unokája alatt működő Déli Udvar továbbra is a legitimitásért vívott nyílt harcban folytatta a szembeszállást az Északi Udvar kormányával és annak Asikaga támogatóival. Minthogy a Déli Udvar saját nevében volt képes hadseregeket harcba hívni és Japán legnagyobb főparancsnokai közül többnek a hűségét élvezte, az Északi és Déli Udvarok e háborújának kimenetele több évtizeden át bizonytalan volt és zavargásban tartotta az országot 1392-ig.

A 14. sz. középső évtizedei a japán történelem egyik nagy választóvonalát képezték. Go-Daigo megkísérelte a visszatérést. Ugyan nem azon állapothoz, amely közvetlenül a Taira 1160-ban történt hatalomra jutása előtt volt, hanem a sokkal korábbi Nara- és Heian-korszakokéhoz, amikor császárok kormányoztak tettekben is, saját nevükben is. Mármost a teljes restaurálásnak ez a törékeny reménye teljesen hiúnak bizonyult és összeomlásával együtt elveszett, ami a császári kormányzás szerkezetéből bármily szinten megmaradt, akár helyin, tartományin vagy nemzetin. E szerkezet a Taika-reformban öltött először alakot. A Fudzsivara és a kolostorba vonult császárok módosították, de nagy általánában megőrizték, és a kamakurai *bakufu*nak egyre alárendeltebb partneri szerepben megmaradt. 1336 után a múlt részévé vált. Nevezetesen a megszakítatlan nemzeti kormányzás hagyományává, amely hét évszázadon át létezett, amely időben – az utolsó évsz. kivételével – a császári udvar képezte a vitathatatlan központot.

Ámbár a trón körül szervezett régi kormányzat jelentősen különbözött eredeti kínai mintájától, az eltérés a japán oldal részén nem butaságnak vagy alkalmatlanságnak volt betudható. Sokkal inkább azon folyamat eredménye volt, amelyben a japánok alkotó módon alkalmazták a kínai eredetit saját, különböző helyzetükhöz. Ezen módosítások általános sikere – és az utolsó ilyen jelentős siker

maga a kamakurai *bakufu* volt – bizonyították arra, hogy a japánokban van valami a helyes politika iránti érzékből és olyan képességből, amelynek segítségével alkotó módon cselekedjenek a gyakorlati közigazgatás dolgaiban. E minőségek legfrissebb megmutatkozása a mongolok visszaverésekor lett világos. A védelmi erőfeszítés a maga egészében ragyogóan volt szervezve és irányítva a Hódzsó vezetők által, és e vezetőknek soha nem kellett kamakurai főhadiszállásukat elhagyniuk, még a mongolok megérkezése után sem.

A korai Asikaga *sógunok* és tanácsadói örökölték elődeik politikai szakértelmét és elég józanok voltak, hogy megkíséreljék némely változtatással magukévá tenni a kamakurai *bakufu* kipróbált szerkezetét. Mégis a Déli Udvar elleni szakadatlan hadviselés miatt az Asikaga családnak nem volt sem elég embere, sem gazdagsága, hogy az országot közvetlenül egyetlen kormányzati központból irányítsa. Ehelyett hatalmát átruházással meg kellett osztania egy sereg „megbízott” személlyel. Így hatalmas családok fejeit kapitányi tisztségekre nevezték ki, és ezek felelőssége az ország nagy területeire volt érvényben. E kapitányok idővel kiterjesztették hatalmukat eredeti katonai szerepükön túl, mind nagyobb részeket véve ki a birtokok adójából és a polgári közigazgatásban is parancsoltak. A történészek idővel *sugo-daimjó* (*shugo-daimyō* „kapitány-mágnás”) címmel illették őket azon tény elismeréseként, hogy nagyobb hatalmúak voltak, mint a *sógun* által kinevezett tisztviselők, és mert területi mágnásokká (*daimjó* [*daimyō*]) váltak. Miközben e férfiak a vidéki körzetekben saját használatukra fordították a hagyományos adókat és *sóen*-járadékokat, az Asikaga-kormányzás olyan módon, amilyenre semmilyen más nemzeti uralkodók nem szorultak, függővé vált oly hitvány pénzbeli támogatási alaptól, mint amilyen a kiotói szakékesztőkre és zálogházakra kivethető volt.

A MUROMACSI (MUROMACHI) BAKUFU URALKODÁSÁNAK CSÚCSÁN

Asikaga Takaudzsi Kiotóban szervezte meg főhadiszállását, és nem keleten Kamakurában, hogy ellenfelei katonai kihívásával

szembeszállhasson. Utódai Kiotóban maradtak és negyven évvel kormányzatuk létesítése után illő, nagyszerű épületeket emeltek a Muromacsi (Muromachi) nevű külvárosban. Így az Asikaga rezsim egyik adott neve *muromacsi bakufu*.

A Muromacsiban emelt épületek Asikaga Josimicu (Asikaga Yoshimitsu, 1358-1408) idejéből datálódnak. Az Asikaga család az ő életében érte el uralkodási pályafutásának csúcsát. 1368-ban kilencéves korában *sógun* lett, és kiskorúsága idején családja sorsa jelentős mértékben a nagy tehetségű Hoszokava Jorijukitól (Hosokawa Yoriyuki, 1329-92) függött. Ezen idősebb férfi nem kísérelte meg hivatalának (*kanrei* „helyettes”) örökletessé tételét, miként a Hódzsó család azáltal tette, hogy bábokat tartott a *sóguni* székben. Még úgy is más kapitányok azon véleményen voltak, hogy Hoszokava Jorijuki túlságosan nagy szerepet játszott a kormányzásban és veszélyeztetve érezvén magukat arra szorították, hogy 12 év múltán tegye le magas tisztségét. Csak Josimicu volt képes férfikora teljében megfélemlíteni a kapitányokat a fegyveres erő, erős személyiség és a drámai cselekvés iránti érzéke vegyítésével. Egyensúlyban tartva a kapitányokat – minden egyest saját alattvalói által befolyásolva – sikerült neki az ország egészében tartós állapotot teremteni. Nincs kétség aziránt, hogy Josimicu volt a legfontosabb politikai személyiség az 1400-as évet közvetlenül megelőző és követő években. ^[81]

Tény az, hogy a mongol uralmat Kínában leváltó Ming dinasztia Josimicut Japán „királya”-ként ismerte el. Azon zavargásos időkben Kjúsú és a Beltenger tájékának emberei [közül számosan] a közhatalom elől bújva védhető keskeny öblökben kerestek menedéket, ahonnét ki-kicsaptak Koreáig, Kínáig, sőt Délkelet-Ázsiáig, néha kereskedés végett, máskor, hogy part menti településeket támadjanak meg és fosszanak ki. A kínaiak vakó (*wako* „japán rabló”) névvel illették őket és fékentartásukat nehéznek találták. Josimicunak sikerült a vakók visszafogása. Azt követően a kínaiak beleegyeztek hivatalos japán küldöttségek fogadásába. Ez újból megnyitotta a kereskedelmet e két ország politikai központjai között, és Josimicu jelentős jövedelemhez jutott az üzletkötésekből.

Nem meglepő dolog, hogy a kínaiak Josimicut királynak tekintették, minthogy olyan módon viselkedett. A Kiotóban ülő

császári család nagy hálával tartozott neki, hiszen ő volt az, aki 1392-ben a Déli és az Északi Udvar között véget vetett a konfliktusnak. Ez a déli császári ág uralkodójának Kiotóba való visszatértét hozta magával, ahol önként lemondott trónigényéről. Az 1408-ban történt halála előtti utolsó években az Asikaga vezető nagyon is úgy viselkedett, mint a Kiotóban élő császárral azonos rangú ember. Még olyan elképzelés is létezik, amely szerint elvárása az volt, hogy kedvenc fia fogná a trónt betölteni.

Akkor is, ha a politikai életben a császár nem volt jelentős, az udvar még mindig képes volt magához vonzani azokat, akiknek szemében a társadalmi állás fontos volt. Josimicu minden erejét bevetette, hogy családját az udvarhoz kösse, sőt az udvart túlragyogja. Valószínűen azért, mert élvezte a bőkezű költekezést, de részben azon szándékkal is, hogy elvonja a hatalmas kapitányokat a vidékről, hogy a fővárosban palotákban éljenek. Éppen Josimicu költekezésének nagysága által kaptak buzdítást, hogy Kiotó felé tekintsenek. Palotákat és templomokat építtetett, továbbá nyugalomba vonulására szolgáló lakhelyet, az úgynevezett *Kinkakudzsi* (*Kinkakuji* „Arany Pavilon”), amelyet nagy tó közelében fenyőfák között emeltetett. A *Kinkakudzsi* arra emlékeztet ma, hogy – noha a katonacsaládok a császári házat és az udvari arisztokráciát megfosztották az ország feletti valóságos hatalomtól – új helyzetében ízlését illetően a legkiemelkedőbb katonacsalád az udvari arisztokráciát követte.

10. FEJEZET

AZ ASIKAGA (ASHIKAGA) URALOM HANYATLÁSA: A GAZDASÁGI ÉS KULTURÁLIS ÉLET VIRULÁSA

Az 1400 körül oly hatalmas Asikaga család a 15. sz.-ban nem volt képes ellenőrzését az ország felett megtartani. A hatalmas katonacsaládok közötti torzsalkodások oly szakadatlanok voltak, hogy az 1470-es évektől kezdve egy évszázadon át nem létezett többé központi kormányzat. E száz évet *szengoku dzsidai* (*sengoku jidai*) névvel illetik, s ennek legjobb fordítása: „az ország háborús korszaka”. Könnyű túlbecsülni azon pusztítást, amelyet a *szengoku dzsidai* szenvedéssel együtt okozott. Igaz, Kiotó, amelyet valaha „a virágos főváros”-nak neveztek, égett mezővé vált, és az ijesztő veszteség fővárosi templomokban, szentélyekben, palotákban és kincseikben teljes mértékben egyenlő volt a főváros politikai tekintélye és nimbusza leáldozásával. Mégis, egészében véve, az országban új társadalmi erők kezdtek hatni, amelyek idővel több embernek teremtettek jobb életet.

A KÖZPONTI KORMÁNYZAT ÖSSZEOMLÁSA

Az Asikaga uralom leáldozása Josinori (Yoshinori) *sógunnak* 1441-ben volt erőszakos halálától számítható. Valamely vezető katonai személy meghívta kiotói palotája udvarán rendezendő, szabadtéri drámai szórakoztatásra. Az előadás közben fegyveresek rohantak be és megölték a *sógun*t. A vendéglátó gazda attól félt, hogy vendége valószínűen tervbe vette családjá hatalmának és társadalmi állásának megnyirbálását. Josinori valóban erélyes uralkodónak bizonyult. Utána előbb egyik gyermeke követte, majd egy másik, de egyikük mellett sem volt segítségül erős kezű kormányzó. A második fiú, Asikaga Josimasza (Ashikaga Yoshimasa, 1436-90) a művészetek ragyogó pártfogójává vált, de bizonyára nem katonává. Miközben a fővárosban a csiszolt életet

ápolta, olyan emberekre hagyta a háborúskodást, akinek célkitűzései és nevelése őket arra alkalmassá tették. Elegendő tekintélyt őrzött meg, hogy az Asikaga családot pusztulás ne érje, de nem elég hatalmat, hogy az országban békét tartson.

Az Asikaga ház gyengesége az Ónin- (Ōnin-) háború (1467-77) során vált egészen nyilvánvalóvá; ezt 11 éven át Kiotó városában és a környező vidékeken vívták. E rettenetes összeütközés a Hoszokava (Hosokawa) és a Jamana (Yamana) családok között tört ki. A vita oka ez volt: Kinek legyen hatalma a fővárosi *bakufu*-központ ügyeinek ellenőrzésében? Minthogy a küzdelemnek éppen a peremén élt, Josimasza csak magánérdekeire ügyelt és nem volt hatásosabb az ország kormányzásában, mint maga a császár. A *sógun* is, a császár is csupán olyan politikai egység jelképei maradtak, amelynek a harc legfőbb áldozatává kellett válnia.

Ahogy a háború húzódott, a nagy katonacsaládok ráébredtek, hogy a fővárosban folyó harc kevésbé volt jelentős, mint ami a tartományokban történt. A csapatok hazatértek, hogy lázadásokat verjenek le, otthagya Kiotót felégetve és kirabolva. Amikor azonban azok a katonai vezetők, akiket az Asikaga család *sugo* tisztségre [kapitányságra] emelt, visszatértek a tartományokba, azt észlelték, hogy a *bakufunak* többé nem volt hatalma támogatásukra. Így midőn az 1477 utáni évtizedekben viszályok törtek ki, a kapitányok saját védelmükre kényszerültek. Nagyon kevesüknek sikerült pozícióikat megtartani új családok támadásaival szemben (amely családok gyakran saját hűbéreseik vagy rokonaik voltak). A Hoszokava család, ámbár hatalma megcsappant, befolyásos maradt, míg más családok teljesen eltűntek a színről.

Az új helyi uralkodók a nagybirtokok urai, a *daimjók* (*daimyō*), azaz területi mágnások/nagybirtokosok voltak. A japán történelem következő 400 évében övék volt a főszerep játszása. Általában szólva a *daimjók* birtokai nem voltak olyan kiterjedtek, mint azon területek, amelyekre a kiszorított kapitányok voltak megbízással kiküldve. E viszonyítva kisebb birtokok természetesen szorosan összetartozó egységeket alkottak, amelyek saját területükön belül könnyen védhetők és szorosan ellenőrizhetők voltak. Önmagukra támaszkodók lévén, a korai *daimjók* nem voltak valódi érintkezésben a fővárossal. Maguk alkották szabályaikat, amelyek szerint az

ellenőrzésük és védelmük alá tartozó földeket igazgatták. Régtől érvényes kapcsolatok a fővárossal megszakadtak, mivel sem a császár nevét, sem a *sógun* parancsát nem tartották a tartományokban lényegesnek. A legfontosabb tény pedig az volt, hogy a *siki* jövedelmi jogok, amelyek a császári udvar életét oly soká fenntartó birtokokból, a *sóenek*ből származtak, elsodródtak.

Jövedelem nélkül a főváros elszegényedett. „Közönséges emberek főztek és árusítottak teát a [császári] palota kertjében éppen a „Jobb Oldalon Álló Cseresznyefa” és a „Bal oldalon álló Narancsfa” árnyékában. [A kert] gyerekek játszóterévé vált. A császári pavilonhoz vivő főút mindkét felén agyagból játékszereket formáltak, néha meg azon függöny mögé nézegettek, amely a császári lakosztályokat takarta.”^[82] Így értesítenek bennünket hagyományos beszámolók, amelyek azt is állítják, hogy a császárok szépírási termékeiket voltak kénytelenek eladni megélésük végett. Bizonyos, hogy fontos udvari szertartásokat – még a temetkezési szertartást is Go-Cucsimikado (Go-Tsuchimikado) császár 1500-ban volt halála után – el kellett halasztani, mivel a császári kincstár üres volt. Továbbá számos arisztokrata család, amelyeknek tagjai ezer évnél tovább az udvarban szolgáltak, olyan helyzetbe jutott, hogy a tartományokba kényszerült menekülni és „...közvetlenül földjeikről kezdtek élni végső kétségbeesett kísérletükben, hogy öröklött vagyonukból túlélésüket mentse.”^[83] Udvari azonosságukat hamarosan elveszítették.

Nemcsak a *daimjók* voltak azok, akik megnövekedett hatalommal tűntek elő, amikor az Asikaga család és a *sugók* hatalma összeomlott és a *sóenek* eltörlődtek. A hadviselés ezen korában a föld művelői azért küzdöttek, hogy biztossá és jobbá tegyék helyzetüket. Helyi férfiak vezetése alatt tömörültek, hogy az egymás ellen küzdő hadakkal és súlyos adókat kivető hatóságokkal szemben védjék magukat. Egyesülésből eredő tiltakozásaik néha erőszakosak voltak. Nem az a fontos ebben, hogy a parasztok tiltakoztak, hanem az a tény, hogy olyan években, amikor nem volt hatásos központi uralom, eredményesen megszervezték magukat. Képesek voltak egységes arcvonalat felállítani hatalmas katonai férfiakkal szemben és néha éveken át kormányozni önmagukat. Az önkormányzó parasztok legsikeresebb csoportja majdnem egy évszázadon át

összetartott egy vallásos szekta tagjainak vezetése alatt. Kevésbé látványos módon földműves falvak az ország számos táján önkormányzók lettek, saját falubírókat választottak és saját szabályzatokat alkottak. A *daimjók* megengedték az ilyen falvaknak, hogy ügyeiket maguk intézzék, amíg megfizették az adót. Másrészt a *daimjók* megkísérelték, hogy közvetlen ellenőrzésük legyen harcos hűbéresek fölött, akik lehetővé vetélytársaik voltak; arra szorították őket, hogy a birtok központi kastélya közelében éljenek, nem pedig vidéken.

A GAZDASÁGI ÉLET VIRULÁSA

A vidéken számos új politikai hatalmi központ növekedésével gazdasági fejlődés tartott lépést. Kis hatékonyságú központok túlszárnyalták Kiotót, amely korábban a gazdasági élet egyetlen nagy góca volt. Minden egyes *daimjónak* éppúgy szüksége volt vagyonra, mint fegyveres erőre, hogy független uralkodóként tarthassa magát. Azok a *daimjók*, akik sikerrel tudták kiaknázni területeik ásványi kincseit (aranyat, ezüstöt, rezet), különösen hatalmasak voltak; és bányászok hasznosaknak bizonyultak mint árkászok az ellenfél erődítményeinek megtámadásában. Általában azonban a birtokok gazdagsága a földművelők, kereskedők és kézművesek kemény munkájából és vállalkozásából származott.

A Kamakura-időktől kezdve a mezőgazdasági termelés számos éven át emelkedett jobb technológia alkalmazásával (pl. a vízikerekével) és a föld belterjesebb használatával (pl. évente két termés betakarításával). A mezőgazdasági termékeknek, különösen a rizsnek, nagykereskedelmi forgalma megnövekedett és a tájak közti kereskedelem pezsgőbbé vált. Az Ónin-háborút követő vészterhes években a *daimjók* védelmet nyújtottak a kereskedőknek és olyan vállalkozásokra adtak bátorítást, mint amilyenek a rendszeres vásárok tartása és speciális termékek készítése, pl. kardoké, páncéloké, textilanyagoké és sóé. A *dzsókamacsi* (*jōkamachi* „kastély/vár alatti város”-ok) növekedése, ahol a harcos hűbéresek, kereskedők és kézművesek összegyűltek, olyan piacok és kereskedelmi szervezetek növekedését mozdította elő, amilyenekre adót lehetett kivetni. Mégis a *daimjó*-hatalom alapja

még mindig a hűbéresek és földbirtokok fölötti ellenőrzés volt. Minthogy a lakosság túlnyomó része rizstermelő paraszt maradt, az új uraknak rizstermő folyóvölgyekre és tengerközeli síkságokra volt szükségük. Így erődöket építettek a magaslatokra, ahol meredek hegyek természetes védelmével uralkodtak a sík, termékeny völgyeken, amelyek elvesztét egyetlen helyi hatalmasság sem engedhette meg magának.

Az Asikaga család uralmának lehanyaglása után két *daimjó* család, a Hoszokava (Hosokawa) és az Óucsi (Ōuchi) vette át a *bakufutól* a Kínával való hivatalos kereskedelmet. E családok földrajzi tekintetben jó helyzetben voltak ilyen kereskedelmi vállalkozás átvételére. Területi bázisuk a Beltenger táján volt, amely táj hajdantól fogva jelentős tengeri – idegen éppúgy, mint helyi – kereskedelem színhelye volt. A Hoszokava családot, amelynek tagjai a Beltenger keleti végén voltak parancsoló helyzetben, Szakai (Sakai) kereskedői támogatták; az Óucsi, amelynek területei nyugatabbra feküdtek, a Kjúsú északi részében levő, Hakata nevű kikötőn át bonyolították le üzleteiket. Mind Szakai, mint Hakata régtől létező kereskedelmi kikötő volt, és a Muromacsi korszakban polgáraik magas fokú politikai függetlenséget élveztek. E két „szabad város” lakosai közötti versengés a Ningpo nevű kínai kikötőben 1423-ban harcba torkollott, de az Óucsi család volt az, amely a Kínával való hivatalos kereskedelem uraként szerepelt azon tíz évben, amely időszak 1549-ben történt megszűnését megelőzte.

A Kínába vivő ezen hajóutak (11 ilyen volt 1433 és 1549 között) serkentették Japánban a gazdasági tevékenységet, különösen Szakai és Hakata városokban, de egyáltalán nem voltak olyan életfontosságúak Japán számára, mint a külkereskedelem ma. Kardok, rézérc, kén és minőségi feldolgozott fafajták (ez utóbbiakat eredetileg Délkelet-Ázsiából szerezték be) voltak a legfontosabb kiviteli áruk.^[84] Rézpénzek tették ki a Kínából eredő bevétel nagyobb részét; amellet selymek, porcelán és könyvek szerepeltek a listákon. Mielőtt a japánok saját rézpénzeiket kielégítő módon verették, kínai érmék voltak náluk általános használatban. Illetmények és adók fizetését, továbbá termények és földek eladását vagy pénzérmekekben, vagy azoknak megfelelő értékkötelezvényekben bonyolították le. Pénz rendelkezésre állása

nagymértékben megkönnyítette a hitel használatát, ami viszont serkentette a gazdasági életet.

KULTURÁLIS ÉLET „AZ ORSZÁG HÁBORÚS KORSZAKÁ”-BAN

Az új „városok”, amelyek biztonságosabbak és néha gazdagabbak voltak, mint maga a főváros, különböző képzésű, aktív művészeteket vonzottak magukhoz „az ország háborús korszaká”-ban (*szengoku dzsidai*). Kiotó szerepe mint az ország kulturális úrnőjéé megszűnt. Megvolt még Josimicu alatt a 15. sz. elején, sőt Josimasza alatt is 60-70 évvel később. Mindamellett az ország közös kulturális élete, amelyben utazók voltak a maghintők, erősebbnek bizonyult a politikai tagozódásoknál. A valóság az, hogy a kulturális folyamatosság a japán civilizáció jellemzői között egyike a leginkább figyelemre méltóknak. A mai Japán hagyományos művészetei klasszikus alakjukat „az ország háborús korszaká”-ban nyerték el. Az a korszak pedig 400 évvel ezelőtt végződött be.

A Szessú (Sesshū, 1420-1506) nevű pap új fokokra emelte a festészet *szuiboku* (*suiboku*) nevű stílusát, amelyben fekete [kínai írásra szolgáló] tinta és víz használtak, hogy fehér festékszívó papíron különböző árnyalatok jelenjenek meg. Miután Kiotóban japán mesterekkel dolgozott, Szessú éppen az Ónin-háború előtt Kínába ment, hogy javítsa eredetileg kínai stílusa művészi kezelését. Ahogy kiderült, valószínűleg többet tanult korábban Japánba átvitt kínai festményekből, mint Kínába tett látogatása idején. Hazatérve Szessú Kiotót a háborútól feldúlva találta, így az ország távoli nyugati részében telepedett le, ahol a gazdag és hatalmas Óucsi család pártfogását élvezte. Ott híres tájképeket festett: egyes, falra függesztendő képeket és tekercseket. Egyik remek tekercse, amely kb. 50 láb hosszúságú, a földművelés arculatait mutatja be kora tavasztól nyáron át az őszbe és télbe. Az embernek az az érzése, hogy ezáltal Szessú nem csupán az évszakokon akarta a szemlélőt átvezetni, hanem az életen át vivő vándorlásra is elvinni. E tekercs több, mint a *szuiboku* technika briliáns kivetítése: úgy tetszik, hogy az ember lelki tapasztalatgyűjtését ábrázolja.

Szessú géniusza egyedi, és mégis, miként a Nara-kor és Heian-kor templomdíszítő művészei, ő a kelet-ázsiai buddhista kultúra egyik cselekvő résztvevője volt. Ezen túlmenően azt mondhatjuk, hogy míg korábban vallásos ihletésű festők, különösen a Heian időkben, elsősorban a *singon* szekta szellemében dolgoztak, Szessú és a *szuiboku* iskola más tagjai a buddhizmusnak Kínában a 7. sz. óta kifejlődött *zen* szektáját részesítették előnyben. Mind *singon* mind *zen* a kozmikus Buddha képzetéhez ragaszkodott, amely szerint Buddha teljesen és tökéletesen megtestesült az anyagi világban és annak megélésében; tehát elvetették azt a korábbi buddhista hagyományt, amely szerint ez a világ és élet semmi egyéb, mint illúzió. A *singon* hit a legnagyobb áhítat, misztérium és varázslás légkörével vette körül azon doktrínát, amely szerint az istenség mindenkor áthatja a világmindenséget. Ezért a *singon* művészet megfelelőképpen aprólékos kidolgozású és jelképes. Ezzel szemben a *zen* hit megvetette a szertartásokat és szentképeket; inkább arra törekedett, hogy a bent rejlés (immanencia) alapvető tanítását a lehető legközvetlenebbül jelenítse meg. Következésképpen művészete, jóllehet ugyanazon „igazság”-gal foglalkozik, mint a *singon* művészet, a megközelítésben és módozatban feltűnően különbözött az előbbitől. A *szuiboku* festők látszólag mindennapi látványokat választottak tárgyaikul, mégis sikerült nekik beléjük lehelni az eszményinek vagy az isteninek erős érzetét. Ennek művelése közben olyan stílust alakítottak ki, amely bizonyos fajta dísztelen impresszionizmus lett, elvetve a korábbi festészet gazdag színeit a fehér papírra vitt fekete tinta nemes egyszerűsége kedvéért.

Szessú a zent gyökeréig megértette és gyakorolta. Nem volt ebben semmi különös, mivel a *zen* szelleme át- meg áthatotta a Muromacsi-kultúrát. A meglepő az volt, hogy Szessúban ötvöződött a *zen* bölcsélet iránti mély megbecsülés a tintával festés technikájának felülmúlhatatlanul mesteri kezelésével, amely bizony hibátlan összpontosítást követel. A megtett [ecsetes] tintavonást nem lehetett megváltoztatni. Szessú mindig kínos pontosságú szakértéssel dolgozott; mind vonalvezetése, mind szeglettartása tökéletességről beszél; mégis, ahogy korosodott, ecsetkezelése merészebbé vált. Talán nem volt ez más, mint megnövekedett

önbizalom az ecset vezetésében. Valószínűbb azonban, hogy zen meggyőződésének elmélyülése volt az ok. Ezen elmélyüléshez járultak azon utazásokon szerzett tapasztalatai, amelyeket tavasszal és kora nyáron szeretett tenni saját hazájában, amikor a japán föld éles körvonalai a ködben meglágyulnak. Bármilyen volt is az ok, művészi élete érett korában tovább ment minden más kínai vagy japán *szuiboku* művészetnél az impresszionista stílus kifejtésében. Élete során a világ legnagyobb képeinek jó néhányát festette meg. E képek az idealizált egyszerűség uralkodó minőségét sugározzák, amely minden kor és kultúra emberét megragadja, minthogy nincs szüksége egyfajta megelőző ismeretek bírására, amilyeneket feltételeznek a singon hit mandalái és más szentképei a teljes művészi értékelés végett.

Régtől szokásos volt virágok felajánlása a buddhista szobrok előtt. A 15. és 16. sz.-ban szabályok fejlődtek ki arra nézve, hogy miként kell a hatalmasok házaiban és a templomokban a virágokat elrendezni. A virágrendezésnek mint külön művészetnek ezen korai napjaiban az eredeti forma neve *tatebana* („álló virág”) volt. Benyomást keltett szemlélése, és oly céllal készítették el, hogy ne csak az érzékeknek legyen kellemes, vagy megmutassa a rendező hozzáértését, hanem azért is, hogy a nézőre lelki hatást gyakoroljon a természethez hű kép alkotása által. A *tatebana*-rendezés úgy készült, hogy a Sumeru (Sumeru) nevű szent hegy látását sugallja, amely hegy híres a buddhista irodalomban; a *tatebana*-rendezésben sejtették a hegycsúcsot, a vízesést, a dombokat, a hegylábát és a mellette elterülő várost, felhasználván bizonyos fák és egyéb növények zöld levélzetét, mégpedig meghatározott társításokban és helyzetekben. Kevesebb virágot használtak, mint hinné az ember. Lényeges volt az egyensúlytartás, de kerülendő a nem természetes szimmetria. Azon korban és később, a 19. sz.-ig, a virágrendezés férfiak művészete volt, amelyet papok, nemesek és harcosok gyakoroltak. És virágokat éppoly készséggel rendeztek ily művészi módon, ha valamely hős csatába indult, vagy ha menyegzőjére.

A teaceremónia kifejlődése szintén sokat köszönhet a *szengoku dzsidaiban* hatalmon volt harcos arisztokrácia tagjai patronálásának. A teaceremónia sokkal több, mint barátok gyülekezése szomjuk oltására. A legmagasabb fokon műértők formális társadalmi

gyülekezete, akik ideiglenesen mentesítik magukat a külvilág gondjaitól, hogy átadják magukat azon valami értékelésének, ami szerényen gyönyörű. Az előírt környezet el van vonva a köznapi világtól, de a lényeges vonásokban arra emlékeztet: teaház, amely éppen 9 x 9 láb alapterületű, olyan kertben elhelyezve, amelyben kőből való mosdó, továbbá [kínai stílusú] lámpa és illemhely van. Belépve az ajtón az ember nem nézővé válik, hanem résztvevővé. A füstölő illata, valamely falmélyedésbe akasztott, feliratos képtekercs látványa, a tekercs alatt egyszerű virágrendezés – mind finoman érintik az érzékeket. A faszéntűz fölött a vasból való forraló kannában a forró teavíz zümmögése hasonlítható a fenyőfák között surranó szél zajához. Sűrű, zöld, keserű teát készítenek a mozgás legmesszebbmenő gazdaságosságával. Miután minden résztvevő egy szilkényi teát hörpintett, a társalgás a teásszilke milyenségére és hasonló témákra terelődik.

A teaceremónia mai résztvevői nagyon régi hagyomány örökösei. Szerzetesek vitték át a teacserjét Kínából, mert azt találták, hogy a teaivás segítette őket az ébren maradásban elmélkedéseik hosszú óráiban. Ugyanők tették népszerűvé mint a hosszú élet titkának kulcsát. Később e szerzetesek ráeszméltek közösségben való teaivásuknak potenciális társadalmi és esztétikai értékére, és akkor teremtették meg a teaceremóniát; azáltal a zen egyszerűségnek legtökéletesebb kifejezéseit fedezték föl. Josimasza számos kulturális tanácsosának egyike, a Nóami (Nōami, 1397-1471) nevű zen pap ajánlotta a teaceremóniát az élvhajhász, de érzékeny lelkű *sógunnak*. Ennek nem kis jelentőségű következménye lett, mert Josimasza hívévé vált a teaceremóniának és pártfogolta a vele kapcsolatos művészeteket. Teaházában, amelyet későbbi nemzedékek mintaként tekintettek, és a *Ginkakudzsi* (*Ginkakuji* „Ezüst Pávilon”) nevű, közeli nagyobb épületben a „barbárokat lecsendesítő tábornok” és baráti köre össze szoktak gyűlni. Az általuk megállapított ízlésbeli szabályozást még ma is tiszteletben tartják. Ahogy a teaceremóniának józan, igénytelen szépséget kell megőriznie, ugyanúgy kell a porcelán teásszilkéknak és azon épületeknek, amelyekben a ceremóniát gyakorolják.

A japáni színjátszás klasszikus darabjainak egyike, a *nó*-dráma a Muromacsi-kor főúri társadalmának további terméke volt. 1350 és

1450 között két férfi teremtette meg: Kanami Kijocugu (Kanami Kiyotsugu, 1333-84) és fia, Dzeami Motokijo (Zeami Motokiyo, 1363-1443). Életük egyik döntő fordulópontján Josimicu *sógun* segítette őket. Fiatalabb napjaiban Kanami dolgozó színészként kereste meg a mindennapit és közben a színészet, írás és zenélés titkait tanulta. Aközben afféle énekes-zenés vígjátékokat adott elő templomok és szentélyek közelében, ahol a papok belépődíjat szedtek olyan nézőközönségtől, amelyben vegyesen voltak jelen műveletlen vidékiek, akik holmi vidámságot kerestek, és csiszolt ízlésű arisztokraták. A Josimicu részéről jövő felismerés és pártfogolás megszabadította Kanamit és fiát a pénzgondoktól és lehetővé tette számukra, hogy finom ízlésű pártfogók kisebb körében fejtsék ki művészetüket. Eredményként kiküszöbölték műsorukból az élethű történeteket és kész díszleteket, továbbá a bohózatot és erőművészetet; helyettük az arisztokrata irodalom magasabb szintű nyelvét és témáit használták olyan méltóságteljes táncokkal együtt, amelyeket buddhista szertartásokon és hivatalos udvari ünnepeken szoktak bemutatni. Ezek és ezekkel rokon változtatások a régi köznépi színjátékokat erősen kifinomult művészeti formává alakították át, nagyon hasonlóan ahhoz, ahogy szerzetesek és olyan férfiak, mint Josimasza a tea ivásából egyedülálló ceremóniát alkottak.

Esztétikai csiszoltság jellemzi mind a 240 játékot, amelyek ma a klasszikus *nó* műsortárát alkotják. *Nó* a Muromacsi-kor emberének a zen hitbe mélyedését tükrözi, miként a Dzeami-kedvelte színészi stílus. A valóságban Dzeami bárkinél többet tett a *nó*-színház létrehozásában. Nemcsak maga írta a legtöbb nagy *nó*-színdarabot, hanem tanulmányokat is írt, hogy kifejtse művészetének alapelveit. E tanulmányokban rámutat arra, hogy a „nem cselekmény” fontosabb a cselekménynél. Valamely színjátszásban a legjelentősebb percek azok, amelyekben a színész éppen csak befejezett valamely taglejtést, vagy táncot, vagy mondanivalót, majd – teljes hallgatóságban és csendben – többre képes, mint csupán a nézők figyelmének megtartása. A valóságban még fokozza figyelmünket. Így a *nó* a zen sugallás-technikáira és stilizált sejtetéseire épült.

A teaceremóniával ellentétben a *nó* nem csupán a zen hitből fejlődött. Magába foglalta egyetlen nagy összesítésben azon teljesítményeket és szellemi állásfoglalásokat, amelyek ősidőktől fogva a japán kultúra alkotásába belefolytak. A *nó*-színészek viselte álarcok, amelyek segítségével női és bizonyos férfi szerepeket játszottak, bizonyítékai azon művészet folytatódó életerejének, amely a Nara-korig követhető nyomon. Hasonlóképpen a ragyogó *nó*-öltözetek, amelyek a leghatásosabbak a szokásosan dísztelen színtéren, felülmúlhatatlanul példás termékei a selyemfestő és selyemszövő iparnak, amely Kiotóban összpontosulva akkor már ezer esztendőre tekinthetett vissza. Az irodalmi oldalon Kanami és Dzeami játékaik történeteire szövegrészeket és ötleteket meglevő forrásanyagok bő választékából szedtek össze. Udvari irodalom, buddhista szutrák és zsolozsmák, helyi legendák, Heian-hírességekről szóló történetek, modern katonai hősök tettei mind örömmel látott nyersanyag volt számukra. Mindamellett a *nó*-játékok eredetiek voltak. A szerzők géniusza a különböző anyagokat olyan irodalmi mesterművekké olvasztotta, amelyek hitelesen tükrözik a Muromacsi-kor világnézetét és nyugtalanságát.

Esztétikai értékük mellett a *nó*-játékok mélyen vallásosak; és ezen arculatuk is különböző elemek finom vegyítéséről tanúskodik. Noha át meg át vannak itatva a buddhizmus szellemiségével, amely vallás eredetileg idegen és a császári udvar támogatója volt, a sintó hittől és helyi japán néphagyománnyal is megvan kapcsolódásuk. Néha a viszony közvetlen: a *nó*-játékban felhasznált valamely legenda kifejezetten sintó legenda, vagy valamely megjelenített vagy említett istenség éppen sintó istenség. Közvetve minden *nó*-játék a sintó hithez kapcsolódik, minthogy a szentély tetőzetének mása, díszítménye fenyőfákból és fehér homokból való – tudatosan úgy idézi fel a játék eredetét, mint sintó szentélyekben játszódoót és a hozzájuk fűződő búcsúszerű népünnepélyek körében gyökerezőét. Jóllehet a *nó*-színjátszás módja és stílusa sokat köszönhet a zen szellemiségnek, a legtöbb játéknak határozottan tanító üzenete van, olyan értékeket hangsúlyozva, mint amilyenek a hit, hódolat és könyörület, pedig ezen erények nem a zen fő jellemzői voltak, hanem a régebbi buddhista szektákéi.

Összegezve azt mondhatjuk, hogy a *nó*-játékok a japán kultúra azon képességének szembeűnő bizonyága, hogy nem csupán idegen eszméket és találmányokat tud felszívni, hanem saját múltja elemeit is képes új és izgalmas szintézisbe önteni. Ez olyan kultúra, amely nagy mértékben megszilárdult hagyományra támaszkodik. Mégis, jelentős korfordulókon új fejleményekre és befolyásokra való visszahatásként kielégítő módon tudja hagyományait újraformálni.

Manapság a *nó*-művészet csak rajongói kis csoportjait vonzza, de a 15. sz.-ban, amikor kifejlődött, a nép széles körei kedvelték. Játszóit meghívták a fővárosból, hogy szórakoztassák az érdeklődőket vidéki városokban, és e szokás annyira elterjedt, hogy egyik katonai parancsnok az 1480-as években azt tanácsolta utódjainak, hogy ne költsenek pénzt Kiotóból meghívott színészekre, hanem képezzenek játékosokat helyi emberanyagból. Zenészek is keresletnek örvendtek, mivel a játék hangulatának megteremtéséhez éppoly lényeges volt a dobok és fúvós hangszerek ritmusa és dallama, mint a színészek hangja és tánca.

Egyetlen műsorban több játékot szoktak előadni, és hogy ilyen műsorokat lebonyolítsanak, a játékrendet öt osztályra bontották: istenség-játékok, hősi játékok, hősnői játékok, bolond/őrült-játékok és ördög-játékok. Valamely változatos műsor alkotásához mindegyik osztályból egy-egy játékot választottak ki. Minthogy a *nó*-színjátszás minden témáját komolyan kezeli, rövid lélegzetű bohózatokat (*kjógen* [*kyōgen*]) is játszottak, hogy a közönségnek könnyítést nyújtsanak, a színészeknek pedig pihenést. E bohózatok a szünetnapra tömegvidám, gondtalan hangulatát őrizték meg és némi értéket képviselnek mint társadalomtörténeti forrásanyag.

Alant a *Funa Benkei* [„Csónakos Benkei” vagy „Benkei a csónakban”] nevű *nó*-játék összegezése következik. Valamely műsor végére szánt záró darabként írták. Mint minden *nó*-dráma, célzatában lírai: szándéka nem az, hogy valamely történetet mondjon el, hanem hogy bizonyos kedélyállapotot keltsen.

A szemlélők bizonyos távolságra ülnek a csiszolt fából készült színpadtól, amelynek egyik-egyik oldala 19 láb és 5 hüvelyk méretű; saját tetőzetét oszlopok tartják. Nincs díszlet, kivéve egyetlen fenyőnek állandó, festett képe a háttérre képező falon. Karzat vezet balra, ahol csíkos függöny lóg, készen arra, hogy vissza, illetve

fölfelé húzzák, ahogy a színészek belépnek. Dobok és fúvós hangszerek ritmikus kíséretében belép Josicune, majd három csatlósa és a hűséges Benkei szerzetes. A szereplők: a Josicunét játszó fiú és a Benkeit játszó öregebb ember nehéz selyemből és brokátból készült, ragyogó öltözetben állnak. Benkei és a csatlósok zenekíséretre énekelnek, majd éneküket nyolc-tíz, egyszerű öltözetű férfiből álló énekkar ismétli; ezt Benkei utas-dala követi, amelyben tudtul adja, hogy Kjúsúba indulnak. Josicune végzetét tartván elméjükben az utazók a következőt éneklük:

*Évekkel ezelőtt innét indult
A lázadó Heike-seregek ellen,
Most azonban nehéz szívvel száll csónakba
Kis csapatával hű követőinek.
Oly bizonytalan az ember sorsa,
Mint szálló fellegeké, mint elfolyó vízé!*

Miközben a csónakot útra készítik, Sidzuka (Shizuka) úrnő, Josicune kedvese jelzi, hogy velük kíván menni. Benkei tiltakozik.

Benkei: Megbocsásson az úr – és habozva merek csak szólni –, úgy látom, Sidzuka úrnő velünk jön. A jelen körülmények között nem alkalmas; jobb lenne, ha határozott utasítást kapna, hogy hazatérjen.

Josicune: Benkei intézze a dolgot, ahogy legjobbnak véli.

Benkei: Nagyon helyes, uram! Elmegyek Sidzuka úrnő lakására és közlöm vele uram döntését.

(A színjátékban Josicune nyilván nem az az ember, aki a *Heike Monogatari*-ban szerepel; a legenda átformálta őt a harcos hősből holmi száanalomra méltó menekültté.) Sidzuka úrnő lép be. Szerepét férfi játssza, aki fiatal nő álarcát viseli. Az álarc kifejezéstelen, de jó színészek számos érzületet sejtethetnek. Leverten és hitetlenkedve Sidzuka Josicunéhoz lép, de ez visszatérést parancsol neki. Az énekkar magas hangon kesereg a helyzet miatt.

*Miként hagyhatja itt az úr Sidzukát,
Miként hagyhatja itt az úr Sidzukát?
Hiszen „sidzuka” csendes időt jelent...
Tartós eljegyzésük,*

*Melyhez isteneket hívtunk tanúságul,
Mit sem használt nekik.*

Sidzuka stilizált módon zokog, miközben kezeit és alkarjait szeme elé tartja és fejét lehajtja.

Legyezőjével Benkei úgy tesz, mintha csészét borral töltene meg Sidzuka számára. Sidzuka énekel. Magas, aranyozott kalapot tesz fejére, majd ének kísérete közben (szavai tele vannak a kínai irodalomra való utalással) lassan és elegánsan lejti egyik táncát a másik után. A táncok végén aranyos kalapja leesik, s ő könnyezve távozik a színről. Ezzel vége lett az első „felvonás”-nak.

A második „felvonás” a játék végső része és a műsor csúcspontja. A cselekmény megrázóbb, a zene és a tánc ritmusa gyorsabb és drámaibb. A csónak (csupán csónakváz, hogy a valóságot sugallja) Benkei követelésére elindul – vihar jelei és Josicune más kísérőinek félelme ellenére is. Benkei megígéri a kormányosnak, hogy „a nyugati tengereken a hajózás felügyelője” lesz, amikor ura sorsa ismét jóra fordul. Sietnek. Abból, ahogy a kormányos a bambuszrudat forgatja, a néző benyomása az, hogy viharos tengeren kormányosként küzd a csónak irányításáért. Ekkor Benkei a függöny felé tekintve megpillantja a halott Taira harcosokat, akik azért érkeztek, hogy bosszút álljanak Josicunén és csapatán a dannourai csatában elszenvedett vereségükért és halálukért.

A függönyt elhúzzák. Ekkor egyetlen szellemszerű alak lépked előre. Holdsarló alakú álarcot visel, szemei aranyozott körökben látszanak, és ez a természetfölöttit érezteti. Fekete álhaj omlik hátára. Öltözete aranybrokát és súlyos selyem.

*Tekintsetek reám!
Taira-no-Tomomori szelleme vagyok,
Ivadéka Kammu császárnak
A hetedik nemzedékben.
Üdvözlégy, Josicune!
Jövék, Mert evezősid hangjai vezettek...
Én, Tomomori
Levonom Josicunét
Azon hullámokba,*

Amelyek alá süllyedtem.

Ekkor Tomomori szelleme táncol, vadul ugrálva és utánozva a kórus szavait, amelyekkel leírják Josicunéval történt kardvívását. A kórus azt is elmondja, hogyan lép közbe Benkei, szólván: „Kardok mit sem használnak!”; elmondja, hogyan morzsolgatja olvasóját Benkei, miközben a buddhista óvó királyokhoz imádkozik. Imádsága meghallgatást nyer.

*A még mindig üldöző szellemeket
Elkergeti Benkei imája;
S akkor az áradaton ellebegnek,
Nyomtalanul a habzó hullámokon* ^[85]

A szellemet alakító színész visszatér a karzat függönye mögé. A játéknak vége.

11. FEJEZET

A BUDDHIZMUS A KAMAKURA ÉS MUROMACSI KOROKBAN

1180-ban Narában a Tódaidzsit a Taira erők felégették, mert a barátok beleavatkoztak a politikába. Arra vágyva, hogy győzelme után uralmát Kamakurában megszilárdítsa, Minamoto Joritomo bőkezűen hozzájárult a Tódaidzsi újjáépítéséhez és részt vett az 1195-ben történt felszentelésben, miként a császár maga és udvara. Az új épületek nem voltak olyan nagyszerűek, mint az eredetiek, de az ékesítésükre készített szobrok elevenen tükrözik a Nara-stílus késő 12. sz.-i feléledését. Mint védő istenségek az új déli kapuban vad arckifejezésű, éppen erőteljes mozgásban levő, izmos óriások tűnnek szemünkbe. Ilyen szobrászat kiotói kézműves művészek egy csoportja tehetségének bizonyítéka. Közülük a legkiemelkedőbb Unkei volt. Ő és műhelytársai faszobrokat készítettek mind kiotói, mind kamakurai templomok részére. Feltűnő visszatérésük a Nara-kori elevenséghez és valóságosságához rövid életű volt. Még az Unkei-iskola is hamarosan olyan szobrokat faragott, amelyek inkább a szelídebb, idealizáltabb Heian-stílusba illettek, amely a jelenig népszerű maradt.

A buddhizmus külsőleg talán rehabilitálható templomai újjáépítése által, amelyeket nagyszerű szobrokkal tesznek teljessé. De épületek soká megmaradhatnak a bennük gyakorolt lelki élet lehanyaglása után is; és minden nemzedéknek újból kellett megtanulnia, mi a buddhizmus lényege.

Amikor nyolcéves voltam, ezt kérdeztem atyámtól: „Miféle dolog ez: Buddha?” Atyám pedig így válaszolt: „Buddha az, amivé az ember válik.” Akkor így kérdeztem: „Hogyan válik az ember Buddhává?” Atyám válasza: „Azáltal, hogy Buddha tanításait követi.” – „Ki tanította Buddhát a tanításra?” Atyám válasza: „Az előtte élt Buddha tanításait követte.” Ekkor ismét kérdeztem: „Miféle Buddha volt az első, aki tanítani kezdett?” Erre atyám nevetett és így válaszolt: „Gondolom, az égből esett

le vagy a földből termett elő.” – Atyám másoknak ezt mondta: „Sarokba szorított, és nem tudtam neki válaszolni.” Mindamellet mulatott a dolgon.^[86]

Az említett fiú Josida Kenkó (Yoshida Kenkō, 1283-1350) volt, sintó pap fia, aki költőként vált híressé és a császári udvarban nyert alkalmazást. Végül buddhista szerzetesként ment nyugalomba, de írásai azt mutatják, hogy nagy élettapasztalatú úr volt, aki változó világában kifinomult érzéssel fordult a szép felé, és aki sóvárogva vágyta vissza a Heian-kori udvari élet aranynapjait. Visszaemlékezéseit bizony érdemes olvasni mint olyanokat, amelyek a mai Japán szellemiségében is a jó ízlés tanúságtételeként érvényesek. Vallásos nézetei nem riasztók, minthogy nem adott erőszakolt válaszokat a lét problémáira.

Némely buddhista az igazság személyes keresését az elfogadott vallási tételek normális határain túl vitte. Némelyek remeték lettek, mint például Kamo no Csómei (Kamo no Chōmei, 1154-1216). Pályafutása hasonló Kenkóéhoz, amennyiben szoros családi kapcsolata volt a sintó papsággal. Egyedként az udvar irodalmi köreiben emelkedett kiválóságra. De 53 éves korában váratlanul ő is buddhista szerzetes lett, és esetében a világ ügyeivel való szakítás teljesnek látszik. Előbb egyik hegyi remetelakba vonult, majd másikba és röviddel halála előtt felidézőleg leírta azt a testi és lelki életet, amelyben azon magányos helyeken része volt. Csómei visszaemlékezéseinek maga a címe [angol fordításban]; Account of a Hut Ten Feet Square [Hōjōki] (Egy tíz négyzetlábnyi kunyhó[ról szóló beszámoló]) jelzi, hogy nem a gazdag és társas Hiei-kolostorok kedvéért mondott le a világról, hanem a remetei egyedüllét ínségéért. Kijelenti, hogy nem bánta meg választását. Összekapcsolja azon csapások sorozatával, amelyek az 1180-as évek elején Kiotóra szakadtak: tűzvész, forgószél, földrengés és éhínség.

Furcsaságként írom le, hogy a tűzifadarabok között olyanok is voltak, amelyekhez cinóbervörös vagy arany vagy ezüst fóliadarabkák tapadtak. Ráeszméltem, hogy ez azért volt, mert az emberek – nem lévén más módjuk a megélésre – a régi templomokból tűzifának rabolták el a szent szobrokat vagy

összezúzták a megszentelt termék díszítményeit. Mert tisztátalan és gonosz világba születtem, kényszerültem ily szívfacsaró látványok tanúja lenni.^[87]

* * *

Néha virágzó nádat vagy vadkörte szedek, vagy kosaramat bogyókkal és zsályával töltöm. Néha a hegy lábánál elterülő rizsföldekre megyek és koszorút fonok a lehullott fejekből. Vagy amikor az idő szép, a hegy csúcsára megyek föl és régi otthonom, Kiotó felé tekintek a messze-messzeségbe. A látványnak nincs birtokosa, és semmi sem zavarhatja élvezetemet.^[88]

Nem írom elő életmódom követését olyanoknak, akik élvezik a boldogságot és gazdagságot. Csupán azért mondtam el tapasztalataimat, hogy megmutassam a különbséget korábbi és jelen életem között. Amióta elmenekültem a világból és pap lettem, nem volt részem sem gyűlöletben, sem félelemben. Az Égre bízom életem tartamának eldöntését és nem ragaszkodom görcsösen az élethez, sem nem sajnálom bevégződését. Testem olyan, mint a szálló felleg – nem kérek semmit, nincs szükségem semmire. Legnagyobb örömöm egy kis csendes szundítás; egyetlen vágyam ezen életemhez, hogy az évszakok szépségeit lássam.^[89]

Ámbár Csómei nem tette magát tanítóvá, mások javára újból megfogalmazva a buddhista hit igazságait, az evangéliumhirdetés szelleme mindenfelé jelen volt és a Kamakura-korban forradalmasította a japán buddhizmust. Tendai és singon már szétvitték e vallást, ugyanúgy művészeit és nevelést adó alkalmait szerte a tartományokba. Mégis, noha mahájána tanításai átfogók voltak és kiválóak azáltal, hogy minden lény iránt könyörületet ajánlottak, a gyakorlatban kolostoriak maradtak, és szellemi kincseik azon kevesekre korlátozódtak, akik szerzetesek lettek. Most azonban egy maroknyi kiemelkedő hitszónok erőfeszítéseinek köszönhetően a buddhizmus valóságosan népszerű lett, megfosztva titkos értelmű külsőségeitől és leszállítva az átlagember szintjére.

HÓNEN (HŌNEN, 1133-1212), SINRAN (SHINRAN, 1173-1262) ÉS AZ AMIDIZMUS TERJEDÉSE

Születése szerint vidéki tisztviselő fiaként Hónen olyan eszességet mutatott, hogy a fővárosba küldték a hieidzani tendai-központban leendő tanulása végett. A korai reményeknek megfelelt, maga mögött hagyva tanítóit azon számos buddhista tanítású írás megértésében, amelyeket a tendai szektában szerzetesek képzésére használtak. Tanítóinak egyike, meghíúsulva érezvén magát Hónennel volt több órás vitájában, oly dühös lett, hogy favánkossal megütötte. De utóbb, újból átgondolva a vitát, elismerte, hogy Hónennek igaza volt. Némely ember meglegedett volna tanulmányainak ily pontra jutásával, de Hónen folytatta a buddhista tanítás különböző tételeinek megvitatását és egyik szakértőt a másik után kérdezte meg. Csaknem 30 évig maradt Hieidzanon, elégedetlenül, mígnem 1175-ben egy napon egy Santao nevű kínai pap írásaira akadt, aki 500 évvel előtte élt. Az alatt idézendő szakasz különösen nagy hatással volt rá. Az Amidaboddhiszattvára vonatkozott, aki állítólag nagy fogadalmat tett, mondván, hogy addig nem megy be a nirvánába, amíg minden más lény is be nem léphet.

Csak ismételd Amida nevét teljes szívedből akár járkálsz vagy állsz, ülsz vagy fekszel; soha ne szűnj meg akár egy percre is ezt gyakorolni. Éppen ez azon munka, amely biztosan megváltást szerez, mivelhogy összhangban van azon Buddha eredeti fogadalmával. ^[90]

Most végül Hónen meg volt elégedve. Bizonyos lett, hogy meglelte a kulcsot a buddhista vallás legnehezebb problémájához: miként szakítható meg a létciklus úgy, hogy a megígért menekülés ne az önművelésnek a szenttelen nirvánába vezető köves útja legyen, hanem azonnali átjutás valamely ragyogó, érzéki paradicsomba. Röviden a kulcs ez: érdem átvitele Amidától azokra, akik benne hisznek. Hónen elhatározta, hogy [sokszor] ismételve mondja e szavakat: „*Namu Amida Bucu*” („*Namu Amida Butsu*”, „Hódolat Amida Buddhának”) Amidában való teljes hite bizonyságaként; azon Amidában, aki majd leszáll hozzá, hogy halálakor üdvözölje és

magával vigye az ő mennyországába (angolul Pure Land, kb. „Szeplőtelen Ország”). Éveken át tartó, a szent írásokkal foglalkozó tanulmány előzte meg a „*Namu Amida Bucu*” szavak megválasztását, amelyek így adják az egyetlen biztos módot, hogy az ember elég érdemet gyűjtsön megváltásához.

Hónen nem követelte meg, hogy embertársai ugyanazon utat kövessék, mint amelyet ő megtett. Ellenkezőleg, oly egyszerű gyakorlatot tanított, hogy nemcsak szerzetesek teheték magukévá, akik teljes idejüket annak szentelhették, hanem munkával terhelt tisztviselők, továbbá arisztokraták feleségei, földművesek vagy bárki más is. Leveleket írt azoknak, akik nem juthattak el személyes látására, kora egyik vezető arisztokratájának, Fudzsiwara Kanedzanének (Kanezane) pedig könyvet, a *Szencsakusú* (*Senchakushū*, kb. „Első érkezés”) nevűt, amelyben kifejtette tanításának fő pontjait. Hogy teljesen világossá tegye, miszerint Amida neve ismétlésének gyakorlása – a *nembucu*, ahogy nevezték – kiválóbb volt minden más gyakorlatnál (pl. aprólékos templomi szertartásnál), külön tanította a buddhizmus minden egyéb vonásától.

Az embereket megragadta Hónen hívó szava, mert egyszerű volt, és ő erőfeszítéseket tett, hogy elérje őket. További ok látható az alant következő történetben, amely valamely kegyes és tudós szerzetesről szól, aki – elolvasván a *Szencsakusút* – lefeküdt és azt forgatta elméjében, hogy mennyire elfogult az a munka. Aztán álma volt.

Azt vélte, hogy a Tennódzsi (Tennōji) templom nyugati kapujánál óriási számú rokkantat lát, akik valamennyien nagy szenvedésben voltak, amikor szent ember érkezett hozzájuk rizskását vive edényében és kanállal mindegyiknek osztva belőle. Amikor megkérdezte, ki ő, ezt mondták neki: Hónen Sónin (Hónen Shōnin, „Hónen Mester”); akkor fölébredt és így gondolkodott: „Lám én azt gondoltam, hogy a *Szencsakusú* részrehajló írás; ezen álmom szükségszerűen szemrehányás azon gondolatok miatt. Ez a Hónen bizonyára szent ember, aki ismeri az emberek képességeit és a kor sajátos vonásait. Mármint beteg emberek betegségük kezdeti stádiumában

ehetnek minden olyan gyümölcsöt, mint amilyen a narancs, citrom, körte és kakifüge, de később még ilyeneket sem, és csupán kevés rizskásával nedvesíthetik torkukat, ami alig tartja őket életben. Hasonlóképpen ezen egyedülálló tanács, amely semmi egyébről nem szól, mint a *nembucuról*, valójában ugyanaz. A világ el van merülve az öt romlás áradatában, és a buddhista hit jó hatása állandóan csökken. A társadalom degenerálódik, és mi most olyanok vagyunk, mint fájdalmas kórban szenvedő emberek. Nem ehetjük többé szanron (Sanron) és hosszó (Hossō)^[91] narancsát és citromát, sem singon és tendai körtéjét és kakifügéjét. Semmi sincs kórunkra többé, mint a *nembucu* híg rizskásájának a fogyasztása, ha el akarjuk kerülni a születések és halálozások körforgását.”^[92]

E történet mögött az az általános sejtés lappangott, hogy Buddha halála után bizonyos idő múltán a világ teljes elfajulás állapotába süllyedt, és hogy Buddha tanításának többé nem lesz hatása.^[93] 1175-ben, amikor Hónen az ő misszióját megkezdte, Japánban a politikai és társadalmi élet valóban összevisszaságban volt, és általában ismertté vált, hogy a nagy buddhista kolostorok magukba nézők lettek, túlságosan törődve a szertartásokkal és a tudománnyal.

Katasztrófák időszakában, amelyek hagyományos jövendöléseket látszottak igazolni, az emberek az élet minden terén különösen készek voltak Hónen üzenetére hallgatni.

Ámbár Hónen hithirdető tevékenysége az amidizmusnak mint külön szektának kezdetét jelöli, meg kell adni, hogy a *nembucunak* voltak korábbi hirdetői. Közöttük a legjelesebbek: Kuja (Kuya, 903-72), aki énekléssel és táncolással vitte üzenetét a nép közé, és Gensin (Genshin, 942-1017), aki nem a köznépre, hanem inkább az arisztokráciára tett benyomást e könyvével: *Ódzsójóshú* (*Ōjōyōshū* „A megváltás lényeges összetevői”). Ez könyvsiker volt, elevenen leírva a pokol borzalmait és Amida mennyországának boldogságát. A hatalmas Fudzsiwara Micsinaga is Amida nevét ismételve halt meg 1072-ben, miközben öt olyan szalagot tartott kezében, amelyek a *bodhiszattva* szobrához voltak kötve. Családja később az amidai tanításnak klasszikus építészeti és szobrászati alakját azáltal adta

meg, hogy Udzsiban (Uji) Amida paradicsomának megjelenítéseként a Bjódóin (Byōdōin) építtette. Amidának a központi pavilonban álló remek aranyozott szobra, ahogy a magas fehér falakhoz erősítve 52 faragott angyal- és *bodhiszattva*-szobor felhők fölött elhelyezkedve körülveszi, sok hívőnek úgy tűnhetett, ahogy majd haláluk óráján Amida és kísérete üdvözlik őt az Amida-mennyországban.

A Bjódóin Főnix-termével ellentétben, amely más arisztokratáknak követendő példaként szolgált, Hónen nem kívánt magának szánt emléktemplomként egyebet, mint akkora zsúpfedeles házikót, amekkorában egy család imádkozta a *nembucut*. Tanítványai folytatták munkáját nemcsak a fővárosban, hanem a távoli tartományokban is, hirdetve a megváltás örömhírét minden osztályú, mindkét nemű embereknek.

Sinran (Shinran, 1173-1262), aki 1207-től Japán keleti tájain tanított mintegy 20 éven át, a legkiemelkedőbb és legradikálisabb volt Hónen tanítványai között. Megszegte szerzetesi fogadalmát azáltal, hogy megnősült és családot alapított. Mindamellettt folytatta hivatását az Amida-hit igehirdetőjeként. Fájóan érezve saját gyengeségét inkább hagyatkozott Amida túlradó hatalmára, mint bárki más a „Szeplőtelen Ország” hirdetői között. Az ember oly gyenge, hogy képtelen magát megváltani; egyedül az Amidába vetett teljes hit válthatja meg. Sinran szavai szerint még a hit is Amida ajándéka, hiszen ő minden szellemi erő forrása. Sinran szerint e szavak: *Namu Amida Bucu* a hála kifejezésének módja lett azon hit ajándékozásáért, amely a megváltáshoz vezet.

Hónen is, Sinran is hangsúlyozta, hogy a *nembucut* hívő szívvel kell kiejteni. Mindamellettt különbség volt a gyakorlatot illető alapvető állásfoglalásukban. Hónen azt gondolta, hogy minél gyakrabban ismétli a hívő a *nembucut*, annál nagyobb az esélye, hogy a mennyországban születik újra. Ezért Amida nevének állandó hívását ajánlotta. Ez azt jelentette, hogy a vallás teljesítmény kérdése lett, amely mind akaraterőt, mind testi teljesítményt követelt. Ezzel szemben Sinran önzőnek tekintette azon vágyat, hogy valaki magát megváltsa. Szerinte az önzés evilági újrászületéshez vezet, nem pedig a mennyországba. Az ő teljes hagyatkozása Amida megváltó erejére olyan érzést keltett benne, hogy akár egyetlen, szívből jövő segítségül hívás éppúgy használ, mint Hónentől 10.000 naponta. ^[94]

E hitelvi elhajlásnak gyakorlati jelentősége lett. Világos ez: ha az ismétlés lényeges volt, akkor a hit még mindig kötve volt a kolostori életmódhoz és annak alkalmaihoz, amelyek lehetővé tették a *nembucu* zavartalan gyakorlatát. De, ha a valóban fontos dolog az Amidában való, alapul szolgáló hit, és nem az ilyen hit állandóan szavakkal állítása, akkor Sinrannak igaza volt, amikor követőit saját házassága példája által arra buzdította, hogy folytassák életüket a társadalomban, végezzék munkájukat és neveljenek gyermekeket, de ezenközben legyenek bizakodók az Amida általi végső megváltásban. Sinrannak a tiszta kegyelmet hirdető evangéliuma átkapcsolta a japán buddhizmus hangsúlyát a szerzetesekről a laikusságra.

A dzsódo (Jōdo) és sinszú (Shinsū) szekták, amelyek Hónent és Sinrant tekintik alapítójuknak, hosszú idő óta a két legnagyobb buddhista felekezet; az amidai tanítások lelkes követői még a 13. sz.-ban képesek voltak elég pénzt gyűjteni, hogy Kamakurában megalkossák a híres Amida-szobrot – ahogy látszik – hivatalos támogatás nélkül. – Nemcsak Hónen és Sinran voltak sikeres hithirdetők. A dzsi (ji) szekta alapítója, Ippen (1239-89) ugyanazon módszert használta, mint Kúja három évszázaddal korábban: rábeszélte a köznépet, hogy kövessék őt Amida dicséretéért való elmélkedésében és táncában. Az ő országjárásait, amelyeken a *nembucut* prédikálta, életrajzi képtekercsen örökítették meg. E képtekercs páratlan a tájak ábrázolásában és érdekes megörökítése azon kor mindennapi életének, amely korral az Amida-követők oly szoros kapcsolatban voltak.

NICSIREN (NICHIREN, 1222-82)

Nicsirennek nem volt semmiféle olyan előnye, amely előkelő eredetből származik, mivelhogy tainourai halászok gyermekeként született. Mégis egyik helyi templomban volt tanulmányai esélyt szereztek neki, hogy a Hiei-hegyre menjen, ahol tíz évig maradt. Hazatérése a keleti tengerpart mentén történt és a vidék csendjében felkészült buzgó hithirdetői életére.

Miként Hónen és Sinran előtte, Nicsiren elvetette az akkor elterjedt hitet fényűző szertartásokban és a tanulás fontosságában mint a

megváltás eszközeiben. Ő is egyszerű üzenetet prédikált, amelyet a köznép könnyen megértett. Ő a Lótusz Szutrát választotta a megváltás egyetlen kulcsának, úgy tekintve azt, mint az eredeti Szaicsó-tanításhoz való visszatérést. Követőit arra oktatta, hogy ismételgessék e formulát: *Namu Mjóhó Renge Kjó* (*Namu Myōhō Renge Kyō* „Hódolat a Legfelsőbb Törvény Lótusz Szutrájának”) és nyilatkoztassák ki hitüket.

Nicsiren gondban volt az egész társadalom miatt, de az egyes tagok miatt is. A világhoz való kötelességérzete papi pályája kezdetén Kamakurába vitte. Olyan módon jövendőlt szenvedéseket nemzetének, amely külön kategóriába helyezi egyrészt mint nacionalistát, másrészt mint szokatlanul türelmetlen buddhistát. Japánt sorscsapások és mongol invázió sújtják, erősítgette, ha a tisztviselők el nem fojtják az összes buddhista tanítást az övé kivételével. Számos év múltán, amikor jövendölése valóra válni látszottak, Nicsiren rá jellemző epésséggel reagált azon hírré, hogy a Hódzsó kormányzat mongol követeket kivégeztetett: „Nagy kár, hogy levágták az ártatlan mongolok fejeit, de épen hagyták a nembucu, singon, zen és ricu (Ritsu) papjait, akik Japán ellenségei.”^[95] Társadalmi ellenállás miatt Kamakura elhagyására kényszerült, és amikor megátalkodottan visszatért, száműzték. Ezt igaza bizonyítékaként fogva fel, mihelyt szabad lett, folytatta kormánytisztviselők és más buddhista vezetők kárhoztatását. 1271-ben bíróság elé vitték, hazaárulásban vétkesnek találták és a távoli Szado (Sado) nevű szigetre száműzték.

Követői hite szerint Nicsirent akkor valójában halálra ítélték, de csodás módon megmenekült. A kivégzőhelyre vivő úton leszállt lováról és felszólította Hacsiman (Hachiman) istenséget és a Napistennőt, hogy váltsák be valamikori ígéretüket, miszerint védik azokat, akik az igazságot hirdetik. A kivégzőhelyen pedig úgy készült elő, hogy a kard csapása előtt e szavakat ejtette ki: *Namu Mjóhó Renge Kjó*. A kard kivégző csapása nem történt meg. Villám vagy gömbvillám mentette meg Nicsirent, teljes zűrzavart okozva az eljárásban: a hóhér képtelen volt feladatát megtenni, és a súlyosan megzavart kormány halál helyett száműzést rendelt el.

Bármilyen történt is a valóságban, a száműzés Nicsirent meggyőződtebbé tette, mint valaha volt, hogy sorsa Japán

megmentése. 1274-ben, amikor a mongolok inváziója Japán földjére ért, a Hódzsó-kormány megkegyelmezett neki, valószínűen a nemzeti egység kedvéért. Illően fogadták, amikor Kamakurába visszatért, de a kormány még mindig elutasította ötleteinek komolyan vételét, így visszavonult és a Fudzsi- (Fuji-) hegy lábánál magányban élt. Akkor saját akaratából hagyta el Kamakurát. Még akkor is, ha titokban csalódottságot érzett, mert nem sikerült nemzetét megtéríteni, csüggedetlen maradt és idejét levelek írásával és a jövőről való elmélkedéssel töltötte. Elméje misztikus látomásra irányult, amely a japánon kívül más nemzeteket is magába foglalt. Hitte, hogy mihelyt Japán kormánya és népe mögéje állnak a Lótusz Szutra egyetlen célra törő tiszteletében, hazája a felpezsdített buddhizmus középpontjában fog állni, és ez a buddhizmus szétterjed az egész világra.

Akkor az aranykor... fog megvalósulni az elfajulás és züllöttség e napjaiban, a Későbbi Törvény korában. És akkor a Szent Szék létesítése be fog fejeződni császári engedéllyel és a Diktátor rendeletével, olyan helyen, amely kiválóságában hasonlítható a Keselyű-csúcs Édenéhez. Csak várunk kell az idő elérékéig. És akkor a Szent Szék az a székhely lesz, amelyen a három ország [India, Kína és Japán] minden embere és az egész világ beavattatik a bűn megváltásának és a kiengesztelésnek a titkába. ^[96]

Nicsiren „evangéliuma” nem szállt sírba vele. Követői az ő nevét viselő külön szektába szervezték magukat. E Nicsiren-szekta mindig kisebb volt, mint a vele rivális „Szeplőtelen Ország”-féle iskolák. Mindamellet a Nicsiren-szekta tagjainak száma tetemes, és az utóbbi időben jelentős újraéledését láthattuk alapítója eszméjének, miszerint nemzeti vallás játsszék vezető szerepet az ország politikai életében.

DÓGEN (DŌGEN, 1200-53) ÉS MÁS ZEN SZERZETESÉK

Dógen előkelő családban született és minden kilátása megvolt, hogy jól boldogul a császári udvarban. Mégis hátat fordított a közéletnek. Miután a Hiei-hegy kolostoraiban tanult, elfordult az ortodox tendai tanításoktól. Érdeklődése támadt a zen gyakorlatai iránt, amely vallást Japánban egy Eisai (Eisai, 1141-1215) nevű szerzetes alapított meg, aki Kínából ott ma is virágzó [hitbeli] eszméket vitt haza. Dógen is átutazott Kínába, hogy azt a szerzetest megkeresse, aki megtaníthatná az önmegvalósítás módjára. Végére a Ch'an (japánul zen) szekta egyik szerzetese elismerte, hogy Dógen saját énjébe tekintés által megvilágosodást nyert. Négyévi távollét után Dógen 1227-ben visszatért Japánba. Olyan sikeres volt az elmélkedés zen gyakorlatainak átadásában, hogy ma is virágoznak, különösen a jobban iskolázott emberek köreiben.

Dógen elmélkedésének módja, amely tanításának legkiemelkedőbb része, csak olyan értelemben volt népszerű, hogy bárkinek szabad volt gyakorolnia. A valóságban viszonylag kevesen voltak készek az ő lassú útját választani a megvilágosodáshoz, amely út arra buzdított, hogy az ember azáltal váljék egyre tudatosabbá saját Buddha-természetét illetően, hogy lábait keresztbe téve csendben elmélkedik, miközben felsőteste holt fa módjára egyenesen áll. E gyakorlathoz Dógen hozzákapcsolta a mindennapi élet teendőit mint vallásos áhítatot. George Herbert alanti költeménye éneimében:

*Ilyen szándékkal a szolga
A robotolást istenivé emeli;
Aki termeket a Te törvényedért söpör,
Nemessé teszi a törvényt s munkáját.*

Így azok, akik Dógen templomát keresték fel, saját magukra voltak utalva a megvilágosodás keresésében. Arra kényszerültek, hogy önnön jellembeli erőforrásaikat használják és fejlesszék, hogy imádság és szertartás nélkül boldoguljanak.

Dógen Örök Békesség Temploma az Eiheidzsi (Eiheiji), amely vallásos képzés központja, jó távol épült a városoktól, a Japán-tengerrel szembe néző hegyek lábánál. Elhelyezése Dógennek a világi hatalom iránti állásfoglalását jelképezi. Visszautasította az

evilági kitüntetést, amelynek megnyilvánulása az lett volna, hogy a Kamakura kormány templomot épít neki. Unszólásra elfogadta, de sosem viselte a császár által Kiotóból neki küldött bíborszínű ruhát. Kijelentette, hogy a Kamakurában székelő kormány hagyományánál sokkal régebbinek örököse, amelyet egyik buddhista bölcs közvetlenül adott át a másiknak olyan láncolatban, amely magával a történelmi Buddhával kezdődött. Sosem próbált hivatalos elismerést szerezni; mégis a zen szótó (Sōtō) szektája, amelyet halála után az ő alapításaként ismertek el, ma a legnagyobb zen szekta.

Nem minden zen szerzetes volt olyan meg nem alkuvó a kormány irányában, mint Dógen; és Eiszainak, aki Dógen látogatásakor már öreg ember volt, szükségessé vált a *bakufu* támogatását kérni a kiotói udvar kedvelte tendai és singon szerzetesek irigy cselszövései ellen. Valójában a hivatalos támogatás fő erőssége volt a zen vallásnak, amelyet az ország vezetői mindig magasra értékelték. A nagy zen templomokat hivatalos bátorításra építették, előbb Kamakurában, majd Kiotóban. Ezen épületek Japánban addig ismeretlen vonásokat viseltek, és ha valaha földrengés vagy tűz pusztította őket, a mindenkori kormány segített eredeti stílusukban való újjáépítésükben. Katonaférfiak különösen szerették a vallásos gyakorlatok eszméjét, amely erős, magabiztos jellemet fejlesztett és mind a testet, mind az elmét féken tartotta.

A 14. sz.-ban a zen szerzetesek egyikének látványosan sikeres pályafutása volt mint tanácsadónak olyan különböző uralkodók mellett, mint Go-Daigo császár és Asikaga Takaudzsi. Mindketten Muszó Szoszekihez (Musō Soseki, 1275-1351) fordultak lelki és világi tanácsért. Szoszeki rábeszélte Takaudzsit, hogy kövesse Sómu császár azon példáját, amely szerint minden tartományban templomot építtetett a buddhizmus terjesztési módjaként. Mégis a zen szerzetesek sikere nem abban csúcsozott ki, hogy tömegeket nyertek meg, hanem abban, hogy a civilizált élet színvonalát emelték a festészetben, a teaceremóniában, irodalomban és tudományokban. A külügyekben tanácsadókként szolgálva a zen szerzetesek hídszerepet töltek be Kína és Japán között. A kerttervezés is zen befolyás alá került. Muszó Szoszeki (Musō Soseki) tökéletes tájkert-alakító művész volt, aki viszonyítva nagy térben hasznosította a fákat és a vizet. Jóllehet a zen templomokhoz

tartozó jellegzetesen különleges változatát vitték be Japánba: ez a víz nélküli kert, amelyben sziklák és gereblyézett homok a jellemzők, és amelyben egyáltalán kevés növény látható. Az ilyen kerteket elmélkedésre szánták, nem pedig a test gyakorlására. Példaként a kiotói 16. sz.-i, kicsi Daiszenin (Daisenin) kert úgy értelmezhető, mint amely az emberi élet folyását az ifjúkortól az érett korig fehér „homokfolyó”-ban mutatja be. Magasra meredő sziklák vannak elhelyezve a behatárolt tér végén, amelyek szent hegyeket és vízesést jelképeznek. A vízesés alján a „homokfolyó”-t sziklák szorítják össze; ott keskeny medrében a folyó látszólag zúdul; ez az ifjúkor nyugtalanságát és bonyolultságát jeleníti meg. A „folyó” sziklagáton halad át, s a gát a kétségek akadályát jelképezi. „Lejjebb” a „homokfolyó” kiszélesedik és látszólag „kincses hajó” alakú sziklát hord hátán. A kiszélesedés azt a békét jelképezi, amelyet az ember a megvilágosodás által ér el. Az említett szikla úgy értelmezhető, mint a tapasztalat kincseinek hordozója, avagy mintha a szemlélőt vinné a természet nyílt világa felé.

Zen mesterek azt állították, hogy az anyagi világ látszólag értelmetlen összevisszaságában valamely hordozó, mélyen ülő egységet és célt észleltek (azaz a Buddha teljes megmutatkozását). Miközben a földi életben ugyanazt a célt tartották szemük előtt, mint a *singon* vallás mesterei, azaz a megvilágosodást (*szatori* [*satori*]), saját utat választottak. Eiszai, Dógen és a többiek azt bizonygatták, hogy a megvilágosodás rendkívül személyes, az egyedhez kötődő tapasztalat, és a zen kolostorban tanított formálás lényege a csendes elmélkedés. Mégis két tételt kötnek a kezdő szerzetesek szívére:

- a) minden tapasztalat azonos lelki fontosságú (a kulimunka isteni),
- b) az okoskodás hiábavaló.

A zen tanítása szerint okfejtéssel a valóságban senki sem juthat a megvilágosodás állapotába és még kevésbé hagyatkozhat mások logikai érvelésére. Az ésszerűség végül is vesztes marad az intuitív bepillantással szemben; egyedül ez utóbbi teszi az embert szabaddá, hogy természetesen és kényszerrelenséggel éljen „mint a madár az erdőben, mint a hal a vízben”.

A köznapihoz kötődés és az arra hagyatkozás, hogy a dolgokat magunknak értsük meg – ezek képezik a zen csendbenélés

bölcseletének két lényeges elvét. Ugyanezekre alapul a zen esztétika, amely helytelenít mindent, ami rikító vagy nagyon részletesen kidolgozott; ehelyett egyrészt azt hangsúlyozza, ami természetes, másrészt bizonyos befelé tekintő önuralmat, amely szándékosan enged teret a képzeletnek. Dzeami drámaelméletének „nem-cselekvés”-e, miként a *szuiboku* festmény üresen hagyott terei, vagy a „szikla- és homokkertek” olyan fortély, amely arra szolgál, hogy az érzékeny embert a megvilágosodás önmegvalósításába zökkentse.

A *vabi* (*wabi* „magányosság”), *szabi* (*sabi* „öregség, hétköznapiasság”) és *jügen* (*yügen* „titokzatosság”) hangzású szavakat gyakran használják a zen ízlés leírására. Josida Kenkó (Yoshida Kenkō) ide illően ezt írta: „Valamiféle reménytelenség veszi körül a fogyó téli holdat, ahogy hidegen és fényesen ragyog a tiszta égen; nem nézik, mert azt mondják róla, hogy a kedélyre nyomasztó”.^[97] Ez a prózaíráshoz tartozik, de az irodalomban a zen különösen a költészethez kapcsolódik és számos arculatában úgy összegeezhető, mint költői életszemlélet. Nem japán költeményekből kiragadott szakaszok, mint például William Blake vágyakozása, „hogy egyetlen homokszemben egész világot lásson”, vagy Gerald Manley Hopkins dicsérete „minden dolgokról, amelyek ellentétesek, eredetiek, feleslegesek, idegenszerűek”, ugyanazon megközelítésre vetnek fényt és a zen világszemlélet egyetemlegességét mutatják. Mégis töredékek, csak töredékek és félrevezethetnek bennünket, ha környezetükből kiragadjuk őket. A zen érzékeléséhez jobb vezér a *Sinkokinsú* következő költeménye:

Mivataszeba
Hana mo momidzsi mo
Nakarikeri
Ura no tomaja no
Aki no jügure.

Miwataseba
Hana mo momiji mo
Nakarikeri
Ura no tomaya no

Aki no yūgure.

Amikor kitekintek [látom]:

Se virágok, se őszi levelek

Nincsenek,

[Csupán] öböl [parti] zsúpos kunyhók

[És] őszi esteledés.

IV. RÉSZ

KORAI MODERN JAPÁN

12. FEJEZET

A 16. SZÁZADI JAPÁN

A portugálok Japánba érkezése az 1540-es évek elején, majd a spanyoloké egy nemzedékkal később, akkor történt, amikor az ibériai nemzetek nagy felfedező korszaka vége felé közeledett. Az érintkezés ráébresztette a japánokat arra, hogy más civilizáció is van, mint a kelet-ázsiai. Európa legnyugatabbra élő népei a 15. sz. óta addig föltérképezetlen tengereken hajóztak át és addig ismeretlen földrészekre látogattak részint kereskedés, részint hódítás végett, de az az égető vágy is hajtotta őket, hogy a katolikus hitet terjesszék. Akármennyire edzett kalandorok és önfeláldozó hittérítők voltak, maguknál keményebb ellenfelekre akadtak azon kor kiváló japán katonai és politikai vezetőiben.

Egy évszázadnyi, széles körű zavargás után Oda Nobunaga (1534-82) és Tojotomi Hidejosi (Toyotomi Hideyoshi, 1536-98) gyakorlatilag ugyanazon célt követve apránként arra kényszerítették *daimjó*/mágnás társaikat, hogy vessék magukat alá politikai ellenőrzésüknek. Eközben mindketten gondosan ügyeltek arra, hogy politikai szerencsájüket a császár nevéhez kapcsolják. E fejlemény a végét jelezte az ország háborús korszakának (*sengoku dzsidai* [*sengoku jidai*]). Az új egyesítésből a harmadik nagyúr, Tokugava Iejaszu (Tokugawa Iyasu, 1546-1616) nyerte a legnagyobb hasznot. Röviddel 1600 után megalapozta a Tokugawa *bakufut*, amely – bizonyos bejáratási idő múltán – több mint 2 1/2 évszázadon át valóságos és tartós békében kormányozta az országot. A Tokugava kormányzásnak még az eseményekből következő bukása sem tudta megsemmisíteni azt a nemzeti egységesítést, amelyet azon kormányzás oly sikeresen megszilárdított. Ugyancsak visszafordíthatatlan volt a hagyományos vallás iránti növekvő közömbösség az uralkodó osztályokban; ennek első jelei ca. 1550-re tehetők. Első érintkezések a Nyugattal, egyre hatásosabb nemzeti egység, növekvő elvilágiasodás: íme a modern Japán kezdetei megtalálhatók a 16. sz. fejleményeiben.

NOBUNAGA ÉS HIDEJOSI

A háborúskodás Oda Nobunaga vérében volt, miként oly számos másében, aki a szamuráj helyi tisztviselői osztályhoz tartozott. 25 évesen, 8 évi viaskodás után, amelyet különböző rokonokkal kellett végigharcolnia, hatalmába kerítette szülőtartományát, Ovarit. Már akkor szándékában volt, hogy kiterjessze befolyását nyugatra a kiotói térségre. A következő évben, 1560-ban megnyerte pályája döntő csatáját, az úgynevezett okehadzamat, abban viszonyítva kis sereggel meglepetésszerűen rátámadt Imagava Josimoto (Imagawa Yoshimoto) táborára. Imagava, aki Tótómi (Tōtōmi) és Szuruga (Suruga) mágnása volt, szintén Kiotót akarta megszerezni. A főváros felé vonulása közben megtámadta Ovarit. Nobunaga védelmi intézkedéseket tett keleti irányba, miközben a távoli Kiotóban szövetségeket kötött Tokugava Iejaszuval (Tokugawa Iyasu, Mikava [Mikawa] tartomány ura), Takeda Singennel (Takeda Shingen, Kai tartomány ura) és Szagamiban (Sagami) a hatalmas Hódzsó családdal. Ezen óvóintézkedéseket megtevéen 1568-ban végül bevonult Kiotóba az Asikaga család egyik tagjával, Josiakival (Ashikaga Yoshiaki), akit illően *sógun*ná nevezett ki. A Kínai térség (Kiotó és Oszaka együttes területe) Nobunaga számára nagy jelentőségű volt. Amíg a fővárost katonai ellenőrzése alatt tarthatja, a császár és a *sógun* kötelezve vannak formálisan jóváhagyni hódító terveit. Mégis hamarosan ráébredt, hogy e kulcsfontosságú területen való egyszerű jelenléte nem volt elég annak politikai engedelmességre szorításához, így csaknem élete végéig azzal volt elfoglalva, hogy katonai erővel szilárdítsa helyzetét.

Asikaga Josiaki zokon vette hatalomnélküliségét és áskálódni kezdett Ovariból elindult parvenü patrónusa ellen. Nobunaga észrevette az áskálódást és nehézség nélkül elűzte Josiakit Kiotóból, amikor 1573-ban az ügy forráspontra jutott. Ezáltal az Asikaga család dicsősége, amely kialvásokkal soká pislákol, végérvényesen véget ért.

A buddhisták sokkal nagyobb gondot okoztak. Nobunaga megoldása e problémát illetően, azaz hogy papok avatkoztak a politikába, alaposságában megsemmisítő volt. Visszatekintésként tudnunk kell, hogy a tendai szerzetesek mindig teljes mértékben

kihasználta stratégiai előnyeit, amelyek a Hiei-hegy birtoklásából eredtek. E hegy Kiotó fölé magaslott, így birtoklói számára könnyű volt hirtelen támadásokat intézni a város ellen. Bajok idején ugyanaz a Hiei-hegy menedékül szolgált, mert mind a polgári uralkodók, mind a katonai parancsnokok vonakodtak, hogy oly megszentelt helyet megtámadjanak. Nobunagának azonban nem voltak ilyen aggályai. 1571-ben parancsot adott csapatainak a Hiei-hegy körülzárására. Ezt követően a hegy alján levő cserjéseket meggyújtották és a katonák minden menekültöt megöltek. Szerzetesek, nők és gyermekek tízezrei haltak meg a mészárlásban, és Kelet-Ázsia művészete és kultúrája nagyszerű kincsesházainak egyike elhamvasztatott.

Nobunaga tudatában volt annak, hogy a buddhista szekták politikai függetlensége akadályként állt közte és az egész nemzet fölötti uralma között. Az az ember, akinek jeligeje ez volt: „Erőszakkal uralkodj a birodalmon!”, 1570-ben az Isijama Hongandzsi (Ishiyama Honganji) megjelölésű Sinsú (Shinshū) erődtemplom következményekkel terhes ostromát kezdte el. Az Oszaka területén szigeten épült és gyakorlatilag bevehetetlen volt, amíg a szerzetesek tengeren élelmet és erősítést tudtak bevinni Nobunaga ellenőrzésén kívül eső tartományokból. 1580-ban, 10 éves fárasztó erőlködés után végül olyan helyzetben volt, hogy a császár közreműködésével az erődtemplom megadását fogadhatta el. Megengedte, hogy a kimerült védők békében elvonuljanak. 12 hónappal később a császár ismét közvetítő szerepet játszott. Akkor azért, hogy megmentse a Kója-hegyen létesült, történelmi singon kolostorokat a Nobunaga által kiküldött büntető expedíciótól.

Miután a központi tartományokban letiporta szerzetesi ellenfeleit, Nobunagának szabad keze volt hatalma kiterjesztésére. A keleti részeken lejaszuval és a Szagamiban összpontosult Hódzsóval szövetkezve 1581-ben a Kaiban összpontosult hatalmas Takeda családi uralmat pusztította el. A Takeda család ellen vezetett egyik korábbi hadjáratában, 1575-ben a Nagasino (Nagashino) mellett vívott csatában, Nobunaga új s halálos módon tűzfegyvereket használt; ezeket a portugálok vitték be harmincegynéhány évvel korábban. Fegyelmezett csapatok lankadatlan lövéssorozatai megsemmisítették a Takeda lovasságot.

1581-ben Nobunaga nyugatra is kiküldte seregeit, hogy a Móri (Mōri) családdal ütközzenek meg. E család minden tartományon uralkodott, amely a Kínai és Honsú nyugati csúcsa között elterült. E seregeket Nobunaga két legjobb hadvezére vezette: Akecsi Micuhide (Akechi Mitsuhide) és Tojotomi Hidejosi (Toyotomi Hideyoshi). E hadjárat döntetlenül végződött; 1852 nyarán Akecsi seregével visszatért Kiotóba, körülvette azt a kolostort, amelyben a gyanútlan Nobunaga tartózkodott, és megölte. Akecsi sikere rövid életű volt. Amint Hidejosi Nobunaga haláláról értesült, előnyös feltételekkel tüstént békét kötött Móri mágnásával, majd a lehető leggyorsabban Kiotóra vitte seregét. Ott leverte Akecsit.

Nobunaga hatalmas energiája és katonai adottsága messze juttatták azon célja megvalósításában, hogy lépésenként hatalmába vegye az egész országot. Az újítások és józan ítélet keveréke, amellyel céljára tört, megkülönböztette őt más mágnásoktól. Sikerét főként meztelen erővel érte el, de sosem tévesztette szeme elől azt, hogy szükséges a katonai eredményeket úgy szilárdítani, hogy az ember a civil adminisztráció ügyeivel törődik. Stratégiai jelentőségű helyeken nagyon erős várkastélyokat épített; ezek között a

legnevezetesebbek voltak Nidzsó (Nijō) Kiotóban és Adzucsijama (Azuchiyama) a Biva-tó partján. Ez utóbbi ellenőrző helyzetben van a kelet felől a fővárosba vivő út fölött. E várkastélyok részint kormányzati központokul, részint biztonságul szolgáltak neki. Azon tartományokban, amelyek uralma alá kerültek, egységesítette a pénzt, gondoskodott az országutak karbantartásáról, megszüntette a vámakadályokat és általában minden tőle telhetőt megtett az ipar és kereskedelem fellendítésére.

Nobunaga halott volt, de Hidejosi folytatta korábbi hűbérura egységesítési terveinek megvalósítását, miközben saját kitoröhlhetetlen bélyegét hagyta hazája történelmében. Valóban rendkívüli pályafutása volt. Parasztfiúból Japán *de facto* uralkodójává vált. Kína császárával és Spanyolország királyával mint egyenrangú uralkodó levelezett. A 19. sz.-ig nem volt az egyednek ismét esélye, hogy ily magasra emelkedjék.

Jóllehet harcedzett katona volt, Hidejosi ritkán mulasztott el alkalmat, hogy békéről szóljon életek hiábavaló pazarlásának elkerülése végett. Úgy szeretett győzni, hogy a haderőt inkább meggyőzően mutatta, ahelyett, hogy használta volna. Egyik jellemző győzelme 1582-ben volt az óriási Móri birtok ereje fölött. Minthogy egyenes támadással nem tudták bevenni a Takamacu (Takamatsu) nevű erődöt (a modern Okajama [Okayama] prefektúrában), az ostromló csapatoknak parancsot adott, hogy duzzasszák a víz szintjét a körülvevő védő csatornában, így az erőd apránként megadásra „árasztatott”. Az 1585-ben viselt hadjáratok az északi tartományokat és Sikokut (Shikoku) juttatták Hidejosi uralma alá. Két évvel később Kjúszúban legragyogóbb fegyvertényét vitte végbe. Kjúszú mágnásai régóta függetlenek voltak bármely központi ellenőrzéstől, és egyikük, a Szacuma tartományból (ma Kagosima [Kagoshima] prefektúra) való Simadzu (Shimazu) család nem sokkal korábban birtokába vette a sziget legnagyobb részét. 1587-ben Hidejosi mintegy 230.000 katonával nyomult be Kjúszúba. Kemény harcok után a Simadzu-seregek központjukba vonultak vissza Kagosima (Kagoshima) közelébe és szorongva várták azon ütközetet, amely az ő „országuk” sorsát döntené el. Seregével Hidejosi a város fölé magasló dombokon táborozott le és várt. Idővel megnyerte az idegek háborúját. A béke olyan feltételekkel kötött

meg, hogy a Simadzu család megtarthatta egész eredeti birtokát, de elvesztette a sziget északi felében elért hódításait.

1590-ben Hidejosi japán földön utolsó csatáját vívta, mégpedig a Hódzsó család Szagamiban álló, Odavara nevű várkastélya ellen. Megszokott taktikája szerint túlerővel vette körbe és az elkerülhetetlen megadást várta. Ez esetben azonban az ostrom végén eltért azon gyakorlatától, miszerint ellenfeleit birtokaik jelentős részének tulajdonjogában megerősítette. A Hódzsó családnak az 1590-t megelőző években bőséges alkalmat adott a megadásra, de az sértő módon elutasította az ajánlatokat. Most Hidejosi elrendelte, hogy vezetőik öngyilkosok legyenek, és a gazdag Kantó-síkon fekvő egész birtokukat Tokugava lejaszunak adományozta, aki legkiemelkedőbb szövetségese volt az odavarai hadjárat során. Egyidejűleg lejaszu beleegyezett abba, hogy átengedi őseitől öröklött földjeit Mikava és Tótómi tájain Hidejosi bizonyos követői között leendő szétosztásra. E húzással Hidejosi a Japánban levő második leghatalmasabb hadvezér hatalmi bázisát 240 km-rel tovább keletre tolta el, túl a Hakone-hágón és jó távol a birodalomnak a Kínai térségben levő stratégiai szívéből.

lejaszu áthelyezése jellemző azon módra, amellyel Hidejosi szilárdítani kívánta a meglevő hatalmi szerkezetet saját érdekében és nemzetében – ahogy ő látta azon érdekeket. Az általa megvalósított egységesítés nem leplezetlen despotizmusra alapozódott, sem látnoki elképzelésekre, hanem korábbi mintákra és a valós helyzet okos felmérésére. A mágnásokat mint osztályt nem irtotta ki, noha sok mágnás család elvesztette területét Hidejosi legképesebb és legmegbízhatóbb követői javára. Minden mágnástól – öregtől és ifjútól egyaránt – megkövetelte, hogy ünnepélyes hűségesköt tegyen a császárra; egyidejűleg meg kellett ígérniük, hogy engedelmessé válnak a kormányzó (azaz Hidejosi) parancsainak „a legapróbb részletekbe menően”.^[98]

A kormányzás ellenőrzésének javítása végett részletekbe menő felméréseket végeztek az egész országban 1582 és 1598 között. Olyan alaposan végezték el ezen óriási munkát, hogy Hidejosi tanácsosai minden mágnás birtokának pontos nagyságát megtudták, továbbá a birtokon levő hegyeket és folyókat illető információt, a városok, falvak és utak elhelyezését. Megtudták továbbá, hogy

miféle termények és iparcikkek származnak róla. Ez első osztályú katonai hírszerzés volt, de még ennél is értékesebb a felmérésekből származó információ mint adózási források jelzője. A központi kormányzat most nagy pontossággal és igazságossággal vethetett ki adókat a mágnásokra.

Hidejosi arra is rájött, hogy a mágnások hűbéri hűségének kérdése része volt az általános megbékéltetés szélesebb körű kérdésének. A Heian-kor vége óta óriási mennyiségű fegyvert, főként kardot, készítettek Japánban, és ezek szerte terjedtek a lakosság körében. (E helyzet összehasonlítható az Egyesült Államokban manapság meglevővel tűzfegyverek nagy mennyisége tekintetében.). A belső béke az átfogó országos lefegyverzéstől függött. Hidejosi ezt 1588-ban „kardkeresés” nevű rendeletével csikarta ki. A parasztnak mindenütt megparancsolták, hogy adják át kardjaikat és páncéljaikat hivatalos előjáróiknak. Az így begyűjtött fémet – mondta a kihirdetés – Kiotóban óriási Buddha szobor készítésére használják, így azok, akik engedelmeskednek; nyomban könnyebbséget teremtenek maguknak mind ezen életben, mind a túlvilágon. A kardkeresés ellenőrei a kötelezettségüket elmulasztókat szigorúan kezelték. A művelet sikeresnek bizonyult elsődleges célját, azaz a népesség lefegyverzését illetően. Ugyancsak lényeges megkülönböztetési fokot jelölt a szamurájok vagy fegyveres hűbéresek osztálya és a paraszti tömegek között. Eladdig nem volt éles a megkülönböztetés, de akkortól a szamuráj-parasztok széles osztálya (amelynek soraiból maga Hidejosi is származott) választásra kényszerült a katonáskodás és a paraszti foglalkozás között; tagjai többé nem vehettek ki némi részt ebből is, abból is.

Így a katonai sikert politikai uralom tetézte, és Hidejosi azt a jól kitaposott ösvényt járta, amely a harctér eredményeit császári felhatalmazások és magas udvari rangok által biztosította. 1585-ben kormányzóvá nevezték ki (azaz *kampakuvá*, amely pozíció hosszú idő óta a Fudzsiwara család tagjaié volt), 1586-ban miniszterelnökké (*dadzsó-daidzsín* [*dajō-daijin*]); 1592-ben a kormányzói tisztét unokaöccsére vitette át, magát pedig *taikó* (*taikō*) címmel hívatta. Szó szerint a *taikó* cím jelentése ez: „nagy kicsi oldalkapu”, és a múltban nyugalomba vonult kormányzókra ruházták. Alacsony származása és Asikaga Josiaki még életben léte miatt sosem viselte

a *sógun* hivatalát. Talán a legtalálóbbr Hidejosit kancellárként elképzelni. Miként Taira Kijomorié a 12. sz.-ban, legfelső hatalma teljes volt, de vele együtt elmúlt.

Hidejosi el volt szánva, hogy hatalmát saját családjában örökíti tovább, de balszerencse üldözte. 1592-ben unokaöcsét, Hidecugut (Hidetsugu) tette örökösévé, mivel saját fia két évvel korábban csecsemőként meghalt. Hidejosinak nem volt reménye több gyermekre. Aztán a rá következő évben kedvenc ágyasa még egy fiát szült neki. Ez a Hidejori (Hideyori) nevet kapta. A sors ilyen fordulatának megörülve Hidejosi elhatározta, hogy Hidejorit teszi meg kijelölt örökösévé. Evégett Hidecugut mint örökösét ki kellett tagadnia. E feladat nem volt nehéz, mivel unokaöccsének rossz híre kelt kicsapongása és kegyetlensége miatt. De Hidejosi túl messzire ment korábbi örökösével szemben. 1595-ben öngyilkosságra kényszerítette, majd összes feleségeit és gyermekeit nyilvánosan és brutális módon megölette. Olyan vélemények vannak, amelyek szerint Hidejosi elméje ezen utolsó éveiben bizonyos mértékig megzavarodott. Bizonyos, hogy Hidecugu családjával szembeni bánásmódja élesen különbözik attól a nagylelkűségtől, amelyet politikai ellenfelei irányában rendszerint tanúsított. Ámde az örökösödés ügye egyedi, és az a mód, ahogy kezelte, igazában nem hasonlítható más fontos ügyekben tanúsított magatartásához. Ehhez járult még az, hogy a probléma gyakorlatilag megoldhatatlan volt a kor körülményei között, minthogy a mágnásoknak Hidejosi halála után még mindig jogukban állott a nemzeti vezetésért saját javukra harcolni, és mert azon elv, hogy a nemzeti vezetés ne családi, hanem nemzeti érdekből döntsék el, még egyáltalán nem volt megszilárdítva.

Hidejosi megkísérelt megoldása tehát érthető volt, noha szomorú módon téves. Túl sok forgott kockán, hogy csecsemőre hagyja. Hidecugunak legalább annyi javára írható volt, hogy húsz éven felüli férfi volt. Halála perceiben Hidejosi újból meg újból felhívta a leghatalmasabb mágnásokat, hogy esküdjenek meg Hidejori támogatására. Készséggel meg is esküdtek, de Nobunaga felnőtt fiainak sorsa 1582-ben és később bizonyára eszébe juttatta, mennyire haszontalanok az olyan ígérek.

Egyéb bajok, amelyek a hős öregkorát komorították, egy Kína ellen viselt sikertelen háború és a kereszténység miatti növekvő félelem voltak. A Kína elleni háborút valójában Koreában vívták, és az 1590-es éveknek majdnem egész során át húzódott. Hidejosi Kjúszúba utazott, hogy a kezdeti támadás előkészületeit személyesen vezesse. A támadást 1592-ben 100.000-nél jóval több embernek kellett megvalósítania. Hidejosi sosem ment át az ázsiai szárazföldre, hogy személyesen vezesse seregét. A harc korai szakaszában a japán támadók előzönlöttek Korea legnagyobb részét és több esetben megverték a feltartóztatásukra küldött kínai seregeket. Mindamellett a kínai közbelépés és a koreai haditengerészeti sikerek túl soknak bizonyultak a japánok ellen; végül is ezek nem tudtak egyebet tenni, mint Puszan körül megszállva tartani a félsziget legdélibb vidékeit.

A seregeket mindkét oldalon visszavonták, és a hadjárat 1593 és 1596 között véget ért, miközben a kínai kormányzat és Hidejosi kísérletet tettek, hogy a zsákutcából tárgyalások útján kijussanak. De mert egyik oldal sem akarta a másik feltételeit elfogadni, dühében Hidejosi 1597-ben újabb 100.000 embert küldött át Kína meghódítására. E második támadás nem lett eredményesebb az elsőnél, és – ahogy mondják – a következő évben Hidejosi halálos ágyi kéréseinek egyike ez volt: „A Koreába küldött 100.000 fős sereg lelkei ne váljanak el testeiktől idegen országban!” Igaz-e ez vagy nem, nem állapítható meg. Mindenképpen azok, akik az ügyeket utána irányították, késedelem nélkül visszavontak minden japán haderőt a szárazföldről.

Koreán pusztulás vonult végig, és Kína Ming dinasztiája súlyosan meggyengült, míg Japán egyáltalán semmit sem nyert támadásaiból. Bármiként tekinti is az ember, a valóságban e katonai expedíciók óriási kudarcot jelentettek. Miért vállalta őket Hidejosi? Egy elmélet szerint azért küldte a nyugati részek mágnásait és seregeiket Koreába, hogy kikapcsolja őket az otthoni méregkeverésből. Más szóval a hazai béketeremtés része volt. Ezzel szemben azt kell mondani, hogy nincs bizonyíték arra, hogy az érintett mágnások különösen nyugtalanok voltak; ami pedig az állítólag helyhez kötetlen közkatonákat illeti, a földek felmérésével és a fegyverek begyűjtésével megbízott tisztviselők bizonyára megtalálták volna

fékezésük módját ilyen méretű, idegenföldi bonyodalom nélkül is. Ha biztonsági szelep működtetéseként új terület volt meghódítandó, miért nem ment a had a gyéren lakott és rosszul védett Hokkaidó ellen? Az is helytelen feltételezés, miszerint a támadások Hidejosi kezdődő elmebajának tudhatók be. Ezzel szemben az 1592. évi támadás a hadsereg felkészítése, szállítása és szállásolása kitervezésének mesterműve volt, amelyet Hidejosi személyesen dolgozott ki és ellenőrzött, amikor hatalma tetőpontján volt, közvetlenül az odavarai győzelem után. A meztelen tény az, hogy Hidejosi egész életében időről időre a szárazföld ellen tervezett háborút emlegette, és Odavara 1590-ben történt eleste az első alkalmat nyújtotta neki álma gyakorlatba való átültetésére.

*Hamarosan Cézára Galliának,
De Hannibál Itáliának /kárára/!*

Ha a szárazföldi vállalkozások sikerülnek, Hidejosinak olyan nemzetközi hírnevet adtak volna, amelyet a Japánban élvezetthez lehetett volna hasonlítani, és feltehetően teljes mértékű kereskedelmi kapcsolatok előtt nyitották volna meg az utat Korea és Kína felé olyan időben, amikor a két szomszédos állam Japánnal minden törvényes kereskedelmet felfüggesztett. A tervek félresikerültek, mivel Hidejosi nem érzékelte a lényeges különbséget honi és tengeren túli háború között. Amikor közte és a társbírák között folyt a harc, akármilyen kemény volt is a küzdelem, a résztvevők mind japán nemzetiségűek voltak és örökösei egyetlen közös politikai hagyománynak. Ez azt jelentette, hogy a vitáknak barátságos és tartós megoldása végül elérhető volt a trón védőszárnya alatt. Ezzel szemben Koreában és Kínában a japánok, eltekintve feladatuk nagyságától, egész népekkel állottak szemben, amelyeknek nemzeti akarata volt velük szemben. Így, amikor Hidejosi – megszokott gyakorlatát követve – megmutatta erejét, majd hasznos tárgyalásokra várt, ezek nem következtek. Akkor választania kellett a szégyenteljes visszavonulás vagy Kína meghódítása között; ez utóbbit a japánok akkor nem valósíthatták volna meg.

Hidejosinak a kereszténység iránti reakciója rendkívüli ember jellemére és indítékaira vet fényt. Olyanéra, aki kulcsszerepet játszott országa egységesítésében. Némely nyugati magyarázók azon hibába estek, hogy durván eltúlozták saját civilizációjuknak a korai japán történelemben játszott szerepét. Kezdetben Hidejosi megelégedett azzal, hogy Nobunagát követte az új vallás megtörésében. Ámbár mindig voltak körülötte olyanok, akik gyűlölték a kereszténységet, alattvalóinak némelyike és azok, akik magánélete köréhez tartoztak, megtértek. Állásfoglalása nagyon barátságos volt a kereszténység iránt, amikor 1587 nyarán szacumai győzelméből Kiotóba visszatérében meglátogatta a jezsuitákat erődközpontjukban Kjúsú északi részén. Különböző kedvezmények ellenében a hittérítők valamely kis portugál hadihajó fedélzetén vendégül látták. Alig indult azonban tovább győzelmű hazatérő útján, amikor rendeletet bocsátott ki, amelyben elítélte a jezsuitákat, amiért a buddhista és sintóista hívők üldözésére buzdítottak, és mert megengedték a portugál kereskedőknek, hogy japánokat tengerentúl rabszolgákként adjanak el. Elrendelte továbbá, hogy húsz napon belül minden idegen pap hagyja el az országot.

Akármilyen szigorú volt is ez a kiűzési rendelet, nem vitték szabályosan véghez. A jezsuiták, akik nem tudtak meggyőző választ adni a Hidejosi által ellenük kimondott vádakra, körülményes látszatát adták Macaóba leendő távozásuknak. A valóságban legtöbbjük elrejtőzött a Nagaszaki környéki tájakon, ahol már addig is jelentős támogatást nyertek, és ahol félig menekültekként csendben folytatták pogánytérítő munkájukat. A maga részéről Hidejosi látszólag beleegyezett, hogy az ügy maradjon, ahogy alakult; japán megkereszteltek akkor sem büntettek meg, jóllehet tudnia kellett, hogy a kjúsúbeli jezsuiták nem engedelmeskedtek neki. Sőt Kiotóban gyakorlatilag lakása küszöbén élt jó néhány idegen pap, ide számítva az idős Organtino atyát, akit Hidejosi kedvelt és védett. A viszony a hittérítők és a japán hatóságok között sosem volt oly zavartalan 1587 után, mint korábban, de óvatossággal teli nyugalmi időszak következett, mígnem 1597-ben a következő vihar kitört. Azon év elején Hidejosi 26 kiotói keresztény megcsönkítését és kivégzését rendelte el. E csoport vezetői spanyol ferencesek voltak, akik törvényellenesen léptek Japán földjére, majd

Hidejosi utasításaival dacolva nyíltan prédikáltak hitükről Kiotóban és Oszakában. Cselekedetük nagy mértékben feltűzelte az okosabb viselkedésű jezsuitákat. Ezen 1597-beli üldözés súlyosabb volt a tíz évvel korábinál, amennyiben valóságos mártírságot eredményezett, mégis apró volt azon vallásüldözéshez hasonlítva, amely Európában és később Japánban történt. Ezen kezdeti kitörés után Hidejosi ismét az elnézés politikáját követte mind a hittérítők, mind a mintegy 300.000 japán megtérített irányában.

Mely magyarázat adható Hidejosinak a kereszténység iránt volt hirtelen állásfoglalásbeli változására? Mint nemzeti uralkodónak, figyelme szinte egészen le volt kötve a belső megbékítéssel, külszói hódítással és az öröklés kérdésével. Ezen fontos ügyek szempontjából kellene a kutatóknak őt megérteniük, ugyanakkor emlékezetükben kellene tartaniuk, hogy ő önhatalmú ember volt, akinek állandóan ki kellett mutatnia hatalmát. Az 1587-ben kibocsátott rendelet céljában kezdettől fogva nem volt talán egyéb, mint erős figyelmeztetés. Miután éppen legyőzte a Simadzu hadvezéreket Kjúsú déli felében, talán kellemetlen meglepetésként fedezte föl, mily hatalmassá vált a kereszténység a sziget északi tartományaiban. Több százezer megtért, köztük a helyi mágnás, és Nagaszaki mint nagy jelentőségű kikötő gyakorlatilag a jezsuiták kormányzásában, azt jelentette, hogy az új vallás sokkal befolyásosabb volt itt, mint a fővárosban. Valójában az általános helyzet túlságosan emlékeztetett a sinszú településekre, amelyek ellen Nobunaga küzdött. A magától értetődő módja annak, hogy megakadályoztassék a dolgok ellenőrzésen kívülre jutása, az volt, hogy keményen behatárolják a hittérítők támadóan buzgó missziós tevékenységét. Az 1587-es rendelet ezt elérte, és 1590-ben Hidejosi átvette Nagaszaki kormányzását. Mégis, ha a keresztényellenes intézkedéseket túl messzire viszi, határozottan kockáztatja, hogy megszakad a Macaóval folyó hasznos kereskedelem.

Kétségtelenül hasonló körülmények láncolata rejtőzött az 1597-es mártírság mögött. Spanyolok és néhány japán már régóta arra törekedtek, hogy azáltal törjék meg a külfölddel kereskedelem portugál monopóliumát, hogy rendszeres kereskedést indítsanak Japán és a Fülöp-szigetek között. A japánok azonban tudatában voltak annak, hogy Spanyolország olyan módon fenyegethetné őket katonai

erővel, ahogy Portugália nem, és Hidejosi félig háborús, félig engedékeny politikát nyilvánított a manilai hatalom irányában. Az ügy hirtelen forráspontra jutott Hidejosinak és egy spanyol vitorlás hajó kapitányának találkozása miatt, amely hajó Sikoku partja közelében zátonyra futott. A *San Felipe* nevű hajó nagyon értékes aranyszállítmányt vitt, amelyet Hidejosi ravaszul lefoglaltatott. A spanyol kapitány bátran tiltakozott. Ahogy a hír mondja, egyik társa ostoba módon azzal dicsekedett, hogy Spanyolország fegyveres hatalma azáltal is ellenállhatatlan, mivel össze van kapcsolva a katolicizmus szellemi hatalmával. Hidejosi valószínűleg akkor határozta el, hogy megmutatja Manila kormányzójának és a Madridban székelő királynak, miszerint egyedül az ő szava a törvény Japánban. A szerencsétlen ferencesek és a még szerencsétlenebb japán keresztények, akik velük együtt haltak, nyilván e célra szolgáló eszközök voltak, mivel a szerzetesek fortélyal jutottak be az országba – nem mint papok, hanem mint Manilából érkező hivatalos küldöttség tagjai. Bizonyos, hogy Hidejosi dühre gerjedt a *San Felipe* ügye miatt. Az általa használt ide tartozó szavak némelyike állítólag a következő volt:

Államaim tele vannak árulókkal, és számuk napról napra nő. Törvényen kívül helyeztem az idegen orvosokat, de könyörületből a soraikban élő idősek és betegek iránt megengedtem nekik, hogy Japánban maradjanak; becsuktam szememet számos más jelenléte előtt, mert azt képzeltem, hogy csendesek és képtelenek gonosz tervekre, de keblemen melengetett kígyók...; nem félttem saját életemet; amíg az élet lehellete bennem marad, szembeszállok a föld minden hatalmával, amely ellenem támad; de talán gyermekre kell hagynom a birodalmat, és miként tarthatja magát oly sok belső és külső ellenséggel szemben, ha nem gondoskodom szakadatlanul mindenről?^[99]

VÁRKASTÉLYOK, PALOTÁK ÉS KÉPZŐMŰVÉSZETEK A MOMOJAMA (MOMOYAMA) KORBAN

Építészet és művészet a Momojama korban (1586-1615) a világiassá vált társadalom előfutárai voltak. Nobunaga és Hidejosi egyesítő államvezetése komolyan ártott a buddhista szektáknak, amelyek közül számos már korábban meggyengült a *sóen*-rendszer eltűnése miatt. A szerzetesek többé nem versenyezhettek más vezető csoportokkal mint velük egyenlők a tulajdonjogok és katonai erő tekintetében. Mi több, a buddhisták politikai függetlenségének elvesztéséhez járult kulturális befolyásuk gyengülése. A nemzet egyesítői nyíltan és költségesen ki akarták mutatni hatalmukat várkastélyok és paloták, de nem templomok, építésében.

Ő [Nobunaga] elhatározta, hogy a várkastélyt teljesen kőből építteti, és ez olyan valami volt, mondtam én, amit Japánban egyáltalán nem ismertek. Minthogy a munkára nem volt kő, megparancsolta, hogy sok kőből való bálványt döntsenek le; majd kötelet kötöttek a nyakukra és az építés helyére vonták őket. Mindez félelmet és csodálkozást keltett Kiotó (Mijako [Miyako]) polgárainak szívében, minthogy ők szerfelett tisztelték bálványaikat... A várkastély köré védőárkot ásatott, efölé pedig felvonóhidakat építtetett, a vízbe meg különböző fajta madarakat és szárnyasokat telepített... Elrendelte, hogy miközben a munka folyt, a kolostorok egyike se szólaltassa meg harangját sem a városban, sem azon kívül. A várkastélyon belül állíttatott fel harangot, hogy azzal hívja és bocsássa el az embereket, és mihelyt az megkondult, a főnemesek és alattvalóik ásóikat és kapáikat kezükben tartva mind munkába kezdtek. Mindig úgy járkált, hogy ülővánkosul szolgáló tigrisbőr övezte, ruhája pedig durva szövésű volt; példáját követve mindenki bőroket viselt, és senki sem merészelt előtte udvari öltözetben megjelenni, amíg az építés folyt. Mindenki – férfiak és nők egyaránt –, aki látni kívánta a munkálatokat, előtte kényszerült elmenni. Egy napon, amikor szintén az építés színhelyén volt, valamely katonát pillantott meg, amint az kissé fölemelte egy nő ruháját, hogy jobban láthassa arcát. Ott és akkor a király levágta a katona fejét. Az egész műveletben a legcsodálatosabb az a hihetetlen gyorsaság volt, amellyel a munkát megtették. Úgy tetszett, mintha 4 vagy 5 év lenne

szükséges a kőműves munka befejezéséhez, de 70 napon belül elkészült. ^[100]

Korábban a várkastélyok alig voltak egyebek, mint ideiglenes, dombtetői erődítmények, de Frois atya arról szóló leírása, ahogy Nobunaga az ő Nidzsó (Nijō) várkastélyát 1575-ben építette, kétségtelenné teszi, hogy a Momojama korban már úgy építették őket, hogy soká megmaradjanak és tűzfegyvereknek ellenálljanak. A védelmi rendszer a) várarkokat foglalt magába, amelyek rendszerint 20 méter szélesek és 6 méter mélyek voltak, b) hatalmas kőbástyákat, amelyek alapozásuk táján 15 méter vastagok voltak, és amelyeknek 45°-nál meredekebb lejtésük volt. Az így bezárt területet udvarrendszerre bontották, amelyet védelmi célból bonyolulttá alakítottak. A fő udvar magába foglalta a központi vagy vártornyot; ezen épület magasságban 3 és 7 emelet között lehetett, neve pedig *tensukaku* (*tenshukaku* „ég őre”) volt. A vártorony, megfigyelő pontként, parancsnoki helyként és fegyverraktárként szolgált; de néha a várkastély urának lakosztályaként is, mindig az ő hatalma jelképeként, amely a környező síkságon messze látható volt. A vártorony valamint a segédtoronyok és épületek alapozásaként követ használtak, de a felépítmények fából és fehér vakolatból készültek. A kőnek és fának ez a keveréke az, ami a japán várkastélyoknak olyan benyomását adja, hogy nagy szilárdságot egyesítenek magasba emelkedő könnyedséggel.

Amit Nobunaga Nidzsóban tett, azt Hidejosi fölülmúlta Oszakában épített várkastélyával. Ez volt mindenik közül a legnagyobb; vártornya 7 emeletnyire emelkedett, és Frois elég soká élt ahhoz, hogy a várkastély ujjongó tulajdonosa megmutassa neki:

Vezetőként viselkedett, mintha magánszemélyként vezetett volna, saját kezűleg nyitogatva ajtókat és ablakokat. És így vezetett fel bennünket a hetedik emeletre, közben leírva mindazon kincseket, amelyek az egyes emeleteken el voltak raktározva. Például ezt mondta: „Ez a terem, amelyet itt láttok, tele van arannyal, ez pedig ezüsttel; e másik részleg meg van tömve selyem- és damasztbálákkal; amaz tele van öltözetekkel,

míg ezek a termek drága kardokat [katana] és [egyéb] fegyvereket tartalmaznak” ^[101].

Az oszakain kívül Hidejosi két nevezetes palotát épített Kiotóban, ill. Kiotó közelében. Egyik az 1588-ban befejezett, *Dzsurakudai* (*Jurakudai* „10.000 élvezet”) nevű palotája volt, a másik a *Fusimi-Momojama* (*Fushimi-Momoyama*) nevet viselte, és ezen épületről származik a művészeti kor neve.

Nagyszerűség és aprólékos kidolgozás szintén jellemzője volt a Momojama stílusnak a várkastélyok és paloták berendezésében, bútorozásában. A szobrászat azon régi, jó értelmében, ahogy buddhista képmásokat alkotott – amelyek mind a vallás, mind a művészet termékei voltak – nem éledt újra. Helyébe világias, de technikailag fejlett stílusú faragás lépett: madarak, jelképek, virágok és állatok mind a belső, mind a külső falak díszítésére, különösen pedig az „újnagyok” bejárataira. A festészet is elfordult a *szuiboku* mesterművek szigorú idealizmusától, hogy helyét valami pompásabbnak, színesebbnek adja át. Még a Muromacsi 15. sz.-i fénykorában a zen befolyása alatt a buddhista kultúra kezdődő elvilágiasodás jeleit mutatta, zen gondolkodók és művészek azt hangsúlyozták, hogy hitbeli megvilágosodás a természetben és a mindennapi életben érhető el. E ponttól nem kellett nagy lépés, hogy a dolgokat úgy fogadják el, ahogy vannak, anélkül, hogy lelki jelentőséget tulajdonítanak nekik. Sőt, a hagyományos szempontot tekintve kijelenthető, miszerint ezen vallás azt az alapvető hibát tette, hogy a vallást művészettel helyettesítette.

A Momojama kor két valóban kiemelkedő tehetségű művészt termelt ki. Haszegava Tóhaku (Hasegawa Tōhaku, 1539-1610) volt az egyik, és riválisa, Kanó Eitoku (Kanō Eitoku, 1543-90) volt a másik. Ez utóbbi a Kanó-iskola hírével azáltal tette naggyá, hogy ötvözte a *szuiboku* stílust a *Jamoto-e* stílussal. Az iskola alapítói, Kanó Maszanobu (Kanō Masanobu, 1434-1530) és fia, Motonobu (1476-1559) az Asikaga család védelmét élvezték, és politikai változások ellenére követőik hivatalos állású művészek maradtak a 19. sz.-ig. Kanó-festők nagy méretekben dolgoztak, rendszerint arany és több más világos színt használva gipszburkolatú falakon, amelyek várkastélyokban termek megosztására szolgáltak. Minthogy

alapos ismeretük volt mind Kína, mind Japán művészi hagyományában, megvolt a technikai ügyességük a hagyományos művészeti tárgyakon kívül az európaiakat is megfesteni. Általában véve ez a művészeti irány díszítő volt, és kivitelezői inkább nagyszerűen illetékes díszítők, semmint egyedi alkotók voltak Szessú vagy Tóhaku mértékével mérve. Mégis az a ragyogó remekelés, amellyel a Kanó-művészek dolgoztak, csodálatra érdemes. Színpompásan ragyogó stílusuk olyan patrónusaik világnézetét tükrözte, akik saját társadalmuk uraivá emelték magukat és kiválóan otthon érezték magukat világukban.

A KÜLVILÁGGAL ÉRINTKEZÉS

Az ibériai népek azon országnak, amelybe érkeztek [Japánnak] sem gazdaságát, sem hitvilágát nem alakították át. A missziósoknak volt némi hatásuk, de az főként Kjúsú északi részére korlátozódott, és a kereszténység nem lépett a buddhizmus helyébe. A 16. sz.-ban a közvetlen kereskedelem Európa és Japán között nem volt jelentős. A portugálok rájöttek, hogy amit a japánok külföldről valóban kívántak, kínai selyemanyagok voltak. A *vakó* fosztogatások miatti kínai ellenhatás eredményeként maguknak a japánoknak nem volt szabad Kínába menniük selyemanyagok vásárlására. A kínaiak azonban nagyon érdekelve voltak ezüst bevitelében, amiből Japánnak látszólag kimeríthetetlen forrása volt. Így a portugálok, akik 1556 körül rendezkedtek be Macaóban, rendkívül jövedelmező szállító üzletet bonyolítottak le. Hajóik kínai selymet szállítottak Kjúsú különböző kikötőibe, cserébe pedig ezüstrakományokat vettek fel, amelyeket a kínai piacon hatalmas haszonnal adtak el. Némi aranyat is vittek Japánba. A japán kivitel az ezüstön kívül kardokból, lakk munkákból és vörösrézből állott.

Camões portugál költő *Lusíadas* című epikai költeményében, amelyben Portugália hírességét dicsőítette, a következőt is írta:

*É Japão, onde nace a prata fina
Que ilustrada será co a Ley divina*

Ó, Japán! Ahol finom ezüstöt nyernek

Jövődben az Isteni Törvénnyel fogsz ragyogni.^[102]

Mindamellett sem a kereszténység, sem a külkereskedelem nem lett a 16. sz.-i japán történelem központi fontosságú ügye. A portugálokkal és spanyolokkal volt érintkezés társadalmi nyomokat hagyott például e japán szavakban: *pan* „kenyér”, *kaszutera* (*kasutera*) „piskótakeksz” (a Castile szóból), *tempura* „sült tengeri vagy egyéb halféle”; ez utóbbit sokan tipikus japán éteknek vélik, de majdnem biztosan portugál eredetű megnevezésű. A dohány első ültetése Japánban 1600 körül történt, olyan hatással, hogy a japán hatóságok törvényt léptettek életbe ellene. (I. Jakab angol király *Counterblast To Tobacco* [A dohány elleni tiltakozás] című, híres írását szerezte ugyanolyan kevés eredménnyel.) A portugálok által újból bevitt gyapot a következő két évszázad során fontos mezőgazdasági és ipari termék lett.^[103] A burgonya és a batáta [„édes burgonya”] a 17. sz.-ban jutott be Japánba; a burgonyát ma is *dzsaga-imo* (*jaga-imo*), azaz dzsakartai burgonya névvel illetik, mivel, ahogy látszik, olyan hajókon vitték Japánba, amelyek az indonéziai holland telepekről vitorláztak ki. A gyapotot kivéve mindezen termények a tökkel és az asztali kukoricával együtt Amerikából származtak az amerikai indiánok független földművelő fejlődésének gyümölcseiként. Az európaiak saját céljaik elérése során megismertették Japánnal az új világot régi világuk sajátos sarkán kívül.

13. FEJEZET

A TOKUGAVA SÓGUNOK URALMA

Miközben Hidejosi 1598 nyarán a halállal tusakodott, úgy rendelkezett, hogy kormányzótanácsként az ország őt leghatalmasabb mágnása kormányozzon ötéves fia, Hidejori helyett. Természetesen a kormányzók legtöbb idejüket saját nagy birtokaik igazgatására kényszerültek fordítani, és Hidejosi szándéka az volt, hogy ne tegyenek többet, mint hogy tartsák szemmel a katonai vezetők és a császári udvar közti kapcsolatokat, továbbá a mágnások hűségét a Tojotomi családhoz, a vallási ügyeket és Japán külügyi kapcsolatait. Ténykedés szerint a felügyelet azt jelentette, hogy a kormányzók szoros ellenőrzést tartottak kezükben őt megbízottból álló csoport ténykedése fölött, akik személy szerint kevésbé voltak hatalmasok, mint a kormányzók, de jó ügyintézőkként Hidejosi bizalmát érdemelték ki.

Ezen kormányzókból és ügyintéző megbízottakból álló kormány elérte azt, hogy 1598 vége felé hazahívta a japán seregeket Koreából, de hamarosan aztán kezdett szétesni. A leghatalmasabb kormányzó Tokugava Iejaszu volt. Kiderült, hogy az ügyintéző megbízottak egyike, Isida Micunari (Ishida Mitsunari) rátermett és engesztelhetetlen ellensége. Ez az ember soha nem nyugodott, hogy Iejaszunak kellemetlenséget okozzon a többi mágnás ellene tüzelésében. A cselekvő ármánykodáson kívül egyéb, statikus erők is munkálkodtak. A Hidejosi halálát követő ingadozó helyzetben a Tokugava erő túlsúlya túl nagy volt ahhoz, hogy nyugton hagyják. Iejaszunak vagy a végső lépéseket kellett tennie, amelyek magának és fiainak a főhatalmat biztosítanák, vagy szembe kellett néznie azzal a jövőképpel, hogy irigy vetélytársak csak alkalomra várnak, hogy őt és családját mindenkorra megalázzák.

Isida Micunari ármánykodásai döntést kényszerítettek ki. 1600. október 21-én egy 8000 fős hadsereg, amelyet ő vezetett, de amelynek csapatait a „nyugati” mágnások szövetsége adta, megtámadott ugyanolyan nagyságú „keleti” sereget, amely Iejaszu parancsnoksága alatt állott. Isida seregét megverték. Ezen döntő

ütközet Szekigaharanál (Sekigahara) történt, kb. 60 mérföldre Kiotótól északkeletre. 15 évvel később lejaszu teljessé tette a Szekigaharanál kezdett eseménysort, amikor a Tojotomi pártnak az oszakai várkastélyban levő főhadiszállását ostrom alá fogta és végül elpusztította. A szerencsétlen Hidejori a végső roham okozta tűzben vesztette életét.

A szekigaharai és oszakai hadjáratok lejaszunak és örököseinek kezébe adta az egész ország katonai ellenőrzését. Fegyverrel szerzett hatalom volt az alapja minden politikai ellenőrzési rendszernek azóta, hogy a 12. sz.-ban az udvari arisztokrácia különböző önalávetési cselekedetei a Taira és a Minamoto katonacsaládok irányában megtörténtek. Tehát uralmuk megszervezésében a Tokugava uralkodók biztosan nem előzmény nélkül cselekedtek. Az sem volt szokatlan, ahogy a hatalom forrását a csatamezőről átvitték a palotába, a várkastélyba, a tanácsterembe, és ahogy általában a csupán hatalmi pozíciót átformálták olyanná, amelyben illendőbben a jog eszméivel volt felöltöztetve. De míg bőven volt precedens ezen megszilárdítási és törvényesítési eljárasmódokra, a rendkívüli ezen esetben azon átütő siker volt, amellyel a Tokugava család megvalósította őket. A Tokugava *bakufu*, azaz kormányzat a Kantó síkságon Edóban teremtette meg főhadiszállását; idővel világvárost teremtve abból, ami előbb mocsárvidékkel körülvett halászfalu volt. 1868-ig, 250 évnél tovább maradt fenn. Ezen hosszú időszak legnagyobb részében Japán békében élt mind a külvilággal mind saját határain belül.

AZ ÚJ BAKUFU

Szekigahara után lejaszu tüstént rendezte a társadalmi címek fontos ügyét. Számára szerencsésen Josiaki, a cím szerinti Asikaga *sógun* röviddel korábban meghalt, és noha a Tokugava család hiteles családfája nem nyúlt vissza a 15. sz.-on túlra, lejaszunak nem volt nagy nehézsége megfelelő Minamoto származásra igényt emelni, hogy magának és utódainak a *szeii-tar-sógun* címet vegye fel. 1603 vége felé a császári udvar jámborul kibocsátotta a formális kinevezés okmányát.

Iejaszu csak 2 évig volt *sógun*. 1605-től úgy intézte a dolgokat, hogy a cím fiára, Hidetadára szálljon. Ő maga még 11 évig élt és színlelt visszavonultságában éppoly serény volt, mint korábban, de inkább nagyban ügyelt a nemzet és saját családja sorsára, a mindennapi kormányzás részleteire. Hidetada a maga részéről még életében átadta a *sóguni* tisztet fiának, Iemicunak (Iemitsu). Atyjának 1632-ben történt halála után Iemicu saját jogán uralkodott 1651-ben volt haláláig, amikor 10 esztendő fiát, Iecunát (Ietsuna) hagyta utódjául.

<i>A korai Tokugava sógunok</i>			
<i>név</i>	<i>születés éve</i>	<i>sógunná válás</i>	<i>halál éve</i>
Iejaszu (Ieyasu)	1542	1603	1616
Hidetada	1605	1632	1632
Iemicu (Iemitsu)	1604	1623	1651
Iecuna (Ietsuna)	1641	1651	1680

Az a megoldás, hogy az udvar jelölje ki az utódot, míg ők maguk jó egészségnek örvendtek, lehetővé tette az első két Tokugava *sógun*nak, hogy biztossá tegyék, miszerint politikai vonalvezetésük folyamatos lesz, és így általában szilárdították a kormányzati rendszert annak alapozási, kritikus éveiben. A valóságban Iejaszu, továbbá fia és unokája olyan jól végezték a megszilárdítás feladatát, hogy 1651-ben a kormányzás nemcsak megoldotta a gyermek-*sógun* közvetlen problémáját, hanem teljesen hatásos maradt akkor is, amikor Iecuna felnőtt ugyan, de túl beteg volt teendői elvégzésére.

Miként sikerült e három embernek 50 év során 20-30 millió más ember ügyeit nemzedékekre rendezni? Alapjában véve a válasz az, hogy noha Iejaszu, Hidetada és Iemicu elfogadta a Tokugava házon kívüli hatalmi központok és kiváltságok létezését, sikerült nekik olyan kormányzati gépezetet alkotni, amely időben határ nélkül féken tartotta ezen vetélytárs elit osztályt. Miként Hidejosi, úgy a Tokugava vezetők is megelégedtek azzal, hogy mint első rangú alattvalók uralkodjanak, és engedtek a császári udvarnak, elismervén a császár cím szerinti felségjogát. Továbbá, miként Hidejosi tette, eléggé tág határokon belül megtűrték mind a mágnások, mind a vallásos szekták függetlenségét. Másrészt Hidejositól eltérően *sóguni* elsőprő hatalmukat felhasználták, hogy úgy szabályozzák az udvar, a mágnások és a papok cselekvési terét és viszonyait, hogy ezen csoportosulásokat tartós alárendeltség állapotában tartsák.

A *sóguni* tisztség nagy és maradandó jelentősége azon hatásos ellenőrzés mértékével mérhető, amelyet viselőire átvitt. Mindaz, aki birtokában volt, hatalmat tartott kezében a parancsolásra, és szükség esetén a parancs kiterjedhetett az ország minden férfiára, nőjére, gyermekére és az ország földjének minden hektárjára. Lényeges pont az, hogy az egymásra következő Tokugava *sógunok* mindegyikét pozíciójára forma szerint a császár jelölte ki. Más szóval: alak és alkotmányos elmélet szerint Japánon nem szuverén jogukban uralkodtak, hanem mivel a császár parancsolta nekik; kezdettől fogva az volt feltételezve róluk, hogy a nemzetnek őrei, a Tokugava családnak pedig fejei. Természetesen a 17. sz.-ra a *sóguni* tisztségnek a vele járó általános kiváltságokkal együtt tiszteletre méltó ősisége volt. Iejaszu, Hidetada és Iemicu sosem hanyagolták el a múltból, különösen Minamoto Joritomo pályafutásából és a Joritomo halála utáni Kamakura *bakufu* 13. sz.-i történetéből okulást.

Az intézményesített hatalom és történelmi példa ügyét még tetézve az első három Tokugava uralkodó személyes erényei is sokat tettek a család hatalmának megerősítésében. Mindnyájuk óvatos és keményen dolgozó férfi volt. Ámbár tehetséges tanácsadókkal vették körül magukat, fenntartották a végső döntésre való jogot. Hidetada bizonyos mértékig affektáltnak és színtelennel látszik a másik kettővel szemben, de kormányzási képességét

illetően nincs kétség. Iemicuról azt állítják, hogy ellentmondást nem tűrő és szeszélyes volt. Bizonyos, hogy erőskezű uralkodó módjára viselkedett, és az ő idejére számítható be, hogy a *bakufu* ellenőrző rendszere tökéletesedett. Nehéz megmondani, szeszélyes volt-e, avagy még ha az volt is, azon tény bárhogyan befolyásolta-e a kérdéses ügyeket.

Iejaszu pályafutása a legvitatottabb. Természete látszólag mindennapi volt, amely nagy alkalmak sorozatában feladata magaslatára emelte. A három közül egyedül ő tüntette ki magát mind a hadviselésben, mind az államművészetben, és egyedül őt lehet önmaga erejéből lett embernek nevezni. Fialat korát harcban és másként munkálkodva töltötte, hogy visszakapaszkodjék az Iimagava családnál politikai túszként volt fiatalsága nyomorából. Akkor nemcsak az volt, hogy Iejaszu személyesen fogságban szenvedett, hanem a Tokugava csoport mint öröklődés szerinti harcos csatlósoké a teljes szétszóratás szélén ingadozott.

Iejaszu hagyományos képe ravasz, kapzsi öregemberé, és japán gyerekeknek valószínűleg ma is azt tanítják, hogy „Iejaszu ette meg azt a kalácsot, amelyet Nobunaga kevert és Hidejosi süttött”. Becsvágy azonban sosem vitte tévútra. Ellenkezőleg, gyermekkorától fogva önuralom és valóban csodálatos türelem formálták jellemét. Szerencséje is volt, ahogy élete első felében annyi csatában élve maradt, és hogy egészsége, amelyre aggályosan vigyázott, lehetővé tette számára, hogy kiemelkedő kortársait 20-30 évnyi hasznos különbséggel túlélje. Mindenekelőtt abban volt szerencsés, hogy rátermett fiai születtek, akik átvették tőle a család sorsának vitelét, miután meghalt. Jóllehet aligha volt otthonülő családtagja, és feleségei, gyermekei nem sokat jelentettek neki, az öröklés kérdése számos állásfoglalásának meghatározója volt. Bizonyos, hogy a szúrás-vágás és tüntető egoisták korában, akik a lehető legtöbbet akartak maguknak, a Tokugava mágnás csendben dolgozott családjá, hűbéresei és gyermekei javára és elutasította magától a tisztán személyi dicsőségért való versenyt.

Iejaszu mindig egyszerű és igénytelen volt személyes szokásaiban. Egyetlen szórakozása a solymászat volt. Közismerten körültekintett pénze kezelésében. Olyan történet maradt fenn róla, hogy – amikor rájött, hogy udvarhölgyei számos főzelékfélét nem

ettek meg, ha jól szóva voltak – nyomban utasította szakácsát, hogy azon hölgyek étkeit annyira sózza meg, amennyire csak lehet. Mégis, ahogy az évek teltek, a nyugalomba vonult *sógun* a jötevé hírnevét kívánta magának megszerezni. E magatartása azonban nem terjedt ki Hidejorira. Ha jóakarát általában mások iránti jólelkű tiszteletet jelent, anélkül, hogy bizonyos személyekkel szoros kapcsolataink volnának, továbbá készséget mások nézőpontjainak elfogadására, továbbá olyan vágyat, hogy másokkal együttműködjünk, ne pedig ellenük tegyünk, akkor lejaszu jóakarátú ember volt. Földi élete utolsó heteiben ezen idős ember régi keletű előkészületeket tett teljessé, hogy *kamivá* emeljék, talán azt remélve, hogy halála után is folytathatja az örökös utasítás azon ténykedését, amely életében gyakorlatává vált. Ha valóban folytatja életét mint valamely jóindulatú védőszellem a Nikkó (Nikkō) közelében épített szentélye körüli hűvös-árnyas cédrusok és tiszta hegyi patakok között, akkor máris elnyerte jutalmát, amennyiben láthatta, amint utódai évszázadokon át békés és általában boldoguló társadalom élén állottak. További elégtétele lehetett azt tudni, hogy a Tokugava fénykor vége nem volt egészen méltatlan annak kezdetére.

AZ ELIT SZABÁLYOZÁSA: A BUDDHISTA SZEKTÁK ÉS A CSÁSZÁRI UDVAR

A lényeges csoportokat vagy osztályokat részletekbe menően szabályozó rendelkezések alapozták meg a Tokugava kormányzati rendszert. Az ilyen szabályzások alapvető törvények formájában jelentek meg, amelyeket minden új *sógun* hatalomra kerülésekor megerősítettek, esetleg megigazítottak. Ezekből egy sorozatot 1601 és 1616 között bocsátottak ki, és együtt úgy ismeretesek mint a buddhista kolostorokat illető szabályzások (*dzsiin hatto [jiin hatto]*), ezek a tant és a papság szervezetét nagyrészt a papság kezében hagyták, de büntetendő cselekménnyé nyilvánították az ellenséges propagandát, és a templomokhoz tartozó birtokok kezelését és adóztatását a *bakufu* felügyelete alá helyezték. A vallásos létesítményeket illető ezen és későbbi szabályzatokat a *bakufu* tisztviselői karnak egyik jelentős csoportja, a templombírák (*dzsisa*

bugjó [*jisha bugyō*]) juttatták érvényre. Az effajta törvénykezés a buddhizmust és a sintóizmust teljesen a Tokugava védelemtől tette függővé.

A császári udvar hasonló elbánásban részesült. A nemesi családokat illető, 1615-ből származó törvények (*kuge so hatto* [*kuge sho hatto*]) szigorú megszorításokat léptettek életbe a császár és udvaroncai mozgását illető személyes szabadságra. Nemcsak hogy Kiotóra voltak korlátozva, de még ősi városukon belül sem volt szabad a császári palotán és külterületén kívülre menniük. Egyik rendelkezés kimondta a nemeseknek, hogy szigorúan tiltva van akár nappal, akár éjjel olyan helyeken az utcákban vagy mellékutcákban ögyelegni, ahol nem szabad tartózkodniuk. Még szembetűnőbb volt a kormányzat azon elhatározása, amellyel meg kívánta akadályozni, hogy a császár tevőleges részt vegyen az ország politikai életében. Evégett a *bakufu* ragaszkodott ahhoz, hogy a magasabb rangú udvari és egyházi kinevezéseket maga tegye; a császárnak nem maradt egyéb, mint a felségjog titulusa: az a „jog”, miszerint ő nevezi ki a *sógunt*, továbbá hagyományos vallásbeli teendői, mint az ég és a föld közötti közvetítőnek a konfuciusi tanítás szerint, vagy saját isteni elődei és az alattvalók között – a sintó szertartás szerint. Mindamellett, noha a kiotói császári udvar az edói *bakufu*nak afféle foglyaként élt, a Tokugava hatóságok gondoskodtak arról, hogy a kalitka aranyozott legyen. Joritomo és a Hódzsó kormányzók példáját követve mindig rendkívüli tisztelettel szóltak az udvarhoz és az udvarról. Amikor a kiotói paloták és nemesi házak elhanyagolt állapotba jutottak, vagy tűz vagy vihar rongálta őket, az edói kormány felépítésükre sietett. Ami a legfontosabb volt, a császári és más udvari családok szabályosan elégséges, noha nem fejedelmi, jövedelmet kaptak bizonyos *sóguni* birtokokról, amelyeket ilyen anyagi eltartásra szántak.

KÖZPONTI KORMÁNYZÁS ÉS HELYI ÖNKORMÁNYZAT: A BAKU-HAN RENDSZER

Hidejosi helyesen látta annak szükségét, hogy a mágnásokat a központi kormány iránt állandó alávetettségű állapotba juttassa, de ennek gyakorlati megvalósítására nem sokat tett. Jellemző

hatásosságával a Tokugava kormány az első adódó alkalommal pótolta e mulasztást, mert tudatában volt annak, hogy a nagybirtokos urak – a buddhistákkal és az udvarral ellentétben – olyan helyzetben voltak, amilyenből erővel szállhattak vele szembe. Következésképpen az 1615-ben lejaszunak Oszaka vára ellen kivívott, minden korábbit fölülmúló győzelme másnapján kihirdetett, a katonai családokat illető törvény (*buke so hatto* [*buke sho hatto*]) úgy sorolható, mint a rezsim legfontosabb egyes törvénye. Szabályzatai minden mágnásra nézve egyenlőképpen voltak érvényesek. A katonai főurakat a következőktől tiltották el: hogy saját birtokhatáraikon kívülre csapatokat mozdítsanak; – hogy egymás között politikai szövetségeket kössenek; – hogy területükön egynél több várkastélyt tartsanak fenn; – hogy a *sóguni* hivatal engedélye nélkül házassodjanak. Későbbi tiltások törvénytelené tették a mágnásoknak: – hogy pénzt veressenek; – hogy közvetlen kapcsolatba lépjenek idegen uralkodók udvaraival, kivéve a *bakufu* világos engedélye esetén; – hogy nagy hajókat építsenek, hacsak nem kereskedelem végett. A katonai családokat illető törvénykezés sikeres volt elsődleges célját illetően, hogy mágnástámadással szemben a Tokugava családot megvédje, és így bevezette a Tokugava-béke hosszú korszakát. Polgárháborúk, miként vallásháborúk, idejüket múltakká váltak.

A mágnások engedelmességét a hűbéri hűség örve alatt csikarták ki. Azok, akik még nem tettek hűbéri nyilatkozatot, 1600 után kényszerültek írásos engedelmességi esküt tenni lejaszu iránt, őt hűbéri urukul ismerve el. E fogadalmat a hűbéri birtok, *han* minden következő birtokló urának meg kellett újítania, és valamennyi mágnásnak, amikor új *sógun* lépett hivatalba. Olyan urak, akik elutasították a Tokugava ház kívánságát, hűségseggő hűbéresekként részesülhettek büntetésben. A *sóguni* hivatal megróhatta vagy nyugdíjba küldhette őket, vagy rendkívüli esetekben – elvehette hűbéri birtokaikat.

A katonai elit tagjaira kötelező, hagyományos hűbéri viselkedési kódex jogossá tette azt is, hogy a vétőkre váltakozó tartózkodási rendszert (*szankin kótai* [*sankin kōtai*]) kényszerítették. Felújítva azon régi vazallusi szokást, amely szerint a hűbérestől elvárták, hogy időközönként személyesen tegye tiszteletét hűbérura előtt, a

Tokugava család ezt szabályozta és hivatalos gyakorlattá tette. A harmadik Tokugava *sógun*, Iemitsu idejére minden mágnás, gyakorlatilag kivétel nélkül és egész uralmi idejükre terjedően, kötelezve volt, hogy minden második évet Edóban töltsön. Állítólag azért, hogy a *sógun* mellett szolgálatot teljesítsen. A valóságban havonta csak egyszer vagy kétszer találkoztak vele, nagyon formális meghallgatások idején. A többi időt a mágnások Edóban épített úri házaikban (*jasiki* [*yashiki*]) töltötték, miközben birtokaik ügyeivel és magán szórakozásukkal törődtek. Ami 1600 előtt csupán alkalmi és személyhez kötött dolog volt, az most időszakos, elkerülhetetlen és teljességgel személytelen lett.

A váltakozó tartózkodási rendszer hatásosan lebilincselte a mágnások hatalmát, különösen azért, hogy Edóban kellett hagyniuk feleségeiket és legidősebb fiaikat, amikor birtokaikra visszatértek. Csak valamely nagyon szívós és találékony úr lett volna képes forradalmat szítani, ha ideje felét a *sóguni* fővárosban kellett töltenie, távol az ország más részében fekvő birtokától. Mi több, az Edóba és onnan vissza megteendő utazás költségei – nem is szólva az Edóban fenntartott állandó ház kiadásairól – még a legkiterjedtebb hűbéri birtok (*han*) anyagi forrásait is erősen igénybe vették.

A központi ellenőrzés a Tokugava kormányzatnak csupán egyik arculata volt, miközben a helyi önkormányzat szintén elválaszthatatlan részét képezte. Egész történelmük során a *sógunok* mint nemzeti uralkodók nem tartottak közvetlen ellenőrzésük alatt többet, mint kb. egynegyedét Japán földjének és népének. E területnek két gyújtópontja volt: a Kantó-síkság és a Kínai-terület, amelyeknek együttes megjelölésük ez volt: *tenryō* vagy „mennyei birtok”. Az ország többi, azaz háromnegyed része fel volt osztva a mágnások között, hogy uralkodjanak rajta mint saját birtokaikon (*han*). Azon kívül, hogy helyi egységekként szerepeltek, a *han* megnevezésű birtokok a *bakufu*val úgy voltak összeszöve, hogy rendkívül életképes és egymástól függő nemzetpolitikai rendszert alkossanak.

A 260 mágnási birtok (*han*) erősen különbözött terület szerint. A legnagyobb a Maeda családé volt Kaga tartományban (Isikava [Ishikawa] prefektúrában) és Eccsú tartományban (Etchū, Tojama

[Toyama] prefektúrában), amelyeken hivatalos becslés szerint több mint 5 millió vékányi rizs termett (= 1 millió *koku*). A skála másik végén olyan birtokok voltak, amelyek csak 10.000 *koku* rizstermést hoztak (1 *koku* = kb. 180 liter), vagy nem sokkal többet, ami a mágnási állapot minimuma volt. Minden *han* gyakorlatilag önkormányzatú egységként működött, és csak a Tokugava hegemonia és a nemzeti célkitűzés általános követelményeinek volt alávetve. Ez azt jelentette, hogy bármely birtokon az érvényben levő törvények nem Edóból származtak, hanem saját közigazgatási fővárosából vagy várkastélyából. Továbbá azt is jelentette, hogy felügyelő tisztviselői saját *han*-szamurájai voltak, akiket a helyi mágnás nevezett ki és vont felelősségre, nem pedig a *sógun*. adózás terén a *han*-kormányzatok úgy szedtek és költöttek jövedelmet, ahogy nekik tetszett. És a *bakufu*nak nem volt szokásjoga ahhoz, hogy rendszeres adókat vessen ki a *tenrjō* határain kívül.

Mindamellett határok voltak szabva aziránt, hogy mily mértékig gyakorolhatta a *han* kormányzati és gazdasági függetlenségét. Először is egyetlen *han*-kormányzat sem vehette semmibe a *bakufu* általános szabályzatait olyan dolgokban, mint vallás, pénzügy, polgárháború vagy a kiotói udvarral való kapcsolatok. Másodsorban a kisebb hűbéri birtokok közül számosnak ki volt adva az utasítás, hogy a mindennapi kormányzásban kövessék a *sóguni* gyakorlatot. Harmadsorban még akkor is, ha a *bakufu* általi egyenes adókiivetés a *han*-jövedelemre csak egyszer vagy kétszer esett meg mint végső megoldás súlyos gazdasági válság idején, egyes hűbéri birtokok gyakran olyan helyzetben találták magukat, hogy kényszerültek hozzájárulni költséges közmunkai tervekhez (pl. útépitéshez, várkastélyok tatarozásához, földek termővé tételéhez) Edóban vagy egyebütt a *sóguni* területen. Ahogy már mondtuk, a *bakufu* rendelkezésének vagy kérésének nem teljesítése hamar nehézségekbe juttathatta a mágnást hűtlen hűbéresi viselkedés vádjá miatt. Végül a *sógun*nak mint legjobb hűbérúrnak előjogai lehetővé tették, hogy tetszése szerint közbelépjen hűbérbirtokok belügyeiben. Jóllehet közbelépési esetek egészen gyakoriak voltak, nem lehet azt mondani, hogy a *bakufu* visszaélt ezen jogaival. Közbelépésre rendszerint vagy azért kényszerült, mert a birtokon

vita támadt, vajon ki legyen a mágnást követő utód, vagy mert komoly paraszti zavargás tört ki, amelyet a helyi hatóságok sem egyeztetéssel megoldani, sem féken tartani nem tudtak.

Megszorítások és fenntartások ellenére a mágnás általában szólva ura volt mindennek, ameddig szeme várkastélya tornyából vitte és gyakran szemhatárán túl is. Pontosabb, noha kevésbé színes lenne azt mondanunk, hogy a *han* tisztviselői kar ura volt mindennek, amit megvizsgálhatott. Ugyanis a birtok ügyeiben éppúgy, mint a *sógun*nal való viszonyukban a mágnások a hivatali gépezet „áldozatai” voltak; azon hatalom legnagyobb része, amely a 17. sz. elején mint személyes uralkodóknak kezükben volt, hamar átcsúszott öröklés jogán cselekvő „törzsi vének” (*karó* [*karō*]) tanácsára. Az ilyen tanácstestületek a helyi megfelelői voltak a *sógun* idősekből és fiatalabbakból álló tanácsainak; a birtokok mindennapi ügyvitele az ő általános ellenőrzésük alatt folyt; az ellenőrzők testülete kis számú, magas rangú tisztviselőkből (*bugjó* [*bugyō*]) és helyetteseikből (*daikan* vagy *gundai*) állt, akik falucsoportokkal voltak megbízva. Néhány *han* kivételével a szamurájok 1650-re állandó lakókká váltak a várak körüli településeken. Egyéb tényezők is hatottak abban, hogy a birtokközpontokban a hatalom állandó halmozódása alakuljon ki. Ezek között a legnevezetesebb azon irányelv volt, amely szerint a *han* gazdasági hivatalok éppúgy, mint a *bakufu* meghatározott illetményt fizettek a növekvő számú szamurájoknak, ami által újból magukhoz vették az ügyviteli ellenőrzést olyan birtokok felett, amelyeket apró hűbérbirtokokként eredetileg középrangú hűbéreseknek adtak. Bürokratizálás és centralizálás napirenden voltak, noha csak dirib-darabonként és helyi mértékben.

Az örökletes uralkodó tanácsok kialakulása nagyrészt amiatt volt, hogy a mágnásnak időről időre Edóban kellett lennie teljesíteni a váltakozó tartózkodás kötelességét. Az „utazó tanács hivatal”-féle megoldás, tehát az, miszerint a mágnás idősebb családtagjai közül egyet vagy többet magával vitt Edóba, lehetővé tette számára, hogy kapcsolatban maradjon birtoka ügyeivel. Mégis és szükségszerűen kormányzási hatalmának nagy részét rá kellett bíznia azon miniszterekre, akiket a vártelepülésen hagyott hátra. Sőt még akkor is, ha a mágnás valóságosan jelen volt birtokán, az a kilátás, hogy

hamarosan ismét el kell mennie, eltántorította attól, hogy a törzsi vének döntéseibe beleavatkozzék. Sosem volt olyan időszak a Tokugava uralkodás során, amikor valamely erős akarátú mágnás nem éreztethette befolyását, de minden hatalomra szomjas nagyúrnak teljes mértékben számításba kellett vennie a nemzeti vezetést és a kialakult helyi gyakorlatot.

A *baku-han* rendszertől elválaszthatatlan politikai aprózódottság természetesen a kormányzás ügyvitelének a józan ésszel ellenkező kettőzését hozta magával és elkerülhetetlenül túl sok tisztviselőt termelt. Másrészt az egész országnak a hatásos törvény és rend és adószedés alapvető politikai fogalmát adta, nemcsak a régiók szintjén, hanem a falvakén is. Mi több, a rendszer regionális és pluralista alapelvei ellenére a hasonlóságok a különböző kormányzó hatalmak (azaz *han* és *han*, *han* és *bakufu*) között eléggé nagyok voltak, hogy közös politikai kultúra teremődjék, tehát olyan kormányzati tapasztalat, amely az egész nemzetre nézve közös volt, és amely minden néposztályt befolyásolt. A nemzet készsége, hogy a hivatalos felettesek parancsainak még adóügyekben is engedelmeskedjék, továbbá közös politikai kultúra megléte 1868 után lehetővé tette az ország vezetőinek, hogy gyorsan lépjenek előre azon önmaguk által kijelölt feladatban, amely az egységesített és haladó nemzetállam megteremtése volt.

Helyi autonómia szintén hasznos kezdeményezésekre adott lehetőséget. Például pénzügyekben csaknem valamennyi *han*-kormányzatnak ugyanolyan jövedelemhiánnyal kellett szembenéznie, mint amilyen a *bakufura* is nehezedett, de 1800 után némely *han*-kormányzat olyan javító megoldásokra akadt, amelyek feltűnően sikeresek voltak. Sikeresebbek, mint amilyeneket maga a *bakufu* megkísérelt. Szellemi területeken is a rendszer elég bőséges különböző fejlődést tett lehetővé; némely *han* a tudomány és művelődés határozott hagyományait fejlesztette ki, amelyek az 1840-et követő zavaros években nagyon jól szolgálták az egész nemzetet, és amelyek az eszmei fő indítórugók voltak a nemzetnek a modernség felé haladásában.

Igaz, hogy helyi önkormányzat a Tokugava rendszernek olyan értelemben szerves része volt, hogy a *han* birtokok kezdettől fogva mint félig független és működő társadalmi egységek léteztek. Még

igazabb ez olyan értelemben, hogy az idő haladásával a birtokok még szorosabban szervesültek az átfogó kormányzási szerkezetben és ugyanazon idő során képesek voltak erősíteni, igaz, alárendelt helyzetüket a *bakufu*val szemben. Tehát hasznos a „Tokugava-rendszer”-ről vagy „Tokugava-*bakufu*”-ról beszélni, amikor a 17. sz.-i és korai 18. sz.-i kormányzati szerkezetet és fejlődéseket tárgyaljuk, de az azt követő időre nézve e kifejezések fokozatosan kevésbé tükrözik a valóságos állapotokat, különösen pedig a hatalom megoszlását. Ui. a későbbi korszakra a „*bakufu-han*” megnevezés pontosabb. E fejlődést a 17. sz.-ra megkönnyítette az a változtatás, amely az erőszak helyébe politikai eszközként az erkölcsi meggyőzést tette. De éppolyan lényeges volt minden mágnásnak, nem csupán egy részüknek, fokozatos társulása a fennálló hatalmi struktúrához, amely tény a válaszfalak elmosódását és a hagyományos viselkedések általános enyhülését eredményezte.

Lejaszu ideje óta a mágnások nagy hányada két osztályra tagolódott: *fudai* és *todzama* (tozama). Az első szó szerint „öröklés szerinti hűbérurak”-nak számítottak, azon családok egymást követő fejei lévén, amelyek Tokugava hűbéresek voltak még azon sorsdöntő szekigaharai csata előtt. Ezzel szemben *todzama* „külső vagy távoli urak”-nak számítottak azok, akiknek elei 1600-ban Lejaszuvval egyenrangúak voltak és csak győzelme után esküdtek neki hűséget. A *fudai*-birtokok rendszerint kicsik voltak, de stratégiai szempontból helyezkedtek el a Kantó-síkság körül, a Kínai nevű terület tengelye mentén, vagy magában a Kínaiban, és a nagy kiterjedésű *todzama hanok* határain. A *fudai* mágnások (kb. 130 család) adták a *bakufu*nak a tanácsosokat és magas rangú tisztviselőket; azok, akik ily megbízásokat kaptak, természetesen sokkal több hatalmat gyakoroltak és több tekintélyt élveztek, mint ha alacsonyabb sorú vidéki urakként kerültek volna be. A *fudai* birtokok emberei követték leghűségesebben a Tokugava példát és serkentést a belső birtokszervezésben és törvénykezésben. Ezért nem meglepő, hogy a *fudai* családok nagyon szorosan azonosultak a *bakufu*val. Annak jószerencséje az övéké is volt.

Hagyományosan a *todzama* csoport tagjai a Tokugava bizalmatlanság célpontjai voltak. Noha területeik szerint erőseknek számítottak, ezen urak sosem remélhették, hogy olyan helyeket

nyernek el a *sóguni* kormányzásban, amilyenek *fudai* kollégáik számára nyitva voltak. Mindamellet még a „távoli/külső urak” is jól jártak a hosszú távú változások révén. 1700-ra többé nem volt lehetséges bármely mágnás csoportnak, hogy forradalmat szítson. Az Edóban volt hosszú együttélések – azon városban, amely szülőhelye és gyermekkori otthona lett a legtöbb nagybirtokos úrnak, de egyúttal színtere is későbbi, kötelező tartózkodásuknak – kétség nélkül mindenféle fesztelen köteléket és világnézeti hasonlóságot teremtettek köztük, másrészt köztük és a Tokugava család magas rangú sarjai között is. Házasodás és örökbefogadás – ez utóbbit gyakran használták annak biztosítására, hogy egyetlen mágnás család se haljon ki örökösök hiánya miatt – ugyanoda hatott. Nem telt el sok idő, amikor már az lett a helyzet, hogy a katonai származású urak többszörösen egymás rokonaivá váltak, és hasonló kötelékek fűzték őket mind a kiotói nemességhez, mind magához a Tokugava családhoz.

1800 tájára a Tokugava kormányzat különböző érdekek összefonódott szövetségévé vált. Ezen érdekek megtartották külön egyediségüket; köztük a lényeges kapcsok gyakran inkább családiak és hallgatóságosak voltak, mintsem formálisak és intézményesek. Azon ellentétek, amelyek valaha dúltak, addigra alig voltak mások, mint örökölt emlékek. Általános elfogadása lett a meglevő kormányzatnak azon jutalmak kedvéért, amelyeket nyújtott mind az udvari nemesnek, mind a mágnásnak és a *sógunnak*, továbbá a rangidős hivatalnoknak és törzsi elöljárónak éppúgy, mint a Tokugava hűbéresnek. Az elit összeolvadásából származó ezen kormányzati szövevény mögött volt a *baku-han* rendszer számos elemű szerkezete, amelynek kormányzási hatalma félig nemzeti, másrészt számos helyi és önkormányzati hatalmi gócra oszlott. Bizonyos, hogy ebben van a japán politika alapvető szerkezete, miként példáját láthattuk korábban előkelő családok és vallásos intézmények udvarkapcsolta összehangolása által volt Heian-kori uralmi kifejlődésben, a Kamakura-kor kettős hatalmi időszakában és Hidejosi „szövetség”-re hajlásában. A Tokugava-korban ezen pluralista szerkezet megkülönböztető impresszumot nyert, amennyiben egyszerre fokozottan tekintélyi elvű és fokozottan

mindenütt jelenlevő lett, ennek következtében pedig mindkét okon hatalmasabbá. Ősi jellege mindamellert világos.

A szerkezeti sokrétűség nem korlátozódott a politikára. Egyéb területeken is megvolt, nevezetesen az iskolázásban. És ami még jelentősebb, ez: jóllehet a *baku-han* rendszer régóta a múlté, a számos ágú létesítmény általi uralom alapvető elve, amely létesítményben minden összetevő saját, elismert hatalmi bázisát bírja, napjainkig megmaradt.

KÜLPOLITIKA: AZ ORSZÁG „BEZÁRÁSA” ÉS SZOMSZÉDOS ÁLLAMOKKAL VALÓ KAPCSOLATOK

A *sógun* és miniszterei meghatározták azon irányt, amelyben 1600 és az 1850-es évek között Japán kapcsolatainak a külvilággal lenniök kellett. Kötelességüknek érezték nemcsak a császári udvar megvédését és a mágnások féken tartása által az országon belüli béke megőrzését, hanem azt is, hogy minden idegen fenyegetést elhárítsanak a császár birodalmáról. Erre a Kamakura időszakban volt mongol támadás szolgáltatta az előzményt. Az Edo-kor legvégén, amikor nyugatiak erőszakkal léptek közbe japán ügyekben, a Tokugava kormányzat a következő csatakiáltással bukott el: „szonnó dzsói” (*sonnō jōi*), azaz „Tiszteld a császárt és üzd ki a barbárt!”

Az első két Tokugava uralkodó Hidejosi nyomában haladt, kedvezve a „déli barbár” kereskedelemnek, noha növekvő külföldi nehézségek és halmozódó honi félelmek közepette. Az az 1590-es években kezdett gyakorlat, amely szerint engedélyezett kereskedő hajókat (*gosuinzen* [*go-shuinsen*] „piros pecsétetes hajók”) küldtek tengeren túlra, a századforduló után még virágzott. E hajók különleges útlevéllal jártak, amelyet a *sógun* cinóbervörös pecsétjével bélyegeztek le, és amely felhatalmazta őket (azaz kapitányaikat), hogy külkereskedelemben vegyenek részt. Ilyen okmány nélkül japán kereskedőknek nem volt lehetséges ily vállalkozásokban törvényesen részt venni. A cinóbervörös pecsétű hajók nagy része vagy Vietnamba vagy a Fülöp-szigetekre

vitórlázott, de némelyek oly messzire is elmentek, mint Thaiföld, amely országgal az 1630-as évekig élénk kereskedést űztek.^[104]

Kivitt rakományaik voltak: kardok, lakk munkák, drága fémek, gabonafélék, halak, lovak; visszatértükben pedig selymet, régi porcelánt, illatos füstölőszert és drága fát szállítottak.

Lejaszu, aki szeretett a külvilágról tanulni és jobban volt iskolázva, mint Hidejosi, kétségtelenül különböző meggondolásokból indult ki, amikor az engedélyezett kereskedelmet serkentette. Bizonyíték van arra, hogy szándékában volt Japán tengeri kereskedelmét kiépíteni, hogy honfitársai ne legyenek többé majdnem teljesen idegen kereskedőktől függőek. Azon kívül, hogy japánoknak juttatta volna a kereskedelmi haszon sokkal nagyobb részét, ez a célkitűzés olyan reményt is tartogatott, amelynek megvalósulása szerint el lehetett volna kerülni azon vallási problémákat, amelyek a spanyolokkal és portugálokkal jutottak Japánba. Azonkívül a *bakufu* arra használhatná (a remény szerint) az engedélyrendszert, hogy lényegesen növelhetné saját bevételét díjak beszédésével, engedélyeknek a *sóguni* család tagjai részére kiállításával, avagy feltételül szabva, hogy a *sógun* háztartása százalékot kapjon a vállalkozás jövedelméből. Végül az engedélyhez kötött kereskedelem által a hatóságok elnyomhatnák az olyan nem kívánt üzelmeket, mint amilyenek a kalózság és a csempészet. Még az engedélyezett hajók legénységei sem voltak szégyenfolt nélküliek, és lejaszunak egész sor tiltakozással kellett szembenéznie külföldön viselt dolgaik miatt.

Portugálok, spanyolok, kínaiak és japánok 50 éven át üzérkedtek, versenyeztek és civódtak egymás között. Röviddel 1600 után előbb a hollandok, majd az angolok jelentek meg a Csendes-óceán északi tájain. A két protestáns ország háború állapotában volt az ibériai nemzetekkel Európában és az egész világon. Alig kezdtek a hollandok és az angolok Nagaszakitól nem messze, Hirado kikötőjében kereskedni, amikor a portugálok azt kérték, hogy kalózságuk miatt feszítsék őket keresztre. Teljesen helyesen lejaszu azt válaszolta, hogy nem ártottak sem neki, sem alattvalóinak.

Időközben Japánon belül a politikai dagály kezdett erősen hatni a katolikus hitre megtérítettek és jezsuita vezetőik ellen. Keresztény szamurájok kötelékei harcoltak 1615-ben az oszakai várkastély

Tojotomi-párti védői mellett. A megelőző évben Iejaszu kiűzési rendeletet bocsátott ki, amelyben minden idegen pap és szerzetes elbocsátását követelte és kihirdette a kereszténységnek Japánban leendő megtiltását. Ez azt jelentette, hogy Japán katolikusok első ízben kerültek annak veszélyébe, hogy hitük miatt büntetik őket. Az európai hittérítők megpróbálták szokásos taktikájukat alkalmazni, azaz átmentek az engedelmesség külsőségein, miközben az idők jobbra fordulására vártak. Némelyek rögvest rejtőzni kezdtek az ország szélében-hosszában. Mások valóban Macaóba utaztak, de titokban visszatértek és a missziók számára erősítéseket vittek be. A remélt javulás az általános politikai klímában sosem történt meg. Ehelyett 1618 után a keresztények teljes üldözése fejlődött ki. A kezdeményezés Hidetada *sógun*tól indult ki, és Iemitsu valamint a mágnások mind – akik között egy sem volt keresztény – előbb vagy utóbb csatlakozni kényszerültek saját birtokaikon belül. Évek során a rejtve dolgozó hittérítőket, egyiket a másik után, összeszedték és rendszerint halálra kínozták. Papok elkerülhették e sorsot hitük megtagadása által. Néhány valóban többre tartotta renegátként megtartani életét, semmint mártírként kiszemlődni.

Mint ahogy a megfélemlítés egyik célja az volt, hogy eltérítsék a jezsuitákat és másokat az országba titokban bejutástól, a hatóságok részéről az elkerülhetetlen foglyul ejtés és lassú kivégzés nagyon is valóságos kilátását kellett megmutatni. Másrészt a Japán katolikusok esetében az üldözők határozottan nem mártírságot akartak elérni, hanem megtagadást. Tízezrek tagadták meg keresztény hitüket, de több ezren, ideértve nőket és gyerekeket, bátran meghaltak azon hitért, amelyre idegenek tanították őket. Ismét mások, de csak néhány százan, a Fülöp-szigetekre és/vagy Vietnamba mentek élni hamarosan azután, hogy Iejaszu közzétette rendeletét.

Az üldözés már elérte célját, és a kereszténységet nyíltan többé sehol sem gyakorolták, amikor 1637-ben Kjúsú északi részén a simabari (Shimabara) felkelésben feltörő végső vonaglás megtörtént. Az Arima nevű, korábban keresztény *hanon* mintegy 30.000 paraszt fellázadt a helyi mágnás önkényuralma ellen és Nagaszakitól keletre a Simabara nevű félszigeten védelmi erődítményt létesített. A Tokugava hatóságoknak nagy nehézségük támadt a lázadás elfojtásában, és holland hajók segítségét kellett

igénybe venniök. Ezek a tenger felől ágyúzták a lázadókat, miközben a kormánycsapatok a földön támadták őket. A *bakufu* kellemetlen helyzetét növelte az a tény, hogy a lázadók nyíltan kihirdették a keresztény hithez való hűségüket. Lemészárolván Simabara védőit és mintegy 18 hónapig tanácskozáván, lemicu és miniszterei elhatározták, hogy további szigorú ellenőrzést vezetnek be idegen országokkal leendő viszonyaikban.

1639-ig egész sor olyan rendelkezést tettek törvénnyé, amelyeket közönségesen *szakoku* (*sakoku*) vagy „zárt ország” nevű politikaként ismernek. A valóságban akkor, és még soká az után, azon törvényeket egyszerűen *kaikin* vagy „tengeri tiltások” néven ismerték. Jóllehet Japán sosem volt teljesen zárva, a külvilággal való érintkezést szigorúan csökkentették. Lényegében azt rendelték el, hogy a jövőben senki japán nem hagyhatja el az országot; semmilyen katolikus nemzet tagja nem léphet be Japánba; minden külkereskedelem és diplomácia Nagaszakiban bonyolítandó le. Az első kitétel magáért szól. A második kimondottan a portugálok ellen irányult. Japán-spanyol kapcsolatok sosem voltak rózsásak, és 1620-ban a *bakufu* végüket szakította. Az angolok 1632-ben önszántukból visszavonultak, mert kereskedelmi gyakorlatukat nem tudták jövedelmezővé tenni. Miután a portugálokat kizárták – noha ezek végül készek voltak a misszionáriusoktól segítségüket megtagadni –, az európai népek közül csak a hollandok maradtak. A *sógun* rendeletének engedelmeskedve a hollandok Hiradótól Nagaszakiba költöztek át, ahol a kínaiakkal együtt csökkentett mértékben folytatták exportjukat és importjukat. Nagaszaki közvetlenül a *bakufu* ellenőrzése alatt állott, így az onnan űzött kereskedelem alá volt vetve az új törvények teljes szigorának.

A „zárt ország” megjelölésű politika 200 évnél tovább érvényben maradt. Mégis lényeges dolog tudatában lenni annak, hogy ezen egész idő során létezett *bakufu*-engedélyezte kereskedelem Kína és a Szacuma (Satsuma) *han* (Kagosima [Kagoshima] prefektúra) és Okinava (Okinawa) között, továbbá Cusima (Tsusima) *han* (a Japán és Korea közti szorosban fekvő sziget) és Puzsan (Pusan) koreai kikötő között, továbbá a Hokkaidó déli részében elterülő Macumae (Matsumae) *han* és az attól északra élő bennszülött népek között. ^[105]

Jelek vannak aziránt, hogy 1770-ben a *bakufu* vezető minisztere, Tanuma Okicugu (Tanuma Okitsugu 1719-88) fontolóra vette a törvények enyhítését, hogy a külkereskedelem fejlesztése útján javítsa a Tokugava pénzügyeket. De Tanuma elveszítette állását, mielőtt ideje lett volna elméletét a gyakorlatba átültetni. Utódja, Macudaira Szadanobu (Matsudaira Sadanobu, 1758-1829) el volt határozva, hogy megtartja az addig hatályban volt rendelkezéseket.

Macudaira Szadanobu osztályrésze lett, hogy szembeszálljon a 18. sz. utolsó évtizedeiben Hokkaidót fenyegető Oroszországgal. A megelőző 150 évben az oroszok északi Ázsián át állandóan nyomultak kelet felé. 1780-ra megszilárdították helyzetüket a Csendes-óceán partján és átjártak Hokkaidóba prémfókát fogni. Ami a japánokat illette, ezen északi sziget még mindig a birodalom szélét képezte, és az ajnukat leszámítva jórészt lakatlan volt. Japán halászok és kereskedők csoportjai minden nyáron odalátogattak, de télre visszatértek a déli tájakra. Az a veszély fenyegetett, hogy mulasztás miatt Hokkaidó kicsúszik a japánok kezéből. Szadanobu és társai határozottan lépek fel. Térképező csoportokat küldtek ki, hogy mérjék és térképezzék föl az északi tengerszakaszokat és a szigeteket. Az oroszoknak pedig tudtul adták Hokkaidó Japánhoz tartozását. További óvó lépésként 1799-ben a *bakufu* maga kezdte a kérdéses táj kormányzását. Addig Hokkaidó az annak déli csúcsán elterülő Macumae (Matsumae) *han* afféle adminisztrációs függeléke volt. Napóleonnak 1812-ben Oroszország ellen indított támadása véget vetett a japánok gondjának: akkor és számos évig az után a cárok túlságosan el voltak foglalva európai ügyekkel és nem törődtek Japánnal közös távoli határakkal.

Így a *bakufu* számára az ország „bezárása”-t elindító fő tényezők a következők voltak: olyan kereskedelem, amely japán szempontból nézve egyre inkább elcserélte az értékes fémeket olyan cikkekre, amelyek nélkülözhetők voltak vagy honi termékekkel helyettesíthetők; bizalmatlanság olyan új, hittérítő vallás iránt, amely Edótól több száz mérföldnyi távolságra fekvő tájon virágzott, ahol a Tokugava családnak csekély katonai ereje volt; végső lökésként a Simabara-lázadás. Az idő haladásával egyre nehezebbé vált a „bezárás” politikájának visszafordítása. Miként „White Australia” [„a fehérek számára fenntartott Ausztrália”] hangzású társa, mindenféle

szerzett érdekeltség – erkölcsi és kulturális, valamint politikai és kereskedelmi – védőbástyája lett. Ha a *bakufu*, mondjuk, 1750 után visszafordította volna, az a lépés megkérdőjelezte volna a kormány minden egyéb szilárd meghatározóját, mint például a császári udvarnak csupán ceremoniális szerepre juttatását és a mágnások alávetését. Mi több, a 18. sz. kezdetétől a Tokugava családnak többé nem volt meg az a katonai felsőbbbsége, amelyet korábban élvezett, így egyre kevésbé volt olyan helyzetben, hogy ilyfajta kockázatra vállalkozzék.

Mik voltak a *szakoku* hosszú távú hatásai? Japán nem vett részt a 17. sz.-i Európa nagy tudományos felfedezéseiben és az ipari forradalom korai szakaszában. 1650-ben a technológiát nézve Európával többé-kevésbé egy szinten mozgott; 200 év múltán ilyen tétel bizonyíthatóan nem volt érvényes. Másrészt – részben a „bezárás”-nak köszönhetően – Japán e két évszázad során szabad volt, hogy politikai és társadalmi szervezetében, sőt kereskedelmében és kultúrájában is, jelentős nemzeti fejlődésen menjen át. Mindenekfölött nem kellett elszenvednie számos ázsiai ország olyan sorsát – tekintet nélkül arra, hogy gyarmattá váltak-e vagy sem –, hogy uralkodó osztályaikat annyira áthatotta a nyugati befolyás, hogy végül reménytelenül elidegenültek saját tömegeiktől. Japán társadalmá összetapadva japán maradt és képes volt erejét nemcsak megőrizni, hanem nemzeti jellegzetességeiből erőt merítve még növelni is, amikor 1850 után a nyugati mintára átformálás teljes áradata sújtotta. Összefoglalva tehát ezt mondhatjuk: a Tokugava külpolitika egyike volt azon tényezőknek, amelyek lehetővé tették, hogy az ország saját módján készüljön fel a modernizálásra.

Ugyanez mondható el a Tokugava külpolitika másik jelentős összetevőjéről: a szomszédos országokkal való viszonyáról. Lényeg szerint azok a következők voltak: Okinava (Okinawa = Rjúkjú-szigetek), Kína és Korea, ámbar, ahogy említettett, ezen korszakban Oroszország is kezdett Japánba ütközni.

Okinavát a 17. sz. elején a Tokugava kormányzat teljes tudtával és bejegyzésével kiküldött Szacuma katonai expedíció hódította meg. Azt követően a szigetek királyai két irányba hajlongó helyzetben voltak: egyrészt megtartották hagyományos adófizető viszonyukat a

kínai udvarral, másrészt új hűbéri kapcsolatba léptek a Szacuma hannel és a *bakufu*val. Nagyon jól játszották e diplomáciai ingadozást. A kereskedelem virágzott Okinava és Szacuma között, és ezen jelentős kereskedelmi kapcsolatokat Suriból (Shuri), a szigetek fővárosából japán törzsterületre küldött követségek törvényesítették. Nem kevesebb, mint 21 ilyen, a *bakufu*hoz küldött követjárás történt a Tokugava időszakban. Legtöbbjük Edóba irányult, ahol tisztelettel fogadták őket.^[106] A *bakufu* megbízta a szacumai hatóságokat, hogy nevében küldjenek viszonzó követségeket Suriba.

A Kínával e korszakban Nagaszakin át lebonyolított kereskedelem erőteljesnek és lankadatlanul látszik.^[107] Ezt azonban nem kísérte diplomáciai vagy szertartásos érintkezés. Oka az volt, hogy Japán elutasította a Pekingben székelő kínai császárokkal való hűbéresi adófizetői viszonyt.

Korea az az idegen ország volt, amely a Tokugava-kori Japán számára a legtöbbet jelentette. A vele volt kapcsolatok azon tág kategóriába estek, amelyek Okinavával és Kínával érvényben voltak. Nem kétséges, hogy némely koreai hajó nyíltan vagy álcázva Nagaszakiba jutott, de a Koreával folyt kereskedelem nagy tömege, amely kereskedelem fölülmúlt minden más országgal lebonyolítottat, a cusimai mágnás és ügynökei kezén át ment. Ezen szigetbirtok lakói nem csupán kiváló helyzetben voltak e feladatra, hanem megélésüket tekintve attól függtek is. Olyan teljes és rendszeres volt az kapcsolat, hogy állandó kereskedelmi állomást tartott fenn a dél-koreai Puszan helységben, ahol állandóan több száz japán volt alkalmazásban. Ez is a *bakufu* teljes jóváhagyásával folyt.

Mint okinavai rangtársaik, úgy a koreai uralkodók is gyakori követségeket küldtek Edóba, és ezek némelyike nagyon számos volt. Az ilyen követségek pompával utaztak Nagaszakiból, fényes fogadásban és fizetségben részesültek a *bakufu* részéről, és összességben jelentős időt töltöttek Japánban.^[108]

Miként a szacumai mágnástól megkövetelték, hogy Okinavába követséget vezessen, úgy a cusimai mágnás kötelezve volt, hogy japán oldalról magára vegye a szertartáscserét, helyettesítvén a *sógunt* annak a koreai udvarral való hivatalos kapcsolataiban.

Lényeges tudnunk, hogy a japán-koreai diplomáciai viszony, ahogy a 17. sz. bajokkal teli első évtizedeiben kifejlődött,^[109] új szokást indított el Ázsia keleti részén, amennyiben a kölcsönös tisztelet és egyenlő, független státus formális alapján kezdték vezetni; ennek értelmében egyik fél sem volt a másiknál alábbvalóként vagy hűbéresként kezelendő.

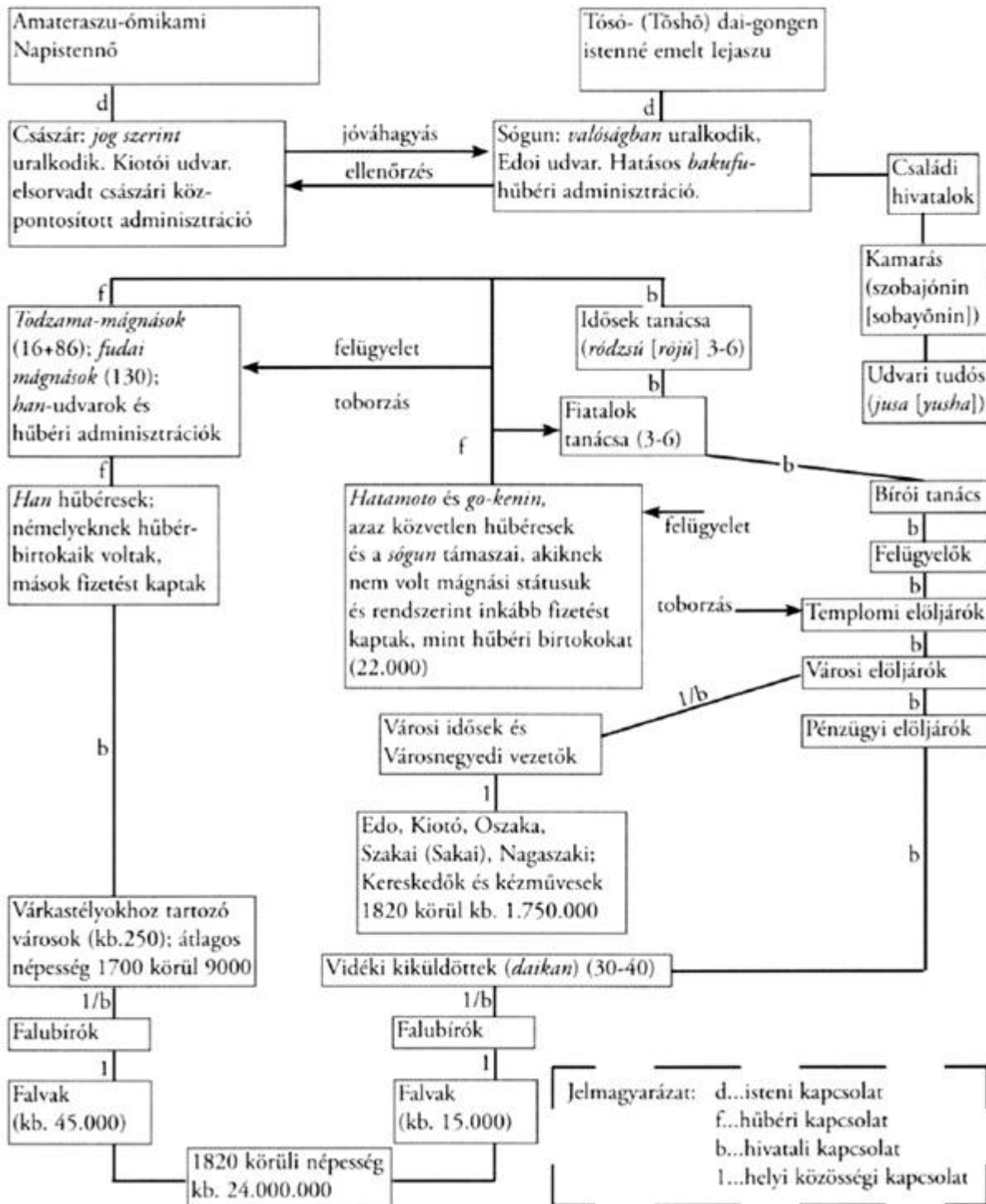
Ez a tényező azzal együtt, hogy megfelelőképpen a *bakufu* magától utasította, hogy Peking diplomáciai alárendeltje legyen, azt jelenti, hogy Japán már a 17. sz.-ban úttörője lett a 19. és 20. sz. globális gyakorlatának, amikor a formális nemzeti állami egyenlőség nyugati elméletei teljesen megdöntötték azt a hagyományos kínai elképzelést, miszerint Kína volt a világ uralkodó állama. Az is lehetséges, hogy az Edo időszak egyenlőségeszméje, amelyet a nemzetközi kapcsolatok rejtett területének legalább egy táján^[110] ápoltak, segítette a következő korszak államférfiainak, hogy hasonló követelményekkel alkudjanak meg, amikor 1868-tól fogva a japán belpolitikában és társadalomban nagyobb egyenlőségre törekvő megoldás lett szükséges. Ennél biztosabban kimondható, hogy azon mód, amellyel a *bakufu* kemény, átfogó ellenőrzést gyakorolt a szomszédos államokat érintő kereskedelem és diplomácia fölött, és mégis szétosztotta a helyi felelősség (és haszon) nagy részét egyedi birtokoknak (Szacuma, Cusima és Macumae), kiemelkedő és sajátos példája annak, ahogy a *bakufu-han* rendszer általában működött. Kemény kormányzati ellenőrzés alaposan több ágra osztva össze volt házasítva a helyi hatalommal és kezdeményezéssel. Befejezésül nem felejtendő el Toby professzornak ide vonatkozó tézise: a japán külpolitikai siker – akár a távoli „Nyugat”, akár a közelebbi „Kelet” tekintetében – fontos elem a Tokugava kormányzás törvényesítésében.

BÜROKRATIZÁLÁS ÉS A SZAMURÁJ VÁLTOZÓ SZEREPE

A modernizálás nem csupán technológia kérdése. Magával hozza az a hivatalok uralmát is, azaz olyan szabályozást, amely elvben szervezett, rendszerezett és ésszerű. A következő táblázat

bemutatja, miként volt az edói *bakufu* megszervezve. Hatásossága a különböző kormányzati ágak közti munkamegosztástól függött, és hatalma leért a lakosság tömegéhez. A hatalomnak ezen rangsora világos és szilárd maradt: részei a tényleges Tokugava kormányzat egész 260 éve során általában szabályozott módon voltak egymással kölcsönhatásban. Egyéni szeszély vagy akár megfontolt egyéni vélemény viszonylag kevés súlyúnak számított a mindennapi kormányzásban. Az emberek azt kedvelték, hogy döntéseik általános megegyezésre és korábbi esetekre támaszkodjanak, a döntések megvalósítása pedig kihirdetett szabályozások és jogszabály-gyűjtemények által történjék. Ahogy elképzelhető, az ilyen rendszerben a dokumentumok írása burjánzott. Mind az uralkodó szamuráj-osztályon belül, mind köztük és alattvalóik között a hivatalos ügyvitel (felvilágosítás, kérvények, vélemények, döntések stb.) legnagyobb részét írott feljegyzések kérdése volt.

A TOKUGAVA HATALMI SZERKEZET

Az ilyen adminisztrációs szervezés és rendszeresség magában is a racionalitás jelentős elemét mutatja, és, ámbár a hatalom

racionális eszköze ésszerűtlen, sőt gonosz célokra használható, Tokugava-Japánt elkerülte az ilyen sors. Azok az emberek, akik az államigazgatásban döntöttek, magas rangú hivatalnokok voltak és a hivatalviteli ésszerűség egyenes hagyományában álltak. Továbbá a Tokugava-célkitűzések nem valamely ostobaság diktátumából eredtek, mint amilyen például a túlzó nacionalizmus vagy vak terjeszkedési törekvés. Azon célok szellemükben konfuciusiak voltak, és a konfuciusi tanítás szerint a cselekvésnek inkább az észből, mintsem az érzületből kell erednie. Ezzel nem azt kívánjuk mondani, hogy a Tokugava kormányzati rendszernek egyáltalán nem voltak ésszerűtlen arculatai. Egy nyilvánvaló ésszerűtlensége a hivatalnoki karba való toborzás volt: csak harcos állapotú férfiak kaphattak hivatalos állásokat. Ez érvényben volt mind a *sóguni*, mind a földbirtokokon [egyebütt] szervezett adminisztrációkban, és a lakosságnak kb. 5%-ára korlátozta a toborzás területét. Ennek és további hibáknak ellenére a következő tétel általában igaz: feladatára és idejére a Tokugava adminisztráció ésszerű kormányzati forma volt, amelynek nyilvánosan kihirdetett céljaként rend és jólét szerepeltek.

A bürokratizálás nem korlátozódott a közigazgatásra, hanem minden szinten áthatotta a Tokugava-kor társadalmát. Legfőként 1600 után megváltoztatta a szamuráj-osztály szerepét. Igaz, hogy a szamurájokat továbbra is katonai irányelvek szerint szervezték. Ez azt jelentette, hogy rangidős tagjai 1868-ig azon családokból kerültek ki, amelyeknek elődei magas katonai rangot viseltek a szekigaharai csata idején, míg a többiek Nobunaga és Hidejosi idejének egyszerű gyalogosaitól származtak. Továbbá a katonai családokat illető törvények első cikkelye megparancsolta, hogy a harcosok a hadművészetet éppúgy űzzék, mint a tanulást. Eredetének ezen nyomai ellenére a szamuráj-osztály hivatalnokivá vált. Többé nem voltak vidéki írástudatlan harcosok, hanem elindultak azon iskolázott hivatalnokok útján, akik Edóban vagy a számos várkastély körül kialakult városokban éltek, amelyek egy-egy *han* közigazgatási székhelyévé váltak.

Ez rendkívül jelentős fejlődés volt, amelyről nagyon jó dokumentáció maradt fenn. Az 1650-es és 1670-es évek feljegyzései azt bizonyítják, hogy a szamuráj-osztály átmenete

katonai szerepéből polgári szerepbe 1670-ig gyakorlatilag befejeződött, és hogy az emberek tudatában voltak e tény jelentőségének. Az alant következő idézet olyan színjátékból való, amelyet valamivel később, 1717-ben írtak. A szamurájeleség megrója fiacskáját (Toradzsió [Torajirō]), amiért az a háztartásbeli szolgálóiuk egyikével (Kakuszuke [Kakusuke]) afféle rendőrök és rablók játékot játszik.

ELBESZÉLŐ: A két fiú vad kiáltások kíséretében veri egymást.

OSZAI (Osai): Szégyelld magad! Azon gonoszságból kevés is sokra megy! **(Kakuszukénak):** Te buta kölyök, elég nagy vagy, hogy férfinak számítsanak, de oly ostoba, hogy a többiek Edóba magukkal sem visznek! Ahelyett kisgyerekekbe kötsz, akinek könnyen fájdalmat okozhatnál. Tegyük fel, megrongálsz a teaház falát. Mit teszel akkor? – És te, Toradzsió, miért barátkozol azzal az ostobával?! Noteszembe beleírok minden rosszat, amit teszel, és biztos lehetsz, hogy mindent elmondok apádnak, amikor hazajön.

TORADZSIÓ: Nem, anyám, nem vagyok rossz. Szamuráj vagyok, és csak azt gyakorlom, hogyan kell a lándzsát használni.

OSZAI: Szégyenletes! Tízéves vagy! Nagy fiú! És még mindig nem érted meg a legegyszerűbb dolgokat! Természetesen szamuráj vagy, de nézd apádat! Élvezi urunk kegyét, és fizetését megemelték, de nem azért, mert ügyes a fegyverek kezelésében – hiszen azt illetően nincs semmi különös a szamurájban –, hanem mert a teaceremóniát olyan kitűnően tudja végezni! Azért keresik szolgálatát, és azért bánnak vele oly előzékenységgel. Mármost, amíg még fiatal vagy, meg kellene tanulnod, miként tartsd a teamérő kanalát és hogyan hajtogasd a szalvétát. Borzasztóan rossz hírem lesz, ha az emberek azt kezdik mondani, hogy ti, gyerekeim rosszul vagytok nevelve, miközben apátok távol van Edóban. Megszégyenülök. Ó, igen, látom, miért mondják, hogy fiúkat férfiaknak kellene nevelniük... Eredj nagyapához és tanuld a

Nagy Tudományt! – Ami pedig téged illet, te idióta, kísérd el oda és hozd vissza sötétedés előtt.^[111]

Körülbelül 1650-től kulturált teljesítmények versengtek a mindennapi adminisztrációval mint az ország vezetőinek fő foglalatosságai. A szamuráj-osztály számára többé nem volt semmilyen valóságos katonai szerep. Kíséretként avagy ceremoniális örökként szolgáltak, de egyébként nem. Olyan örökletes csapatoktól, amelyek belső vagy idegen ellenség nélkül maradtak, alig lehetett elvárni, hogy nemzedékről nemzedékre harci energiával telve maradjanak. Következésként, noha a szamurájok megtartották magukról mint harcosokról az öröklött emlékezést olyan katonai erények szabályaival együtt, mint amilyen a bátorság, hűség, mértékletesség és kitartás, nagy többségük elveszítette a háború iránti kedvét.

A *sóguni* és uradalmi hatóságok, amelyeknek vágyuk békés ország békés kormányzása volt, valószínűleg örültek ezt látva – hivatalos tiltakozások ellenére, amelyekben ennek ellenkezőjét hangoztatták. Bizonyos, hogy 1650 után kitartó erőfeszítéseket tettek, hogy a korábbi harcosok osztályát iskolázzák a konfuciusi, nem katonai kormányzás eszméiben és módszereiben. A hatóságok közvetlenül is hozzájárultak a korábbi harcosok katonai alapjának lebontásához, amennyiben megengedték, hogy idősebb hűbéresek elhagyják a ló használatát. A ló alapvetően fontos volt régmúlt idők fegyveres küzdelmeiben, de körülményesnek és költségesnek bizonyult a városokban. Azt is megengedték, hogy személyes követők csoportja nélkül járjanak, amely csoportot elvárás szerint saját költségükön kellett eltartaniok, hogy szükséghelyzetben használják. Ezen „hátsó hűbéresek” alkották a különböző hűbéri birtokok (*han*) és *bakufu* fő katonai erejét, de eltartásuk súlyos teher volt a magasabb rangú hűbéresek jövedelmére, és kevés indokolása látszott, miután a béke biztosan megteremtődött. Noha egyáltalán nem tűnt el minden „hátsó hűbéres”, eltűnés volt az irányzat, és a többi, említett tényezővel együtt olyan helyzethez vezetett, amelyet Totman professzor szabatosan így írt le: „Összegezve azt mondhatjuk, hogy az Edo kormányzat ereje nem harcoló

képességében rejlett, hanem abban, hogy képes volt a harc kitörését megakadályozni.”^[112]

ADÓZÁS ÉS PÉNZÜGYI PROBLÉMÁK

Ha a szamuráj arra kényszerült, hogy adja fel reményét, hogy harcosként szerezzon hírnevet, legalább azt remélhette, hogy könyvelőként arat sikert. A golyós számológép volt egyike azon dolgoknak, amelyek a kard helyébe léptek mint olyan eszközök, amelyekkel gazdagság és befolyás volt elérhető. Békés, jól működő kormányzás azt jelentette, hogy a leginkább politikai döntések az adózás, a pénzegység és a pénzügy körében voltak. És 1700 után az uralkodó réteg energiájának tetemes részét arra használta, hogy a kormányt fizetőképes állapotban tartsa.

Egy nehézségre már rámutattunk. Ez az a tény volt, hogy a *bakufu* rendszerint csak ún. *tenrjō* területekre vetett ki adót. Következésképpen az lett a helyzet, hogy nemzeti kormány számos szerepét töltötte be, míg jövedelmi célokra nem fért hozzá többhöz, mint a nemzeti vagyon egynegyedéhez. Sőt még ezen korlátozáson belül is a hagyományos adószervezet messze volt a kívánhatótól. Az ortodox konfuciusi tanítás szerint a föld volt az egyedüli tisztességes forrása az életfenntartásnak és a kormányzati jövedelemnek, és társadalmi rangsorolásban a parasztot közvetlenül a szamuráj alá helyezte. Az ilyen nézetek jól hangzottak elméletben, de a gyakorlatban azt eredményezték, hogy a földművelő osztálynak igazságtalanul súlyos adóterhet kellett viselnie. Mi több, a parasztok valóságos adózásában számos ellentmondás és kibúvó akadt. A kormány eljárása az adókivetést és -beszedést illetően a falut (*mura*), nem pedig az egyes termelőt vette alapegységül, és az adókat évente a falu rizstermésének megegyezőes százaléka formájában szedték, és a falvaknak rossz termésű években joguk volt csökkentésért folyamodniuk. A *tenrjō* területén a szokás szerint szedett mennyiséget 30-40%-ra számították ki. Egyebütt, a *han* területeken az arány valamivel magasabb lehetett.

Az egész rendszer aprólékosan kidolgozott telekkönyvi felmérésen alapult, amely munka Hidejosi idejében kezdődött és messze a 17. sz.-ba nyúlt. Azt követően a földmérések száma gyorsan csökkent.

Hivatali renyheség és a falvak és a szamurájok közötti közvetlen kapcsolatok megszakadása kétség nélkül szerepet játszott e „fejlődés”-ben, és feltehetően a *bakufu* és *han* kormányzatok attól tartottak, hogy a parasztok keményen szembeszegülnek a rendszeres, új mértékű adókkal. Bármilyen volt is a valóságos ok, a hivatalok hanyagsága azt eredményezte, hogy azon termelők, akiknek földjeik a telekkönyvekben be voltak jegyezve, teljes mértékben voltak kötelesek adózni, míg be nem jegyzett földek tulajdonosainak rendszerint sikerült az igazságos mértéknél kevesebbet fizetni. Sőt, minthogy a mezőgazdasági termelékenységben jelentős növekedés történt, a kormányzatok még a bejegyzett földekről is fokozatosan kevesebb adót szedtek be, mint amennyi a szerződések szerint jogos lett volna.

Időközben, teljesen a földművelő részlegen kívül, a városok és nagyvárosok szaporodó és gazdagodó kereskedő népessége viszonyítva kevés adót viselt. Igaz, hogy a *bakufu* és *han* kormányzatok világnézetből kiindulva, sok habozás után lassan olyan gyakorlat felé mozdultak, hogy azon céheknek adtak működési engedélyt, amelyeknek tagjai éves díjat vagy „hálapénz”-t fizettek a hatóságoknak. Amikor már kevesebb ideológiai aggály lépett fel, kényszerkölcsönöket vetettek ki rendkívül gazdag kereskedőkre és, amikor a kései Tokugava-korban esély adódott, a keletkezően lévő paraszt-vállalkozó osztály egyedeire. E kényszerkölcsönök józanul tekinthetők úgy, mint a személyes jövedelemadó kezdetleges formái. Hasonló módon a földbirtokok némely évben a szamuráj-fizetésekben egészen kíméletlen csökkentéseket rendeltek el. Ilyen eltolódások és változtatások ellenére az országban az adózás elsődlegesen a földművelés és a földművelők ügye volt.

1700-ra az edói kormány kimerítette tartalék pénzforrásait és arra kényszerült, hogy éveken át tartó olyan problémával szembesüljön, amelyben a bevételek és kiadások valamilyen egyensúlyát tudta csak fenntartani. Ezért a 18. sz.-ban fokozatosan kifejlődtek a vagyona kiszabott azon céhadók és illetékek, amelyeket már említettünk, sőt némi szikrája látszott az érdeklődésnek a külkereskedelem mint jövedelemforrás bővítése iránt. Egyéb elgondolások között szerepeltek: pénzérmék újraverése és hivatalos földhasznosítási rendszerek, különösen Josimune *sógun* uralma

(1716-45) alatt. Ez utóbbi rendszer célja az adóbázis szélesítése volt.

A *bakufu* élt azon előjogával, hogy az ország egyetlen pénzverő autoritása volt és hatalmában állt a pénzegység leértékelése, amely lépéssel jelentős hasznot gyűjtött be. Egészében véve e hatalmat józan megfontolással használták. Tartós pénzhígulás időszakában, amikor akármilyen fajta pénz iránt kielégíthetetlen kereslet volt, a pénzegység leértékelése bizonyult egyik nagyon sikeres megoldásnak, amellyel komoly pénzügyi nehézségek elkerülhetők lettek. Sokkal tiszteletre méltóbb, de kevésbé gyümölcsöző lépés volt a kormányzati és magán (főként hűbéri) kiadások csökkentése. Pénzügyi szigorúság olyan rendszabályai, amelyeket költségek korlátozó rendeletek sorozatán át fogantatosítottak, összhangban voltak a konfuciusi – szamuráj – erkölccsel és így kedvező megítélést nyertek jó néhány kiemelkedő *bakufu* vezető részéről, ha nem is alattvalóikéról.

Valamilyen módon a pénzügyeket elfogadhatóan egyensúlyban tartották. A normális kiadások a legrosszabb esetben valamivel fölülmúlták a normális jövedelmet. Ami valóságosan felborította a pénzügyi terveket, a következők egyike volt: az éhínség katasztrofális évei, tűzvészek, vártatarozások és rendkívüli *sógunceremóniák*. Mégis elegendő rugalmasság, sőt megújulási kedv létezett, amely a rendszert legkomorabb időszakain is átsegítette. Például, noha az alapvető adóztatási számontartásokat nem igazították meg, a kormány pénzügyi gépezetének legmagasabb szintjein: a költségvetésben, a könyvelés ellenőrzésében, a gabona szállításában és tárolásában és így tovább állandó javulás történt. Még szembetűnőbb az a tény, hogy növekvő eltávolodás volt a földadótól. Kiszámították, hogy „1841-ben a *bakufu* jövedelmének 48%-a a földműveléstől különböző forrásokból származott, és ennek fele kereskedőkre kivetett egyenes adó volt.”^[113]

A *bakufu*nak talán legnagyobb tőkét pusztán területi kiterjedése képezte. A kisebb birtokok fokozatosan teljes eladósodásba süllyedtek, és számos nagyon is alig voltak a körülmények jobbakk. Ezzel szemben az edői kormányzat adósságba juthatott, de összehasonlíthatatlanul nagyobb anyagi forrásai és tekintélye – hogy

ne is szóljunk olyan szerepéről, mint a nemzeti pénzpolitika feletti rendelkezése – megőrizte hitelét. Bizonyos fajta kényszerátmenet következett a „háztartási” gazdálkodásból a deficités finanszírozásba, amikor az uralkodók arra törekedtek, hogy fékezzék az évről évre megmaradó adósság mennyiségét az adósság kiküszöbölése helyett. Küzdelmeikért pénzügyi túlélést nyertek jutalmul, mígnem az 1850-es években a Nyugat beavatkozásából eredő végső katasztrófa megsemmisítette a kormányzat szavahihetőségét katonai és politikai tekintélyével együtt.

A BAKUFU, 1651-1837

Az első három Tokugava *sógun* uralkodó személyiség volt, akik cselekvően részt vettek a kormányzás alapvető rendszerének megteremtésében és gyakorolták azt, ami lényeg szerint királyi hatalom volt a felemelés, ill. lesüllyesztés tekintetében. Utódaik nem szükségszerűen kerültek ki különböző öntőmintából, de akkor jutottak a *sóguni* székbe, amikor a rendszer már működött. A megállapodott hivatalnoki rend részeként kellett uralkodniok, meglevő szokásoknak és törvényeknek engedelmeskedniök, és hivatalban lévő miniszterek tanácsától függtek. Nyilván ez volt az eset, amikor az uralkodó *sógun* éppen még gyermek volt, de 1651 után felnőtt *sógunok* is azt találták, hogy cselekvési szabadságuk számos módon be volt határolva. Például: miután az edói várkastély területén lévő hivatalos lakásokba költöztek, a *sógunok* előírás szerint nem hagyhatták el, hacsak nem szertartásos és nagyon költséges kirándulásokra, amelyenek katonai szemlék és lejaszu nikkói sírhelyéhez tett rituális látogatások voltak.

A császár az ő kiotói palotájában, a *sógun* edói várkastélyában bizonyos értelemben állandóan foglyok voltak. Az összehasonlítást nem lehet nagyon szigorúan elvégezni, mert a *sógun* – nem úgy, mint a császár – gyakorlatilag el nem mozdítható volt, miután hivatalát felvette, és pecsétje volt szükséges minden fontos törvényen és kormányhirdetésen. Továbbá több a későbbi *sógunok* közül tényleges szerepet játszott a politikai és kulturális életben. Mindamellet ezen maradék hatalom és ügyekben való folytatódó részvétel ellenére határozott irányzat volt, hogy a *sóguni* vezetés

eltérjen az lejaszu és lemicu idejében gyakorolt „korlátlan hatalmú egyeduralom”-tól „alkotmányosabb” típusú uralom felé. Hogy az egyes *sógunok* a valóságban befolyásosak voltak-e, vagy sem, úgy látszik, legnagyobbbrészt a személyt körülvevő adottságoztól és személyes döntésektől függött.

<i>A Tokugava-korszak közepe táján uralkodó sógunok</i>			
<i>név</i>	<i>születés éve</i>	<i>sógunná válás</i>	<i>halál éve</i>
Iecuna (Ietsuna)	1641	1651	1680
Cunajosi (Tsunayoshi)	1646	1680	1709
Ienobu	1663	1709	1712
Iecugu (Ietsugu)	1709	1712	1716
Josimune (Yoshimune)	1684	1716	1751
Iesige (Ieshige)	1711	1745	1761
Ieharu	1737	1760	1786
Ienari	1773	1786	1841

Első tekintetre Japán politikai története ezen *sógunok* alatt főként abból áll, hogy időszakonként voltak energikus, öntudatosan egyenes tartású kormányzatok, amelyek gyakran konzervatív szellemű reformokat akartak keresztülvinni (korai uralkodásukban Iecuna és Cunajosi, továbbá Ienobu, Iecugu, Josimune és

kezdetben lenari) és engedékenyebbek, amelyek teret adtak a vállalkozó kedvnek és szabadságnak éppúgy, mint a pazarlásnak és romlottságnak (késői *lecuna*, késői *leharu* és érett korában lenari). 1684 után feszültségek idéződtek elő a felelősség megosztásából a tanácsos és *sóguni* magánháztartás kamarási pozíciója között, mindkettő nagyon magas közhivatal lévén. A vita végül az első javára dőlt el; maguk a feszültségek másodrangú és alig érdekes témaként kerültek a képbe.

Mégis voltak nyomós, hosszú távra ható változások a kormányzás minőségében, és a változásoknak halmozódó és főként vissza nem fordítható hatásuk lett. Egyik ilyen változás a bürokratizálódás és polgárivá válás felé haladás volt. Egy másik a *bakufu* azon képessége, hogy hozzáilleszkedjék a közgazdaság üzleti alapokra épüléséhez, sőt hasznot származtasson belőle. Mindkét irányzat része volt a megszilárdult politikai és társadalmi rendnek lenari uralkodása alatt. Ugyancsak az ő idejében történt meg a politikai ténykedés és fejlődés harmadik jelentős területének sikeres megszilárdulása: a *bakufu* és *han* közötti viszonyé. Lenari magánélete kiegészítette ezen közéleti irányzatot. A háztartásában életbe léptetett rendelkezések rendkívül szabadelvűek voltak, és ötvennél több gyermekéből felnőtt korukban sokan vagy házasság vagy örökbefogadás által mágnási családokba kerültek; és e családok éppúgy lehettek a *todzama*, mint a *fudai* csoportban.

14. FEJEZET

TÁRSADALOM ÉS KULTÚRA A KORAI MODERN JAPÁNBAN

A Tokugava-kori társadalom formális rendezése születési és öröklődő állapotot illető megfontolásoktól függött, amelyeket még látható megkülönböztetések erősítettek a ruházatban, nyelvben és társadalmi szokásokban. Négy osztályú rendszert alkalmaztak, amely a Kínában hagyományosan használtira támaszkodott. A népesség nagy tömegét hivatalosan így osztályozták: samurájok, parasztok, kézművesek, kereskedők. Továbbá külön kategóriák is voltak: Kiotóban élő udvari emberek (*kuge*), papok és kiközösítettek (*eta* vagy *hinin*). Ámbár az ilyen társadalmi rétegződés elvben feltételezte, hogy minden egyed öröklí szüleinek életükben volt foglalkozását és állapotát, a gyakorlatban a dolgok sosem alakultak egészen így. Mégis a Tokugava-féle osztályrendszer részleges sikere is óriási mértékben hozzájárult a kormányzat szilárdságához.

Mily oldalakról volt a hierarchikus társadalomra vonatkozó elmélet a gyakorlatban megrontva vagy figyelmen kívül hagyva? Először is a kézműveseket sosem lehetett hibátlanul megkülönböztetni a kereskedőktől. Mindkét csoport városi közösségekben élt, és természetesen osztályozták őket együvé mint *csónin* (*chōnin*) vagy városi emberek. Másodsor: noha a falusiak legalább névlegesen parasztok maradtak, amíg vidéken éltek, az egész Tokugava-korszakban költöztek az emberek a falusi tájakról a városokba, és magukban a falvakban is jelentős fejlődése volt a kereskedelemnek és kézművességnek. Harmadsor, a samurájok gyakran *rónin* (*rōnin* „hullám-emberek”), azaz úr nélküli hűbéresek lettek, sodródtak és a közemberek rangjára süllyedtek. A 17. sz.-ban az emberek gyakran saját hibájukon kívül találták magukat *rónin*-helyzetben nagyobb politikai hullámverés következtében, mint amilyen mágnások erőszakos áthelyezése vagy hűbéri birtokoknak a *bakufu* általi lefoglalása volt. A samuráj mint egyed is mindig szabadon szakíthatta meg viszonyát elődei és maga hűbérurával, és

számosan tettek így 1700 előtt is, után is. Különösen a nevezett korszak utolsó 100 évében a másik irányba volt bizonyos áramlás, felfelé a köznépből az előjogú élgárda soraiba. Vagy a kormányok döntöttek úgy, hogy megfelelően méltó és gazdag alattvalókat szamuráj-státusz adásával jutalmaznak meg (számos esetben ez kendőzetlen adásvétel volt), vagy egyedi szamuráj családok keresték annak módját, hogy anyagilag úgy segítsenek magukon, hogy valamely gazdag kereskedő fiát örökbe fogadták és lányukkal, ha volt, összeházasították.

Így a valóságban a négy osztály kettőre zsugorodott: a szamurájokéra és a közrangúakéra. A szamurájok híres rangjelei ezek voltak: két kard, amelyet a nyilvánosságban mindig viselniük kellett, és megkülönböztető hajviseletük. Ezen elsődleges megkülönböztetést elég szigorúan megtartották 1868-ig, a Tokugava uralom végéig és még jó néhány évvel azt követően. De a megkülönböztetés sosem volt teljes. A valóságban fokozatok a szamuráj osztályon belül sok tekintetben merevebbek voltak, mint a megkülönböztetés azon osztály egésze és a lakosság egyéb része között, minthogy a mágnások és egyéb magas rangú katonai családok kizárólagos csoportot alkottak, miként az udvari nemesség és a kiközösítettek.

A legmegkapóbb fejlődés a formális társadalmi rendszerben azonban nem az osztályok összeolvadásában vagy egyik osztályból a másikba történő mozgásban rejlett. A viszonylagos előny változása volt az a meglevő rendszeren belül a szamuráj és a kereskedő osztályok között. A hivatalos tanítás a kereskedőket más közrangúak alá sorolta, mivel semmit sem termeltek. A szamurájokhoz hasonlóan mások munkájából éltek, de nem osztoztak a szamuráj felelősségében a kormányzás és a közjó tekintetében. A szigorúbb felfogású konfuciusi teoretikusok szerint a kereskedők nem sokkal voltak jobbak ravasz élősködőknél. Ilyen előítélet ellenére a Tokugava időszakban a hivatalosan megvetett kereskedők állandó gazdagodása volt megfigyelhető, másrészt pedig az uralkodó szamuráj-osztály növekvő eladósodása. A szamurájok a kereskedőknek tartoztak pénzzel nemcsak mint magánemberek, hanem nyilvános és adminisztrációs minőségben is, minthogy egyre több *han* kormányzat kényszerült, hogy nagy mértékben

kölcsönözzön az Oszakában kifejlődött hatalmas nagykereskedői és bankérdekeltségektől.

A kereskedők „emelkedésé”-t szívósan úgy tekintették, mintha az valamiként aláásta volna a Tokugava hűbériséget és lényegesen hozzájárult volna 1868-ban történt végső bukásához. Ez a nézet, amely bárdolatlanabb formájában a Tokugava-kori japán történelem teljes magyarázatát nyújtja, inkább doktriner marxizmusnak hangzik, semmint a tények tárgyilagos tanulmányozásának. A kereskedők bizonyosan „emelkedtek”, mégpedig olyan módon, amely döntően befolyásolta a japán kultúra és történelem további folyását. Különböző okok miatt mégis helyesebb a Tokugava-kori kereskedők és szamurájok egymáshoz való viszonyairól úgy beszélni, hogy e két osztály lényeg szerint kiegészítette egymást és szimbiózisban élt, semmint kizsákmányoló és ellenséges érzületű viszonyban. ^[114]

PÉNZESÍTÉS ÉS A PIACGAZDASÁG KIFEJLŐDÉSE

A kereskedő osztály virágzott, mivel a kormányzat, ahogy a Tokugava család megszervezte, szükségessé tette a hazai kereskedelem széles körben való és maradandó kiterjesztését a pénz és hitel növekvő használatával együtt. Ez olyan irányzat folytatása volt, amely még a *szengoku dzsidaiban* kezdődött. Mégis azon korai időszakban a mágnások terveinek katonai erőbe mélyedése azt jelentette, hogy a kereskedelmet és ipart bizonyos meghatározott, azaz stratégiai korlátokon belül buzdították, és miközben a szakadatlan háborúk bizonyos fokig serkentették a gazdasági fejlődést, azon túl a háborús állapot hátráltató hatású volt a bizonytalanság és a jövőt érintő kilátások miatt. Még korábban a Nara, Heian és Kamakura időkben a kereskedelem és kézművesség rendkívüli módon helyhez volt kötve. A valóságban csupán a Kínai és a Beltenger tájain virágoztak és némely távoli gócpontban, mint amilyen Hakata volt, amely a szárazföld felé irányuló utazások fő kikötőjeként szolgált. Azon időkben a piacgazdaság mind társadalmilag, mind földrajzilag korlátozva volt. A termelt vagy az országba bevitt javak a lakosság csak elenyészően kis hányadának

használtak, amely civil és katonai arisztokratákból és magas állású egyháziakból tevődött össze.

1600 után mindez nagyon gyorsan megváltozott. A pénz az ország minden tájára eljutott és készségesen elfogadták azon osztályok is, amelyek addig nem használták. A gazdaságnak ezen pénzesítése hosszú időre való, az egész nemzetre kiterjedő üzletkötéseket tett lehetővé és a cserekereskedelem a még szórványosan előforduló vásárok eltűnését okozta. Azt is magával hozta, hogy sokan hitelre hagytak. Nem sokkal 1700 után a híres konfuciusi tudós, Ogyú Szorai (Ogyū Sorai, 1666-1728) panaszkodott, hogy az egész katonai osztály úgy élt, mintha kocsmában volna, azaz a jelenben fogyaszt és később fizet. Ezt is megjegyezte: „minden korok közül, amelyek a világ kezdete óta voltak, csak az utolsó száz év az, amelyben olyan világunk volt, hogy benne a pénz nélkülözhetetlenné vált”.^[115]

Kereskedelem és a vele kapcsolatos hitelnyújtások látványosan fejlődtek a 17. sz.-ban a politikai és társadalmi megszilárdulás eredményeként. A szamuráj osztálynak városi fogyasztó osztállyá átalakulása és a mágnásoknak készpénzre és hitelre való szüksége, hogy a váltakozó tartózkodás rendszerében (*szankin kótai*) kiadásait fedezzék, két példa arra, hogy politikai követelmények miként szabják meg a gazdasági növekedés mintáját. Az uralkodó rétegek félig megvető nézete, miszerint a kereskedelem csak kereskedőkhöz volt méltó, a társadalmi létra alacsonyabb fokán foglalkozásbeli szakértelem, sőt büszkeség és tisztesség tőkét teremtette meg a népesség azon részében, amely kereskedelemmel foglalkozott. A Tokugava-kor kereskedőinek az általános politikai és társadalmi rendszerben bizonyosan volt függetlenségérzetük, amely tény talán megmagyarázza, miért nem tettek kísérletet, hogy függetlenítsék magukat.

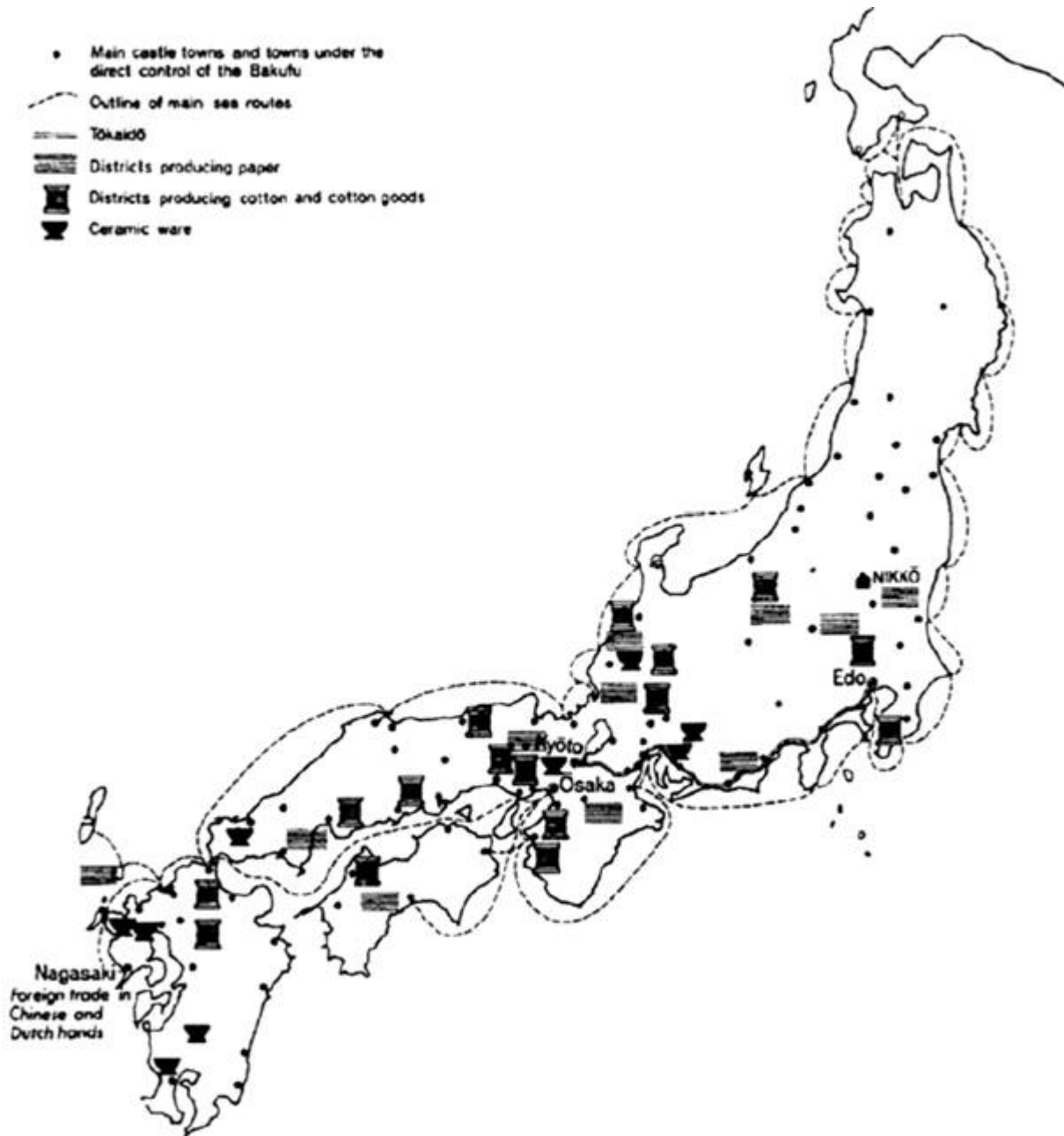
A gazdasági tevékenység nagy központjainak szándékos befoglalása – ismét politikai célokra – a *sóguni* területbe (*tenrjó*) hozzájárult mind a kereskedelmi terjeszkedéshez, mind a kereskedők önbizalmához. Nagaszaki, Kiotó, Oszaka és Edo egymástól külön is tekintélyes belső piaccal rendelkezett, de közös kormányzati hálózatba való összekapcsolásuk valóban hatalmas mértékben elősegítette a javak és szolgáltatások kicserélését. Ezen

túlmenően a Tokugava uralkodás, minden esetleges nyersesége ellenére, a nevezett városok lakóinak több biztonságot és nagyobb lehetőségeket nyújtott, mint amilyent a várkastélyok körül kialakult átlagos városokban élvezhettek volna. Nagaszaki, Kiotó és Oszaka túlnyomóan városi emberek nagyvárosai voltak, amelyeknek közigazgatását alig több, mint keretnek elég szamuráj tisztviselő végezte. Ami Edót illeti, jóllehet csaknem félmillió Tokugava hűbéres és családjaik otthona volt, ott a kereskedők általában bízhattak a törvényadta védelemben és nem késlekedtek, hogy *macsi jakko* (*machi yakko* „városi emberek szövetsége”) nevű egyesületeket alkossanak, hogy védjék magukat társadalmi felsőbbjeik erőszakoskodása és egyéb durva bánásmódja ellen.

Még akkor is, ha nem lett volna érvényben annyi közigazgatási tényező a béke kikényszerítésére, a Tokugava kormányzat békéje elegendő lett volna, hogy valamivel lassabb ütemben előre vigye a gazdasági fejlődést. A kiterjedésre szolgáló mag már megvolt a Kínai térségben a Kiotó és Oszaka körüli ősrégi kereskedelmi tapasztalatban és előfeltételekben.

Ómi (Ōmi) lakosai, tehát azon tartományé, amely körbefogja a Biva-tavat és nincs messze a nemzeti élet régi központjaitól, különösen híresek voltak kereskedői ügyességükről és vállalkozó kedvükről. E tájról származó házalók, akik szalagok, szőtt anyagok, szépítőszerek és orvosságok terheit cipelték és árusították, hagyományosan jártak/utaztak messze tájakra a földművelésben csendes nyári időszakban, egész Japánban ellátogatva a falvakba, de különösen északon. A Tokugava-korban Ómiból való üzletemberek, még mindig az északi tartományokat kedvelve, halliszt-trágyával kereskedtek, birtokdarabokat vettek itt is, ott is, pénzt kölcsönöztek, növényi olaj, szaké, szójabab-krém és szójamártás gyártásában tevékenykedtek. Teljes mértékben kihasználták azon lehetőségeket, amelyeket a Hokkaidó kifejlesztésére irányuló első összehangolt erőfeszítések nyújtottak, és amelyek a Tokugava-korszak korai szakaszában történtek. Ezen északi sziget a halfogás bőséges és gyakorlatilag még kimerítetlen forrása volt, és ott olyan új halásztelepek jöttek létre, amelyek mind eledelt, mind trágyát szolgáltatottak. E telepek Ómiból származó embereknek adott hivatalos monopóliumok alapján létesültek; ilyen

tevékenységük kapcsán született számos közmondás, mint például: „Iszéből jött koldusok, Ómiból jött rablók”, vagy: „Az Ómiból jövök teherhordó rúdja ezer *ryō* aranyat ér”.

Az országban általában a kommercializálás és pénzgazdálkodás két jelentős hatást eredményezett. Első: lassú, de állandó és valóságos emelkedést hozott a tömegek életszínvonalában. Számptalan mindennapi használatú és a szürke életszokásokhoz

tartozó cikk, amelyeket ma hagyományosan japánoknak tekintenek, a népesség zöme javára a Tokugava időszakban keletkezett. A „tipikus” japán ház, amely fából készül, cseréptető, tatami borítással megemelt padlójú, belső falai elmozdítható lécs- és papírkészítmények (sódzsi) [shōji]) – csak egy példa. Más eredmények: porcelán- és lakkárak mindennapi használata, a tea és finomított szaké elterjedt fogyasztása, növekvő kereslet olyan „luxus”-ételek iránt, mint amilyen a cukor és gyümölcsök, vagy gyapotruhák viselése minden társadalmi osztályban. – Második jelentős következménye a kommercializálásnak azon tényből származott, hogy a nemzeti piacra vitte a helyi és falusi termékeket. A különböző tájak vidéki lakosai arra hajlottak, hogy bizonyos áruk termelésére szakosítsák magukat, hogy máshova „exportálják”, rendszerint Oszakán át.

Így a folytatódó közigazgatási töredezettség ellenére Japán, történelmében először, mint gazdasági egység, létrejött.

A FALVAK BEVONÁSA A NEMZETGAZDASÁGBA

Minden *hanon* a várkastély körül kialakult város fontos szerepet játszott e fejleményekben, minthogy az volt a fogyasztás helyi központja és ellátásának legnagyobb részét szükségszerűen a birtokon lévő falvakból kapta. Adóba adott rizs csak egy elem volt ezen ellátási cikkek között, és a *han*-kormányzatok pénzügyi politikája elősegítette más élelmiszerek és vidéki javak előállítását, hogy azok saját területeiken kívül a nemzeti piacon kerüljenek értékesítésre. Az ilyen városok növekedése, amelyeket néhány évtized során létesítettek szerte az országban, a földműves gazdaságnak nem lehetett egyéb, mint megrázkódás, kivonván álló és önellátó múltjából és beleszorítván a bürokratizált és egyre inkább kommercializált jövőbe.

A falvakban, amelyekben az egész népességnek kb. 80%-a élt, a kommercializálás abban éreztette hatását, hogy szakadatlan átkapcsolás folyt a házi fogyasztásra beállított termelésről a piacra szánt termelésre, továbbá a bérlések kiterjedésében és cselekvő dzsentri-vállalkozó osztály születésében. Azt is jelentette, hogy a legtöbb falusi életszínvonala fokozatosan emelkedett, ahogy

kiolvasható a vidéki életkörülmények következő, általános leírásából, amely a Tokugava uralom utolsó évtizedeire vonatkozik.

Az életkörülmények vidékenként erősen különböztek, és kétségtelenül nagy különbség volt a gazdagabb és a szegényebb vidék között. A körülmények az éves terméssel is erősen változtak. Terméskiesések sorozata ijesztő szenvedést okozhatott. Úgy látszik azonban, hogy normálisan ez nem történt meg. Kivéve az olyan területeket, amelyeket isten háta mögöttieknek szoktak nevezni, a japán földművelők életszínvonala a Tokugava-korszakban általában véve fokozatosan emelkedett, és az 1860-as évekre sok parasztgazda olyan szintét élvezte az anyagi kényelemnek, amilyen alig volt elérhető még nagyon hatalmas szamurájok által is két és fél évszázaddal korábban. Üzletek létezése a falvakban biztos jele annak, hogy a parasztok vásárolták azon használati cikkeket, amelyek jóval túlhaladták a minimális szükségleteket. Bármely falu, amely nem esett túl messze az utaktól, számíthatott arra, hogy időnként utazó színészcsoportok szórakoztatják, és számos faluban állandó színház létezett, amelynek némelykor egészen bonyolult színpadi gépezete volt. A paraszt élete bizonyosan kemény volt, miként a valóságban ma is az, és életszínvonala lényegesen alacsonyabban mozgott, mint városokban élő embertársáé, miként ma is az a helyzet, még sincs meggyőző bizonyíték arra, hogy kétségbeejtő és kikerülhetetlen szegénység lett volna a hagyományos földművelő közönséges sorsa. ^[116]

A városok növekedése és azon lehetőségeké, amelyeket nem földművelő alkalmazásban ajánlottak, fokozatosan véget vetett a szerződéses és örökléses szolgák hagyományos rendszerének, amely a nagybirtokok működését lehetővé tette. De akkor is, amikor tartásukra bért kezdtek fizetni munkásaiknak, a nagygazdák nehezen kaptak elég munkaerőt azért, amit képesek vagy hajlandók voltak fizetni. Az egyetlen megoldás az volt, hogy a nagybirtokokat kis, művelhető darabokra szakították, amelyeket aztán bérbe adtak a falu más tagjainak. A „kisszerű földbirtokos és cselédsége” megjelölésű rendszer ilyenbe ment át: „földbirtokos és bérlő”. A

tulajdonos családok gyakran megtartottak néhány holdat közvetlen művelésre, de mint mezőgazdák jövedelmüket főként földbérletből nyerték, nem pedig saját kezük termeléséből. Valamely földbirtokos bérlőiként gyakran olyanok szerepeltek, akiknek eleik vagy a birtokos ősének rokonai vagy jobbágyai voltak. Több, szokásjogon alapuló és félig származáshoz tartozó viszony maradt fenn a két csoport között, de az irányzat az volt, hogy mindkét oldal egyre nyíltabban elismerte, miszerint az alapvető kapocs közöttük a földbérnek és a művelési jognak tisztán gazdasági és szerződéses összekötése.

Egyáltalán nem minden falulakos tartozott a földtulajdonosok és a földbérlők osztályaiba. A legtöbb falusi mindig kevés földön gazdálkodott és családi gazdaságokat művelt. A nagybirtokok feldarabolásakor e csoportból számosan megragadták az alkalmat, hogy családjukéhoz földet béreljenek. A kisbirtokosok szintje alatt földnélküli elem jelent meg: olyan családok, amelyeknek alig volt egyéb földtulajdonuk, mint házuk telke, és akik szomszédoknak vagy a közeli városokban dolgozva tengették életüket. Így 1800 után, kivéve azon kevés, isten háta mögötti tájakat, amelyeket valójában még nem ért el a piacgazdaság, a japán falvakban valószínűleg jelen voltak az összes következő csoportok képviselői: földbirtokosok; kisbirtokosok, akik tulajdonosaik voltak minden általuk művelt földnek; kisbirtokosok, akik más földjét is bérelték; bérlőföldművesek; földnélküli munkások.

Ilyen irányvonalak szerinti, növekvő megkülönböztetések ellenére a falu mint szervesülés, mint „családi”, egység erős önérzetet őrzött meg. A szomszédság és kölcsönös együttműködés hagyományai nem veszték ki. A valóságban ezen szellemet meg is kellett tartani, hogy a közjó olyan lényeges ügyeiről gondoskodjanak, mint amilyenek az öntözési jogok és a közös földek használata. A falu továbbra is egység maradt az adózás és közigazgatás céljaira. Mindamellett rideg gazdasági értelemben a falu élete többé nem forgott egy maroknyi nagybirtok körül, amelyeket „kiterjedt családok” (azaz a tulajdonos családja, rokonai és szolgálói) működtettek, hanem csaknem kizárólag kicsi, „nukleáris család”-i egységek (azaz nagyszülők, ha még éltek, szülők, legidősebb fiú, annak felesége, ha volt, és eltartott fiatalok), amelyek 2 vagy 3 kis holdnyi földeket

műveltek. Az ilyen típusú kisbirtokok voltak hagyományosan elterjedve a Kínai-tájon és elég bőségesen fordultak elő egyebütt is, de most ilyen lett a szabványszerű japán kisbirtok. Azon változások tekintetében, amelyeket a kommercializálás okozott, nagy előnyük az volt, hogy a paraszt és közvetlen rokonsága művelhette, így nem kényszerült távolabbi rokonok alkalmazására vagy külső segítség bevonására.^[117]

A föld birtoklásának és a földműves-háztartás szervezetének ily változásaival járt együtt a földművelési termelékenységnek jelentős növekedése. Nemcsak több főterményt (rizs, szójabab, köles, árpa, búza) termeltek, hanem újakat vagy exotikusokat is, mint amilyenek voltak a gyapot, kender, burgonya, tea, dohány, ginszeng, cukor, festőnövények, olajosnövények – és mindezeket nagyobb mértékben termelték, mint valaha. Hasonlóképpen a selyemtermelés is drámai bővülésen ment át. Csupán az a tény, hogy a legtöbb parasztcsalád most főként magának dolgozott, szükségszerűen segítette a termelékenységet, és a bérelt földek esetében a művelőnek szintén több maradt, noha a több termés nagyobb részesedést jelentett a földbirtokosnak.

Már megmutattuk, hogy a földbirtoklás rendszere miként változott meg a kommercializálódás hatására. És a mezőgazdasági termelés növekedésének legtöbb oka még közvetlenebbül kapcsolható a piac növekedéséhez. Például hallisztet mint trágyát, amely sokkal jobb eredményt hozott, mint a hagyományos humusz és emberi ürülék alkalmazása, széles körben kezdtek használni a Tokugava-korban, és az olyasmi volt, amit máshonnan kellett a faluba juttatni és [rendszerint] készpénzért a parasztnak eladni. Az új termelésnek további hatásos forrása parlagföldek újból hasznosítása és frissen nyert földek termelésre előkészítése volt. Mivel jelentős tőkebefektetést igényelt, új földek nyeresének tervezése csak akkor volt érdemes, ha termékeiket közvetlen környezetükön kívül lehetett eladni. Ahogy az ismeretek növekedtek, különösen a föld termékenyebbé tétele lehetőségének ismerete, úgy nőtt a jobb fajta magok használata és a kettős betakarítás gyakorlata. Ez utóbbi megkönnyítette az új termelvények terjedését is. Végül, de nem utolsó sorban, szólni kell a piacra szánt termékekben kialakult táji specializálódásról, ide értve a selyemtermelést.

Mindezen változások idején át a földbirtokos (korábban nagybirtokos) osztály befolyásos maradt. Tagjai a falvakban maradtak, és noha egyedi földbirtokos családok néha tönkrementek, más családok, amelyek a társadalmi létra alacsonyabb fokairól emelkedtek föl, eléggé sikeresen működtek, hogy bekerüljenek a legmagasabb osztályba. Bármilyen volt is származásuk, általában a leggazdagabb családok viselték a helyi közigazgatás terhét, maguk között osztózkodva a falubíró nagyon fontos tisztségének viselésében. Lényeg szerint a bíró hivatalnokká vált falusi ember volt, és általa érintkeztek az uralkodók alattvalóik tömegeivel. Ő volt felelős a hűbértokos vagy *sóguni* tiszteknek a falu általános kormányzásáért és jólétéért, különösen pedig az adók fizetéséért. A bírótól azt is elvárták, hogy képviselje a rábízottakat a hivatalokkal felmerülő ügyekben, hogy védje őket és szükség esetén szólaljon fel közös érdekeikben. A külvilággal való ügyintézési feljegyzések megőrzésétől és hivatalos írások váltásától függtek. Falubelieikhez való kapcsolatait meg nem fogható valami: a helyi szokás és konszenzus átható ereje irányította.

Csak a leggazdagabb, így legráterősebb és írástudó családok tudtak ilyen felelősséget magukra vállalni. Jutalmul a nemzet uralkodótól a nyilvános megbecsülés olyan jeleit kapták, mint amilyen a kard viselésének joga és családi név felvétele. A falvakon belül mindenki alávetette magát nekik, és bőven volt alkalmuk az ügyeknek saját érdekükben történő elővigyázatos kezelésére. Az is világos, hogy a falvak felső rétegét képező családok tekintélyes tanultságot gyűjtöttek és a társasági viselkedés csiszolt formáiból is többet a felszínes máz nál. Arra hajlottak, hogy csendben éljenek és kedveljék a japán történelem és irodalom tanulmányozását. Közülük sokan gyakorlatibb tanulmányokat is választottak, mint például orvostudományt vagy mezőgazdasági szakismereteket.

Éppoly jelentősek voltak a Tokugava-korban a földbirtokos osztály vállalkozói működése, mint a közigazgatásban vállalt köteletségei és a kultúrában elért eredményei. Az olyan földbirtokosok, akik vagyonuk egy részét közvetlen művelésben tartották, általában véve a legmodernebb módszereket alkalmazva kezdeményezők voltak új, piacra szánt termények növesztésében, miközben bérletdíjak – még akkor is, ha természetben kapták és így pénzre való átváltásra

szorultak – biztosították azt az induló tőkét, amely pénzkölcsönzésre és új földek művelés alá vételére szolgált. Újan termővé tett földeknek az a többletelőnyük volt, hogy addig nem voltak bejegyezve az adólistába, amíg a kormányzó hatóságok új országos földméréseket nem rendeltek és az adóalapokat nem vizsgálták fölül. Ez pedig az idő múlásával egyre ritkábban történt. – Földbirtokosok a vidéki iparban is cselekvő részt vettek. Szakélfőzés és szójamártás-készítés voltak az alapjai számos dzsentricsalád vagyonának. Alig voltak kevésbé gyakoriak a selyemfonal-nyerés, selyemszövés, gyapotfonal magtalanítása és fonása, kelmefestés, növényi olajok nyerése, fűrészelt fa előállítás és szállítása.

Ezen vidéki földbirtokos-vállalkozó elit kifejlődése, amely elitnek tagjai megtalálhatók voltak az ország csaknem minden falujában, úgy tűnik szemünk elé, mint a modern Japán javát szolgáló Tokugava-hagyaték két vagy három kiemelkedő jelentőségű értéke. Megérdemli mindazt a figyelmet, amelyet történészek ma késznek látszanak javára írni, még akkor is, ha ez azt jelenti, hogy az érdeklődők a falu népének csak kis részére összpontosítják figyelmüket. A talán keserű igazság az, hogy nagyon új időkig a történetírás csak az elit csoportok cselekedeteinek és törekvéseinek feljegyzése volt, de nem a tömegekéinek.

VÁROSI ÉLET ÉS VÁROSI MŰVELŐDÉS

Alig van ház e nagy fővárosban, amelyben nem készítenek vagy árusítanak valamit. Itt vörösrezt finomítanak, pénzt vernek, könyveket nyomnak, a legdrágább anyagokat szövik arany és ezüst virágmintákkal. A legjobb és legdrágább festőanyagok, a legművészebb faragványok, mindenféle zeneszerszám, képek, lakkozott szekrénykék, mindenféle dolgok, amelyek aranyból vagy más fémből készültek, különösen acélból, minthogy a legjobban edzett pengéket és egyéb fegyvereket a legtökéletesebb módon készítik itt, ugyanúgy a legpompásabb öltözeteket a legjobb módon, mindenféle játékszereket, babákat, amelyek önmaguk mozgatják fejüket, és számtalan egyéb tárgyat, amelyeket elszámolni is alig lehetne. Röviden, semmit sem lehet

elgondolni, ami a fővárosban – (Kiotó = Mijako [Miyako]) – nem található meg, és semmi külföldről ide hozott dolog nincs, akármilyen szépen munkálták, amit az ügyes szakmunkások egyike e városban ne kezdene utánozni. ^[118]

Így jegyezte fel benyomásait Kiotóról az érdeemes Engelbert Kaempfer 1691-ben. A megelőző száz évben e város szembetűnő új virágzást mutatott azon pusztítások után, amelyeket az Ónin és azt követő háborúkban elszenvedett. A művészetek terén ez az újból virágzás újjászületésként értékelhető. Az élgárdában olyan művészek voltak, mint Honami Kóecu (Honami Kōetsu, 1558-1637) és Tavaraja Szótacu (Tawaraya Sōtatsu, kb. 1570-1643). Az első hivatásos kardköszörülők családjából származott, de műkedvelő fazekas, szépíró, lakkművész, díszítő festő és fémműves minőségében vált híressé. A második, sokkal ismeretlenebb háttérű személy, valószínűen legyeződíszítőként kezdte pályafutását, de később a festészet egyéb válfajait is művelte.

A Tokugava-korban, noha Kiotó megtartotta kiemelkedő helyét brokátok és egyéb finom, művészi kivitelű termékek gyártásában, mind Oszaka, mind Edo túlszárnyalta népességben és általános kereskedelemben. E három nagyváros együtt alkotta a nemzetgazdasági tevékenység csúcsát. Oszaka úgy virágzott, mint az egész országot szolgáló cserekereskedelem helye és mint a nagyszabású hitelek hatalmas forrása, különösen a *han*-kormányzatok számára, továbbá mint alapanyagok szállítója különösen Edo számára. Edo pedig, ahogy lakossága egy millióra emelkedett, a legfontosabb fogyasztási központnak számított nemcsak Japánban, hanem az egész világon. A nagyvárosi élet nyüzsgéséről, továbbá a kereskedelem és ipar valóban bámulatos változatosságáról némi sejtelmünk lehet olyan okmányokból, mint amilyent 1784-ben adtak ki 24 oszakai céhnek, amelyek olyan céllal igényelték, hogy hivatalos engedélyük legyen hajózó szövetség alakítására. Azon áruk, amelyeket ez a csoport adott-vett, a következők voltak: hamu, kosarak, könyvek, asztalos derékszögek, faszénttartó ládák, facipők, ruhásládák, vörösréz, gyapot, gyapotkészítmények, gyapot mint rost, szárított hal, egyéb szárított tápanyagok, orvosságok, arcpúder, trágyák, köszörűkövek,

kenderszövet, illatos füstölőanyag, vas, vasszegek, elefántcsontból való díszek, lakkcikkek, evezőnek való fa, olaj, festékek, papír, napernyők, porcelán, rongyok, szandálok, tengeri moszat, zoknik, szalmából való padlóborítás, dohány, esernyők, firniszek, viasz és drót.

Általában szólva azon cégek, amelyek céhtagságra minősültek, több nemzedéken át működött, megbízható vállalatok voltak. Felépítésük sikeres keverékét egyesítette a családi tulajdon és testületi igazgatás elveinek. A cégalapító utódai rendszerint legalább formális irányítók maradtak, de a gyakorlatban a kritikus döntéseket sokszor bizonyított szakértelmű személyekre hagyták, mint amilyenek például a névleges tulajdonos női rokonai vagy megbízható irodai alkalmazottak voltak. Ez utóbbiak rendszerint fiatalon léptek be a cégbe mint bentlakó tanoncok; ha eléggé szorgalmasak és képesek voltak, azt remélhették, hogy idővel a „belső” család tagjaivá válnak vagy örökbefogadás által, vagy úgy, hogy leányvállalatokban önálló üzletemberekként indítják őket újtjukra. Némelykor a testületi szellemet írott „házaszabályok” vagy üzleti gyakorlat vezérelveinek listájával erősítették, amelyek a takarékoság, szorgalom, óvatosság hagyományos erényeit hangsúlyozták.

Számos példa van a világon olyan emberekről, akik végül csődbe jutottak, mert nemcsak saját tőkéjüket kockáztatták, hanem kölcsönzött pénzeket is. Elvégre, ámbár lassú lehet haladásod, ha minden személyes kiadásodat azon kereskedés nyereségéből fizeted ki, amelyben eredetileg sikeres voltál, úgy tekint(heted) a birtokodban lévő pénzt, mint készletedet; saját vállalkozásodon dolgozz, egyetlen célra törekedve, és csak természetes, hogy az Ég áldásaként üzletházad virágzik. ^[119]

Így írt a korai 18. sz.-ban a Micui (Mitsui) vállalat egyik alapító atyja azoknak szánt végrendeletében, akik helyébe lépnének.

A jó hírű és hivatalosan védett családi üzletek kérge alatt létezett az egyszemélyes és egynemzedékes vállalkozások nyugtalan küzdőtere. A nagyvárosokban számosan arra törekedtek, hogy valamelyes vagyont szerezzenek maguknak és élvezzék, anélkül, hogy az alkalmazott eszközöket illetően nagyon lelkiismeretesek

volnának és anélkül, hogy utódaikról különösebben gondoskodnának. Eredményként olyan viselkedések nekilódulása történt, amelyek részben üzleti, részben hedonista szelleműek voltak, és amelyek az átlagos férfi és nő vágyakozásaiban és szórakozásaiban gyökereztek. Ez a szellem volt a hagyományos japán változata a burzsoá individualizmusnak; virágkorában remekül ragadta meg Ihara Szaikaku (Ihara Saikaku, 1642-93) novelláiban és rövid történeteiben.

Fő témáiként Ihara Szaikaku a nem állandó, „úszó” világ két nagy érdekét választotta: a pénzt és az érzéki szerelmet. Szellemes, anekdotikus és alaposan realiztikus módon kezelte őket, és írásai még ma is élvezetes olvasmányt nyújtanak. Különösen a pénzszerzés (vagy vesztes) módjairól szóló történetei vetítenek elénk meggyőző karcolatokat az akkori nagyvárosi életről; ezen írások ugyan szegények a jellemzés oldaláról, de telve vannak vidám célzásokkal és helyi színfoltokkal. Egy történet arról szól, hogy egy csoport fiatalembert szüleik valamely híressé vált fősvény házához küldenek, hogy tanácsát kérjék, miként lehet meggazdagodni. Az újévi ünnepek még nem fejeződtek be, és miközben a látogatók az előszobában várnak, azt hallják, hogy valaki a konyhában agyagmozsárban valamit tör; ezért azt találgatják, vajon milyen lesz a vendéglátás, amelyet nekik biztosan tálalni fognak. A gazda belép, és a beszélgetés a különböző újévi szokások értelmére terelődik, amelyeknek mindegyikét a gazda a takarékoság gyakorlatával kapcsolja össze. Végül megjegyzi: Kedvesen beszélgettetek velem az este kezdetétől, és legfőbb ideje, hogy üdítő vendéglátásban legyen részetek. De olyat nem adni egyik módja a milliommossá válásnak. A mozsár zaja, amelyet érkezések idején hallottatok, azon keményítő töréséé volt, amely a számviteli könyvek bekötő borításához szükséges. ^[120]

Szaikaku maga sikeres kereskedő volt, aki korán visszavonult a foglalkozástól, hogy irodalommal foglalkozzék. Azoknak és főként azokról írt, akiket legjobban ismert, oszakai és kiotói polgártársairól. Ugyanezt lehet elmondani a nagy drámaíróról, Csikamacu Mondzaemonról (Chikamatsu Monzaemon, 1653-1725). Éppen nem szűklátókörű elméleti módon üzte mesterségét; fiatal korában alapos gyakorlati képzésben kellett részesülnie napjai drámai technikai

fogásaiban, mind a mesemondó- és bábuszínháznak (*bunraku*), mind az élőszínesz-színháznak (*kabuki*) a gyakorlatában. A *bunraku*, amely korai virágkorát Edóban a 17. sz.-ban élte, végül Oszakában jutott tökélyre és ott is maradt. Másrészt a *kabuki*-színház sehol nem érte el tökélyét és nem virágzott úgy, mint Edóban a 18. sz. második felében. Addigra bizonyos mértékig kiemelkedett eredeti rosszhírű külszínéből, amely prostitúció és még rosszabb dolgok takarója volt, és magában is képes volt megállni mint elfogadott drámai színművészeti forma. A *bakufu* beavatkozása, különösen nőknek és csábító ifjaknak a színpadon megjelenését illető tiltás, a valóságban segítette az átalakulást, minthogy bizonyos színészek akkor kezdték külön képezni magukat női szerepekben. A *kabuki* szoros kapcsolata, fejlődése korai szakaszaiban, a kifinomultabb *bunraku*val ugyanazon célra szolgált, és olyan vonások, mint a táncra való összpontosítás és a mindenütt jelentkező stilizálás még mélyebb gyökerekig: a középkori *nó*ig érték vissza. Mindamellett az Edóban honos *kabuki*ből teljesen hiányzott a *nó* általános puritán légköre és a metafizikai vallással való, minden egyében uralkodó törődése.

A *kabuki* célja egyszerűen az volt, hogy szenvedélyes módon nyújtson szórakozást a hallgatóságnak. Kereplőkből, dobokból, fuvolákból és háromhúros *szamiszen*ből (*samisen*)^[121] álló, jó nagy zenekarok a játékosoknak változatos zenei kíséretet adtak, amelyet alkalmanként emberi hanggal való előadás gazdagított. – A színházak nagy és erősen fényűző, állandó épületek voltak, és bennük a színpadok szélesek. Egy részük körbefordítható volt, mint valamely forgó korong, ami lehetővé tette a jelenetek gyors változtatását vagy két külön jelenet egyidejű játszását. Hosszú, emelt átjáró húzódott a színpad bal oldali sarkától, ahogy a közönség látta, a terem hátuljáig, és fontos belépések és távozások az átjárón át történtek a nézők szeme szintjén. – A *kabuki* elsődleges ereje a szemre gyakorolt hatásában volt. Aprólékosan kidolgozott részletek, öltözékek és arcfestés a színészek formális testtartásával (*mie*) együtt ragyogó és ellenállhatatlan látványt teremtettek, azonkívül pedig csaknem érzéki idegizgalmú rejtett áramlást. Ez a testvonatkozású képhatás nem-természetes játszásból eredt, amely erősen bravúrokra hagyatkozott és éveken át

tartó képzést követelt. Csikamacu pedig gyakran úgy írt, hogy egy bizonyos színész művészi tökéletességét tartotta szeme előtt.

Körülbelül 130 játékból áll a teljes Csikamacu jegyzék. E játékok három osztályba sorolhatók: történelmi, családi/házi és szerelmi-öngyilkossági. A családi/házi játékok, amelyeknek egyidejű díszleteik vannak, realisztikusabbak, mint a történelmieket. A legnagyobbak a szerelmi-öngyilkossági játékok (*sindzsú-mono* [*shinjū-mono*]), amelyekben viszonyítva kevés szereplő lép fel, és amelyek három felvonással befejeződnek. A téma minden esetben balvégzetű szerelem és, miként a klasszikus tragédiákban, a szereplők csaknem kikerülhetetlenül végzetük felé haladnak. A színpadon nincsenek királyok és királynék, sem nagyurak és előkelő hölgyek, és egyéb szokásos hősök. Helyettük a kispolgárság tagjai lépnek fel: boltosok és feleségeik, írkok, bizományi ügynökök, szolgálólányok és prostituáltak, alacsony rangú szamurájok és családjaik.

Ahogy gyakran hangsúlyozták, Csikamacu munkáiban a lényeges konfliktus a kötelességtudat (*giri*) és az emberi érzés (*nindzsó* [*ninjō*]) között van. Valamely boldogan házas családapa reménytelenül beleszeret valamely utcanőbe; valamely magát elhanyagoltnak érző szamuráj-feleség meg nem engedett viszonyba merül, míg férje távol van Edóban; olyan lány, akit szülei feleségül ígértek valakinek, szívét másnak adja. Ezen esetek egyikében sem tudják az érintett emberek megnyugtatóan összeegyeztetni érzelmeiket a társadalom iránti kötelességükkel. Erre ráeszmélnek és akkor elindulnak utolsó útjukra.

*Búcsúm tőled, világ, és búcsúm az éjszakához.
Mi, a halál útját járók, mihez legyünk hasonlók?
A fagyhoz az út mentén, amely a temetőbe visz,
Amely minden lépéssel fogy, ahogy haladunk:
Mily szomorú ez az álombéli álom!*^[122]

Kétségtelenül *giri* és *nindzsó* hordják a színjátékot, de helytelen lenne azt vélni, hogy az ilyen vonás kizárólag a japán színház sajátja. Nem érzett Macbeth határozottan kötelességérzetből fakadó visszatetszést Duncan megöletése miatt? Aki rokona és királya volt s ehhez még háza vendége a gyilkosság idején! És mégis a becsvágy

„emberi érzése” összekötve az asszony iránti vonzalommal, hajtotta. Hasonlóképpen Cordelia szenvedett, mert – noha mélységes emberi érzés fűzte atyjához – személy szerint túl egyenes volt (vagy, ahogy a japánok mondanák, túl erős *giri*-tudat hatotta át) és talán túlságosan a közérdeket szembe előtt tartó ahhoz, hogy öreg kora szeszélyeiben segítőtársa legyen. Igaz, Csikamacu kifejezetten konfuciusi-szamuraj ízt ad az ilyen helyzetek általa való kezeléséhez, és a személyes becsület miatti aggodalom messzebb menő, mint a legtöbb nyugati drámaíró, Spanyolországon kívül, engedte volna. Mindamellet, az ő etikai ítélete, legalább *giri-nindzsó*-féle lényegében, egyáltalán nem sajátosan japán. Ilyen megközelítésből tekintve az embereket az egész világon meglelhető tragédia fő indítékaiból merített. Ez a tény növeli igényeit, hogy világraszóló jelentőségű drámaírónak tekintsék.

Ha csak *giri*re és *nindzsóra* összpontosítjuk figyelmünket, azt kockáztatjuk, hogy szemünk előtt tévesztjük Csikamacunak mint színi szerzőnek egyéb nagy talentumait. Felülmúlhatatlan mestere a szóhasználatnak mind versben, mind prózában. Játékaiban csillognak a szójátékok és utalások nemcsak buddhista szutrákra és a klasszikus irodalomra, hanem az utcai irodalomra is: népi balladákra, közmondásokra és így tovább. Hallgatóságának ismerniük kellett az általános politikai körülményeket és mind a japán, mind a kínai történelem körvonalait. Színjátékaiból legalább egynek a háttere Kója-hegy, amely körül a singon-misztériumok kisugárzása lengett, és legtöbb egyéb színjátékába beviszi az Amida-buddhizmus egy elemét. Mégis ezt mondhatjuk: Ha Csikamacu tudatosan oktatni szándékozott, akkor oktató irányelvei konfuciusiak voltak. Mint művész túl jó volt ahhoz, hogy tömény propagandához alacsonyodjék, de egyik színjátékában a másik után hangsúlyozza az állhatatos ragaszkodás, a szülők iránti szeretet és a házastársi hűség kiemelkedő erényeit. Jóindulat és megbocsátás szintén szerepelnek darabjaiban, de kevésbé érezhetően.

Egyéb minőségei is figyelmet követelnek. Játékai a hangulat gyors változásaival is kiemelkednek. Legijesztőbb tragédiáiban is vannak humoros pillanatok. Ezen túl a szerző úgy ábrázolja a nőket, mint saját jogukban energikus személyiségeket, és megengedi, hogy tragikus szereplői, különösen férfiak, erkölcsi természetben

növekedjenek. Az ily sokoldalúság a dráma igazi töltete; és mert Csikamacunak olyan ereje is volt, hogy drámai csúcseit a meggyőzés hamisítatlan hevével itassa át, nem nehéz látnunk, miért kiáltották ki őt, legalább a japánok, „Japán Shakespearejé”-vé. Mégis, végső leírásban saját érdemei szerint méltó figyelmünkre: „munkái az első érett tragédiák, amelyeket a köznép tagjairól írtak”.

[123]

Van némi okunk azt gondolni, hogy Csikamacu Mondzaemon *rónin* volt. Macuo Basó (Matsuo Bashō, 1644-94) esetében, aki a klasszikussá vált *haiku* költemények alkotójaként vált híressé, a bizonyíték egészen világos. Ő a szamuráj-osztályba született, de felnővén önszántából kivált belőle és köznépiként óhajtotta életét alakítani. Csikamacu drámái előzményeihez hasonlóan a *haikunak* is voltak előzményei mind az udvari költők klasszikus *tanka*-költeményeiben, mind a köznép komikus, velős mondásaiban. 1600-tól kezdve az írástudás terjedése és a városi emberekhez fűződő kultúra fejlődése az irodalom és a művészetek gyakorlatában számos hagyományos társadalmi válaszfalat bontott le. Basó még életében gyakorlatilag közismert író lett és támogatókat, társakat és tanítványokat vonzott minden társadalmi osztályból és mindkét nemből. Éppúgy, mint a színház csak úgy tudott virágozni, hogy a lehető legszélesebb nézőközönséghez nyúlt ki, a *haiku*-hagyomány is nagy mértékben gazdagodott a népszerűsödés kezdeti lendületétől. A *haiku*-költemények humorosak. Humoruk néha nyilvánvaló és metsző, de gyakrabban enyhe és közvetett.

*Csónai de
Siranu va teisu
Bakari kana*

*Chōnai de
Shiranu wa teishu
Bakari kana*

*Az egész városban
Csak férje nem tudja.
Mi a...!*

*Kadze hito ni
Sze ou acusza ja
Ucsiva-uri*

*Kaze hito ni
Se ou atsusa ya
Uchiwa-uri*

*Aki másoknak szellőt
Hord hátán, a legyezőárus,
Ó, hogy izzad!
(Kakó [Kakō])*

A *haiku*-költemények szinte tapinthatók és képszerűek. Mind, ami a költeményben van, valamely kép körvonalazása, míg a hallgatólagos következtetés kimondatlanul marad. Ezért egészen rendkívüli mértékben a *haiku*-költészet egész népesség általános kultúrájába és életmódjába marad beágyazva, ahogy azok az emberek kereken 200 évvel ezelőtt éltek. Az olvasónak pedig eszében kell tartania ezen tágabb tapasztalatot olyan irodalmi játékszabályokon kívül, mint amilyenek az évszakokra alkalmas szavak használatában vannak.

*Haruszame ja
Monogatari juku
Mino to kasza*

*Harusame ya
Monogatari yuku
Mino to kasa*

*Tavaszi zápor, aj!
Csevegés folyik, miközben
Szalmaköpeny és ernyő halad el.
(Buszon [Buson])*

*Csómacu ga
Oja no na de kora
Gjokei kara*

*Chōmatsu ga
Oya no na de kora
Gyokei kara*

*A Jani-gyerek
Szülei nevében jött (át);
Jókívánságok! Íme!
(Jaha [Yaha])*

Jaha kisfiú képét vetíti elénk, aki legszebb ruhájába öltözött és telve van beképzeltséggel. Formális újévi látogatást végez szó szerint „szülei nevében”. Csómacu családi körben használt név, amilyent az Edo időszakban fiúra vagy inasra akasztottak. Ez jellemző arra a könnyed társalgási nyelvre, amelyet a *haikuban* általában kedveltek. Erősen és humorosan ellentétben van a merev *gjokei* (szerencsekívánatok) hangzású kifejezéssel.

A *haiku*-költemények felidézők és érzelemfelkeltők.

*Haru no umi
Hinemoszu notari
Notari ka na*

*Haru no umi
Hinemosu notari
Notari ka na*

*Tavaszi tenger –
Egész napon föl és alá –
Hullámverés, ó!
(Buszon [Buson])*

*Nacugasza ja
Cuvamonodomo ga*

Jume no ato

*Natsugusa ya
Tsuwamonodomo ga
Yume no ato*

*Nyári füvek –
Lánckenetek^[124] vágyálmai
Maradék...
(Basó [Bashō])*

*Okite micu
Nete micu kaja no
Hirosza kana*

*Okite mitsu
Nete mitu kaya no
Hirosa kana*

*Fölkelés és lefekvés,
Lefekvés és fölkelés—
Ó, mily tágas a szűnyogháló!
(Ukihasi [Ukihashi])*

*Cuju no jo va
Cuju no jo nagara
Szarinagara*

*Tsuyu no yo wa
Tsuyu no yo nagara
Sarinagara*

*A harmat világa...
A harmat világa folyvást,
És mégis elszállása közben.
(Issza [Issa])*

Japán szúnyoghálók a szoba négy sarkából vannak felfüggesztve és alváson kívül egyéb tevékenységre is bőséges helyet kínálnak. Ukihasi ezt a körülményt használta, hogy türelmetlenségét jelezze, miközben szeretőjét várta. Issza elcsépelt buddhista vigasztalás ellen kelt ki, amikor szeretett kislánya halála után neki ajánlott részvénytílvánításokra válaszolt, Basó pedig akkor fogalmazta meg költeményét, amikor meglátogatta Minamoto Josicune 1189-ben volt öngyilkosságának helyét, ahol – saját szavai szerint – keserűen sírt, míg csaknem elfeledkezett az időről. ^[125]

*Sidzukasza ja
Iva ni simi-iru
Szemi no koe*

*Shizukasa ya
Iwa ni shimi-iru
Semi no koe*

*Mily csendesség –
Sziklába ható
Cikáda-hangok!*

*Umi kurete
Kamo no koe
Honoka ni sirosi*

*Umi kurete
Kamo no koe
Honoka ni shiroshi*

*A tenger elsötétül –
Vadkacsák zajongnak –
Tompán fehér az.*

*Ara umi ja
Szado ni jokotau
Ama no gava*

*Ara umi ya
Sado ni yokotau
Ama no gawa*

*Viharos tenger –
Szadóig érő
Égi folyam.*

*Tako-cubo ja
Hakamaki jume vo
Nacu no cuki*

*Tako-tsubo ya
Hakamaki yume wo
Natsu no tsuki*

*Rákfogó edény –
Rövidke álm...
Nyári holdvilág.*

Az utolsó *haiku*-csoport mind Basó alkotása. Érett korában némelykor azáltal ért el fokozott hatást, hogy egyik jelentéstani vagy értelmi síkról a másikra lépett át. Csend és vele szemben hang a hőség túlerejű benyomását éreztetik. Hasonlóképpen a vadkacsák hangja a sötétben enyhén „fehér”. A buddhizmus, különösen a Nara időkben virágzott kegon szekta, azt tanította, hogy minden jelenség alapjában véve ugyanaz, így egymással kicserélhető. A Szadót érintő *haiku* e filozófiát érezteti, amennyiben azon szigetet teszi meg olyan láthatatlan helyé, ahol a viharos tenger és a csendes „égi folyam” [tejút] találkozik. A költemény igazában nagyszerű nyilatkozás az ellentétek közötti feszültségről és Buddha azon képességéről, hogy kiegyenlítse őket. A nyelvezet ügyesen egészíti ki a jelentést. E szavak: *Ara umi ja Szado ni* természetesen szaggatottan hangzanak, de *jokotau* elérésekor a ritmusban észlelhető változás van: a magánhangzók hosszúvá és nyugodttá válnak. A víz képzetének kétszeri használata – minthogy a tejút (*ama no gawa*) japán neve szó szerint „mennyei folyó” – a látszat

szerint a mélységnek és bonyolultságnak még egy dimenzióját adja, de a valóságban a költemény alapvető állítását erősíti és jobban megvilágítja. Felcserélhetőség – az a gondolat, hogy „sok” bármennyire különböző, valahogy mégis egy – az utolsó költeményben össze van kötve a még inkább mindent átható buddhista átmenetiségi képzetel. Basó elfogadhatóan boldognak érezte magát, amikor írta, esti hajókirándulást élvezve az Akasi-(Akashi-) öbölben. Letekintett a csapdába került rákra és arra eszmélt, hogy a rák is elégedett volt még helyzetében, hiszen ott nyugodott a meleg és áttetsző tengerben, amely szokott környezete volt. Ember és rák... Az utóbbi halála nyilván előre látható: Reggelre a felszínre emelik és piacra viszik. De az ember számára könnyebb-e a jövő?

Szaikaku, Csikamacu és Basó teljesítménye újíto képességükben fogható meg. A regényben, a drámában és a költészetben külön-külön olyan új formákat alkottak, amelyek magukban hordozták a nagyvárosokban élő köznép tapasztalatát és érdeklődését, de a vidéki kisebb városok és a falvak népéét is. Addig az irodalom, miként az élet egyéb jutalmai, nagyobb részben a polgári, katonai és egyházi arisztokrácia úgyszólván fenntartott területe volt.

Az új fejlemények a Kínai területen kezdődtek, ahol Szaikaku is, Csikamacu is meg voltak elégedve napjaik töltésével. Ellenben Basó, aki Kiotótól nem messze született, 1672-ben elhagyta szülőtaját és Edóba ment, ahol afféle költői tanoncságot szolgált. Oda tanítójával együtt utazott, akit avégett rendeltek fel, hogy az uralkodó *sógunt* a *haiku*-írás művészetére tanítsa meg. A szükség arra szorította Csikamacut, hogy néhány évig mint alacsony rangú vízszolgáltatási tisztviselő dolgozzék, de aztán sikerült neki függetlenül élnie mint tanítónak és költőnek. Hosszú, elmélkedésben töltött gyaloglások vissza a nyugati tartományokba és északra Mucuba élete módjának része lett:

Josino nite
Szakura misó dzo
Hinoki-Gasza

Yoshino nite

Sakura mishō zo
Hinoki-Gasa^[126]

Josinóban –
Nézzük a cseresznyevirágokat!
[Jer régi] ernyőm!

Mégis Edóban folytatta életét, és ezen választása általános irányzat árnyékát vetítette előre. Ui. 1750 után Edo eléggé nagy és érett volt arra, hogy elsőrangú legyen mind kulturális, mind politikai szempontból.

Művelt műértők, dilettáns szamurájok éppúgy, mint gazdag kereskedők tették lehetővé a *kabuki* fölemelkedését, de Japán másik jelentős hozzájárulását is Japán és a világ kultúrájához: a fametszetnyomását. *Ukijoe* ([*ukiyo*e] „úszóvilág-képek”) a korabeli élet arculatát mutatták meg, nem pedig a hagyományosan szentesített „virágokét és madarakét” avagy a kínai vagy japán klasszikusokból vagy történelemből vett jelenetekét. Az akkori élet olyan lévén, amilyenként élték, mindenképpen ahogy az átlagos városi ember elképzelése volt, sok kép alanya a szórakozó negyedek lakója vagy látogatója. A fametszet-nyomatok mellett papírra és selyemre rögzített festmények is lényeges részét képezik az általános *ukijoe* hagyománynak; ezek olyan mesterműveket is tartalmaznak, mint a Kaigecudó (Kaigetsudō) iskola festményei, amelyeket az 1700-as évek elején Edóban készítettek. Edóban és nem Kiotóban (ahol a 17. sz.-ban egyszerű fehér-fekete fametszet-illusztrációk lettek divatosak) történt, hogy a többszínű fametszetnyomás végül érettségre emelkedett. Ebben a döntő szerepű művész Szudzuki Harunobu (Suzuki Harunobu, ca. 1725-70), aki élete utolsó tíz évében feltűnően jó színes nyomatokat tervezett. Természetesen e területen az elismerés nem egyedül a művészé: a fatömbök minden színnek külön való bemetszése, továbbá a festékek készítése és keverése, majd maga a nyomás mind szerfelett nagy ügyességet követelő foglalkozások. A társadalmi szokás jelentőségét mutatja az a tény, hogy az első brokát, azaz többszínű nyomatokra a megbízást különleges újévi üdvözlő kártyák céljára gazdag művészetkedvelők csoportja adta.

Művészi pályája delén Harunobu fiatal lányok képeire összpontosította munkáját. Ezeket különböző helyzetekben rajzolta meg, de mindig csendes vágyódással teli, gyermeki kifejezéssel. Más művészek követték, akik nők és színészek testalakjának képeire szakosították magukat. E csoportban Tósúszai Saraku (Tōshūsai Sharaku, aki 1794-ben érte el pályája csúcsát), Torii Kijonaga (Torii Kiyonaga, 1752-1815) és Kitagava Utamaro (Kitagawa Utamaro, 1753-1806) volt a három legkiválóbb. Úgy 1800 után a testeket ábrázoló nyomatok minősége erősen hanyatlott. Első esetben váltak valóságosan közönségessé. Rontotta őket a tömeges előállítás és a megrajzolás növekvő nyersessége, ahogy a művészek a köznépi ízléshez igazodtak. A 19. sz.-ban a fametszetnyomatok specialitását a természetképek adták, különösen Kacusika Hokusai (Katsushika Hokusai, 1760-1849) és Andó Hirosige (Andō Hiroshige, 1797-1858) joggal nevezetes művei. A Fudzsi-hegy látképei és az Edót Kiotóval összekötő Tókaidó (Tōkaidō „Keleti-tengeri út”) mentén feltűnő tájak képei egész éven át kedveltek voltak.

Ukijoe egyáltalán nem az egyetlen művészi hagyománya volt a Tokugava időszaknak. Hivatalos támogatást élvezett a Kanó-iskola, amely elveszítette kezdeti termékenységet, ahogy pártfogóinak követelményei a ragyogásról a belső épülésre váltottak át. Mindamellett Kanó Tanjuban (Kanō Tanyu, 1602-74) az iskolának még egy kiváló tehetségű művésze jelent meg, így az iskola teljességgel képes volt a társadalom nagyjainak bőséges és megfelelően illő műalkotásokat szállítani. Vezetői Kiotóból Edóba költöztek. – A Tosza- (Tosa-) iskola, amely a *Jamoto-e* középkori fejleménye volt, a császári udvar támogatásával a 17. sz.-ba átmenően folytatódott; annak a múltban távoli dicsőségét idézte vissza nem nagyon élethű módon. – Létezett akkor új és jórészt amatőrökből álló „literátusok” iskolája (*bundzsinga* [*bunjinga*]) is. A 17. vagy a korai 18. sz.-ban Kínából érkezett látogatók létesítették. Gondos ecsetkezelésben specializálta magát és könnyű lendületű, „dél”-kínai stílusban kifinomult képeket alkotott. De valóságos új szellemet leheltek a művészvilágba (ui. ilyen független, nem egyházi szellemű világ vált megkülönböztethetővé) helyi japán hagyományt ápoló díszítőművészek. E hagyomány közvetlenül Kóecu (Honami

Kōetsu) és Tavaraja Szótacu (Tawaraya Sōtatsu) művész mesteremberektől eredt. Fiatalabb rokonaik, az Ogata Kórin (Ogata Kōrin, 1658-1716) és Ogata Kendzan (Ogata Kenzan, 1663-1743) testvérek határozottan japán minőségű és életerővel teli művészek voltak. Kórin merész mintáival ruhaanyagokban és öltözettervezetekben – aranyozott spanyolfalon ibolya és zöld színekben pompázó nőszíromfestményeit nemzeti kincsként tartják számon – vetekedtek, noha csendesebb tónusban, Kendzan díszítő festményei: teáskannákon, süteménytartó edényeken és tálakon.

Az irodalomban, olyan nagy *haiku*-költők kivételével, mint Josza Buszon (Yosa Buson, 1716-83) és Kobajasi Issza (Kobayashi Issa, 1763-1827), a Tokugava-kor második fele általában nem érte el a kései 17. sz. és a korai 18. sz. teljesítményeinek szintjét. Edzsima Kiszeki (Ejima Kiseki, 1667-1736), oszakai író Szaikaku realista humoros módján írt, de hiányzott belőle ez utóbbi szóhasználati ügyessége és az emberiséggel való alapvető együttérzése. „Jellem-könyvei”, amelyek közül a leghíresebbet stílusosan és szellemesen írta, látszólag elítélik a szabályszegő viselkedést, különösen fiatalokban, de a valóságban elnézik. A szellemes jellemrajz harmadik kiváló alkotója Sikitei Szanba (Shikitei Sanba, 1776-1822) volt, aki edói „típusok” eleven és érdekes jellemrajz-gyűjteményét készítette el olyan könyvekben, mint a következők [fordítás]: *The Floating World at the Bath-house* (Az úszó-világ élete a fürdőházban) és *The Passing Parade at the Barber's* (A borbélyműhelyben elvonuló parádé).

A humoros rajzolattal vagy „jellem-könyv”-vel szemben a regény különösen rossz sorsra jutott Szaikaku halála után. A kései Tokugava időszakban a regényírás képviselőinek egyike Dzsippensa Ikku (Jippensha Ikku, 1765-1831) volt, aki hosszú selymaregényt írt, amelyet folytatásokban közöltek, és amelyet korában sokan olvastak. Közönségesen a *Hidzakurige* (*Hizakurige*) néven ismerték. Két edói munkásosztályú barát, Kita és Jadzsi (Yaji) története. Elhatározzák, hogy elhagyják szülővárosukat, többé-kevésbé annak javára, és a nagyszerű Tókaidót követve nem sietősen utaznak egészen Kiotóig. Nem éppen izgalmas, az úton adódó komédiaszerű élményeik, amelyekhez szóbeli visszavágások végtelen áradata társul, teszik ki a *Hidzakurige* fő alkotórészeit. A viccelődés azonban

túlságosan szembetűnő, és a szereplők túl köznapiak. Mert az átlagos emberek keresletére írták, e könyv, miként a kései fametszetek, kétségtelenül olyan helyzet terméke, amelyben a tömegpiac elpusztítja az igazi művészetet.

Takidzava Bakin (Takizawa Bakin, 1767-1848) másik olyan író volt, aki életében bő olvasóközönségnek örvendett, és akinek valószínűleg több veleszületett írói talentuma volt, mint Dzsippensa Ikkunak. Selymahagyományú korai történetei, mint amilyen [fordításban] *The Vendetta of Mr Fleacatcher Managorō*, *The Fifth* tréfások.^[127]

Szerencsétlenségére azonban Takidzava Bakin élete nagyobb részében saját választása szerint tiszteletre számot tartó regényeket írt, és a bennük előtűnő, szertelenül valószínűtlen helyzetek semmiként sem kárpótolják az olvasót túlságos hosszúságukért és konfuciusi eszmék vonalán folyó, véget nem érő moralizálásukért.

Ueda Akinari (1734-1809) külön áll kora átlagától. Oszakában és Kiotóban élt. Hivatásos íróként dolgozott, néha pedig orvosként. Élete korai szakaszában kényelem, szeretet és élvezetek vették körül, amely időkre csalódás és keserűség következtek. Ueda leghíresebb könyve, az *Ugecu Monogatari* (*Ugetsu Monogatari*, „Tales for the Rainy Month”, azaz „Az esős hónapra való elbeszélések”) valószínűleg akkor íródott, amikor körülményei megváltozása kezdődött. Ez talán segít számot adni heves érzelmeiről, ám bár technikai ügyessége inkább tudható be írói művészeté tökélyének, mint bármely személyes szerencseváltozásnak. Az *Ugecu Monogatari* rövid, néha bizarr történetekből tevődik össze, amelyeknek különböző forrásai a szóbeli néphagyományban, legendákban és hiteles történelemben találhatóak. Noha szerkezetükben rendkívül soványak, meglepően elevenen tartják az olvasó érdeklődését, részint azért, mert gyakran valóban érdekes gondolat köré épülnek, részint pedig a történet elmondójának képessége miatt, aki valamely elmúlt kort idéz vissza. Azáltal, hogy saját korát és annak osztályszerkezetét mellőzi, a nemzeti hagyományon belüli afféle irodalmi válogatásra épülő műfaj kedvéért Ueda példáját szolgáltatta a középső és kései Tokugava kultúra egyik fontos, általános jellemző vonásának: azon

irányzatnak, amely összeolvasztani kívánta az alapvetően különböző hagyományokat, irányzatokat és érdekeket.^[128]

SZELLEMI ÉLET ÉS NEVELÉS

A 16. sz. világi irányzatait követően a japán szellemi életben a konfucianizmus lett uralkodó. A buddhizmusnak még mindig volt hatalma a tömegek fölött és hivatalos támogatást is élvezett a kereszténység jóváhagyott alternatívájaként. Ezen túl, a kötelező, személy szerinti templomi regisztrálásoknak közigazgatási hasznuk volt. Az 1720 utáni rendszeres országos népszámlálás lehetetlen lett volna nélkülük. De szellemi szinten a buddhizmus megrekedt, jóllehet hagyományai továbbra is éltető erőt képeztek a szépművészetekben és az irodalomban.

A Tokugava-kori konfucianizmus több különböző iskolára oszlott, de mindegyikük egyezett abban, hogy hangsúlyozta az egyed szerepét a társadalomban és különösen az uralkodók és alattvalók viszonyát. Így a legtöbb esetben jelesen hagyományos politikai eszmerendszert képviselt, amely az emelkedő szamuráj hivatalnokok érdekeit és hivatásos körülményeit tükrözte. Ennek ellenére a hűséget és szülők iránti szeretetet illető konfuciusi tanítások az élet minden területén és minden társadalmi szinten viselkedési normává váltak.

Egyéb olyan vonások, amelyek minden konfuciánust összekapcsoltak, a tanulás, különösen a történettudomány iránti erős részrehajlás, és a világszemlélet általános ésszerűsége voltak. Ilyen tulajdonságok indították el egyrészt a hatalmas, többkötetes *Dai Nihonsi* [*Dai Nihonshi*] „*History of Great Japan*” (Nagy-Japán történelme) közzétételét a Mito *han* által, másrészt Ogjú Szorai pályafutását. Ogjú, aki a Tokugava-kori konfucianisták közül a legkiemelkedőbb volt, alkalmanként tanácsadóként szolgált Josimunének, a reformáló *sógun*nak. Közel jutott ahhoz, hogy döntő fontosságú megkülönböztetést tegyen a természetes, erkölcsi és politikai világrendek között, és ebben rendkívüli volt. A tárgyalt időszak egészében a legtöbb konfuciánus szívósan ragaszkodott azon elgondoláshoz, hogy a nevezett három világrend elválaszthatatlan. Számukra az ember áll a dolgok közepén, és az

emberek között a bölcset illeti a királyság tisztsége. Más szóval: a világmindenséget szerves, erkölcsi egységnek tekintették és nem voltak hajlandók a természetet erkölcsi értelmezés nélkül, magáért tanulmányozni, miként a természettudomány emberei teszik.

A konfuciusi nézetek az időről és a múltról még a konfuciusi bölcseletben legjobban képzett történészek számára is nagyon nehézé tették a haladást úgy felfogni, mint teljesen új és általában jobb körülmények felé lépést. Minden bölcseleti iskola ortodoxai számára változás vagy újszerűség velejáróan veszélyes és rossz, és az egyetlen megvalósítható társadalmi-politikai javulás a legendás aranykor valamiféle „helyreállítása”-ként jöhetett számba, amely aranykorról azt vélték, hogy évezredekkel korábban létezett.

Ilyen hibák és korlátozások ellenére a konfuciusi tanítások elhíntése a Tokugava időkben a japán társadalomnak olyan szellemi elevenséget adott, amilyen – ahogy kitetszik – akkor hiányzott a konfucianizmus szülőhazájában, Kínában. Még a 17. sz. utolsó negyedében olyan tudósok jelentek meg, akik – noha határozottan a konfuciusi hagyományokat követték – nem voltak azonosíthatók egyetlen iskolával sem. Ezen független gondolkodók között volt Arai Hakuszeki (Arai Hakuseki, 1657-1725), akinek teljesítményei mind a politikában, mind a tudományokban lenyűgözőek voltak. Ahogy látszik, Arai megérezte a történelem alapvetően fejlődéses természetét, és írásai rövid, de rendkívül érdekes önéletrajzot is tartalmaznak.

Eltételezve a racionalizmusban és önálló gondolkodásban volt ezen növekedéstől az általános konfuciusi hagyomány terén, a 18. sz.-ban a skolasztikus vizsgálódásnak két új területe nyílt meg. Mindkettőnek a gyökerei a tanulásnak Konfucius-sugallta feleledésében voltak, de mindkettő hamarosan egészen külön állott a kínai tanulmányoktól vagy *kangakutól*.

A Nemzeti Tanulmányok iskolája (*kokugaku-ha*) a japán, inkább mint a kínai, történelemre, irodalomra és vallásos hagyományokra összesítette erőfeszítését. Vezetői ezek voltak: Kamo no Mabuchi (Kamo no Mabuchi, 1697-1769), aki a *Manjósú* (Manyōshū) részletekbe menő vizsgálatát azért végezte el, hogy 18. sz.-i olvasóknak érthetővé tegye azon ősi antológiát; Motoori Norinaga (1730-1801), akinek különleges területe a sintó volt. Szövegkutatás

és értelmezés (filológia) alapvető volt a *kokugaku* munkájához, és Motoorinak e téren jelentős eredményei ma is tiszteletet érdemelnek. Szerencsétlen módon engedte, hogy a japán értékekért való lelkesedése egészen mértéktelen ellenséges érzületbe sodorja a kínai kultúrával szemben. Hirata még messzebb ment, és noha nem cselekedett némi valóságos vallásos intuíció nélkül, annyira buzgó volt, hogy megbizonyítsa a japánok velük született faji felsőbbbségét, hogy teljesen idegengyűlölő lett, általános nevetség tárgyává téve, ami keveset tudott a Nyugatról avagy Kínáról.

E túlkapások azzal a ténnyel együtt, hogy képviselőik magatartása mintegy előfutára volt a modern ultranacionalizmusnak, a Nemzeti Tanulmányok iskolájának rossz nevet szerzett. Mégis védelmében néhány dolog elmondható. A nacionalizmus a modern államok kiemelkedésében mind jóra, mind rosszra szolgáló erő volt, és ámbár a *kokugaku*-tudósok korukban túl messzire mentek a kínai tanulmányok tekintélye ellen, érvényes kiindulópontjuk az volt, hogy azon nemzeti közösség, amelyben éltek, és amelyért írtak, Japán volt, nem pedig Kína. Tisztán irodalmi kategóriákban hatásos és dicséretes támadást indítottak – igazi emberi érzület nevében – azon szenvtelen terméketlenség ellen, amellyel a konfucianisták próbálták védeni magukat a nagyszerű irodalom „romantikus”-nak nevezhető igényeivel szemben. Végül, ami az ideológiai oldalt illeti: noha az új sintóistáknak a történelem iránti magatartása azáltal elferdült, hogy a nemzeti és faji mítoszokat hittételekként elfogadták, a jövőt inkább nyitva hagyta, mint azon apróra kidolgozott előírások, amelyek a képzeletbeli, konfuciusi néhai aranykorra vonatkoztak. Amíg a trón megőrződött és az isteneket (*kami*) tiszteletben tartották, az államigazgatásban semmiféle változtatás – például iparosítás vagy a nyugati politikai és szellemi kultúra széles körű elfogadása – nem volt túlságos számukra, hogy szembenézzenek vele.

A *kokugaku* jókora hivatalos és magántámogatást kapott, de sosem fenyegette a kínai tanulmányok ideológiai felsőbbbségét. Ugyanez mondható el a *rangakuról* vagy Holland (azaz Nyugati) Iskoláról, amely Tokugava Josimune részéről kezdeti bátorításban részesült és apránként az akadémiai vizsgáldás harmadik nagy területévé fejlődött. Eredményképpen a 19. sz. első felében a legtöbb magas állású vagy magas műveltségű japán tudta, hogy

több tekintetben – különösen az orvostudományban, földrajzban, hajózásban, csillagászatban és kalendárium-készítésben, továbbá tűzészeti ismeretekben – az egyidejű nyugati gyakorlat haladottabb volt a hagyományos kínai és japán ismeretknél.

Az érintkezési pont a Nagaszakinál létesült holland kereskedő település volt. Azon hely, amelyet a *rangaku* művelőinek nagy része pályafutása valamely szakaszában meglátogatott. Az Edóba indított rendszeres holland követjárások alkalmat adtak a *rangaku* művelőinek további tudás szerzésére. De valószínűleg a legfontosabb értesülési forrást kínai könyvekben a Nyugatról adott értesítések képezték. Josimune megengedte olyan munkák bevitelét, amelyek nem tartalmaztak kifejezetten a kereszténységre vonatkozó anyagot. A *rangaku* művelői előtt meredő akadályok jelentősek voltak, és ez a tény inkább feladatuk belső nehézségeiből folyt, mint bármiféle hivatalos vagy konfuciusi ellenzésből.^[129] Legjobb esetben az érintkezés szaggatott volt. Továbbá ott lebegett az az állandó probléma, hogy próbálni kellett megérteni, mit mondtak vagy írtak az idegenek. Évek teltek el, míg sikerült akárcsak nagyon tökéletlen holland-japán szótárt szerkeszteni. Mindamellett némi haladást értek el. Véges-végig a *rangaku* hangsúlya tudományos és gyakorlati területekre irányult. Mégis, noha a nyugati gondolkodást nem tanulták, nem is tanulhatták ugyanolyan mértékben, mint a nyugatiak, 1800-ra az Egyesült Államok újszerűségéről is, Egyiptom ősiségéről is írtak, és egy az 1820-as évek vége felé készült könyvben megtalálható némi pontatlan leírása a IV. György alatt gyakorolt angol parlamenti rendszernek. A Tokugava-kor második felében az iskolai és főiskolai képzés széles körű kibontakozása végeredményben nagyobb jelentőségű volt, mint az akadémiai tanulás bármely külön ágazatának fejlődése. 1800-ra a szamurájosztály bármely tagja írástudó volt. Lányok saját otthonaikban vagy rokonokéiban szerezték meg iskolázottságukat, miként fiúk is úgy 15 éves korukig, amikor elvárható volt, hogy beiratkoznak a helyi, *hankó* (*hankō*) megnevezésű *han*-kollégiumba. A *hanok* az ilyen intézményeket a 19. sz. elejére megvalósították szamurájaik iskolázása végett. A tanfolyamok több éven át tartottak, és legkevésbé érdekes variánsukban legnagyobb részben kínai iskolaként (*hangaku*) vezették őket. Harcszerű gyakorlatok oktatása, mint

amilyen a vívás és íjászat, a legtöbb diák számára bizonyára enyhítette az unalmat. A Tokugava-kor legvégén némely kollégium nyugati tanulmányi tárgyakat is kezdett ajánlani tantervében, különösen tüzérségi ismereteket.

Közrangúakat általában nem vettek fel a *han*-kollégiumokba. Azok iskolázását a helyi közületi iskolák (*terakója* [*terakoya*]) végezték. Ezeket a gyerekeket a japán nyelv olvasására és írására tanították (megkülönböztetésül a *hankó* kínai nyelvtanulási hangsúlyától), továbbá egyszerű számtanra, gyermekeknek a szülők iránti szeretetére és hűségre. A szamuráj-osztály fiatal gyerekei is gyakran a *terakója* tanulói voltak. A 19. sz. első feléig talán 11.000 *terakója* létezett szerte az országban és azok viselték a népoktatás terhe nagy részét a Tokugava-kormányzat 1868-ban volt bukása után is.

Kiszámították, hogy az írástudók aránya az egész lakosságra nézve, beleértve a szamurájokat, 30% felett volt a Tokugava-kor utolsó szakaszában. Ha a számítás csak a férfilakosságra vonatkozik, a szám kb. 50%-ra emelkedik. Ily magas arányú írástudás teljesen rendkívüli modernizálás előtti társadalmakban. A Tokugava-iskolázás tömegarculata biztosan segítette az ország jövőjének 1868 utáni alakítását.

A minőség szempontjából azonban a Tokugava-iskolázás legérdekesebb és -gyümölcsözőbb elemei sem a *han*-kollégiumok nem voltak, amelyeknek alapvető céljuk a látszat szerint az volt, hogy a szamurájoknak afféle ingatag ismeretet nyújtsanak az írásjelekkel és a holt kínai múlt gondolatvilágával, sem a szerény, noha érdekes *terakója* létesítmények, hanem a különböző magánakadémiák (*dzsuku* [*juku*]). Ezek elég magas fokon a tanulás egyetlen ágára szakosították magukat, mint amilyen a hadtudomány is. Diákjaik – kivétel nélkül fiatal férfinep – lehettek közsorsúak éppúgy, mint szamuráj-osztálybeliek. Az egész országból érkeztek és gyakran az iskolában laktak. Minthogy ezen akadémiák magánvállalkozások voltak, számuk ingadozott, de 1870 után valószínűleg 1000-nél több létezett szerte az országban, rendszerint a nagyvárosokban és egyéb nagyobb városokban. Számos Tokugava-kori tudós kapcsolatban volt a *dzsuku*-neveléssel, és akadémiák gyakran eltűntek a színről, ha vezető tanáruk meghalt. Úgy látszik, ez történt Motoori Norinaga létesítményével Macudzaka

(Matsuzaka, Mie prefektúrában) közelében. Másrészt a Kogidó (Kogidō), amelyet Kiotóban létesített Itō Dzsinszai (Itō Jinsai, 1627-1705) *kangaku*-bölcsele, kétszáz évnél jóval tovább híres tanulási központ volt.

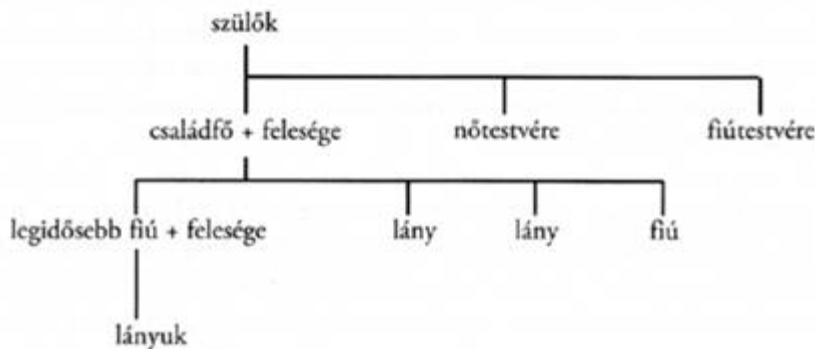
Társadalmi szempontból a *dzsuku*-létesítmények félig független nemzeti intelligencia meglétét jelzik körülbelül az 1750 utáni időszakra; olyan rétegét, amelynek kevés köze volt az osztályok szerinti társadalmi szabályokhoz és a vidék szerinti megkülönböztetésekhez. Szellemi szinten egész sereg elérhető tudást öleltek magukhoz, és többen kizárólag nyugati tanulmányokra összpontosították figyelmüket. Életerejük és változatosságuk általános szelleme alapítói kezdeményezéséből és kemény munkát vállaló képességéből fakadt. Olyanokéből, akik egyedi területeiken gyakran úttörő tudósok voltak. A *dzsuku*-létesítmények azért is érdekesek, mert számos olyan tudós, aki vezette őket, samuráj volt, és gyakran *rónin*. Ha a „kultúra” szó irodalom, zene és népművészetek jelentésű, akkor a Tokugava-évszázadok valóban úgy jelennek meg, mint növekvő polgári és köznépi befolyás időszaka, amelyben a samurájról csak kevés hozzájárulás jegyezhető fel. Másrészt mihelyt a „kultúra” meghatározása úgy bővül, hogy magába foglalja az iskolázást és az intellektuális életet is, nem is szólva a közigazgatásról, akkor a kép gyökeresen megváltozik: akkor a samuráj-osztály van élen a változások megvalósításában és a fejlődések támogatásában, amelyeknek, inkább mint bármely egyéb tényezőknek, tudható be a nemzet jövőjének nagysága.

A JAPÁN „CSALÁDI RENDSZER”

A *rangaku* és a későbbi „gyakorlati” tanulmányok kivételével Japánban az iskolázás a Tokugava-korban és később erkölcsi belenevelés eszméivel és problémáival volt összekapcsolva. A legtöbb nyugati számára a hagyományos japán erkölcsiség a *busidō* (*bushidō*) kifejezésben van összefoglalva. Jelentése „a harcos útja”. E kifejezés beszennyeződött japán harci egységek rossz viselkedése miatt. Noha a bátorság, hűség és mértékletesség mind összetevő erények eléggé valóságos irányelvek voltak, mind a

kifejezés (*busidó*), mint jelentéstartalma formalizálásának foka Edo-kori koholmány; azoknak nem volt meg az a kezdetektől létező jelentőségük, amelyet némelykor nekik tulajdonítottak. Modern Japán erkölcsi zsinórmértékéhez átfogóbb megközelítést nyújt a „családi rendszer” másik fogalma.

A *busidó*tól eltérően a korai modern Japán családi rendszere a társadalmi osztályok és korosztályok lehető legszélesebb körét tekintette sajátjának. Nem volt szamuráj férfiakra korlátozva. Mégis a családi rendszer legalkalmasabb modelljeinek egyike a társadalomtudományi szempontból „tipikus” Tokugava szamurájcsalád. Az ilyenek nem volt egyéb megélési forrása, mint azon örökölt jogú illetmény, amelyet a *sógun* vagy a mágnás (*daimjó*) fizetett a család elismert fejének, aki ezen megszabott összegű illetményből volt köteles hozzátartozóit is eltartani. Az eltartandó családtagok száma nyilván nem volt megszabva. Beletartozhattak olyanok, mint a családfő idős szülei, legidősebb fiának felesége és gyermekei, továbbá nőtlen, illetve férjnél nem levő testvérei. A jó nagy háztartás a következő képet mutathatta.

Még ezen egyszerű leírásból is három lényeges tény emelkedik ki. Először: mivel a család megszabott jövedelemből élt, olyan „mag”-szervezetének kellett lennie, amely csak a közvetlen rokonokat foglalta magába, tehát nem terjedt ki nagynénikre, nagybácsikra és unokatestvérekre. Hogy a számokat alacsonyan tarthassák, csak a családfőnek vagy várható családfőnek volt szabad nősülni és a családban maradni. Minden nemzedék fiatalabb fiai és lányai, ha saját gyermekeket kívántak, arra kényszerültek, hogy örökbe fogadják őket vagy kívülrre nősüljenek, illetve menjenek férjhez – a

szülői ház födele alól. Az eszményi megoldás az volt, hogy családfők egymásra következő sora által kis számú családok állandósuljanak.

Másodszor: a családon belül a viszonyok eszményien a „hierarchikus egész” szellemében alakultak. A családfő felelőssége súlyos volt, és a rendszer arányos hatalmat és előjogokat adott neki. Elméletben és tetemes mértékben gyakorlatban is a családtagok viszonyait a konfuciusi viselkedési illemszabályok befolyásolták, azaz az ideális viszony szülő és gyermek, férj és feleség, bátya és öcs között ilyen volt: egyik oldalon (jóindulatú) tekintély, a másikon (állhatatos) szolgálat. Ámbár életkoron és nemem alapuló, jól körvonalazott rangsor létezett, a rendszer alapvető célja a csoportnak mint egésznek folyamatos jóléte volt, nem pedig valamely tag átmeneti hatalmassá válása. Ezért azoktól, akikre hatalom ruházott, elvárták, hogy körültekintően használják; az alárendelteknek magától értetődő „jogaik” voltak a jólét minimális fokára és emberi méltóságra. Alkalmatlan idősebb fiakat kihagyhattak a családfői rang és jog örökléséből. Ahogy kitetszik, családon belüli, nem formális megbeszélések tartása volt a szabály, és némelykor a családfő távolabbi rokonok segítségét kérte jelentősebb családi nehézségek megoldására.

Harmadszor: jelentős hangsúly volt a gondnokság vagy igazgatás elvén. A család egyetlen tagjának sem volt korlátlan joga a tulajdont illetően, kivéve a szokásos személyes tárgyakat. Ugyanis a szamuráj esetében semmilyen egyéb tulajdon nem létezett. Csupán halálig tartó haszonélvezeti jogrészt volt a családi illetményből és az azzal járó kötelezettségek; mindenekelőtt azon kötelezettség, hogy nemzedékeken át meg kell őrizni a család bevételeit és jó nevét. A szamuráj magán- és házon belüli körülményeinek ezen igazgatási arculata nagyon jól illett a *bakufu*- és nagybirtokkormányzásban viselt nyilvános és közigazgatási felelősségeihez. A viszonyítva kicsi és szorosan fűzött *han* könnyen úgy tekinthető, mint nagyban szemlélhető családi szabálygyűjtemény. Hasonlóképpen 1868 után a központosított nemzetállam úgy volt szemlélendő, mint a még nagyobb mértékű család, amelyben az ország egészére nézve a császáré volt az olyan jelképes egyesítő pozíció, amilyen összefogó pozícióik előbb a mágnásoknak voltak különböző nagybirtokaikon. Ámbár a szamurájok osztálya a Meidzsi- (Meiji-) restaurálás folytán

fokozatosan elpusztult, talán könnyebb volt neki, mint bármely más uralkodó osztálynak a forradalmi átalakulás kihívásait elfogadni. Legalább azon okon, hogy tagjainak nem voltak veszíteni való, nagy kiterjedésű birtokai vagy hatalmas üzleti érdekeltségei, és mert közülük nagyon sokan, akik részesei voltak az új államrend kidolgozásának és igazgatásának, hagyományos igazgatási szerepet töltöttek be.

Említettük a családi rendszer jelentőségét a másik két nagy Tokugava-osztály, a kereskedők és a földművesek tekintetében. Ismételnünk kell azonban, hogy ez a szakasz eddig elvont fogalmakban íródott. Természetes, hogy a családi rendszer nem csupán társadalomtudományi minta volt. Valóságos emberek álltak mögötte, az egész emberiség azon képességével, hogy szeressen és gyűlöljön, hálás legyen és sértődött. Például, ahogy látszik, sem Okuma Sigenobu (Okuma Shigenobu), sem Fukudzava Jukicsi (Fukuzawa Yukichi), a Meidzsi-kor két kiemelkedő férfia nem volt jó viszonyban saját bátyjával. Másrészt a rangszervezetet gyakran enyhítették a megfontolás és az őszinte szeretet kötelékei.

Könnyen lehetséges, hogy a család-rendszer legtöbb erénye szorosán véve azon képességében rejlik, hogy *családi* rendszer, és hogy hiányai leghamarabb széles körű társadalmi és politikai alkalmazásaiban található. Nyilvánvalóan részérdekű, amennyiben az erkölcsi kötelességeket egyetlen, függőleges hatalmi irány mentén, föl- és lefelé, tételezi fel (nagyapa: apa: fiú; uralkodó: tisztviselő: alattvaló), vagy valamely kiskörű helyi csoporton belül (falu, városi kerület, iskolai osztály), nem pedig az erkölcsiség általános eloszlásában társadalmi állásra vagy adott helyre való tekintet nélkül. Eredményként némelyek megjegyezték, hogy a modern japánokban bőségesen van hazaszeretet és helyi közösségekhez való ragaszkodás, de viszonylag hiányzik belőlük a polgárjogi érzés. Hasonlóképpen mondható, hogy – noha Tokugava-Japánnak és modern Japánnak megvolt az ő részük a „jó szamaritánusok”-ból – az elfogadott erkölcsi felfogás nem sokat tett az olyan szellem serkentésére.^[130] Végül tagadhatatlan, hogy a családi rendszer alapvetően összességi erkölcs. Az egyedtől elvárja, hogy – ha szükséges – személyes érdekeit feláldozza bármiért, ami az összesség előnyeként tekinthető.

Hiányai ellenére a Tokugava-kori család rendszere meglepően rugalmasnak bizonyult, és tetemes része megvan ma is. Így látszólagos ellentmondással állunk szemben. A hagyományos *bakuhán* Japánnak utolsó időszakában olyan társadalmi-politikai szerkezete volt, amely bizonyos mértékig kereskedelmi alapokon és a piac kényszere alatt működött, de ugyanakkor határozottan pluralista és legalább potenciálisan „nyílt” a politikai verseny iránt, hogy a gazdaságit ne is említsük, és ugyanúgy nyílt új megoldások iránt. Mindamellett hivatalos eszmetanának erősen testületi, közösségi és hagyományos ferdesége volt. E két, egymással szembenálló feltétel sor közti feszültség termelte ki a modern japán történelemben észlelhető erők rendszerét, a sötétség és világosság játékát.

ZÁRÓ GONDOLATOK

Alapvető szerkezetén és domináló értékein kívül az 1700 utáni japán társadalom egyéb arculatai is figyelemre érdemesek azoknak, akik a japán modernség gyökerei iránt érdeklődnek. Különösen ilyenekről lehet szó: mindent átható és visszafordíthatatlan hivatalnoki rendszer, amelyhez növekvő írástudás, szélesedő és mélyülő iskolázás járul; dinamikus kapitalizmus, amely széltében-hosszában elterjedt az országban, és amely elválaszthatatlan része lett a nagyvárosok és városok életének; ezen utóbbiakban hatalmas kereskedelmi nyüzsgést és ipari elevenséget keltett; ellenségesség helyett együttműködési szellem kereskedők és hivatalnokok között; új stílusok és formák a művészetben és az irodalomban, amelyek célja az volt, hogy ne a magas rangú nemesek, harcosok és papok között találjanak pártfogást, hanem az átlagemberek soraiban, akik készek voltak színházi helyeikért fizetni vagy Harunobu egy fametszetéért, az Ihara Szaikaku egy könyvéért vagy egy sorozat *haiku*-leckéért pénzt kiadni.

Természetes, hogy e fejlemények magukban, saját helyükön és idejükben, fontosak voltak, de ugyanúgy jelentősek voltak a modern közélet feltételeiként és összetevő elemeiként. Tehát a modern Japán úgy képzelhető el, mint amelynek kezdetei a 18. sz. korai évtizedeibe érnek, amikor a Tokugava-feudalizmus kulturális és

politikai szempontból beérett („beérés” ilyen szempontból rutinszerűvé válást jelent). Nincs szokványos időrendi törésvonal, amely a történetet jelölné, és a megszilárdult kormányzat politikai és társadalmi védőbástyaként maradt meg. Így alig lehetne mondani, hogy a feudalizmus elhervadt. Mégis a 17. sz. vége óta növekvő belső átforgalódáson ment át, mégpedig olyan irányban, amely csak a mai társadalomhoz vezethetett. Mindez talán úgy tűnik, mint eggyel több „keleti” ellentmondás azon másik tetejébe, amelyről éppen elébb szoltunk. Tény azonban az, hogy hasonló folyamatok voltak más társadalmak történeteiben is.

V. RÉSZ
MODERN JAPÁN

15. FEJEZET

A MEIDZSI-KOR ÉS A MODERNIZÁLÁS CÉLKITŰZÉSEI

A korai modern japán történelem 300 esztendejével összehasonlítva Meidzsi (Meiji) császár uralma (1867-1912) úgy tűnik elő, mint a megfontolt modernizálás korszaka. A Tokugava-korban a modernizálás bizonyos előfeltételei már kialakultak. Ámbár alapvetőek, mégis csak esetlegesek voltak, amennyiben olyan fogalmakat, mint modernizálás és haladás társadalmi és közigazgatási célokként [a kormányzatban] tudatosan sosem fogadtak el. Ezzel szemben a Meidzsi-korban Japán kormánya és lakossága azon nagyra törő feladatot rótták magukra, hogy szántszándékkal fogják elérni a technológiában előre jutott nyugati nemzetállamokat, és ezen cél elérése érdekében elegendő nyugati civilizációt tettek magukévá, hogy az minden szinten alapos hatással legyen a japán társadalomra. Az a változtatás, amely hagyományos szellemi beállítottságok mérlegelés nélküli elfogadása helyett új célok mérlegelt magukévá tétele között volt, a múlttal való határozott szakítást jelentette.

A 19. sz. második felében élő japánoknak az, hogy „modernekek” legyenek, azt jelentette, hogy ipari kapitalizmussal dolgozó gazdaságuk és olyan politikai rendszerük legyen, amely liberális, vagy félig-meddig liberális, mint az Egyesült Államoké vagy több európai államé. A japán belpolitikát e célok vezették, és a Meidzsi-kornak ez bizonyos egyszerűség benyomását adta: noha az elérendő célok félelmetesek voltak, csak néhány, világosan körülrajzolt cél volt, és a hatalom kis számú ember kezében maradt, akik széles körű támogatást élveztek.

Külkapcsolataik – 1912 után egyre veszélyesebb területe ez a közösséget érintő gondoknak – hasonló módon egyszerűek voltak az alapvető célokat és módszereket illetően. A központi cél mind a kormány, mind a lakosság számára azon szerződések megegyezései revíziója volt, amelyeknek nyugati államokkal való

aláírására létének utolsó éveiben a *bakufu* kényszerült, és melyek Japánt alsóbbrendű helyzetbe süllyesztették. Teljes revízió nem történt a Meidzsi-kor végéig. Bármily szerencsétlenséget jelentő és bántó volt a késedelem, annyiban erőt is adott, hogy a vélemények értékes egyöntetűségét kényszerítette ki a nemzet diplomatái előtt álló feladatok természetét és jelentőségét illetően.

Így a Meidzsi-kor a Nyugat iránti visszahatásban átmenet és szándékolt átformálás ideje volt. 45 esztendeje során a nemzeti élet összpontosított és nagyszabású újjárendezés korszakán ment át, amely a következő fejlődési szakasz küszöbéhez juttatta, amikor az ügyek saját lendületük által gördültek, miközben a kormányok próbálkozása inkább az volt, hogy lépést tartsanak a változás folyamatával, semmint siettesség. Általában szólva a Meidzsi-kor államférfiai sikeresek voltak. Szorgalmasan dolgozva merészen rakták le nemzetállamuk alapjait. Teljesítményeik voltak azok, nem pedig balfogásaik, amelyek hamarosan a kormányzástól távozásuk után egyre inkább bonyolult társadalmi, politikai és diplomáciai helyzetet gerjesztettek.

A RESTAURÁLÁS

Az 1868-ban volt Meidzsi-restaurálás – egészen különválasztva a japán történelemben való jelentőségétől – a modern világtörténelemben nagy horderejű eseménynek számított. Eredményként nagy érdeklődést keltett mind Japánban, mint a külvilágban, úgyhogy csaknem annyiféle magyarázata létezik, mint ahány tudós nyúlt hozzá. A valóság az, hogy magában egyetlen magyarázat sem elégséges, minthogy az események egybefüggése a restaurálás történetét annyira labirintusszerűvé teszi, amennyire rendkívüli jelentőségű.

Ha azt mondhatjuk róla, hogy egyetlen esemény volt, akkor azt állapíthatjuk meg, hogy visszatérés volt a központosított monarchia valóságos uralmához; logikai alapját pedig az az eszme képezte, hogy a császárt vissza kell juttatni jogos helyébe, amelyet a Fudzsiarák és a *sógunok* sorban bitoroltak. Az a személy, akinek ezen eszme látszólag hasznára vált, a fiatal Meidzsi császár volt (1852-1912), aki éppen trónra lépett. De a restaurálás valóságos

hordozói „lojális” szamurájok voltak a nyugati külső hűbértokokról (*todzama hanok*) Szacumából (Kagosima [Kagoshima] prefektúra), Csósúból (Chōshū, Jamaguchi [Yamaguchi] prefektúra) és Toszából (Kócsi [Kōchi] prefektúra). E férfiak szoros együttműködésben cselekedtek számos udvari nemessel, akik a *bakufu* ellen voltak, és akiknek hűbértokai azok között szerepeltek, amelyek sikeresen valósítottak meg nagyszabású katonai, közigazgatási és pénzügyi reformot a Tempó- (Tempō-) korban (1830-43), aminek következtében jó helyzetben voltak, hogy a nemzeti politikában közbelépjenek, mihamarabb alkalom és elég eltökéltség adódik. Az összeesküvők első célja a *bakufu* megbuktatása volt, amely intézmény útjukban állt ahhoz, hogy megvalósítsák elképzelésüket: nemzeti kormányzat alakítását a trón alatt. A *bakufu* számos éven át érzékelhető és erkölcsi nyomásnak vetették alá. Így 1867 novemberében az uralkodó *sógun*, Tokugava Keiki (1837-1913) önként mondott le hivataláról és megtagadta utód kinevezését, lemondó levelében így nyilatkozva:

Most, amikor az idegen országokkal való érintkezés naponta növekszik, az állam alapjai darabokra esnek, ha nem központi hatalom irányítja a kormányzást. Ha azonban az ügyek régi rendjét megváltoztatják és a közigazgatási hatalmat visszaadják a császári udvarnak, és ha a nemzetet érintő tárgyalásokat széles skálán vezetik és a császári döntést megszerzik, és ha a birodalmat az egész nemzet erőfeszítése tartja fenn, akkor a birodalom képes lesz megtartani rangját és méltóságát a Föld népei között; ... hiszem, hogy legfőbb kötelességem ezen eszmény megvalósítása azáltal, hogy teljes mértékben lemondok ezen ország feletti uralmamról.^[131]

Tokugava Keiki lépése az udvart meglepte. A császár a *sógun* arra kötelezte, hogy utasítsa a *bakufu* az ország ideiglenes további kormányzására. Aztán, 1867 decembere végén Ókubo Tosimicsi (Ókubo Toshimichi, 1830-78), a Szacuma *han* egyik erélyes támasza rábeszélte a radikális udvari nemesek egy csoportját, hogy a császárt azonnal vissza kell helyezni hatalmába. Ókubo szacumabeli politikai társain kívül a következők is tudtak a tervről: Szacuma valóságos uralkodója, Simadzu Hiszamicu (Shimazu

Hisamitsu, 1817-87), továbbá Tosza uralkodója, Jamaucsi Tojosige (Yamauchi Toyoshige, 1827-72) és Tosza miniszterelnöke, Gotó Sódzsiró (Gotō Shōjirō, 1838-97), miként Akiból (Hirosima prefektúra), Ecsidzenből (Echizen, Fukui prefektúra) és Ovariból (Owari, Aicsi [Aichi] prefektúra) a *han* kormányzatok képviselői. Még fontosabb az volt, hogy Csósúból való, nagy létszámú fegyveresek és buzgón császárhű vezetőik Kiotó közelében tartózkodtak, készen arra, hogy bevonuljanak oda, ahonnan néhány évvel korábban kiűzték őket a restaurálást megelőző politikai és katonai összetűzések során.

Az ügyek 1868. január 3-án kora reggel jutottak döntésre, amikor Iwakura Tomomi (Iwakura Tomomi, 1825-83), az udvari nemesek közül a legerélyesebb, a császár restaurálását illető kiáltványt fogalmazott, amelyet haladéktalanul fel kellett olvasni. A palota kapujánál támadt kavarodás ellenére Szaigó Takamori (Saigō Takamori, 1828-77) szamuráj parancsnoksága alá tartozó fegyveresek hatalmukba vették a palotát, és a restaurálás alak szerinti kihirdetését kis csoport mágnás és udvari ember hallgatta. Keiki *sógun* lemondását, immár másodszer, elfogadták – távollétében – és a *bakufu* magas tisztségeit eltörölték. Később azon nap folyamán a szélsőségesek újból győzelmet arattak. Arra törekedve, hogy a Tokugava családot és támogatóit az egész új kormányrendszerből kizárják, elhatározták, hogy a korábbi *sógun* birtokainak, a *tenrjónak* átadását követelik. E cselekedeteket, amelyek véget vetettek a *bakufunak* mint nemzeti kormányzati intézménynek, egy maroknyi előrelátó összeesküvő vitte végbe nagyon kis támogatással. Azon stádiumában a Meidzsi-restaurálás alig látszott többnek palotaforradalomnál.

Tokugava Keiki arra hajlott, hogy tétlenül fogadja el a császárhűek tetteit. De számos hűbérese, különösen az északi tartományokban, nem olyan könnyen fogadta el az új helyzetet, és a restaurálás háborúja, amely 1868 januárjában Kiotó mellett kezdődött, 1869 júniusáig tartott, amikor a Tokugava erők Hokkaidóban végleg megadták magukat. – A harcok ellenére az új kormány képes volt nyomban megkezdeni az ország adminisztrációjának lényeges újjáalakítását, amely magába foglalta a császár Edóba való átvitelét, amely várost akkortól Tokió (Tokyō) vagy Keleti főváros névvel

illettek. E sikerek mögött a *baku-han* többrétűség rejlett, amely lehetővé tette, hogy változásokat eszközöljenek magában a létező szerkezetben és hagyományaiban, külső behatás nélkül. Másként szólva: a Meidzsi-restaurálás sem normann győzelem [1066-ban Angliában], sem francia forradalom nem volt. A következő ábra azt szemlélteti, hogy miként a *baku-han* rendszerben az uralkodó elemek gyengültek, alárendelt vagy alternatív elemek helyükbe léptek, hogy előkészítsék a következő útját. Általában véve a változás javaslói 1868 előtt is, után is főként a szamurájok középső és alsó rangsoraiból és a vidéki kereskedők soraiból kerültek ki. A nagyvárosok és városok kereskedői várakozó álláspontra helyezkedtek; és jöllehet a Meidzsi-társadalom sorsa az volt, hogy polgári jellemzőket viseljen, maga a polgárság számos éven át alávetette magát a többi elit csoportnak.

✓ Azon intézményeket vagy csoportokat jelzi, amelyek kezdeményezték a restaurálást vagy közvetlenül nyertek belőle.

o Azon intézményeket vagy csoportokat jelzi, amelyeket a restaurálás megsemmisített vagy jelentéktelenné tett.

Természetesen a cselekvő csoportok bizonyos értelemben mind egyetlen felső osztály tagjai voltak. A lakosság nagy tömegének, mintegy 90%-ának, alig vagy egyáltalán nem volt köze a kor nemzeti politikájához. Meglepő módon a kiotói udvar Meidzsi apjának, Kómei (Kōmei, 1831-66) császárnak irányítása alatt egyáltalán nem rokonszenvezett a restaurálás gondolatával, és az udvari

embereknek csak kis hányada ármánykodott cselekvően a *bakufu* ellen.

Eszmeileg a restaurálást sem a császári ház iránti, kényszer nélküli hűség fellángolása, sem a *bakufu* mint intézmény iránti hirtelen utálat vitte előre. 1868 előtt fő hajtóereje a nemzeti idegengyűlölet volt, amelyet előbb a fiatal samurájok éreztek, s amely a falvakban a politikai szinten gondolkodó földbirtokos vállalkozók közé terjedt. Ezt a mozgalmat (*szonnó dzsói* [*sonnō jōi*] „Tiszteld a császárt és üzd ki a barbárt!”) az egyenlőtlen, méltánytalan szerződések okozták, és a *bakufu*t egyre hevesebb támadások érték, amiért nem volt képes szembeállni az idegenekkel.

A külpolitikának mint a restaurálásban szereplő tényezőnek a jelentőségét elégtelenül kezelték a modern történészek Nyugaton is, ahol az emberek nem kívánják saját imperializmusukat firtatni, de Japánban is, ahol mind a nacionalisták, mind a marxisták előítéleteivel szemben áll, mivel ők a belső fejlődést és a belső indítékokat helyezik elsőnek. Valószínű, hogy a restauráláshoz hasonló valami történt volna a 19. sz. végére akkor is, ha nem lett volna nyugati támadás, mivel a nyugati ipar és a vele járó lehetőségek megismerése széles körű lett Japánban. Mégis a tény az, hogy a restaurálás legközvetlenebb oka a *bakufu* országbezárási politikájának kudarca volt, amely politika az ipari kor előtti időből származott.

Az ipari forradalom még korai vas és gőz fázisában is óriási technológiai előnyt adott a Nyugatnak a világ többi részével szemben és ugyanakkor még sürgetőbbé tette a piacokért és nyersanyagokért kifejlődő nyomást. Japán esetében az Egyesült Államok ragadta meg a kezdeményezést, hogy addig kiaknázatlan tájat tárjon fel. Az indíték nem annyira a Japánnal kereskedés iránti vágy volt – amely országot akkor viszonylag szegénynek tekintettek –, mint inkább az a kívánság, hogy Japán kikötőket használhassanak olyan amerikai hajók élelmiszerral ellátására és vihar ellen védelmére, amelyek Kínával kereskedtek. Ott volt továbbá a hajótörtek problémája, azaz olyan személyeké, akikről az országbezárási politika nem gondoskodott. Hajótörött amerikaiakat szűk területre korlátozva tartottak, mielőtt Nagaszakinál kitoloncolták őket az

országból, és megmentett japánokat nehéz volt külterületről hazajuttatni. Végül a protestáns 19. sz.-i Amerika, azon furcsa keveréke az emberbarátságnak és türelmetlenségnek, kész volt folytatni azt a missziós térítő munkát, amelynek abbahagyására a 17. sz.-ban a katolikus Portugália erővel kényszerült.

Az amerikai kezdeményezések eredményeként 10 egységből álló hajórajt küldtek ki Matthew Perry sorhajókapitány parancsnoksága alatt. Ő Fillmore elnöktől a japán császárhoz intézett levelet vitt magával, amelyben az elnök kereskedelmet és diplomáciai kapcsolatokat kért; egyenesen közeledve a *bakufu*hoz ellenállás nélkül futott be az edói öbölbe 1853 nyarán. Az edói kormány, noha a holland királytól figyelmeztetést kapott, messze volt attól, hogy védekezésre felkészülve találják, különösen tengeren. Perry átadta Fillmore elnök levelét és megígérte, hogy a következő évben visszatér a válaszáért. A látogatás rövid és udvarias volt, de nem lehetett félreérteni a „fekete hajók” általi fenyegetést; amikor 1854-ben Perry visszatért, a *bakufu* előszerződést írt alá, amely az Egyesült Államokkal közvetlen kapcsolatokra kötelezte, de kereskedelemre nem. 1858-ban az első amerikai konzul, Townsend Harris általi, sok, nehéz tárgyalás után teljes barátsági, kereskedelmi és hajózási szerződést kötöttek. Hasonló kiváltságokat biztosító szerződéseket kötöttek Hollandiával és a többi európai hatalommal. E hatalmak célja az volt, hogy az 1860-as években Japánnak a külvilággal való kapcsolataiban dominálók legyenek, minthogy az Egyesült Államok a polgárháborúban szétszaggatta magát.

Azon időkben a nemzetközi diplomáciának jelentős eseményei is komótosan mentek végbe, és országon belüli eredményeik még több időt igényeltek érésükig. Különben is a *bakufu* általában kézben tartotta a külső és belső fejleményeket, mígnem vezető minisztere, Ii Naosuke (Ii Naosuke: 1815-ben született) 1860-ban gyilkosság áldozata lett. És mégis, jóllehet 15 év eltelt Perry 1853-ban volt első látogatása és az 1868-ban történt restaurálás között, az idegenekkel kötött szerződések lassú méregként hatottak: apránként elpusztították a *bakufut*, megfosztván a független határozathozatal hatalmától.

Az idegenek követeléseivel való szembeszállás nyilván meggondolatlan lett volna, minthogy semmi sem akadályozhatta

Edónak és más tengerparti városoknak a tenger felől jövő bombázását. Mégis a megalázás és a kulturális megrázkódás, amely az elzárkózás politikájának hirtelen megszakításából és még inkább a szerződések méltánytalanságából eredt, mind az idegeneket, mind a *bakufut* nemcsak szavakba öntött dühnek tette ki, hanem a *szonnó dzsói* hívei részéről ellenséges cselekedeteknek is. Gyilkosságok, gyújtogatások és nyílt háborúskodás fordultak elő. A legismertebb eset egy Richardson nevű angol megölése volt 1862-ben országúton, Jokohamán (Yokohama) kívül, a szacumai mágnás szamuráj kísérete által. 1863-ban idegen hajókra lőttek Csósú ágyúai a Simonoszeki- (Shimonoseki-) szorosban. A diplomáciai visszahatások között óriási kártérítések fizetése és a sértő *han* ellen a nyugati hatalmak általi egyenes megtorlások szerepeltek. Ezek azonban alig voltak kevésbé károsak, mint az országon belüli következmények. És a *bakufu* szerencséje akkor érkezett mélypontjára, amikor azon sereg, amelyet Csósú megfélemlítése végett hívott hadba, 1866-ban siralmasan leszerepelt, főleg lelkesedés hiánya miatt.

Hogy a hazai kritizálókat lecsendesítsék és egyúttal magukat az idegen ellenséggel szemben erősítsék, az edói hatóságok nem ésszerűtlenül nemzeti közmegegyezést kerestek, hogy vagy támogatást nyerjenek a szerződések aláírásához szükséges döntésükhöz, vagy jóváhagyást az önerősítés hosszú távú célkitűzéséhez, amely végül a Nyugattal való szembeszállást jelentette volna. De a közmegegyezés magában hordozta azt, hogy tanácsot kell kérni az udvartól és a nagy mágnásoktól, és úgy kell bánni velük, mint viszonyítva egyenlőkkel, amikor a döntések megtörténnek. Ez olyan valami lett volna, ami korábban sosem történt, és sem az udvar emberei, sem az erősebb akaratú mágnások nem késlekedtek, hogy a változott helyzetet előnyükre fordítsák. Tény az, hogy az udvar elutasította a szerződések megerősítését és többször érvénytelenítésük végett emelt szót. A Tokugava-kormány két ellentétes nyomás ütközésében találta magát: az egyik idegen volt, a másik hazai. Hosszú távon egyiknek sem volt képes ellenszegülni. A dilemma kegyetlen volt és olyan, amelyből nem lehetett menekülni.

MEIDZSI KÜLPOLITIKA

Még 1868 előtt a nyugati *hanokat* birtokló császárhűek különböző természetű kapcsolatokat teremtettek a nyugati hatalmakkal, és a Meidzsi-kormány első lépéseinek egyike a meglevő szerződések szavatolása volt, de azon kikötéssel, hogy revíziók függőben vannak. Így a restaurálás egyik eredményeként a császárhűek külpolitikája a negatív és befelé forduló *szonnó dzsói*-féle állásponttól az idegeneknek Japánban való elfogadására és azon elhatározásra változott, hogy „cselekedeteiket nemzetközi szokásokra alapozzuk”.^[132] Jóllehet ezen álláspont-változtatás javította a helyzetet, semmit sem hatott, hogy a szerződések alapvető problémáját megoldja.

A szerződések azért voltak méltánytalanok, mert megakadályozták Japánt abban, hogy az idegen eredetű bevitt árukra a névlegesnél magasabb vámot vessen ki, és mert a Japánban tartózkodó idegeneket kivették a japán igazságszolgáltatás hatásköréből s ehelyett saját országaik törvényei alá helyezték őket, amely törvényeket külön konzuli bíróságok kezeltek. A szerződések feltételei, amelyek Japán gazdaságát éppúgy veszélyeztették, mint amennyire szuverén jogait sértették, olyan „engedmények” voltak, amilyeneket egyetlen nyugati állam sem írt volna elő másik nyugati államnak.

Következésképpen a nemzet gazdasági boldogulása és önbecsülése miatt a szerződések revíziója fenyegetően és óriásian nehezedett a Meidzsi-kor diplomáciai tevékenységére. Ezért a nyugati hatalmakkal való kapcsolataiban a kormány számos megközelítési módot próbált meg. A sorsdöntő áttörést 1894-ben érték el, amikor a brit kormány beleegyezett új és méltányos szerződés kötésébe. A többi nyugati ország hamar követte e példát, így véget vetve azon egyenlőtlen és igazságtalan helyzetnek, amely 40 évnél tovább fennállt.

Történelmi magyarázatként hadd írjuk le a következőt! Nemzetközi szerződések revíziója több, mint hosszan tartó diplomáciai tárgyalások sora. Minden kísértés és nyomás ellenére a Meidzsi-kormány ragaszkodott eredeti céljához, azaz szabályosan kialakított *kiigazításhoz*, ahelyett, hogy a meglevő szerződéseket egyoldalúan

felmondta volna. Ez komoly szándékát bizonyította aziránt, hogy elhagyja a bezárkózási politikát, és hogy kötelezi magát a nyílt diplomáciához és helyet foglal a meglevő hatalmi rendszerben. Ezen túlmenve azt is mondhatjuk, hogy – noha a modernizálás mindenképpen megtörtént volna az új kormány világszemlélete miatt – nagyon erős lökést adott az a tudat, miszerint a szerződések revízióját csak akkor lehet elérni, ha a japán jogi és politikai berendezések hasonlókká válnak nyugati megfelelőikhez.

Az új állásfoglalásokat a Rokumeikan („Bögő Szarvas” Terem) nevű luxuspavilon jelképezte, amelyet a kormány 1880-ban épített, és ahol Itó Hirobumi (Itō Hirobumi, 1841-1909) miniszterelnök és barátja, Inoue Kaoru (1835-1915) külügyminiszter mutattak példát nyugatiak vendéglésében. Az idő tájt Inoue egy sor általános konferenciát rendezett, amelyeknek tárgya a szerződések revíziója volt. A Rokumeikan rendezvényei és velük rokon szellemű ünnepek olyan céllal terveződtek, hogy annyira kellemes módon, ahogy csak lehetséges volt, minden érdekeltet meggyőzzenek, miszerint Japán már eléggé nyugatiasodott ahhoz, hogy egyenlőként bánjanak vele.

A miniszterelnök álarcosbált rendezett saját lakóhelyén. Négyszáznál több vendég vett részt. A miniszterelnök velencei nemes jelmezében jelent meg, Ariszugava (Arisugawa) herceg mint középkori európai lovag, Inouje (Inouye) mint kóborló zenész, a Törvényhozó Hivatal igazgatója mint kolduló buddhista szerzetes, az Egyetem rektora mint buddhista szentélyek zarándoka, a fővárosi Rendőrhatóság főnöke mint Bingo Szaburó (Bingo Saburō), a korai feudális történelem egyik lovagja. E magas rangú tisztviselők feleségei és leányai japán legendák romantikus vagy költői alakjaiként jelentek meg, és a fiatal idegen urak, akik közül számosan japán öltözetben voltak, erősen versengtek értük.^[133]

Ahogy Sansom a továbbiakban értésünkre adja, számos japán – akár a közéletben volt, akár nem – hevesen ellenezte a Rokumeikan-féle diplomáciát. A valóságban a Meidzsi-politika állandóan alá volt vetve olyan ellenző véleményeket hordozó nyomásoknak, amilyenek vagy magában a kormányban, vagy az

országban általában keletkeztek. Olyan vélemények gyakran bizonyultak helytelen vagy rosszindulatú értesülésen alapulóknak, vagy egyszerre mindkét minősítést viselőknak.

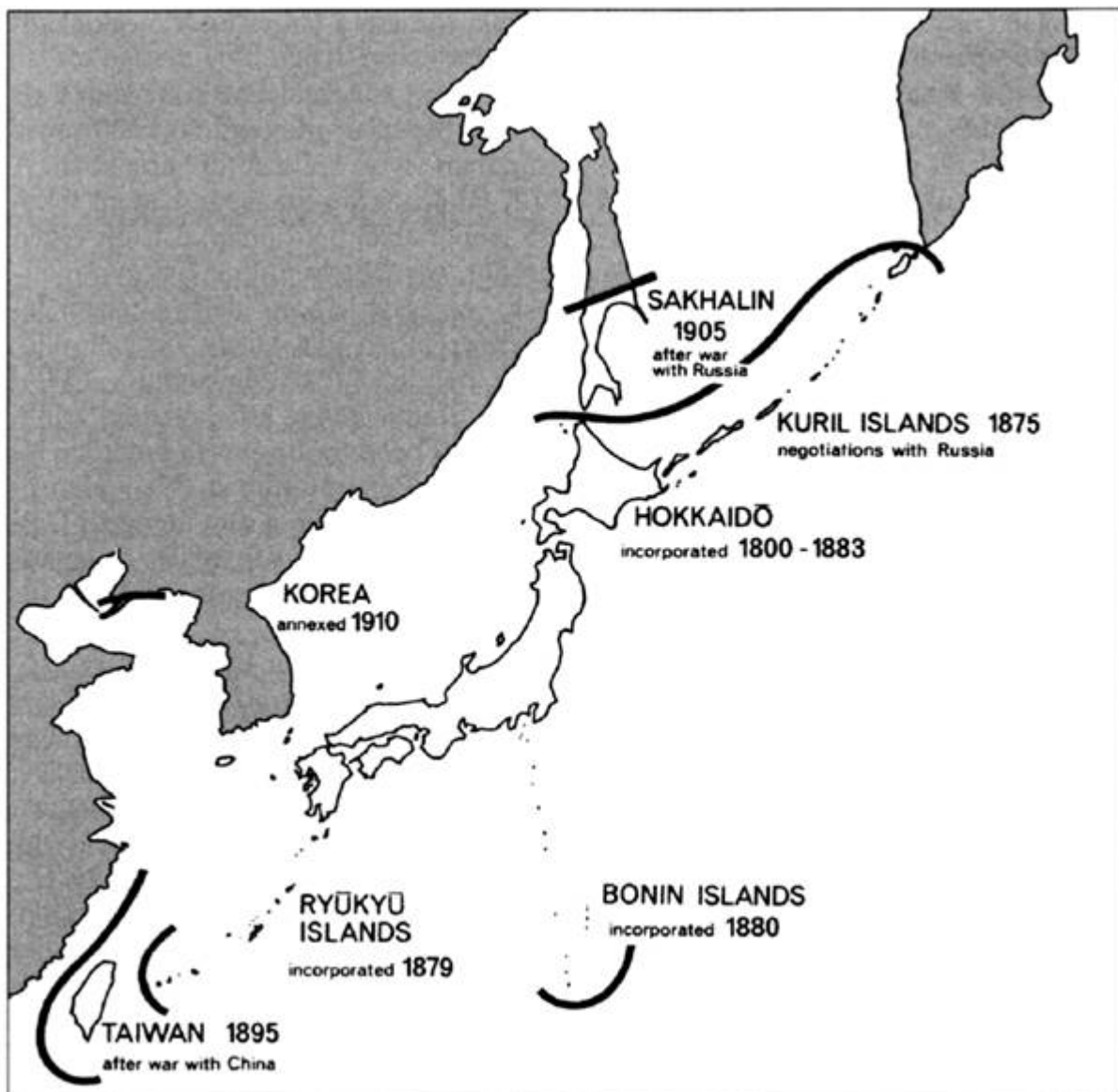
A szerződések revízióján kívül a Meidzsi külpolitika határkijelöléssel és nemzetbiztonsággal is terhelve volt. Ez utóbbi problémák három szomszédos állammal: Koreával, Kínával és Oroszországgal voltak összekötve. Különösen a Meidzsi-kor második felében az volt a vágy, hogy Koreát mind gazdasági, mind stratégiai szempontból maguknak hasznosítsák; a gazdasági behatolás célja az volt, hogy a félszigeten túl Mandzsúriába és Kína más részeibe terjedjen. Stratégiai vagy gazdasági megfontolásoktól egészen függetlenül mind Japán népe, mind kormánya ráeszmélt, hogy nagy tengerentúli birodalom birtoklása a nemzetközi nagyság jelképeinek egyike volt. A Meidzsi-miniszterek mindezen dolgokban józan észről tettek tanúságot, noha nem éppen dicséretes erényről.

Tárgyalások 1875-ben határmegegyezésre vezettek Oroszországgal, amennyiben Japán a Kuril-szigetek ellenében lemond Szahalinra támasztott igényéről. Hokkaidó területi státusa sosem képezte vita tárgyát, de az 1875-beli megegyezés velejáróan megerősítette Japánnak azon szigetet illető felségjogát. Körülbelül ugyanazon időben, 1879-ben, a Rjúkjú- (Okinava-) szigeteket bekebelezték mint Japán szerves részét, amennyiben a prefekturális szervezeti rendszert rájuk is kiterjesztették. A helyi királyt, Só Tait (Shō Tai), akinek családja a 15. sz. óta uralkodott azon szigeteken, Tokióba vitték és a császári udvar nyugdíjasává tették. A Meidzsi-kormány már korábban a világ tudomására adta Okinavát illető birtokló magatartását, amikor 1874-ben büntető expedíciót küldött Tajvanba, hogy bosszút álljon tajvani bennszülötteknek okinavai halászcsónakok elleni támadásaiért.

A Koreával való kapcsolatokat az 1876-ban aláírt Kanhwa- (Kanghwa-) szerződés helyezte formális alapra. Ehhez Korea csak úgy járult hozzá, hogy Japán bizonyos mértékű katonai erőt mutatott ki. Ezt követően Korea belpolitikája, amely elszegényült, visszamaradt országgé volt, küzdelem terévé vált egy konzervatív, Kína-hátterű frakció és egy haladó, Japán felé forduló között. 1894-ben Japán, miután saját csapatokat küldött át, elítélte a kínai hadsereg koreai jelenlétét és Kína vonakodását, hogy

együttműködnek az ország közigazgatásának modernizálásában. Kína magától utasította, hogy engesztelje riválisát, és az azt követő háborúban hamar vereséget szenvedett mind szárazföldön, mind tengeren.^[134] Az 1895 áprilisában Simonoszekiben aláírt béke szerint Japán jókora kártérítést kapott és a nagy, potenciálisan termékeny Tajvan-szigetet. Egy ideig olyan kilátás volt, hogy a győző Kína fő területén ráadásul stratégiai fontosságú koncessziókat kap, de a Hármasközi szövetségként ismert diplomáciai húzás Oroszország, Németország és Franciaország részéről megakadályozta, hogy Japán területi bővülést kapjon Kína rovására, míg ők maguk nem részesednek.

Eközben Korea, megszabadulván a nyílt kínai befolyástól és névleg függetlenné válván, azt tapasztalta, hogy ki volt szolgáltatva japán gazdasági kizsákmányolásnak és politikai irányításnak. Ez utóbbi gyakran kétbalkezes volt és esetenként brutális cselekedeteket vezetett, mint egy ellenszegülő királynő 1895-ben történt meggyilkolása, amelyet magas állású japán tisztviselők a tokiói kormány tudta nélkül Szöulban terveztek ki. Japánellenes koreai elemek, miután Kínában csalódtak, lehető segítségért Oroszországhoz fordultak. Az az ország az 1890-es években megépítve a Szibériát átszelő vasutat, támadóan terjeszkedő politikát követett Északkelet-Ázsiában és 1900-ra Mandzsúriában a domináns hatalom lett. A cár és tanácsadói ugyanolyan mohónak mutatkoztak, hogy befolyásukat Koreára is kiterjesszék, de – nem váratlanul – e fejleménnyel a japánok élesen szembeszálltak. Miután a tárgyalások megszakadtak, 1904-ben háború következett.

Az 1904-5-ös orosz-japán háború, sokkal hosszabb és komolyabb volt, mint a tíz évvel korábbi, kínai-japán összeütközés. 200.000 japán és mintegy 300.000 orosz vesztette életét vagy sebesült meg a Mandzsúriában vívott szárazföldi harcokban. A Nogi Mareszuke (Nogi Maresuke, 1849-1912) tábornok vezette japán haderő fokozatosan győző helyzetbe került. Miután 1905 januárjában hét hónapi ostrom végén bevették a Port Arthurnál kiépített orosz erődöt, továbbnyomultak a közép-mandzsúriai Mukdennál aratott, végső győzelmükre. Az egész háború idején a tenger Japán és a szárazföld között a japán hajóhad ellenőrzésében volt, amely történelmi jelentőségű győzelmet aratott, amikor Tógó Heihacsiró

(Tōgō Heihachirō, 1847-1934) tengernagy 1905 májusában Cusima- (Tsushima-) sziget közelében feltartóztatta és megsemmisítette az orosz felmentő flottát. Theodore Roosevelttel amerikai elnök közvetített a rákövetkező béketárgyalásokon. A Portsmouthban (New Hampshire) kötött béke szerint Oroszország beleegyezett, hogy Japán javára átengedi Dél-Szahalint és Port Arthurt; ez utóbbit a körülvevő [meghatározott] területtel együtt. Korea pedig Japán védnökségi terület lett, amelynek élén Itó Hirobumi mint első főrezidens állott. Végül 1910-ben Japán Koreát nyíltan annektálta.

Így a Meidzsi-kor csattanó diplomáciai sikerrel végződött. A méltánytalan szerződések revíziója megvalósult, a nemzeti határokat világosan megvonták és biztossá tették. Japán szárazföldi és tengeri hadereje két nagy háborúban jól vizsgázott, és általános elismerést nyert az, hogy Japánnak „természetes” befolyási övezete Északkelet-Ázsia. Ezen elismerés adta a háttérét az 1902-ben kötött angol-japán szövetséghez, amely által Anglia elismerte Japán érdekeit Koreában, ellenszolgáltatásul azért, hogy Japán elfogadta a brit túlsúlyt a Jangce völgyben és, a szövetség három évvel későbbi újratárgyalásakor, a brit uralmat Indiában. Mindkét hatalom szemében Oroszország mint ellenség fenyegetően szerepelt. Nagyhatalmi státus felé haladásában Japán két fontos gyarmatot szerzett: Tajvant (Formoza) és Koreát. Az elsőt, amelynek lakói aligha voltak nemzettudatosak, bürokratikusán, de egészében véve igazságosan és jótékonyan kormányozták. A második a modernizálás gazdasági és oktatási alapépítményét kapta meg új uraitól, de a politikai elnyomás és megghiúsított nemzeti érzés súlyos árán. Időközben a Jalu-folyótól északra a tágas és ritkán benépesült Mandzsúria nyitva terült el a japán kereskedelem és ipar előtt.

De nem mind arany, ami fénylik. Ámbár visszatekintésben az mutatkozott, mintha a Meidzsi-államférfiak Koreát illetően valamely gondosan fogant, hosszú távlatú tervet követtek volna, a valóság nem az volt. Gyakran inkább visszahatottak eseményekre, nem pedig eléjük vágtak, és általában ingadoztak a keménykezűség és engedékenység ellentmondásos politikai vonalai között. Mi több, a kormánynak otthon mindig olyan közvéleménnyel kellett megküzdenie, amely többszörösen inkább háborúpárti volt, mint ahogy magának a kormánynak kedves volt. Például mind a

Simonoszekiben, mind a Portsmouthban kötött békék feltételei nagyméretű elégedetlenséget okoztak Japánban, és Tokióban statáriumot kellett bevezetni a portsmouthi békefeltételek kihirdetése után a lakosság körében támadt zavargások miatt.

Mégis a legsúlyosabb az a tény volt, hogy Japán nagyhatalmi civilizáció korában érte el nagykorúságát, és e civilizáció, noha külsőleg állandónak és csillogónak látszott, át meg át volt lyuggatva nemzeti gyűlölködésekkel és vetélkedésekkel. Adva lévén ez a globális közösség és az a tény, hogy a kínai és orosz birodalmak folytatták gyors gyengülésüket, új hatalom kiemelkedése szükségszerűen új feszültségeket okozott.

Mi több, a Meidzsi-kor óta a japán diplomáciának elméletben kétségtelenül nacionalista háttere volt, míg a gyakorlatban erősen opportunizmusra hajlott. Ezen tények egyike sem segített abban, hogy enyhítse a feszültségeket olyan világban, amelyben a háborút még mindig úgy tekintették mint a diplomácia törvényes kiterjesztését.

GAZDASÁGPOLITIKA ÉS AZ IPAROSÍTÁS KEZDETE

A jövőt illetően a Meidzsi-kori vezetők legfontosabb döntései a gazdaságpolitika terén születtek. A restaurálást követő néhány éven belül az új kormány az idegen technológiát illető Tokugava-kísérleteket a gazdasági modernizálás átfogó és időben korlátlan munkatervévé bővítette. Amikor ezt tette, elvetette a lényeg szerint védelemre irányuló azon gondolkodást, amely a hajóépítés és ágyúöntés korai erőfeszítései mögött volt, olyan átfogóbb iparosítás kedvéért, amely gyakorlatilag saját magáért létezett; ez pedig Japán hagyományos társadalmi és politikai rendjének kárára történt. Néhány más ország, nevezetesen Kína és Törökország, a 19. sz. közepén Japánnal azonos helyzetben volt, de egyik sem fogott helyzetét javításához oly merészen és akkora eredménnyel. Még Japán esetét tekintve is nehéz elhinni, hogy a vezetők mindjárt az elején megértették minden jelentőségét annak, amit tettek. Úgy tekintették az ipart és a modern közgazdaságot, mint olyan utakat,

amelyek nemzeti biztonsághoz és nagysághoz vezetnek, de politikai lépéseik az országot messze túljuttatták ezen célokon.

Bármily magas fokú volt a modernizálással szembeni *személyes* elkötelezettségük, a szamurájok hagyományos gazdaságvezetői szerepei a tervezett változásoknak eszményi kezdeményezőivé tették őket. A történelem valószínűleg sosem vetett fel jobban képesített osztályt szándékos gazdasági átalakítás tervezésének feladatára. Mégis, bármily tehetséges volt is a szamuráj osztály, vezetése meghiúsult volna, ha a köznép képtelen lett volna követni. És ezen utóbbi szerepét a gazdasági modernizálás előmozdításában, noha részleteiben nehezebben követhető nyomon, nem szabad lekicsinyelni. A Tokugava-időkben volt városfejlesztés, továbbá az ipar és kereskedelem rendszerének az ország egészére kiterjedő fejlesztése döntő jelentőségű volt. Azon kívül, hogy előmozdított olyan megoldásokat, mint amilyen a hitelnyújtás, váltó és rövid tartamú üzleti kapcsolatok olyan főnökök között, akik talán sosem látják egymást, a Tokugava-kor fejlődése a japán népeiséget olyasmivel ajándékozta meg, ami – hagyományos társadalomban – magas arányú írni-olvasni-tudás volt és a kézművességgel együtt járó kézügyességek egyfajta bősége.^[135] Ezenkívül – és talán legfontosabban –, a Meidzsi-kori japánok vállalkozási kedvet örökölték, amely különösen erős volt a gazdagabb parasztok között. A valóságban a vidék falvai maradtak a termelés fő forrásai a 19. sz. végéig.

Közvetlenebb tényezők szintén dolgoztak, mint a gazdasági korszerűsítés sarkallói. Adva volt a veszteséges külkereskedelem és az aranynak és ezüstnek vele járó kiáramlása, minthogy a japánokban hamar kifejlődött az idegen áruk iránti ellenállhatatlan vonzódás. Mivel Japán nem volt olyan helyzetben, hogy védővámokat vessen ki, az egyetlen orvoslás az lett, hogy saját modern ipart fejlesszen, és azáltal egyúttal növelje a kivitelre készen álló cikkek sorát. Ehhez kapcsolódott az a tény, hogy csak modern módszerek menthették meg a honi kézműves ipart az olcsóbb nyugati géptermekek általi megsemmisítéstől. Végül a kormány azért is sietett új iparágakat elindítani, hogy a szamurájokat segítse. Helyesen, egyrészt olyan döntésre jutott, hogy nem volt képes folytatni az örökletes járadékok fizetését, és hogy a szamurájoknak

az egész országban kereső alkalmazásokban kell helyet találniok, másrészt semmi kedve sem volt ahhoz, hogy teljes nyomorba taszítsa azon osztályt, amelybe saját tagjainak többsége tartozott, és amelyet, ismét helyesen, úgy tekintett, mint a nemzet reménységét.

[136]

Miután elvben modern közgazdaság javára döntött, a kormánynak vállalnia kellett a felelősséget mind új iparágak, mind új módszerek bevezetésére olyan régi iparágakban, mint a mezőgazdasági és textilgyártási. A szükséges technikák teljességükben idegenek voltak, és csak az állam volt eléggé gazdag, hogy a tanácsadókként felvett idegen szakértők fejedelmi illetményeit fizesse, továbbá, hogy japán egyetemisták rendszeres külföldre küldését intézze. Akármelyik megközelítés bőséges áramlását adhatta volna a tapasztalatnak, de akkor nem olyan idők voltak, amelyekben valamely fejletlen ország fejlettebb társadalmaktól ingyenes segítséget várhatott volna, kivéve a missziós szolgáltatokat. Eltekintve azon speciális problémától, hogy tény szerinti tudást kellett az országba bevinni, a belföldi tőke elégtelensége azt eredményezte, hogy korai fejlődési stádiumaiban az új technológiát nemcsak tervezniük kellett a kormányhivataloknak, hanem legnagyobb részben tőkével segíteni is. A nagykereskedelmi vállalkozások, amelyek a Tokugava-időkből megmaradtak, elutasították pénzüik kölcsönzését olyan tervekre, mint amilyen a vasútépítés. A vidéki kereskedők inkább vállalkozó kedvűek voltak, de nem volt elég pénzüik.

Hokkaidó emelkedik ki mint a kormánykezdeményezések legjobb példája. Addig alig volt hasznosítva a Macumae körüli legdélibb rész kivételével. A Meidzsi-kormány telepések odaköltözésére adott biztatást, különösen Honsú északi részéből, és szamurájoknak tetemes pénzbeli ösztönzést ajánlottak, hogy családjaikkal mint *tondenhei* („katonatelepések”) vándoroljanak Hokkaidóba és osszák el idejüket rendes katonai képzés és földművelő munka között. Egyidejűleg a kormány fejlesztette Hokkaidó ásványi kincseinek (különösen szénnek) nyerését, továbbá a fakitermelést, a halászati telepeket, és megkísérelte nemcsak kiterjeszteni a rizstermesztés övezetét északnak oly messzire, amennyire csak lehetséges volt az időjárás és javított mag határain belül, hanem nyugati mintára a

sziget legelőinek hasznosítását is tejgazdálkodás céljára. Hokkaidó gazdasági jövője alapjainak lerakását és a mindennapi közigazgatást illetően a felelősséget a *Kaitakusi* (*Kaitakushi* „Hokkaidói Fejlesztési Hivatal”) nevű különleges közhivatalra bízta. A *Kaitakusi* akarással ment munkájára a jelentősebb miniszterek egyikének, Kuroda Kijotaka (Kuroda Kiyotaka, 1840-1900) úrnak hozzáértő felügyelete alatt. Amikorra 1881-ben a *Kaitakusi* tíz évre szóló szabadalomlevele lejárt, már utak és kikötők készültek el, nagy területű föld volt megtisztítva és mint a hatásos helyi kormányzat fővárosa, Szapporó megalapítva. Jelentős számban bevándorlók kezdtek érkezni, és attól kezdve a sziget lakossága, amely a gazdasági életet hordozta, saját lendülete által nőtt. Nem sokkal később különösen jóízű (árpa alapú és Japánban új) sörfajta szerepelt Hokkaidó nevezetes termékei listáján.

Egyebütt annak ellenére, hogy a kormány okosan tervezte az ország modernizálását és kész volt bőkezűen pénzzel is segíteni, olyan nagy méretű, kézzelfogható eredmények, amelyek az egész helyzetre hatással lehettek volna, csak lassan mutatkoztak. A közlekedés terén a távíró volt az első széles körű újítás. 1885-re a kormány olyan rendszert működtetett, amely az egész országra kiterjedt és lehetővé tette, például, hogy újságok minden körzetből híreket adjanak tovább. Ugyanazon évben a Micubisi (Mitsubishi) Társaság komoly hivatalos támogatással megalapította a *Nihon Júszen Kaisa* (*Nihon Yūsen Kaisha* [NYK] „Japán Postahajó Társaság”) nevű vállalatot. Micubisi eredete az 1870-es években hajózásban volt és 1885 előtt már voltak rendszeres szolgálatai bizonyos kínai kikötőkbe és Vlagyivosztokba. NYK „rendeltetése” az volt, hogy a világ legnagyobb hajózó vállalatának egyikévé fejlődjen. Fő vetélytársa, az *Ószaka Sószen Kaisa* (*Ōsaka Shōsen Kaisha*) két vagy három évvel korábban létesült.

Ezen az 1880-as évek elejei ígéretes fejlemények ellenére a japán zászló alatt közlekedő kereskedelmi hajók tonnamennyisége úgy a századfordulóig nem növekedett jelentősen.

év	modern hajók (űrtartalmuk ezer hosszú tonnában kifejezve [1 h. t. 1016,6 kg])
----	---

1872	26
1880	66
1890	143
1896	363
1903	657
1913	1.514

Modern hajókat a császári hadiflotta számára éppúgy, mint a kereskedelmi tengerészetnek majdnem teljes számban tengeren túl vásároltak. A modern japán hajóépítés látványos emelkedésének várnia kellett a modern japán vasipar megvalósulásáig, mint ahogy a halászhajók százezreinek mechanizálása a robbanómotor kifejlődését követte. A Meidzsi-kormány azonban képes volt előretörni a kikötőfejlesztések és a hajózási eszközök feltűnésmentes, de létfontosságú programja terén.

Az első japán vasutaknak kormánytervezésűeknek kellett lenniük, mert hiányzott hozzájuk a magántőke és a technológiai tudás. 1872-ben a császár a Jokohama és Tokió közti 29 km-es vonalat nyitotta meg, amelyet angol mérnökök építettek Angliában felvett kölcsönrel. 12 évvel később Japánnak még mindig csak 122 km-nyi vasúti pályája volt. Az új szakasz Kiotót kötötte össze e kikötőkkel: Kobe (nyugatra) és Ocu (Otsu) a Biva-tó mellett (keletre). A Kiotó–Ocu vonal egész 16 km-e 1880-ban épült, és az első volt, amelynek építéséhez nem alkalmaztak idegen segítséget. 1879-ben a kormány elhatározta, hogy támogatással *Nihon Tecudó Kaisa* (*Nihon Tetsudō Kaisha* „Japán Vasút Társaság”) nevű magántársulást indít el, hogy az megossza vele a vasútfejlesztés költségeit. Az első NTK vonal azonban nem készült el 1884-ig. Tokiót és Maebasit

(Maebashi) kötötte össze 116 km távon a Kantó-síkon és a Japán Alpok lábánál; a kormány mérnökei építették kormánykölcson segítségével. Azt követően több sikeres magánvállalat létesült, és amint a kormánytól átvették a vállalkozást, fellendülés következett a vasútépítésben. 1891-re lehetséges volt vonaton utazni Aomoritól, amely helység Honsú legtávolabbi északi részén van, egészen Tokióig és onnan tovább Kobéig. Mindamellettt igazi nemzeti vasúthálózat nem jött létre e század első évtizedéig.

év	vasútvonal km-ekben
1872	29
1883	386
1887	1.030
1894	3.380
1904	7.564
1914	11.426

Bányák mind magánkezelésben, mind a kormányéban voltak, de a magánvállalkozások rendszerint kicsik voltak és nem nagyon termelékenyek. A kormány a *bakufutól* örökölte vállalkozásai tetemes számát, de 1868-ra olyan helyek, mint például a Szado arany- és ezüstbányák nagyon szegényessé váltak. Idegen szaktanáccsal a helyzet apránként javult.

év	arany (kg-okban)	ezüst (kg-okban)

1868	85,6	1,680
1890	204,8	3,370
1911	572,6	5,266

Japán arany-, ezüst- és ólomnyerése világviszonylatban sosem volt jelentős, de századunk elején a réztermelés negyedik helyen állt. A réz nyerésében a legfontosabb helyek egyike az Asio (Ashio) bánya volt (Tocsigi [Tochigi] prefektúrában), nem messze Nikkótól. A restaurálás idején gyakorlatilag elhagyták, és hamarosan Furukava Icsibei (Furukawa Ichibei, 1832-1903) kezébe került. Róla az a hír keringett, hogy dolgozó életét utcai koldusként kezdte, de megbizonyult, hogy zseni az üzleti vállalkozásban. Modern gépeket és pumpákat állított be, majd elektromossággal látta el a bányát, így az 1877-es évben volt 53 tonnányi (éves) termelése helyett 1901-ben 6400 tonnát termelt ki, 1917 táján pedig éves termelése ca. 15.000 tonnára emelkedett.

A Kjúsú északi részén és Hokkaidó középtáján levő szénlelőhelyek is ki voltak használva, fenntartással szólva. A szén nem volt különösen jó minőségű, de használták mozdonyok, hajók hajtására és különböző ipari célokra. Bányászható mennyiségben való előfordulása arra indította a kormányt, hogy a századforduló után vas- és acéltermelést indítson, ahol lelték. Ezen ipar végül az új Japán közgazdaság egyik oszlopává vált, jóllehet lassú volt indulásában, és korai éveiben mindenféle nehézségbe ütközött.

Míg vas és acél és azon iparok, amelyeket ezek lehetővé tettek, biztató jövő előtt álltak a Meidzsi-korban tett kezdeményezések eredményeként, a korra jellemzően domináló a textilipar volt. Gyors változás történt a selyemtermelésben, ahol az 1880-as évekre az átmenet a kézi gombolyításból a gépibe mind magánvállalkozás, mind hivatalos irányítás eredményeként jól előrehaladt. A hagyományos selyemhernyó-tenyésztés jól ki volt építve, és terméke olcsóbban állott rendelkezésre, mint az idegen eredetű szál, amellet épp oly könnyen volt használható a modern szövőüzemben.

Ellenben a hazai gyapotrost viszonyítva költséges volt és nem alkalmas a gépi fonásra; időbe telt, míg megszervezték a rendszeres bevitt Indiából és Amerikából. Ehhez járult az, hogy míg a gépi selyemgombolyítás technikája hasonló volt a hagyományos módszerekhez, a gyapotfonó gépek kezeléséhez szükséges ügyességek teljesen ismeretlenek voltak Japánban. 1878-ban a kormány honi kölcsönt vett fel, hogy gyapotmunkáló gépeket vegyen Angliában. E gépek legtöbbször kedvező fizetési feltételekkel japán vállalkozóknak adták el, de 2000 orszógépet megtartottak két, mintául szolgáló üzem számára, amelyeket a kormány nyitott és üzemeltetett: egyet 1881-ben Ohirában (Aicsi [Aichi] prefektúra), egyet 1882-ben Kamiszenóban (Kamiseno, Hirosima prefektúra). Hogy gépbevitel által siettesse a modernizálást, a kormány 1880-ban gyapotfonók általános konferenciáját rendezte meg. Azt követően a modern gyapotfeldolgozó gyárak és fonáلكészítő egységek száma növekedett. Fonáلكészítő egységek 1877 és 1887 között 8.000-ról 77.000-re, 1897-ig 971.000-re, 1913-ig 2.415.000-re szaporodtak. A gyapotból készülő anyagokkal ellentétben a gyapjúszövet az egész Meidzsi-korban luxusnak számító importáru maradt. Az egyetlen kormánytulajdonú gyapjúfeldolgozó üzem Szenjűban (Senyű, Tokió része; az üzem 1877-ben létesült) és néhány magánüzem Tokióban, illetve Oszakában főként kormányrendeletre hagyatkozott olyan cikkek tekintetében, mint egyenruhák és katonai takarók.

A Meidzsi-kor gazdasági modernizálása nem csupán abból állott, hogy diszkrét mennyiségben vittek be különböző iparokat és technikákat. Egész társadalmat kellett gyökeresen megváltoztatni. Pénzügyi, valamint adópolitikai reform és modern bankrendszer kifejlesztése is megvalósítandók voltak.

A pénzügyi reform azt jelentette, hogy a japán pénzegységet, amely a restaurálás kezdetekor már kaotikus állapotban volt – hiszen a különböző *hanok* bankjegyei a *bakufu* régi és új pénzérmeivel együtt voltak forgalomban – egységesíteni kellett. A Meidzsi-kormány egységes pénzérmeiket veretett az Edo-korszak kibocsátásainak helyettesítésére; 1885 után csak a Japán Bank nyomathatott bankjegyeket. Következésképpen minden egyéb fajta papírpénz fokozatosan kikerült a forgalomból.

A pénzügyi reform második célját, a papírpénznek arany- és ezüstpénzre való átválthatóságát nehezebb volt elérni. A kormány állandóan többet adott ki, mint amennyit állami jövedelemként bevett, másrészt bevitt áruért fizetesként pénzérme hagyta el az országot. Mindkét körülmény a pénz gyors ütemű hígulását és a kormány által kibocsátott papírpénz értékvesztését okozta. Ezen folyamatot még csak rosszabbította fegyveres felkelések leverésének pénzügyi terhe. Mindamellet 1880 után az új pénzügyminiszter, Macukata Maszajosi (Matsukata Masayoshi, 1835-1924) szigorú költségcsökkentési és deflációs politikát vezetett be és bevonta nagy részét azon papírpénznek, amelyet a kormány néhány évvel korábban nyomtatni kényszerült. Eredményként a forgalomban maradt bankjegyek értéke arany és ezüst pénzegységekben kifejezve emelkedett, mígnem pariárfolyamról lehetett beszélni. 1886-ban a papírjen hatóságilag ezüstjenre lett váltható, és 11 évvel később, a Kínától származó hadikárpótlás segítségével, a kor legjobb gazdasági elméleteinek megfelelően a japán papírpénz teljes mértékben aranyra váltható lett.

Elkerülhetetlen volt, hogy az adóreform a korai Meidzsi-kormányzatnak szintén nagyobb megoldandó feladatai közé tartozzék. Új, egységes föld- és egyéb adók léptek a különböző *bakufu-han* adók helyébe. A kormány minden adóztatható földet újból méretett, minden kimért területnek becsült értéket szabva, ami feltételezett hozamához viszonyítva eléggé önkényes volt. Azt követően az adót a becsült érték százalékában vetették ki, és a fizetés kötelezettsége a föld tulajdonosára és nem szükségszerűen művelőjére hárult. A földadó 1877-ig évente 3%-a volt a becsült értéknek, azt követően pedig 2,5%-a. A kezdeti egy vagy két év során, majd ismét 1884 után az új rendszer, ahogy megállapítható, durván véve a régi adók mennyiségét vette be. A pénzhígulás az 1870-es évek vége felé több tekintetben is kárukra volt a hatóságoknak; egyáltalán nem a legkevésbé jelentős az volt, hogy a megszabott kirováson alapuló adók valós értéke nagyon csökkent. Másrészt a földművelők jól jártak, amikor termékeik értéke emelkedett, de a megszabott alapú adók nem emelkedtek. A földadóból került Japán korai modernizálása terhének legnagyobb

része, és a századfordulóig az volt a legnagyobb egyes bevételi forrás.

időszak (kötségvetési évek)	földadó a rendes állam jövedelem százalékában értve
1868-1881	78
1890	50
1897	30

Olyan erőfeszítések, hogy modern bankrendszert létesítsenek, nagy mértékben a pénzegységet illető reformokra irányuló kormánylépésektől függtek és a földadó sorsához hasonló bajokon mentek át. 1872-ben új bankszabályzatokat tettek közzé államtulajdonban leendő bankokra vonatkozóan. Ez Itó Hirobumitól jövő ajánlás eredménye volt, akit két évvel korábban az Egyesült Államokba küldtek, hogy hazatérve beszámoljon az ott nem sokkal korábban bevezetett államtulajdonú bankokról. A kérdéses japán pénzügyintézeteknek közvetve hivatalos ellenőrzés alatt kellett lenniük, de működő tőkéiknek magánemberektől és vállalatoktól kellett jönniük, és fel voltak hatalmazva valutakorlátozások nélkül átváltható saját banki jegyek kibocsátására.

Az állambankok rendszere papíron rendben volt, de hamarosan elborította az 1870-es évek politikai és gazdasági zűrzavara. A bankszabályzat revíziója, amely megengedte, hogy az állambankok banki jegyeiket át nem váltható kormánybankjegyekre cseréeljék át és úgy megőrizték nemesfém-tartalékaikat, hozzájárult helyzetük megmentéséhez. Hasonlóképpen segített az, hogy a kormány minden mágnási (*daimjó*) és szamuráj nyugdíjat kamatozó kötvényekre változtatott át. Ez a lépés lényegesen növelte a bankok számára betétként rendelkezésre álló magánvagyon összegét. Ezen 1876-ban végbevitt változtatások után az állambankok virágoztak.

Noha sok vállalkozás túl kicsi volt az életképességre, 1882-re 143 állambank működött. Magánbankok, amelyek nem voltak alávetve aprólékos hivatalos szabályozásnak, de saját banki jegyeket sem bocsáthatták ki, szintén elég gyorsan fejlődtek, miután a Micui Társaság az elsőt 1876-ban létrehozta. 1890-ben több száz létezett, amikor a kormány rájuk nézve szabályzatot bocsátott ki, amelynek keretein belül megbízható alapon működhetnek. E szabályzat, amely az állambankokat is érintette, 1893-tól érvényben volt. Körülbelül ugyanakkor a kormány elhatározta, hogy nem újítja meg az állambankok működési engedélyeit, ahogy azok a század vége felé végükre jártak. Eredményként 1899-re a legtöbb állambank magánbankká alakult át. A többit feloszlatták.

Banküzlet, nemzeti valuta, textilipar, bányászat, vasutak, hajózás mind alapozási vonásokat mutatnak. 1) A fejlődés üteme lassú volt. A század végéig megbízhatóan lefektették a japán ipari gazdaság alapjait, de annál tovább nem jutottak. Könnyű, de hibás azt gondolni, hogy Japán máról holnapra iparosodott. 2) A kormány vezető szerepe a korai próbálkozásokban a tervezés, költségviselés és működtetés terein valószínűleg kulcsfontosságú volt az iparosítás sikerében. A Meidzsi-kor szoros és tartós viszonyt létesített a hivatalnoki kar és a modern üzletvilág között, amely lépéssel számos tekintetben mintegy megérezte a más iparos országokban a 20. században kifejlődő irányzatot; ugyanakkor a tartós japán viszony nem kevés maradékát őrizte meg azon régi kapcsolatnak, amely egyrészt a szamuráj-tisztviselő, illetve a várkastély-tisztviselő, másrészt a kereskedők között megvolt.^[137] A hivatalnoki kar és az üzletvilág között létesített szoros kapcsolat nem jelentette azt, hogy a Meidzsi hatalom az ipar állandó tulajdonlását tervezte. Csupán átmeneti megoldásnak tekintette, hogy siettesse a magántulajdonban levő/leendő iparok fejlődését. Ha csak lehetséges volt (és talán némely esetben korábban, mint ha elég készpénz állott volna rendelkezésére), a kormány magánkézbe adta a gyárakat, bányákat és közüzemi vállalatokat, mint amilyen például a Hokkaidói Fejlesztési Hivatal (*Kaitakusi* [*Kaitakushi*]) volt. 3) Az új iparok, akár állami, akár magánkézben levők, számos éven át jövedelmükkel nem jól fedezték költségeiket. Nagy összegekkel kellett támogatni őket olyan pénzből, amelyet a nemzetgazdaság hagyományos, azaz

földművelő részéből gyűjtöttek be, amely rész máris eltartotta a lakosságnak ca. 80%-át. A közelmúltban némi vita volt arról, hogy pontosan mekkora növekvések voltak a földművelésben.^[138] Bármik voltak is a valóságos számok, és noha a piacok megrendültek oly főbb mezőgazdasági piactermékek esetében, mint amilyenek a gyapot, festéknövények és növényi olajok, az össztermelés a Meidzsi-korban elég volt ahhoz, hogy belőlük fizessenek az új iparok létesítéséért, és mind a városokban, mind a falvakban ellássák a lakosságot élelemmel és egyéb szükségletekkel. Sőt, jóllehet a lakosság száma az 1868-ban volt ca. 30 millióról 1912-re ca. 50 millióra nőtt, életszínvonala is emelkedett, ámbár lassan és nem egyenletesen.

Miközben a földbirtokok aprók maradtak és gépesítés alig létezett, a mezőgazdasági munka továbbra is keményen az emberi kezeket és lábakat vette igénybe. A nem mezőgazdasági ipar elsődleges igénye miatt a kormány keveset tehetett a helyzet könnyítésére nagy összegeknek támogatásként mezőgazdasági termelésbe vagy költséges kutató központokba irányítása által. Mindamellett személyzettel kellően ellátott mezőgazdasági hivatalokat létesített a prefektúrai szinteket is belefoglalva, és ezeket használta arra, hogy terjesszék a termelékenység növelésének viszonyítva kis költségű módjait. Így általában és hatásosan arra törekedett, hogy a parasztok magukon segítsenek.^[139] A falusiak több földet műveltek, hatásosabb, máshonnan vásárolt termékenyítő anyagokat használtak, a rizst egyenes sorokba ültették, hogy a sorközi művelést egyszerűsítsék, és jobb fajta magot vetettek. Mindenekelőtt a vállalkozó kedvűebbek továbbra is újítottak: a rizstől különböző terményekre tértek és a helyi vállalkozások körét úgy bővítették, hogy magába foglalja például a bankügyleteket, biztosítást és helyi vasútépítést. A halászat és erdőgazdálkodás hasonló terjeszkedési lehetőségeket kínált. Mindebben könnyű meglátni a nagybirtokon gazdálkodók és vidéki kereskedők hagyományos falusi elitjének folytatódó jelentőségét.

Az általános gazdasági haladás iránti egyedi alkalmazkodás jelentkezése elmondható a Meidzsi-kori nem mezőgazdasági ipar kapcsán is. Furukava Icsibe, a rézkirály nem volt egyedülálló oszlop a vállalkozói siker emlékére. Az új ipari és kereskedelmi elit egyéb

tagjai között kell említeni Ivaszaki Jatarót (Iwasaki Yatarō, 1838-85) és Sibuszava Eiicsit (Shibusawa Eiichi, 1840-1931). Az első, aki Toszából származó vidéki samuráj volt, a Micubisi (Mitsubishi) Társaságot többé-kevésbé egymaga létesítette; vállalatának sorsa az volt, hogy a világ legnagyobbjai közé nőjön. A második híresség parasztfiú volt, aki a bankügyletekben mutatkozott tehetségesnek, és aki modern üzleti technikákat vitt be Japánba, így például a részvénytársasági üzletformát. Sibuszava természetesen a rábeszélő szerepét vállalta, és legtöbb üzleti pozíciója tanácsadói vagy tiszteletbeli volt. Ellenben Ivaszakiban több mint csipetnyi hatalmaskodás rejtezett. Büszke volt, ha nehézségeket küzdhetett le és szívósan közvetlen személyes vezetése alatt tartotta a Micubisi vállalkozást. Mindkét férfi életpályája segített abban, hogy a nagyvállalkozás tiszteletet érdemeljen, megmutatva, miként szolgálhatja az államot. Abban is hasonlóak voltak, hogy szervesen egyesítették az új technikákat, amelyek Japán megnyitása során kerültek be, a hagyományos erkölcsre való jelentős hagyatkozással: Ivaszaki esetében a samuráj belső vágya a személyes kitűnésre és a teljes odaadás a rábízott feladat iránt; Sibuszava esetében a konfuciuszi törődés, hogy a személyes gazdagodás növelje a köz javát, ne pedig ütközzék vele.

Végső elemzésben azonban a modern Japán nem volt államférfiak és üzleti nagykapitalisták alkotása. A nép fejezte be, amit kormánya és más vezetők kezdtek. Ehhez járult azon számtalan újítás – akármilyen kicsi –, amelyet egyes polgárok végeztek. Mindaz együtt nagy mértékben segített társadalmuknak az új korszakba juttatásában. Lockwood professzor terelte a figyelmet erre, azt sugallva, hogy a helyi darabocskákból összetevődő javítmányok éppoly jelentősek voltak a nemzeti fejlődésben, mint a nagyszabású tervek.^[140]

BELPOLITIKA ÉS ÁTMENET AZ ALKOTMÁNYOS URALOMBA

Mind a politika, mind a gazdasági élet terén a Meidzsi-kor jellemzői nyíltság, kísérletezési és újítási készség voltak, és ezen készségek jutalmazása rendkívüli képességű férfiak irányában.

Jóllehet a nyugati civilizáció technológiája és hordozó eszméi, amely civilizációhoz Japán oly erősen vonzódott, már jelen voltak Japánban, a japánokra maradt annak felfedezése, miként lehetne azokat nem nyugati társadalomba fölszívni. Minthogy az övék volt az első ország, amely ily modernizálást megkísérelt, nem volt számukra minta, kivéve talán a távoli Taika-reform halvány emlékét. Ezen szemszögből nézve a nyugati módok áthasonítása éppúgy alkotó, mint utánczó tevékenység volt.

A kormányzás alkotmányos formáinak bevezetése 1889-ben e folyamatnak feltűnő megvilágítása, de gyújtópontja is egy korszak politikai történelmének, amely a restaurálást követő kezdeti felfordulás óta lefolyt. Azáltal, hogy nemzeti parlamentet és független bíróságot alkottak, az uralkodó tisztviselők a valóságban beleegyeztek abba, hogy másokkal megosztják addig korlátlan hatalmukat. A bíróságokon akkortól fogva engedniük kellett hivatásos bírák döntéseinek, akiknek kivenezéseibe nekik jog szerint nem volt szabad beleavatkozniok. A törvényhozásban el kellett nyerniök olyan törvényalkotók jóváhagyását, akik pozícióikat a születés esetlegességének vagy nyilvános választásnak köszönhették. Legsúlyosabb tételként számításba kellett venniök politikai pártok működéseit és beállítottságait, olyan pártokéit, amilyenek az 1889-es fejlemények elvárásában alakultak.

Természetesen magukban és az európai civilizáció bővebb összefüggéseiben véve népképviselői testületek és a bírói hatalom elválasztása a kormány egyéb szerepeitől nem voltak új dolgok; és mert a vonatkozó gyakorlat és a beléje vetett hit bizonyos mértékben általános érvényű, a nyugatiak gyakran azt vélték, hogy valamiként természetesen és könnyen elfogadhatók. Ezzel szemben azon országok tapasztalatai, amelyek a II. világháború óta lettek függetlenek, nem is szólva oly régebbi államokról, mint Törökország és a latin-amerikai államok, azt mutatják, hogy azon vélekedés helytelen. Tényként állapítható meg, hogy az a nehézség, amely a szabadságnak és parlamenti néphatalomnak velük álló illő jogrendszerrel együtt idegen környezetbe átültetésével természeténél fogva előfordul, a Meidzsi-Japán teljesítményeit e tekintetben még inkább kiemeli. Még Japán esetében sem volt a folyamat hibátlan és az eredmény tökéletes. De emlékeznünk kell,

hogy a Meidzsi-vezetők, gyakran olyan okokból, amelyek az alkotmányos államigazgatás területén kívül estek, a liberalizálással egy időben megőrizni is akartak. Ezen túl azt is látták, hogy a japán alkotmányosságot, hogy tartósan megmaradjon, alkalmazni kell a japán előzményekhez és körülményekhez.

A Meidzsi-társadalom politikai életének sok feszültséggel kellett megküzdenie, sőt még erőszakkal is. Feszültségek a hagyományos gondolkodás és intézmények örökségéből támadtak, továbbá a Nyugattal való verseny érzetéből és olyan körülményekből, amelyek frissen gerjedtek az országban, amint a nagy átalakulás elindult; végül, de nem legkevésbé fontosán, azon tényből, hogy a kormány sosem volt szilárdan egységes tömb, hanem mindig különböző és néha egymással versengő érdekek szövetsége.

Összetettségi és célszerűségi hangulat különösen jellemzők voltak a kor legelején, amikor Szacuma, Csósú, Tosza és Hidzen császárhű politikusai kevés olyan dolgot tudtak felmutatni, ami egyesítette volna őket, vagy összegyűjtötte volna az ország többi népét. Kormányzatuknak nem volt elég pénze, s ők háborút viseltek. Mi több, kormányuk összetétele a rögtönzés és ősi történelem furcsa keveréke volt, mivel a restaurálás új kimagaslásra juttatta nemcsak a trónt, hanem egész sor udvari címet és intézményt, amelyek eredete a Nara-korba nyúlt vissza. Az új kormány vezető állásait tisztán díszletként töltötték meg a császári család tagjaival, arisztokratákkal és mágnásokkal. Ezzel szemben az államtanács (amelyet a régi *Daidzsókan* [*Dajjōkan*] szerint neveztek, de nem híven mintáztak) hamar magába foglalta a nyugati hűbérbirtokok minden fontos, viszonylag fiatal hűbéresét, akik kezdettől a restaurálás mögött álló, valóságos hatalmat jelentettek. Minthogy rátermettség, mint fő minősítő ismérv a sóhivatalokra, kezdte a születési előjogot helyettesíteni, e férfiak hamarosan kinevezést nyertek mint cím szerinti és valóságos államminiszterek.

A Meidzsi-kormány, tudatában gyengeségének is, erejének is, rendszerint inkább összhangot keresett valóságos vagy potenciális ellenfeleivel. Még 1868 áprilisában a kiotói császári palotában rendezett ünnepélyes ceremónia keretében a kormány a császár által kibocsáttatta azt az írást, amely végül uralma egyik fő államdokumentuma lett. Az írás eskü formájában volt: a császár

esküt tett az isteneknek (*kamiknak*), és ez a tett általában, de odaillően, előre jelezte a következő négy vagy öt évtized alapirányzatát és döntő fontosságú politikai lépéseit. Tanácskozó gyülekezetek, lakóhelyet és foglalkozást illető szabadság engedélyezése, örökletes társadalmi osztályok eltörlése és a Nyugattal való kulturális érintkezés kimondottan vagy beleértetődően megígértettek. Szó szerint korszakalkotó minősége miatt az 1868 áprilisából származó nyilatkozatot nyugati írók „szabadalmi eskü” névvel illették. Japán forrásmunkák „az öt szakaszos eskü” hangzású, szerényebb nevet adtak neki. Lehetséges, miszerint eredetileg nem is szánták többnek, mint hogy általános bátorítást nyújtson széles körű bizonytalanság közepette. Ez azonban nem magyarázza meg tompított, de félreérthetetlenül forradalmi hangját; és miután politikai viszály tört ki, a „szabadalmi eskü” magára vette az alapokmány minden vészjósló hatalmát, és mind a kormány, mind pedig ellenzéke arra használta az esküpontokat, hogy velük saját álláspontjaikat igazolják.

1870-re a kormány helyzete javult. Hat hónappal korábban megnyerte a restaurálási háborút; formális kapcsolatok a nyugati hatalmakkal szívélyesek voltak; a kormányzat körültekintően vitte előre forradalmi terveit, hogy a nagy hűbérbirtokokat prefektúrákkal helyettesítse, és hogy hadseregébe sorozás által nem nemeseket szervezzen. Olyan hűbérbirtokokat, amelyeket önként még nem adtak vissza a trónnak, az 1871 augusztusában alkotott rendelettel megszüntették és a sorozást illető szabályokat 1872-től életbe léptették. E két rendelkezés hatásosan eltemette a helyi önkormányzat és a szamuráj előjogok régi rendjét.

Hogy az idők változtak, azt a régi uralkodó osztály tudomására juttatták azon törvények, amelyek megtiltották a harcos hajviseletet és kardok nyilvános viselését. Miután a harcos és hivatalnoki elitet megfosztották hagyományos előjogaitól és számos esetben felháborították a kormány nyugatosító hajlamai által, a szamurájok arra is kényszerültek, hogy örökletes járadékaik átváltoztatását elfogadják. Saját szemléletük szerint nemcsak becsapták és meggyalázták őket, hanem a nyomor is függött fejük fölött.

Mindezen lépésekkel a kormány az egész nemzet érdekében cselekedett. De céljai kikerülhetetlenül felkeltették a szamuráj-

osztály mintegy két millió tagja legtöbbször a haragját. Az ügy akkor ért forráspontra, amikor 1873 nyarán határozat született, hogy Japán nem lép Koreával háborúba Korea megvető elutasítása miatt, hogy diplomáciai kapcsolatot vegyen fel a nyugatiasodó Japánnal. Szaigó Takamori, az államtanács háborúpárti részének vezére és az az ember, akit széles körökben úgy tekintettek, mint a katonai erények megtestesítőjét, undorral lemondott, otthagyta Tokiót és hazament Szarumába, ahol született. Ott egyre inkább összefonódott a szamuráj reakcióval és a központi hatalommal szembeni helyi daccal. A kormánynak egy másik fontos alakja, a hidzeni hűbérúr, Etó Sinpei, (Etō Shinpei, 1834-74) hasonlóképpen visszavonult korábbi birtokára, amely röviddel azelőtt lett Szaga (Saga) prefektúra.

Az elégedetlen szamurájok felkelése, amelyet Etó Szagában a következő évben (1874) vezetett, kis kaliberű ügy volt és hamar elnyomták. De egyike volt azon számos hasonló zavargásnak, amelyek a teljes méretű Szacuma-felkelésben csúcsosodtak ki, és 1877 februárjától novemberéig tartottak. Mintegy 20.000 korábbi szamuráj (*sidzoku* [*shizoku*]) Szacumából kelt útra, hogy Tokió ellen vonuljon Szaigó vezérlete alatt. Szándékuk az volt, hogy átveszik a kormányzást és visszatérnek a hagyományos rendhez és szellemiséghez. A Kjúszú középtáján levő Kumamotoig jutottak, ahol a várórség Tani Kandzsó (Tani Kanjō, 1837-1911) parancsnoksága alatt négy és hat hét közötti időre ellenállott ostromuknak. Időközben a kormány puskákkal felszerelt besorozottjai beavatkoztak a harcba és lassanként visszaűzték a kétkardos felkelőket Kagosimába, végül megtörvén őket a sirojamai (Shiroyama) ütközetben. A szacumai felkelés a legveszélyesebb próba volt azok közül, amelyekkel a Meidzsi-hatóságoknak szembe kellett nézniük, és abból megerősödve kerültek ki. Az uralmukkal való fegyveres szembeszállás hiábavalósága világosan megbizonyult. Másrészt a győzelem sok időt és anyagi értéket vett el.

Itagaki Taiszuke (Itagaki Taisuke, 1837-1910), Gotó Sódzsiró és néhány más toszai tisztviselő szintén otthagyta a kormányt tiltakozásul amiatt, hogy az nem lépett fel keményen Korea ellen. Magas rangú elégedetlenek ily csoportja elhatározta, hogy inkább politikai kampányt, mint fegyveres támadást indít hajdani kartársai

ellen. Ily módon született meg a Szabadság és Népi Jogok Mozgalom (*Dzsjú Minken Undó* [*Jiyū Minken Undō*]), 1874 elején nyomtatásban jelentve meg első követelését írott alkotmányt és parlamentet illetően. Toszában az 1860-as évek elejétől növekvő érdeklődés mutatkozott a francia és angol politikai bölcseletek iránt; de Itagaki maga némileg később tért meg a liberalizmushoz, amely eszméire mindig nacionalista és kollektivisták szemmel tekintett. Mégis, miután hívévé vált, hű maradt ahhoz, amit alapvető elveiként értett meg, jelentős észbeli adottságot és feltűnő politikai vezetői képességet vivén az ügyhöz.

Hasznosítva a toszai helyi és *sidzoku* elégedetleneket, ő és Gotó liberális csoportok nemzeti szövetségét építették fel, amelyet Hazaszeretők Szövetsége (*Aikokusza* [*Aikokusa*]) névvel illették. Ennek központja Oszakában volt. Eredeti *sidzoku* védnökeik kívül a vidéki földbirtokos-vállalkozók soraiból vont magához támogatókat, akik földadóval voltak terhelve, továbbá a kis számú, de bővülő körű modern üzletemberek és szabadfoglalkozásúak városi középosztályából. A liberálisok beszédekben, újságcikkekben és a trónhoz intézett közvetlen kérésekben buzgón szálltak síkra alkotmányért és parlamentért. Gyakran kerültek bajba a hatóságokkal, de ez nem térítette el őket pályájukról. Minden politikai területen helyesen látták meg, hogy a kormány ellenfeleinek ereje az elittől jövő támogatásból és tanaik Nyugat-divatúságából származott. Erkölcsi támaszt is kaptak a „szabadalmi eskü” első szakaszából, amely szerint „széles körből összehívott gyűlések létesíttessenek, és minden ügy közvélemény által döntessék el”.

A Szabadság és Népi Jogok Mozgalom cselekvő és befolyásos volt. De helytelen lenne azt gondolni, hogy a kormánynak az a döntése, hogy alkotmányt vezessen be, csupán liberális nyomás ellen védekező visszahatásként jött létre, jóllehet a Meidzsi-kor politikai történetének előadása azt gyakran álarcnak nevezi.

Közvetlenül a „szabadalmi eskü” letétele után ideiglenes írott alkotmányt (*szeitaiso* [*seitaisho*]) vezettek be a mágnás (*daimjó*) és *han* szamurájok képviselőinek (*kogiso* [*kogisho*]) tanácskozó gyűléseivel. De ez túl korainak bizonyult és a modernizálás első lépéseinek egyikeként túl forradalmi megoldásnak ahhoz, hogy életképes legyen. Hamarosan beleegyeztek megszűnésébe.

1873-ban volt kezdetek után, minthogy Iwakura Tomomi legtöbb idejét kiotói villájában kezdte tölteni, a két legkiemelkedőbb miniszter Kido Kōin (Kido Kōin, 1833-77) és Ókubo Tosimicsi (Ōkubo Toshimichi) lett. Kido azonban 1874-ben lemondott, mert keményen ellentmondott azon expedíció ügyének, amelyet kartársai Tajvan lakói ellen küldött, akik Japán halászokkal összecsaptak. Ókubo igazi indítéka az volt, hogy lecsendesítse az elégedetlen szamurájok háborús hevét; elég ereje volt terve megvalósításához ellenzékkel szemben is. Mindamelletts sosem viselkedett kényúrként olyan értelemben, hogy minden időkre Bismarck-féle elszigeteltségben kívánt volna kormányozni. Egyetlen Japán sem táplált olyan vágyat a Meidzsi-korban vagy később.

Általában szólva Ókubo azért fáradozott, hogy növelje a tokiói kormány erejét, különösen a belügyminisztérium hatalmát, amelynek ő feje volt – pénzügyi és hivatali központosítás eszközei által amelyek a tartományokat a fővároshoz kötötték. Gazdasági modernizálásban is szilárdan hitt. Alapvető elgondolása a kormányzásról akkor alakult ki, amikor közvetlenül a restaurálás után magas tisztséget töltött be Szaemában. De azon politikai célok, amelyeket élete későbbi szakaszában követett, amikor az egész országért s nem csupán részéért volt felelős, megerősítést nyertek – ha nem is attól születtek – a nyugati civilizációval volt személyes tapasztalatai által, amelyeket 1872-ben és 1873-ban mint magas rangú tisztviselők nagy csoportjának tagja szerzett; azon tisztviselők Iwakurát Észak-Amerika és Európa hosszú túráján kísérték el.

Utazásai során Ókubóra különösen az volt benyomással, ahogy Angliában össze volt párosítva az ipari és kereskedelmi energia a politikai erővel és szilárdsággal. Ezt a szerencsés állapotot ő a liberalizmusnak tudta be, amely irányzatról neki az volt az érzése, hogy megengedte az angoloknak, hogy egyedenként érezzék magukat felelősnek országuk jólétéért, és hogy növeljék országuk általános jólétét, miközben ők saját érdekeikkel törődtek. Következésképpen Ókubo úgy tért haza, hogy leendő írott alkotmányt javasolt Japán számára, amely világosan határok közé szorítaná a politikai hatalmat, hogy törvényes védelmet nyújtson az ország lakosainak a hivatali önkényességgel szemben, de ösztönzést is adjon a kormányukkal való cselekvő együttműködésre.

Ámbár ez némileg forradalmi gondolkodásnak számított, Ókubo törődése nyilván azon kívánságból eredt, hogy közigazgatási és társadalmi hatásosság legyen, nem pedig az egyed jogait érintő valamely mély bölcseleti meggyőződésből.^[141]

Míg valamikor 1873 és 1874 során Ókubo a nemzet politikai felépítését illető gondolatait papírra vetette, az Ivakura küldöttség egy másik tagja, Kido Kóin benyújtotta a trónhoz azon véleményét, miszerint az országnak nem csupán írott alkotmányra lenne szüksége, hanem fokozatosan elő kellene készíteni parlamenti kormányzásra is.

Felvilágosult országokban az a helyzet, hogy – noha van egyeduralkodó –, ő nem gyakorolhat hatalmat önkényes módon. Az egész ország népe fejezi ki egyesített és összhangú kívánságait, és az állam tennivalója annak megfelelően intéződik.^[142]

Kido érvelése hasonlított Ókubóéhoz, sőt Itagakuéhoz is, amennyiben alapjában véve államszellemű volt. A szabadelvűség úgy volt neki kedves, hogy eszköz legyen erős állam építésében, amely elégedettsége miatt hűséges népességre alapozódik. Mindamellett szavai mögött alkalmanként lehetséges felfedezni tisztán egyedi céljai és érdekei miatt való aggodalmát.

Ókubo és Kido memorandumai évekkal megelőzték a Szabadság és Népi Jogok Mozgalom zsendülését, és világos, hogy a kormány, ahogy két legmagasabb rangú minisztere képviselte, saját elhatározásából és függetlenül a liberálisoktól, olyan meggyőződésre jutott, miszerint Japánnak végül nyugati típusú alkotmányt kell kapnia. A valóságban Ókubo 1873 után érezte politikai elszigetelődését és az államtanács néhány fiatalabb tagja segítségével kísérletet tett, hogy kiengesztelődjék korábbi kartársaival. Szaigó hajthatatlannak bizonyult, de szemléleti különbségei Kidóval sosem voltak nagyon mélyek, és 1875 februárjában Oszakában egy sor megbeszélésen, amelyeket Oszaka Konferencia néven ismernek, Ókubo kiegyezett vele is, Itagakival is. Az eredmény azon, 1875 április 14-én kelt válaszirat volt, amelyben a császár ünnepélyesen kijelentette, hogy szándéka

a „szabadalmi eskü”-höz ragaszkodni és „fokonként”^[143] alkotmányos kormányzási formát létesíteni.

Mégis 1876 után újabb szünet és bizonytalanság következett (Kido halálán volt, Itagaki ismét lemondott), akkor a kormány azon döntése miatt, hogy lassan kell siettetni az alkotmány ügyét. És minden fölött ott függött Szaigó ellenséges magatartásának veszélye és Szacuma kötekedése. A nagy felkelés az 1877-es év legnagyobb részét elvette, és Itagakinak nehézségei voltak követőit attól visszatartani, hogy csatlakozzanak a felkelőkhöz. A következő évben Ókubo meghalt. Meggyilkolták, mert, mint mondta, „monopolizálta a hatalmat”, és a sors iróniájaként éppen akkor, amikor olyan törvénytervezetet készített, amely lehetővé tenné a választott helyi kormányzó gyűléseket.

Az ügyek új fordulata következett, amikor Ókuma Sigenobu (Ókuma Shigenobu, 1838-1922) 1881 őszén kilépett a kormányból. Azt megelőzően az újjáélesztett Hazaszeretők Szövetsége fennen követelte a népjogokat. 1879-ben Ivakura azt ajánlotta, hogy a császár minden egyes minisztertől írásba foglalt véleményt kérjen a jövőbeli alkotmányos fejleményeket illetően. Gyakorlatilag minden válasz azt ajánlotta, hogy tartsanak ki a meglevő „1875-ös” politika mellett, azaz fokozatosan haladjanak a teljes alkotmányosság felé. Különösen Itó Hirobumi és Jamagata Aritomo (Jamagata Aritomo, 1838-1922) fejezték ki gondolataikat kényszerítő érveléssel aziránt, hogy Japánban kikerülhetetlen volt valamilyen fajta liberalizmus, noha az is érvelésükben volt, hogy a kormány jól tenné, ha bőven engedne időt a felkészülésre.

Ókuma késlekedett memorandumát benyújtani, és amikor megtette, kartársai megütköztek azt olvasván, hogy ő két éven belül leendő parlamenti választásokat ajánlott és a kormányhatalom átadását a legnagyobb párt vezetőinek kezébe. Ivakura és mások ilyen nézeteket szélsőségeseknek tartottak és szerzőiket alig jobbnak övéiket megtagadóknál. Ugyanakkor Ókuma elidegenült a kormánytanácson belüli társaitól, mert pénzügyminiszterként ellene volt a Hokkaidóban létesített *Kaitakusi* alacsony áron eladásának azon társaság részére, amellyel Kuroda Kijotaka összeköttetésben volt. Ókumának az alkotmányt és a *Kaitakusit* illető álláspontjai nyilvánossá váltak. Népszerű hős lett, és a Szabadság és Népi

Jogok Mozgalom csoportjai fokozták erőfeszítéseiket, tüntetéseket és politikai gyűléseket rendeztek Tokióban és egyebütt. A holtpontról végül Itó Hirobumi terve vitte az ügyeket tovább. Azon terv szerint Ókuma kilépett a kormányból, de egyidőben a *Kaitakusi* eladását levették a napirendről, és 1881. október 12-én a császár kihirdette, hogy 1889-ben parlamentet hívnak össze; Itónak rendelkezés adatott, hogy tegye meg a szükséges előkészületeket.

A következő év elején Itó kis csoport tanácsadóval elhagyta Japánt, hogy a helyszínen tanulmányozza az európai politikai elméletet és alkotmányos gyakorlatot. Időt töltött Angliában és Belgiumban, de fő tanácsadói konzervatív egyetemi tanárok voltak Bécsben és Berlinben. Ennek ellenére nem szabad azt hinni, hogy a Meidzsi-alkotmány Közép-Európában készült. Amit Itó és csoportja ott talált, nem volt egyéb, mint halomnyi hasznos – mert modern és kifogástalanul nyugati – elméleti indoklás olyan államnézethez, amilyen már a sajátjuk volt.

Itó 1883 augusztusában hazatért hosszú, nyilvános pályafutásának legszorgosabb és ragyogóbb hat évére, hogy 1885-ben miniszterelnök legyen, amikor a *daidsókant* modern miniszteri kabinetrendszerrel helyettesítették. A megelőző évben új főnemesség teremtését készítette elő, amely udvari nemesekből, mágnásokból és olyan újabb kitüntetésű férfiakkól tevődött össze, mint maga. E főnemességre elsősorban azért volt szükség, hogy az alkossa az ajánlott parlamentben a felsőház magját. Harmadik olyan újítás, amelyért Itó felelős, a köztisztviselőkre vonatkozó szabályozás formája volt. Idővel ezáltal modern hivatalnoki kar alakult, amelyben a felvétel is, a szervezés is alkalmasság és tanulmányi képesség kritériumai szerint történt. Időközben Jamagata, aki az első Itó-kabinetben belügyminiszter volt, az 1880-as évek középső szakaszát az egész helyi kormányzatrendszer alkotó felülvizsgálatával töltötte. Munkája gyümölcse az 1888-ban kihirdetett Helyhatósági Jogszabálygyűjtemény és Városokat és Falvakat Illető Jogszabálygyűjtemény lett. Jóllehet a belügyminisztérium továbbra is nagy szerepet játszott a helyi ügyekben, az említett jogszabálygyűjtemények általános hatása az lett, hogy megszilárdította a népi önkormányzati elemet. E

jogszabálygyűjtemények maradtak a japán helyi kormányzat alapjai a következő 60 év során.

Noha a fejlemények jelentősek voltak, csak járulékos szerepük volt ahhoz a főmunkához viszonyítva, amely új alkotmány írását követelte. Ahogy Itó egyre inkább ebbe merült, 1887-ben átadta a miniszterelnökséget Kurodának. Az alkotmány írása valóságos titokban történt kis számú bizottság segítségével. Itó gyakran kért tanácsot a német Hermann Roeslertől, aki a jogtudomány professzora volt a Tokiói Császári Egyetemen. 1888 folyamán a végső tervezetet vitatták, majd jóváhagyták külön azon céllal összehívott titkos tanácsban, amelyhez a kormány tagjai és más, magas állású méltóságok tartoztak. A restaurálás előtt Itó bőven kivette részét a fiatalkori meggondolatlanságokból és politikai kalandorságból, de meggyőződésből a fokozatosság híve lett, és 1888-ban biztosan nem volt híve a tiszta fajú demokráciának. Mindamelllett a titkos tanács ülésein erősen védte a tervezet azon szakaszainak kifejezéseit, amelyek a népnek „jogok”-at éppúgy adtak, mint „kötelességek”-et, és amelyek felhatalmazták a választott törvényhozó házat, hogy vétőzza meg a kormány által beterjesztett törvénytervezeteket.^[144]

Miután a megfogalmazás és megvitatás utáni jóváhagyás fáradságos munkája végül megtörtént, a Meidzsi-alkotmányt a császár 1889. február 11-én útjára bocsátotta:

Az állam felett való korlátlan uralom jogait elődeinktől örököltük és utódainkra fogjuk hagyni. A jövőben sem mi nem fogunk, sem ők nem fognak kötelességet mulasztani azon jogok gyakorlásában a most kibocsátott alkotmány előírásai szerint. Most kinyilvánítjuk, hogy tiszteletben tartjuk és védeni fogjuk népünk jogainak és tulajdonának biztonságát...^[145]

Az alkotmány kibocsátása az uralom nagy eseményeinek egyike volt; a választott dátum – nemzeti alapítási nap – Dzsimmu császár a legenda szerint Kr. e. 660-ban Jamato trónjára történt lépésének évfordulójára esett.

POLITIKAI PÁRTOK ALAKULÁSA ÉS FEJLŐDÉSE

Az alkotmány jelentős diadal volt a hatalmon levő férfiaknak. A politikai kerítés ellenzéki oldalán Itagaki és támogatói mindjárt az 1881-ben kelt leirat kézhez vétele után átalakították a Hazaszeretők Szövetségét a Liberális Párttá (*Dzsjútó [Jiyūtō]*), amely szabadságot, jogokat és általános boldogságot hirdetett meg programjaként. 1882 márciusában Ókuma Sigenobu megalapította az Alkotmányos Haladó Pártot (*Rikken Kaisintó [Rikken Kaishintō]*), amely szilárdan az alkotmányos és parlamenti kormányzás híve volt, de kevésbé elméleti, mint a Liberális Párt. Ugyanazon hónapban Itó politikai barátainak egy csoportja, főként az újságírás területéről, az Alkotmányos Császári Pártot (*Rikken Teiszeitó [Rikken Teiseitō]*) szervezték meg, amely szintén az alkotmányosság híve volt, de olyan módon, ahogy azt a [hatalmon levő] kormány értelmezte. Egy ideig mindezen pártok, csatlakozott és más politikai csoportokkal együtt, buzgón keresték a lakosság részéről jövő jóváhagyást, és mind a liberálisok, mint a haladók folytatták a kormány szidását; 1884-re azonban a Meidzsi-kor politikai életére oly jellemző átlengések egyike történt. Mind a Liberális Párt, mind az alkotmányos Császári Párt formálisan feloszlott, és az Alkotmányos Haladó Párt csendben maradt, miután Ókuma Sigenobu lemondott pártelnöki tisztségéről.

Az 1880-as éveket Japánban mezőgazdasági válság jellemezte, minthogy Macukata deflációs politikája hatását csak súlyosbították a szűkös aratások és majdnem-éhezés az ország északi tájain. Mint mindig, e körülmények a parasztok soraiban nyugtalanságot és szórványosan erőszakos kitöréseket eredményeztek. Bizonyos radikális liberálisok azáltal csalódva, hogy oly soká kell várniok olyan alkotmányra, amelyet nem is ők írnak meg, belekeveredtek a zavargásokba. Eredményképpen Itagaki elhatározta, hogy ideiglenesen feloszlatja pártját, hogy elkerülje a felelősségre vonást néhány tagja cselekedetei miatt. Azon években a kormány magatartása is megkeményedett liberális ellenzékekével szemben. Itó zaklatta őket nyilvános gyűlések megnehezítésével, a sajtó cenzúrájával és így tovább. A politikai pártok ellen irányuló általános kampány részeként a hatalom felszámolta az Alkotmányos Császári Pártot. Mégis Inoue Kaoru, aki ezen ügyben csaknem biztosan Itó

felderítő járőreként működött, sosem mondott egészen le azon gondolatról, hogy kormányhű pártot hozzon létre.

Ami a népszerű pártokat illeti, látványosan újraéledtek, miután Gotó Sódzsiró 1886-ban kampányt indított a kormány ellen a méltánytalan szerződések problémájának kezelése miatt.^[146] Ezen újjászületést igazában nem károsította egy 1887 végén a kormány által kihirdetett, látszólag drákói békemegőrzési rendelet. Azáltal a rendőrség fel volt hatalmazva, hogy vezető politikusokat Tokió középső részeinek elhagyására utasítson. Egy ideig teljes mértékben használták e hatalmat, olyan eredménnyel, hogy a város politikai láza csökkent, de a vidéké emelkedett.^[147] Az első általános választást a császári országgyűlés alsóházában 1890 júliusa elején tartották. A haladók egyetlen pártként harcoltak, a liberálisok három frakcióban, noha ígérték, hogy a választás után egyesülnek.

A választást a kormány rátermetten szervezte meg és nem avatkozott a szavazásba. A választók köre a felnőtt férfi lakosság kis töredékére volt korlátozva. Az eredmény győzelmet szerzett a népszerű pártoknak, amelyek kb. 160-at szereztek meg az alsóház 300 tagságából. Az alkotmány szabályai szerint azonban a felsőház, amely a lordok házaként volt ismeretes, és amelynek mind örökletes, mind kinevezett tagjai voltak, ugyanakkora hatalommal rendelkezett, mint az alsóház. Továbbá az alkotmányban nem volt egyenes utasítás a pártok általi kormányzásra. Kormánykabinetek továbbra is olyan tisztviselői klikkekből tevődhettek össze, amilyenek a restaurálás óta irányították az országot, minthogy az államminisztereket formálisan a császár választotta ki, nem pedig a nép szavazása.

Az alkotmányos kormányzás első évtizedét döntetlen eredményű harcok töltötték ki a régi gárda államférfiaiból toborzott tisztviselői kabinetek sora és az alsóház liberális-haladó többsége között. Egyik oldalnak sem volt elég hatalma, hogy a másik fölött győzzön, akármelyik hatásosan akadályozhatta és megghiúsíthatta a másikat. Rendkívüli ügyeket rendszerint megegyezéssel intéztek el. Úgy tetszik, néha megvesztegetés segített ilyen eredményre. A kormány által bevetett erőszak az 1892-es, második választás idején nem eredményezett hatékony többséget. Az éves állami költségvetés szinte mindig biztossá tette a vitát, de általában a legvitatottabb tárgy

a külpolitika volt. A mindenkori kormányoknak halomnyi kritikát kellett kivédeniök a függetlenek és jobboldaliak részéről a lordok házában.

1895-ben a Kínával folyó háború enyhítette e szembeszállást, de csak ideiglenes szünet volt. Így, amikor Itó 1898-ban lemondott harmadik miniszterelnöki hivatali időszakáról, rábeszélte hivatalnoki társait, hogy engedjék Itagakit és Ókumát a következő kabinetet alakítani. Azon első pártbeli kabinet azonban hamar megbukott, mert a liberálisok és a haladók soká nem tudtak megegyezni a pozíciók elosztásában.

A következő nagyobb fejlemény 1900-ban volt. Itó, aki negyedik s egyben utolsó miniszterelnöki időszakában leendő szolgálatra készült, a liberálisokat vette szárnya alá, miután új pártba szervezte őket, amelyet Alkotmányos Politikai Barátok Pártja (*Rikken Szeijūkai* [*Rikken Seiyūkai*]) névvel illetett. Ez a húzás nagyobb belpolitikai szilárdság felé nyitotta meg az utat. A kései Meidzsi-kor másik domináló politikai alakja Itó vetélytársa és számos tekintetben vérmérséklet szerinti ellentéte, Jamagata Aritomo volt. Neki a kor kezdete óta kapcsolatai voltak a haderővel, míg Itó a polgári hivatalnoki kar vezéréként formálta pályáját. Jamagata valamivel lassúbb volt, mint Itó annak lemérésében, hogy szükséges az alapvető megegyezés az alsóház egy nagyobb csoportjával. Végül azonban még a konzervatív és arisztokrata Jamagata is ráeszmélt, hogy alkotmányos kormánytól nem várható el illő működés, ha a politikai pártoknak nem adnak esélyt a végrehajtó hatalom gyakorlásában.

1900-ra az ilyen természetű engedmények valószínűleg könnyebbek lettek Itónak is, Jamagatának is, mivel ők maguk öregekké váltak a kabinetben viselt tisztség mindennapi teendőire és erőfeszítéseire. Céljuk immár az volt, hogy szürke eminenciák (*genró* [*genrō*]) legyenek, akik remélhették, hogy formális visszavonultságukból folytathatják befolyásuk érvényesítését, amikor szükséges – kinevezett személyek rendszerén át. Következésképpen az 1900-as években az Alkotmányos Politikai Barátok Pártjából alkotott kormányok, amelyek élén Szaiondzsi Kinmocsi (Saionji Kinmochi, 1849-1940), Itóval társult udvari nemes állt, váltakoztak olyan kormányokkal, amelyeket egy Csósúból

származó, tehetséges tábornok, Kacura Taró (Katsura Tarō, 1847-1913) vezetett, aki Jamagata pártfogoltja volt.

A politikai pártok működését kezdettől fogva csúfította a klikkrendszer, megalkuvás és csip-csup erőszak. Ezenkívül a Szaiondzsi–Kacura időszakban és korábban is a parlamenti életben megvolt a megvesztegetés teljes hányada. Másrészt azt kell mondani, hogy időről időre parlamenti kormányzatok szilárd rendszerében is megvoltak a hibák; és Japán esetében a Meidzsi-kor végére a császári országgyűlés már elfogadott és hatásos elem lett a nemzeti kormányzásban. Pártjai többé nem voltak elégedetlenek klikkjei, és a választójogot illető változtatások kibővítették a választók számát az 1890-ben volt csupán fél millióról 1912-ben volt másfél millióra.

Némely írók pesszimista módon utaltak a kormány és ellenzék között volt „megegyezés”-re, amely az Alkotmányos Politikai Barátok Pártja alakulásakor jött létre, mint „a politikai pártok bürokratizálása” nevű eseményre, úgy tekintve mint a legmagasabb fokú ravaszságot a javíthatatlan Itó és Jamagata részéről. Ez valószínűleg túl pesszimista nézet; az 1890-et követő körülbelül húsz év fejleményei ugyanolyan igazán írhatók le a „bürokrácia politizálódása”-ként. Ez utóbbit szembeállítani az újabb időkig divatosabb ilyen fogalommal: „a politikai pártok bürokratizálása” természetesen azt jelenti, hogy fölvetjük a Meidzsi-korban volt politikai változás alaptermészetének egész kérdésköteget. Vélemények jogosan különböznek, de az itt fölvetett kiinduló pont ez: változás történt kölcsönhatás folyamatának eredményeként; kölcsönhatás volt első ízben olyan egyedek és érdekeik között, akik az egész Meidzsi-korban a kormányt képezték. De történt a következők között is: a) a Meidzsi-kormányzat egésze, más szóval, olyan bürokrácia, amely fel volt szerelve hatalmas gyakorlat tartalékával, politikai előnnyel és szilárdsággal, 2) főként a liberális haladó ellenzéki csoportok, amelyeknek megvoltak a maguk erőforrásai. Tovább menve ez a kölcsönhatás a maga részéről a régi *baku-han* kormányrendszer pluralista, sejtszerű felépítéséből nőtt ki.

Még az után is, hogy meggyengült udvari nemesi összetevője (főként Ivakura és Szandzsó Szanetomo), Hidzen-összetevője (Ókuma és Itó Simpei) és Tosza-összetevője (Itagaki és Gotó), a Meidzsi-vezetőség belső keretszervezete folytatta legalább két

különböző és egyenlőképpen erős érdekcsoport képviselőit: Szacumáét és Csósúét. Tehát a kormányzás feltételeinek egyike az volt, hogy a pozíciókat úgy kellett betölteni és a politikai célokat megtervezni, hogy állandó és kölcsönös kiegyenlítés legyen Szacuma és Csósú érdekei között, hiszen mindkettőnek megvolt a maga erőteljes és jellemző politikai stílusa. Ezen túlmenően olyan politikai egyedek, mint Itagaki és Ókuma, vagy például Szaigó elhagyván a kormányt nem jutottak az ismeretlenség teljes homályába, ami rendszerint a politikai visszavonulás velejárója. Ellenkezőleg, ezen ellenzéki vezetőknek is megvoltak a bázisaik, amelyekből elég jó biztonsággal indíthatták támadásaikat a kormányhatóság ellen.

A bázisok mind a kormány, mind az ellenzék mögött természetesen nagy mértékben vidéken voltak. Így mind Itó, mind Jamagata egész pályafutásuk idején a lehető legszorosabb kapcsolatot tartották szülőföldjükkel, Csósúval, miközben ott volt Szaigó a szacumai reakciós elemek élén és Itagaki a toszai liberális és vidékpárti mozdulások élén. A regionalizmus alatt vonult az egyházakhoz hűségek országos összefonódása tájegységekig, falvakig, városokig és városi kerületekig. Provincializmus, miként regionalizmus, befolyásolt minden politikai részleget, de különösen a Szabadság és Népi Jogok Mozgalom adott életfontosságú kezdeti lökést, később pedig segítséget, hogy olyan parlamenti alsóházakat képezzen, amelyek képviselői voltak mind tény szerint, mind nevükben.

A politikai bázis vagy védőbástya eszméjének társadalmi és osztálybeli, de földrajzi jelentősége is van. E tekintetben is helytelen lenne kizárni a kormányt és a hivatalnokságot a képből. Nekik is voltak tetemes támogató tömbjeik bizonyos foglalkozásokban és bizonyos társadalmi szinteken. Mindamellett, még a túlegyszerűsítés kockázatát is vállalva, azt mondhatjuk, hogy a három nagy osztály előbb vagy utóbb és bizonyos mértékig a Meidzsi-kormány ellen fordult: a volt szamurájok (*sidzoku*) osztálya, a földműves vállalkozóké és a városok és nagyvárosok új üzleti és szakmabeli tagjainak osztálya. A volt szamurájok osztálya összetevőit minden politikai táborban meg lehetett találni, akár ultrakonzervatívok vagy harcosan radikálisok; a földműves vállalkozók és a földadó fizetői

általában a liberálisokat támogatták; a városi középosztály a haladók felé fordult.

Mindezen osztályok nagy tömegűek, messze szétszórtak és magabiztosak voltak. Egyiküket sem tudta volna a kormány erőszakkal kiküszöbölni, még akkor sem, ha olyan drasztikus lépést akart volna. A valóságban akkor így vagy úgy mind életfontosságúak voltak a politikai egyensúly fenntartásához és a jövőben a modernizálás sikeres megvalósításához. Mi több, közülük legalább kettő: a volt szamurájok osztálya és a földműves vállalkozóké, a Meidzsi-korban csak továbbvitték és bővítették az olyan vezetői és erős személyiségi szerepet, amilyent a Tokugava-korban tanultak mint helyi elit a *han*, illetve falu szintjén. Amikor e megállapítást az 1868 előtti töredezett és változatos politikai rendszert illető ismeret mellé helyezzük, akkor nem nehéz látnunk, miként fejlődött ki a Meidzsi-kori kölcsönhatás a Tokugava-kori sokrétűségéből.

AZ ALKOTMÁNY ÉS A KOKUTAI ESZMERENDSZERE

A Meidzsi-alkotmány létesítése és működtetése nem teljesen írható a régi kormányzat sokrétű szerkezete számlájára. Hagyományos értékek szintén fontos szerepet játszottak. A korszak kezdeti éveiben még hiányzott az erős hivatalos eszmerendszer, kivéve a nyugatiasodással való átható törődést, amely kulturális tekintetben néha nevetséges, ha nem ártalmas, végletekbe ment. E körülmény az 1880-as években változni kezdett, és a császár 1912-ben volt halálakor már szilárdan létezett a hivatalos eszmerendszer. *Kokutai* néven vált ismertté és munkabölcseletet adott a tisztviselőknek és a pártpolitikusoknak egyaránt. Céltudattal terjesztették a nevelők, az intelligencia rétegei, a sajtó és a fegyveres erők. Az elemi iskolai oktatás új, kötelező rendszere bő alkalmat adott tanítására, és különösen a fegyveres erőknek volt erre alkalmuk, amelyeknek minden ép testű férfival volt érintkezésük a katonai szolgálat ideje során.

A *kokutai* kifejezés megközelítően ezt jelenti: „Japán intézményeinek és kormányzati folyamatának megkülönböztető jellege”. A leghitelesebb Meidzsi-kijelentés a kifejezés jelentéséről

azon császári leiratban található, amelyet 1890-ben bocsátottak ki, majd rendszeresen felolvastak az iskolásoknak szerte az országban.

Tudjátok meg, Alattvalóink:

Császári Elődeink Birodalmukat széles és örökké tartó alapon létesítették és mélyen s biztosan ültették el az erényt; Alattvalóink, akik mindenkor egyesítve voltak hűségben és gyermeki szeretetben, nemzedékről nemzedékre megmutatták ennek szépségét. Ez a mi Birodalmunk alapvető jellegének dicsősége és ebben rejlik közoktatásunk forrása. Ti, Alattvalóink legyetek gyermeki szeretettel telve szüleitek iránt, legyetek gyengédek testvéreitekhez; mint férjek és feleségek legyetek harmonikusak; mint barátok legyetek igazak; viselkedjétek szerényen és önuralommal; legyetek jóakarattal mindenki iránt; törekedjétek a tanulásban és ápoljátok a művészeteket, ezáltal pedig fejlesszétek ki szellemi képességeiteket és tökéletesítsétek erkölcsi erőtöket; továbbá segítsétek elő a közjót és műveljétek a közös érdekeket; mindig tiszteljétek az Alkotmányt és tartsátok magatokat a törvényekhez; ha válságos helyzet adódik, bátran ajánljátok magatokat az állam szolgálatára; így őrizzétek és tartsátok meg Császári Trónunk boldogulását, azon trónét, amely egyidős az éggel és a földdel. Így ne csak a Mi jó és hűséges Alattvalóink legyetek, hanem azon kívül tegyétek ragyogóvá elődeitek nagyszerű hagyományait.

Az itt megadott Út valóban az a tanítás, amelyet Császári Elődeink örökségül hagytak hátra, hogy mind leszármazóik, mind alattvalóik tiszteljék, mert hibátlan minden korban és igaz minden helyen. Kívánságunk, hogy Veletek, Alattvalóinkkal együtt a legnagyobb hódolat közepette vegyüek szívünkre, hogy mindannyian ugyanazon kiválóságot érhessük el.

Ahogy fent ki van fejezve, és ahogy általában értették a Meidzsi- és rákövetkező Taisó- (Taishō-) korban, a *kokutai* világosan hagyományos ihletésű volt. Mégis aligha nevezhető totalitarizmussal vegyített, szélsőséges nacionalizmus dogmájának, aminek 1930 után értelmezték. Értékei a valóságban olyan általános hatásúak

voltak, amely hatás összetartást sugallt mind jó, mind rossz ügyekben.

A *kokutai* nem minden sajátossága származott kizárólag az ősjapán múltból. A sajátosságok közül az egyik nagyon fontos: a nacionalizmus, éppenséggel divatos eszme volt a fejlett 19. és 20. sz.-i társadalmakban szerte a világon. Azon kívül, hogy mind áldozatként, mind résztvevőként bele volt bonyolódva a nagyhatalmi politikába, Japán az önátformálás óriási méretű és úttörő erőfeszítését kezdte meg, és annak folyamánya számos évtizeden át kulturális és faji elszigetelés volt. Miközben megpróbált menekülni a hagyományos kelet-ázsiai civilizáció sorvadásából, reménytelve tekintett a Nyugatra, de nem kapott teljes elfogadást tőle. Ilyen körülmények között nacionalizmus látszott a legjobb igazolásnak nemzeti politikájukhoz. Ezen világi állásfoglalást nem enyhítették a buddhizmus és konfucianizmus egyetemes világszemléletei. Mindkét vallás hanyatlásban volt mint az univerzalizmus eszmerendszerei.

A *kokutai* egyéb lényeges elemei: az állam olyan értelmezése mint hierarchikusan rendezett családé, és az a gyakorlat, hogy az idősebb családtagok kölcsönös megbeszélés és közös jóváhagyás (konszenzus) folyamata által hoznak döntéseket. E két jelleg – sokkal inkább, mint nacionalizmus – egyenes kapcsolat volt a Tokugava körülményekkel. De miként a nacionalizmus, 1868 után e két elem is megtalálta végső megerősítését és szimbólumát a császár személyében és tisztségében, akit az 1889-ben meghirdetett alkotmány „szentnek és sérthetetlennek” tekintett. ^[148]

Meidzsi császárnak, továbbá fiának és unokájának a modern Japán építői kettős szerepet adtak. Egyrészt ezen uralkodók főpapi pátriárkák voltak, másrészt alkotmányos egyeduralkodók; főpapi ősök a Jamato-legendáig értek vissza, amelyek az uralkodóháznak égből történt leszállását dicsőítették, másrészt a királyság hagyományos, világszerte ismert, félig mágikus fogalmáig: azaz a király az összekötő kapocs mind az erkölcsi és a természetes rend, mind a társadalmi-politikai világ között. A Meidzsi-korban a császárság intézményének ezen jellegeit az *állam-sintó* hivatalos kultuszában modernizálták. Ezen új vallásgyakorlat teremtése által a kormány megfosztotta az egész ország sintó szentélyeit évszázados buddhista kapcsolataiktól. Ugyanakkor a helyi és nemzeti

kultuszokat egyetlen, noha összetett szervezetté kapcsolta össze, amelynek célja a hazaszeretetnek és a trónhoz való hűségnek a szívekbe és elmékbe vésése volt. Ezen irányelv azt az eszmét fejlesztette ki, amely szerint a császár rendkívüli, félisteni lény.

A modern uralkodó alkotmányos arculatai természetesen bele voltak foglalva az 1889-es alkotmányba. Ezen dokumentum a II. világháború [japán szemszögből: Csendes-óceáni Háború] végéig érvényben maradt. Hatalmi kora során újraértelmezései voltak, mégis tartalma eleget árul el abból, hogy mit értettek a középső Meidzsi-korban a *kokutai* kifejezésen, és miként kellett a benne foglalt elveknek a gyakorlatban működniük.

Mind az a mód, ahogy az alkotmányt kihirdették, mind maga a dokumentum, egészen egyértelművé tették, hogy korlátlan uralma kizárólag a császár személyének volt. Liberális intézmények további fejlődésének szempontjából a csorbíthatatlan császári szuverenitás ezen elmélete káros volt, mert ellentmondott a természetes jogok eszméjének. Ahogy mondtuk, az alkotmány a gyakorlatban teret hagyott az egyedi jogoknak, de végső elemzésben ezeket úgy kellett felfogni, hogy nem az egyeddel veleszületett és sérthetetlen jogok, hanem mint a császár ajándékai. Eredményként az embereknek komoly hátrányaik voltak az állammal való kapcsolataikban. Másrészt a császári szuverenitás teljesen összhangban volt a nemzeti hagyományokkal, és olyan családi rendszerben gyökerező világnézetet tükrözött, amely, legalább látszólag, kedvelte a fentről jövő, hierarchikus rendezést. Mi több, némi mértékben a tekintélyi elv valószínűleg segítette megőrizni az alkotmányos kormányt annak korai éveiben. Bizonyos, hogy az alkotmányossá válás folyamatában más egyeduralkalmak is megtartották a szuverenitás ismérveinek egészét vagy részét. Japán esetében sem volt elég a fent ecsetelt átmeneti állapot, hogy meghiúsítsa a parlament és pártok általi kormányzás kifejlődését.

A megbeszélés és megegyezés szokásai elkerülhetetlenné tették azt, hogy az alkotmány által felvetett fő témák a hatalom, nem pedig a szuverenitás helye körül forogtak. A császár főhatalma tisztán alaki. Az alkotmány 55. cikkülusa ezt drámai módon mutatta. Így olvasható:

A különböző feladatú államminiszterek tanácsait adják a császárnak és felelősek értük. Minden törvény, császári rendelet és császári leirat, bármily természetű legyen is, amely az állam ügyeire tartozik, szükségszerűen viselje valamely államminiszter ellenjegyzését.

Így hatásosan megakadályozta az uralkodót, hogy bármiféle független cselekedetet kezdjen. Egyéb artikulások átvitték a császár bíráskodási jogait olyan bírósági rendszerre, amely törvény által volt felállítható; törvényhozó jogait az országgyűlésre; végrehajtó szerepeit a kormánykabinetre; a fegyveres erők feletti parancsnokságát az illetékes vezérkari főnökökre és államminiszterekre.

Tény szerint a Meidzsi-alkotmány elismerte a hatalom gyakorlati, noha nem elméleti, ágakra választásának szükségességét és lépett, hogy olyan rendszert teremtsen, amelybe alkotmányos akadályok és ellentételek vannak beépítve. Ezen rendelkezéseknek velük született veszélye az volt, hogy holtpontra jutást idézhetek elő, mivel a hatalom elválasztott gócait: a kabinetet, az országgyűlés két házát és a fegyveres erőket mind úgy lehetett tekinteni, mint amelyeknek körülbelül azonos mértékben volt hatalmuk. A felelősségek ilyen szétválasztása magyarázza meg a hosszú nyúló viaskodásokat a nem pártokból kikerült és az alsóház ellenzéki többségei között az 1890-es években, továbbá Itó elhatározását, hogy az Alkotmányos Politikai Barátok Pártja segítségével valósítsa meg a hatalmi rendszer aprónkénti átformálását a hivatali kabinetrendszerből a pártok kabinetrendszerévé. Ugyancsak megmagyarázza az 1900-tól fogva nyugalomba vonult, magas állású államférfiak működésének jelentőségét. E férfiak – *genró* („szürke eminencia”, „idős államférfi”) – teljesen alkotmányon kívüli, de szerfelett fontos összehangoló elemet alkottak, amelynek véleménye előtt az államrendszer egyéb szekciói nagyon fontos ügyeket illető döntések idején rendszerint meghajoltak.

A *genró* mint testület élő emlékmű volt a konszenzus elve dicséretére. A hivatalnokok és pártpolitikusok közötti viszonyoknak ezen elven kellett nyugodniuk, ha következetes és előrettekintő közigazgatás minimális követelményeinek eleget akartak tenni; még

fontosabb volt a megegyezésre jutás a fegyveres erők és az államhatalom egyéb elemei közötti viszonyokban. Tény az, hogy jelentős különbség támadt egyrészt a civil hivatalnoki sereg által élvezett autonómia, másrészt a fegyveres erőké között az autonómia fokait illetően. Az előbb említettek esetében a hosszú távú irányzat az volt, hogy állandó társulásuk legyen az országgyűlésben képviselt pártokkal, a másik testület esetében azonban az alkotmány semmit sem mondott a civil uralom elsőbbségéről. Mi több, a 20. sz. elején Jamagata Aritomo quasi-alkotmányos szabályrendeletet szerzett, amely szerint csak szolgáló tisztek tölthetik be a hadsereg és a haditengerészet miniszteri állásait. Cselekedete azon eltökéltségből eredt, hogy meg kell védeni a nemzet harcos erejét a politikai pártok beavatkozásaitól és, ahogy ő vélte, rontásaitól.

Az alkotmány valóságos szavai, az alapul szolgáló elvek és az első 20 évében volt működése mind összejátszottak, hogy a császár szerepét lényeg szerint jelképezzék. Ő az állam feje volt; a különböző uralkodó szervek és alcsoportok az ő nevében kormányoztak, és jelenléte legalább emlékeztette őket végső soron levő felelősségükre, hogy rendezniük kell nézetkülönbségeiket és összehangolt politikát kell megvalósítaniuk. Azon túl, noha politikai szerepe be volt határolva, általános szerepe óriási erkölcsi és világnézeti jelentőségű volt az egész rendszer zökkenőmentes működtetésében. Először is a trón magába foglalta – olyan módon, ahogy semmilyen más intézmény nem tehetné – az emberek általános érzéseit Japán nemzeti azonosságát és küldetését illetően. Emlékeztetőül szolgált a nemzetnek, hogy ősidőktől fogva mint japán nemzet létezett, és biztosítani látszott, hogy hasonlóképpen a távoli jövőben is létezni fog. Ez volt a *kokutai* legbelső lényege, és ez elkerülhetetlenül sok sallangos misztikát és lázas nacionalizmust vonzott magához. Másrészt ezen megőrző szerep bizonyára lelki bátorítást és irányt adott millióknak megpróbáltatások és gyökeres változás idején.^[149] Másodsorban a japán császár családi rendszeren és vallásbeli köteleken át alattvalóival rendkívül szoros erkölcsi viszonyban volt összekapcsolva. Általában úgy tekintették, mint az idősebb és magasabb rangú család fejét, amely család távoli rokonságban volt mindazon kis háztartásokkal, amelyek a nemzetet alkották, és így megtámadhatatlan joggal volt felruházva alattvalói

hűsége tekintetében. Amikor így írunk, azt kockáztatjuk, hogy az ultranacionalista propaganda legrosszabbját visszhangozzuk. De a viszony jobb fele meglelhető olyan leiratokban, mint amilyen az iskolázásra vonatkozott, és amelyet rendkívüli módon fejlesztettek ki a II. világháború végén a nemzeti megadás és megalázás idején.

A MEIDZSI-TÁRSADALOM

Bármilyenek voltak is nehézségeik a teljes méretű liberalizmus politikai formáival és szellemével, a Meidzsi-vezetők gyorsan és döntően cselekedtek, hogy valóságba ültessék át a társadalmi és jogi egyenlőség rokon fogalmait. A gazdagság és szegénység közti különbségek nem tűntek el; a tőkés termelési rendszerrel kapcsolt magántulajdoni jogoknak volt az a jövőbeli szerepük, hogy az új nemzetállam tartóoszlopainak egyikét képezzék, továbbá lényeges elemet annak belső hatalommegosztásában a tisztviselői kar és más elitbeliek között. De a régi, örökletes osztálykülönbségeket minden időkre lebontották. Nők, akiknek társadalmi helyük Japánban sosem volt teljesen szolgai módon megalázó, első lépéseiket megtették a teljes egyenjogúság útján, és a törvény, különösen miután az 1890-es években nyugati minták szerint kodifikálták, nem kivételezett személyre való tekintettel. Ezen túl, miután a pályák megnyíltak az adottságok előtt, eszes, de társadalmilag hátrányos helyzetű fiatalok megkülönböztetett pozíciókat értek el az akadémiai életben, újságírásban, üzleti és ipari világban, közszolgálatban vagy fegyveres erőkből.

A vezetés a korszak első évtizedeiben természetesen főként a korábbi szamurájok csoportjaiból került ki. Közülük sokan kormányhivatalokban voltak, míg mások a születő felső középosztály gerincét képezték, amely középosztály gyárosoké, vidéki nagybirtokosoké, szabad foglalkozásúaké – ide értve a politikusokat és pedagógusokat – volt. Jóllehet gyakran meghasonulva a célok részletkérdéseiben, ezen elit eléggé kis számú és összetartó volt, hogy foganatosítsa a Meidzsi-kormány modernizációs terveit.

A társadalmi létra alacsonyabb fokain a parasztok, kézművesek és szakképzetlen munkások kb. 1870-től teljesen szabadok voltak, hogy munka- és lakóhelyeiket megváltoztassák. Hogy tíz- és

százezrek ezt tették, részét képezi a Meidzsi-történelem döntő jelentőségű, de nagyrészt fel nem ismert népi arculatának. Ahogy e történelmet rendszerint írják, és ahogy rendszerint írandó, azt a benyomást kelti, mintha a japán uralkodó osztályoknak csaknem 50 éven át szabad kezük lett volna, hogy engedelmes népességet olyan formába gyúrjanak, amilyen nekik tetszett. „Fentről jövő forradalom” hangzású szólam összegezi ezen félrevezető nézőpontot. Kétségtelen, hogy forradalom volt. Ugyanolyan kétségtelen, hogy fentről ösztönözték, de egyéb a „fentről” kapcsán nem igaz. A tömegek egyáltalán nem voltak csak nyersanyag a társadalmi átalakulás folyamatában. Személyes választás volt összekötve a hivatalos utasításokkal, hogy változtassák meg életüket, és miközben a hatóságok folyamatosan irányították az események zajlását, azon áramlás egyre inkább meg volt határozva számtalan magántermészetű, egyedi döntés által.

Közlekedés, tájékoztatás és formális iskolázás mind összefűző szálai voltak az új társadalomnak; összekapcsolva a kis üzleti vállalkozások modernizálásával, amelyek teljesen magántulajdonban voltak, nagyon jól megmutatják az új társadalom népi dimenzióját. Elvégre közigazgatási lépés a társadalmi egyenlőség javára nem vezetett volna egyébhez, mint egy sor papír-reformhoz, ha közben az emberek zömének továbbra sem lett volna módja az országban könnyen helyet változtatni, új ötletekhez hozzájutni és új munkákra képzést nyerni. Az utak rossz állapotúak maradtak főként a földfelszín nehézségei miatt, és tömeges szállítás a vasutaktól és helyi hajózási szolgálatoktól függött. A nyomtatványok között számos nyugati kiadvány szerepelt akár bevitt állapotban, akár helyi fordításban. És az újságok, amelyek 1890-re Japán egész területén megjelentek, nagyon magas szintet értek el.

A közművelés terén közlemények még 1872-ben előre vetítették az egész ország gyermekei számára, egységes iskolázási rendszer létesítését, de súlyos közigazgatási nehézségek következtek, és Mori (1847-89) teendője lett, hogy az 1800-as években életképes rendszert dolgozzon ki. Mori kíméletlenül központosított, és 1910-re mindkét nembeli gyermekek szerte az országban 6 és 12 éves koruk között helyi vegyes osztályú iskolába jártak. Ez a teljesítmény 40

évet igényelt. Nem volt párja Ázsiában, de párhuzamban volt a legtöbb haladó európai társadalomban észlelt fejleményekkel.

Mori és utódai a művelődési és közoktatási minisztériumban könnyítéseket nyújtottak középiskolai (12 és 17 éves kor között) és főiskolai (18 és 20 éves kor között) szinten leendő tanulásra. Szakiskolák és kollégiumok lényeges kiegészítőik voltak a rendszernek; és császári, azaz állami egyetemeket létesítettek öt központban: Szapporóban (Hokkaidó), Szendaiban (Sendai, Tóhoku [Tōhoku]), Tokióban, Kiotóban és Fukuokában (Kjúszú). Az elemi szinten túli iskolázás választás szerinti volt és szakosítottabb; jóval kevesebb gyermeknek állt rendelkezésére. Az 1910-es helyzet a következő volt.

elemi iskolai beiratkozások	6.335.261
középiskolai beiratkozások	219.203
főiskolai és kollégiumi beiratkozások	66.300
egyetemi beiratkozások	7.239

Azon gyermekek csekély száma, kik elemiből középiskolába mentek, az alacsony fejjenkénti jövedelmet tükrözi, és nem a kormánypolitika hatását. A valóságban a továbbtanulók száma drámaian növekedett a következő három évtizedben. A magasabb szinteken azonban szándékosan korlátozták a felvételeket, és a császári egyetemeken végzett képzés volt a legnagyobb tanulói kitüntetés. Általános gazdasági körülmények is befolyásolták a helyzetet; azon idő pedig, amikor fejlett társadalmak teljes iskolai képzést nyújthattak minden polgárunknak, csak a 20. sz. második felében érkezett el; kétségtelen azonban, hogy a Meidzsi-kor uralkodó elitizmusa ugyanolyan erős hatású volt a felsőfokú iskolákba való felvételre, mint a gazdasági okok. A Tokugava-kort követő elitizmusnak legalább az az érdeme volt, hogy érdemhez

kötődött, nem pedig születéshez; hallgatók költségeit állami főiskolákon, kollégiumokban és egyetemeken a minimumra csökkentették.

Az állami közoktatási rendszeren kívül számos magániskola és -kollégium működött, amelyek költségeiket illetően alapítványoktól és hallgatóik tandíjaitól függtek. Keresztény missziósok különösen tevékenyek voltak a nők számára indított magasabb fokú iskolázásban. A leghíresebb alapítványok azonban két világi, férfiaknak szánt és teljesen japán pénzből fenntartott és japánok által irányított egyetem volt: Tokióban Keiō (Keiō, amelyet 1858-ban Fukudzava Jukicsi [Fukuzawa Yukichi] létesített) és Vaszeda (Waseda, amelyet 1882-ben Ókuma Sigenobu [Ōkuma Shigenobu] létesített).

Keiō és Vaszeda még mindig virágzik mint nagyra becsült intézetei a magasabb tudománynak. Sikerük következteteni enged az általános felvilágosultságra, amellyel a Meidzsi-kor japánjai átformálták társadalmuk közoktatását. Itt is, mint más tereken, az átalakulás a kormánytól kiinduló és magánkezdeményezés keveréke volt, és a fokozatos megközelítés módján. A fő keretet természetesen az állami rendszer szolgáltatta, de a hivatali szervezeten kívüli elit is értékes hozzájárulásokat adott, és a társadalom megfizette adóit és iskolába küldte gyermekeit. A gyermekek megtanulták leckéiket, a főiskolások és egyetemisták végezték tanulmányaikat. Hivatalnokok, jötevők, oktatók és tanulók mind érezték azon alkalmat, amelyet olyan kor vetett fel, amely – az elvont alkotmányelmélet határain kívül – hivatalosan és sürgetően nyitott volt új eszmék és idegen befolyások felé. Látóhatárok elsötétülés nélkül tárultak elő; térképek vártak kitöltésre; a haladás úgy jelent meg mint önmagában való cél. Az eredmény az lett, hogy a *kokutait*. illető tanítás ellenére, amely kiemelten szerepelt az elemi iskolák tantervében, a Meidzsi-korban a japán közoktatás jórészt megvált hagyományos, szűken megőrző szerepétől és olyan újat vett fel, amely egyike lett azon jó eszközöknek, amelyek segítségével a modernségnek mind lényegét, mind alakját importálták.

16. FEJEZET

KONSZENZUSTÓL KRÍZISIG, 1912-1937

Meidzsi császár 1912-ben meghalt. Utódja Taisó (Taishō) császár lett, aki 1926-ig uralkodott. Ezen dinasztiai esemény nagyobb jelentőségű, mint az uralkodási időrend évperiódusaiban való változás.^[150] A Taisó-korban ráeszméltek a japánok, hogy a modernizálás saját iramot vett fel, amely néha szívderítőleg hatott, máskor pedig ijesztően. Teljes ellentétben azon kényelmes tempóval, amelyben 13 évszázaddal korábban a szárazföldi civilizáció átvételekor a maroknyi Jamato elitjének volt része, a nyugati politikai eszmék és kulturális értékek gyors iramban váltak ismertté a népesség nagy részére. Tömeges írástudás és idegen országokba utazás lehetősége kitárták a világot olyan japán intelligencia tudásra szomjas elemei előtt, amely minden társadalmi osztályból tevődött össze. Mi több, ez olyankor történt, amikor a liberalizmus bölcselete az alkotmánnyal szentesített politikai, bíróság előtti és tulajdonjogokkal együtt szilárdította és kiterjesztette az egyéniesedés ösztönzéseit. Ez olyan folyamat, amely által az egyed magára ébred és mások általi elfogadást követel. Míg az egyedi jogok fogalma kifelé, a közösségre irányuló, az egyéniesedés befelé irányuló: lélektani és szükségszerűen lassúbb fejlődésű. Kevésbé megfigyelhető természete ellenére lényeges elem volt Japán modernizálásában.

Helytelen lenne figyelmen kívül hagyni az anyagi ösztönzések vonzerejét és a japán nemzeti érdekekkel törődést, amely utóbbit oly hatásosan fejezte ki a következő Meidzsi-szólás: „Gazdagítsd az országot, erősítsd a honvédelmet!”, vagy azt gondolni, hogy az importlistákon többé nem volt domináló a technológia és a tudomány.^[151] Mindamelllett a rövid időszak és az érintett emberek nagy száma, továbbá olyan belső erők miatt, mint amilyen az egyéniesedés, másik oldala is volt azon történetnek, amelyet így nevezünk: Japán visszahatása a Nyugat irányába. A Meidzsi-kortól

kezdve olyan személyek, akik nem voltak közvetlenül érdekelve a politikai és gazdasági rendszerben, sőt elidegenültek tőle, előléptek mint a kulturális változtatás szószólói. E férfiak azáltal tüntették ki magukat, különösen az élettől pezsgő fővárosban, Tokióban, hogy kifogásolták vagy módosítani akarták az elfogadott kulturális és társadalmi értékeket.

FESTÉSZET

Ismét a sok évszázados festészeti háttér előtt szemlélhető legjobban, amit a modern Japánban dívó festészetnek hívnak; háttérét általában japán stílusnak nevezzük, de kiegészül a Tokugava-korban kezdődő és a nyugati stílus iránt érdeklődő festészettel. Mindkét stílus „modern” lett századunkban, ahogy a hagyományos iskolák vonzása az egyedi festők irányában gyengült, és a Nyugat hatása erősödött. Félrevezető a japán stílusú festészetet úgy elképzelni, hogy hagyományban rögződött és statikus, míg vele szemben a nyugatit úgy, mint kísérletezőt és eredetit.

Az emberek első jelentős csoportja, akik a hagyományos japán festészet felélesztésére és megújítására adták magukat, a „minden, ami nyugati” iránt feltörő, korai Meidzsi-lelkesedés nyomában jelent meg. E csoport vezető alakjai közül Okakura Tensin (Okakura Tenshin, 1862-1913), pedagógus és vitázó Nyugaton angolul írt könyvei által ismerős; ezek közül az 1906-ban New Yorkban közzétett *The Book of Tea* (A tea könyve) különösen elterjedt. Érdekes módon azon művészeket, akiket ő ösztönzött, mint például Jokojama Taikan (Yokoyama Taikan, 1868-1958), nem ismerik olyan jól Japánon kívül. Taika leghíresebb alkotása (1923-ból) 40 méter hosszú képtekercs, amelynek témája az élet hányattatásai; hatalmas kompozíció, amely folyó útját mutatja be a hegyektől a tengerbe és végül a felhőkbe. Számos képet festett a Csendes-óceánról és a Fudzsi-hegyről. Jóllehet stílusát a Kanó-iskoláéhoz kapcsolják, szembefordult örökségével, alárendelve annak erős vonalakat követő hagyományát saját választásának, amely finom árnyalású volt. Simomura Kandzan (Shimomura Kanzan, 1873-1930) más irányú festő volt. Fiatal korától a Kanó-iskola terméke; megkísérelte,

hogy felelevenítse a még ősbibb, Heian-kori technikák némelyikét. Két másik művész Okakura Tensin bátorítására a *Jamoto-e* hagyományából merített, de éppen ellentétes, saját stílust fejlesztett ki. Jaszuda Jukihiko (Yasuda Yukihiko, 1884-) gyengéd és álomszerű hatást keltett; Maeda Szeiszonnak (Maeda Seison, 1885-) olyan határozott vonalvezetése volt, amilyen a testi alakok és a jellemek éles kirajzolását eredményezte.

A modern japán festészetben lelhető hagyományos elemek nem korlátozódnak módosított *Jamoto-e* és újkori Kanó stílusokra. Legalább egy jeles modern művész a Momojama-időszak kifejező erejét és serkentését idézi fel. Kavabata Rjúsi (Kawabata Ryūshi, 1885-1966), aki fiatal éveiben a nyugati festészet tanulója volt, olyan irányra tért át, amelyet ő és bírálói nyakasan hagyományosnak neveztek, mivelhogy tintát és vízfestéket használt selymen és papíron. De még érett művészi korában is eléggé mesterkéletlen volt ahhoz, hogy bevigye a meztelen testet mint témát a japán stílusú festészetbe, és hogy olyan céllal tervezze festményeit, hogy nyilvános helyeken függesszék ki őket, ahol a legnagyobb figyelemre tarthatnának számot. Jellemző Kavabata merész és fesztelen gondolkodásmódjára, hogy vitába szállt a létező iskolákkal, amelyeket túl puristáknak és mesterkélteknek tartott, ahogy japán stílusú festészetüket pártolták. 1928-tól kezdve a *Szeirjú Sa* (*Seiryū Sha*) nevű szervezetet vezette, egyikét azon csoportoknak, amelyek nyilvános kiállításokat rendeztek.

Egy művész, talán mind közül a legérdekesebb, Tomioka Tesszai (Tomioka Tessai, 1837-1924), látszólag a Tokugava-kor túlélője mint egyedüli tudós-festő a kínai irodalmár hagyományban. Jóllehet nagyon csodálták és csodálják, senkinek sem sikerült nyomába lépni. Hosszú élete végéig megőrizte életfrissességét és lendületes tinta- és szénhasználatát, ami alkotásának egyidejű megkülönböztetést adott. Némely műkritikus szerint ő Japán legjobb *modern* művésze.

Miközben Tesszai a japán vidéki tájakon vándorolt és úgy festett, ahogy csak ő volt képes, fiatalabb emberek külföldre mentek. A sikeresek közül a legkorábbiak egyike Kuroda Szeiki (Kuroda Seiki 1866-1924) volt, aki joghallgatóként utazott Franciaországba és tíz évvel később, 1890-ben a nyugati stílus beavatott festőjeként tért

haza. A rákövetkező években fontos szerepet játszott abban, hogy megteremtődjék az olajfestés elfogadhatósága valóságábrázoló irányzatában. „Lakeside” („Tópart”) nevű festménye, amely japán nőt kék kimonóban mutat (és 1897-ből való), jelentős e tekintetben. Azon időben még valóságábrázoló festők is izgalmat kelthettek új témák választása által, miként Kuroda esete bizonyította, amikor álló aktot festett.

Számos becsvágyó fiatal művész döntött Kurodához hasonlóan úgy, hogy Franciaországban tanul. Amikor ott voltak, különböző mértékben elragadta őket a festészet legújabb stílusa. Ahogy a neoimpresszionisták szembefordultak az impresszionizmussal és bevezették a fauvizmust, kubizmust és absztrakt festészetet, úgy vonzódtak a japán tanulók ezen új kihívásokhoz és vitték haza, Japánba a technikákban való készséget, de kész festményeket is. Ami visszatértük után történt velük az egyednek saját társadalmához viszonyulásában és azon stílus tekintetében, amelyben tovább festettek, még nem kapott kellő méltatást nyugati olvasók számára írt könyvekben. Például Jaszui Szótaró (Yasui Sōtarō, 1888-1955) nyolc évi külföldi tartózkodás után 1914-ben tért haza. Lábát mosó ülő nőt ábrázoló képe, amelyet Európában festett, széles körű figyelmet keltett, amikor 1915-ben kiállították. Sötétkék színei és súlyos stílusa Cézanne-éra emlékeztette szemlélőit. Csak jóval hazatérése után fejlesztette ki személyes státusát, amelyet a kompozíció kiszámított visszafogottsága és a terjedelem megjelenítésében nyilvánuló ügyesség tüntet ki, amely utóbbi jellegzetesség ismerten hiányzik a japán stílusú festészetben. Az akkori időkben kiállító számos művész közül némelyek valóban tehetségesek voltak, de egyik stílustól a másikhoz fordultak és sosem állapodtak meg. Mégis munkájuk közben szélesítették az elfogadhatóság területét a szemlélő és vásárló közönség köreiben. Mások egyszerűen másoltak, és munkáikban a nyugati festői iskola, sőt az egyéni európai mester, könnyen felismerhető.

Más volt az esete Umehara Rjúdzaburónak (Umehara Ryūzaburō, 1888-), aki húszéves korában szintén Franciaországba ment. Renoir keze alatt tanulva túlhaladt mestere stílusán és a színek merész használatát fejlesztette ki. Kritikusainak ítéletei azt sugallják, hogy Umehara munkáinak összehasonlítása Rouault, Cézanne, van Gogh

és Gauguin munkáival különleges képességét mutatja a nyugati festészet általános területén, de azon adósságát is, amellyel szülőhazája hagyományaihoz kötődött. Olyan művészek, mint Umehara oly nehezen oldható problémával szembesítenek bennünket, amely szerint világosan meg kellene különböztetni, mi a modern japán és mi a nyugati az ő festészetükben. Ez a megkülönböztetés fontos Japánban, ahol japán és nyugati stílusokat külön kategóriákba helyeztek, amely kategorizálás alapja a különbség a használt anyag és a formális képzés között. Az ilyen kategóriákból eredő képletbe szorításnak legalább annyi kétes érdeme van, hogy megkönnyíti a kritikus feladatát, amennyiben lehetővé teszi számára, hogy a valóban japán stílust keresse. Időközben 20. sz.-i művészek továbbra is úgy festettek, ahogy legjobb képességük szerint tudtak, olyan világban, amely állandóan művészeti sugallatok új forrásairól és azok kifejezési módjairól vesz tudomást.

ZENE

Ámbár nyugati operalátogatók számára Japánt Puccini „Pillangó Kisasszony”-a halhatatlanná tette, kevésbé ismeretes, hogy nyolc éven belül annak 1907-ben volt első előadásától számítva Japánban képzett japán szopránénekesnő Londonban a Cso-Cso Szan (Cho-Cho San) címszerepét énekelte. Ugyanazon 1914-es évben Jamada Kószaku (Yamada Kōsaku, 1886-1965), akkor még fiatal ember, aki Berlinben zeneszerzést tanult, hazatért, hogy öltözékeket gyűjtsön saját szerzeményű operaelőadásához. A háború kitörése és Németország ellenségnek számító volta miatt Jamada Japánban maradt. Saját operai munkássága nem lett népszerű, de mint dalok szerzője felülmúlhatatlan a modern Japánban, és az az ösztönzés, amelyet más operaszerzőknek adott, jelentős.^[152] 1914 után Jamada befolyása tisztán hangszeres kompozícióra és zenekari zenére is kiterjedt. Ő szervezte meg és vezette japán zenészek legkorábbi hivatásos szimfonikus zenekarait, és jelentősége hosszú távon e területen van az emberi hang számára írt sikeres munkái ellenére. Jóllehet a japán hagyomány súlya a zenét alárendelt elemmé tette a szertartásokban, drámában és népi szórakoztatásban, nehéz

elképzelné, hogy japán hallgatóságok csupán társadalmi kényszerérzetnek engedelmessé válnak, amikor Tokióban, Kiotóban és egyébként a remek hangversenytermekbe tódnak, hogy olyan szimfonikus zenekarokat hallgassanak meg, amelyek tisztán hangszeres zeneszerzeményeket játszanak, és amelyeknek műsorai gyakran modern szerzeményeket is tartalmaznak olyan nemzetközileg ismert szerzőktől, mint Takemitsu Tóru (Takemitsu Tōru, 1930-1996). A Meidzsi-restaurálás után japán karmesterek is jeleskedtek szerte a világban, gyakran választva olyan szerepet, amelyben Japánon kívüli zenekarokkal dolgoztak és dolgoznak. ^[153]

Különböző hatások folytak össze a nyugati stílusú zene széles körű kedvelésének kialakulásában, akár hangszerzene volt kérdésben, akár ének, és akár külföldön szerezték, akár Japánban. Még nemrég a nyugati státusú zene volt az egyetlen forma, amelyet állami iskolákban tanítottak, ahol különböző eredetű népdalok éneklése hagyományosan lényeges és vidám része volt a tananyagnak. A nyugati klasszikus zene előmozdításának vezető intézménye a kormány által fenntartott Tokiói Zeneiskola volt, ahol külföldre menése előtt Jamada tanult. Az írástudó japán társadalomban valamely zenei iránnyal szimpatizáló kritikusok az ízlés alakításában befolyásosak voltak, és azon zenei folyóiratok, amelyekbe írtak, népszerűekké váltak. Hanglemezek árai lementek, amikor 1914-től kezdve Japánban is készítették őket, lehetővé téve, hogy a világ legjobb előadóművészeit hallják ott is. És nem kellett soká várni addig, amikor azon előadóművészek Japánt is belevették turnéikba. Végül érkezett a rádió és annak megmérhetetlen hatása. Rádióközvetítés majdnem ugyanakkor honosodott meg Japánban, mint a legfejlettebb nyugati országokban, és az 1926-ban létesített, *Nihon Hószó Kjókai* (*Nihon Hōsō Kyōkai* = N. H. K. „Japán Rádió Társaság”) nevű hivatalos testület a nyilvános monopólium minden törvényes erejével és kiváltságával fel volt ruházva. Miként más országokban levő megfelelői, úgy az N. H. K. is saját zenekarait vitte előre, és azok saját hazájukban páratlan minőségűek. Hivatalos támogatás és az összeköttetésekben történt javulás abban is segített, hogy elevenen tartsák az érdeklődést a hagyományos japán zeneszerszámokban és zenestílusokban. *Gagaku*, amely a restaurálásig éppen csak életben maradt, felfrissítést és új státust

nyert az új életre keltett császári udvar hivatalos és vallási ceremóniáiban. A bambusznádból való *sakuhacsi* (*shakuhachi*) nem volt gyakran nyilvánosan hallható a Meidzsi-kor kezdete után, amikor a hivatalos elismerést megvonták a *bakufu* kémszervezetétől, amelynek a tagjai Edo utcáin kószáltak, miközben e fuvolaszerű zeneszerszámon játszottak. Magánlakásokban azonban afféle újraéledésben volt része. A Heian udvar idejéig követhető, *koto* nevű, húros hangszer a 20. sz.-ban középosztályi házakban lett népszerű. Fő előadója, a vak mester, Mijagi Micsio (Miyagi Michio, 1894-1956) számos lemezfelvételt készített és sok előadást tartott; ezek közül némelyet Európában. A szokásos repertoárból válogatott darabok játszásán kívül Mijagi hagyományos japán elemeket nyugatiakkal vegyített, például *koto*-játékot hegedűjátékkal, hogy hagyományos zene új darabjait teremtsen. A kifogástalan kulturális képzettársítású *kotót* néha a *sakuhacsival* kombinálta, hogy kamarazene típusú szerzeményeiben hármas együttest szólaltasson meg.

Olyan újítások, mint Jamada operája, belbecs nélkül voltak, de az előkészítő lépcsőfokot képezhették a teljesebb kultúracsere útján. Bizonyos az, hogy a szamiszen sosem veszített az Edo-korban nyert népszerűségéből, amikor a vezető zenei eszköz volt mind a magánjellegű, mind a nyilvános szórakoztatásban. A modern Japánban számtalan divatos dal született, amelyekben szerepel, és e népszerű szint volt az, amelyen a japán és a nyugati zeneszerszámok társítása szabadon történt, feszélyezettség nélkül, és könnyen láthatóan sikerrel. Mi több, ezen tisztavirág-életű termékek legjobbjai, lendületükkel együtt, olyan helyi érdekességet hordoztak, amely hűségesen visszhangozza a múlt változó hangulatait. Az alatt következő példa az 1919-ben volt párizsi békekonferencia idejéből való, amikor Japán megkapta a Népszövetség mandátumát a Marsall-szigetek ügyeinek vitelére.

Vatasi no lover-szan

Súcsó no muszume

Iro va kuroi ga

Nanjó dzsa bidzsin

*Szekidó csokka
Marsall guntó
Jasi no kokage de
Dobudzake nonde...*

*Watashi no lover-san
Shūchō no musume
Iro wa kuroi ga
Nanyō ja bijin*

*Sekidō chokka
Marsall guntō,
Yashi no kokage de
Dobuzake nonde...*

*Szeretőm
Törzsfő lánya
Színe sötét, de
A Déltengeren ő szépség;*

*Az egyenlítő közelében,
A Marsall-szigeteken,
A kókuszfák árnyékában
Pálmabort iszogatva...*

SZÍNHÁZI SZÓRAKOZTATÁS

A hagyományos színművészetek különböző fokú életerőben megőrződtek, noha új színházi formák indultak el és nagyszabású filmipar fejlődött ki. No volt a *bakufu* hivatalos drámája, és Ivakura Tomomo méltónak tartotta a hivatalos támogatásra mint olyat, amely illő volt kiváló személyek szórakoztatására; az eredmény az lett, hogy császári pártfogás segítette a művészeket a nehéz idők átvészelésében. Fiatalabb korú történelmében a *nó* fő támogatása magánszemélyektől és olyan amatőröktől származott, akik erősen kívánták, hogy egyik vagy másik játszási ügyességét elsajátítsák, különösen énekművészetét. Az eredmény az lett, hogy a *nónak*

biztos, noha szerény helye van a kulturális színpépen. Másrészt a *bunraku* még hivatalos támogatással is alig maradt meg.

A *kabuki* mint üzleti alapra helyezett színház továbbra is virágzik. A változó körülményekhez való alkalmazása a Meidzsi-korban kezdődött, amikor – oly számos más japán „világ”-hoz hasonlóan – a színház is megtermelte saját, érdekes megújítóját. Icsikava Dandzsuro (Ichikawa Danjurō, 1838-1903), e nevet viselő, kiemelkedő színészgenerációk 11. sorába tartozó tagja kettős szerepet játszott a színház történelemben. Másokkal összefogva sikeresen megalapozta a *kabuki* társadalmi jóhírűségét. Megkülönböztető jellegű történelmi drámát is megjelenített, amelyben, immár hivatalos korlátozásoktól szabadon, próbálgatta a múltbeli helyzetek autentikus újbóli megjelenítését. A Meidzsi-kor közepétől a *kabuki* új, *simpa* (*shimpa*) nevű iskolája olyan játékokat mutatott be, amelyeknek előbb kortársi politika volt a témájuk, később pedig Japán Ázsia tömbjén viselt háborúi, továbbá büntettek és egyéb szenzációs témák, majd kortársi regények dramatizálásai – de végeredményben nem nagy sikerrel. A hagyományos *kabuki* számára Meidzsi-kor előtti környezetben új játékok olyan emberektől származtak, akik a tágabb világgal voltak érintkezésben. Ilyen volt Cuboucsi Sójó (Tsubouchi Shōyō, 1859-1935), a Meidzsi-felvilágosodás egyik késői alakja, Shakespeare-fordító és színházreformáló. A hagyományos japán színház számára dolgozó modern színműírók listáján legalább egy idegen szerepelt, nevezetesen a német missziós és egyetemi tanár, Hermann Heuvers. Ötfelvonásos darabját, amelynek témája Hosokava Grácia (Hosokawa Gratia) katolikus úrhölgynek 1600-ban történt erőszakos halála; először 1940-ben mutatták be és azóta rendszeresen, játszották. A technikai oldalt illetően: a világítás megváltozott az elektromosság bevezetésével, és a színpad is átalakult a színházak újjáépítése során, úgyhogy míg a *kabuki* hagyományos színház maradt, darabjait nem úgy játsszák, mint a kései Edo-korban.

A Nyugattal való érintkezés hamarosan arra eszméltette a japán rendezőket, hogy a *kabuki* is, a *simpa* is túlságosan összeforrtak a szenzáció és látványosság keresésével ahhoz, hogy hatásos eszközök legyenek az eszmék terjesztésében. Ezért a Meidzsi-

időktől kezdve tartós érdeklődés mutatkozott a nyugati stílusú színházban (amelyet *singeki* [*shingeki*] „új dráma” névvel illették), amely szándékosan elkülönül minden hagyományos drámai formától olyan intellektuális és gyakorlati megközelítés kedvéért, amely gyakran társadalmi kritikát von magával. Cuboucsi Sójó volt a vezére egyik olyan műkedvelő csoportnak, amely „csiszoltabb” színházat akart teremteni. Másik csoport feje Oszanai Kaoru (Osana Kaoru, 1881-1928) volt, aki Isikava Szadandzsi II. (Ishikawa Sadanji II., 1880-1940) haladó szellemű *kabuki*-színésszel együttműködve hivatásos színészek bevonásával megteremtette a *Dzsijú Gekidzso* (*Jiyū Gekijō* „Szabadság Színház”) nevű művészeti intézményt. Szadandzsi maga jelent meg azon színház 1909-ben volt első játékában, amely Ibsen [angolul] John Gabriel Borkman nevű írásának fordítása volt. Értesülésünk szerint úgy próbálták ki, hogy „újságkivágásokat és megfigyeléseket használtak, amelyeket egyik, Münchenben élő barátjuk küldött haza, aki ott látta a Borkman-darab bemutatását” ^[154].

Mintha fenn akarná tartani kapcsolatait a *kabukival*, ezen talán első *singeki* színjátékban némely női szerepeket férfiak, másokat nők játszottak. A későbbi években a japán közönség olyan darabokat láthatott, amelyeket orosz, svéd, ír, német és angol színházi szerzők vagy japánok írtak. Minthogy az ilyen színi darabok célja az észre hatás, miként a Nyugat kis színházaiban az, a *kabuki* kasszasikere iránti egyenes kihívás eredménye minimális volt. Mint a nyugati stílusú művészet esetében, az idegen könnyen foghatja fel ezen nyugati stílusú drámát túl felületesen, mint olyan valamit, ami túl ismerős és sokkal kevésbé érdekes, mint az exotikus *kabuki*; ezáltal félreismeri azt a hatást, amelyet a nyugati stílusú dráma a japán nép egyik befolyásos és növekvő csoportjára, az értelmiségre gyakorolt. Például az említett Ibsen-dráma tárgya, a géniusz viszonya a társadalomhoz, felveti a géniusz egyetemes képzetét, a teljesülhetetlenségét. Annak kezelése a nyugati típusú drámai formában új és lényeges művészeti irányzatot képviselt.

A *kabuki* vonzása elleni legnagyobb kihívás a filmek oldaláról eredt, amelyek a művészi erőfeszítés számára új teret nyitottak, és amelyek a 20. sz. első felében valóban a tömegekhez szóló színházi szórakoztatást nyújtották. A meglevő színházi hagyományokkal való

szakítás színészek, játszási technikák és színi írások tekintetében sem hirtelen, sem teljes nem volt, de az a gyorsaság, amellyel a filmkészítők megragadták az új közeg lehetőségeit, szembeszökő volt. A legkorábbi filmek némelyike *kabuki* jelenetekből állt, vagy *simpa*-kivonat volt, vagy rövidfilm, amelyben *simpa*-színészek játszottak, és amelyben a női szerepeket továbbra is férfiak játszották. Némafilmeket *bensi* (*benshi*) megjelölésű férfiak kísérő magyarázatai tették elevenné; ezek új készséget gyakoroltak, de nyilván nem kis mértékben merítették a hivatásos mesemondó ősi mesterségéből.

Az első valóságos filmszínházat 1903-ban építették. 1918-ra a japán filmkészítők ötletek végett inkább idegen filmekhez fordultak, mintsem a hagyományos japán színházhoz. Közérről készült felvételek éppúgy, mint nagy dimenziójúak, folyó cselekmény, egyszerű mozdítható filmező gép technikái, mesterséges világítás, helyszíni felvételek, képfeliratok, színésznők a női szerepekre mind segítettek, hogy szabaddá tegyék a filmet a múlt esztétikai szabványaitól. Azon legkorábbi filmek egyike, amelyek megmutatták a filmek technikai lehetőségeinek megértését a *Szei no Kagajaki* (*Sei no Kagayaki* „Az élet ragyogása”) című volt, amelyet 1918-ban a 25 éves Kaerijama Norimasza (Kaeriyama Norimasa), D. W. Griffith érdemes csodálója készített. Kaerijama meg volt győződve, hogy a színjátszásnak a valósághoz közelelnie kell lennie, és e meggyőződésben nem állt egyedül. 1921-ben egy csoport, amelyet Oszanai Kaoru (Osana Kaoru) irányított, aki még mindig vezető egyénisége volt az „új dráma” (*singeki*) mozgalomnak, elkészítette a *Rodzsó no Reikon* (*Rojō no Reikon* „Az út lelkei”) című filmet. Két történetet használtak Makszim Gorkijtól: a) Éjjeli menedékhely, b) A nap fiai. Ezt a stílust speciális japán filmművészetnek tekintik, és a megjelenítésben össze sem hasonlítható a *kabuki*-játszás világával, noha az érzelmek fölkelésében más megítélés alá esik.

A film rendezői különös buzgalommal igyekeztek megragadni annak összetevőit, amit számukra a világban létező legnagyobb erők képviselnek: a családi szeretet és férfiak közötti barátság. Ezeket kívánták vizsgálat tárgyává tenni, de nem a magasra csapó érzelmek rendkívüli pillanataiban, miként az kitervezett

filmekben szokásos, hanem küzdelemmel teli, huzamos idő jellegzetes perceiben...; a filmet tél elején helyszínen fényképezték Közép-Japán magas hegyeiben; „Az út lelkei” című film a nyüzsgő világtól messzire vitte szereplőit; holt tájak és borult eget ország részébe, ahol a férfiak és nők csaknem céltalanul mozogtak, ahol alakjaik élesen rajzolódtak ki a kietlen hegyek és sötét erdők háttére előtt. ^[155]

Üzleti siker keresésében, hogy túltegyenek vetélytársaikon, a filmtársulatok a filmek nagy választékát termelték: *simpa* stílusú, hatásvadászó rémdrámát, könnyű „badar” komédiát, a mindennapi élet bemutatását mind komoly, mind komikus fordulataiban, érzelgős „anya” filmeket, a „vadnyugat”-nak megfelelő, de lövöldözés helyett kardforgatást használó filmeket, az 1920-as évek végéről társadalmi kritikát hordozó filmeket mind kortársi, mint történelmi elrendezésben. *Dzandzsín Dzamba Ken* (*Zanjin Zamba Ken* „Az embert szelő, lovat szűrő kard”), amely 1929-ben készült, valamely úr nélküli szamurájról szól, akinek nagyon keserű élete van a hűbéri rendszerben s ellene küzd; jó példája ez egész sor olyan filmnek, amelyeknek céljuk az volt, hogy felgerjesszék a nézők érzelmeit a társadalmi igazságtalanságok ellen. Az eszmeileg ferdített filmek száma csökkent, ahogy az 1930-as években a cenzúra szigorúbb lett. Addigra megjelentek a hangosfilmek, és a *bensi* olyan feleslegessé vált, mint tíz évvel korábban a nőket utánzó színészek, noha tiltakozások hangzottak el.

A hangosfilmek szaporodása az 1930-as években egybeesett a korábbinál jóval nagyobb azon érdeklődéssel, hogy irodalmi műveket filmesítsenek meg. A filmkészítők érettségének fokmérője az a tény, hogy az ilyen filmek legjobbait általában új művészet kiváló termékeinek tekintik, és nem egyszerűen celluloid-regényeknek. Azon évek irodalmi filmjei között a legjobbak sorába számítottak a következő rendkívül realiztikusak és nem nagyon vidámak: *Hadaka no Macsi* (*Hadaka no Machi* „A meztelen város”) olyan személyről, akit becsapott és elvetett a világ; *Naniva Eredzsi* (*Naniwa Ereji* „Oszakai elégia”) valamely csinos telefonosnő életének sötétebb oldalai; és *Gion no Simai* (*Gion no Shimai* „A Gion nővérei”). Érdekes olvasnunk, amit Anderson és Richie mond ezen utolsóról,

amely 1936-ban készült, és amelyet több kritikus a legjobb háború előtti hangosfilmként üdvözölt.

A cím „A Gion nővérei”-ként hangzott, a nővérek pedig két gésa Kiotó jól ismert Gion nevű negyedéből. A fiatalabb „modern lány” [angolul *moga*, becsmélő vegyülék a „modern girl” kifejezésből] volt, így arra hajló, hogy figyelmen kívül hagyja foglalkozásának hagyományait különösen és a japán hagyományos társadaloméit általában. Az idősebb testvérben megvolt a legendás gésa minden erénye. A gésaszabályzat ellenére, amely egy lánynak csak egy patrónust engedélyez, a fiatalabb testvér készpénzre vadászva egyik férfitől a másikhoz tekereg. Azt is elhatározza, hogy néniének új patrónusra van szüksége, mivel a régi minden pénzét elvesztette. Ezért megmondja a régi patrónusnak, hogy a nénye többé nem áll rendelkezésére. Ezenközben a siker létráján egyre csak fölfelé halad, egyik férfitől a másikhoz, aki az elsőnek főnöke... Ha a rendező saját érzelmei alkalmanként és engedékenységből az idősebb testvér felé fordulnak is, a film végén ez utóbbit éri az elítélés. De a helyzet olyan, hogy a nézőnek is választania kell, mert – legalább japán ember számára – a film által fölvetett probléma nagyon életbevágó és közvetve messze túlmegy a gésa szűk világán... Valamely jelenet atmoszférájának kivetítése nem könnyű feladat olyan országban, ahol az aprólékosság és a központosítás szinte összeesküsznek, hogy a különbségeket végtelenül finommá tegyék; és mégis a keskeny Gion-utcácskák és a gioni teaházak hátsó szobái sosem voltak csalogatóbbak. A japánoknak ez a film több volt, mint csupán az élet egy metszete. Messzebb ment, mint az egyszerű dokumentáció, és magának a Gionnak másik világi légkörét vetítette a szemlélők elé.^[156]

Kétségtelen, hogy a film általában olyan készítőik kezében volt, akik teljes tudatában voltak annak, hogy a „lélektani tér” alkotásában a többi eszközt túlszárnyalhatja.

IRODALOM

Írók gyakran az egyéniség hírnökei voltak, Japánban éppúgy, mint egyebütt. Még a hagyományos japán társadalomban is az egyéniesedés sosem hiányzott teljességgel, írókra a művészekkel, szentekkel, tudósokkal és katona-hősökkel együtt hagyományosan úgy tekintettek, mint akik rendkívüli lények, akik a gondolat és élet bizonyos függetlenségét érdemlik. Mégis, legalább a Tokugava-időkben, a legtöbb íróban a mesemondó szemlélete élt az egyénről, nem pedig a romantikus költőé. Nem láttak benne egyebet, mint a természet és a társadalom széles mozaikjának egyetlen elemét.

Ilyen típusú szerény egyéniesedés jellemezte egy korai és egy középső Meidzsi-kori író munkásságát: Maszaoka Siki (Masaoka Shiki, 1867-1902) és Higucsi Icsijó (Higuchi Ichiyō, 1872-96) írókról van szó. Az első szamuráj eredetű volt. Újságíróként kereste kenyerét, de egy sorba került Basóval, Buszonnal és Isszával mint a klasszikus *haiku*-hagyomány négy nagy mesterének egyike.

*Hibari ha to
Kaeru ha to uta no
Giron ka na*

*Idzakaja no
Kenka musidaszu
Oborodzuki*

*Hibari ha to
Kaeru ha to uta no
Giron ka na*

*Izakaya no
Kenka mushidasu
Oborozuki*

*A pacsirta-iskola és
A béka-iskola az éneklésről
Vitáznak.*

A csárdának a

Vitája folytatódik...
Fátyolos a hold...

A jeles adottságú női író, Higucsi sorsa az volt, hogy szegénységben éljen és korán haljon meg, de nem mielőtt éles megfigyelésről tanúskodó, lírai leírást (*Takekurabe* „Felnövés”) adott a főváros híres, Josivara (Yoshiwara) nevű szórakozó negyedéről, amelynek közelében ő egy ideig üzletecskéjét vezette. Témáihoz híven könyve igazi Edo-stílusú: epizodikus és az egész „úszóvilág” városnegyednek és életstílusának képe van szavakkal ecsetelve, ahogy egy csoport serdülő szemével látható volt. Más munkáiban, nevezetesen a *Nigorie* („Sáros öböl”) és *Dzsuszanja* (*Jusanya* „A tizenharmadik éjszaka”) címűekben Higucsit közelebbről érintették egyetlen személy körülményei és szenvedései. Ha tovább él, valószínűleg e témát hasznosítja.

A Meidzsi-kor végére és az európai befolyás hatására a személy sorsa csaknem közhellyé kezdett válni. Nacume Szószeki (Natsume Sōseki, 1867-1916) személyében Japán már kitermelte egy új irodalmi forma, a modern regény mesterét. Történetesen professzorságot kapott a Tokiói Császári Egyetemen, amely állást később elhagyva az *Aszahi* (*Asahi*) újsághoz ment dolgozni. Az irodalmi újjászületés élvonalában állt. Sok regényt írt, amelyek rövidek, jól kigondoltak és gondolkodásra indítók voltak. Legfőbb érdeklődési területe az egyednek a társadalomban játszott szerepe, és míg korábbi könyveinek könnyed, szatirikus alaphangjuk van, a szerző idővel mindinkább borúlátóvá vált aziránt, hogy az egyed el tud-e jutni a valóságos boldogságba. Röviden: Szószeki esetében az egyéniesedés haladása elég messze jutott ahhoz, hogy ijesztő legyen.

Egyetlen vetélytársa a kései Meidzsi irodalmi világban Mori Ógai (Mori Ōgai, 1862-1922) regények és novellák írója. Foglalkozására nézve katonarvos, és így Szószekihez hasonlóan az új szabadfoglalkozásúak felső középosztályába tartozott; jó alkalmat volt, hogy külföldre utazzék és ott tanuljon. Rendkívül hozzáértő fordító lett, különösen németből, és saját, eredeti írásai, amelyeket nagy siker kísérte, akkor is, azóta is csiszolt dolgozatok a lélektani realista stílusában. Nagy érdeme volt e stílus népszerűvé tételében.

A modernizálást kényelmetlen, de egészében véve ígéretes szükségszerűségnek tartotta. E tekintetben összhangban volt kora intelligencia-rétegének legtöbb tagjával. Az elidegenedés még a jövőben rejtezett és először talán Nacume Szószeki fedte fel komorabb hangulatú perceiben.

Nacume és Mori, ki-ki saját módján, afféle „naturalista” regényt írt, amely a modern japán regényírásban uralkodó műfaj lett. Jóllehet e szó, „naturalizmus” mára oly mértékben elnyűvődött, hogy gyakorlatilag haszontalan mint az értékelés segítője, a századforduló táján volt felfedezése idején a múlttal való lényeges és végérvényes szakítást jelentett. A kései Tokugava-korban a próza alakú regényírás szokása szerint vagy könnyű, szatirikus karcolatok, vagy moralizáló értekezések születtek, és e szokás a Meidzsi-korban még soká folytatódott. Mindkét megközelítés érvényességét tagadva a naturalizmus a valóságot hangsúlyozva állt ki, amely teljesen komoly volt szándékában, és amely az emberi érzelmek teljes sorát kifejezte, akár nemes volt az érzelem, akár másmilyen. Ezen új nézet úttörői a hírneves műbíráló, Cuboucsi Sójó és a regényíró Futabatei Simej (Futabatei Shimej, 1862-1909) voltak. Mindketten arra használták az európai (elsősorban francia, orosz, angol) irodalmak kiváló ismeretét, hogy elítéljék az akkor uralkodó japán irodalmi divatot. Európában a 19. sz. a regény olyan érését juttatta érvényre, amely az emberi személyiség feltárása volt. Ez emelte a Nyugat fő kifejezési formájává és biztossá tette azt is, hogy a japánok között hamarosan visszanyerje azt az előkelő helyet, amely valaha a Heian-korban övé volt.

Mint egyebütt, a realizmusra összpontosítás Japánban is a cicomázatlan próza használatához volt kapcsolva. A japán naturalistákat nem lehet csiszolt stílusú írókként dicsérni, noha a köznyelven való regényírás szilárd és érdekes megegyezését megteremtették. A japán írók legfeltűnőbbben abban tértek el európai társaiktól, hogy hozzájuk viszonyítva hiányzott belőlük a társadalommal való elfogulatlan törődés. Számukra a valóság elsősorban az volt, ami – bármily jelentéktelenül – velük történt. Eredményként – noha a hamisítatlan naturalizmus mint irodalmi mozgalom nem élt nagyon soká – szívós irányzatot indított el; nemcsak olyan értelemben, hogy az írás a köznyelven történt, de

úgy is, hogy a közönségesen „én-regény” nevű, önéletrajzi, gyónó stílust hozta létre. A kitalált cselekményű regény osztályrésze csiszolt nyelvvel együtt értéksüllyedés lett; azzal szemben 1900 óta a lazán szerkesztett érzelmi szubjektivitás lett sok japán regény fő anyaga. Ez részben megtévedt, félig romantikus és „belső emigráns” visszahatás volt arra, amit némelyek úgy tekintettek, mint a modernizálás ártalmas gyorsaságát, amihez még a *kokutai* nyomása járult. Felfedezhetők továbbá a naplóírás (*nikki*) és „vegyes írások” (*dzuihicu*) régi hagyományának felhangjai.

Legrosszabb formájában az „én-regény” unalmas és művészietlen, de csak úgy. A valóságban a japán kultúra sokat köszönhet a naturalizmus korai japán élharcosainak és egész sereg későbbi írónak, mint például Simadzaki Tōszon (Shimazaki Tōson, 1872-1943), Nagai Kafú (Nagai Kafū, 1879-1927). Ők és kisebb tehetségek tetemes irodalmi terméket hoztak létre, amely minőségében elkerülhetetlenül különböző, de kétség nélkül modern és tagadhatatlanul japán. Mi több, olyan társadalomban, amely megvetéssel volt át- meg áthatva a regény és teremtője iránt, nekik sikerült elfogadtatni a regény művészi értéktelenségét és a regényíró társadalmi jó hírűségét. Legfontosabban azonban erőfeszítéseik tanúságot tesznek a japán modernizálás szenvedélyességéről és sokoldalúságáról, amely modernizálás az élet minden területét és a nép minden rétegét gyökeresen és gyakran fájdalmasan megragadta.

IDEOLÓGIA

A film és nyugati „pop-zene” kivételével az idegenből származó kulturális formák kezdeti behatása korlátolt volt. Az a tény azonban, hogy azok a népszerűség kisebb részének voltak ínyére, nem csökkentette jelentőségüket, minthogy ugyanaz a városi intelligencia-réteg, amely a művészetek és irodalom területén érdeklődött új fejlemények iránt, ragadta meg a kezdeményezést a tudományban és a politikai elkötelezettségben. A városi értelmiségiek minden működésükben ugyanazon újtási és egyéniesedési mozgó erő befolyásolta – ugyanazon lehetőséggel a széttűzésre, vagy egyenest a forradalomra. Általában szólva a korai Meidzsi-időszaktól kezdve a

japán hatóságok túrték, sőt előmozdították, a kulturális sokszínűséget. Mindamellet állandóan bizalmatlanok voltak azok iránt, akik nyíltan kívántak radikális változást a politikai rendszerben, és néha szigorral elnyomták őket. 1937-re politika és kultúra bizonyíthatóan össze voltak forrva a hivatalos ideológiában, amely tételesen kimondta a japán nemzeti tulajdonságok összességének, azaz a *kokutainak* a lényegét.

Az az aggodalommal teli komolyság, amellyel az 1930-as években az eszmetant hivatalosan tekintették, nagy mértékben védekező visszahatás volt a megelőző évtizedek baloldali agitációjára. E proletár mozgalom gyökerei azon nemzetközi eseményekbe értek, amelyek az I. világháború okozta felfordulásokat követték, és azon traumát, amelyet a bolsevisták oroszországi hatalom-elragadása szült; de országon belüli olyan körülményekbe is nyúltak, mint amilyen az ipari munkástábor kiterjedése, a földművesség viszonylagos elszegényedése és az osztályszellem általános növekedése. A baloldali radikalizmust legnyersebb formájában hirdették és alkalmanként meg is valósították meggyőződéses kommunisták és anarchisták, akik teljesen elvetették a családszerű állam eszméjét, meghirdetve annak szükségességét, hogy a kapitalizmussal együtt erőszak által meg kell semmisíteni. Némileg különböző szálon a proletár mozgalom arra biztatott tudósokat és írókat, hogy munkáikba vigyék bele a társadalom kritikáját és specifikusan az osztályharc marxi eszméit. Egyes professzorok, mint például a briliáns és önérdek nélkül eltökélt Kavakami Hadzsime (Kawakami Hajime, 1879-1946) a Kiotói Császári Egyetemen Marx és Lenin eszméinek terjesztésére használta energiáját, miként kevésbé jeles emberek is, akiknek hajlamuk volt az írásra. Idő folytán e kevésbé jelesek fő érdeke az lett, hogy elméleteiket a gyakorlatba azon helyzetben ültessék át, amelyet Japánban megéltek. Sok-sok vita következett.

A japán kormányok a kései 1920-as és korai 1930-as években erőfeszítéssel cselekedtek a nemzeti tulajdonságok összességének és a magántulajdonnak a védelmében. Csaknem három és fél ezer embert tartóztattak le 1928-ban a békemegőrzési törvény gyanított megszegése miatt. Azt követően évről évre növekedett azoknak a száma, akiket ez a törvény érintett, amely nem terrorizmus és

szabotázs cselekedeteire irányult, hanem forradalmi nézetek szervezett kifejezésére. A letartóztatások 1933-ban érték el a tizennégy és fél ezret meghaladó csúcspontot. 1937-re a kommunisták és velük az intellektuális és kulturális szférákban szimpatizálók megtörésének sikere abban tükröződött, hogy a letartóztatások száma 1500 alá esett. A letartóztatottaknak csupán nagyon kis hányada kényszerült valóban bíró el állni és „eszmei vétek” miatt börtönbüntetést elszenvedni. De a törvénnyel összeütközésbe kerülés veszélye teljesen érthetővé tétetett, és 1932 után sokat a bírósági tárgyalás nélkül eleresztettek közül kifinomult felügyeleti rendszernek vetettek alá, amellyel önmaguknak kellett együttműködniük.

Néhány író harcba szállt a kormánnyal olyan szólásokat használva, mint „Versek a mi bombáink!”. Míg nyilván nem szabtak magas művészi mértéket a folyóirataikban közölt verseknek, több elszánt harcost termeltek ki. Kobajasi Takidzsi (Kobayashi Takiji) egy azon kevés proletár szellemű író közül, akit mint írókat komolyan vesznek. „1928. március 15-e” című elbeszélésével keltett feltűnést, amely írásnak tárgyává radikálisoknak 1928-ban első esetben volt szigorú elnyomását választotta.

A nagyközönség körében még nagyobb sikere volt Kani Kószén (Kani Kōsen „A rákkonzervgyáros hajó”) című, 1928-ban megjelent írásának, amelyben szélsőséges ideológiai színekkel festi le azon borzasztó bánásmódot, amelyben északi vizeken a (kapitalista) felügyelő a hajó (proletár) legénységét részesíti. Az illegális kommunista ügryhöz való elkötelezettsége földalatti tevékenységre kényszerítette. A rendőrség elfogta. Szörnyen megkínózták, és 1933-ban 29 évesen halt meg.

Az ideológiai és politikai szélsőségesség részben mellékterméke volt a „Taisó-demokráciá”-nak, amely 1912 és 1926 között némileg áltató erősítése akart lenni a politikai liberalizmus eszméinek és formáinak. A pártokból formált kormánykabinetek bevezetése 1919-ben – törvényerejű megegyezéssel, és nem az alkotmány módosításával –, továbbá az 1925-ben minden felnőtt férfinak adott általános választójog volt a két legkiemelkedőbb megnyilvánulása a „Taisó-demokráciá”-nak. Elméleti téren vezető értelmezője Josino Szakudzó (Yoshino Sakuzō, 1878-1933) volt. Mint a Tokiói Császári

Egyetem professzora komoly folyóiratokban számos, mérsékelt fontosságú politikai cikket közölt. A japán nép növekvő kisebbsége, különösen a városokban, amelynek iskolázása a kötelező hat éven felül volt, kész piacot képezett az ilyen típusú újságírás számára. Következésképpen, jóllehet a Szövetséges Hatalmaknak az I. világháborút befejező győzelme előtt jelent meg – amely győzelem a néphatalmi témában széles körű lelkesedést keltett –, Josino *Mimpon Szugi Ron* (Mimpon Sugi Ron „Eszmefuttatás a néphatalomról”) című cikke a *Csúó Kóron* (*Chūō Kōron* „Központi Szemle”) 1916. januári számában óriási módon hatásos lett. Benne a szavazati jog kiterjesztését javasolta, továbbá a meglevő alkotmányos rendszeren belül nagyobb szerepet a népképviselteknek, ami megoldása lenne a japán politikában feszülő alapvető problémának, amelyet Josino így öntött szavakba: „Miként tudhatná a jóságos császár, mi a közjóit?” Épp ahogy némely művész a hagyományos japán gondolkodás vagy technika módozatait nyugati eszmékkel vegyítette, hogy problémákat oldjon meg, úgy használt Josino számos forrást az ő szintéziséhez.

Konfuciustól átvette a jóságos uralkodás fogalmát, de megkísérelte, hogy a hasznossági elv alkalmazásával néphatalmi alapra helyezze. Az angol liberálisoktól kölcsönzött javaslatokat, amelyekkel a régi kormánysszervezet (Japán esetében a *genró* és a hivatalnoki kar) hatalma úgy korlátozandó, hogy erősítse az országgyűlést, és az új plutokrácia befolyása nyesendő meg a szavazati jog általánossá tételével. Valamicskét még a német organicizmus híveitől is kölcsönzött... ugyanis elfogadta a Meidzsi-alkotmány működésének analízisét, amely szerint azon alkotmány korlátozza a császár hatalmát, miközben a felségjog helye törvény szerint a császár személyében van... Az idegen elemeket gonddal úgy használta, hogy a császár hagyományos szimbólumát átértelmezte. ^[157]

Josino, akit a Taisó-korszak elkötelezett liberálisaként tekintettek, nyilvánosan sosem került vád alá a tanulmányt követő visszahatás során. De miközben a nemzet számára bőven érthetővé tették, mi volt a *kokutai* vagy nemzeti tulajdonságok összességének

jelentéstartalma, fanatikus hazafiak a vizsgálódási és vélemény szabadságot nehezebbé tették olyan témák széles terén, amelyek a „Taisó-demokrácia” időszakában előtérbe kerültek. Az akadémiai elmejárású marxistákat, akik a józan vizsgálódást mélyebben vitték be a társadalom működésébe, mint bármely más csoport, elhallgattatták. Másokat, akik nem voltak marxisták, szintén eltávolították a közéletből. Különös esetként Minobe Tacukicsi (Minobe Tatsukichi, 1873-1948), aki a Tokiói Császári Egyetem jogi fakultásának nyugalmazott feje, a magasabb köztisztviselői szolgálat vizsgáztatója és a felsőház tagja volt, súlyos és ártó bírálat célpontja lett, mert az alkotmányra vonatkozó nézetei, amely alkotmány megvitatása évtizedek óta a kormány tisztviselői karának leggyakoribb beszédtemája volt, össze nem egyeztethetővé váltak a teljesen szabad császári felségjog szigorúan értelmezett elméletével. Oly rendkívüli tiszteletben álló személyiségnek, mint amilyen Minobe volt, 1935-ben történt megalázása széles körű sajtó- és egyéb nyilvánosság kíséretében, kevésbé neves tudósokat eltérített attól, hogy olyan véleményeket nyilvánítsanak, amelyek bajba sodorhatnák őket. Elkerülhetetlen volt, hogy a szellemi élet az 1930-as évek közepén elszegényedett, ahogy az ultranacionalizmus befolyása erősödött.

Az ideológiai egyöntetűség megteremtése során a kormányoknak olyan technikák álltak rendelkezésükre, amelyek egyidejűleg kifinomultabbak és áthatóbbak voltak, mint akár a rendőrség általi megfélemlítés tömeggyakorlatai, vagy kiemelkedő egyéniségek egyes üldözése. Minthogy Japán gyerekek a 20. sz. első évtizede óta iskoláikban 6 egyéniségformáló éven át azonos, hivatalos tankönyveket használtak, nemzeti azonosságuknak egyetlen nézetét kapták. Történelemórák éppúgy, mint a formális erkölcsstaniak (*súsin* [*shūshin*]) azt tanították, hogy miként kell viselkedni az ő rendkívüli, családsterű államukban. Az 1920-ban kiadott japán nemzeti történelemkönyvek összehasonlítása 1934-ben kiadott utódaikkal még kifejezettebben tárja fel a császári házhoz fűződő erkölcsi és félig vallásos szellemiség mérhető erősítését. Az 1934-es kiadás teljesen új végső szakaszt tartalmazott, amelynek címe ez volt: „A nép hitvallása”. Ez egyszerű szavakkal kifejtette, amit a nemzeti elrendezés lényeges vonásainak tartottak: a császári család

szakadatlan folytonossága; a Napistennő utódainak adott parancsa, hogy uralkodjanak az országon miként a *Nihonsoki* (*Nihonshoki*) feljegyezte; a császárok kegyessége nemzedékeken át, és a dicső alattvalók hűsége; az uralkodó és az alattvalók közti kötelék hasonló ahhoz, amely szülők és gyermekeik között van. ^[158]

Természetesen Japán nem állt egyedül történelmi leckék használatában, hogy fenntartsa a létező politikai és társadalmi rendet, de különös volt abban az alaposságban, amellyel a hivatalos szemléletet a tömegek közé egyrészt kivitték, és másrészt, ahogy az eltérő véleményeket fokozódó éberséggel figyelték. A hivatalos erőfeszítéssel társadalmi és kulturális ügyekben egyöntetűség felé ható, bizonyos alkalmasság tartott lépést.

A hagyományosság leginkább célratörő újrafogalmazását, amelyet a közoktatásügyi minisztériumban a gondolat-ellenőrző hivatal készített el, 1937 márciusában tették közzé. Neve ez volt: *Kokutai no Hongi* („A japán nemzeti életforma alaptételei”); arra szánták, hogy tanítók és idősebb diákok használják az egész országban. Az egyéniség kultusza elleni támadás volt, amely kultuszt úgy tekintettek, mint az „ideológiai és társadalmi zavarodottság és krízis” okát és végső elemzésben a szocializmus, anarchizmus és kommunizmus alapját. A kiadvány, magas szintű nyelvezetben, egyidejűleg megerősítése volt azon értékeknek, amelyeket a történelemtanítás kapcsán már leírtunk. Ezen értékek megerősítésével a kormány terve az volt, hogy Japán ifjúságát olyan szemlélettel ruházza fel, amely a császári akarat eszközeivé teszi, amely akaratot a kormányon levő politikusok, vezető kormányhivatalnokok, a hadsereg és haditengerészet fejei hangoztattak. Amennyiben a társadalmat átalakító gazdasági folyamatok és politikai mechanizmusok ésszerű magyarázatát megkerülte, a *Kokutai no Hongi* talán érzelmi enyhítést nyújtott.

Nemzetgazdaságunk olyan nagyszabású vállalkozás, amely Őfelsége nagy és felséges Akaratán nyugszik, és amelynek célja az, hogy a Birodalom örök időkre folytassa fejlődését; és nemzetgazdaságunk olyan dolog, amitől az alattvalók boldogsága függ; tehát nem tevékenységek széttagolt sora,

amelyeknek célja az egyedek anyagi vágyainak teljesítése, amilyen tant nyugati közgazdászok adnak elő.^[159]

Komolyabban nézve a *Kokutai no Hongi* célja az volt, hogy a császár alakját a japán fiatalok gondolkodásában magasra emeljék, miközben szándékosan elhanyagolták, hogy rátereljék a figyelmet azon valóságos erőkre, amelyek a császár hatalmát manipulálták. Ezenközben a *Kokutai no Hongi* figyelmen kívül hagyta a Meidzsi-alkotmány alatti politikai élet újabb keletű, szorult helyzetét, amely helyzet annak volt bizonyítéka, hogy az a nagy egyetértés, amelyet a nevezett okmány feltételezett, végül elromlott.

POLITIKA ÉS KÖZGAZDASÁG

Igazi konszenzus általi kormányzás még kedvező körülmények között is nehéz. Majdnem lehetetlen hatalmas, nem tervezett változások idején. A Meidzsi-alkotmányban kifejezésre jutó elit-önkény elárulja, hogy szerzői tudatában voltak e tényeknek. Motivációjuk mélyebb szintjén művüknek feltűnően statikus minősége van, majdnem olyan, mintha az új nemzet valamilyen régi hűbérbirtok (*han*) volna – valami kis, legnagyobbbrészt magában zárt, hierarchikusan rendezett dolog. De természetesen nem az volt, és 1912-re a gazdasági változás egymagában is elég lett volna, hogy a politikai féken tartás hagyományos módszereire komoly megerőltetést terheljen. Továbbá miközben a „régiji Japán” zárt ország volt, az „új Japán” része lett a politikai és társadalmi áramlatok nemzetközi forgatagának. Tisztánlátó gondolkodás és kemény kéz lett volna szükséges, hogy biztosan kormányozza át az országot a bolsevik forradalom és a kínai katonai banditizmus zavaros ellensodrásain, még akkor is, ha nem lett volna semmiféle vágy, hogy kihasználják a szomszédok balszerencsáját.

Jóllehet a nemzeti vezetést továbbra is idősebb és tapasztalt férfiak vállalták, a valóságban a vezetés bizonyára kevésbé volt biztos és talán kevésbé éles ítélőképességű 1912 után. Képes férfiak életük késői szakaszában emelkedtek hatalomra, miután időben átváltottak a civil hivatalnokság magasabb rangsorából az országgyűlés pártjaiban ügyesen politizáló életpályára. De a politikai

pártok még mindig csak azt a benyomást keltették, hogy nem egyebek, mint lazán szervezett érdekcsoportok, és vezetőikből hiányzott a Meidzsi-államférfiak önbizalma és tekintélye. Ezen általános helyzetet nem javította másik út létezése sem, például kabineti hivatal a honvédelmi szervezetek kebeléből, avagy kegyetlen gyilkosságok lajstroma.

E nehézségek ellenére az 1912 és 1937 közötti évek általános történelmében sikerek is voltak. Mi több, ezek, mint például az 1920-as években volt pártkormányzat ideje, vagy az 1930-as években a nehézipar fejlesztésének hangsúlyozása és Tokió városi közlekedési rendszerének újjászervezése visszatekintésben úgy látható, hogy mint előkészítő gyakorlatoknak hosszú távra szóló jelentőségük volt. Ezért, noha az uralkodó hang ezen időkben látszólag a sikertelenségé volt, mégpedig annál súlyosabbé, minthogy gyakran a siker álarcát viselte, még túl korai lenne végérvényes ítéletet mondani róluk. Még felületesen nézve is a dolgokat, kudarcok és előrelépések gyötrően véletlenszerűen történtek a kül- és belpolitika széles területein. A japán emberek a 20. sz. középső korának futóhomokján csapdába szorulva érezték magukat, azt sem tudva világosan, miként jutottak oda és nem látva maguk előtt kiutat. ^[160]

A Taisó-korszak súlyos belpolitikai válsággal kezdődött, amelynek megoldása bizonyára jó jelként tekinthető a felelős japán pártkormányzat kifejlődésére nézve. Kacura Taró 1912 vége felé harmadszor lett miniszterelnök, miután a hadsereg meg nem alkuvása a javasolt költségvetés ügyében megbuktatta a második Szaiondzsi-kabinetet, jóllehet ez utóbbi az alsóházban kétségtelen *Szeijúkai* többséget élvezett. Mert nem volt elég szavazat mögötte az alsóházban, császári parancsot használt, hogy megakadályozza a *Szeijúkaiban* tömörült ellenfeleit az ő megbuktatásában. A parancsot a *Szeijúkai* visszautasította. Kacura meg volt semmisítve, minthogy eljárása által emlékezetes módon kíméletlen támadást zúdított magára a császári hatalomnak parlamentet megkerülő manipulálása okán. ^[161]

Megoldandó problémák voltak: 1) Vajon akár hivatalnoki kormánykabinet alkalmazkodó legyen-e a közvéleményhez, ahogy az az alsóházban képviselve van? 2) A politikai pártok összetartása. Ezen utóbbi tekintetében Kacura lépései, miközben a politikai

viharfelhők tornyosultak, jótékony, noha teljesen váratlan mellékhatást eredményeztek. Már amikor miniszterelnök lett, látta, hogy szüksége van nagy és szervezett támogatói tömbre mind a parlamentben, mind egyebütt; ezért hamarosan hivatalba lépése után új politikai párt alapításához fogott. Cselekedetei mögött annak megértése rejlett, hogy a *genró*, beleértve az ő valamikori patrónusát, Jamagata Aritomót, halódásban volt. Ezért másodgenerációs politikai vezetők, mint amilyen maga is volt, arra kényszerültek, hogy új és intézményesített hatalmi forrásokat szerezzenek; azonkívül új mechanizmusokat kell kitalálni, hogy rendben folyó változás biztosítsa olyan belpolitikai világban, amelynek még mindig hiányzott új kabinetek kiválasztására szolgáló, teljes mértékben szabályozott rendtartása. A *Dósikai (Dōshikai „Hasonvéleményűek Pártja”)* nevű párt, melyet Kacura azon néhány zaklatásos hónapban létesített, megerősödött és, mert teljesen parlamenti volt, idővel tiszteletre méltó másik választást képezett a *Szeijúkai* mellett.

Ez és egyéb gazdagodások a hazai politikai fronton, amelyek az 1912-13-as válságból származtak, kemény harcok eredményei voltak és nem mindjárt tudatosultak. Velük szemben az I. világháború 1914-ben volt kitörése nagyszabású és váratlan előnyöket juttatott a japán nemzetnek mind otthon, mind határain kívül. Jóllehet Japán Nagy-Britannia szövetségeseként részt vett az I. világháborúban, a japánok számára az ismeretlen katona nem azon idők jelképes alakja. Miután megszállták Németország kínai gyarmatát, Santungot, valamint hajózási bázisait a Mariam-, Marshall- és Karolina-szigeteken (az Egyenlítőől északra a Csendes-óceán nyugati felében), számukra a valóságos harc hamar befejeződött, mégpedig távol a japán hazai partoktól és kis költséggel.

Megkímélve a háború pusztításaitól, sőt még zavaraitól is, Japán gazdagodott a háború alatt vállalkozó üzletemberei révén, akik megragadták az alkalmat, hogy eladják raktáron levő áruikat, kibővítsék üzleteiket és behatoljanak a világpiacokra. Azok az emberek, akik az I. világháború idején a hajózás terén gyorsan és hatalmasan vagyonosodtak, lehetővé tették, hogy Japán Nagy-Britannia és az Egyesült Államok mögött harmadik tengeri

hatalommá válják. Azon kívül, hogy hadianyagot szállítottak a Szövetségeseknek, japán hajók Japán bővülő textiliparának termékeit vitték Kínába, Délkelet-Ázsiába és Afrikába, egyidejűleg kiszorítva a brit vetélytársakat az ottani piacokról. Minthogy a háború miatt Németország többé nem tudott a japánoknak és másoknak vegyi anyagokat és gyógyszereket exportálni, a japánok megragadták az alkalmat, hogy maguk gyártsák e cikkeket. A vas- és acéltermelést a Javata (Yawata) vasművekben, Kjúsú északi részén növelték, hogy eleget szállíthassanak a gépműhelyeknek és a hajógyáraknak.

Az iparosítás mind egészében gyorsan fejlődött, miként az alanti számok mutatják.

	<i>Az egész termelés százalékaránya</i>	
	<i>1914-ben</i>	<i>1919-ben</i>
ipar	44,4%	56,8%
földművelés	45,4%	35,1%
bányászat	5,1%	4,3%
halászat	5,1%	3,8%

Ha a feltűnőbb változások láthatók voltak az iparosodó városokban, a vidék, ahol még mindig a legtöbb ember élt és dolgozott, szintén változáson ment át. Magas fekvésű és a földművelés szempontjából alkalmatlan tájakat hidroelektromos művek céljaira használtak, minthogy a háborús körülmények a szén árát felverték. E tervek kivitelezése kezdetétől számított két évtized során a japán ipar kiválóan el volt látva elektromos energiával ilyen forrásokból és másokból, miként parasztházak is a földművelő

tájakon, még ha csak egyetlen villanykörte használatáig is. Az ipar kezdte könnyíteni a földműves testi terhelését más irányokban is: műtrágyákkal, fém szerszámokkal, pumpák és cséplőgépek hajtására való kis petróleummotorok készítése és eladása által. 1937-re a japán parasztgazdaságban megkezdődött a mechanizálás; ez lassú változás volt, amelyen könnyen elsiklik a szem a szenzációs események áradatában, de nagy jelentőségű, amikor olyan összefüggésben nézzük, hogy hosszú történelmében Japán magasabb civilizációját tekintve földművelésétől függött, és a Meidzsi-korban ipari nemzetté válásához a pénz nagyobb része ugyancsak onnét származott.

A Szövetséges Hatalmaknak az európai háborúval volt elfoglaltságuk azt is eredményezte, hogy Japán viszonylagos hatalmi pozíciója Ázsia északkeleti táján megnövekedett, tehát azon tájon, amely legnagyobb jelentőségű volt mind stratégiai, mind gazdasági szempontból. Ókuma Sigenobu vezetése alatt a japán kormány arra törekedett, hogy nagyhatalmi megerősítés szülessék a Santungban volt német jogokat illetően, ugyanakkor azt kérve, hogy új kínai beleegyezés legyen Kínában és Mandzsúriában már meglévő japán kiváltságokat és koncessziókat illetően. Ilyen volt a viszonylag ártalmatlan magja az 1915-ben Kínához intézett „Huszonegy Követelés”-nek; de a Pekingben dolgozó japán miniszter arra is utasítást kapott, hogy továbbítsa a „Császári Kormány Óhajai”-ként olyan indítványokat, amelyek szerint japán politikai, pénzügyi és katonai tanácsadók neveztessenek ki a kínai kormányzásba. Ezen utolsó indítványsor nagy horderejű természete az ügynök az Ókuma-kabinet által volt, általában kétbalkezes intézésével együtt haragot keltett nemcsak Kína oldalán, hanem olyan nyugati országokban is, amelyeknek érdekük fűződött Kínához, de Jamagatában, az idős *genróban* is, akivel nem történt előzetes egyeztetés. Ókuma akkor lemondott miniszterelnöki tisztségéről. Utódja Teraucsi Maszatake (Terauchi Masatake, 1852-1919) lett, aki katonatiszt volt és főkormányzó Koreában.

A Teraucsi-kabinet (1916 októberétől 1918 szeptemberéig), megjavítván Japán viszonyát Kínával és a nyugati országokkal, hirtelen új és súlyos döntési erőpróbával állt szemben a külügyek terén. Az orosz forradalom rendkívül bizonytalan helyzetet teremtett

Szibériában. A kérdés ez volt: katonai expedíciót küldve Szibériába beavatkozzék-e Japán egyoldalúan, hogy biztosítsa hadászati és gazdasági érdekeit Koreában és Mandzsúriában? A későbbi események alapos tanulmányozása fényt vetett azon különböző irányú erőkre, amelyek a császár általi végső és formális döntés mögött voltak. A külügyekben illetékes válogatott tanácsadók testületének ülésein a kormány legtöbb szervének képviselői vettek részt: a belügy- és külügyminiszterek, a szárazföldi erők és a haditengerészet miniszterei, a felsőház és az államtanács tagjai, valamint az alsóház politikai pártjainak két vezetője.

A tanácsadók testületén kívül a haderők vezérkarai és a *genró* játszottak döntő szerepeket. Ahogy megállapítható, a végső döntésért a valóságban leginkább terhelt személy, a *genró* legidősebb embere, Jamagata volt felelős. Miután a közbelépés egyik heves szorgalmazóját a következő módon illette: „Mielőtt a kardot kivonjuk, nem ragadjuk meg markolatát, mielőtt meggondoltuk, hogyan tudjuk a kardot hüvelyébe visszahelyezni”, úgy nyilatkozott, hogy ítélete szerint alkalmas a nyugati hatalmakkal együttműködve közbelépni. Ilyen volt az 1918-ban hozott megoldása egyik alapvető külpolitikai problémának, ahogy azt Morley professzor később megfogalmazta: „vajon elsőbbséget adjanak-e a Nyugattal való kapcsolatoknak, avagy az ázsiai földrészen levő érdekeiknek”.

[162] A „Huszonegy Követelés” átadásával ellentétben ez a döntés gondos megegyezés eredménye volt, amely a nyugati hatalmak érdekeit számításba vette. Császári jóváhagyás adatott ahhoz, hogy Japán közös, korlátolt hadműveletben vegyen részt Szibériában. Mégis az expedíció elindítása után egy divízióról hamar négy vagy ötre emelkedett a csapatlétszám, és a japán erők a szövetségesek 1920-ban történt visszavonulása után két évig még Szibériában maradtak. A tanácsadók testületének legalább egy tagja, Hara Kei (1856-1921) előre látta a „katonai diplomácia” veszélyét, de nem élt elég soká, hogy maga lássa a sokkal nagyobb következmény egy példáját.

A Teraucsi-kabinet a háborús idők körülményei okozta belső bajok közepette megbukott. A belső bajokat röviden az 1918-as rizslázadás néven ismerik. A következő statisztikai összeállítás a

súlyos inflációs arányt mutatja, amely a társadalmi szorultság gyökere volt.

A megtartóztatás végül szétpattant, amikor áremelkedésre spekulálva a kereskedőknek sikerült a rizspiacon áruhiányt teremteniük. Miután háziasszonyok Tojama (Toyama) prefektúrában emlékezetes módon rizskereskedők otthonaira támadtak, a lázadás a nagyvárosokra terjedt, különösen a gyári munkásság köreire. Az 1918 júliusa végén Tojamában kitört lázadás heteken belül 36 prefektúrára terjedt át.

	<i>ár-index</i>	<i>bér-index</i>
1914	100	100
1915	103	100
1916	144	107
1917	179	127
1918	230	157

Teraucsinak 1918 szeptemberében volt lemondása után közvetlenül nem következett választás. Ahelyett a *genró* az alsóház legnagyobb pártjának, a *Szeijúkainak* a vezetőjét, Hara Keit választotta miniszterelnökké. Ő sokat tett azért, hogy pártját saját joga szerint politikai erővé alakítsa, miközben az alsóház tagja volt. E kiváló pártpolitikus miniszterelnökké emelése fontos irányadó eset lett. Egyéb tulajdonságai alkalmasabbnak minősítették, mint akármelyik más, politikai tapasztalatú, magas rangú tisztviselő vagy katonai embert, aki rendelkezésre állott. Ámbár ellenezte olyan kabinetek kinevezését, amelyek nem saját pártja ellenőrzése alatt álltak, elnyerte Jamagata bizalmát. Úgy látszik, hogy Jamagata

szempontjából Hara volt a legjobb elérhető ember – ennek pártpozíciója ellenére. Szemléletmódjában Hara, aki korábban kormányhivatalnok volt, nem különbözött feltűnően azoktól, akik megelőzték a miniszterelnöki székben. Talán ez nyugtatta meg Jamagatát, akinek tudnia kellett, hogy volt az, aki pártja felett uralkodott, s nem fordítva, miként a következő három évben meg is mutatkozott.

Hara hatalmi idejében (1918 szeptemberétől 1921 novemberéig) Japán alak szerint nyert elismerést mint világhatalom. Az 1919-es párizsi békekonferenciára küldött békedelegációját, amelynek élén Szaiondzsi Kinmocsi (Saionji Kinmochi) herceg állt, nagy tisztelettel kezelték, és Japánnak a Népszövetség mandátumát ítélték oda a korábbi német csendes-óceáni szigetek fölött. A kínai delegáció azonban keserűen vitássá tette Santungnak Japán általi ellenőrzését és nem írta alá a békeszerződést. Ez és több más, arra a tájra tartozó probléma tartósabb megoldása azon a washingtoni konferencián történt, amelyet 1921 novemberében tartottak. A nyugati hatalmakkal való együttműködés Hara külpolitikájának egyik eleme volt, amely átvitte a hangsúlyt a katonai és területi célkitűzésekről a gazdaságiakra – azokra, amelyek Japán fogalmazásában így hangzottak: „Együttélés és közös jólét”. Ez összhangban volt azon kevésbé támadó állásfoglalással, amelyet a nyugati hatalmak az I. világháború után felvettek. Washingtonban Japán beleegyezett abba, hogy kivonul Santungból és Szibériából, és a következő években hivatalos bátorítás történt, hogy Japán fektessen be Kínában és kereskedjék vele. E politika kifogásolói, különösen a hadseregben, nem késlekedtek rámutatni arra, hogy a Washingtonban kötött egyezmények nem garantálták Japán helyzetét Mandzsúriában az újra erőre kapó Kínával vagy Oroszországgal szemben. De azon egyezmények Japán biztonságáról legalább úgy gondoskodtak, hogy tengeri uralmat adtak neki a Csendes-óceán nyugati részén. Hara nem érte meg a tárgyalások végét. Egy jobboldali fanatikus a tokiói állomáson leszúrta.

Hara miniszterelnöksége alatt Japán a Nemzetközi Munkaügyi Hivatalnak is tagja lett, ami jele volt olyan új formátumnak, amely szerint a „fő ipari jelentőségű nyolc állam” egyikének számított.

Mindamellett a háború idején volt ipari haladásból eredő felbuzdulást csökkentette az 1920-as évek ipari teljesítményének kritikus szemlélete és fenntartások az iránt, hogy az ipari haladást az 1930-as években katonai célokra hasznosítsák. Kezdték számba venni az iparosítás társadalmi árát, most, amikor a nemzet politikai céljait elérte. Az emberek, idegen versenytársakat is közéjük értve, kezdtek rámutatni arra, hogy a kormányzatok iparfejlesztő tevékenységével nem tartott lépést az olyan hivatalos törvénykezés, amely biztosította volna a munkásság társadalmi jólétét. Például nem volt felső határa azon munkaóráknak, amelyeknek ledolgozását az alkalmazottól követelhatték, és nem volt meghatározott szabadnap hetente. Javata (Jawata) város növekedése az 1897-ben volt 3000 lakosról az 1920-ban számolt 100.000-nél többre elsőrangú példája volt termelő központként szereplő új városoknak, és büszkeség forrása is azon okon, de ugyanakkor nem volt a társadalmi érzékenység büszkesége.

Mégis az iparosítás elkerülhetetlen volt és, mindent mérlegre téve, még társadalmi mértékkel mérve is jótékony. 1920-ban Japánban megtörtént az első modern népszámlálás. A lajstromok 56 milliós lakosságot mutattak ki. Olyan számot, amely valamivel 17 milliónál többel növekedett a következő 20 évben. De a teljes gazdasági növekedés még nagyobb volt, és az iparosodás vezető szerepet játszott ezen hatalmas, 1912 óta nekilendült népességszaporodás munkába állításában; ugyanakkor némi gondoskodás történt az életszínvonal növeléséről, különösen a nagyvárosokban. Minthogy az 1920-as években a mezőgazdasági, de nem az ipari termelés megszűnt emelkedni, a gazdálkodó családok fiai és lányai arra kényszerültek, hogy a nagyvárosokban keressenek munkahelyet a viszonylag kevés modern, nagyméretű gyárban és a sokkal számosabb kisebb műhelyben. Következésként a vidéken maradó emberek száma – az idősebb fiak általában folytatva szüleik munkáját – körülbelül azonos maradt. Az ipar és a nagyvárosok a felesleges földműves lakosság felszívása által hozzájárultak a japán társadalom egészének egyensúlyához. Ezen enyhítőszert nélkül a paraszti problémák, mint amilyen a földéhség, eladósodás és romló földbirtokos-bérlő viszonyok, még súlyosabbakká váltak volna, mint voltak. Minthogy számos fiatal férfi és nő kisebb vállalkozásokban

talált munkát, amelyek kevésbé voltak személytelenek, mint az óriási gyárak, a társadalmi szétesés, amely a földről való állandó, tervezetlen elvándorlás velejárója, nem lett olyan méretű, mint amilyent várni lehetett volna.

Az állam állapotával való elégedetlenség különösen a városi művelt rétegekben, erősen összpontosult a szavazati jog minden felnőtt férfire való kiterjesztése ügyére, mint ami a kulcsa lenne az általános társadalmi reformnak. Hara, miként minden pártpolitikus az ő napjaiban, a jelentősebb adófizetőket képviselte. Mi több, biztosan érezve magát helyén, nem mutatott engedékenységet a kiterjesztett választójogot illető, széles körű, de valamelyest naiv lelkesedés iránt, amely a világháború végén fellobbant, és amelyet harcos szellemű munkások a háború során oly gyorsan kiterjedt nehéziparokban erősen pártfogoltak. Némely megfigyelő a pártpolitikából való általános kiábrándulást ezen alakító időszakra teszi, amikor párteemberekből álló kabinetek kormányzása volt: előbb Haráé, majd Takahasi Korekijóé (Takahashi Korekiyo, 1854-1936), aki korábban a Japán Bank elnöke és a *Szeijúkai* fejeként Hara utódja volt.

Amikor Takahasi mint a párt vezetője sikertelen lett, 1922 júniusában nemcsak kormánykabinetje bukott meg, hanem az országgyűlésben többségben levő *Szeijúkait* is bomlás sújtotta. Három, nem párteemberek által vezetett kabinet következett; a miniszterelnökök közül kettő magas rangú tengerésztiszt volt. Kató Tomoszaburó (Katō Tomosaburō) tengernagy, volt haditengerészeti miniszter kabinetje (1922 júniusától 1923 augusztusáig) vitte keresztül a washingtoni konferencia döntéseinek becikkelyezését, de megbukott, amikor vezére hivatali idején meghalt. Jamamoto Gombei (Yamamoto Gombei) tengernagy (1923 szeptemberétől decemberéig) és kartársai derekasán küzdöttek azon közvetlen nagy szorultság ellen, amely a szörnyű kantói földrengést követte,^[163] de lemondott, hogy formálisan magára vegye a felelősséget egy, a trónörökös herceg ellen elkövetett gyilkossági kísérletért. Kijoura Keigo (Kiyoura Keigo) gróf a rövid életű „lordok kabinetjé”-t vezette 1924 januárja és júniusa között. Nem pártvezérek sorának miniszterelnökké jelölése a trón rangidős tanácsosai által, meg azután is, hogy Jamagata 1922 februárjában meghalt, annyira

reményvesztetté tette a pártok politikai vezetőit, hogy félretették különbségeiket. Eredményként 1924 júniusában Kató Kómei (Katō Kōmei, 1860-1926), pártpolitikussá vált korábbi diplomata lett miniszterelnök. Őt az új [azaz Jamagatát követő] *genró*, Szaiondzsi Kinmocsi választotta ki.

Kató pártja, a *Kenszeikai* (*Kenseikai* „Alkotmányos Párt”) lett az alsóház legnagyobb egyes pártja az 1924 májusában tartott választások végén, de reformista programjának megvalósítása, amely program magját az általános férfi választójog képezte, hivatásos politikusok munkája volt, amelyet a nép felbuzdulásának lelohadása után végeztek, és miután a konzervatívok a Titkos Tanácsban és a felsőházban kényszerítették a kormányt, hogy bizonyítsa meg, miszerint a radikális izgatást féken tudná tartani a békemegőrzési törvény meghozása által. A tények később azt mutatták, hogy az új választói tömb, amely négyszerese volt a réginek és ipari munkásokat és parasztokat is magába foglalt, nem alakította át a nemzeti politikát úgy, hogy kabineti állásokat éppen csak megtartani bíró elitista pártokat döntő hatalmú, tömegbázisú szervezetekké tett. Miközben választások továbbra is megerősítették a két nagy és legnagyobbrészt hagyományos párt alsóházi elsőségét, ezáltal jogot biztosítva vezéreiknek a kabinetalkotásra, az alkotmány működése biztosította a folytatólagos és hatásos részvételét olyan csoportoknak is, amelyek nem voltak benn a parlament alsóházában. Kató reformja egyszerűen könnyebbé tette bizonyos radikális szakadároknak, hogy saját politikai pártok szervezése által a létező alkotmányos kereten belül működjenek.

Kató hivatali időszakában láthatóan túlterheléstől halt meg. Utóda, Vakacuki Reidzsiró (Wakatsuki Reijirō, 1866-1949) lett, aki valamikor a pénzügyminisztérium tisztviselője volt. Vakacuki kabinetje (1926 januárjától 1927 áprilisáig) megbukott, amikor a Titkos Tanács megtagadta hozzájárulását olyan pénzügyi intézkedéshez, amelynek célja az volt, hogy a bankok [ügyletek általi] megrohanását megfékezze. Az utána következő *Szeijúkai*-kabinetet (1927 áprilisától 1929 júliusáig) a politikai gondolkodású Tanaka Giicsi (Tanaka Giichi, 1863-1929) vezette, aki a szibériai beavatkozás idején a hadsereg törzstiszti karának helyettes főnöke volt, 1925-től pedig a *Szeijúkai* elnöke. Tanaka használta először szigorúan az

1925-ben alkotott békemegőrzési törvényt a szélsőbal fékentartására, amikor az 1928-as, teljes férfi választójogú, első országos választáson a proletár programos jelöltek meglehetősen erős támogatást kaptak. Másrészt kabinetje képtelennek bizonyult arra, hogy a haderőn belül fegyelmi vádakat fogantosságot a törzstiszti kar ellenlábasaival szemben. A haderőn belüli bizonyos személyek meggyilkolták Csang Co-lin (Chang Tso-lin) kínai hadvezért, aki kevésbé volt készen hajlani a japán kívánságokra, ahogy Kína egyesítése közelebb jutott a valósághoz.

Tanaka utódja a fő ellenzéki pártból, amelyet akkor már *Minszeitō* (*Minseitō* „Demokrata Párt”) névvel illették, Hamagucsi Júkó (Hamaguchi Yūkō, 1870-1931) lett, aki pártpolitikus és korábban pénzügyminiszteri tisztviselő volt. 1921 júliusában vette fel tisztségét és 1931 áprilisában beteg emberként adta át, miután 1930. november 14-én, éppen hat héttel a Londonban kötött haditengerészeti szerződés becikkelyezése után, egy fiatal fanatikus rálőtt és megsebesítette. Csaknem elérkezett az az idő, amikor magas rangú államférfiak olyan véleményre jutottak, hogy politikai párt fejének miniszterelnökké kinevezése nem volt a nemzet érdekében.

Hamagucsinak sikerült császári jóváhagyást elnyernie olyan szerződésre, amely korlátozta a japán hadiflotta bővítését és megengedte az Egyesült Államoknak, hogy magasabb arányban legyenek nehéz cirkálói, 1936-ra 10:6 arányban. Ezt a haditengerészet vezérkarának kívánsága ellen tette, amely a 10:7 arányt tartotta azon legalsó határnak, amelyet Japán elfogadhat, hogy meglévő helyét a Csendes-óceán nyugati részén megtarthassa. Akármilyen látszata volt is, Hamagucsi sikere nem szűken személyére korlátozódott, hanem politikaformálók széles táborának megegyezésén alapult. Döntő jelentőségű volt, hogy a haditengerészet minisztere és miniszterhelyettese és a császár közeli tanácsosai Hamagucsival és a kabinet többi tagjával egyetértésben cselekedtek, hogy meghiúsítsák a flotta vezérkarának azon kísérletét, hogy „legfelsőbb parancsnoksági jog”-át használja kormánypolitika alakítására. Amikor az egyezmény a Titkos Tanács elé került, Hamagucsi azt mondhatta, hogy a császári hadiflotta egyetértett vele, minthogy a flottaminiszter úgy nyilatkozott – tekintet

nélkül arra, hogy mit tartott a vezérkar igaznak. De az érzület a flottán belül oly erősen a vezérkar mögött volt, hogy a flottaminiszternek, Takarabe tengernagynak le kellett mondania. Azt követően fontosabb lett – és nem kevésbé fontos – a hadiflotta szolgáló tisztjeinek nézeteit tekintetbe venni.

Vakacuki Reidzsiró, aki a delegációt a londoni konferenciára vezette, Hamagucsi helyébe lépett mint a *Minszeitó* vezére és miniszterelnökké jelöltetett. 1938 áprilisában vette át hivatalát, de kabinetje decemberben leköszönt, minthogy nem volt képes a Mandzsúriában keletkezett súlyos krízist megoldani.

1938. szeptember 18-án este, egy, a japán tulajdonban levő Dél-Mandzsúriai Vasút sínei alá japánok által helyezett kis bomba robbanása jelezte bizonyos japán hadseregtisztek elszántságát, hogy érvényt szerezzenek olyan területre támasztott igényeknek, amelyen elődeik küzdöttek, és amelyet 1894-95-ben, majd ismét 1904-05-ben meghódítottak. Ugyanazon este – saját elhatározásából – a vasutat őrző japán csapatok (a Kwantung-hadsereg egy része) parancsnokló tábornoka olyan terveket kezdett megvalósítani, amelyeknek céljuk az volt, hogy Mandzsúria egészét japán katonai ellenőrzés alá vonják. E tervek, amelyeket előre jóváhagyatott, ismertek voltak Tokióban a hadsereg vezérkara által is, amelynek tagjai szándékosan visszatartották magukat a közbelépéstől. Mindamellett egyáltalán nem voltak részesei Mandzsúriát illető valamely kormánydöntésnek. A tény az, hogy magas rangú tisztek elhamarkodottan olyan cselekvési pályára kötelezték el országukat, amely megállapodott külpolitikájával ütközésben volt, és amely külpolitikával előbb Hara, majd külügyminisztere, Sidehara Kidzsuro (Shidehara Kijurō) Nagy-Britanniával és Amerikával együttműködve megkísérelték enyhíteni a felkelőben levő kínai nacionalizmust vitás ügyek tárgyalások általi megoldása útján.

A valóság az, hogy 1931-re ezen nemzetközi módú megközelítés támogatása meggyengült, és sok ember, aki egyáltalán nem volt kapcsolatban a Kwantung-hadsereggel, félelmet érzett a jövőt illetően. Némely pártpolitikus, e félelmet visszhangozva, Japánra nézve Kínát is, Oroszországot is veszélynek tekintette. Kína olyannak látszott, mint amely ország új nemzeti célkitűzést nyert

megfelelő politikai és katonai erővel együtt, amely célkitűzés baljós ígéretű volt azon külön törvényes jogokra és gazdasági kiváltságokra nézve, amelyeket Japán a század eleje óta Mandzsúriában felhalmozott. Egyidejűleg kommunista Oroszország megerősítette keleti védelmi övezetét. Végül Japánban, miként egyebütt, az 1930-as években a regionális problémákat súlyosbították a világszerte tapasztalt depressziónak a nemzetgazdaságokra gyakorolt pusztító hatásai. Ezen félelemmel és megszakító eseményekkel telített általános helyzetben a Kwantung-hadsereg határozott cselekvését széles körben úgy üdvözölték, mint eltökélt lépést. A Vakacuki-kabinet egyezséget ajánlott. A csapatokat nem kellett Dél-Mandzsúriából visszavonni, de nem volt megengedve további északra nyomulásuk; a japán kormány kísérletet tesz, hogy a kínai nemzeti kormányt a konferenciaasztalhoz hívja, hogy megerősítse vele Japán mandzsúriai jogait. Amikor azt kísérelték meg, hogy ily módon juttassák a helyzetet a kabinet ellenőrzése alá, Vakacuki és társai lehetetlen feladatot szabtak maguknak. Ugyanis miközben a hadügyminiszter bebizonyította, hogy vissza tudja tartani a hadsereget, a külügyminiszter nem volt képes a kínaiakat tárgyalásokra bírni.

Így Vakacuki lemondása a hadsereg erőfeszítéseinek azon sikerét jelentette, hogy erőszakkal teremt megoldást Mandzsúriában. Mégis elmennénk a válság teljes jelentősége mellett, ha figyelmünket csak a civileknek a katonákkal való versengésére összpontosítanánk. A haderőn belül radikális szellemű tisztek olyan, kis számú csoportja létezett, amely az országon kívül eseményeket indított el, otthon pedig olyan törekvései voltak, hogy megsemmisítik a nagytőkés vállalatokat és a politikai pártokat. E belföldet érintő terveket végül is megghiúsították magában a haderőben levő, konzervatívabb elemek, de ez a harc a japán politikai színpad lényeges arculatát képezte a korai 30-as években.

1931 decemberében Szaiondzsi *genró* ismét miniszterelnököt próbált találni. A *Szeijúkai* vezérének választása helyett, aki Mandzsúriát illetően kemény fellépést támogató politikus volt, Szaiondzsi Inukai Ki (1855-1932) urat kérte fel. Inukai ugyanazon párt kiemelkedő tagja volt, de arra hajlott, hogy visszafogja a hadsereg minden, egyoldalú cselekvésre irányuló követelését,

amelyeknek célja volt, hogy Mandzsúrián megszilárdítsák Japán szorítását. Ha Inukai reménye az volt, hogy a kínai kormányt a konferenciaasztalhoz hívhatja, az egykettőre darabokra hullott. 1932 januárjában hírek mentek szét a világba, amelyek szerint Japán erők Japán érdekeket védve Sanghaj nemzetközi városban kínai csapatokat bombáztak; a bombázás erős felháborodást okozott az úgyszólván élő kínai társadalomban és Nyugaton. Jóllehet a Japán támadás korlátozott volt, a rá következő visszahatás romba döntötte Inukai reményét, hogy Japán mandzsúriai helyzetét tárgyalásokkal biztosíthatja.

A Japán hadsereg általi ellenőrzés, az egész Mandzsúriát felölelő, Japán gyámság alatti bábállam elismertetése és a hadsereg szoros érdekösszefüggése Kína és Mongólia szomszédos területeinek politikájával, ezek lettek a Japán politika állandó jellemzői 1932-ben és a következő években. A „Sidehara-diplomácia”-nak, amely összekapcsolta volna a nyugati hatalmakkal való együttműködést Japánnak az ázsiai földrészre irányuló gazdasági terjeszkedésével, vége szakadt a katonai terjeszkedés hirtelen feléledése által, amely a 12 évvel korábbi szibériai beavatkozásra emlékeztetett. Közelebbi szemlélés azonban nyugtalanító különbségeket mutat a két esemény között. A szibériai közbelépés össze volt egyeztetve a nyugati hatalmakkal. Mi több, az minden érdekelt szemében mellékesemény volt. Afféle hazard vállalkozás feltételezett előnyökért, amelyet meg lehetett szakítani anélkül, hogy túl nagy kár keletkezett volna anyagi érdekekben vagy nemzeti tekintélyben. Ezzel szemben Mandzsúriában Japán teljesen és egyedül elkötelezte magát, hogy már létező érdekkomplexumot véd a kínai hatalom érezhető újjáéledésének valószínűségével szemben.

Inukai elég soká élt, hogy lássa Japánnak a világban kialakult új helyzetét. 1932. május 15-én hivatalos lakóhelyén ultranacionalisták megölték a miniszterelnököt. Halálát februárban, illetve márciusban a következők meggyilkolásai előzték meg: a korábbi pénzügyminiszter, Inoue Dzsunnoszuke (Inoue Junnosuke) és Dan Takuma az óriási Micui cég feje; mindketten a *Kecumeidan* (*Ketsumeidan* „Vértestvérség”) nevű kis társaság tagjai voltak, keserű haraggal telve az országot irányító erőkkel szemben és a gazdasági szenvedés miatt, amely különösen a vidéket sújtotta.

Az ultranacionalista erőszaktól eltekintve a nyomorúság eléggé valóságos volt ahhoz, hogy politikai bizonytalanságot teremtsen. A kormány a kései 1920-as évektől fogva deflációs pénzpolitikát folytatott, de ezt tetézte a rizs és selyem árának zuhanásos esése. Pedig a paraszti közösségek megélhetése e termékektől függött. Az egy *koku* (180,0 liter) rizsért 1929 decemberében fizetett 28,21 jenes ár előbb 27,58 jentre esett, majd hat hónapos közökkel 18,55-re, 18,47-re; ez utóbbi 1931 júniusában történt. Még drasztikusabb áresés volt a főleg Amerikába kivitt nyers selyemszál árában. Az 1929 decemberében 100 *kínért* (60 kg) számított 1174 jenről az ár előbb 849-re esett, majd 625-re, végül 1931 júniusában 527-re. A kormány deflációs pénzpolitikája, az amerikai gazdasági pangás, bő rizstermés, együtt hatva a japán gyarmatokról származó bevittel és az aranykivitel zárlatának megszüntetésével, a terményárakat zuhanásba juttatta. Katasztrófális nyomor a falutájakon párhuzamban állt a kisebb bankok és üzleti vállalkozások idült bajaival, amelyek még csak súlyosbodtak a depresszió miatt.

Ellentétként a legnagyobb cégek gazdagodtak, mivel sokoldalúságuk erőt adott nekik. A Micui, Micubisi, Szumitomo (Sumitomo) és Jaszuda (Yasuda), a négy legnagyobb kartell hatásosan kezében tartotta 50-95%-át a réz-, vas-, szén-, olaj-, elektromosság-, ammóniumszulfát-, műselyem-, cukorgyártó-finomító- és fonóvállalkozásoknak az egész országban. Társult banki, biztosítási, hajózási és kereskedelmi vállalkozások kezelték a kartellek bányászott és gyártott termékeit; és az óriási kartellek (*dzaibacu* [*zaibatsu*]) általános sikerei nyomorúsággal teli időkben haragot szültek.

Inukai meggyilkolása véget vetett olyan kabineteknek, amelyek pártpolitikusokból tevődtek össze és olyanok által vezettettek, akiket a nép körében a nagyvállalatokkal kapcsolatos össze. A megelőző hat hónap során volt katonai befolyás növekedésének mértéke látható azon tényben, hogy amikor a fegyveres erők hangja hangzott javasolt pártpolitikusok nevei ellen, Szaiondzsi nem pártpolitikus, hanem Szaitó Makoto (Saitō Makoto, 1851-1936) tengernagy nevét javasolta a császárnak, mint olyan emberét, aki alkalmasan becsületes és mérsékelt. Szaitó kabinetje erősen hivatalnoki természetű volt és 1932 májusától 1934 júliusáig maradt hatalmon,

amikor az Okada-kabinet követte, amely hasonló természetű volt, és amelyet szintén higgadtságáról ismert tengernagy vezetett. Okada Keiszuke (Okada Keisuke, 1868-1952) nemcsak a *genró* választása volt, hanem korábbi miniszterelnökké és udvari tisztviselőké is. A fegyveres erőknek nem volt közvetlen szavuk az ő kijelölésében, ámbar természetesen elfogadható volt számukra. Kabinetjének bukása 1936 februárjában rendkívül komoly természetű fegyveres felkelés kapcsán történt.

1936. február 26-án hajnal előtt körülbelül 1500 katona Tokióban államcsínyt kísérelt meg, amelyet ők valóságos császári restaurálásnak tekintettek. Kis számú, magas állású civil és katonai tisztségviselő és politikus, köztük a miniszterelnök, voltak meggyilkolásra és kulcsfontosságú épületek, beleértve Okada hivatalos lakását, elfoglalásra listázva. Reggel, amikor vastagon hó borította a földet és nem érkeztek rádiójelentések, az emberek csendben vártak, hogy megtudják, mi folyt le. Körülbelül négy embert, köztük a pénzügyminisztert, a lordpecsétőrt és a katonai nevelés főfelügyelőjét meggyilkolták és épületeket megszálltak. A miniszterelnök éppen csak megmenekült. A puccskísérelt február 29-én megghiúsult: a katonák ismét kaszárnyáikban voltak, és kísérelték, hogy gonosz tanácsadókat a tróntól eltávolítsanak, lázadásnak bélyegeztetett. A lázadást konzervatív szellemű katonatisztek határozottan elnyomták, és ezek tettei nagy mértékben hatottak a bizalom helyreállításában. A valóság az lett, hogy ahol a fegyveres erők erőszakos emberei vetettek, ott a mérsékeltek arattak. Mert a nemzet biztonsága forgott kockán, kevés kilátás volt arra, hogy polgári kormányzáshoz és pártok általi hatalomhoz térnek vissza, amilyent oly számosan és oly keményen próbáltak megszilárdítani a japán előzmények súlyával és az alkotmány nem egyértelműségével szemben.

Szaitó és Okada, a két tengernagy nem úgy hagyták Japánt, ahogy találták, sem gazdasági, sem külpolitikai tekintetben. Azáltal, hogy költségvetéseikbe sokkal nagyobb méretű kormánykiadást iktattak be beruházási javakra, különösen katonai jelentőségűekre, kabinetjeik jelentősen hozzájárultak a társadalmi szenvedés enyhítéséhez és mellékesen a hivatalnoki közigazgatást a társadalom számára elfogadhatóbbá tették. Az iparban a

munkahelyek száma látványosan nőtt, de a bérek nem emelkedtek úgy, mert a vidékről érkező emberek képesek és készek voltak a munkahelyeket betölteni. Így Japán az Inoue Dzsunnoszuke deflációs politikája által nyert előnyöket arra tudta használni, hogy alacsonyabb áron exportált, mint fő versenytársai. Következésképpen a világgazdaságnak a korai 1930-as években volt rossz körülményei és az amerikai selyempiac összeomlása ellenére a japánoknak sikerült kivitelüket megkettőzniük. 1936-ra olyan iparágak, amelyek első lendületüket az I. világháború rendkívüli körülményei között kapták, így az elektromos áramfejlesztés, vegyi ipar, gépgyártó műhelyek és sárgyártás mind technikában, mind termelési mennyiségben fejlődtek, hogy most a belső piac követelményeit elégítsék ki. Különböző okokból, a lakosság számának gyors növekedése ellenére, ipari termelésük révén a japánok korán kikerültek a világszerte ható gazdasági válságból. Mégis a nyersanyagok idegen forrásaitól való növekvő függőségük, amilyen nyersanyagok a gyapot, gumi, olaj és vasérc, éles ellentétben állt az országnak a politikai világrendtől való elkülönülésével.

1933-ban Japán kilépett a Népszövetségből, mert azon szervezet elítélte a Mandzsúriában történeteket. Ugyanazon évben, kevésbé drámai hatással, a Szaitó-kabinet öt magas rangú minisztere közösen nyilvánított ki olyan kormánypárti irányt, amely elismerte Japán új elszigeteltségét, de nem cselekedett, hogy ellene hasson. 1933 végétől a japán külpolitika arra irányult, hogy Japánnak domináló helyet biztosítson Kelet-Ázsiában, nem segítve, de nem is akadályozva az érdekelt nyugati hatalmakkal való formális megegyezések által. A japán politikai és gazdasági ellenőrzés Mandzsúriában kulcsfontosságú tényező lett olyan külpolitikában, amely inkább vett figyelembe stratégiai megfontolásokat, ahogy a honvédelmi minisztérium szakértői előadták őket, mint diplomata-tanácsokat. Ez a helyzet nemcsak a Nyugattal szakította meg a kapcsolatokat, hanem rendkívül aggasztó volt Kína nacionalista kormányának is, annak ellenére, hogy Japán úgy tüntette fel magát, mint pánázsiai vezetőt. Ráadásul, noha a honvédelem volt uralkodó a külpolitikában, az 1930-as évek során nem mutatta, hogy

következetesen becsülte fel Japán stratégiai helyzetét a földrészén, mivel belső pártok egymással megoldatlan vitában álltak.

Olyan külpolitikai szemlélettel, amely tényként fogadta el Japán elszigeteltségét, együtt járt a japán fegyveres erőiben Japán hiányainak nagyobb gazdasági tudatossága Oroszországgal lehető szárazföldi és az Egyesült Államokkal lehető tengeri háború tekintetében. A valóságban az Okada-kabinet 1936 februárjában volt bukását követő két kabinet: Hirota Kókié (Hirota Kōki, 1936 márciusától 1939 januárjáig) és Hajasi Szendzsúróé (Hayashi Senjūrō, 1937 februárjától májusáig) a nagyobb méretű gazdasági tervezés okán bukott meg. Olyan kabinetekben, amelyek katonákból és hivatalnokokból álltak, a hadügyminisztérium új törvényeket követelt, hogy mozgósítsák az ország emberanyagát és erőforrásait. A parlament politikai pártjai megtagadták e követelést. Olyan érvelés, mint Japán „küldetése Ázsiában” – hevesebb, mint valaha és 1936-tól nemzeti célként elfogadva – igazán nem befolyásolta a politikai pártokat. Amikor Hirota kabinetjében a hadügyminiszter nyers taktikája sikertelen maradt, Hajasi enyhébb módszereit használták. De a politikai pártok nem engedtek, mivel megbénítva érezték magukat vezetőiknek a kabinetbe be nem vétele miatt. Miközben Japán külpolitikájában 1933 után a haderő szabott irányt, 1937 közepét tekintve nem mondható, hogy az ország gazdasága teljes katonai ellenőrzés alatt állt. Akkor az ország nem volt háborúra kapcsolva.

ZÁRÓ GONDOLATOK

Az 1937-et megelőző néhány évben az állam azon kísérletei, hogy dominálóvá válják a nemzeti élet fölött, észlelhetően hatásosak voltak a személyes és politikai szabadság területein, noha csak korlátoltan a gazdasági szférában. Az 1920-as évek végétől belső ellenőrzést értek el, annak ellenére, hogy szervezett radikalizmus és az egyednek a társadalomban játszott szerepét illetően a tudat általánosabb fejlődése állt az államhatalommal szemben. Ugyanakkor nemzeti öntudatot neveltek a népbe olyan fokon, amilyenek a japán történelemben nem volt párja. Azon túl az akkori kormányoknak sosem kellett komolyan viaskodniuk olyan politikai

ellenzékkel, amely azt állíthatta volna, hogy igazabban nemzethű, és ezt annak köszönhetően, hogy a Meidzsi hivatalnoki elit a restaurálás folyamatának részeként megkaparintotta a nemzeti azonosság legfőbb jelképét, magát a császárt.

Mindamellett a Meidzsi-államférfiaknak az 1930-as években hatalomra került utódai – jóllehet még mindig képesek voltak az országon belül az állam hatalmát a császár nevében érvényesíteni – nem voltak olyan helyzetben, hogy külföldön azáltal legyenek úrrá problémáikon, hogy idegen, különösen kínai, nacionalisták előtt lengették meg ugyanazt a jelképet. Nacionalizmusuk saját, szélsőséges formája, amely több értelemben olyan jól szolgált odahaza, hatástalan volt mint külpolitikai eszköz. Mégis a kormány kötve volt hozzá, minthogy az igazolta mind a világrend újjáalakítását, mind a japán nemzeti tulajdonságok összességének kifejtését.

Továbbá a kései 1930-as évek japán vezetőségének azon eszméhez volt elkötelezettsége, hogy országuk valóságosan a császár állama, és az ellenkező eszmék elnyomásában elért sikerük a politikai élet legnagyobb problémájának megoldását még nehezebbé tette. A politikai vezetés széttagoaltsága el volt takarva az ultranacionalista gondolkodás felhőivel. A rideg tény az volt, hogy a modernizálás folyamata új formátumú embereket vetett fel, akik igényt jelentettek be a politikában való részesedésre, hogy biztossá tegyék a nemzeti élet fontos területeinek helyes működését: katonatisztek, óriási üzleti vállalatok igazgatói, pártpolitikusok és magas beosztású hivatalnokok. Amikor felelős férfiakból álló központi mag hiányzott, hogy a külpolitikai ügyek legfontosabb döntéseinek nehéz munkájában a *genró* helyébe lépjen, akkor lehetőség nyílt az újonnan érkezettek között a legöntudatosabbaknak, hogy döntéseiket a császár nevében kartársaikra erőltessék. E tekintetben a fegyveres erőknek az alkotmány szerint megmaradó hatalma szerfelett lényeges volt, mert amit aszerint tettek, azt legálisnak kellett tekinteni.

Több kommentátor szemében, akik az 1930-as évek történelmével foglalkoztak, a japán politikai pártok azon mulasztása, hogy a politikában központi fontosságú személyiségeket termeljenek ki, döntő jelentőségű; másoknak az a leglényegesebb tény, hogy a

fegyveres erőkből és más csoportokból kikerült vezetők szűk, technikai szemléletűek voltak. De a politikai döntéshozatal jellegének a külügyi kapcsolatok kritikus területét illető átfogóbb leírása – amely az említett [kritikus] vonásokat is magába foglalja – a japán vezetés töredezettségét hangsúlyozza az ésszerű hajlékonyság egy elemének és a politikai egységnek abból eredő veszteségével együtt. Ez a helyzetkép éles ellentétben volt azon kormányzási móddal, amelyet a Meidzsi- és Taisó-korokban gyakoroltak, és amely egyidejűleg lazább volt és igazabban a konzervativizmushoz kötődő. Tovább menve azt mondhatjuk, hogy a felelőtlen lépések lehetősége a belsőleg hasadt vezetés részéről olyan veszély volt, amilyent Japán nem engedhetett meg magának olyan körülmények között, amilyenekkel 1937-ben és aztán számolnia kellett.

17. FEJEZET

ERŐSZAKOS MEGOLDÁSOK

Az 1935 és 1952 közötti 15 év a japán nép történelmében az eseményekben legdúsabb időszakok közé tartozik. A sor magának Kínának a megtámadásával kezdődött, amely először esett meg Japán hosszú múltjában. Azt követte 1941 decemberében magas fejlettségű légi fegyverekkel megvalósított, hirtelen támadás a világ legerősebb gazdasági hatalma ellen, majd fegyveres erők kiküldése olyan messze fekvő területek ellen, mint Burma, Szumátra, Új-Guinea és a Salamon-szigetek. A 30-as évek végén és a 40-es évek elején Japán vezetői az erőszakot választották, hogy idegen népekkel keletkezett problémáikat megoldják. Idegen népek szembeszálló akaratának elégtelen felmérése a japán nép szellemére való túl nagy hagyatkozással párosult. A Kelet-Ázsiában és tágabb táján érvényesülő, új „erkölcsi” rendet hangoztató frázispuffogatás és az az ultranacionalista hevesség, amely az első, gyors előnyomulásokat kísérte, és amely a japán fegyveres erők lendületét fenntartotta, a vereség nyomában összeomlott. A japán erővel nagyobb erő találkozott a levegőben, a tengeren, a tenger színe alatt és a szárazföldön, ami 1945 augusztusában a nemzet első teljes vereségét okozta.

Meglepő módon a japán világszemléletben központi elem, a császári intézmény döntő szerepet játszott abban, hogy a nemzet beletörődjék a vereségbe és az azt követő, idegen csapatok általi, korábban soha nem volt megszállásba. A császári intézmény megmaradt és idegen irányítás alatt átalakított, új alkotmányos rendszer része lett.^[164] Miután a vereség véget vetett a hivatásos katonatisztek nyilvános pályáinak és azokéinak, akik a legsóvárabban támogatták őket, új léghör uralkodott. Az új rendszer beszédmodora a „demokrácia” nyelvezetébe öltözött. Teljesen elfoglalva a hazájukban történt háborús pusztításból való talpraállással, Japán vezetői belső reformokra fordították figyelmüket. Az idegen parancsolók és az új japán vezetők egymáshoz hasonlóan eszközként használták a törvényt, hogy a

nemzeti élet különböző területeit újjáalakítsák, miközben céljuk az volt, hogy forradalmat ne okozzanak, hanem útját állják. A háború nyomában a japán nép csodálatos módon készségesnek bizonyult az irányításra. Ellentétként: a nemzetközi politikai színtéren Japán 1945 után tehetetlen volt, idegen megszállás által megakadályozva, hogy független szerepet játsszék, nem is szólva vezető szerepről, amilyen Kelet-Ázsiában 500 éven át az övé volt.

A KÍNÁBAN VISELT HÁBORÚ

Egyre keményedő kínai ellenállással szemben, amelyet a japánok Észak-Kína távoli északi részében folyó működése okozott, történt az úgynevezett „Kína-incidens”. 1937 közepe táján Japán katonai vezetői nem terveztek háborúba lépést. Mégis július 7-én japán katonák, akik a bokszferfelkelést követő, 1901-ben kötött békeszerződés szerint Kínában állomásoztak, Peking déli peremén egyik vasúti gócnál helyi kínai parancsnok alatt szolgáló csapattal csaptak össze. Ezt nem követte döntő japán lépés, amelynek meghatározott területi célja lett volna, mint az évtized elején Mandzsúriában volt. Amikor az incidens történt, a japán helyőrség létszáma 10.000 körül volt. A tokiói kormány habozását, amely különösen a szárazföldi haderő vezetőségében jelentkezett, legyőzte az azok részéről származó politikai nyomás, akik nem voltak hajlandók eltérni a kínai ellenállást, különösen a nemzeti kormány részéről, amelynek székhelye Nankingban volt. Az incidenst követő 3 hónapon belül volt 20-szoros csapaterősítés célja az volt, hogy elsőprő nyomást gyakoroljanak a nemzetiekre, hogy azok hajlandók legyenek Japánnal leendő, szélesebb alapú megegyezésre.

A kínaiak ellenállása arra sarkallta a japánokat, hogy erővel kíséreljenek meg gyors megoldást találni. Japán csapatok Pekingből és Sanghajból (ahol szintén szerződés szerint állomásoztak) szétterjedtek, céljaikul választva a nagyobb népességek központokat és az azokat összekötő utakat, folyókat, csatornákat és vasutakat. 1937 decemberében elfoglalták és kirabolták Nankingot, miközben sok tízezer polgári személyt lemészároltak. Egyszerű incidensek teljes mértékű, de megüzenetlen háborúvá erősödtek, és a harc Dél-Kínára is áttért. A következő 8 év során Kínának japán

megszállása azon minta szerint folyt, amely a konfliktus első éveiben kialakult. A japán hadsereg nagyvárosokat és egyéb városokat tartott kezében, amelyeket sokkal nagyobb területeken keskeny közlekedési folyosók kötöttek össze; az érintett nagyobb területeken egyébként különböző kínai erők működtek. A kínai háború sem megnyerve, sem elvesztve nem volt.

Konoe Fumimaro (1891-1945), aki az 1937 júliusában történt incidens idején japán miniszterelnöke volt, addig csupán körülbelül egy hónapig viselte hivatalát. A dicső Fudzsvara elődöktől származó herceg, aki közel állott a trónhoz, azok reménysége volt, akik vissza akarták állítani a politikai egyensúlyt és megállítani a katonák általi túlhatalmat. Miközben a Kínában történtek nem okoztak hasadást a közéletben, miként 5 vagy 6 évvel korábban a mandzsúriai események tették, a hadsereg magas rangú tisztjeiben súlyos aggodalmat keltettek. Az óvatos katonákat azonban leszavazták, és a Kínában leendő gyors megoldás kilátása elhalványult. Konoe politikai ügyessége abban, hogy valamiféle húzásokkal biztosítsa, miszerint kormánya kezében tartja a kezdeményezést a célzott politika alakításában, azáltal volt negatívan ellensúlyozva, hogy visszautasította a kínai nemzetiekkel való tárgyalást, amíg a japán hadsereg még nyeresben volt. 1938 októberéig a nemzetiek rendetlenül visszavonultak a Jangce felső folyásáig, a Csunkingban létesített új fővárosba. Teret adtak fel, de magukat meg nem adták.

Akkor történt, 1938 novemberében, 16 hónappal az ellenségeskedések kitörése után, hogy Konoe kormánya kibocsátotta nyilatkozatát a „*Kelet Ázsiában Leendő Új Rend*”-ről. Jóllehet emlékeztetett a „*Huszzonegy Követelés*”-re, az 1938-as nyilatkozat különbözik attól lelkes, de nem realizisztikus, szólamai által.

Amire Japán törekszik, az olyan „új rend” megteremtése, amely Kelet-Ázsia maradandó stabilitását biztosítja. Ez a mi jelen hadjáratunk végső szándéka. Ezen „új rend” alapja kölcsönös segítség és együttműködés háromoldalú viszonya Japán, Mandzsukuo [Mandzsúria] és Kína között politikai, gazdasági, kulturális és más területeken. Ennek céljai: nemzetközi igazságot biztosítani; közös védelmet tökéletesíteni

a kommunizmussal szemben; új kultúrát alkotni és szoros gazdasági összetartozást megvalósítani egész Kelet-Ázsiában... Amit Japán Kínától kíván, az, hogy Kína vegyen részt azon munkában, amellyel Kelet-Ázsiában ez az „új rend” megvalósul.^[165]

Azon vitában, amely a Kono-kormány nyilatkozatát megelőzte, ezen legutolsó terjeszkedési forduló bírálói úgy érveltek, hogy a kínai nacionalizmus áthághatatlan akadályt képez olyan együttműködés útjában, amely Kelet-Ázsiában leendő, összhangú, erkölcsön alapuló és nemzetek fölötti rend jövőképe. Azt is érvelni említették, hogy e cél megvalósítására irányuló, erőszakos kísérlet bukással végződne. Sok esetben ezen emberek, akik között magas rangú katonák is voltak, éppannyira kívánták Kínában a kommunista mozgalmat fölemelkedésében megakadályozni, mint a hivatalos politika építői, de sokkal messzebbre tekintőbbeknek bizonyultak. A valóságban az „új rend” ezt jelentette: a) japán csapatok állomásoznak kulcsfontosságú helyeken, b) a közlekedést japán csapatok ellenőrzik ugyanolyan helyeken, c) speciális gazdasági engedmények vannak érvényben Japán javára. Párhuzamosan azzal, ahogy Kína északi részén a japán követelések a helyi lakossággal szemben növekedtek, kommunista vezetés alatt működő gerillaerők kiterjesztették tevékenységüket mind a japán csapatok, mind azon kínaiak ellen, akik úgy döntöttek, hogy támogatják ezeket. A nacionalizmus erősödése adva lévén, az idegen csapatoknak tekintettek által az erőszak használata pontosan azon kísérlet felidézését segítette elő, amelynek kiűzése volt az „új rend” szándéka.

1941-ig a Kínában elért látszólagos sikert szembe kellett állítani az oroszokkal volt helyi feszültséggel azon terület északi határai mentén, amelyeken Japán magának uralkodási szerepet vallott. Olyan harcok, amelyekben Oroszország fegyveres ereje megmutatkozott, 1938-ban, majd ismét 1939-ben történtek, különösen Nomonhan térségében, ahol Japán csatlósának, Mandzsukuónak közös határa volt Oroszország Külső-Mongóliájával. Kommunistaellenes lépésként Japán 1936-ban Oroszország ellen irányuló szerződést kötött a nemzeti szocialista

Németországgal és Olaszországgal; de röviddel azelőtt, hogy Németország Oroszország ellen háborúba lépett, Japán és Oroszország 1941 [áprilisában] semlegességi szerződést írt alá. Ez 1945-ig stabilitást biztosított Északkelet-Ázsiában.

Délen a valóságos siker hiánya arra készítette a japán kormányt, hogy különös figyelmet szenteljen azon anyagi és erkölcsi segítségnek, amelyet más hatalmak nyújtottak a nemzeti kínai kormánynak. E hatalmak különböző okoktól serkentve adták segítségüket, amelyek között ott volt az a veszély, hogy saját kereskedelmi érdekeik szenvednek Kínában Japán katonai akciói által. A japánok annak tudták be azon tényt, hogy képtelenek voltak a kínaiakat leigázni, hogy a nemzetiek idegen országoktól támogatást kaptak. Csapataikhoz 1941-ben kiküldött füzetekben azt állították, hogy „a Csonking-kormány köldökzsinórja Angliához és Amerikához kötődik”.^[166]

A nyugati hatalmakkal való kapcsolatok elmérgesedtek egyrészt a Kínában viselt háború miatt, másrészt azért, mert az „új rend”-nek gyarmatellenes célkitűzései voltak. Miután 1939 szeptemberében Európában kitört a háború, Anglia, Franciaország és Hollandia kevésbé álltak ellen azon nyomásnak, hogy együttműködjenek Japánnal Kelet-Ázsiát illető terveiben. Biztosnak véve a németek győzelmét, 1940 szeptemberében a japánok új szerződést kötöttek Németországgal és Olaszországgal, amely szerint Japánnak mint a vélt, mindent hódító szövetség tagjának szabad lesz az út Délkelet-Ázsia még nagyobb területeire.

A japán nép több okon hajlott arra, hogy támogassa vezetői közül azokat, akik azt hitték, hogy fegyveres összecsapás kiemelhetné az országot az általuk tűrhetetlennek tartott állapotból. A század eleje óta folyó japánellenes lázítás Amerikában és jól ismertté vált törvények, amelyeket a japánoknak az USA-ba bevándorlása ellen alkottak, Japánban az USA iránt keserűséget okoztak még a mandzsúriai incidens és folyamányainak története előtt. A japán nemzeti büszkeség volt megsértve. Mi több, míg az 1930-as években az általános életszínvonal tovább emelkedett, a nemzet jóléte látszott veszélyeztetve Amerika azon erőfeszítései által, amelyek keresztették a japán tengerentúli terjeszkedést, amelynek célja megbízható élelem- és az ipar számára nyersanyagforrások

biztosítása volt, olyan helyzetben, amelyben a lakosság száma rohamosan nőtt. Ellenséges környezetben az életszínvonalat illető emelkedő elvárások problémája komolyabb forrása volt a harcnak, mint az egyszerű szegénység – Japánban éppúgy, mint egyebütt.

Konoének második miniszterelnökségi idejében, amely 1940. július 22-én kezdődött, történt események adták meg a körülményeket Japán dél felé terjeszkedéséhez. A fegyveres erők szerepe a nemzeti politika alakításában már általában el volt ismerve és a külpolitika vonatkozásában máris súlyt adott neki azáltal, hogy összekötő konferenciákat létesítettek egyrészt bizonyos kabinetminiszterek, másrészt a hadsereg és a haditengerészet vezérkarai között. 1940. július 27-én összekötő konferencia döntött arról, hogy délre, francia Indokínába irányuló terjeszkedés lesz, hogy az segítse a magában Kínában folyó háborús erőfeszítést. Azt az okmányt, amely ezen fontos döntést kifejtette – amely döntés komplikációkkal oly nagyon megterhelte Japán külkapcsolatait – olyan katonai szakértők szövegezték meg, akik tudatában voltak a döntés hadászati jelentőségének.

Mielőtt az 1940-es év végére ért, egy összekötő konferencia azt ajánlotta, hogy támaszpontok szerzendők Indokína déli részén, hogy Thaiföldre út teremtsék. 1941 júliusában tetemes számban japán csapatokat szállítottak Indokínába, jóllehet Amerika, amely ország teljes tudatában volt e veszéllyel teli lépések jelentőségének, nagyon keményen azzal reagált, hogy befagyasztotta azon pénzeket, amelyek a Japán és Amerika közti kereskedelemre szolgáltak. Minthogy Japán a stratégiaileg életfontosságú vasat és nyersolajat Amerikából szerezte be – a nyersolaj onnan való bevitele 1940-ben az egész ellátás 60%-át tette ki –, az amerikai lépésnek nagyon komoly hatása volt: nem volt elvárható, hogy a felhalmozott tartalék két évnél tovább kitart.

Az amerikai nyomás elsősorban arra irányult, hogy Japánnak Kínával szembeni politikáját befolyásolja. Eredménytelen maradt, mert Japán vezetői, akik azt érezték, hogy sok japán vér ömlött ki olyan „keresztes hadjárat”-ban, amilyent ők erkölcsileg jogosnak tartottak, visszautasították azon elvárást, hogy veretlen hadseregüket visszavonják. Egész sor összekötő konferencián, amelyeket 1941 júliusa és novembere között tartottak, elhatározták,

hogy megtámadják Amerika, Nagy-Britannia és Hollandia területeit, ha olyan tárgyalások meghiúsulnak, amelyek Amerika Japán-ellenes cselekedeteit visszafordítják. Ahogy látszik, a fő ok az ügy gyors megoldására az a hadműveleti meggondolás volt, hogy minden nappal való késés Japán harcoló képességének gyengülését jelentette, különösen az olajtartalékok fogyása miatt. Olyan vezetésnek, amely nem tudta maga elé vetíteni, hogy hazája a kelet-ázsiai térségben másod- vagy harmadrendű szerepűvé váljék, a lassú romlás éppolyan rossznak látszott, mint tárgyalásos engedmények általi önmegadás. Szudzuki Teiicsi (Suzuki Teiichi) altábornagy, az anyagi eszközökért felelős tervező hivatal elnöke 1941. november 5-én így ecsetelte a helyzetet:

...minthogy a háború kezdeti szakaszában a győzelem valószínűsége magas, meggyőződésem az, hogy ki kell használnunk ezen biztos győzelmet és népünknek, amely élete árán is el van szánva a fenyegető válság legyőzésére, így felfokozott közhangulatát mind termelésre, mind [csökkentett] fogyasztásra és a nemzeti élet egyéb tényezőire irányozzuk. Nemzeti erőnk megtartását és növelését véve számításba ez jobb lenne, mint csak ülni és várni, mígnem az ellenség gyakorol nyomást ránk. ^[167]

A CSENDES-ÓCEÁNI HÁBORÚ

Két egymást követő titkos határidőt tűztek ki az amerikai kormánnyal leendő diplomáciai tárgyalások sikeres lezárására. Ha a tárgyalások nem bizonyulnak sikeresnek, hadüzenet következik. Az első határidőhöz kötött cselekvést megakadályozta Konoé harmadik s egyben végső miniszterelnöki lemondása 1941 októbere közepén. Utódja, Tódzsó Hideki (Tōjō Hideki, 1884-1948) tábornok volt, akinek szigorúan katonai pályája és határozott jelleme Konoénak polgári hátterével és lényeg szerint nem háborús szellemű megközelítési módjával szembeállítva talán azt a hamis benyomást kelti, hogy valamely kritikus időszakban drasztikus változás történt. Amikor második határidőt tűztek ki, amelynek elérkezte november végén lett volna, az előbbi színjátéka ismétlődött meg, csak kevesebb

habozással. Közvetlenül a határidő elérése után a japánok meglepetéses támadásokat indítottak a Csendes-óceánon és Délkelet-Ázsiában. Japán háborúban állt az USA-val és Nagy-Britanniával. A siker azonnali volt. A haditengerészetnek 1941. december 7-én anyahajókról indított támadása Pearl Harborban tartózkodó amerikai hajók ellen a legfontosabb volt az olyan pusztító rajtaütések sorozatában, amelyek amerikai harci repülőgépek és támaszpontok ellen irányultak Wake, Guam és Midway szigetein és a Fülöp-szigeteken. Más hadműveletekben a hadsereg benyomult a hongkongi brit gyarmatra, a tengeri erők pedig a Hajnan-szigetről Thaiföld déli részébe és a Maláj-félsziget északkeleti részébe. Miközben zsúfolt csapatszállító hajókon délnek haladtak, a katonák bizonyára azzal töltötték idejüket, hogy [japánul] a következő című füzetet tanulmányozták: „Csupán ezt kell olvasnod – és a háború megnyerhető”,^[168] amely füzetben tárháza volt található a gyakorlati és bátorító tanácsoknak: miként kell túlélni a tengeri utat és harcban előretörni ismeretlen trópusi körülmények között. Talán azon álméltak, hogy milyen könnyű is lesz, amikor a következőket olvasták:

Motoros járművek eltökéltséggel jutnak [a trópusokon] át. Törj keresztül, még akkor is, ha válladon kell vinned. A nyugatiak – nagyon felsőbbrendű emberek és nagyon elpuhultak és nagyon gyávák – gyűlölnék harcolni esőben, vagy ködben, vagy éjjel. Különösen az éjszakát (ámbár kiváló a tánkra) nem tudják úgy elképzelni, hogy megfelelő a harcra. Ha javunkra hasznosítjuk, ebben van nagyszerű lehetőségünk.

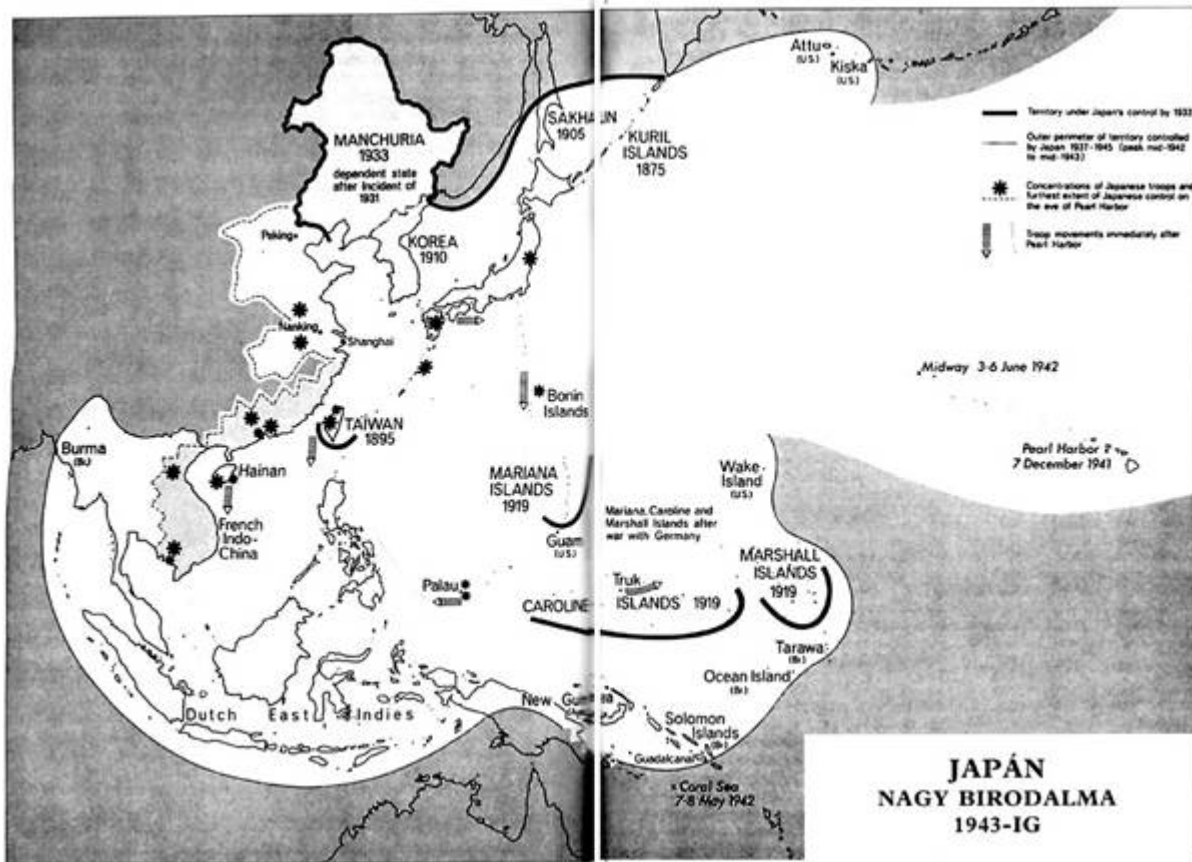
A háború kitörését követő öt hónap során a japán fegyveres erők megszerezték a Maláj-félsziget egészét és Szingapúr brit erődöt, továbbá a Fülöp-szigeteket (amelyek addig amerikai ellenőrzés alatt voltak) és a holland Kelet-Indiát (amely ma Indonézia). Azonkívül lerohanták Burmát (nyugaton; korábban angol uralom alatt volt) és több angol és ausztrál szigetet Japán saját mandátumi területein kívül oly messzire délen, mint ahol a Salamon-szigetek találhatóak a Csendes-óceán délnyugati részében.

A japánok sikeresebbeknek bizonyultak területeknek a gyarmattartóktól való elhódításában, mint a frissen meghirdetett

Nagyobb Keletázsiai Együtt-boldogulási Térre vonatkozó szólamaiknak azon területek népeivel való igazi partnerséggé átformálásában. Japánban kifejlesztett szervezési mintákat, mint amilyenek a helyi ellenőrzésre szolgáló szomszédsági egyesülések voltak, kényszerrel alkalmazták a megszállt területeken; megállapított japán szükségletek elsőbbséget élveztek, így az „együtt-boldogulás” azt jelentette, hogy olaj, gumi, cink, nikkel, bauxit stb. Dél-Ázsiából Japánba jutottak. Eközben a Japánban meghirdetett erkölcsi ügy alig vette számításba a helyi törekvéseket, mígnem Japán saját helyzete reménytelenné vált.

Például a [későbbi] Indonéziában lényeges munkák és helyőrségi feladatok elvégzésére való munkaerő hiánya szenvedést okozott sok olyan embernek, akiket a munkásosztagokban nem ápoltak, másrészt kiváltságokat jelentettek néhánynak, akik tagjai lettek a Peta-hadseregnek. Miközben néhány fiatal indonéziai élvezte a közösség melegét olyan iskolákban, amelyekben együttélést és japán nyelvet tanítottak, az idősebb embereket bántotta, hogy Japánban elfogadott helyi időhöz kényszerültek alkalmazkodni (amely 1 1/2 órával különbözött a náluk szokásostól) és arcucsapva érezték magukat, ha mohamedánok voltak, hogy Tokió felé kellett meghajolniuk.

Mégis, végső elemzésben az állapítandó meg, hogy Japán győzelmei és a korábbi nyugati uralkodó nemzetek nyilvános megszégyenülése, amelyet Japán saját veresége követett, számos gyarmati nép számára siettette a politikai függetlenség elnyerését. Azon uralkodók, amelyeket a japán megszálló erők Burmában, a Fülöp-szigeteken, [a későbbi] Indonéziában, a Maláj-félszigeten és Indokínában (ahol a francia uralmat 1945-ben a politikai változások megnyirbálták) saját céljaikra dajkáltak, részei lettek új nemzetek korai történelmeinek.

Japán nagyobb birodalma, mert hiszen úgy nevezhető, kerekén egy éven át – 1942 és 1943 közepe között – érte el legnagyobb kiterjedését. Ez túl rövid idő volt ahhoz, hogy az egész terület anyag- és erőforrásait hasznosítsa a háborúban és ezáltal elragadja a nyugati hatalmaktól a győzelem kilátását. Az ilyen taktika: Kelet- és Délkelet-Ázsia japán ellenőrzés alatt álló egyetlen, bevehetetlen tömbbé kovácsolása volt Japánnak a háborúra irányuló alapvető stratégiája. Flottájának korai vereségei a Korall-tengeren és Midway közelében 1942 májusában és júniusában feltárt valamit azon erőből, amely ellene felsorakoztathatóvá válik, és mihelyt Amerika teljesen benne lesz a harcban. 1943-ra azon előnyök, amelyeket a dél felé előretörés során nyertek, lekoptak, ahogy a tengerek feletti hatalmat elveszítették, különösen az amerikai tengeralattjárók teljesítményei által. Ezek 1942 során 4.074, 1943-ban 388.016 bruttó-regisztertonnányit süllyesztettek el csak japán tankhajókból; ez a szám 1944-ben megkettőződött. ^[169] Ehhez adódtak felszíni hajótámadások, aknák és légitámadások általi veszteségek olyan

mértékben, hogy Japán képtelen volt teljes hajóveszteségeinek akár csak felét is pótolni. Következésképpen a hajók hiánya és a hosszú szállítási utak veszélyei fokozatosan lemorzsolták szétszórta erőinek hatásosságát, és a nyersanyagok beszállításának elvágása által az anyaország képessége is lemorzsolódott, hogy nagy hatósugarú légitámadások ellen védekezni tudjon.

A szövetséges előretörés stratégiája a japán hajóhiánnyal együtt némely szigetet és egyéb területet a többi japán erőtől elvágva és utánpótlás nélkül hagyott. Azon reménytelen állapotról, amelyben japán csapatok ilyen helyzetben voltak, némi képet kaphatunk olyan japán újságíró tapasztalatainak leírásából, akit 1942-ben avégett küldtek ki, hogy készítse jelentést a *Nagyobb Keletázsiai Együttboldogulási Tér* mint rendszer teljesítményeiről Új-Guineában és környékén. Felidézi, miként csökkent betegség, éhség és idegzavarok által azon sereg ereje nyomorúságosra, amelyet a szövetséges előnyomulás Új-Guinea északi partjára űzött vissza. Némelyek e szavakat használták: „elveszett sereg”.

E szavak belevillantak elmémbe és ott maradtak. Amikor váratlan, súlyos fejleményekkel szembesültek a hadi helyzetben, a Császári Főparancsnokságnak többé nem volt ideje azon csapatokra gondolni, amelyeket Új-Guineába küldtek. Szegény emberek... Legnagyobb részét nem hivatásos tisztek és katonák [voltak], akiket békés foglalkozásokban dolgozó köznép soraiból hívtak be hadiszolgálatra. Nem voltak ők ugyanúgy Japán gyermekei, mint bárki más Japán?^[170]

Ezen kétségbeejtő helyzetbe még 1942-ben jutottak az újonnan meghódított területek délkeleti peremén.

Japán híres győzelmeit Szingapúrnál és a Fülöp-szigeteken a gyors, délre irányuló előretörésben számban és jelentőségben túlhaladták és beárnyékolta azon események, amelyekben haderejét legyőzték 1943-ban, 1944-ben és 1945-ben a háború végéhez vivő hosszabb úton: Guadalcanalnál a Salamon-szigetek területén; a Marshall-szigetek korallzátonyain; a Karolina-szigetek csoportjában; az Imphal nevű indiai városnál (a burmai határ túlfelén); Szaipanon és más szigeteken a Mariana-csoportban, és végül Okinaván, Japán legdélebbi prefektúrájában. Minden egyes

vereség megrázta a Tokióban hatalmon levőket. A saipani 1944 közepén és az okinavai 1945 júniusában előbb Tódzsó tábornok, majd miniszterelnöki utódja, Koiso Kunaiaki (Koiso Kunaiaki, 1880-1950) tábornok lemondását idézte elő. ^[171]

A háborús erőfeszítés az összecsapásoknak a Csendes-óceán területén volt kezdetétől túlfeszítette Japán teljesítőképességét és teljesen kimerítette. Elvégre már 1941 elején Japán négy éve harcolt Kínában, ahol 1 millió embere volt a hadszíntéren. 1945 elejére gyárai gyakran tétlenül álltak anyaghiány miatt, még mielőtt a szövetségesek bombatámadásai elpusztították őket. Munkaerőhiány akadályozta a termelést mind a vidéken, mind a városokban, és gyújtóbomba-támadások halált és otthontalanságot zúdítottak olyan népre, amely már élelemhiánytól szenvedett. A háború végére a japán városi lakásoknak ca. 1/4-e elpusztult, és talán 4 millióan elhagyták Tokiót. A helyzet olyan rossz lett, hogy Konoe herceg arra készítette a trónhoz közel állókat, hogy forradalom veszélye miatt fejezzék be a háborút.

A háború végső időszakában a kormány élén nem a szárazföldi erők embere állt, hanem Szudzuki Kantaró (Suzuki Kantarō, 1867-1948) tengernagy, aki az orosz-japán háború során az eposzba illő cusimai csatában harcolt, és aki éppen csak elkerülte a halált az 1936-ban volt államcsíny idején. Ő volt az, aki rávette a császárt, hogy olyan, előzmény nélküli lépést tegyen, amely szerint életfontosságú, nemzeti ügyben személyesen nyilatkozik: vajon elfogadják-e a feltétel nélküli megadást, amelyet a Szövetséges Hatalmak 1945. július 26-i nyilatkozatukban követeltek. Japán vezetőinek véleményei megoszlottak. A császár nézeteit, amelyek mind a katonai, mind a civil vezetőket befolyásolták, csak a végveszély utolsó napjaiban kérték ki, először augusztus 9-én, majd ismét augusztus 14-én. Éppen azt megelőzően, augusztus 6-án Hirosimára ledobták az első atombombát, majd három nappal később – még kevésbé védhető módon – Nagaszakira a másodikat.

^[172] Ugyanaznap (augusztus 9-én), miután már felmondta a Japánnal kötött semlegességi szerződést, Oroszország megtámadta Mandzsúriát, ahol a japán ellenállás máról holnapra összeomlott. Oroszország cselekedete véget vetett azon kísérletnek, ahogy Japán megnyerje az ő közbenjárását közvetített béke érdekében.

Ilyen körülmények között a császár megadást javasolt olyan feltételekkel, amelyeket Potsdamban szabtak. Amikor végül meggyőzték a kormányt, hogy feltétel nélküli megadás nem jelentette a császári intézmény lerombolását, a kormánydöntést 1945. augusztus 15-én a császár rádióüzenet formájában közölte a néppel. A békét szorgalmazók csoportja sikerének bizonytalansága az utolsó néhány hónap és nap történetének drámai feszültséget kölcsönzött, amely nem csökkent lényegesen, amíg az ország idegen megszállásának békés természete mindenkinek világos nem lett. Japán békés megadásának betetőző iróniája – ahogy látszik – az volt, hogy a császár mindennél fontosabb hatalmát még csak növelték azok a katonai érdekkörök, amelyek a nemzetet 1941-ben háborúba vitték.

A MEGSZÁLLÁS

Azon hősi konokság ellenére, amellyel a japánok Okinava prefektúrában tartották magukat, miután a megadás közhírré vált, több fegyveres ellenállás egyebütt az országban nem volt az előnyomuló szövetséges erőkkel szemben. Jóllehet a győzőknek nem volt szükséges közvetlenül erőszakot alkalmazniuk, 6 éven és 8 hónapon át (1945 augusztusától 1952 áprilisáig) közvetett, idegen katonai erők által biztosított, katonai uralmat kényszerítettek az országra.

A messze túlsúlyban levő amerikai szövetségesek után érkeztek meg a leszerelt japán katonai egységek, majd a tengerentúli birodalomból hazatelepített civilek és családtagjaik, akik közül némelyek akár fél évszázadon át ott éltek. A pusztítás arculatai, amelyek őket a városokban fogadták, ahol széles hamusávokból kémények, páncélszekrények, páncélszobák és itt-ott vasbeton épületek kiégett teste emelkedtek ki, éppen illettek a népességnek mint egésznek egykedvű reagálásához. Kimerülve a háborús erőfeszítés által, ami energiájuk maradt, azt az emberek keresgélésre fordították: munkát, tetőt, ennivalót kerestek. Vidéken, miután a munkáskezek visszatértek a falvakba, az emberek jobban boldogultak.

A kezdettől fogva polgári és katonai jellegű megszállás élén Douglas MacArthur (1880-1964) tábornok állt, aki a csendes-óceáni háborúban a Szövetséges Hatalmak főparancsnoka volt. A japáni megszállás szerepe előbb a „*Potsdami Nyilatkozat*”-ában, majd a „*Megadás Utáni Kezdeti Célok*” nevű okmányban volt lefektetve. A második okmány világossá tette, hogy az elsődleges cél jövőbeli lehetséges katonai veszély kiküszöbölése volt, és hogy demokratikus irányzatoknak mindennemű bátorítást meg kell adni az elsődleges cél megvalósulása végett. A tervezők elvárták, hogy a megszálló hatalmak a japán kormányon át fognak működni. És ez történt egyre apróbb részletekig.

A megszállók sikerre irányuló elszántsága a tisztogatásban öltött testet. Ez vér nélküli kísérlet volt arra, hogy jelentős férfiakat eltávolítsanak a közéletből; mind céljában, mind hatásában különbözött azon, bizonyos mértékig gyanús vádemeléstől, amely néhány korábbi vezető ellen sokkal súlyosabb ügyben: háborús bűnösségben történt, amely miatt Tódzsó Hidekit hat más férfival kivégezték. A tisztogatás eredményeként körülbelül 167.000 hivatásbeli férfiút, különösen a hadseregből és a haditengerészetből, megakadályoztak a nyílt politikai részvételben, minthogy úgy tekintették őket, mint akik nagyrészt felelősek voltak Japánnak háborúba vezetéséért. Összesen körülbelül 200.000 személy esett a tisztogatás alá, amelynek tágabb célja az volt, hogy megújuljon az ország vezetése a parlamenti demokrácia védelmére egyrészt a szélsőjobb, másrészt, 1950 után, a szélsőbal ellen. A Kelet-Ázsiát illető amerikai politikában történt változások a japán kommunistákat is (akik az 1941-ben indult háború ellen voltak), az ultranacionalistákat is a tisztogatás szórásába vonták, mielőtt befejeződött.

Alkotóbb módon MacArthur tábornok törzskara 1946 és 1950 között arra készítette a japán kormányt, hogy alkosson olyan törvényeket, amelyek megújítják a törvények kezelését, az önkormányzatot, a rendőrséget, az iskolákat, a munkavállalói viszonyokat, a vidéki földbirtoklást és a nagyvállalatokat. Sok esetben a szándék az volt, hogy csökkentsék a központi kormány hatalmát a helyi hatalom előnyére; más esetekben pedig az, hogy erősítsék az egyedek és társulatok jogait a törvény védelme alatt. A

megszálló hatalmak személyzete minden esetben legalább felügyelte, ahol nem maga kezdeményezte, a japán kormány munkáját.

Az a gyorsaság, amellyel a *Megadás Utáni Kezdeti Célok* és más, a „*Potsdami Nyilatkozat*”-ból folyó utasítások hatályba kerültek, valamelyest hamis felhangot kölcsönöztek e vállalkozásoknak. Az amerikaiak nagy mértékben tudatlanok voltak a japán körülményekben és magában a japán nyelvben is; és annak sikere, hogy oly nagy számú törvényt fogadtassanak el az országgyűléssel, sok japán ember készséges együttműködésétől függött. Ámbár nyilvánvaló volt, hogy némelyek kedvükben akartak járni a megszálló hatalmaknak, mások megragadták az alkalmat, hogy korábban dédelgetett eszméiket a gyakorlatba átültessék. Ez a tényező enyhítette a szakadást a háború előtti és a háború utáni közélet között. Nem arról van szó, mintha a megszállás célkitűző szerepe arra korlátozódott volna, hogy olyan eszméket vigyen át a gyakorlatba, amelyeket magas rangú és reformra törekvő japánok talán régóta szívükön viseltek. Bizonyára nem. De bizonyos mértékben ez történt, ahogy utólag kitetszik. Mi több, a megszálló erők gyakorlatilag semmiféle változást nem vittek végbe a kormányzás vagy a közigazgatás gyakorlatának folyamatában.

A politikai retorika területe volt az, amelyen a megszálló erők feltűnő módon eredeti hozzájárulást adtak. Megerősítve a harcmezőn elnyert győzelem által, de erős személyes meggyőződésből is, a fővezér maga gyakran beszélt a demokráciáról, összekötve a békés Japán születését olyan kormánnyal, amely „a japán nép szabadon nyilvánított akaratára épül”. A császár pedig a maga részéről 1946 újev napján a néphez intézett beszédében megtagadta misztikus auráját, de olyan szavakban, amelyek egyáltalán nem kölcsönzések voltak a demokratikus nyilatkozatok amerikai raktárából. A demokratikus nyilatkozatok legemlékezetesebb japán szavakba öntött kifejezése az 1947-ből származó új alkotmányban olvasható, amely nyíltan a népfelségjog eszméjére épült. Első cikkelye így hangzik (fordításban):

A császár az államnak és a nép egységének jelképe, és a társadalomban elfoglalt helye a nép akaratából származik, amely nép a szuverén hatalom birtokosa.

De valószínűleg a legmeglepőbb eltérés az addig megvolt alkotmányelmélettől és gyakorlattól – nemcsak Japánra, hanem az egész világra vonatkozóan – a 9. cikkelyben következett:

Őszintén igazságosságra és rendre alapuló nemzetközi békére vágyva a japán nép minden időkre lemond a háborúról mint nemzeti felségjogról, és az erővel fenyegetésről és erő használatáról mint olyan eszközökről, amelyekkel nemzetközi vitákban döntenek.

Avégett, hogy a megelőző cikkely célja valóra váljék, [Japánban] szárazföldi, tengeri és légi haderők valamint egyéb háborús potenciál a jövőben soha nem tartatnak. A [japán] állam hadviselési joga nem ismertetik el.

Douglas MacArthur tábornoknak mint a győző fegyveres erők parancsnokának akarata döntő volt abban, hogy ezen nézetek beleírassanak az alkotmányba. Sem a háborútól kifáradt tömegeknek, sem a békemozgalom zászlóvivőinek nem volt sok közük hozzá. Az új alkotmány szövege a maga egészében nagyon szorosán követte azon tervezetet, amely 1946 februárjában a megszálló hatalmak főhadiszállásán keletkezett. Ez a tény és a japán kormányra és országgyűlésre gyakorolt nyomás, hogy fogadjanak el olyan szövegezést, amely a tervezethez hasonló, magyarázzák meg, hogy az új alkotmány nyelvezete nem emlékeztet a Meidzsi-alkotmányára, hanem az amerikai politikai történelem hírneves alapokmányaiéra. Az új retorikával összhangban a császár átvonulása palotájából az országgyűlés épületébe, hogy ott 1947 májusában kihirdesse az új alkotmányt, nem illett a múlt gyakorlatához. Az 1930-as években a kormányhatóságok arra törekedtek, hogy a császárt a nyilvánosságtól távoldartsák. Most azonban fényképezhették lóvontatású kocsiban ülve, ahogy kalapját tartva és karjait fölemelve haladt át a tömegen, amely palotája terén gyűlt össze.

Az akkori idők retorikájával és az azt kifejező [új] alkotmánnyal ellentétben az országgyűlés a politikai élet jó adagnyi folytatását képviselte. Igaz, hogy a régi, örökletes felsőházat hamarosan a háború után eltörölték, és hogy a törvényhozás felsőháza választások által betöltött „Tanácsadók Háza” néven szerepelt. Az alsóházban azonban, amely hosszú időn át a parlamenti cselekvések valóságos központja volt, a működés módszere, a pártszervezet és személy szerint sok párttag a háború előtti időkből legalább ideiglenesen megmaradt. Hotojama Icsiró (Hotoyama Ichirō, 1883-1959), a háború utáni Liberális Párt alapítója 1931 és 1934 között közoktatásügyi miniszter volt. A Liberális Párt vezéréként utódja, Josida Sigeru (Yoshida Shigeru, 1878-1967) a megszállás ideje alatt szolgáló, kiemelkedő miniszterelnök lett. Ámbár új volt a pártpolitikában, Josida mint hosszú időn át volt és kiváló pályafutású, hivatásos diplomata a folyamatosságnak további elemét képviselte.

Még nagyobb számban, mint a háború előtt, magas rangú tisztviselők beléptek a politikai életbe és politikai pártok tagságán át juthattak kabineti hivatalba. Az ilyen emberek biztos és józan konzervatív szellemű vezetést nyújtottak. Általános bölcséletük az volt, hogy szembe kell helyezkedni a radikalizmussal akár marxista, akár túlzó nacionalista alakban jelenik meg. Mindamellett a maguk módján ők a modernizmus bajnokai voltak és készek arra, hogy gyakorlati reformokat és közigazgatási újításokat kezdeményezzenek. Az idealisztikus szélsőséggel szembeni bizalmatlanságuk egyensúlyban volt óvatos rugalmasságukkal.

Mert tény az, hogy a közéletben a legtöbb változtatás a törvény kellő alkalmazása folytán történt, nem pedig erőszak útján, a megszállás időszakában, ahogy látszik, kevésbé volt forradalmi, mint inkább reformista. Mégis hasznos megkülönböztetés tehető egyrészt olyan reformok között, amelyek a háború előtti Japánban feleltek meg hivatalnokok és politikai mozgalmak céljainak, mint amilyenek a nők szavazati joggal felruházása és a földreform voltak, és, másrészt, olyanok között, amilyeneket korábban nem követeltek, mint például az iskolázás reformja.

A földreform esetében a japán kormány [1945 után és] 1950 előtt csaknem 4 millió angol hold [1 a. h. = 0,46 hektár = 0,703 kat. hold =

4046,78 m² = 1125 ö] mezőgazdasági földet osztott ki újból, ami által a legtöbb bérlőből tulajdonos földművelő lett. A földművelésnek a háború idején volt ellenőrzését visszaidéző emlékezet, a megszálló erők szigorúbbá váló hatalomkifejtése és mind a tisztviselők, mind a parasztok információon alapuló lelkesedése segítette, hogy az e téren létező valóságos problémák hosszú távra megoldódjanak.^[173] Az infláció és közigazgatási szabályozások addig is hajlamossá tették a földbirtokosságot, hogy alacsony kártérítés ellenében elfogadja az új szétosztást. Csak 1965-ben, 13 évvel a megszállás vége után, szerzett a korábbi földbirtokosok választói ereje a kormánytól nagyobb mértékű kárpótlást. Nem volt kísérlet, hogy magát a földreformot semmissé tegyék.

Az iskolázás esetében a japán hatóságok a megszálló erők követelésének engedve cselekedtek, amikor a tankönyvekből törölték a militarista és szélsőséges nacionalista tartalmat; egyúttal megtisztították a tanerők és tisztviselők sorait. Azt követően, 1947-től fogva, valamilyen módon a tanulókat arra bátorították, hogy tanulmányaikat a középiskolai szinten túl folytassák az óriási módon megnövelt számú, hivatalosan elismert főiskolákon és egyetemeken. Ez a fejlődés az iskolázás és társadalom amerikai nézeteit tükrözte és szemben állt a háború előtti japán felfogással, amely a magasabb iskolázást keveseknek tartotta fenn.

Alacsony szinten a 9 éven át tartó kötelező iskolázásban, amelyet nagy gazdasági bajok idején amerikai nyomás biztosított, „társadalomtudomány” nevű, új tantárgyat iktattak be. Az amerikaiból eredeztetett összefoglaló tanterv szerint elvárták, hogy a tanulók maguk nézzenek szembe társadalmi problémákkal és kíséreljék meg [elvi] megoldásukat az osztályteremben. Bátorítást adott a meglevő társadalmi rend kritikus szemléletére és annak megértésére, hogy az egyednek a társadalomban cselekvő szerepe van, és hogy ő képes a jövő alakítására. Az új tanterv erősen hangsúlyozta a békét, a néphatalmat és a kultúrát mint az új japán társadalom lényeges összetevőit, amely társadalom az egész népesség javára épül. Ez a program jól összeillett az akkori idők szólamaival és a tanítókat/tanárokat arra hívta ki, hogy kritikus szemmel újból értékeljék az iskolázás céljait, és hogy csoportban történő, sok komoly megvitatás legyen.

Mind japán, mind amerikai hírmagyarázók utólag vitatták ily hosszú távra ható, az egész nemzetet kipróbált változtatások hatásosságát. Még mindig nem lehet végső értékelést adni a megszálló hatalmak nevelésügyi politikájáról. Azt mondhatjuk azonban, hogy a főiskolai/egyetemi szinten történt hirtelen kiterjesztés, legalább rövid távon, óhatatlanul olyan problémákat eredményezett, mint alacsony tanulmányi szint, rosszul fizetett tanerők és túl sok tanuló. Ami a társadalomtudományi kurzust illeti: sokat veszített azon problémamegoldó jellegéből, amely 1947-ben olyan radikálissá tette. Eredeti formájában tanításra túl nehéznek találták, és olyannak, amely túlságosan elhanyagolta az ország múltbeli teljesítményeit. De még soha nem tapasztalt helyzetben új oktatási eszmékkel való kísérletezést nem kell úgy hatástalannak nyilvánítani, mintha az csak arra irányuló kísérlet lett volna, hogy kedvükben járjanak a megszállóknak és azáltal hamarabb hazatérésre bírják őket.

Idő volt szükséges és az Egyesült Államoknak növekvő ellenséges érzülete a kommunista országok iránt, hogy a megszállók Japán gazdasági talpraállását előmozdítsák. A teljes katonai leszereléssel és demokratikussá tevésével való törődés arra vitte a megszállókat, hogy megkíséreljék a gazdasági hatalom összpontosulásainak széttörését és kiváló üzletembereknek helyeikből való elmozdítását. De ahogyan a tisztogatás az új helyzetben baloldali politikai aktivistákra is kiterjedt, úgy 1948 után a megszállók pozitív kísérleteket tettek a japán kapitalista gazdaság erősítésére, ellensúlyozásként a kommunistáknak Kínában elért sikereihez. A csendes-óceáni háború vége óta növekvő inflációt amerikai segítséggel megállították, és amikor 1950-ben a koreai háború kitört, sok nagy japán cég kedvező helyzetbe jutott, hogy az Egyesült Nemzetek haderői számára anyagszállításra való megrendeléseket fogadjon el. (Kisebb vállalkozások a szabadságra menő katonákat szórakoztatták.) A helyzet az I. világháborúra emlékeztetett. A gazdasági talpraállás segítette Japánt, hogy visszanyerje politikai függetlenségét.

A megszállás bevégzésre juttatása Josida Sigeru legnagyobb teljesítménye volt. Már 1950-ben előre vetette árnyékát, amikor a japán kormány engedélyt kapott, hogy katonai jellegű rendőrséget

szervezzen, amely az amerikai katonaságtól átveszi a belső biztonsági szolgálatot. A valóságban az amerikai fegyveres erőket többé nem érdekelte a Japánban levő helyzet, mert gondjuk Kelet-Ázsia átfogóbb stratégiai szemlélete lett. Josida kormányának az Egyesült Államokkal kötött katonai szerződésbe való beleegyezése megengedte amerikai katonai erőknek Japánban maradását a békekötés San Franciscóban 1951-ben volt aláírása és a megszállás 1952-ben történt bevégezése után is.

VÉGSZÓ

Aki Tokióban 1952. május 1-jén, négy nappal a megszállás megszűnése után, a helyzet megfigyelője volt, annak megbocsátható lesz, ha Japán számára a politikai és társadalmi felfordulás zord jövőjét jövendölte. Azon napon a császári palota előtt veszélyes lázongás két halált és 2000-nél több sebesülést okozott. Mégis 17 évvel és 9 hónappal később a törvényes bírói ítélet, amelyet az akkori lázongók némelyike ellen hoztak, nem sarkallt egyébre, mint panaszkodásra az igazságszolgáltatás nehézsége miatt; olyan emberek panaszkodtak, akik feltűnően szilárd alkotmányos rendben éltek. Hasonlóképpen közgazdászok 1952-ben kétségbe vonták a japán nemzetgazdaság életképességét és növekedési potenciálját. A japán nemzetgazdaság még alig tért magához a háború során volt katasztrófából, hogy váratlanul gerjesszék rendkívüli, Koreával kapcsolatos amerikai katonai kiadások. Mégis, négy évtizeddel később, a pesszimisták jóslatai rosszaknak bizonyultak mind gazdasági, mind politikai téren.

Japán időben közelebbi élet-alakulásának tanulmányozására alapuló jövendölések közelebb lehetnének a valósághoz. 1952 óta a japán társadalom több árucikket és szolgáltatást termelt, mint a múltban, és kevesebb gyermeket szült. A jelentől visszszámolt negyven vagy annál több év során az általánosan fenntartott éves termelési növekedés Japánt olyan helyzetbe vitte, ahol gazdasági erősségben ma csak az Egyesült Államok előzi meg. Ahhoz járul, hogy a fogamzásgátlók széles körű használata és a törvényesített magzatelhajtás a születési arányszámot a világon a legalacsonyabbak közé nyomta le. Így, jóllehet a népesség száma az 1951-ben volt 83 millióról 1990-re 123 millió fölé emelkedett, ez a növekedés a csendes-óceáni háború végén volt, túlnyomóan fiatal korszerkezetnek tudható be; a népességnövekedés végül nem sokkal a jelen század vége után, szükségszerűen csökkenésbe megy át. Tény az, hogy Japán népessége korosodó, és az országban néha a gazdaság némely területén súlyos munkáshiány van. E hátrányok viszonylag jelentéktelenek, ha összehasonlítjuk

őket azon hatalmas fellendüléssel, amely – most már tőkés és demokratikus társadalomban – a privát fejenkénti jövedelemben történt a születési arányszám jelentős csökkenése és a bámulatos termelékenységi növekedés összekapcsolódása folytán. Egyedi japánok egész történelmük során sosem voltak olyan jómódúak, mint manapság, és ezen jómód a belátható jövőben folytatódni fog. Ez az előrejelzés helyes, noha a gazdagodás aránya az 1990-es évek elején talán lelassult, és Északkelet- és Délkelet-Ázsia más országai manapság azáltal követik „a japán” utat a gazdagodás felé, amit modern gazdasági növekedésnek szoktak nevezni.

Japánban a gazdasági sikert bizonyos lényeges történelmi irányzatok és társadalmi befolyások erősítésével érték el. Ezek közül némelyek a Tokugava-korba nyúlnak vissza. Például a városiasodás, az iskolázás hatalmas fellendülése és az információ általános elterjedése. Mások, nevezetesen az iparosodás/iparosítás, amely a II. világháború utáni Japánban egyre inkább függ a nyersolajtól mint energiaforrástól, a Meidzsi-korszakból datálódnak.^[174] További lényeges tényező az olyan társadalmi etika, amely a csoporthoz való hűséget és a csoport által elérendő célokat hangsúlyozza. Ezt alig lehet úgy tekinteni, mint amit 1945 óta fokoztak. Ha bármit mondhatni róla, akkor ezt: kevésbé szigorú lett. Mindamellett „a japán családi rendszer” még megvan és szilárd elem maradt a nemzet modern történelmében.

A városiasodás és a csökkenő népszaporulat éles fogyatkozást okozott a vidéken élő emberek számában nemcsak az egész népesség arányában (a falulakók ma kb. 20%-át teszik ki az összlakoságnak), hanem abszolút számokban is. Vidéki távoli prefektúrákban, amelyek távol vannak erősen iparosított központoktól, kevesebb lakos él ma, mint 40 évvel ezelőtt. Részint ezen elvándorlás, részint a mechanizálás miatt, ismét részben azért, mert földműves háztartások tagjai egyre gyakrabban kaphatnak munkát közeli városokban, jóval könnyebb azok élete, akik a vidéken maradást választják, mint nagyszüleiké volt. A földreform beviteli vámvédelemmel és a rizs bőséges állami támogatásával az összesített mezőgazdasági bevételeket jelentősen a létfenntartás szintje fölé emelte, és a paraszt élete a testi megerőltetésre nézve egyáltalán nem olyan kemény, mint valaha volt. Mi több, pénzbeli

támogatás, továbbá mechanikai és tudományos segédeszközök nagyobb mértékű elérhetősége olyan helyzetet teremtettek, amelyben kevesebb földműves rizsfelesleget termel. Japán továbbra is nagy előnnyel vezet Ázsiában az egy angol holdon (acre) termelt rizs mennyiségében, és akkor is, ha lakossága 123 millióra növekedett, a kormány gabonátárolói rendszeresen tartalékolnak e nemzeti főterményből. Ily mértékű mezőgazdasági önellátás előzmény nélkül volt a Meidzsi-kor közepétől, és vegyes áldásnak tekintik a jelenkori kormányok és a (főleg városi) adófizetők.

Mezőgazdasági feleslegek és az a kérdés, hogy mit tegyenek velük, azon különpróba jelvények egyikének látszanak, amelyekkel a közgazdaság istenei kéretlenül kitüntetik a modern, fejlett társadalmakat. Ugyanez mondható el a környezetszennyezésről: a bruttó nemzeti össztermeléssel emelkedik. Minthogy Japán viszonylag kicsi, erősen iparosított állam, amelynek ipara Kjúsú északi részétől Tokióig képzelhető, sűrűn lakott tengely mentén tömörül, különösen alá van vetve mindenféle szennyeződésnek: a levegőt, a földet és a tengert károsítónak. Mint más országokban is, a probléma elég lassan ért a nagyközönség és a hivatalos elmék élvonalához, és senki sem keltheti azt a látszatot, mintha teljesen megoldódott volna. Sőt teljes éberségre van szükség e téren, minthogy új technológiák új veszélyek esélyeit hordják magukban. Mégis az általános körülmény e tekintetben lényegesen jobb az 1990-es évek közepén, mint az 1970-es években volt, ami egyéb okok között az ólommentes benzin használatának tudható be. Szembenézvén a környezetszennyezéssel és bizonyos mértékben legyőzve, a japán társadalomnak kétségtelenül segítségére volt és van az a tulajdonsága, hogy szeret határozott célokat maga elé tűzni és megvalósítani, továbbá gyümölcsöző együttműködés szokása létezik a kormány és az üzleti világ között. Ehhez járul az a tény, hogy Japánban a környezetszennyezés megoldásának égető sürgőssége is lökést adott a megoldáshoz. A magas életszínvonal és iparosodás egyetemes és hátrányos velejárói közül a mai Japánban egyebek még a lakás és szállítás/utazás problémái, különösen a nagyvárosokban.

A gazdasági előrejutásban megkülönböztető szerepű volt a hatásosabb tőkehasználat és a nagyobb technológiai kifinomultság.

Olyan amerikai földgyaluknak, amilyenek a háború után a lebombázott városokban ámulatba ejtették a tömegeket, amikor az építőtelkeket megtisztították, mára szakasztott japán másai vannak. Föld használhatóvá tétele, amely művelet a japán történelem hajnala óta rendszerint új rizsföldek nyeresét jelentette, ma azt teszi lehetővé, hogy olajfinomítók és nyersolaj alapú vegyi termékek gyárai épülnek töltéssel nyert lapos földnyelveken, amelyek mellett mély kikötőhelyek vannak óceánjáró tankhajók számára; ilyen hajók szállítják Japánba a nyersolajat a Perzsa-öbölből.^[175] Műanyagok és új műszalak készítése egész sor jövedelmező és [viszonylag] kellemes foglalkozást teremtett a könnyűipar területén, ahol a korábban létesült, de ugyancsak modern kerámiai és fényképészeti iparok szintén aktívak. Időközben a nehézipar haladt, különösen a járművek és egyéb fogyasztási termékek gyártásában. A technológia tetemes részét amerikai cégektől vásárolták, de kétirányú áramlás van kifejlődőben: a japán hozzájárulás főként az elektronika és szállítástan mérnökei részéről van.

Japán építészek egy-kettőre pótolták azt a lemaradást, amelyet a katonai vezetők művészi hagyományszeretete és a háborús megszakítások okoztak. Az 1923-as földrengés bebizonyította a vasbeton fölényét a téglaeépítéssel szemben; az akkortól kezdve képzettekre azonnal benyomást gyakoroltak olyan, II. világháború utáni teljesítmények, mint a *Reader's Digest* épülete Tokióban, amely új szakértelemről tett tanúságot a vas, üveg és vasbeton használatában. A középületek készítésének technológiájában és magánlakások megtervezésében ötletek ismét nemzeti határokon át cserélődtek ki: Le Corbusier (1887-1965) olyan név, amely Japánnal kapcsolatban idéződik emlékezetünkbe, és Tange Kendzó (Tange Kenzō, 1913-) neve Japánon kívül is ismerős, különösen olimpiai tornacsarnokai révén. Kevésbé ismert dolog, hogy olyan építészeket, mint Tange, alkalmaztak helyhatósági hivatalok, hangversenytermek és szórakoztató műsorok bemutató csarnokainak, közkönyvtáraknak és sportcsarnokoknak megtervezésére, és hogy Japán legremekesebb modern épületei nemcsak a nagyvárosokban, hanem szétszórta a kisebb városokban is található. Nem uralkodnak a város felett, mint a várkastélyok, de úgy szolgálják a polgárokat ezen világi korban,

miként templomok és szentélyek szolgálták őket valaha a közösségi élet gyújtópontjaiként. Az ilyen közösségi épületek mutatják a jövőbe vivő utat, jelzik a társadalmi elsőbbségeket, hasonlóan azon módhoz, ahogy a Meidzsi-korban épült vasútállomások és bankok tették a II. világháború előtti Japánban.

Szakszervezetek törvényes létesülését és működését először a megszállás engedélyezte. Számos ipari vita az 1940-es évek vége felé és az 1950-es évek elején heves volt. De azóta a munkáltatók és munkavállalók közti viszony sokkal simább lett a japán munkás saját szorgalma és termelékenységére és a japán családi szervezet veleszületett kohézióképesége folytán. Mindez folytatódó növekedést adott neki valós jövedelmében és életszínvonalában. Példaként: a legtöbb szakszervezet „házi szakszervezet”, amelybe csak egy vállalat alkalmazottjai tartoznak. A vezetők inkább alkudoznak a tőkéssekkel, semmint harcolnak ellenük.

A családnak vagy pótló családnak, mint alapvető társadalmi egységnek a folytatódó erőssége enyhítette az egyedi magányosság problémáját, amely a városiasodással és a tömegtársadalommal jár. Másrészt a főiskolások aktivizmusa, amelynek Japánban és más északkelet-ázsiai országokban régtől való hagyománya van, megszakítás nélkül teljes forradalmi erejében virult az 1970-es évek közepéig. Azóta, más fejlett társadalmakban tapasztalt irányzatokkal lépést tartva, meglepően csendes lett. A korábbi aktivizmus okai különfélék voltak és céljai nem világosabbak, mint bárhol másutt. Azt is lehet mondani, hogy még visszakívánhatjuk a forradalmár főiskolásokat, ha olyan csoportok által helyettesítődnek, mint a sokkal halálosabb, teljesen felelőtlen elkövetői a szaringáz-támadásoknak a tokiói földalattin és egyébütt.

Az a megfontoltság, amellyel mind a II. világháború előtti, mind a későbbi Japán a közoktatást tekintette, busásan jövedelmezett a bruttó nemzeti össztermelésben, ugyanis nagyobb termelékenység lett az eredménye új szakképzettségek elterjedésének, amelyeneket elsősorban a nemzet iskolái és főiskolái ápoltak. De mind a japánok, mind az idegenek kétségüket fejezték ki a jövő iránt, amikor folytatódó nagy növekedések a bruttó nemzeti össztermelésben valószínűleg nem lesznek többé a társadalom fő gondjai, és e téren a fő követelmény többé nem egyszerűen ügyvezetők és technikusok

képzése lesz. Ha egyszer azon stádiumba érünk, vajon a közoktatás szervezésének céljai – amely közoktatás egészen sosem hanyagolta el az egyéni szükségleteket és érdekeket –, élesebben összpontosulnak-e ezekre és még ismeretlen társadalmi igényekre?

Konzervatív politikai vezetés közben teljes mértékű modernizálás történt annak valós előnyeivel és kétségtelen hátrányaival. 1955 óta Japán kormányzása csaknem kizárólag a Liberális Demokrata Párt (*Dzsijúminsutó* [*Jiyūminshutō*]) kezében volt. Ez a párt konzervatív társadalmi érdekeltségek és politikai csoportok szövetkezése és alakulása idején központi eleme az a politikai tábor volt, amelyet Josida Sigeru, a neves, háború utáni politikus szervezett meg. Josidának 1954-ben volt nyugalomba vonulását követően a párt politikai vezetése inkább hozzáértőnek, mintsem látványosnak volt mondható; mindamellett három kiváló miniszterelnökségről említést teszünk: Ikeda Hajatóé (Ikeda Hayato, 1899-1965), Szató Eiszakué (Satō Eisaku, 1901-75) és Nakaszone Jaszuhiróé (Nakasone Yasuhiro, 1918-). Ezek közül az első az 1960-as évek közepén súlyos politikai válság közepette lépett hivatalba. Sikerült neki lecsendesítenie azon zavargásokat, amelyeket pártjának olyan döntése okozott, amellyel 10 évre szóló védelmi szerződésre lépett az Egyesült Államokkal. Egyidejűleg Ikeda azt kezdeményezte, hogy olyan, akkor túl nagyra törőnek látszó tervet indítsanak útjára, amely szerint 1970-re a nemzeti jövedelem megkétszereződne. – Szató Eiszaku 1964 novemberében lett a *Dzsijúminsutó* elnöke és azt követően miniszterelnök, miután Ikeda betegség miatt idő előtt lemondott. Eiszaku 1972 júliusáig maradt hatalmon. Ezen csaknem 8 évnyi miniszterelnöki állandóság máig is az alkotmányos kormányzás 1890-ben történt bevezetése óta volt leghosszabb hatalmon maradás. A magas helyezésű hivatal követelményei Szatót ügyes és érett politikussá tették. Váratlan, de szívesen látott szilárdító befolyást gyakorolt mind saját pártja frakcióira, mind a nemzeti politikára. Igaz, hogy ez a kormányzási szilárdság és Szató személyes hatalma bizonyos mértékben kétségtelenül az újonnan felfedezett nemzeti erőnek és cél felé haladás érzetének folyománya volt. Szató legnagyobb sikere azon tárgyalásból folyt, amelyet 1969-ben Washingtonban oly céllal vezetett, hogy Okinava prefektúra amerikai katonai ellenőrzésből fokozatosan japán kézbe térjen

vissza. – Nakaszone Jaszuhiro 1982 és 1987 között szolgált miniszterelnökként. Szatóhoz hasonlóan hosszú politikai tanoncságon ment át, de nem a hivatalnoki karban, hanem az országgyűlésben, és miniszterelnökké válása előtt számos kulcspozíciója volt mint kabinetminiszternek. Ily tapasztalatok élesítették veleszületett politikai ügyességét. Anélkül, hogy bármi forradalmat tett volna, Nakaszone a nyugodtság és önbizalom általános légkörében kiválóan szolgált mint miniszterelnök olyan párt és nemzet élén, amelyek a jövőbeli valószínű értékelés szerint fejlődéseik egyedülálló és fontos szakaszainak csúcsain mentek át.

A Liberális Demokrata Párt emberei állandóan olyan beállításúak voltak, hogy Japánnak szoros katonai, politikai és gazdasági kapcsolatai legyenek az Egyesült Államokkal. Mindamellet ezen függőség nem oly feltűnő, mint valaha az 1950-es és 1960-as években volt, minthogy Japán a külvilággal való kapcsolatait illetően kétoldalú viszony helyett többoldalú irányába haladt. Mégis az Egyesült Államokkal kötött, alapvető biztonsági szerződés jogosultsága kétségen felül maradt. A többoldalú beállítottság jobban megfelel a nemzet gazdasági erejének és az egész világra kiterjedő piacoktól és nyersanyagforrásoktól való függőségének; ennek egyik következménye az lett, hogy Japán cselekvően részt vesz olyan szervezetek működésében, mint amilyenek az Egyesült Nemzetek Szövetsége, a Világbank és a Gazdasági Együttműködési és Fejlesztési Szervezet (O.E.C.D).^[176]

Ettől függetlenül Japán diplomáciája lényeges tényező a világhatalmi viszonyokban és versengésekben. Jóllehet Oroszországgal nem történt formális békekötés, amely a végét jelentette volna az 1945-ben volt, néhány hetes háborúnak – éppen azon ország makacs, elutasító álláspontja miatt, amellyel megtagadta, hogy Japánnak a Kuril-szigeteket illető, jogos területi követelését tárgyalja –, az orosz-japán kapcsolatok elég jók maradtak. Nagykövetek az 1950-es évek közepétől kezdve helyeiken voltak Moszkvában, illetve Tokióban, rendszeres hajó- és légitraffikálás működik a két ország között, amellet teljes mértékű tudományos és kulturális kapcsolatok léteznek ugyanazon viszonylatban. Orosz-japán kétirányú kereskedelem 1990-ben csaknem 6 milliárd dollár értékű volt. Alig kétséges, hogy – ha a

területi és azzal kapcsolatos halászati problémákat barátságosan meg lehetne oldani, és ha a korábbi Szovjetunió kommunizmus utáni helyzete általában javulna – a fenti kereskedelmi forgalmi szám gyorsan növekednék.

Kína esetét tekintve az 1952 utáni kapcsolatokat több mint 20 éven át az Egyesült Államoknak Peking/Peicsing kommunista kormányával szemben volt, kemény nemzetközi és eszmei ellentétei határozták meg. Egészében véve a szárazföld tekintetében Japán hűségese támogatója maradt az amerikai vonalvezetésnek és ezen időszakban önálló szoros gazdasági és politikai kapcsolatokat épített ki a Tajvanon létesült, rivális, nemzeti kínai kormányzattal. Ahogy látszik, e teljesítmény nem volt eredendően nehéz, minthogy a császári Japánnak általában jó viszonya volt korábbi gyarmatával. Egyidejűleg Japán elegendő mértékben eltért az Amerika által eredetileg teljesnek szánt, kommunista Kína-ellenes kereskedelmi tilalomtól és jelentős kereskedelmet fejlesztett ki ezen országgal is. 1970-ben Japán 572 millió dollár értékű árut vitt ki a kommunista Kínába, és a bevitel értéke 254 millió dollárra emelkedett. Miután 1972-ben Nixon elnök meglátogatta Peicsinget, a japán külpolitika nagy mértékben módosult. Az amerikai kezdeményezést követő egy éven belül 1973-ban Japán a kommunista hatalmat mint Kína törvényes kormányát teljes diplomáciai elismerésben részesítette, de olyan feltételekkel, amilyenek mind Japán, mind Kína számára elfogadhatók voltak. A két ország közötti kereskedelem hatalmas mértékben megnövekedett. 1990-ben a Kínába irányuló japán kivitel 6 milliárd dollár értékű volt, míg a bevitel annak kétszerese. Azonfelül Japán óriási összegű segílyt adott Kínának az utolsó két évtized során. Ennek egy részét kétségtelenül arra szánták, hogy még erősebbé tegyék a kereskedelmi kapcsolatokat a két ország között, de belőle nem kevés néma jóvátétel is volt azon károkért, amelyeket Japán az 1930-as és 1940-es években ott okozott. Mindeközben a Tajvannal való kapcsolatok szívélyesek és kölcsönösen hasznosak maradtak.

Japán 1970 utáni, függetlenebb szerepre való előkészüléseinek másik arculata vált láthatóvá azon tervekben, amelyek arra irányultak, hogy jelentősen növeljék az ország védelmét, különösen a tengeren és a levegőben, és ezt az újrafelfegyverzésnek az

alkotmányban rögzített akadályai ellenére. E tervek célja az volt, hogy a meglévő önvédelmi erőket (amelyek az 1950-es években létesültek) képessé tegyék az ország és stratégiaileg létfontosságú érdekeinek megvédésére „hagyományos” támadással szemben.^[177] A még fiatalabb múltban Japán csapatokat küldtek Kambodzsába azon országban leendő nemzetközi békefenntartó erőfeszítés részeként.

A nemzet érzékenysége a tőle északkeletre fekvő ázsiai területeket illetően a politikai élet magától értetődő és meg nem szűnő ténye, de a közelmúlt történelmében a Kínára, Oroszországra és Koreára terelődő gond megközelítőleg sem volt annyira túlsúlyú, mint 1945 előtt. Hasonlóképpen Japán a földrajz és a kereskedelmi hálózat különös kapcsolatait fűzi Délkelet-Ázsiához és általában a Csendes-óceán tájaihoz. Mégis azt kell mondanunk, hogy az ország gazdasága túl nagy ahhoz, hogy egyetlen tájra korlátozódjék, bármilyen nagy legyen is az. És mert Japán érdekei az egész világra kiterjedőek és békések, törekvése a legnagyobb valószínűség szerint a jövőben is hasonló lesz, annak ellenére, hogy időnként az Egyesült Államokkal kereskedelmi viták miatt komoly összetűzés tör újra ki, és annak ellenére, hogy a csendes-óceáni háborúnak még mindig – mára teljesen megokolatlanul – afféle komor árnyéka vetődik a japán-amerikai kapcsolatokra.^[178]

Odahaza a *Liberális Demokrata Párt*, miután 1955 óta kezében tartotta, 1993-ban végül elvesztette kormányzó hatalmát, inkább belső harcok miatt, semmint azért, mert a szavazók bizalma hirtelen elhagyta volna. Ma is a legnagyobb párt a parlamentben^[179] és 1994 óta a koalíciós kormány vezető partnere; indokolt kilátás van arra, hogy saját jogán visszanyeri a kormányzást. Mint politikai szervezet a *Liberális Demokrata Párt* mindig vonzást gyakorolt a mérsékelt jobboldalra és a parlament jobboldali elemeire: a hivatalnoki karra, amely az az egyes tömb, amelynek leginkább köszönhető Japán 1952 óta volt sikere; a nagyvárosi üzleti társulatokra; vidéki kisvárosi üzletemberekre; és mezőgazdákra. E párt uralma a nagyközönség elméjében többé nincs különösen összefűzve a *dzaibacu*-befolyással. De e párt sok éven át tartó kapitalista- és Amerika-pártoló állásfoglalása állandó és némelykor keserű összetűzésekbe

juttatta baloldali csoportokkal parlamenten belül és parlamenten kívül.

Az ellenzék magja a *Japán Szocialista Párt* (*Nihon Sakaitō* [*Nihon Shakaitō*]), amely először a pezsgő, de veszélyes 1920-as években lett sikeres; a marxista kormányoknak nemrégien szerte a világon történt bukása után nevének angol változatát a kevésbé forradalmian hangzó *Japán Szociáldemokrata Pártja* alakúra változtatta. Hőskorukban a szocialisták a legtöbb értelmiséginek zajos támogatását élvezte, miként néhány erős szakszervezetét. Vezetőik valóságosan két rövid időszakon át hatalmon voltak a megszállás idején, és a közelmúltban (1994 óta) koalícióban kormányozták Japánt hagyományos fő ellenfeleikkel, a *Liberális Demokrata Párt* embereivel.

Mi több, noha a szocialisták 1952 óta sosem jutottak közel ahhoz, hogy saját erejük szerint kormányozzanak, elég erőseknek bizonyultak, hogy megakadályozzák konzervatív ellenfeleiket abban, hogy meghamisítsák az 1947-es alkotmányt, és más módon is részük volt a parlamenti és általános nemzeti politikában.

A régi *Japán Szocialista Párt* a külpolitikában hivatalosan a pacifista semlegességet szokta magáénak vallani. De a hidegháború és az Egyesült Államokkal kötendő, tervezett biztonsági szerződés elleni tömegtiltakozások mámoros időszakában gyakran ez volt az eset: „Kapard le emberedről a szocialista mázat és alatta nacionalistát találsz!” Azóta az Amerikával kötött szövetség tartóssága és – ellentmondásosan – az Amerikával kapcsolatban felmerülő kereskedelmi problémák kiújulása, továbbá a nemzeti erőérzet visszatérése és a világban észlelt változó körülmények összejátszottak, hogy a külpolitika ügyeit illetően elhomályosítsák a szocialisták és a liberális demokraták közti különbségeket; és ez kétségtelenül az emberi ügyekben található dagály-apály-mozgások egyike, amely egymás mellé juttatta őket. Továbbá a „házon belüli” hatalmi harcokban a szocialisták hagyományosan ki voltak téve annak, hogy túlszárnyalják őket azok, akik manapság nyíltan „nemzeti” *Kommunista Párt* néven szerepelnek az ő baloldalukon, másrészt a nem vegyes kormánypárt (*Kómeitō* [*Kōmeitō*]) az ő jobbjukon.

A *Kómeitó* 1964-ben létesült mint egyik, befolyásos Nicsiren (Nichiren) buddhista csoportnak, a *Szókagakkainak* (*Sōkagakkai* „Értéknövelés-társadalom”) politikai motorja, amely főként az alacsonyabb középosztályból milliós tömegeket mint támogatókat vonzott magához; olyan embereket, akik a társadalmi versenyben lélektanilag éppúgy, mint anyagiakban, lehangolva érezték magukat a gazdasági fellendülés hulláma és a társadalomban feltűnt egyéniségi kultusz miatt. A *Szókagakkai* meghirdetett elvei a jóságról, szépségről és jótékonyaságról nem vitathatók, de, mert nincs rendszeres ideológiája, nagy gondot fordított arra, hogy követőit szervezze és fanatikusan harcos szelleművé tegye. Igazi Nicsiren-módon a követőktől elvárják, hogy egyetlen célt szem előtt tartó rajongásuk legyen a nagy és türelmetlen középkori hittérítő iránt, és hogy elhiggyék, miszerint ő és bizonyos tanítványai évszázadokon át azon igazság kizárólagos forrásai voltak, amely idővel Japánból az egész világra szétterjed. E nézetek azzal együtt, hogy hatalmas, fegyelmezett szektába tömörítették híveiket, a fasizmus vádját ébresztették. Bizonyos, hogy a *Szókagakkai* vétkes volt abban, hogy megfélemlítést alkalmazott tagok toborzásában és választásokon szavazatok szállításában. Támogatottságának csúcsához ért, és miután ez tudatosult benne, a politikai *Kómeitó* 1970-ben minden alaki kapcsolatát megszakította a szülő vallásos testülettel és meghirdette szándékát, hogy független minőségben mint középpárt fog haladni a „humanista szocializmus” ideológiájára alapozva magát és ellenezni fogja az Amerikával kötött szövetség katonai jellegét. Mint ilyen szervezetnek vegyes szerencséje volt: a képviselőházban 50-60 képviselővel rendelkezett és a felsőházban körülbelül 30-cal; de, ahogy látszik, valóban képtelen volt ezen túlnőni. Ha befolyása jóval kisebb volt, mint elvárható lett volna, legalább azt lehet mondani, hogy felelős ellenzékként viselkedett.

A *Kómeitó* hasonlított a *Japán Kommunista Párthoz*, amennyiben jó szervezete volt a városi választókerületek szintjén. És a világvárosi választók viszonylag erős támogatást nyújtottak e két kisebb pártnak. A két nagy párt balsikere abban, hogy megtartsa támogatását – nem is szólva növeléséről – gyakran szükségszerűen gond forrása volt, különösen a *Liberális Demokrata Pártban*. Ugyanis az történt, hogy az embereknek a vidékről a városokba ömlése által

a konzervatív kormányzás alapjai folyton vástak. Százalékban kifejezve az 1952 óta rendezett országos választásokon a konzervatív közvetlen szavazási eredmény az 1953-ban elért 65.6%-ról 47.6%-ra süllyedt 1969-ben. Mégis később ez az irányzat egyensúlyba jutott, sőt némi visszafordulás történt.

Az ilyen hullámzások, egyéb bizonyítékokkal együtt, azt mutatják, hogy a *Liberális Demokrata Párt* egyáltalán nem merült ki, és hogy valamilyen módon az előre látható jövőben továbbra is nagyon befolyásos lesz, mint Japán kormányzásában szereplő párt. (A valóságban inkább a szocialisták, mint a liberális demokraták azok, akik a század végére esetleg megszűnnek létezni körülbelül olyan alakban, mint amilyenek manapság.) Nem kétséges, hogy hosszú hivatalban maradása során a *Liberális Demokrata Pártnak* nagy segítségére volt a jelenben is érvényes választási rendszer, amely erősen a mezőgazdasági tájak szavazóinak kedvezett; és az is előnyére volt, hogy ellenzéke a parlamentben nem volt egyetlen nagy tömbbé tömörülve, hanem 4 kis pártból állott: a *Szocialista Pártból*, a *Demokrata Szocialista Pártból* (*Minsu Sakaitō* [*Minshu Shakaitō*]), a *Kómeitōból* és a *Kommunista Pártból*.^[180]

A személyes és nemzedékekhez kötődő ellenségeskedések, amelyek 1973-ban a *Liberális Demokrata Párt* homályba tolódását eredményezték, erősen emlékeztetnek azon intrikákra és beharcokra, amelyek a régi *Dzsijutō* (Liberális Párt) és *Kaisintō* [= *Rikken Kaishintō*] (és számos utódpartjuk) között dúltak a Meidzsi-és Taisó-korokban és a Sóva-kor kezdeti időszakában. Mi több, nem ismételtük eléggé, hogy Japánban a jelen, legalább látszatra, rendkívül cseppfolyós politikai és parlamenti helyzet egyik egyenes következménye az 1990-es évek gazdasági lanyhulásának és a hidegháború végének.

Mit mondhatunk a jövőt illetően? Akármely elvű japán politikusok és bürokrata társaik eléggé tapasztaltak és intelligensek házi feladataik elvégzéséhez, és valószínű, hogy valamilyen új és elég könnyen azonosítható politikai építmény keletkezik a régi részomladékán. Vagy azon töredékek, amelyek 1993-ban kiléptek a *Liberális Demokrata Pártból* közelednek és csatlakoznak hozzá, amikor azon párt újból kétségtelen kormányzási hatalom lesz, amellyel szemben csak nagyon kicsi és erőtlen ellenzék áll – ez

lenne a nevezetes „másfél párt” szöveggönyves megoldás – vagy a jelenben lazán egyesült ellenzék tömörül egyetlen nagy életképes párttá, és akkor kétpártrendszer lesz, olyan minta szerint, amilyen számos (de egyáltalán nem összes) nyugati országban jól működik, és amilyen nagyon hasonló lenne a *Szeijúkai* és a *Minszeitó* működéséhez a II. világháború előtti Japánban. Érintőleg megemlítjük, hogy a frakciózásnak a japán politikában elterjedt „bűne”, amelyet ilyen vagy olyan érveléssel gyakran elítélnek, határozott segítség olyan rendszerbeli lazulás kezdeteinek orvoslásában, mint amilyen manapság támadja az országot és kormányzását. Ami ennél jelentősebb: a többoldalúságnak azon régtől való vonásai, amelyek szembenállást és együttműködést lehetővé tesznek – és mindkettőt a szuverenitás, a törvényesség és rendtartás általánosan elfogadott keretén belül –, egyáltalán nem hiányoztak az országgyűlés és egyéb fórumok közelmúltú tevékenységéből. A japán politikai hagyomány egyéb jelentős elemei, amelyek virágoznak, és kell, hogy továbbra is virágozzanak, a gyakorlati hagyományosság és az igazgatási rendszer. Azon vezetők (és szervezeteik) lesznek sikeresek, akik a nemzetnek elismerten nehéz időkben legjobban tudják szavatolni a folytatódó béke és szilárdság szent kincseit, továbbá a nemzetközi befolyást és megbecsülést, a töretlen – ha nem is drámaian növekvő – jólétet, a józan haladást a nagy jelentőségű ügyekben (pl. népegészség, lakásellátás, közoktatás, környezetszennyezés) mindenkor egyedeknek és közösségeknek egyaránt.

A politika és az országgyűlés világától eltekintve azt mondhatjuk, hogy sok megvalósult abból, amit 25 évvel ezelőtt, e könyv korábbi változatának végén, előre vetítettünk. A japánok joggal büszkék jóléti államukra, és szigeteik e század végére valóban egyikét képezik a Földön létező két-három leggazdagabb nemzeti, illetve regionális közösségnek, mindabban, ami azzal értődik a lehetőségek terén akár testi, akár szellemi, akár anyagi értelemben egyedi férfiakkal, nőkkel és gyermekekkel egyaránt. Ez az ország többé nem más civilizációk kínlódo követője, vagy magános úttörője az átfórmálásnak, hibridizációnak és modernizálásnak. Teljes mértékben olyan helyzet ura, amilyenből hozzájárulhat a tágabb értelemben vett világcivilizációhoz nemcsak saját hagyományos

művészeti, vallásos, társadalmi és politikai tapasztalataival, hanem elért modernebb fejleményekkel is mind ezen területeken, mind a tudományokban, technológiában, tudományos kutatásokban és általában véve emberi vállalkozásokban. Hogy csak egy, nagyon földközeli példára mutassunk: száz- és százmillió ember szerte a világon közvetlen hasznát láthatta 1952 óta azon kiváló minőségű (és viszonyítva olcsó), japán gyártású áruknak, amelyeket vagy magában Japánban készítettek, vagy a szigetországon kívüli gyárakban, amelyeket japán vállalatok pénzeltek és egyébként láttak el. Ugyanakkor a japánok egyre fokozódó mértékben szívnak be és hasznosítanak ötleteket és felfedezéseket a külvilágból. Kereskedelem, turizmus, iskolázás és informálás továbbra is az életben tartó vére az ilyen rendszernek, amely állandó keringésben tart javakat, embereket és ötleteket. Mindez máris mélyreható és általában jó hatással volt – és remélhetően a jövőben is olyan hatású lesz – egyedekre, különösen az egymást követő nemzedékek fiataljaira.

Am nemcsak Japánban, hanem szerte a világban szükség van arra, hogy egyensúly legyen egyrészt az egy személyre vonatkozó önmegvalósítás, másrészt a társadalmi és családi kötelezettségek között.^[181] Azon túlmenően további haladás nemcsak nem megerőltető „kommunikáció [„értésítés – értesülés”]” függvénye számítógépek vagy bármilyen más eszközök segítségével, hanem hamisítatlan emberi és kulturális érintkezésnek is. Szerencsére az utóbbi 50 évben ebből sok megvalósult, és az irányzat bővül hivatalos és kereskedelmi szinten és éppoly lényegesen, népek közti és egyedi szinteken, ahol sok jóindulat mutatkozott, sok megértést értek el, és nem kevés hasznos munkát végeztek. A jövő nemzedékeknek szükséges lesz ezen pozitív tapasztalat bőségére építeni, mert hiszen jó és civilizált férfiaknak és nőknek sosem szabad azt hinniük, hogy nem fenyegeti őket veszély.

JEGYZETEK

[1] Beszélt nyelvük valószínűen hasonlított az altájinak nevezett, szárazföldi nyelvcsoporthoz, amelyek közül a török a legnyugatibb, de olyan szavak is vannak benne, amelyek délkelet-ázsiai kapcsolatokra utalnak.

[2] Tsunoda and Goodrich, *Japan in the Chinese Dynastic Histories – Later Han through Ming Dynasties*, pp. 10-11 Japán a kínai uralkodóházak történelmeiben – a Késői Hantól a Ming dinasztiáig, 10., 11. o.-ak).

[3] Az említett területek lassú egységesítési folyamatának észben tartása mellett a következőkre is emlékezni kell: a) azok egyáltalán nem felelnek meg a mai Japán területének, b) szerte a szigeteken táji variáció, helyi önkormányzat és helyi érdekek jelentős tényezők voltak a japán történelemben.

[4] Lásd: Hudson and Barnes, „Yoshinogari: A Yayoi Settlement in Northern Kyushu”, *Monumenta Nipponica* 46, no. 2 (1991) pp. 211-235 („Josinogari: Jajoi-település északi Kjúszuban”, *Monumenta Nipponica* 46, 2 (1991). 211-235. o.-ak).

[5] Tsunoda and Goodrich, *Japan in the Chinese Dynastic Histories*, p. 13 (Japán a kínai uralkodóházak történelmeiben, 13. o.).

[6] A részletek a következő jelölésű forrásmunkából származnak: Hall, *Government and Local Power in Japan 500-1700 – A Study Based on Bizen Province* (Kormányzás és helyhatóság Japánban 500 és 1700 között – Bizen tartományra alapuló tanulmány). Ez kiváló vizsgálata a helytörténetnek, ahogy a nemzetibe ágyazódik.

[7] Holtom, *The National Faith of Japan*, pp. 23-24 (Japán nemzeti hite, 23., 24. o.-ak)

[8] Ez összehasonlítható az *Anglo-Saxon Chronicle* (Angolszász Krónika) értesítésével arról, hogy mily módon emelkedett Wessex politikai főszerepe Angliában, és miként asszimilálódtak a pogány és barbár angolszászok Nyugat-Európának az Egyház által vezetett civilizációjába.

[9] W. G. Aston fordítása a következőnek: *Nihongi – Chronicles of Japan from the Earliest Times to A. D. 697*, Part II. p. 66 (Nihongi – Japán krónikái a legrégebb időktől Kr. u. 697-ig, II. rész, 66. o.). A *Nihonsoki* másik neve *Nihongi*.

[10] *Nihongi*, II. rész, 67. o.

[11] *Nihongi*, II. rész, 110. o.

[12] *Nihongi*, II. rész, 148. o.

[13] Ezen írás a következő forrásban lelhető: *Nihongi* II. rész, 129-133. o.-ak, vagy átdolgozott formában e műben: Tsunoda, *Sources of the Japanese Tradition*, pp. 50-53 (A japán hagyomány forrásai, 50-53. o.-ak).

[14] Amikor később 646-ban rendkívüli eset került elő bizonyos be fölötti ellenőrzést illetően, a trónörökös a következő, általános érvényű kijelentést tette: „Az égen nincs két

nap, az országban nincs két uralkodó. Ezért egyedül a császár az, aki legfőbb az egész birodalom felett, és akinek joga van a számtalan nép szolgálatára,” *Nihongi*, II. rész, 217. o.

[15] Még a hatalmas Temmu császár is (673-tól 686-ig uralkodott), aki személyes vezetést gyakorolt, megkövetelte, hogy tisztviselői mindenekelőtt illően előkelő származásúak legyenek. 682-ben rendeletet bocsátott ki, amely így szólt: „Mielőtt kiválasztás történik, minden hivatalra jelölt származása és jelleme tekintetében kivétel nélkül tudakozódás legyen. Senki sem alkalmas kinevezésre, akinek származása elégtelen, akkor sem, ha jelleme, viselkedése és képessége kifogástalan.” (Alkalmazott átvétel a *Nihongi*-ből, II. rész, 357. o.)

[16] Addig a főváros időről időre költözött. Mára csak minimális nyomai maradtak meg néhány korábbi fővárosnak. A Fudzsiwara nevű fővárost, ahol a Taihó törvénygyűjteményt írták és szerkesztették, ma facsoport jelöli. Nara 784-ig maradt főváros.

[17] Az egységes földosztás e rendszerének szabályos mintázata az ország azon részeiről készített légifelvételeken látható, amelyek a fővárossal szoros érintkezésben voltak. E rendszer valószínűen több évsz.-on át sem jutott el a birodalom távoli részeire, de némely területeken az egységes földosztás rendszere a Taika-reform előtt is gyakorlatban lehetett.

[18] E rész az udvari krónikából, a *Soku (Shoku) Nihongi*-ből való, amely onnét folytatta a történelmet, ahol a *Nihonsoki (Nikon shoki = Nihongi)* 697-tel abbahagyta. Az idézett fordítás a *Sources of the Japanese Tradition (A japán hagyomány forrásai)* című műben található a 106. és 107. o.-akon; l.: 3. fejezet, 6. lábjegyzet).

[19] Körülbelül száz évvel később e Buddha-szobor fejét földrengés ledöntötte. Későbbi földrengések és tüzek (tájfunnal, a hagyományos Japán ezzel együtt három vészével) hozzájárultak az eredeti alkotás elpusztításához, úgyhogy javítások után mára alig valami maradt meg a 8. sz.-i szoborból. Még így is a jelenben látható, állítólag 452 tonna súlyú, 50 lábnál magasabbra tornyosul a turista fölé.

[20] Ennek ellenére az a hír járja, hogy a mai Nara szélén látható jelentős nagyságú sírdombok Sómu és császárnője végső nyughelyei.

[21] Hall, *Japanese History; New Dimensions of Approach and Understanding*, p. 27 (Japán történelem; A megközelítés és megértés új dimenziói, 27. o.). Hall maga is belátja e nézet gyenge pontjait.

[22] A firniszfából nyert nedv a levegőn megszilárdul és olyan felületet képez, amely ellenálló hővel, nedvességgel és rovarokkal szemben, továbbá festhető és csiszolható. Olyan üreges lakkszobrok készítésekor, mint amilyen a Könyörület Uráé, kenderrétegeket préseltek agyagmintákra, és e rétegeket folyékony lakkal szilárdították. Miután a borítás megszáradt, a belül levő agyagmintát eltávolították.

[23] Tsunoda, *Sources of the Japanese Tradition*, pp. 100-101 (A Japán hagyomány forrásai, 100., 101. o.-ak).

[24] Az alapvető írások ezek voltak: *Classic of Filial Piety (A gyermeki jámborság klasszikus műve)* és *The Analects of Confucius (A konfuciusi válogatott írások)*.

[25] Fentebb említettük. Némely korábbi nemzeti feljegyzések 645-ben balszerencse következtében elpusztultak; a Nara-korban 712-ben megszületett a *Kodzsiiki (Kojiki)* (Régi

történetek feljegyzései). E könyv nem volt elég kifinomult ahhoz, hogy hivatalos nemzeti történelemnek tekintsék.

[26]

A *Nihonsoki* és még inkább a *Kodzsiki* vallásos értékét nem szabad figyelmen kívül hagyni. Ez különbözik történetírási értéküktől, noha kapcsolatban van vele. „Nagy Nemzeti Írások” névvel illeték őket. Hasonlóképpen megkülönböztetett értékűek a nyelvtudomány számára mint korai irodalmi termékek és mint mondák és legendák jelentős gyűjteményei.

[27]

Nihongi, II. rész, 348-49. o.-ak.

[28]

Keene (szövegkiadó), *Anthology of Japanese Literature from the Earliest to the Nineteenth Century*, p. 59 (A japán irodalom antológiája a legkorábbtól a 19. sz. közepéig, 59. o.).

[29]

The Nippon Gakujutsu Shinkōkai, The Manyōshū – One Thousand Poems, p. 13 (A Manjósú – Ezer költemény, 13. o.).

[30]

Uo., 198. o.

[31]

Uo., 33-34. o.-ak.

[32]

Uo., 180. o.

[33]

Uo., 252. o.

[34]

Uo., 298. o. Az érdeklődő olvasónak melegen ajánljuk, hogy olvassa még a következőket: R. Brower and E. Milner, *Japanese Court Poetry* (Japán udvari költészet); Paula Doe, *The Warbler’s Song at Dusk* (A poszáta esti éneke).

[35]

Kiótó régi neve Heian-kjó (Heian-kyō „béke- és kényelem-főváros”), és történészek e névből eredeztették a „Heian-kor” kifejezést.

[36]

E kijelentés azon nézetből fakad, hogy az 1185 és 1333 között hatalmon volt Kamakura kormány inkább kiegyesíttése volt a régi rezsimnek, mintsem kicserélése.

[37]

Lásd idevágó korábbi megjegyzéseinket.

[38]

Tokihirát tény szerint sosem nevezték ki szessóvá vagy kampakuvá, de valóságos kormányzóként gyakorolt hatalmat és támadhatatlanná vált Szugavara Micsidzane (Sugawara Michizane) 901-ben történt száműzése után. A visszavonult Uda császár, noha bosszús volt a Fudzsivara-befolyás miatt, nyilván úgy vélekedett, hogy Tokihira volt utódjának miniszterei között a legtehetségesebb.

[39]

Lásd még: Reischauer and Yamagiwa, *Translations from Early Japanese Literature*, p. 273 (Korai japán irodalom fordításai, 273. o.)

[40]

Hall, *Japanese History: New Dimensions of Approach and Understanding*, pp. 29-31. (Japán történelem: A megközelítés és megértés új dimenziói, 29-31. o.-ak).

[41]

Go-Szandzsó lemondásának indítékai nem egészen világosak; lásd: G. Cameron Hurst, *Insei: Abdicating Sovereigns in the Politics of Late Heian Japan, 1068-1185*. (Visszavonultság: Lemondott uralkodók a kései Heian-kori Japán politikájában 1068 és 1185 között).

[42] Ez a *kana* néven ismert írásrendszer szótagírás és az ábécéhez hasonló jelképekből áll, amelyek a japán nyelv hangjait jelenítik meg. Vö. a *Manjósúról* tett megjegyzésekkel.

[43] G. W. Sargent fordítása e kötetben: Keene, *Anthology of Japanese Literature*, p. 91. (A japán irodalom antológiája, 91. o.).

[44] Vos nyomán a következőből: *A Study of the Ise-Monogatari*, Vol. I. p. 255 (Az Isze történetének vizsgálata, I. kötet, 255. o.)

[45] Seidensticker (fordító), *The Gossamer Years – The Diary of a Noblewoman of Heian Japan*, p. 39 (Ökörnyálfényes évek – A Heian-kori Japán egy nemesasszonyának naplója, 39. o.)

[46] Morris (fordító és szövegkiadó), *The Pillow Book of Sei Shōnagon*, p. 49 (Szei Sónagon Vánkoskönyve, 49. o.)

[47] Ugyanott, 33. o.

[48] Ugyanott, 33. o.

[49] Waley (fordító), *The Pillow Book of Sei Shōnagon*, pp. 127., 128.

[50] Morris, id. m. 241., 242. o.-ak.

[51] Waley (fordító), *The Tale of Genji – A Novel in Six Parts by Lady Murasaki*, p. 634 (Gendzsi története – Hat részből álló regény Muraszaki úrhölgy írásaként, 634. o.).

[52] Természetesen lehető, noha egészét tekintve valószínűtlen, hogy valamely, számunkra ma is ismeretlen Heian-kori regény elérte Muraszaki teljesítményének színvonalát. Hasonlóképpen Nyugaton talán valamely, a klasszikus időkben írt mestermű nem maradt fenn, de az olyan történet, mint pl. Apuleius *Aranyszamár* „*Golden Ass*”) nevű írása – noha nem kis hozzáértéssel és humorérzékkel készült – aligha üti meg az érettség azon mértékét, amellyel Muraszaki regényében találkozunk.

[53] Tsunoda nyomán, *Sources of the Japanese Tradition*, pp. 132, 133 (A japán hagyományok forrásai, 132., 133. o.-ak).

[54] Uo., 135. o.

[55] Soothill, *The Lotus of The Wonderful Law*, pp. 125-128 (A Csodálatos Törvényről szóló Lótusz, 125-128. o.-ak).

[56] A buddhizmus harmadik nagy osztálya a hinajána és a mahajána mellett.

[57] Kínában keletkezett hit a természetben, mágiában és az igazság egyéni keresésében. A Konfucius-követők társadalomellenesnek nevezve elítélték.

[58] Tsunoda, *Sources of the Japanese Tradition*, p. 147 (A japán hagyomány forrásai, 147. o.)

[59] Vö.: Brewster, *Sanuki no Suke no Nikki*, pp. 70-73 (Szanuke no Suke-napló, 70-73. o.-ak).

[60] Lásd: Friday, „Teeth and Claws: Provincial Warriors and the Heian Court”, *Monumenta Nipponica*, Vol. 23, No. 2 (1988) („Fogak és karmok: a Heian udvar vidéki harcosai”, *Monumenta Nipponica* 23. kötet, 2. szám (1988).

[61] Ezen összefüggésben ajánlatos arra emlékezni, hogy Sansom az ő nagyszabású, *History* (Történelem) című könyve 1. kötetét 1333-mal végzi, és nem 1185-tel.

[62] McCullough, „A Tale of Mutsu”, *Harvard Journal of Asiatic Studies*, Vol. 25 (1964-65), pp. 191-2 („Mucut [Mutsut] érintő történet”, *Harvard Journal of Asiatic Studies*, 25. kötet (1964-65), 191., 192. o.-ak).

[63] Reischauer and Yamagiwa, *Translations front Early Japanese Literature*, pp. 452-3 (Korai japán irodalom fordításai, 452., 453. o.-ak).

[64] Hurst, *Insei: Abdicated Sovereigns in the Politics of Late Heian Japan 1086-1185*, pp. 182-205 (Kolostorba vonult császárok uralma: lemondott császárok a késői Heian-kori Japán politikájában 1086 és 1185 között, 182-205. o.-ak).

[65] Azért nevezték így, mert a Minamoto családot Gempeinek is hívták, míg a Taira másik neve Heike volt.

[66] Sadler (fordító), „The Heike Monogatari”, *Transactions of the Asiatic Society of Japan*, Vol. 46, Part 1. (1918), p. 1 („A Heike története”, *TASJ*, 46. kötet, 1. rész [1918], 1. o.).

[67] Sadler nyomán, i. m. 276. o.

[68] Sayers (fordító), *The Song of Roland*, p. 11 (Roland-ének, 11. o.).

[69] Sadler, „The Heike Monogatari”, *TASJ*, Vol. 49, Part 1 (1921), p. 238 („A Heike története”, *TASJ*, 49. kötet, 1. rész (1921), 238. o.).

[70] Lásd a Fudzsivara család „északi” hatalmi központját illető leírást a 8. FEJEZETben az ÉPÍTÉSZET címszó alatt.

[71] A *dzsitó* középi-Heian időkből volt ismeretes, de a *sugo* – úgy látszik – csak az 1180-as évek elejétől.

[72] Vö.: Moss, *Antiquity and Anachronism in Japanese History*, pp. XIV, 73-77 (Régiség és anakronizmus a japán történelemben, XIV., 73-77. o.-ak).

[73] Jorjie (Yorjie) huszonkét, Szanetomo (Sanetomo) huszonhét évesen halt meg.

[74] W. McCullough, „Shōkyūki – An Account of the Shōkyū War of 1221”, *Monumenta Nipponica*, Vol 19, No. s 3-4 (1964), p. 209 (Az 1221-ben volt Sókjú- [Shōkyū-] háború története, *Monumenta Nipponica*, 19. kötet, 3. és 4. sz. [1964], 209. o.).

[75] Lásd: Mass, *The Development of Kamakura Rule*, pp. 46-47, 57 (A kamakurai uralkodás kifejlődése, 46., 47., 57. o.-ak). – Megjegyzendő, hogy tulajdonjogok (*honke* vagy *ryōke siki* [ryōke shiki]) nem nagyon változtak meg a Sókjú-háború eredménye által.

[76] A Hódzsó kormányzók nagyon ügyesek voltak a hatalom (és így a felelősség) maguk közti megosztásában és átruházásában a *rensó* (*renshō* „együtt aláíró”) tisztségének a kormányzó mellé rendelésével és így tovább. Ezért joggal dicsérték őket. Az

az általánosan elfogadott vélemény, amely szerint legalább a 13. sz. első felében arra is hajlottak (sőt képesek voltak), hogy a hatalmat valóságos tanácskozási eljárással közösen gyakorolják más katonai családokkal együtt, erős tagadásban részesült Andrew Goble részéről a következő nevű munkában: Mass (kiadó), *Court and Bakufu in Japan*, chapter „The Hōjō and Consultative Government” (Az udvar és a bakufu Japánban; „A Hódzsó és a tanácskozással kormányzás” című fejezet).

[77] A Kamakura időszakra illetékes vezető, nem japán tudós, Jeffrey P. Mass erősen hangsúlyozza a *bakufu* bíraskodási szerepét. Lásd különösen e munkáját: *Antiquity and Anachronism in Japanese History* (Régiség és anakronizmus a japán történelemben).

[78] A Japán és a kontinens többi része közötti érintkezés természete a Heian-kor második felében még kidolgozásra vár, legalább nem japán specialisták által. Császári udvari és egyéb szerzetesek vallási okokból továbbra is megtették a fáradságos utat Koreába és Kínába. Kétségtelenül laikus segítők és szolgák kísérték őket. Még akkor is, ha azon hajók kapitányai és legénységei, amelyeken utaztak, idegenek voltak, az ilyen japán utazók tapasztalatai és szerzett tudása szerves részét képezte azon tág érintkezési hagyománynak, amely felölelte a kereskedelmet (lásd fennebb az „A Taira család felemelkedése és bukása” című részt) és a halászatot.

[79] H. McCullough (fordító), *The Taiheiki – A Chronicle of Medieval Japan*, p. XXXVI (A nagy megbékítés feljegyzései – A középkori Japán egy krónikája, XXXVI. o.).

[80] Keene, *Anthology of Japanese Literature*, p. 250 (A japán irodalom szöveggyűjteménye, 250. o.).

[81] Kenneth Gossberg, egyik alapvető cikkében, leírja Josimicu három hatalmi bázisát: hűbéres harcosi, civil egyeduralkodói és (konfuciánus) hivatalnoki. L. „From Feudal Chieftain to Secular Monarch: The Development of Shogunal Power in Early Muromachi Japan”, *Monumenta Nipponica*, Vol 31, No. 1 (1976), pp. 29-49 („Hűbéres nemzetségi vezérből világi egyeduralkodó: a sóguni hatalom kifejlődése a korai Muromacsi Japánban”, *Monumenta Nipponica*, 31. kötet, 1. szám [1976], 29-49. o.-ak).

[82] Murdoch, *A History of Japan*, Vol. I, p. 633 (Japán történelme, I. kötet, 633. o.).

[83] Hall, *Government and Local Power in Japan 500-1700*, p. 204 (Kormányzat és helyhatóság Japánban 500 és 1700 között, 204. o.).

[84] Egyik expedíció alkalmával 37.000 kardot szállítottak Kínába. Ezek nyilván nem olyan nagy értékű műalkotások voltak, mint amilyeneket kamakurai fegyverkovács mesterek készítettek, és amelyek felülmúlták a kiváló spanyol kardokat. Ahogy a hadviselés egyes harcosok küzdelmétől eltávolodva gyalogosok nagy tömegű alakulatainak csatarendbe állításához fordult, úgy a fegyverkovácsok rövidebb, csak hasznossági szempontú kardok tömeggyártását kezdték el.

[85] E szavak a következőből idéztetnek: Nippon Gakujutsu Shinkōkai, *The Noh Drama – Ten Plays front the Japanese*, Vol. I, pp. 167-82 (A nó-dráma – Tíz játék, I. kötet, 167-82. o.-ak).

[86] Keene (fordító), *Essays in Idleness – The Tsurezuregusa of Kenkō*, p. 201 (Dolgozatok a tétlenségről – Kenkō [Kenkō] Curedzuregusza [Tsurezuregusa nevű írása], 201. o.).

- [87] Keene, *Anthology of Japanese Literature*, p. 202 (A japán irodalom antológiája, 202. o.).
- [88] Keene, id. m. 208. o.
- [89] Keene, id. m. 211. o.
- [90] Coates and Ishizuka (fordítók és kiadók), *Hōnen, the Buddhist Saint*, Vol. II, p. 184 (Hōnen, a buddhista szent, 2. kötet, 184. o.).
- [91] A Nara korszakban létesített szekták.
- [92] Coates and Ishizuka, id. m., II. kötet, 317. o.
- [93] E vészterhes sorsfordulót *mappō* (*mappō* „a törvény végződése”) névvel illették.
- [94] „Azon időtől, amikor Hōnen elkezdte ismételni a nevet 70.000-szer naponta, semmi egyebet sem tett éjjel és nappal. És ha bárki kérdésekkel hozzá fordult a vallást illetően, miközben úgy tett, mintha hallgatná a kérdéseket, halkra fogta hangját, de közben egy percig sem szűnt meg a *nembucut* ismételni.” Coates and Ishizuka, id. m. 188. o.
- [95] Idézi Sansom, *Japan, a Short Cultural History*, p. 336 (Japán – Rövid kultúrtörténet, 336. o.).
- [96] Tsunoda, *Sources of the Japanese Tradition*, p. 230 (A japán hagyomány forrásai, 230. o.; némi változtatással).
- [97] Keene, *Essays in Idleness*, p. 20. (Dolgozatok a tétlenségről, 20. o.).
- [98] Mary Berry az ő Hideyoshi című könyvében ennek kapcsán hangsúlyozza a „szövetkezés” fogalmát.
- [99] Murdoch, *A History of Japan*, Vol. II, p. 289 (Japán története, II. kötet, 289. o.).
- [100] Cooper (szerkesztő), *They came to Japan – An Anthology of European Reports on Japan, 1543-1640*, pp. 945 (Japánba érkeztek – Európaiak Japánt illető jelentéseinek antológiája az 1543 és 1640 közötti időből, 94. és 95. o.-ak).
- [101] Cooper, id. m. 136. o.
- [102] Így idézi Boxer e munkája: *The Great Ship From Amacon – Annals of Macao and the Old Japan Trade, 1555-1640*, p. 1. (Az Amaconi Nagy Hajó – Macao és a régi Japánnal üzött kereskedelem évkönyvei az 1555 és 1640 közötti időből, 1. o.).
- [103] Úgy látszik, hogy a gyapotot eredetileg sokkal korábban, a Heian-korban vitték be, de termelése időközben megszűnt.
- [104] Lásd: Iwao Seiichi, „Reopening of the Diplomatic and Commercial Relations between Japan and Siam in the Tokugawa Period”, *Acta Asiatica* Vol 4, no. 1 (1963), pp. 1-31 („Újra megnyitása a diplomáciai és kereskedelmi kapcsolatoknak Japán és Sziám között a Tokugava korban”, *Acta Asiatica*, 4. kötet, 1. szám (1963), 1-31. o.-ak).
- [105] További idevágó információ: Takakura, *The Ainu of Northern Japan* (Az ajnuk Észak-Japánban); Tashiro, „Foreign Relations During the Edo Period: Sakoku Reexamined”, *The Journal of Japanese Studies*, Vol. 8, no. 2 (1982), pp. 283-306;

(„Külcapcsolatok az Edo-korszakban: szakoku [„zárt ország”] újbóli vizsgálata”, *The Journal of Japanese Studies*, 8. kötet, 2. szám (1982), 283-306. o.-ak); Toby, „Reopening the Question of Sakoku: Diplomacy in the Legitimation of the Tokugawa Bakufu”, *The Journal of Japanese Studies*, Vol. 3, no. 2 (1977), pp. 323-363 („Szakoku [„zárt ország”] kérdésének újbóli vizsgálata: A Tokugawa bakufu törvényesítése érdekében volt diplomácia”, *The Journal of Japanese Studies*, 3. kötet, 2. szám (1977), 323-363. o.-ak); Toby: *State and Diplomacy in Early Modern Japan* (Állam és diplomácia a korai modern Japánban). – Az is valószínű, hogy némelykor illegális kereskedelem folyt a Kaga han (Isikava [Ishikawa] és Tojama [Toyama] prefektúrák) és kínai érdekek között; lásd: Flersham, „Some Aspects of Japan Sea Shipping And Trade In The Tokugawa Period 1603-1867”, *Proceedings of the American Philosophical Society*, Vol. 110, no. 3 (1966), pp. 182-1226 („A japán tengeri hajózás és kereskedelem néhány arculata a Tokugawa korszakban 1603 és 1867 között”, *Proceedings of the American Philosophical Society*, 110. kötet, 3. szám (1966), 182-1226. o.-ak); Flersham, „Some Aspects of Japan Sea Trade in the Tokugawa Period”, *The Journal of Asian Studies*, Vol. 23. no. 3 (1964), pp. 405-416 („A japán tengeri kereskedelem néhány arculata a Tokugawa korszakban”, *The Journal of Asian Studies*, 23. kötet, 3. szám (1964), 405-416. o.-ak).

[106] Toby, *State and Diplomacy in Early Modern Japan*, pp. 48-49 (Állam és diplomácia a korai modern Japánban, 48. és 49. o.-ak).

[107] Kaempfer, aki a 17. sz. végén Nagaszakiban élt, feljegyezte, hogy ritkán volt kevesebb, mint 20-30 kínai hajó a kikötőben. Lásd Kaempfer írását: *The History of Japan*, Vol. 2, p. 76 (Japán története, 2. kötet, 76. o.); ugyanő kínai áruk japán csempészeiről is szól.

[108] Toby, *State and Diplomacy in Early Modern Japan*; az 1617-ben küldött követséget Hidetada sógun fogadta Kiotóban.

[109] A két ország az 1590-es években Hidejosi támadását követően háború állapotában volt egymással, és köztük békét teremteni egyáltalán nem volt könnyű.

[110] Okinavát természetesen hűbéri államként kezelték, ahogy fennebb rávilágítottunk, de azt is jogos kimondani, hogy a vele teremtett kapcsolatok nem voltak olyan jelentősek, mint azok, amelyeket Koreához és (legalább potenciálisan) Kínához fűztek.

[111] Keene (fordító), *Major Plays of Chikamatsu*, pp. 278-9 (Csikamacu nagyobb színjátéka, 278., 279. o.-ak).

[112] Totman, *Politics In The Tokugawa Bakufu, 1600-1843*, p. 63 (Politika a Tokugawa-bakufu rendszerében 1600 és 1843 között, 63. o.).

[113] Totman, id. m. 87. és 88. o.-ak.

[114] Lásd: McClain, *Kanazawa: A Seventeenth Century Japanese Castle-Town* (Kanadzava, egy 17. sz.-i japán várkastély körüli város).

[115] Ogyū Sorai, *Taiheisaku*, in *Nihon Keizashi Gaisetsu*, p. 216 (Békepolitika, Japán gazdaságtörténelmi általános megállapítások, 216. o.).

[116] Crawcour, „The Japanese Economy on the Eve of Modernization”, *The Journal of the Oriental Society of Australia*, Vol. 2, no. 1 (1963), p. 37 („A japán gazdasági élet a modernizálás előestéjén”, *The Journal of the Oriental Society of Australia*, 2. kötet, 1. szám (1963), 37. o.).

[117] Lásd: Smith, *The Agrarian Origins of Modern Japan*, A modern Japán mezőgazdasági gyökerei).

[118] Kaempfer, *The History of Japan*, Vol. 3, p. 21 (Japán története, 3 kötet, 21, o.).

[119] Crawcour, „Some Observations on Merchants”, *The Transactions of the Asiatic Society of Japan*, Third Series, Vol. 8 (1961), p. 78 („Néhány megfigyelés a kereskedőket illetően”, TAS, 3. sorozat, 8. kötet (1961), 78. o.)

[120] Sargeant (fordító), *The Japanese Family Storehouse of the Millionaire's Gospel Modernised*, p. 39 (A japán családi élelemtár avagy a milliomos modernizált evangéliuma, 39. o.).

[121] A szamiszen (vagy samiszen [shamisen]) bendzsóhoz hasonló, macskabőrrel borított zeneszerszám, amelyet plektronnal pengetnek. Hírek szerint a déli, Rjúkjú-szigetéről jutott be; prototípusát Japánban korai modern időkben *biva-* (*biwa-*) játékosok javították meg. Minthogy ez a háttére, későbbi használata, amelyet dzsóruri (*jōruri*) névvel illetnek, és amely a Josicune köré font regényes történeteket idézi, nem meglepő. Pengő hangja a szórakoztatás világát és a szamiszenel kísért éneket hívja a mindenkori japánok emlékezetébe.

[122] Ezek (fordításban) a kezdő sorai a híres *micsijuki* (*michiyuki* „út járása”) megjelölésű résznek a *Szonedzaki Sindzsú* (*Sonezaki Shinjū*) „A Szonedzakiban elkövetett szerelmi öngyilkosságok”) nevű játékban. – Keene [fordító], *Major Plays of Chikamatsu*, p. 51 (Csikamacu nagyobb színjátékai, 51. o.).

[123] Keene, id. m. 1. o.

[124] Humoros magyar változata a német Landsknecht „Császári [Habsburg] zsoldos katona” megnevezésnek K. L.

[125] Yuasa (fordító), *Bashō – The Narrow Road to the Deep North and Other Travel Sketches*, p. 118 (Bashō – A távoli északra vezető keskeny út és egyéb útirajzok, 118. o.).

[126] *Hinoki Gasa* a valóságban egyfajta ernyő, nem „régikalap” („old hat”, ahogy az angol fordítás ajánlja), [-*gasza kasza* „ernyő”, *hinoki* „japán ciprus” jelentésű.]

[127] Zoldbrod (fordító), „The Vendetta of Mr Fleacatcher Manogorō, The Fifth”, *Monumenta Nipponica*, Vol 20, nos 1-2 (1965), pp. 123-34 („Az Ötödik Manogoró [Manogorō] Bolhafogó úr bosszúja”, *Monumenta Nipponica*, 20. kötet, 2., 3. számok (1965), 123-34. o.-ak).

[128] Lásd: Zoldbrod (fordító), *Ugetsu Monogatari: Tales of Moonlight and Rain* (Ugecu Monogatari: A holdfényről és esőről szóló elbeszélések).

[129] Az 1840-es években szigorú nyomás nehezedett a *rangakura*. Mégis lásd: Gardner, *Takano Choei's „The Cry of A Bird”* (Takano Csoei [Choei] „Egy madár kiáltása” [című munkáját]).

[130] Manapság, 1995-ben nem vagyok biztos, vajon ez a mondat egészében jogosult-e. Hadd próbáljam ellensúlyozni olyan erkölcsi paranccsal, amilyent nemrégem valamely kalendáriumon olvastam: *Hodokosite mukui vo negavadzu, ukete on vo vaszuredzu*

(*Hodokoshite mukui wo negawazu, ukete on zuo wasurezu* „Alamizsnálkodva ne kívánj ellenszolgáltatást; amikor neked adnak, ne feledd a hálát!” – R. H. P. M).

[131] McLaren, „Japanese Government Documents”, *Transactions of the Asiatic Society of Japan*, Vol. 42 (1914), p. 2 („Japán kormánydokumentumok” TASJ, 42. kötet (1914), 2. o.)

[132] „To base actions on international usage” a hiteles angol fordítása a Meidzsi szabadalmi eskü 4. cikkelyének

[133] Sansom, *The Western world and Japan*, p. 389 (A nyugati világ és Japán, 389. o.).

[134] Lone, *Japan's First Modern War* (Japán első modern háborúja) kiváló, nemrég közzétett beszámoló azon összeütközésről.

[135] Lásd: Morris–Suzuki, *The Technological Transformation of Japan* (Japán technológiai átalakítása).

[136] Lásd: Smith, *Political Change and Industrial Development in Japan*, pp. 31-34. (Politikai változás és ipari fejlődés Japánban, 31-34. o.-ak).

[137] Lásd az idevágó fennebb írtakat.

[138] Rosovsky, „Rumbles in the Ricefields. Professor Nakamura vs. the Official Statistics”, *Journal of Asian Studies*, Vol. 27, no 2., (1968), pp. 347-360 („Morajlások a rizsföldeken. Nakamura professzor a hivatalos statisztikai adatok ellen”, *Journal of Asian Studies*, 27. kötet, 2. szám (1968), 347-360. o.-ak).

[139] Lásd: Dore, „Agricultural Improvement in Japan: 1870-1900”, *Economic Development and Cultural Change*, Vol 9. no. 1, pt. 2 (1960), pp. 69-91 („A mezőgazdaság javulása Japánban 1870 és 1900 között” *Economic Development and Cultural Change* 9. kötet 1. szám, 2. rész (1960) 69-91. o.-ak).

[140] Lockwood, *The Economic Development of Japan*, pp. 18-18 (Japán gazdasági fejlődése, 17. és 18. o. -ak); továbbá Ward and Rustow (szerkesztők), *Political Modernization in Japan and Turkey*, p. 119 (Politikai modernizálás Japánban és Törökországban, 119. o.).

[141] Lásd: Beckmann, *The Making of the Meiji Constitution*, pp. 111-19 (A Meidzsi-alkotmány születése, 111-19. o.-ak).

[142] McLaren, „Japanese Government Documents”, p. 215 („Japán kormányokmányok”, 215. o.).

[143] Mason, *Japan's First General Election, 1890*, p. 215 (Japán első általános választása 1890-ben, 215. o.).

[144] Lásd: Pittau, *Political Thought in Early Meiji Japan 1868-1889*, pp. 178-81 (Politikai gondolkodás a korai Meidzsi-Japánban 1868 és 1889 között, 178-81. o.-ak

[145] Ito, *Commentaries On The Constitution Of The Empire Of Japan* 3rd ed., p. 1 (Fejtegetések a Japán Birodalom alkotmányát illetően, 4. kiadás, 1. o.).

[146] Lásd: Steele, „Integration and Participation in Meiji Politics”, *Asian Cultural Studies*, Vol. 14 (1984). pp. 122-134 („Teljessé tevés és részvétel a Meidzsi-politikában”, *Asian*

Cultural Studies, 14. kötet (1984), 122-134. o.-ak).

[147] Lásd: Fraser, Mason and Mitchell, *Japan's Early Parliaments 1890-1905*, pp. 93-95 (Japán korai parlamentjei 1890 és 1905 között, 93-95. o.-ak).

[148] Azonos szavakat alkalmaztak a Szavojai uralkodóház fejeire az olasz királyság 1848-ból származó alkotmányának 4. bekezdésében.

[149] Lásd: Hall, „A Monarch for Modern Japan”, Ward (ed.) *Political Development in Modern Japan*, pp. 11-64 („A modern Japán egyeduralkodója”, Ward (szerk.) Politikai fejlődés a modern Japánban, 11-64. o.-ak).

[150] 1868 óta az évperiódusok összeestek a császárok uralkodási időszakával.

[151] A tudomány mint eszmék rendszere nem kapta meg jól megérdemelt méltatását Japán modernizálásának jelen vagy egyéb bemutatásában.

[152] 1952-ben a Jamada-díjat Dan Ikuma (1924-) fiatal zeneszerzőnek adták, akinek Júdzuru (Yūzuru „Alkonyati daru”) című szerzeménye, amely dramatizált japán népmeséket használt fel, valóban sikeres operájaként érdemelt elismerést.

[153] Jelesen Ivaki Hirojuki (Iwaki Hiroyuki) az ausztráliai Melbourne-ben és Szeidzsi Oszava (Seiji Osawa) az Egyesült Államokban és Európában.

[154] Komija, *Japanese Music and Drama In The Meiji Era*, p. 302 Japán zene és dráma a Meidzsi-korban, 302. o.).

[155] Anderson and Richie, *The Japanese Film: Art and Industry*, p. 44 (A japán film: művészet és ipar, 44. o.).

[156] Anderson and Richie, id. m. 103., 104. o.-ak.

[157] Totten, *Democracy in Prewar Japan – Groundwork or Façade* p. 37 (Demokrácia a háború előtti Japánban – Alapozás vagy külszín? 37. o.).

[158] Lásd: Caiger, „The Aims and Content of School Courses in Japanese History, 1872-1945”, in E. Skrzypczak (ed.) *Japan's Modern Century* („A japán történelem iskolai kurzusainak céljai és anyaga 1872 és 1945 között”, in E. Skrzypczak (szerk.) *Japan's Modern Century* [Japán modern évsz.-a]).

[159] Hall (szerk.), *Kokutai no Hongi – Cardinal Principles of the National Entity of Japan*, p. 169 (Kokutai no Hongi – A japán nemzeti életforma alaptételei, 169. o.).

[160] E mondatokat eredetileg 1970 táján írtuk. 1995-ben is úgy mutatkozik a helyzet, hogy a japán történelem azon korszaki összegezése, különösen pedig az 1930 utáni éveké, még mindig nem áll rendelkezésünkre. Nem legkisebb oka ennek az, hogy olyan médiaügyek, mint háborús bűnösség és háborús jóvátétel, ma is ködösítik a képet, de az is ok, hogy mindent átfogó társadalmi és kulturális változás történik, amely tömegtársadalomba formálódás kezdetét képezi és az érintett időszak hatalmas adattömegét még nem válogatták át és nem értékelték ki. Mégis két monográfia ajánlható a kérdéses időszak teljesebb megértésére: G. Berger, *Parties Out of Power in Japan, 1931-1941* (Hatalmon kívüli pártok az 1931 és 1941 közötti Japánban); J. Crowley, *Japan's Quest for Autonomy* (Japánnak önrendelkezésre irányuló törekvése).

[161] 1913. február 5-én Odzaki Jukio (Ozaki Yukio) pártpolitikus beszédet mondott az alsóházban és annak során így nyilatkozott: „Ahányszor [Kacsira és más bürokratikus vezetők] szájukat kinyitják, hűségről és hazafiságról úgy beszélnek, mintha a császárhoz való hűség és a haza szeretete az övék, csak az övék volna. De amikor valóságos viselkedésüket nézzük, azt észleljük, hogy a trón mögött rejtőznek és onnan lesipuskáznak politikai ellenfeleikre.” (taps) „Nemde az a céljuk, hogy tönkretegyék ellenfeleiket, miközben a trónt bátyaként és a császári leiratokat lövedékeként használják?”

[162] Morley, *The Japanese Thrust into Siberia*, 1918, p. 130 (A japánok Szibériába nyomulása 1918-ban, 310. o.).

[163] Sok komoly földrengés rázta meg Japánt korábban, de az 1923 szeptemberében volt kantói oly sok emberéletet követelt és oly sok anyagi kárt okozott, hogy a legnagyobbként emelkedik ki az ország történelmében. Míg a lökések erősebbek voltak a közeli vidékeken, mint Tokióban és Jokohamában, a földrengést követő tüzek, amelyek a két nagyvárosban napokon át törtek ki, borzasztóbb kárt okoztak. A legszörnyűbb tragédia Tokió egyik külvárosában a korábbi Katonai Ruházati Raktár területén történt, ahol a tüzeztől 40.000 ember vesztette életét. Összesen véve a Kantó tájain a házaknak csaknem 1/3-a rongálódott meg vagy pusztult el, és 100.000-nél több személy halt meg vagy jegyeztetett fel mint hiányzó. A hírközlés megszakadása nehezítette a gyorsan terjedő rémület leküzdését; a félelem számos irányban tört ki, ide értve a koreai kisebbség életének fenyegetettségét. Azon földrengés társadalmi hatásának számbavétele nem könnyen érhető el angol nyelven, de a tárgyi hatás szemtanúk általi leírása megtalálható a következőben: Pole, *The Death of Old Yokohama in the Great Japanese Earthquake of September 1 1923* (A régi Jokohama halála az 1923. szeptember 1-jén volt nagy japán földrengésben).

[164] 1926-tól kezdve a trónon a Taisó császár fia ült. Uralkodási neve Sóva (Shōwa), személyes neve Hirohito volt.

[165] Maki, *Conflict and Tension in the Far-East – Key Documents 1894-1960*, pp. 78-9 (Összeütközés és feszültség a Távols-Keleten – Kulcsfontosságú okmányok az 1894 és 1960 közötti időből, 78., 79. o.-ak).

[166] Tsuji, *Singapore – The Japanese Version* (trans. M. E. Lake), p. 348 (Szingapúr – A japán verzió szerint [fordító: M. E. Lake], 348. o.).

[167] Ike (szerk.), *Japan's decision for War – Records of the 1941 Policy Conferences*, p. 220 (Japán döntése a háborúba lépésről – Az 1941-ben megtartott „politikai célkitűzések konferenciái”, 220. o.).

[168] Tsuji, id. m.; a kérdéses füzet teljes szövegét tartalmazza G. W. Sargent fordításában (295-349. o.-ak).

[169] Cohen, *Japan's Economy in War and Reconstruction*, p. 142 (Japán gazdasága a háborúban és az újjáépítésben, 142. o.).

[170] Az a személy, aki „elveszett sereg”-ről beszélt, a valóságban Cudzsi Maszanobu (Tsuji Masanobu) ezredes volt, akinek tetemes része volt a Maláj-félsziget és Szingapúr meghódításának kitervezésében, és aki kijózanult szemlélettel éppen csak visszatért Guadalcanalról Rabaulba. Lásd: Okada Szeidzo (Okada Seizo), *Lost Troops* (Elveszett

sereg) Szeiicsi Siodzsiri (Seiichi Shiojiri) kinyomatlan fordításában (45. o.), amely Canberrában az Australian War Memorial (Ausztrál Hadi Emlékmű) irattárában van letéve.

[171] Az 1937 júliusa és 1945 augusztusa között harcban elesettek hivatalos száma különböző, de az elfogadott összes 3.100.000. A következő számok találhatóak az ismeretlen katona sírjának japán megfelelőjén Csidorigafucsi (Chidorigafuchi) helységben, amely Tokió része:

Japán 102.900, Mandzsúria 46.700, Oroszország 52.700, Kína 455.700, Fülöp-szigetek 498.600, Francia Indokína 12.400, Thaiföld 7.000, Burma 164.500, Maláj-félsziget és Szingapúr 11.400, Szumátra 3.200, Jáva 6.500, Borneó 18.000, Celebesz 5.500, Kis-Szunda-szigetek 53.000, Új-Guinea 127.000, Középső-Csendes-óceán 247.000, Salamon-szigetek 88.200, Okinava 89.400, Tajvan 39.100

Lehetetlen megállapítani, hogy a fenti számokat illetően mily százalék halt meg harcban vagy betegségben vagy éhen. Ugyanolyan nehéz ellensúlyozni a harcoló japán seregek bátorságát illető csodálatunkat azon ismeretünkkel, hogy mily brutalitással viseltettek foglyaik iránt. Azon területeken, ahol a harc a leghevesebb volt, az életet feláldozhatónak tekintették.

[172] Két (különböző) atombombát használtak, amikor Japán orosz közvetítéssel már kereste a háború bevezését, és ezen bevezetés keresése ismeretes volt az amerikai kormány előtt (Butow, *Japan's Decision to Surrender*, pp. 112-31 [Japán megadási döntése, 112-31. o.-ak]). Egy nemrég készített BBC tv-dokumentumfilm azt állítja, hogy az atombombák használatát a következőkkel indokolták: 1) bosszú, 2) hogy lássák, milyen jól működnek anyagi pusztításban és emberéletek kioltásában, 3) hogy figyelmeztetés legyen az oroszoknak, nehogy megkíséreljék lerohanni Kelet-Ázsiát.

[173] Lásd: Dore, *Land Reform in Japan* (Földreform Japánban).

[174] Sok újságíró és mások nem veszik eléggé tekintetbe azon lényeges haladást, amelyet Japán 1930 előtt elért mind politikai, mind gazdasági téren.

[175] Az új Kanszai (Kansai) Nemzetközi Repülőtér és a 17 új atomerőmű, amelyek mindegyike a tengerpart mentén épült, és amely erőművek Japán elektromos áramszolgáltatásának ca. 30%-át adják, ugyancsak az új föld nyerése kapcsán jutnak eszünkbe.

[176] Japán többel járul hozzá az ENSZ költségeihez, mint bármely más ország, és az ENSZ-ben való jelenlétét tükrözik olyan kinevezések, mint Ogata Szadakóé (Ogata Sadako, aki korábban hazájában kiemelkedő női tisztviselő volt) mint Menekültügyi meghatalmazott, és Akasi Jaszusié (Akashi Yasushi), aki 1992 és 1995 között az ENSZ legmagasabb rangú képviselője volt a háborútépt Jugoszláviában.

[177] A „Nyugat” többi országához hasonlóan Japán az amerikai atomhatalomra hagyatkozik mint atomháborús fenyegetés elleni elrettentésre. A hivatkozott stratégiai érdekek között találhatóak a kereskedelmi szállítmányok megszakítatlan mozgása a világ tengerein és a jelen antikommunista Dél-Korea állandósága, amely állammal Japán 1965 óta kívülről nézve jó viszonyt alakított ki.

[178] Magától értetődik, hogy a kommunizmus bukása Oroszországban és Európa keleti felében, amely bukás a hidegháború végét okozta, új bizonytalanságokat és új alkalmakat hozott magával. Mégis – hacsak teljesen pusztító vihar nem lesz – a japán állam hajóját továbbra is olyan irányban kormányozzák, amilyent az itt körvonalazott tartós gazdasági erősség és együttműködő sokoldalúság szab meg.

[179] 1995 októberében az LDP-nek 511 összesből 200 ülése van a képviselőházban, és 252 összesből 115 a Tanácsadók Házában.

[180] 1995 őszén három nagyobb párt van a japán országgyűlésben: a Liberális Demokraták Pártja, a Szociáldemokraták Pártja (a korábbi Japán Szocialista Párt) és a Sinsintó (Shinshintō), amely afféle kínos összeolvadás a következőkből: szakadár liberálisok, szociáldemokraták, kómeitóbeliek, Új Japán Párt és egyéb töredék csoportok.

[181] Azt mondhatnánk, hogy csaknem a *nindzsó giri* eszmék szintjén.

Table of Contents

ELŐSZÓ

KÖSZÖNETNYILVÁNÍTÁS

A SZERZŐK ELŐSZAVA A MAGYAR KIADÁSHOZ

I. RÉSZ AZ ÓSI JAPÁN

1. FEJEZET KÖRNYEZET ÉS KORAI TELEPÜLÉSEK

2. FEJEZET JAMATO (YAMATO)

A POLITIKAI EGYSÉG KEZDETEI

KORMÁNYZÁS ÉS VALLÁS

II. RÉSZ A RÉGI JAPÁN

3. FEJEZET AZ EGYSÉGES ÁLLAM MEGTEREMTÉSE

A SZOGA (SOGA) GYŐZELEM

SÓTOKU (SHŌTOKU) HERCEG

A BUDDHIZMUS ÉS A KÖZPONTOSÍTOTT

CSÁSZÁRI ÁLLAM

ZÁRÓ GONDOLATOK

4. FEJEZET A NARA-KOR MŰVELTSÉGE

ANYAGI KULTÚRA

IRODALMI ALKOTÁSOK

5. FEJEZET A HEIAN-KORI KORMÁNYZÁS

KAMMU CSÁSZÁR ÉS UTÓDAI, 781-850

A FUDZSIVARÁK URALMA, 850-1068

A SÓEN (SHŌEN) FEJLŐDÉSE

KOLOSTORBA VONULT CSÁSZÁROK URALMA

(INSZEI [INSEI]), 1068-1156

ZÁRÓ GONDOLATOK

6. FEJEZET A HEIAN-KORSZAK IRODALMA

KÖLTÉSZET

KORAI PRÓZAÍRÁS ÉS KÖLTEMÉNYES

ELBESZÉLÉS

UDVARI NAPLÓK (NIKKI)

KÉT HEIAN MESTERMŰ – MAKURA NO SZÓSI

(MAKURA NO SŌSHI) ÉS GENDZSI MONOGATARI

(GENJI MONOGATARI)

7. FEJEZET A HEIAN-KORI VALLÁS

A TENDAI BUDDHIZMUS

A HEGYI ISKOLA TANÍTVÁNYAI SZÁMÁRA ÍRT
SZABÁLYZATOK

A SINGON (SHINGON) BUDDHIZMUS
VALLÁS ÉS TÁRSADALOM

8. FEJEZET ÉPÍTÉSZELET ÉS MŰVÉSZET A HEIAN-KORBAN

ÉPÍTÉSZELET

SZOBRÁSZAT

FESTÉSZELET

ZENE

III. RÉSZ A KÖZÉPKORI JAPÁN

9. FEJEZET A KATONACSALÁDOK URALMA

A TAIRA CSALÁD FELEMELKEDÉSE ÉS BUKÁSA

A HEIKE MONOGATARI

A HÓDZSÓ (HŌJŌ) KORMÁNYZÁS

A MONGOL BETÖRÉSEK

A KAMAKURAI BAKUFU HANYATLÁSA

AZ ASIKAGA (ASHIKAGA) CSALÁD

A MUROMACSI (MUROMACHI) BAKUFU
URALKODÁSÁNAK CSÚCSÁN

10. FEJEZET AZ ASIKAGA (ASHIKAGA) URALOM HANYATLÁSA: A GAZDASÁGI ÉS KULTURÁLIS ÉLET VIRULÁSA

A KÖZPONTI KORMÁNYZAT ÖSSZEOMLÁSA

A GAZDASÁGI ÉLET VIRULÁSA

KULTURÁLIS ÉLET „AZ ORSZÁG HÁBORÚS
KORSZAKÁ”-BAN

11. FEJEZET A BUDDHIZMUS A KAMAKURA ÉS MUROMACSI KOROKBAN

HŌNEN (HŌNEN, 1133-1212), SINRAN (SHINRAN,
1173-1262) ÉS AZ AMIDIZMUS TERJEDÉSE

NICSIREN (NICHIREN, 1222-82)

DŌGEN (DŌGEN, 1200-53) ÉS MÁS ZEN
SZERZETESEK

IV. RÉSZ KORAI MODERN JAPÁN

12. FEJEZET A 16. SZÁZADI JAPÁN

NOBUNAGA ÉS HIDEJOSI
VÁRKASTÉLYOK, _____ PALOTÁK _____ ÉS
KÉPZŐMŰVÉSZETEK A MOMOJAMA (MOMOYAMA)
KORBAN

A KÜLVILÁGGAL ÉRINTKEZÉS

13. FEJEZET A TOKUGAVA SÓGUNOK URALMA

AZ ÚJ BAKUFU

AZ ELIT SZABÁLYOZÁSA: A BUDDHISTA SZEKTÁK
ÉS A CSÁSZÁRI UDVAR

KÖZPONTI _____ KORMÁNYZÁS _____ ÉS _____ HELYI
ÖNKORMÁNYZAT: A BAKU-HAN RENDSZER

KÜLPOLITIKA: AZ ORSZÁG „BEZÁRÁSA” ÉS
SZOMSZÉDOS ÁLLAMOKKAL VALÓ KAPCSOLATOK
BÜROKRATIZÁLÁS ÉS A SZAMURÁJ VÁLTOZÓ
SZEREPE

ADÓZÁS ÉS PÉNZÜGYI PROBLÉMÁK

A BAKUFU, 1651-1837

14. FEJEZET TÁRSADALOM ÉS KULTÚRA A KORAI MODERN JAPÁNBAN

PÉNZESÍTÉS ÉS A PIACGAZDASÁG KIFEJLŐDÉSE

A FALVAK BEVONÁSA A NEMZETGAZDASÁGBA

VÁROSI ÉLET ÉS VÁROSI MŰVELŐDÉS

SZELLEMI ÉLET ÉS NEVELÉS

A JAPÁN „CSALÁDI RENDSZER”

ZÁRÓ GONDOLATOK

V. RÉSZ MODERN JAPÁN

15. FEJEZET A MEIDZSI-KOR ÉS A MODERNIZÁLÁS CÉLKITŰZÉSEI

A RESTAURÁLÁS

MEIDZSI KÜLPOLITIKA

GAZDASÁGPOLITIKA ÉS AZ IPAROSÍTÁS KEZDETE

BELPOLITIKA ÉS ÁTMENET AZ ALKOTMÁNYOS
URALOMBA

POLITIKAI PÁRTOK ALAKULÁSA ÉS FEJLŐDÉSE

AZ _____ ALKOTMÁNY _____ ÉS _____ A _____ KOKUTAI

ESZMERENDSZERE

A MEIDZSI-TÁRSADALOM

16. FEJEZET KONSZENZUSTÓL KRÍZISIG, 1912-1937

FESTÉSZET

ZENE

SZÍNHÁZI SZÓRAKOZTATÁS

IRODALOM

IDEOLÓGIA

POLITIKA ÉS KÖZGAZDASÁG

ZÁRÓ GONDOLATOK

17. FEJEZET ERŐSZAKOS MEGOLDÁSOK

A KÍNÁBAN VISELT HÁBORÚ

A CSENDES-ÓCEÁNI HÁBORÚ

A MEGSZÁLLÁS

VÉGSZÓ

JEGYZETEK